

Series II. Sectio II. - "ANALECTA OSBM" - Vol. V(XI) - Fasc. 1-4
Серія II. Секція II. - "ЗАПИСКИ ЧСВВ" - Том V(XI) - Вип. 1-4

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

**ПЕРЕДВОЄННІ НЕВИДАНІ «ЗАПИСКИ ЧСВВ»
ТОМ IV-V-VI**

1942 ЛЬВІВ - РИМ 1967
PP. BASILIANI - ROMA, VIA S. GIOSAFAT 8 (AVENTINO)

ВИДАЛИ: Я. ДУЖИЙ - І. ЛЯШ - Н. Н.

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

Prodeut in praesenti ut opus non periodicum, cura et studio PP. Basilianorum S.ti Josaphat, collaborantibus aliis viris studiis historio-graphicis occupatis. Scripta admittuntur quacumque magis nota lingua europea exarata, adiuncto in articulis maioris momenti brevi argumento in lingua latina.

Redactio collegialis

Sectio I: R.P. Patrylo Isidorus, OSBM

Sectio II: R.P. Wawryk Michaël, OSBM

Sectio III: R.P. Welykyj Athanasius, OSBM

Director responsabilis totius editionis: R.P. Patrylo Isidorus

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО

Виходять неперіодично працею й засобами ОО. Василіяч, за співучастю й інших учених, своїх і чужих. Видання присвячене студіям з різних галузей церковного історіознавства європейського Сходу. Кожний випуск має щонайменше 160 стор. друку. Чотири випуски становлять один том, без огляду на час їхньої появи. В усіх редакційних та адміністративних справах треба писати на адресу: « ANALECTA OSBM », via S. Giosafat 8 (Aventino), 00153 - Roma, ITALIA.

На цю адресу треба рівнож присилати всі матеріали призначені до оцінки чи друку. Технічні й фінансові обставини не дозволяють Редакції пересилати коректу поза межі Італії. Тому побажаним є надсилати рукописи до друку вповні викінчені, писані машинописом і лише на одній сторінці.

Редагує Колегія

Секція I: о. Ісидор І. Патрило, ЧСВВ

Секція II: о. Михайло М. Ваврик, ЧСВВ

Секція III: о. Атанасій Г. Великий, ЧСВВ

Відвічальний Директор цілого Видавництва:

о. Ісидор І. Патрило, ЧСВВ

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI
СЕКЦІО II СЕРЦІЯ

Series II - "ANALECTA OSBM" "ЗАПИСКИ ЧСБВ" - Серія II.

Sectio II Секція

ARTICULI
DOCUMENTA COLLECTANEA
MISCELLANEA
BIBLIOGRAPHIA

Vol. V. - Fasc. 1-4

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI
OB BELLUM UNIVERSALE NONDUM EDITA
VOL. IV-V-VI

ROMAE

Series II. Sectio II. - "ANALECTA OSBM" - Vol. V(XI) - Fasc. 1-4
Серія II. Секція II. - "ЗАПИСКИ ЧСВВ" - Том V(XI) - Вип. 1-4

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

ПЕРЕДВОЄННІ НЕВИДАНІ « ЗАПИСКИ ЧСВВ »
ТОМ IV-V-VI

1942 ЛЬВІВ - РИМ 1967
PP. BASILIANI - ROMA, VIA S. GIOSAFAT 8 (AVENTINO)

ВИДАЛИ: Я. ДУЖИЙ - І. ЛЯШ - Н. Н.

fot. Bill Williams – Royal Oak, Mich.

ІВАН ЛЯШ - ЯРОСЛАВ ДУЖИЙ - ФУНДАТОРИ

« І неситий не виоре на дні моря
поле » (Т. Шевченко, *Кавказ*)

В 50-ЛІТТЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
ЖЕРТВАМ МАРКСИСТСЬКОГО ДУХОВОГО ТЕРОРУ
В УКРАЇНІ
ЖМЕНЬКУ РОЗСИПАНИХ КУЛЬТУРНИХ ПЕРЛИН
НА ВІЧНИЙ СПОМИН
ПРИСВЯЧУЮТЬ

ІВАН ЛЯШ
ЯРОСЛАВ ДУЖИЙ
Н. Н.

« Встане правда! Встане воля!
І Тобі одному помоляться всі язики
на віки і віки » (Т. Шевченко, *Кавказ*).

ANNO . L . RENOVATAE . INDEPENDENTIAE . UCRAINAE
VICTIMIS . OPPRESSIONIS . SPIRITUALIS . MARXISTARUM
GEMMARUM . DISSIPATARUM . CULTURALIUM . MUNUSCULUM
IN MEMORIAM
OFFERUNT

JOANNES LASH
JAROSLAUS DUŻYJ
N. - N.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

День 1 вересня 1939 р., як дата започаткування другої світової війни — став переломовим у житті людства нашого століття. В цю воєнну добу людина ХХ-го століття ввійшла з точно очеркненого історичного періоду, щоб вийти з неї в новий період. Цей перехід відбувся в обставинах фізичного, морального і духовного насилля. Воєнні дії ламають фізичне життя, а воєнна хуртовина витворює пригожі обставини для потоптання моральних законів людства. Народна старинна мудрість каже, що там де говорить зброя — там мовчать музи, творчість свободного людського духу; а принайменше повертає його односторонно на придумування засобів знищення. Це стосується і до науки — найбільшого зусилля людського духу.

Всі ці обставини заіснували від 1939 р. і на всіх українських землях, а зокрема в західних областях. До фізичного і морального руйнування життя прийшло і руйнування духових цінностей народу. До цього причинився не тільки чисто мілітарний процес війни, але і зудар двох воюючих ідеологій: нацизму і комунізму, які з двох сторін затискали в безвихідь людського духа та його творчість. З тієї передусім причини майже з перших днів війни була перервана різко вся культурна праця укр. народу, перепиняючи також її зовнішні вияви — видавничу діяльність. Це був повний злам, і все, що діялося в наступних кількох роках — було тільки спробою врятувати те, що було можна врятувати. Передвоєнна українська культурна, а передусім наукова праця була припинена, щоб вже більше в таких формах не відновитися. Всі три головні наукові осередки передвоєнної Галичини мусіли перервати свою діяльність: «*Записки НТШ*», «*Богословія*», «*Записки ЧСВВ*». І хоч пізніше вони відновили свою діяльність (1947, 1959, 1949), то вона прибрала інші форми і напрямки, знайшовшись у нових обставинах — діаспори.

Світова війна 1939-1945 рр. вдарила нищівно також по василіянських Видавництвах у Галичині й на Закарпатті, не тільки популярного характеру, але передусім наукового. «*Записки ЧСВВ*» в 1939 р. були фізично перепинені окупацією Галичини. В Жовківській Друкарні в жовтні 1939 р. лежали готові до остаточного оформлення понад 70 аркушів друку наукового матеріалу — плід довголітньої праці. Вдаривши по українських національних, гро-

числом місце, з якого їх викинула рука безбожного наїзника.

Нехай же вони, зацеплені в живім тілі нової серії, знову оживуть та свідкують про світле, хоч і трагічне минуле та служать сучасній українській людині на її шляху до її великого майбутнього.

А почин пп. Я. Дужого, І. Ляша та Н. Н. нехай стане черговим доказом отої невмирущої віри українського народу, висказаної устами її пророка: « І неситий не виоре на дні моря поле... Не скує душі живої і слова живого... Встане правда! Встане воля » (Т. Шевченко, *Кавказ*).

Тимчасом же Видавництво «*Записки ЧСВВ*» в імені своїм і своїх читачів складає новому поколінню меценатів української науки щире — спасибіг!

Видавництво «*ЗАПИСКИ ЧСВВ*»

Рим, 15 липня 1967: в празник св. Володимира Великого
Христителя Руси-України

мадських і культурних установах, марксистський комунізм ударив і по українських духовних установах, і так ввесь давніший і новий дорібок українських духовно-культурних і церковних установ був відписаний на знищення: просте фізичне знищення, за яким мав початися довготривалий процес нищення української християнської духовости.

Коли два роки згодом підраховано руїни (1941), розрахунок був повний: Василянське Наукове Видавництво «*Записки ЧСВВ*» було вповні знищене, а з недогорілих залишків не було можна скласти навіть одного повного примірника тому IV і VI, тобто їх випусків 3-4. В 1941 р. о. Роман Лукань, ЧСВВ, з ревністю і невтомністю бібліофіла, в спустошених приміщеннях Жовківського Видавництва зібрав тільки 15 неповних примірників 5-го тому «*Записок ЧСВВ*» та, приклавши обкладинку, випустив їх як бібліографічну рідкість, яку згодом знищив дальший хід війни. І на тому обірвалася праця, розпочата в 1924 році. І коли її відновлено в 1949 р. в Римі, вона творила вже новий початок, на якому до сьогодні тяжить доля загинулих праць.

Передвоєнні «*Записки ЧСВВ*» відійшли в історію обірваним болісним акордом... Впали жертвою не так воєнного, як ідеологічного лихоліття, яке впало на українську землю. Та живучість українського народу і його правди не дозволила передати історії цю світлу сторінку його історії похоронним мовчазним обрядом. В 1949 році в Римі «*Записки ЧСВВ*» постають до нового, ще буйнішого життя, розростаючися, завдяки щедрості і зрозумінню української людини, в нову вітку української науки, яка до сьогодні передала в скарбницю людського духу понад вісімдесят творів, під традиційною назвою «*Записки ЧСВВ*», продовжуючи так, у другій серії, одне і те саме наукове діло: вияв того самого духу.

І коли цього року трійця українських громадян на землі Вашингтона забажала відзначити 25-ліття великої духової руїни українського народу і скласти поклін її жертвам, і коли вона рішила своїм трудом і серцем закінчити бадьоро обірваний у 1942-му році акорд, Римське Видавництво «*Записки ЧСВВ*» дало до їх розпорядимости жменьку призьбланих розсипаних перлин розіграного намиста. І саме ці «розсипані духовні перли» стають пам'ятником, живим і дійовим пам'ятником жертвам українського духовного лихоліття.

Отож взявши ці перлини людського духу й нескореної української науки в руки, ми вбудували їх у нові «*Записки ЧСВВ*» римського видання, як V-ий том, тобто поставили їх на те саме за

БІОГРАФІЧНІ ДАНІ ФУНДАТОРІВ

Для історії і пам'яті подаємо наступні дані про фундаторів:

ІВАН ЛЯШ — народжений 28. I. 1923 у Пісках б. Львова, в Західній Україні; абсолювент Академічної Гімназії у Львові; доброволець Української Дивізії «Галичина»; по війні студіює економічні науки на Університеті в Мюнхені, а в 1949 р. виїжджає до З.Д.А., поселяється в Дітройті, одружується з Іриною Дуда, стаючи батьком п'ятеро діточок; включившись в метало-обрібну індустрію, важкою і наполегливою працею стає співласником «Селектрон Корп.» Громадський і культурний діяч та діяльний член парафії в Воррен, і меценат парафіяльних, шкільних і громадських українських установ.

ЯРОСЛАВ ДУЖИЙ — народжений 26. XI. 1923 у Перемишлі, в Західній Україні, де здобув загальну і середню освіту, склавши іспит зрілості в Ярославі; студент ветеринарії Львівського Університету, де був заарештований німецькими окупаційними властями і до 15. IV. 1945 р. карався в концтаборах Кракова, Гросс-Розен, Дора, Ельріх і Берген-Бельзен; визволений аліантськими військами, по короткім побуті в Карльсфельді і Міттенвальді, в 1949 р. виїхав до З.Д.А. і поселився в Дітройті, входячи в метало-обрібну індустрію, як співласник фірми «Селектрон Корп.»; одружений з Ольгою Ляш, є батьком трох діточок; своє фахове знання, працю і таланти поширює на церковну, громадську і культурну ділянку, в рамках парафії Непорочого Зачаття в Дітройт-Гемтремк, даючи щедру піддержку українським установам і товариствам.

Н.-Н. — Третій спів-фундатор цього тому «*Записок ЧСВВ*», свідомий і діяльний український громадянин і християнин, зберігаючи тимчасово свою анонімність, вдовольняється свідомістю корисного для українського народу діла і надією Божої нагороди,

PRAEFATIO

« Inter arma silent musae » et scientiae, nisi quae efficaciori destructioni inserviunt belligerantium. Inde a die 1 Septembris 1939 siluerunt scientiae in Ucraina Occidentali, quae hucusque floruerunt. Praesertim cum praeter causas physicas etiam causae morales influxum suum exercuerunt, ex parte motus ideologici s.d. « nazistarum » et « marxistarum ». Proinde siluit Societas Scientifica Sevčenko, cum suis « Analectis »; siluit Societas Scientifica Theologica eiusque editiones « Bohoslovija » et « Opera Soc. Scientifical Theologicae »; siluit tandem et centrum scientiarum historicarum PP. Basilianorum eiusque editio « Analecta Ordinis S. Basilii Magni », inde ab anno 1924 inchoata.

Haec omnia inde ab anno 1939 violenter abrumpuntur nec unquam amplius revivere valuerunt his iisdem formis et modis, etsi fere omnes exinde in diasphora apparuerunt (1947, 1959, 1949).

Mense Octobri 1939 tria volumina « Analectorum OSBM » in typographia Zovkvensi fere prompta inveniebantur, ut in lucem prodeant. Et tamen, mense Octobri 1941, nihil amplius mansit, nisi quaedam folia, quibus 15 exemplaria voluminis V « Analectorum OSBM » confici valuerunt. Omnia alia destructa sunt a rabie marxistarum.

Et tamen « Analecta OSBM », bello universali finito, anno 1949 ad novam surrexerunt vitam Romae, tribus constantes sectionibus (Opera, Analecta, Documenta). Auctores tamen novae huius seriei semper de sorte « Analectorum OSBM » ineditorum cogitabant et cogitant.

Tandem, quinque post lustra, idea reeditionis quorundam operum iterum revixit et, cooperantibus tribus viris e gente ucrainica, in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis viventibus, tandem ad editionem praesentis voluminis ventum est, arrepta occasione decimi lustris revoluti ab independentia Reipublicae Ucrainae proclamata (1917-1967). Ecce brevis historia praesentis operis. Ad textum vero quod spectat, omnia haec, quae colligi potuerunt - collegimus, ut utilitati et memoriae tradamus conamina et successus praedecessorum nostrorum, gratias agendo benefactoribus nostris et culturae ucrainicae cultoribus.

Accipe, Lector benevole, munusculum hoc laboris et amoris in memoriam fortunarum et infortuniorum Ecclesiae populiue ucrainici, veritatem et iustitiam quaerentis et postulantis.

« ANALECTORUM OSBM » REDACTIO

Romae, die 15 Iulii 1967

In festo S. Volodymyri Magni

Baptistae Rusj-Ucrainae

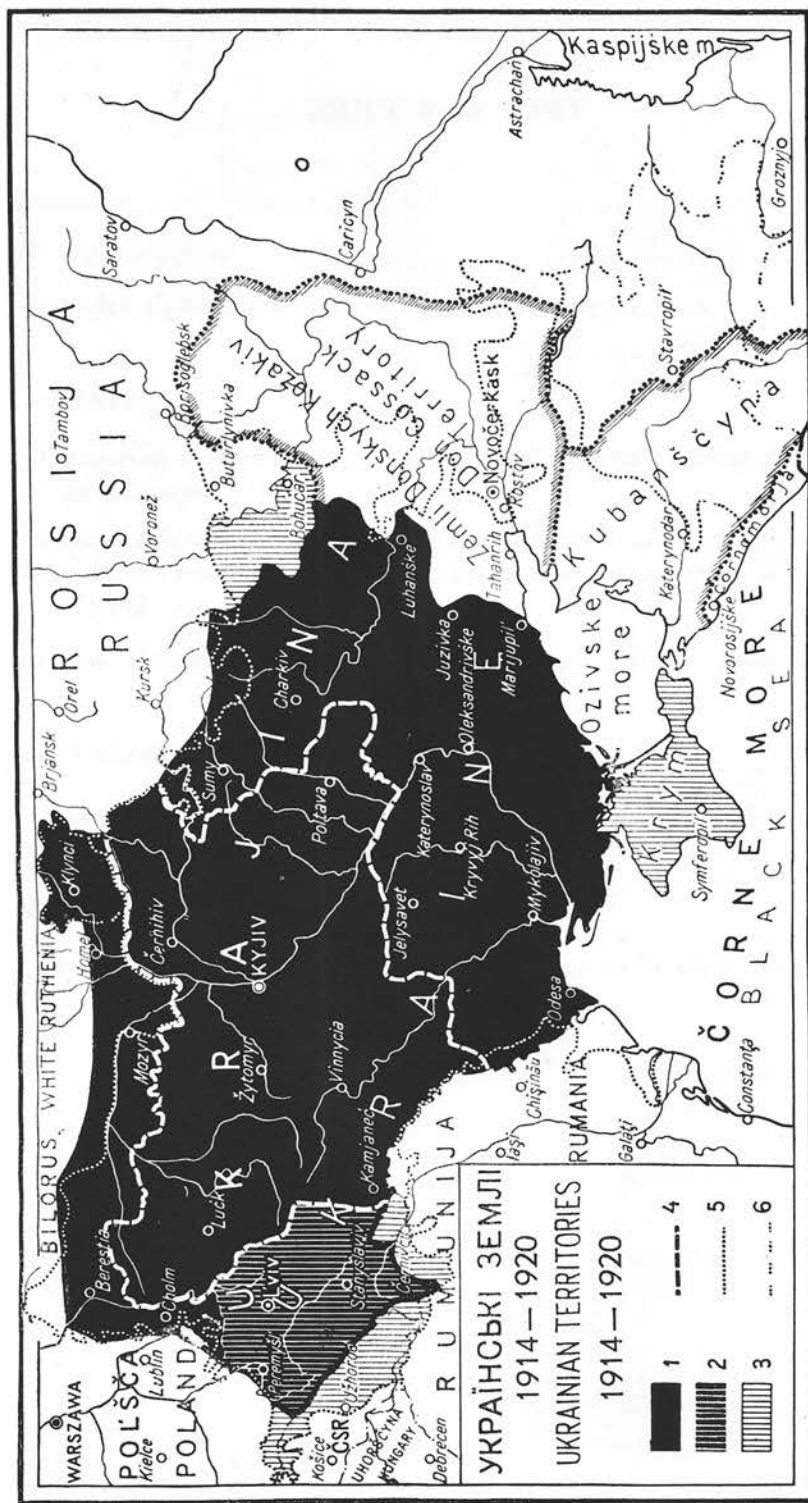
NOTAE BIOGRAPHICAE FUNDATORUM

De fundatoribus praesentis voluminis sequentia notare expedit:

IVAN LASH — natus die 28. I. 1923 in Pisky, in Ucraina Occidentali; studiis mediis Leopoli absolutis, nomen dedit Legioni Ucrainicae « Halyčyna »; pace inter bellatores inita rebus oeconomicis Monachii Bavariae in Universitate studuit; anno 1949 in Status Foederatos Americae Septentrionalis migravit, uxorem Irenem Duda duxit quacum quinque liberos procreavit; ingenio, experientia, labore et sudore inter metallorum opifices eminebat et ad condominium officinae « Selectron Corp. » pervenit. — Praeter eximiam valentiam professionalem, civis exemplaris et actuosus in rebus culturam, societatem civilem et res ecclesiasticas spectantibus consideratur; benefactor institutionum ucrainicarum paroecialium, scholasticarum et socialium.

JAROSLAV DUŽYJ — natus die 26. XI. 1923 Peremysliae in Ucraina Occidentali; mediis studiis absolutis (Peremysliae et Jaroslaviae) in Universitate Leopoliensi medicinae veterinariae studere cepit, qua nondum absoluta ab auctoritatibus germanicis captivatus, deportatus et in loco publicae custodiae detentus fuit usque ad mensem Aprilis anni 1945. Anno 1949 in U.S.A. migravit et, Olga Lash in uxorem ducta, tres filios educavit. Artis metallorum tractandorum optimus et assiduus cultor, mox officinae « Selectron Corp. » fit proprietarius et promotor. His tamen non ex toto occupatus, ingenium et operam rebus quae civile consortium, culturam humanam et res ecclesiasticas pertinent prompte, operose et libenter offert et impendit bono populi ucrainici eiusque Ecclesiae.

N.-N. — Tertius benefactor praesentis voluminis, ob circumstantias praesentis aetatis nomen suum abscondere maluit, propriae conscientiae testimonio et mercede coelesti contentus. Hoc tamen non obstante nostrum nostrorumque Lectorum eidem exhibemus animum gratum et memoriam.

ex op. Encyklop. Ukrainoznavstva, I, 499

TERRAE UCRAINAE ANN. 1914-1920 - TEMPORE INDEPENDENTIAE RESTAURATAE

ЗМІСТ У-го ТОМУ

<i>Присвята</i>	V
<i>Від Видавництва</i>	VII
<i>Біографія фундаторів</i>	X

I. - СТАТТІ

I. Филиппак-Р. Лукань, ЧСВВ, Ц. К. Окружна Головна Школа в Лаврові 1788-1911	1
Володимир Січинський, Архітектура Лаврова	193
Володимир Січинський, Історія українського граверства XVI-XVIII століття	225
Теофіл Коструба, Василянські монастирі в Белзі	339

II. - ДОКУМЕНТИ

Г. Кінах, ЧСВВ, Переписка А. Духновича з Василянцями	361

III. - MISCELLANEA

Р. Лукань, ЧСВВ, Список книжок Видавництва ЧСВВ в Жовкві	389

INDEX V-I VOLUMINIS

<i>Dedicatio</i>	V
<i>Praefatio</i>	XI
<i>Biographiae fundatorum</i>	XIII

I. - ARTICULI

J. FYLYPČAK-R. LUKAN, OSBM, <i>Caesareo-Regia Schola Regionalis Lauroviae ann. 1788-1911</i>	I
VOLODYMYR SIČYNSKYJ, <i>Architectura Lauroviae</i>	193
VOLODYMYR SIČYNSKYJ, <i>Historia artis graphiariae ucrainicae saec. XVI-XVIII</i>	225
THEOPHILUS KOSTRUBA, <i>Monasteria Basilianorum in Belz</i>	339

II. - DOCUMENTA

HLIB KINACH, OSBM, <i>Commercium epistolare A. Duchnovyč cum Basilianis</i>	361

III. - MISCELLANEA

R. LUKAN, OSBM, <i>Catalogus librorum editionis PP. Basilianorum in Žovkva</i>	389

« ЗАПИСКИ Ч.С.В.В. »

ТОМ V (XI)

I. СТАТТІ

Проф. І. Филипчак - о. Р. Лукань, ЧСВВ

Ц. К. ОКРУЖНА ГОЛОВНА ШКОЛА В ЛАВРОВІ

1788/89 - 1910/11

Василіянські школи в історії нашого народу займають особне місце. Монастирі на Україні від давних часів були центрами та осередками просвіти й культури в наших предків. У василіянських монастирях процвітали науки, повставали перші наші літописи, творилося й ширилося письменство, розвивалося мистецтво й мalarство, в монастирях засновувано школи, де молодь добувала собі знання й виховувано її в монастирських школах на добрих громадян своїй Церкві й своїй суспільності. Перші такі школи, що в них учили черці, бачимо на Україні вже за князя св. Володимира Великого, та наступника його Ярослава Мудрого. Слідами князя Ярослава М., пішла внучка його, Анна, донька Вс-волода Ярославича. Вона, як ігуменя в монастирі св. Андрея в Києві, що його їй побудував батько її, в 1080-их рр. засновує в тім своїм монастирі дівочу школу. Та школа була першою дівочою школою не тільки в Києві, на Україні, але також в Європі. Таким чином ігуменя Анна дала приклад, що найшов широкій відгомін у багатьох місцях у нашій країні. Не тільки над Дніпром поширено в нас школи, але також на Волині й в Галичині. Свідчить про те та подія, що в 1090-их рр. чернець Василь, себто: літописець Нестор, візитує ті школи (наприклад: у Володимирі над Бугом) і назначує вчителів у них. Та той гарний розвій українського чернечого шкільництва знищили дикі орди й племена своїми нападами на наш край. Аж у часах берестейської унії школами в уніяцькій Церкві журиться митрополит, Іпатій Потій, що заснував духовну семінарію в вильнянським св. троїцьким монастирі й школу в Володимирі Волинським. Пильно дбає про школи на наших землях також митрополит Йосиф Рутський. У Новгородку, в монастирі, заснував школу для новгородських і шляхетських дітей. Другу школу відкрив у космодем'янським монастирі в Минську. В обидвох тих школах, що їх пізніше підніс митрополит до висоти духовної семінарії, вчили василіяни. — По першій загальній василіянській капітулі, що відбулася в липні 1617 р. в родинній митрополичій маєтності, в Руті, повстають високі школи для василіян і духовенства в монастирях: у Полоцьку, Красноборі, Жировичах, Володимирі Вол. і Борунах. Коло 1630 р. заснував митр. Рутський духовну семінарію в Минську, відки виходили численні місionарі й борці за унію. Школи, що їх заснував митр. Рутський, своїм напрямом і розвитком, під деяким оглядом перевищали всі тодішні висші школи, що існували на українській області; перевищали вони навіть моголянські колеґії, напр. сучасні Рутському: колеґію в Києві, колеґії в Винниці на Поділлі й в Кременці на Волині.

В XVIII в. (по замойській соборі 1720 р., по василіянських капітулах у Львові 1739 р. і в Дубні 1743 р.) василіяни посвятили радо свої сили виховати молоде покоління. В литовській провінції св. Тройці мали вони висші й низші школи в осьтих монастирях: Антопіль (риторика в 1740-их рр., 1774); Березвеч (риторика 1800 й людова школа до 1834); Бересть литов. (школа 1797-1830); Битень (мор. богословіє й риторика 1792-1797); Боруни (філософія й риторика 1774; школи світської молоді 1773-1782, 1793-1831); Бучач;¹ Вербилів (школи 1815-1832); Вильня (богосл. 1774-1795; повітова школа від 1825 р.); Витебськ (філос. 1774; людова школа 1822-1 V 1832); Жировичі (Лев Кишка заснував філос. студії; риторика 1774; людові школи до 1828); Лавришів (богосл. 1774); Любавичі (старослов. студії в 1770-их рр.); Ляди (повітові

¹ Гл. мої: Причинки до історії бучацьких шкіл. »Записки ЧСВВ.« IV вип. 3-4.

школи 1809-1834); Минск; Новий Двір (у пінських повіті, старослов. студії в пол. XVIII в.); Орша (школа в XVIII в.; чернеча риторика 1828); Пінськ; Подубись (школи 1773-1838); Полоцьк (богосл., рит. 1774; філосо.); Свиржень (богосл. 1774 до 1795); Сиротин (початкові школи); Толочин (повіт. школи 1779-1830); Торокани (чернечі студії); Якобштадт (риторика 1774; початкова школа). — В українській провінції Покрову Преч. Діви Марії були школи в осьтих монастирях: Бар (школи до 1830 р.); Білилівка (богословіє для світських священників 1739; богословіє й філософія для ченців 1776); Білосток вол. (богословіє й філосо. 1776; риторика); Верхи на Волині (студії старослов. мови, 1714 р.); Винниця (філосо.); Віщину в золочівщині (риторика; філосо. 1776/77); Володимир Вол. (філосо. 1773; рит. 1774; школи для світських до 1831 р.); Головчинці (богос. 1776); Городище в рівенських повіті (богословіє 1776); Гошів у болехівщині (риторика в 2 пол. XVIII в.); Гоша на Волині (філосо. 1741/42; філосо. й богос. 1776/77; риторика в 1770-их рр.; школа для світських); Гранів (богословіє 1776); Дермань; Добромиль (догмат. богословіє 1757/58-1770/71);¹ Дрогобич (о. Глиkerій Дубицький, що ігуменував у Дрогобичі 30 років (1775-1805), заснував у 1770-их рр. гімназію, що в ній викладано також і філософію. Заснував він також українську людovu школу, що існувала до 1830 р. Крім тих шкіл існувала там від 1784 р. людova німецька головна школа що її вели василіяни до 1890-их рр.); Жидичин; Житомир; Загайці (філосо. до 1774; риторика від 1774; богосл. 1776/77); Загіздя к. Станиславова (богословіє для світських св. 1741); Загорів (риторика; філосо. 1776); Замостя (філосо., церк. право); Збараж (риторика; філосо., 1781/82; богосл. 1776/77); Зимне (чернечі студії в пол. XVIII в.); Каменець Под. (богословіє до 1795 р.; напр.: 1773/74 шк. р. викладав тут богословіє о. Онуфрій Крижановський, ЧСВВ. (†1793); о. Адріян Шубович, ЧСВВ. викладав догм. богосл. 1778/79); Канів (сер. школи); Коржівці на Поділлі (філосо. 1776); Краснопуша (риторика 1772/73; богословіє 1809-1814); Кременець на Волині (риторика, філософія);² Крехів (риторика); Кринос (богосл. для світських 1741); Лаврів (гл. низше); Лисянка в київщині (філосо., богосл. 1776); Луцьк (у монастирі Чесного Хреста богословіє к. 1743 р., опісля філосо.); Любар (філосо. 1773, 1776/77; гімн. науки); Львів (у св.-юрським монастирі філосо. від 1743 р.,³ пізніше спекул. богосл. 1775/76, 1779/80,⁴ 1781/82); Малеївці на Поділлі (філосо. 1776; гімн. науки й нім. мови); Мильче (риторика); Нискиниці (філосо. 1776); Овруч (філосо., богос. 1776/77; школи 1783-1830); Острів (філосо. 1777-1779;⁵ риторика 1782-83; школи 1777-1795); Перемишль (духовна семінарія до 1780 р.; середні школи для молоді); Підгірці (філософія 1770/71, 1778-79,⁶ 1779/80);⁷

¹ В добромилівській василіянській книгозбірні зберігаються рукописні догматичні виклади з 1763/64, 1764/65, 1765/66, 1766/67, 1768/69, 1769/70 шк. рр., що їх списано тоді в Добромилі. — Про василіянське богословіє в Добромилі вийде окреба праця.

² З 1773/74 шк. р. походять два кременецькі рукописи, що містять філософічні виклади о. Гедеона Львовича Бейнера, ЧСВВ., жидичинського архимандрита й ректора в кременецькій академії. Записав ті виклади D. Kostecki. Зберігаються вони в монастирській книгозбірні в Лаврові.

³ Заснував ту філософію в св.-юрським монастирі жидичинський архимандрит, Гедеон Паковський (†1745 у Львові). На професора покликав василіянина, Василя Босковича, доктора св. богословія, родом із Хорватії. Пізніше о. Боскович був генер. прокуратором у Римі, опісля єпископом у Крижевцях, у Хорватії. — В василіянській книгозбірні в Добромилі знаходиться один рукопис, певне з 1740-их рр., із викладами проф. Босковича. Списав їх о. Венямин Неронович.

⁴ В Лаврові зберігається один рукопис із викладами про догматичне й моральне богословіє. Списано той рукопис у св.-юрським монастирі 1779/80 шк. р.

⁵ З 1777-1779 рр. заховався в Лаврові рукопис, що в нім списано тоді філосо. виклади в Острої.

⁶ В Лаврові є два прим. філософічних викладів професора філосо., о. Іларіона Тарасовського (†1803 в Добромилі), що їх списано в Підгірцях 1770/71, 1778/79 шк. р.

⁷ 1780 р. видано друком іспитові підгорецькі філософічні тези п. н.: Propositiones ex Universa Recenti Ecclectica Philosophia selectae quas Illustrissimo excellentissimo Domino Domino Josepho Rzewuski. Drohobycensi, Nowosielicensi etc:

Погоня (богословіє для світських 1739); Почаїв (риторика; богосл. 1776/77); Самбір людова школа, що її вели оо. василіяни від 1760 р.); Сатанів над Збручем (ритор. 1773/74, догматичне богословіє 1775/76, 1776/77,¹ 1779/80); Спас коло Ст. Самбора (риторика 1776/77, 1779/80, 1783/84);² Стрий (богословія світ. священників, учив Ігумен Августин Терногородський, 1739-1742); Страклів (богословіє й філософ. 1776/77); Теребовля (філософія 1763/64-1764/65,³ 1773/74;⁴ богословіє 1773/74,⁵ 1774/75);⁶ Тригори (богословіє й філософ. від 1776); Тулин (богосл. й філософ. в 2 пол. XVIII в.); Умань (гімназія від 1760-их рр.; філософ. 1772/73,⁷ 1779/80;⁸ богосл. 1773; школи, скасовані на весні 1834); Унів (риторика 1776/77); Холм (філософія; заснував її холм. еп. Володкович, пізніший митрополит); Шаргород (філософ. 1771/72,⁹ 1772/73-1773/74;¹⁰ риторики 1774/75;¹¹ богословіє для світських 1771/72;¹² школи для світської молоді до 1795 р.); Щеплоти в яворівському повіті (риторики від 1770 р.). Бачимо, що багато шкіл мали василіяни. Як до тих шкіл додамо ще численні школи, що їх вели в нас також сс. василіяни в XVIII в., особливо в литовській провінції, то дійсно правдивий висказ, що наші землі в тодішніх часах покривала сіть численних монастирських шкіл.

Ті школи повні значіння. Вже тоді вважали їх за найліпші. Вони були огнищами, відки розходилися ясні проміння освіти й культури по всій нашій землі; вони пильнували св. віри, шанували й зберігали рідну традицію, рідну мову й виховували нам рідні покоління, визначних мужів у нашій Церкві й народі, що зміли, як пристойть, цінити давню минулість, людей з посвятою, з живою вірою та сталим характером.

Praefecto Generali Lieutnanti in exercitu Regni Poloniae Equiti Ordinis Sancti Stanislai Patrono et Protectori Amplissimo. Monachi Sancti Basilii Magni Monasterii Podhorcensis in addictissimorum animorum contestationem. D. D. D. 21.5.16.5, (1)+(3)++(28) листів. — На кінцевій сторінці вдолі: »Propugnabuntur in Monasterio Podhorcensi Ordinis Sancti Basilii a Monachis eiusdem ordinis, Philosophis absolutis. Anno D. 1780. Die 12 mai V. S.«

¹ В Лаврові є три богословські рукописи з Сатанова, а саме: 1). *De theologicis disciplinis prolegomena...* з 1775/76 р. Це цілорічні виклади з догматики для васил. богословів »secundum instituti nostri rationem« (к. 95). На 96 к. подано наприклад: »Ordo S. Basilii«. На увагу заслугує розв'язка питання про епиклезу (к. 73); 2). *Theologia tractatibus moralibus comprehensa... De Uno et Trino Deo...* з 1775/76 р.; 3). *Tractatus theologicus Dogmatico Moralis de virtutibus theol. in communi...* з 1776/77 р. Дуже гарна розправа в цім рукописі: *de infallibilitate Romani Pontificis ex cathedra loquentis* (к. 334 й наст.). — Пор. також описи тих рукописів о. Й. Скрутеня ЧСВВ., переховувані в лаврівському архіві.

² В спаськьому монастирі к. Старого Самбора була колись також єпископська школа. В Лаврові зберігається рукописний Великий Устав, що його списав учитель у тій школі в Спасі, Дмитро з Нижанкович, 1601 р.; формат Уставу: 30,5 × 20 см.

³ З тих років походить теребовельський василіянський рукопис (формату: 20 × 15,5, 626 стор.), що містить цікаві дволітні філософічні виклади в теребовельському монастирі. Нині той рукопис у рукописнім відділі в добромільській книгозбірні. — Про той рукопис почато вже з богословом В. В. ЧСВВ. особну працю.

⁴ Того року вчив філософію в Теребовлі о. Адріян Шубович ЧСВВ.

⁵ Того року вчили богословія в Теребовлі: о. Валеріян Синицький ЧСВВ. і о. Гімнзій Левицький ЧСВВ.

⁶ Того шк. р. викладав богословіє в Теребовлі о. Г. Левицький ЧСВВ.

⁷ Вчителем філософії був там тоді о. Лев Павшинський ЧСВВ., відомий поет.

⁸ Філософію в Умані вчив тоді о. Геракл Белькевич ЧСВВ.

⁹ Вчив її тоді о. Г. Левицький ЧСВВ.

¹⁰ З тих шк. років зберігається в Лаврові рукопис: *Philosophia Universa cl. Iuventuti Scholarum Szarogrodensium Or. S. Basilii M. per Emer. P. Ambrosium Redaszowski...* Списав ті виклади Дмитро Викуловський. На кінці в рукописі знаходяться гратуляційні бесіди до ректора, промови підчас приїзду василіянського протоігумена й ін.

¹¹ Вчив тоді риторики в Шаргороді о. Доротеї Михальський, опісля василіян. протоігумен (1797-1803); вмер, як ігумен у св.-юрськьому монастирі у Львові, 1 липня 1809.

¹² Викладав тоді богословіє для світських о. Аліпій Ангелович ЧСВВ.

Велике завдання сповнив також василіянський монастир у Лаврові, де в XVIII віці довгі роки були богословські, філософічні й риторичні студії для василіянських клириків. І так, моральне богослов'є викладано в Лаврові: 1740/41 (вчив о. Василь Слюзикович ЧСВВ.), 1741/42 (о. Патрикій Попель), 1749 (о. Мелетій Дотавський), 1751, 1752, 1755, 1770/71 (о. Аліпій Ангелович); догматичне й моральне богослов'є: 1771/72 (о. Варлаам Корницький і о. Епифан Розлуцький), 1772/73 (о. В. Корницький і о. Кость Уласцевич), 1773/74 (о. Валеріян Синицький і о. Г. Левицький), 1774/75 (о. Йосафат Охоцький і о. Інокент Болга), 1779/80 (о. Доротей Михальський і о. Анастас Дідицький), 1780/81 (о. Д. Михальський), 1781/82 (о. Іполит Линкевич і о. Дор. Михальський); 1782/83 (о. Іп. Линкевич). Філософію викладано в лаврівським монастирі: 1740/41 (о. Салюст Кобиланський і о. Василь Слюзикович), 1742/43 (о. С. Кобиланський), 1743/44 (о. С. Кобиланський), 1744/45 (о. Василь Слюзикович),¹ 1751 (о. Михайло Гронзевич), 1755/56 (о. Плятон Gutz), 1757/58 і 1758/59 (о. Анастас Петровський), 1759/60, 1761/62 (о. Осип Моргулець) 1763/64 і 1765/66 (о. Осип Дзіковський), 1776/77 (о. Дор. Михальський), 1777/78 (о. Геракль Белькевич і о. Андріан Шубович), 1778/79 (о. Г. Белькевич).

Коли 1775 догматичне богослов'є перейшло з Лаврова до Сатанова, тоді в Лаврові введено курс риторики для василіянських клириків (1775/76). Учив її тоді о. Дор. Михальський ЧСВВ. Риторичні студії були в Лаврові також 1783/84 шк. р. Вчив василіанин, Модест Гриневецький, пізн. професор у львівським університеті й протоігумен ЧСВВ.² З того шкільного року заховався цінний рукопис: »Synopsis Scientiarum In Monast. Laurovien. ex 1783 in 1784 An. tradendarum«, що його опублікував о. Йосафат Скрутень ЧСВВ. в »Записках ЧСВВ.« II 437.

Площанський,³ Стшетельська-Гринбергова⁴ й Голубець⁵ подають, що в Лаврові був конвікт і 1775 р. були в нім два Туркули, чотири Фредри, два Манастирські й Терлецький. Ті конвіктори були це святські й вони вчилися в Лаврові враз із василіянськими клириками, або й осіб, що дуже можливо; викладано їм тоді риторику, опісляж, як побачимо, і філософію. Є вістки, що конвіктори були в Лаврові кілька років. У »Літописі василіянського монастиря в Лаврові«, II частина, під 1775 р. читаємо, що тоді приїхав до Лаврова, на 3 рік виховання, »D. Basilii Turkul, Filius Capitanei Basztynensis«. Під 20/VII 1778 р. згад. »Літопис« подає так: »X. Herakli Bielkiewicz z Jchmc. Panami Konwiktoraми uczniami Swemi z rozrządzenia miejsca Przełożonego do Mokrzan na Wakacyę wyjechał«. Знаємо, що 1777/78 шк. року о. Белькевич учив у Лаврові філософію; отже також учив тоді й конвікторів.

Згаданий Площанський⁶ подає ще, що в Лаврові вже 1782 р. вчив брат Герман Вергановський 9 учнів німецької мови. Думаю, що тими 9-ма учнями були василіянські богослови, що вчилися в Лаврові 1781/82 шк. р. Про ту науку нім. мови в літописі лавр. монастиря під 8/II 1782 записано так: »Zaczęły się Lekcyje Niemieckie: Uczniów Scholastyków 9. Nauczyciel dziesiąty«. Вони довго не тревали, бо 29. серпня 1782 р. відїхав богослов Герман Вергановський до Львова, де його висвячено на священника. Зі Львова мав, по словах у згад. літописі, поїхати вчити граматики в Бучачі. Пізніше був він першим управителем у бучацькій людській головній школі⁷.

¹ З тих часів походять два філософічні рукописи. Один із 1741-1743 р. містить виклади з філософії в Лаврові. На кінці в рукописі бачимо риторичні записки з 1694 р.: »In... Praemisiensi Collegio Soc. Jesu«. Інший рукопис містить філос. виклади в Лаврові з 1744/45 р. На кінці в рукописі читаємо: »Cursus Philosophicus Per me Basilium Sluzikiewicz O: D: B: Magni, traditus Anno 1744 in Annum 1745. In Monasterio Lauroviensi«. Обидва згадані рукописи в Добромилі.

² Про василіянські студії в Лаврові в XVIII в. вийде особня праця.

³ В. А. Площанський. Лавровське село и Монастырь въ Самборскомъ окрузѣ. »Науковий Сборникъ« II. Львовъ 1866. 337.

⁴ Staromiejskie. Ziemia i ludność, opracowała Zofia Strzetelska Grynbergowa. Lwów 1899. 321.

⁵ М. Голубець. Лаврів. »Записки ЧСВВ.« II 64.

⁶ Л. с., 337.

⁷ Пор. про те мої: Причинки до історії бучацьких шкіл. »Записки ЧСВВ.« IV.

Ще одну шкільну установу припало мати монастиреві в Лаврові. Маю на думці славу ц. к. окружну головну школу, що її вели дуже довго (1788/89-1910/11) лаврівські василіяни. Вона сповнила в глухих куті в західній бойківщині високе й велике своє завдання. Але, як узагалі монастирських шкіл у нас донині ще не просліджено, так до цього часу призабуто було в нас і про лаврівську школу. Всежтаки були деякі зацікавлення нею. Ще перед війною, як мені відомо, збирав матеріали про школу в Лаврові о. Модест Пелех ЧСВВ., теперішній ігумен у лаврівському монастирі. 1929-1930 робив це також о. Іриней Вігоринський ЧСВВ. Зацікавився нею був М. Голубець і звернув увагу, що лаврівська школа заслугоє на особну монографію.¹ Друкуючи згаданий цінний «Synopsis Scientiarum», о. Й. Скрутень заявив, що лаврівська школа, «хоч як важна й повна значіння, не діждалася ще жерельного освітлення».² Те трудне завдання зробив саме Впов. п. проф. Іван Филипчак, що на просьбу о. М. Пелеха ЧСВВ., прибув 8 чипня 1931 р. до Лаврова й того ще дня почав він ту трудну роботу. Як дуже радо заявив я свою поміч у тій праці, так сердечно витаю овоч її, цю джерельну історичну монографію про лаврівську школу й бажаю авторові її, Впов. п. Професорові, щоби Господь поміг йому написати такі праці про монастирські школи в Дрогобичі й Бучачі.

Роман Лукань, ЧСВВ.

Збираючи матеріали до архіву тов. «Бойківщина» в Самборі, заїхали ми з д-р Михайлом Скориком до Стрільбич, до б. нашого посла, бл. п. о. Івана Яворського. Від нього ми дістали більшу скількість шкільних актів із давних Distrikts-Schul-Aufsehherratt'iv, що ними були за весь час консисторської влади над школами парохі Старого Самбора й Стрільбич: оо. Ревакович, Вітошинський, Куцакевич і Турчманович. Забравши ті акти до Самбора, віддали ми їх до архіву «Бойківщина», де упорядкував їх д-р В. Кобільник і сказав, що акти цікаві й можнаби зробити з них монографію про шкільництво на Бойківщині. Небаром я забрався до роботи й вийшли з цього матеріалу дві монографії. Одна: «Школа в Стрільбичах», що її присвятив я о. Яворському в пошану його особи за збереження тих актів, на що наша суспільність не звертає уваги; друга: «З історії шкільництва на західній Бойківщині», напечатана в журналі: «Літопис Бойківщини». Ч. 1. Самбір 1931 (43-112).

Коли на похоронах о. Ів. Яворського в Стрільбичах я оповів про це о. Модестові Пелехові, ігуменові ЧСВВ., сказав мені о. ігумен, що в лаврівському монастирі знаходиться також велика кількість старих шкільних актів про давню лаврівську школу, звану К. к. Kreis-Haupt-Schule й просив мене, чи я не згодивсяби зладити монографію цієї школи. Я обіцяв приїхати пізніше... Щойно на другу просьбу о. ігумена, поїхав я на лат. Зелені свята до Лаврова, де через 4 дні, при помочи одного василіянського схолястика, я вспів їх ледви переглянути й зорієнтуватись у матеріялі. Відїжджаючи до дому, я обіцяв о. ігуменові забратись до роботи підчас вакацій під умовою, що дадуть мені до помочи одного ченця, орієнтуючого себе в тім ділі. І дійсно. О. ігумен Пелех подбав про це, і перед моїм приїздом (на 2 тижні) приїхав з Добромиля студент богословія, Роман Лукань ЧСВВ., що в тих справах добре визнавався. До могої приїзду він акти впоряд-

¹ Пор. «Записки ЧСВВ.» II 67.

² Й. Скр. Сторінка з історії монастир. школи в Лаврові. «Записки ЧСВВ.» II 437.

кував, розсортював, уложив в теки й позначив томи. Забралися ми обидва до роботи від вчасного ранку до пізнього вечора. Він вишукував мені акти, також піднявся тяжкої й нудної праці виписувати зі всіх Verzeichniss'ів, Ehrenbuch'ів Einladung'ів усіх учеників у бувшій лаврівській школі, а з каталогів усіх директорів, катехитів, учителів. Найбільше труду положив для вишукування з різних монастирських записок учених василіян, бувших професорів у лаврівській духовній школі й в K. k. Kreis-Haupt-Schule. Свої записки помістив Роман Лукань ЧСВВ. в примітках до моєї розвідки поклавши при них свої ініціали — Р. Л., про давних учених професорів, про яких, як то кажуть, світ забув, а твори їх лежать у рукописах в лаврівській (і добромильській) бібліотеці й чекають своїх дослідників. За його муравлину й охочу, повну посвяти молодого чоловіка працю, що »тіни забутих предків« витягнув на денне світло, складаю йому сердечне спасибіг і бажаю найкрасших успіхів на полі нашої науки в будучині, до чого має велике замилювання, хист і знання — й, як бачу, до неї способиться. Без його помочи, це діло не пішлоби так скоро! Впр. о. ігуменові Модестові Пелехові ЧСВВ. дякую за щиросердечне прийняття мене в монастирі, за охоче доставлення мені всіх джерел, шкільних актів із лаврівського архіву, — а всім Преп. оо. Духовним, Братям і василіянським схолястикам дякую за те, що підчас мого місячного побуту в чернечій келії, старалися мені його в годинах рекреації як найбільше уприємнити.

I

Лаврівський монастир, хоч від давних часів плекав у своїх мурах науки, однак у часах цісаря Йосифа II його наставники передбачили, що й на них можуть посипатися докори, нещастя — а хто знає — чи й не замкнення монастиря й чи не треба буде розійтись по світі, як це зробили в тім часі скитські ченці. Тому вони заздалегідь пильнувалися й 1784 року вислали до Дрогобича двох своїх схолястиків, Гервасія Канафоцького й Епіфана Несторовського, за Listem posłuszałnym.....na mieszkanie i uczenie się języka niemieckiego,¹ без знання котрого інтелігентна людина в австрійській державі, що до неї недавно прилучено Галичину, обійтися не могла... Ченці ті по скінченню наук до Лаврова не вернули; їх післано на більше zagrożені місця... Лаврів продумував даліше сам про себе...

Хоч Лаврів ширив таки освіту поміж околичним населенням і з його стін також виходила чернеча і світська молодь і розносила просвіту по тім темнім куті Бойківщини і скрізь по краю, мимо цього, чіпився його цісар Йосиф II. Декретом з дня 8 вересня 1784 року таки засуджено лаврівський монастир на касату, разом з 14 іншими монастирями.² Полишився він лише на горячі просьби протоігумена, Віктора Старожинського, що звертався в своїх просьбах навіть до цісаря. Ті просьби відіслано до рішення львівській губернії, однак губернія не віднеслася прихильно до аргументів о. протоігумена, щоби лаврівський монастир обернути на свого рода лічницю для хорих василіян. Щойно протекція самбірського старости, котрий заманений,

¹ ЛЛМ. (= Літопис лаврівського монастиря) II ч. Рік 1784, дня 21 IX ст. ст.

² Пор. М. Голубець. Лаврів. »Записки ЧСВВ.« II 65.

правдоподібно, хабарем,¹ підшепнув лаврівським василіянам, щоб у Лаврові заснували німецьку взірцеву школу. Цю думку підсунено монастиреві в найскрутнішій хвилі, тоді, коли до Лаврова приїхала для ліквідації монастиря комісія, що про неї згадує літописець лаврівського монастиря словами:

«... w tym czasie solenna była Kommissya y rzeczy spisowyalsię właśnie na zniesienie Klasztoru ale osobliwszą Łaską Pana Boga to miejsce obrocone zostało na szkoł niemieckich uczenie y podiolsię klasztor swoim Expensem Professorow trzymać y wszelkim szkolnym potrzebom dogadzać — iako o tym Gubernialny Dekret w krotkich słowach między Papierami mieyscowemi. — To utrzymaniesię Klasztoru naybardziej ma bydz przyznane przy starannosci Rządu J. Wielmożnemu Onszetowi staroscie y Nagiemu Kommissarzowi ktorzy choć mało co pomagali ale przynajmniey swiłe zdanie opinii dobrej dawali y bynajmniey nie scigali na zniesienie y niebrozdziłi robotom zakonnym owszem cosię tylko podawało przyimowali y przez ręce swoje ad Excelsum Gubernium Noty pisane przyimując przesyłali cum adiuncta propria gratiosa Sententia in Favorem Monasterii Zaco²..... JM. będącym Klasztor ex Comestibilibus iaksię kiedy zdalo Przelożonemu mieysca. — W Roku więc. 789 nadzwyczajnie trudno przy niepodobnym do wierzenia Ubostwie swoim y przy długach na 5 Tysięcy Zakłado(wi) znacznym gwałtownie usiłował Klasztor zacząć szkoły Niemieckie Normalne y zaraz z Lwowa wyznaczonego Niemca na Professora sprowadził Selnig czyli Zelnig a na Dyrektora Jmc. X. Amrozego Gutkowskiego z Drohobyczy. Item na Professora 2-go Jmc. Xa Longina Janowicza ZSBW. Szkoły dwie klasy w Starych Murach iak mogło bydz naywygodniey zreparował, y aby początek studentow chodzenia do szkoły stalsię, Poddanych Ławrowskich dzieci oddawać gwałtownie przymusił a ztąd gdysię to rozgłosilo y przytym Cyrkularzem obwieszczono zostało pomnożylosię Studentow do 50 y coś więcej».³

Щоби забезпечитися на всякі можливі несподіванки від тодішнього уряду, вніс протоігумен оо. василіян, іменем лаврівського монастиря, відповідно умотивоване письмо до львівської шкільної комісії, з проською заложити в Лаврові публичну німецьку школу з титулом головної школи й правами державних шкіл, замість дотеперішньої духовної семінарії. На свою просьбу о. протоігумен, Віктор Старожинський, дістав дня 23 жовтня 1788 року через перемиську греко-католицьку єпископську консисторію ось яку відповідь:

Decretum de Persistentia Monasterii Lawrow et nova erectione Scholarum Normalium Capitalium.

Victori Starozynski Basilianorum Provinciali — 2051. Cum vi Prae Excelsae Resolutionis dd — 19 A praes 28. 9-bris A. C. Nr. 26396. Monasterium Ławroviense, tamquam pro receptando Religiosorum de aliis supprlmendis Monasteriis illuc transferendum, et cum Scholis Normalibus in ibidem instituendis, ac in Cura Animarum juvamine ulterius persistere debeat. Hinc illa Prae Excelsa Resolutio cum in finem praefatae Rmae Domini communicatur, ut ad generalem Scholarum Normalium Lembergensem Inspectionem se conferat de necessariis circa eandem Scholarum Institutionem informetur, atque duo Individua ad docendum capatia de permanentibus Religiosis in Laurow, sin secus ex aliis Monasteriis destinet in locum advenientium duo de Laurow dirigere non intermittat. — In absentia Illmi ac Rmi Dni Loci Ordinarii Julianus Szporring 1-mus Consiliarius et Vicarius Generalis. — Ex Consilio Consistorii Graeco Cath. Premislensis Dtto 2. X-bris 1788. Carolus Sobota Cancellarius. Praesent. 23. X-bris 1788.

Крім цього письма, самбірський циркулярний уряд прислав від себе в лаврівський монастир наступне письмо:

Nachdem Se Majestet um das allgemeine Vohl sorgfältig, allernädigst zu erlauben geruheten, daß in dem Basilianer Kloster zu Lawrów die Normalhauptschule zum Unterrichte der Jugend in der deutschen und pohnischen Sprache unter-

¹ Ibid., 66.

² Далше нечиткі два слова. Р. Л.

³ ЛЛМ. Третя частина від 1784-1853 р. (II-ий т. Actorum Monasterii Ławroviensis). Перепис того тексту зробив Р. Л.

richtet werden soll, auch der Hr. Vincenz Selnig noch mit einem Ordensgeistlichen dieselbe den 1-ten Jänner 789 zu anfangen bestimmt sind, so sollen die dortige Inwohner, um den höchsten Willen zu erfüllen ihre schulfähige Kinder in die Schule zu schicken nicht versäumen.

Onchet mp.

I. Romanowicz,¹

Цими двома письмами забезпечив собі лаврівський монастир у першу чергу своє існування в тих тяжких часах, а далі вплинув на розвій освіти в тім темнім бойківськім куті, заложивши публичну державну школу. Чи оо. василіяни були підготовані вести таку публичну світську школу на правах державної школи, на це питання можемо сміло позитивно відповісти, якщо візьмемо на увагу цей факт, що саме по касаті єзуїтів василіяни прийшли в поміч тодішній польській річипосполитій, бо на просьбу Едукаційної Комісії, що урядувала тоді в Варшаві, обіймили вони без найменшого вагання кільканацять єзуїтських колегій,² особливо в полуднево-східних краях, зісталих ще при старій річипосполитій після першого поділу Польщі і вели їх на загальне вдоволення тоді, як інші чини відмовляли своєї помочи, що ствердили історики і що відбилося сильним відгомоном у тодішній і пізнішій польській літературі.³ Тому не завагались вони ні на крок взяти в свої руки німецьку головну школу в Лаврові. Щоби відразу поставити школу на належній висоті, подбав лаврівський монастир про відповідно кваліфікованих учителів, що в тих часах до недавно занятої Галичини напливали з чесько-німецьких країв. Особливо ходило тут про вчителя німецької мови, як державної мови, хоч і між василіянами були, як небаром побачимо, знавці цієї мови. Але добути такого світського вчителя, щоби мав відповідні кваліфікації й педагогічні прикмети по засадах навчання І. Фельбгера, зясованих в Allgemeine Schulordnung було досить трудно. Василіянський протоігумен, о. Віктор Старожинський, вишукав саме такого кваліфікованого, якого уряд вимагав, учителя Винкента Selnig'a, що з ним зробив наступний контракт:

Między Jmc. X. Wiktorem Starożyńskim Prowincyałem Bazyliąńskim z iedney, a z Jmc. Panem Vinc. Selnigem z drugiey strony stanął pewny kontrakt o to: Iz w Monastęze Ławrowskim Bazyliąńskim za łaskawym pozwoleniem Naywyższych Krajowych Rządów przy zaczynających się Nacyonalnych Szkołach, Jmc. P. Selnig determinuje się być Profesorem za potwierdzeniem Prześwietnej Inspekcyi Szkolney pod temi obowiązkami: 1-mo Jmc. P. Selnig oprócz godzin, w których podług przepisów Prześwietnej Inspekcyi Szkolney, uczyć będzie klasę sobie wyznaczoną, inszych godzin wolnych, ma uczyć niemieckiego języka Zakonników wyznaczonych; z niemi korrepetować y mówić po niemiecku. 2-do obowiązku się Jmc. P. Professor Konwiktorow, gdy ci w klasztorze będą szczegulniey ćwiczyć w języku niemieckim. 3-tło Jmc. P. Professor niema wychodzić⁴ za klasztor bez pozwolenia mieyscowego Przełożonego, y ma w dobrej harmonii przestawać z Jmc. X. Dyrektorem y innemi Zakonnikami. Prowincyał zaś z strony Monasteru Ławrowskiego 1-mo obowiązku się

¹ АЛМ. (= Архів лаврівського монастиря). Gest. Protok., I 7.

² М. Коссаць, Шематизмъ Провинції св. Спасителя Чина св. Василя Великого въ Галиції, Львовъ 1867, 306-307 і Edward Likowski. Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku. Poznań 1880; Warszawa 1906; і німецьке видання Апол. Тлочинського того твору (Краків 1903). — Василіяни по касаті оо. єзуїтів обіймали їхні школи в тих місцевостях: у Бересті, Новгородку, Городні, Минську, Черев, Лискові, Пінську, Брацлаві, Дубні, Полоцьку, Казимирі, Ушаку, Острозі, Виниці, Барі, Каменці Под., Луцьку, Кременці, Житомирі, Люблинці, Овручі, Антополі, Вильні й б. ін. — Р. Л.

³ А. Mickiewicz, Dziady III, IV; Syrokomla і многі інші.

⁴ Пізніше поправлено на «wylechać». Р. Л.

wyznaczyć Jmc. P. Professorowi Stancę wygodną z opalem w zimie. 2-do Przrzeka wikt uczciwy z zakonikami, a gdy konwiktowie w klasztorze będą, Jmc. P. Professor będzie lażał z niemi. 3-tio Roczney pensyi Jmc. P. Professorowi wyznacza Złotych polskich Czteryста, y przy końcu każdego Kwartału ma odbierać Żł. Pol. 100 przy inney wdzięczności, do której y Prowincyal, y Klasztor widząc Jmc. P. Professora pilność w uczeniu y dobrą obyczayność, znać się będzie. Y ten Kontrakt zaczynający się w Roku ninieyszym 1788. D. 20^{go} Miesiąca Grudnia dla większey wagi, przy uproszonym potwierdzeniu Prześwietney Inspekcyi Szkolnej obydwie Strony rękoma własnemi podpisują. Datt w Lwowie D. 14 Miesiąca Grudnia Roku. 1788.

Victor Starożyński Ord^s
S. Basilij M. Provincialis mp.

Vincenz Selnig mpia.
Lehrer¹

В заключеній умові між о. протоігуменом Старожинським і п. Selnig'ом і по затвердженню цієї умови зі сторони урядової особи о. Ів. Фр. Гофманна, схоліарха лат. митрополичої капітули і члена ц. к. краєвої шкільної комісії,² а притім великого приятеля лаврівського монастиря, що з дальшої переписки побачимо, відіхав пан Selnig зі Львова до Лаврова дня 23 грудня 1788 р. і станув на місці дня 1 січня 1789. Відпочавши й придивившись відноsinам, в недовгій часі розпочав Сельніг науку з 6-ма учениками в новооснованій, тоді першій в тих сторонах, доступній для всіх народній школі, званій з початку: K. k. Normal-Kreis-Haupt-Schule.

З тим паном Сельнігом, учителем німецької мови в лаврівській головній школі, мав монастир досить, як побачимо, клопотів. Не хотів він їсти монастирських харчів і нарікав на часті пісні страви. Щоби його вдоволити, монастир згодився на те, що він буде харчуватися поза монастирем, у якогось п. Карла Отто. Досить, що пан Сельніг був по королівськи платний, бо за свою працю побирав 400 fl. річної платні тоді, як повітовий староста мав 300 fl. річної платні тому, щоби standesgemäss міг жити і тримати пару коней, як висказалася свого часу цісарева Марія Тереса.

Здавалосьби, що пан Сельніг із своїми 400 fl. річної платні і монастирськими харчами та свобідним мешканням і обслугою, забавить довший час, як учитель, у лаврівському монастирі, однак, як довідуємося з письма о. Гофманна з дня 11 І 1790 р., писаного до о. Амвросія Гутковського в Лаврові,³ не забавив він там довго, бо лише до 11 січня 1790 року. По відході п. Сельніга, мусів монастир оглянутися за іншим кандидатом до німецької мови й дійсно такого знайшов в особі Федора Яновського, що по відході Сельніга зараз з'явився в Лаврові і обіймив науку німецької мови.

До відходу п. Сельніга з монастиря причинились такі обставини: Платня 400 фл. річно, була для монастиря за велика, іменно в тих часах, коли ліси не приносили жадного доходу, ніхто тоді дерева не експлуатував, а лаврівський монастир, як монастир оточений лісами і бідним населенням, не міг числити на великі доходи. Зрештою, п. Сельніг своїм поведенням давав лихий приклад, чого монастир стерпіти не міг, що бачимо з слідуочого латинського тут наведеного документу:

¹ Те слово »Lehrer« дописано пізніше. Оригінал того контракту в АЛМ., в книзі: »Gestions-Protokoll der k. k. Lawrower Hauptschule«. І т. від 1788-1847 р., 1-2.

² Оригінал в АЛМ. Gestions-Protokoll. Т. І 1. Пор. К. Widmann, Zapiski do historyi szkół ludowych w Galicyi, a w szczególności we Lwowie. (Koniec w. XVIII і pocz. XIX). Lwów 1891, с. 16.

³ АЛМ. Verordnungen 1789-1793.

Consignatio

Punctorum Admodum Reverendo P. Superiori in Lawrow ratlone Dni Selnig a generali scholarum inspectione commendatorum.

1mo Quemadmodum ex parte officii huius sollicitè vigillabitur, ut vigore guberni. Resoluti sub Nr. 2510 dd^o 31 Januar: a. c. per P. Superiorem omnibus scholae necessitatibus, ejusque supellectili, ut fas est, provideatur, et obligationes in contractu hic loci probato expressae ex parte monasterii erga D-um Selnig rite adimpleantur, ita etiam

2do vetatur Admodum Reverendo P. Superiori, ne huc Selnig, etiamsi is talia importune peteret,

a, crematum daret bibendum, excipe casum rariorum, et deficiente alio jentaculo, semper tamen in moderata portione,

b, nonnisi diebus dominicis et festivis vitrum vini ei offerendum, aliis vel cerevisia, vel si hanc libere renueret, aqua potanda venit,

c, ne exemplo docentium juvenus veracitati assuefiat, a multiplicatis jentaculis abstinendum erit, dandum tamen Dno Selnig ante exordium scholae quolibet die aliquod jentaculum,

d, famulus, si proprium intertenere vellet, propriis ejus sumptibus est alendus, aequum tamen videtur, ut hoc dimisso quidam ex famulis monasterio ministrantibus necessaria Dno Selnig obsequia perficiat,

e, quia operarius nonnisi terminato labore suo, et statis temporibus mercedem suam jure repetere potest; hinc eidem Dno Selnig nonnisi in fine cujuslibet quartualis et non anticipative 100 florenos¹ polonicales solvendi sunt.

Admodum Reverendus P. Superior hac occasione amicabiliter requiritur, ut huc Selnig pacifice convivat, in iis, quae aequitas postulat erga eum sit propensus, et si quos in illo defectus observaverit, eos Prorsum pro remediatione exponere non gravetur.

Leopoli die 16 Februarij 789

Hofmann mp.

Scholast. Metropolitano.²

ОО. василяни, позбувшись Сельніга, старались сердечно про добір учительських сил, бо хотіли, щоб їхня школа стояла на висоті задачі; старались примінити свою школу до державних вимог і потреб тодішньої австрійської шкільної політики, що йшла за кличем знаного тоді і голосного реформатора шкіл на пруськім Шлеську Івана Гната Фельбірепа, опата в Жегані, світила на тодішнім педагогічним овиді. Він відпущений на просьбу цісареві Марії Тереси до Австрії королем Фридрихом II, прибув до Відня 1774 р. де зістав іменований членом Studienhofkommission, а пізніше генеральним директором народних шкіл. На засіданнях Studienhofkommission він висказав погляд, що горожани в даній державі будуть такими, якими їх держава хоче мати, якщо держава возьме шкільництво в свої руки і надасть йому з гори обдуманий плян і напрям. Ця сміла гадка, незнана дотепер в педагогії, зробила вражіння і подобалася відразу цісареві Марії Тересі і тим австрійським бюрократам, які, як добре зорганізованою машиною, правила різнородною під національним оглядом Австрією. Вони відразу заакцентували погляд Фельбірепа і прийняли його Allgemeine Schulordnung як догму виховання австрійських народів.

Народні школи поділено після його вказівок на нормальні, головні і тривіальні. Нормальна школа була 6-ти класова, одна на цілий край як вірцева, з п'ятьма учителями і директором. В ній вчили в класах висших таких предметів, яких учать нині в гімназіях. Вчили також технології, латинської мови, науки сільського хазяйства, доброго

¹ Пізніше поправлено на »floreni«. Р. Л.

² Gest. Prot. der k. k. Lawrower Hauptschule. I 5-6.

поведення. При цій школі введено шестимісячний практичний педагогічний курс для вчителів головних шкіл.¹

Головні школи були в засаді 4 класові з чотирма учителями, з котрих один був директором. Основано їх по більших циркулярних (Kreis-) містах. При тих школах бували рівнож педагогічні тримісячні курси для вчителів тривіальних шкіл.

Тривіальні (прості) школи були однокласові, а ділились на 2 (або 3) відділи, при однім учителі. Основувано їх в менших містах, місточках, або більших селах. В тривіальній школі, в першій відділі, вчили ось яких предметів: 1. Die Religion, 2. Das Buchstabieren, 3. Das Schönschreiben, 4. Das Kopfrechnen, 5. Das Rechtsprechen. У дьурім відділі: 1. Die Religion, 2. Das Lesen deutsch, latein geschrieben, 3. Das Schönschreiben current, kanzelley, 4. Das Rechnen, 5. Das Rechtsprechen, 6. Das Recht- und Diktando-Schreiben 7. Die Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen.

В головній чотирокласовій школі був уровень навчання далеко висший. Крім згаданих предметів з тривіальної школи, вчили в першій класі головної школи ще: die ersten Redetheile der deutschen Sprache, — у другій класі: Das Lesen mit Anwendung der Regeln, die Deutsche Sprachlehre, das Rechnen in der 4 Rechnungsarten, die Aussprache. В третій класі головної школи, крім згаданих предметів: Die biblische Geschichte, das Evangelium, den II Theil des Lesebuches, das Rechnen in den Brüchen, in der Regel Detri, das Lesen und Dictando-Schreiben latein-Wörter. В четвертій класі головної школи вчили: Die Religion mit Erklärung passenden Stellen der h. Schrift, die schriftlichen Aufsätze, Das Recht- und Dictando-Schreiben, Die Geometrie, Die Baukunst, Das Zeichnen, Die Erdbeschreibung des öster. Kaiserthums, richtige Aussprache. В другім році цієї класи (вона була дволітна), крім згаданих предметів, вчили: Die Mechanik, Die Erdbeschreibung fremden Staaten, Die Naturgeschichte, Die Naturlehre, Die richtige Aussprache, Das Schönlesen. Однак з фінансових оглядів не всюди введено четверту класу у головних школах. Довгий час, з малими винятками, лишились вони (до 1856) трикласовими, з додатком елементарної класи.² Надзір над усіма школами в цілім краю мала краєва шкільна комісія, що містилася при губернії у Львові. Підлягала вона генеральній дирекції шкіл у Відні, а з нею найвисшій владі: Studienhofkommission, значить надвірній шкільній комісії. Надзір над школами по повітах виконували від 1817 року повітові шкільні інспектори, звані Distriktsschulaufseher'ами, по нашому декани, а ранше — директори циркулярних шкіл, а також циркулярні уряди (Kreis-Amt), котрі бували лише в обwodових містах. Distrikts-Schul-Aufseher'и підлягали і консисторіям, перед котрими здавали звіти зі своєї діяльності, діставали циркулярі і розпорядки до виконання.

Серед тяжких фінансових обставин прийняв на себе лаврівський монастир обов'язок удержувати і вести головну школу, звану початково: k. k. Normalhauptschule, що 123 роки була одиноким розсадником освіти на західній Бойківщині, перемінена з часом на Kreis-Hauptschule.³ Маєток монастиря опирався в тих часах переважно на ялових

¹ Politische Schulverfassung der deut. Schulen. Wien 1817. Поп. К. Widmann, op. c.

² «Літопис Бойківщини». Самбір 1931, стор. 43-112.

³ АЛМ. Шкільні акти т. IX-X.

лісах, яких ніхто не експлуатував, бо нікому цього не потреба було, а орної гірської землі мав монастир мало, що часто не вистарчало на прокормлення братії. Василяни вчили цілком даром; справити мусіли всі шкільні прибори, лавки, таблиці, столи, обов'язались виставити відповідний будинок і оплачувати деяких світських учителів, яких уряд від часу до часу надсилав. З часом уряд переконався, через часті візитації, економічні та податкові інспекції, що василяни роблять жертву, учать молодь широко, навіть з віддалених сторін, ба й з других країв розлогої монархії молодь горнулася до їхньої школи, що вони сповнюють свою працю лояльно і чесно зглядом монархії і династії, длятого пішов їм на руку і назначив одноразову річну ремунарацію (котру нераз тяжко було зреалізувати), а котра опісля йшла в цілости на потреби самої школи.

Яко доказ признання уряду для оо. василян, оповістила самбірська округа (Kreis-Amt), письмом з дня 29 XII 1789 року, за N. 30335, в цілій околиці, що лаврівська школа має титул: K. k. Normal-Haupt-Schule і служити буде для всього самбірського циркулу. Науку піchnуть оо. василяни коло великодня, щоб околичні мешканці своїх спосібних дітей віддавали зараз на науку до цієї школи, де вчити будуть по німецьки і по польськи.¹ Коли висока губернія затверджувала першого вчителя німця для цієї школи, Сельніга, затвердила рівночасно першого директора цієї школи, о. Амвросія Гутковського (Gutkowski), що дня 22 січня 1789 року приїхав з Дрогобича до Лаврова і дня 1 березня обіймив обов'язки управителя школи.² О. Гутковський управляв цією школою півтора року і відбув два публичні іспити. Дня 30 липня 1790, по літнім іспиті, виїхав з припоручення лікаря до Львова, де перебував в домі своїх родичів, або в монастирі св.Юрія, де й вмер на чахотку дня 18 жовтня 1790 року.

О. Гутковський при своїм слабім здоров'ю мав досить праці і ріжних клопотів з наладженням першої німецької школи. Мусів придбати всяке шкільне приладдя, після приписів Фельбігера, на що шкільні німецькі власти давали позір. Він мусів відреставровати шкільні кімнати,³ опісля мусів вмовляти у своїх монастирських підданих, щоби вписували дітей до школи, чого вони в тих часах не могли ніяк зрозуміти, що то таке школа і на що вона здалася. Опісля звертався до циркулярної влади в Самборі за поясненнями, чи лише з Лаврова приймати має діти до школи, чи також з інших місцевостей.⁴ Дня 31 вересня 1789 року дістав о. директор Гутковський від львівської шкільної комісії три розпорядки, а саме: в справі спорядження відповідного лекційного каталогу, в справі безплатних шкільних книжок на премії для пильних учеників, що повинно зазначене бути в протоколах, опісля в справі вчителя Selnig'a, що його поведення не було відповідне для монастирського оточення.

¹ АЛМ. Gest. Prot. II.

² Ibidem.

³ В лаврівськiм монастирськiм літописі ч. III записано на сторони 163 під 1815 роком, отже в 26 літ по заложенню школи, таку вістку: Szkoły spoczątku składały się z czterech klas, i były tylko w dwóch celiach trzymane, a od roku 1789 do R-u 1815. w roku 1815 dopiero s. p. X. Marian Howiński wymurował drogich dwie szkoły (кляси — прим. авт.), piwnice, i kuźnię i kuchnię kurną przymurował koło klasztoru

⁴ АЛМ. Gest. Prot. I 3.

Невідповідне поведення учителя Selnig'a було причиною, що дня 11 січня 1790 року звільнено його від обов'язків нотою: Derselben wird zur Verständigung des Lehrers Selnig bedeutet, dass weil sich dieser Lehrer bei der Verwaltung seines Amtes weder fleissig genug, und noch weniger gesittet aufgeführt habe, man von Seite der Oberaufsicht in seine vom Klostervorsteher nöthig befundene Entlassung einwilligen und statt seiner, einen gewissen Janowski dahin bestimmen. Hofmann.¹ Відправивши Selnig'a, лишився о. Гутковський з учителем, Федором Яновським і о. Льонгином Яновичем до кінця другого шкільного року (1789/90), що закінчився публичним іспитом 15 липня (Heumonats) 1790 року.

II

З часів директури о. Гутковського заховалися на щастя всі шкільні акти: 1. Sammlungskatalog für die I-te Klasse an der Schule zu Lawrów für den Sommerkurs 1790. 2. Einladung für öffentlichen Prüfung N. 69 Schüler in der k. k. Lawrower Hauptschule nach geendigtem Sommerkurse den 15 des Heumonats 1790 vor Mittage von 9 bis 12, nach Mittage von 3 bis 6 Uhr.² На другій стороні цього запрошення поміщено: Das Personale der Lawrower Hauptschule und dessen Beschäftigung, в котрім читаємо, що о. Амвросій Гутковський, як монах ЧСВВ., управляв школою і вчив 14 годин тижнево, а саме: малого катехизму 3 години в I клясі, катехитичних бесід із поясненнями 1 годину, німецької мови (Sprachlehre) 3 години, німецького і польського правопису (Rechtschreiben mit Diktandoschreiben) 3 години, польського правопису (das polnische Schönschreiben) 1 годину, біблійної історії 1 годину, пояснення євангелії 2 години в II клясі; разом 14 годин тижнево. Учитель о. Льонгин Янович ЧСВВ.³ вчив тижнево 20 годин, з чого в клясі I десять годин, в клясі II десять годин. З німецького катехизму ч. 3 приготовним способом 3 години, перекладами 1 година. З другої часті цього катехизму вчив 1 годину, перекладати з різних шкільних книжок 8 годин у першій клясі, 2 години в другій клясі. Читання з відпитуванням про прочитане 2 години в першій клясі. Читання написаного 1 година в другій клясі; разом 20 годин.

Пан Федір Яновський, що прийшов на місце знаного нам добре Сельніга, вчив 24 години тижнево, з чого в першій клясі 15 годин, а в клясі другій решту осьтих предметів: 1. Das deutsche Buchstabenkennen, Buchstabiren und Lesen 4 години; 2. das poln. Buchstabenkennen, Buchstabiren und Lesen 3 години; 3. Die Tabellen Buchstabenkennen, Buchstabiren und Lesen 1 годину; 4. Das Abändern der Neun, und Zeitwörter 2 1/2 години; 5. Das Rechnen в першій клясі 1 1/2 год., а в другій

¹ АЛМ. Шк. ак., т. IX-X.

² АЛМ. Шк. акти т. V.

³ Про василіянина о. Льонгина Яновича в «Літописі василіяньського монастиря в Лаврові», II ч., під днем 24 XI 1780 довідуємося, що того дня прибув він із Унева, де покінчив філософічні студії, до Лаврова, на богословіє. На піддіякона висвятив його еп. М. Рилло 26 XII 1780 р. в Лаврові; 1 VIII 1781 р. в Валяві на священника. — Під днем 3 X ст. ст. 1782 р. читаємо знову таке: X. Longin Janowicz odiacha! obediationaliter do S. Spasa na uczenie Retoryki więkzsey, де (в Спасі, коло Ст. Самбора) мали василіяни тоді риторичні та граматичні студії. (Пор. М. Возняк, Наші університетські традиції. «Ілюстрована Україна» I. Львів-Жовква, ч. 4 з 15 II 1913, ст. 4; пор. також: А. Андрохівич, Львівське «Studium Ruthenum». «ЗНТШ». СХХІ 127). Вмер о. Л. Янович у Краснополці, в квітні 1810 р. Р. Л.

клясі 4 год.; 6. Das Deutsche Schönschreiben 3 години в першій клясі і 3 год. в другій клясі; 7. Den Komenius 2 години в II клясі. Сума всіх годин у I клясі була: 28, а в II клясі: 30; разом: 58 годин. Всіх учнів у двох клясах, за часів директора о. Гутковського, в роках 1789/1790 було 69, в різній віці життя — від 6 літ почавши, на 22 роках життя скінчивши. — Найприємніше для нас це, що з часів першого директора лаврівської школи збереглися нам протягом минулих століть цілком добре заховані три шкільні акти: Один з 1789 року, а два другі з 1790. Є це перші німецькі Schulextrakt'i; по нашому назватиби класифікаційні списи учительського збору, заразом сумаричні викази учеників, їхній поступ в науці, релігія, народність, дата відбутного першого публичного іспиту, характер школи, місцевість, циркул і т.і. В тих списках найдивніше для нас те, що всі діти місцевих і замісцевих бойків записані (в цих списках) по народности як поляки... гр.-кат. обряду... Цікава річ, що ті Schulextrakt'i, самі василіяни рубрикували, бо друків не мали, і вставили у відповідні рубрики тільки дві народности: polnische, deutsche. Всі діти вписані в рубрику: polnische, а рубрика deutsche порожня. З цього бачимо наглядно, як і з поетичного таланту другого з черги директора лаврівської школи, що всі василіяни кінця XVIII віку і перших десятиків XIX в., жили традиціями ще старої Польщі і всі уважали себе за поляків по національності, хочай по обряду уважали себе за rusinów.

За слідуючих директорів лаврівської школи згадані шульекстракти унікають рубрики по національності, а пишуть лише релігію.

Ми вже згадували, що учитель Сельніг, починаючи в січні 1789 року вчити в лаврівській школі, мав з початку 6 учеників, однак число їх шораз більшало, так що при кінці літнього шкільного курсу 1789 вчилися осьті ученики:

1. Бабич Василь, літ 16, родом із Лаврова, син мельника, прийнятий до школи 3 I 1789.

2. Добровольський Онуфрій, літ 12, родом із Межинця, син власника гостинниці, прин. до школи 2 I 1789.

3. Левицький Матій, літ 17, родом із Ступосян, син українського священика, прин. до школи 6 III 1789.

4. Левицький Іван, літ 12, родом із Ступосян, син укр. священика, прин. до школи 6 III 1789.

5. Левицький Александер, літ 11, родом із Ступосян, син укр. священика, прин. до школи 6 III 1789.

6. Лужецький Степан, літ 17, родом із Хмелю, син укр. священика, прин. до школи 11 III 1789.

7. Лужецький Дмитро, літ 13, родом із Хмелю, син укр. священика, прин. до школи 11 III 1789.

8. Пйонтковський, Станислав, літ 12, родом із Тершева, син шляхтича, прин. до школи 3 I 1789.

9. Пйонтковський Осип, літ 7, родом із Тершева, син шляхтича, прин. до школи 1 I 1789.

10. Середницький Іван, літ 15, родом із Потока, син шляхтича, прин. до школи 2 I 1789.

11. Шайдицький Іван, літ 15, родом із Михнівця, син укр. священика, прин. до школи 2 I 1789.

12. Полянський Семен, літ 11, родом із Лаврова, селянський син, прин. до школи 23 III 1789.

13. Полянський Симон, літ 10, родом із Лаврова, син столяра, прин. до школи 23 III 1789.

14. Карваш Тадей, літ 10, родом із Лаврова, син селянина, прин. до школи 23 III 1789.

15. Камінський Степан, літ 9, родом із Лаврова, селянський син, прин. до школи 23 III 1789.
16. Гавриляк Іван, літ 7, родом із Лаврова, син коваля, прин. 23 III 1789.
17. Кухарський Симон, літ 10, родом із Лаврова, селянський син, прин. до школи 23 III 1789.
18. Канів Іван, літ 13, родом із Нанчілки, селянський син, прин. 24 III 1789.
19. Лучик Степан, літ 9, родом із Нанчілки, селянський син, прин. до школи 24 III 1789.
20. Сандак Григорій, літ 6, родом із Нанчілки, селянський син, прин. до школи 24 III 1789.
21. Капарис Іван, літ 6, родом із Нанчілки, селянський син, прин. до школи 24 III 1789.
22. Кубранич Петро, літ 9, родом із Нанчілки, селянський син, прин. до школи 24 III 1789.
23. Швед Іван, літ 10, родом із Нанчілки, селянський син, прин. до школи 24 III 1789.
24. Скорський Іван, літ , родом із Скородного, син шляхтича, прин. до школи 9 V 1789.
25. Дудкевич Іван, літ 10, родом із Лаврова, селянський син.
26. Шайдицький Іван, родом із Михнівця, син укр. священика, прин. до школи 16 V 1789.
27. Дембицький Микола, літ 20, родом із Топільниці, син кравця, прин. до школи 30 V 1789.
28. Дубравський Іван, родом із Топільниці, син шляхтича, прин. 18 VI 1789.
29. Вислоцький Осип, літ 16, родом із Ступосян, син шляхтича, прин. до школи 18 VI 1789.
30. Вислоцький Михайло, літ 9, родом із Ступосян, син шляхтича, прин. до школи 18 VI 1789.
31. Терлецький Войтих, син шляхтича, прин. до школи 18 VI 1789.
32. Ільницький Василь, літ 9, родом із Великої Бутлі, син укр. священика, прин. 12 VII 1789.
33. Гріш Франц, родом із Соколів, син шляхтича, прин. до школи 12 VII 1789.
34. Гріш Осип, родом із Соколів, син шляхтича, прийнятий до школи 12 VII 1789.
35. Кухарський Михайло, літ 5, родом із Лаврова, син кравця, прийняли його до школи 12 VII 1789.
36. Лужецький Іван, літ 22, родом із Хмелю, син укр. священика, прийняли його до школи 15 III 1789.
37. Червинський Іван, літ 9, родом із Лімної, син кравця, прийняли його до школи 20 V 1789.¹

На публичний іспит, що відбувся літом 1789 року, запросив о. А. Гутковський, директор головної школи, визначніших громадян з дальшої околиці, свої шкільні влади з Самбора і Львова, повітового шкільного і місцевого дозорців і всіх батьків своїх учеників особним запрошенням. В тім гарно розмальованім »Einladung'у«, крім випи-саного клясифікаційного звітлення (звіту), поданий був також поряд-док маючого відбутися публичного іспиту, а на кінці є деякі відомости в справі прийняття нових учеників на слідуєчий шкільний рік.

Відповіді учеників на іспиті, після тодішнього звичаю, рішали про його перехід до висшої кляси. Відзначаючим ученикам роздавано на-городи пильності і вписувано їх до »Золотої Книги«. Золота книга (Ehrenbuch) була це звичайно красно оправлена більших розмірів, книга зі золоченими берегами, визолоченим хребтом і позолоченими окладинками, в котрій записувано відличних і похвальних учеників, а приношено її до школи тільки підчас публичних іспитів, на котрих бували запрошені достойні гості. По скінченім іспиті господар кляси

¹ Див. Sammlungskatalog für die I-te Klasse an der Schule zu Lawrow für den Sommerkurs 1789 — у т. VI »Шкільних актів« у лаврівськiм архiві.

або директор брав з повагою тую книгу у руки, розпинав золочені клямри, отвирав книгу. Ученики з запертим віддихом, а зібрані гості з неменшим зацікавленням, ждали відчитання тих щасливих нагороджених учеників, котрі удостоїлись честі — бути записаним у золоту книгу, на вічні віки і на памятку для грядучих поколінь. Деякі листи золотої книги були нераз дуже красно розписовані і добірними фарбами розмальовані. Деякі так гарно і оригінально, що й нині заслугують на признание і похвалу.¹ Крім «Золотої Книги» в кожній головній і тривіальній (сільській) школі, була друга так звана «Чорна Книга» (Schwarzes Buch), до котрої записувано якісь більші провини, або проступки учеників. Чорна книга була великим пострахом для учеників. Її мало коли ученики бачили, бо рідко її уживано, але все-таки уживано. Її поява в школі ділала страшно депримуєчо на молодь. Це було щось таке страшне бути записаним у чорній книзі, якби засуджено винуватого на кару смерті, або грішника на великі муки. Бували случаї, що дїтвак, задля нерозваги учителя і необдуманого його кроку, записаний до чорної книги, звихнувся на ціле життя. Тратив амбіцію, неодного огортала розпука, він бачив перед собою ці страшні слова: *lasciate ogni speranza...* Сильні лише характери, сильні нерви дітей, видержували цю зневагу. Вони або жалували своїх діточих, часто невинних, вибриків і поправлялися, або нічого собі з цього не робили, переконані, що їхня провина не така страшна, а були й такі, що задля стыду, опускали школу... Чорна книга була це, як каже влучно один з б. учеників лаврівської школи,² вічна ганьба тодішньої педагогії.³

До Золотої Книги, по-раз перший в шкільнім році 1789/90, вписано як преміантів тих учеників: Бабича Василя за пильність, Сікорського Івана за пильність і добре поведення, Левицького Івана й Гавриляка Івана за пильність.⁴ З 1789/90 шк. р. вписано в Золоту Книгу 12 II 1790 р. за I піврік (зимовий курс) ось тих учнів із елементарної кляси: Соболевського Івана за вважання в школі, Дуткевича Івана за пильність і Лехновського Григорія за пильність у науці.⁵ З I кляси: Іль-

¹ Два такі листи, з часів дирекції о. Максимовича, знаходяться між світлинами при кінці нашої праці.

² Захар Павлюх, нині генерал-авдитор на пенсії у Відні.

³ Нинішня педагогія від яких 40-50 літ закинула золоту, а тим більше чорну книгу. Так похвалами як нагородами, а тим більше карами, не треба виховувати молоді, а вести її прикладно без цих середників — бо й нагороди ведуть часто до фальшивої емуляції і деморалізують, а щож доперва чорні книги, які молоді душі раз на все ломили, часто за діточі промахи, на які тодішні учителі за мало мали вирозуміння, а всякі промахи карали різгами або вписували у чорну книгу. Були то страшні часи, часи пановання у школі різги, на що дозволяли закони, ба й родичі часто просили, щоби на неслухняного дїтвака учитель не жалував різги. Тодішні часописи, журнали, книжки, малюють часто учителів як страшних людей, обовязково з різгами або киями в руці. Лаврівська школа не могла тоді становити винятків, вона, як всі інші школи в цілій Європі, стосувала у себе рівнож різги і чорні книги, як тодішні середники виховання молоді.

⁴ «Золота Книга», або спис відзначених учнів у головній окружній школі оо. василіян у Лаврові від 1789-1874/75 р. стор. 3. Та «Золота Книга» має 184 стор., формату: 22×18 см. Сторони позначив підписаний. Колись давніше була вона, як видно, дуже гарно оправлена й зі золоченими берегами. Та, на жаль, обгортки (окладинки) від неї хтось вирвав; сьогодні вона вже без них. Р. Л.

⁵ Золота Книга, 3.

ницького Василя, Соболевського Адама й Кухарського Симена за пильність, за управителя школою в Лаврові, о. Амвросія Гутковського.¹ В II-ій класі того шк. року (1789/90) вчилися ось ті учні в лаврівській школі: 1. Грос Ксаверій, 2. Грос Осип, 3. Гриневецький Микола, 4. Левицький Іван, 5. Левицький Александер, 6. Ліщинський Осип, 7. Лужецький Степан, 8. Лужецький Дмитро, 9. Пйонтковський Станислав, 10. Полянський Симон, 11. Сікорський Іван, 12. Терлецький Адальберт.² У «Золоту Книгу» за зимовий курс із тієї класи вписано обидвох учнів Гросів.³ За літний курс вписано 15 липня 1790 р. в «Золотій Книзі» з елементарної класи: Соболевського Осипа, Маличевського Івана й Соболевського Антона;⁴ з першої класи: Матковського Федора, Топільницького Івана, Ільницького Василя, Боберського Осипа й Соболевського Адама;⁵ з II класи ось тих учнів: Сікорського Івана й Левицького Івана.⁶

III

Як із пізнаних до цього часу звітів бачимо, лаврівська головна школа під опікою оо. василіян добула за неповні два роки значіння й слави далеко поза самбірським обводом. До неї горнулися родичі зі своїми дітьми з околичних повітів самбірського і сяніцького обводу, а передовсім з повітів ліського, турчанського, добромилського, старо-самбірського, а навіть з подальших сторін східньої Галичини, як це бачимо з позісталих Verzeichniss'ів. За два тижні по другім публичнім шкільнім іспиті виїхав о. Гутковський, як знаємо, до Львова, де й помер. Про приїзд до Львова о. Гутковського довідався директор нормальної 6-и класової школи й радник львівської шкільної округи, схоліарх лат. митроп. капітули, о. Ів. Ф. Гофманн. Як людина високої культури й визначний педагог свого часу, подбав він про добро лаврівської школи. Йому залежало на тім, щоби лаврівська школа не заснітилась, тому вишукував між василіянами відповідного чоловіка на директора. В урядовім листі, який заховався між лаврівськими документами, з дня 1 серпня 1790, пише зі Львова о. Гофманн до василіянина о. Маріяна Говинського в Бучачі, титулюючи його відразу на коверті: *Dirigirender Katechet der Laurower Hauptschule*, з горячою просьбою, щоби приймив місце директора лаврівської школи, звідки о. Гутковський мусів виїхати, бо гострий воздух і гірське підсоння були йому шкідливі. В тім листі, повнім любови і признання для о. Гутковського, о. Гофманн величає сього б. директора, як визначного священика й педагога. Хвалить також його організаторський талант і заслуги для новозаснованої школи⁷ й просить о. Говинського, щоб обіймив по нім той красний уряд — виховання молоді. На просьбу о. Гофманна, прибув о. Говинський із Бучача до Лаврова 14 вересня 1790 р., щоб обняти уряд директора, котрий сповняв 21 літ. Зі собою він привіз кілька примір-

¹ Золота Книга, 3-4.

² Див. Katalog für die II-te Klasse. Den 1-ten Hornh. 1790, в т. III-IV «Шкільних актів» у лаврівськ. архіві.

³ Золота Книга, 4.

⁴ Тамже 4.

⁵ Тамже 4-5.

⁶ Тамже 5.

⁷ АЛМ. Шк. акти т. IX-X.

ників книжок для бідних учеників.¹ З днем 14 вересня 1790 обіймив уряд директора, котрий сповняв до 1810/11 року.

О. Маріян М.Говинський ЧСВВ. був це муж незвичайно світлий, учений монах, наділений поетичним талантом. Він лишив по собі пять великих томів своїх праць філософічних, догматичних, з історії церкви, писаних дуже гарним і виразним почерком у латинській клясичній мові. Між цими творами подибуємо багато латинських і польських віршів, писаних у честь Богоматери та в честь різних духовних достойників. Володів він також дуже добре німецькою мовою, в котрій полишив чимало богословських трактатів і це може була й головна причина, чому то так горячо просив його о. Гофманн прийняти директуру в лаврівській школі. Вірші його, повні артизму, глибокого чуття й ніжності, спочивають у рукописах, опрацьованих у півшкіру, разом із прозовими його творами в книгозбірні лаврівського монастиря, під числами 853, 854, 856, 857, 861² і ждуть якоїсь милосерної душі, щоб

¹ Тамже, т. IX-X.

² I-ий том »Писань о. Маріяна Говинського ЧСВВ.«, під ч. 853, формату: 25×19 см, містить вірш його: »Pożegnanie polaków z Francuzami«, пізніше риторичні записки, вірші релігійного змісту й похвальні оди в лат., поль. і нім. мовах та записки з поезики й граматики. — II т., ч. 854, формату: 25×21 см, містить 3 книги поеми: »De Arte Bene amandi sive De diligendo Deo« в віршованій формі, з переписаним текстом у лат. мові й перекладом його на польську мову. Та поема Кас-тана, Cler. Regul. Minorum, вийшла друком уперше в Римі, 1724 р. Передруковано її в василіанській друкарні в Вільні. О. М. Говинський переклав її з вільнянського видання на польську мову. Після тої поеми йде трактат: »De Secundo Adventu Christi et de Antichristo« й »De Meditatione recte instruenda et veritate per eam investiga(n)da«. — III т., ч. 856, формату: 25,5×20 см, містить оди й пісні о. М. Говинського ЧСВВ., в польській і латинській мовах; також граматичні й стилістичні записки й принагідні промови. — IV т., ч. 857, формату: 24,5×19 см, містить, крім віршів у польській і лат. мовах, також інші писання, як переписи віршів деяких клясичних латинських авторів і інші прозові писання. — V т. писань о. М. Говинського, ч. 861, формату: 26,5×20 см, обіймає богословські писання, на основі Ляктанція, в лат. мові й одну псалмову елегію в середині рукопису. — Про ті жоді й інші писання пок. о. Говинського, колишнього лаврівського ігумена, згадує анонімний автор рукопису з 1830-их рр. п. н.: »Pierwsza przejazdka po Galicyi«, що знаходиться в книгозбірні Оссолінських у Львові, під ч. 2865. — В лаврівській книгозбірні, крім згаданих грубих рукописів, зберігаються також ще два рукописи о. Говинського. Один із двох віршами в лат. мові п. н.: »Ad Divam Virginem Matrem« (Ode Paracletica + Carmen votivum), формату: 24×19 см, 13+(1) стор. Згадані два лат. вірші вийшли також друком п. н.: Illustrissimo Reverendissimo Domino Domino Ioanni Francisco Hofmann, Iuris Canonici Doctori, Praeposito Ecclesiae Metropolitanae, C. R. Consiliario, et in C. R. Leopoliensi Universitate, C. R. Examinum Commissario; Abbati infulato Zółkiewlensi Fautori et Educatori suo vigilantissimo praesentem Oden Paracleticam carmine Sapphico donatam, et carmen votivum ad Divam Virginem Matrem. Pr. Marianus Howliski, O. S. B. M. Professus dat, donat, dedicat. Leopoli, Typis Schnayderianis. MDCCCXXXII. 26×21 см, 13+(1) стор. До друку приладив їх сам о. Говинський; однак не дждався їхнього видання за свого життя; вийшли вони вже по смерті його (†25 IV 1832 в Лаврові). — Другий рукопис, формату: 23,5×19 см, 11+(1) стор., обіймає »Wiersz Elegiyno-Dydaktyczny« п. н.: »Sancti Anselmi Archiepiscopi Cantuariensis de exercitio et profectu in virtutibus ad quas unusquisque Christianus tenetur,« у латинським тексті й перекладі, що його зладив о. Говинський на польську мову в 13 стоповім вірші. Того вірша о. Говинського: »Sancti Anselmi...« описав основник і редактор »Записок ЧСВВ.«, о. Йосафат Скрутень ЧСВВ., ще як богослов; опис того вірша зберігається сьогодні в лаврівській книгозбірні враз із іншими описами деяких лаврівських рукописів, що їх зладив о. Й. Скрутень. — Ще один причиною, цікавий про особу о. Маріяна Мартина Говинського. В лаврівській книгозбірні заховалися обгортки з одного вірша-присяги о. Маріянові Говинському. На 1-ій сторінці в тих обгортках читаємо: »Carmen

Іх, як слід, оцінила й привела на денне світло, бодай для наших фахівців, як що вже не для звеличання наших великих, на свій час, людей. О. Говинський, маючи 22 роки, як учений чернець-поет, дивився на перший розділ Польщі, опісля на другий і третій, і тоді написав по польськи ось який вірш:

- »Pieśń o upadku Polskiej«
•Ginie oyczyzna, naród w przepaść leci
•Zegna was matka ukochane dzieci.
•Prożne nadzieje i daremne myśli
•Na cóż my teraz o polacy przyszli
•Znikło w momencie, co naród uradził
•Oyciec polaków, swą oyczyznę zdradził,
•Królu, jakież to przyrzeczenia, rady
•Tyś nam zaprzysiąg, a pierwszy do zdrady.
•Ale pamiętaj, ty, — o zdrajco — sobie!
•Przyjdzie czas, kiedy na ostatnym groble
•Takie w nagrodę, ty odbierzesz słowa
•Tu leży króla wiarołomcy głowa!
— •A my po stracie ukochaney matki
•Gdy się po świecie będziem tulać dziatki
•Tyle u narodów zjednamy pochwały
•Król zdradził dzieci, co mu zaufały.

Маючи 40 літ життя, о. Говинський обіймив уряд директора, котрий, як побачимо, через 21 літ сповняв пунктуально і чесно, ведучи головну школу до щораз красшого розвитку.

IV

З найдавніших шкільних записок, що збереглися в лаврівському монастирі з часів урядування о. Говинського, треба згадати, що дня 28 червня 1791 циркулярна шкільна округа в Самборі прислала книжки на премії для учнів на іспит і zarazом повідомила о. директора, що заходять труднощі щодо відкриття третьої класи в наступнім шкільнім році, для браку відповідного світського вчителя і вбожества монастиря, що й занотовано в протоколі.¹ Однак о. директор Говинський труднощі ці поборов і таки 1791/2 року отворено третю класу.²

Дня 3 липня 1791 дістала лаврівська головна школа від високих шкільних властей зі Львова, через самбірський циркулярний уряд, 9 безплатних книжок,³ а дня 16 липня відбувся знову публичний шкільний іспит, на основі установлених приписів. По тім іспиті роздано преміянтам прислані книжки і втягнуто їхні імена до »Золотої Книги« (до Ehrenbuch'y), а виготовлені екстракти відіслано до шкільних властей до Самбора і до Львова.

Ap recatorium Illustri Reverendissimo Domino, Domino Mariano Howinski. Ordinis Divi Basilii Magni Lauroviensis Coenobii ad S-tum Onuphrium solertissimo Superiori, Fautori Clementissimo, Poeseos Magistro peritissimo, Patri ac Patrono omni venerationis cultu prosequendo, dum novi lucem celebrasset anni devotissime oblatum ac dedicatum. Lauroviae die 1-ma Januarii 1830«. Вірш, присвячений о. Говинському, і зміст його нам невідомі, бо хтось вирізав декілька карток, що на них містилася та віршова присвята. На стор. 3-4 в обгортці йде прозова »Praefacio«. Під неюж підпис: »Ant. Tyliszczak O. S. B. M. Cler(i)c(us) Artiq(ue) Poeticae operam dans«. — В 100-літню річницю смерті о. Говинського, цього трудівного й визначного василіянина, появляються друком в цій праці про лавр. школу два вірші його в польській мові: »Pieśń o upadku Polskiej« і »Pożegnanie Polaków z Francuzami«. Р. Л.

¹ АЛМ. Gest. Prot. I 10.

² Ibidem.

³ АЛМ. Gest. Prot. I. 10 і Золота Книга, 11.

Дня 20 серпня 1791 року о. директор Говинський відіслав до Відня, до книгарні Піллера (Normalschulbuchhandlung), кавцію, якої зажадала шкільна влада за побирані для лаврівської школи книжки, спроваджувані від часу до часу з цієї книгарні. При тій спосібності зроблено в тім часі спис спроваджених шкільних книжок і полагджено зі згаданю книгарнею рахунки.¹ Третю класу отворено дорогою альтернативою у вересні 1791/92 шк. року, що можемо бачити зі »Золотої Книги«, до котрої записано 5 учеників з цієї класи. З жалем мусимо тут згадати, що з часів о. Говинського не дійшов до нас ані один каталог-Verzeichniss, в котрім завсіди знаходився спис учителів, з якими о. Говинський служив, з якими працював, крім »Золотої Книги«, в котрій записувано лише відзначаючих учнів.² Збереглися лише класифікаційні викази учнів.

В 1792 році, дня 11 березня ч. 3500, прислала самбірська шкільна циркулярна дирекція, за підписом директора Кабата, губерніяльний обіжник із жаданням, щоби з початком нового шкільного року, в тих школах, в котрих введено нові програми, учительський збір відбував місячні конференції і свої ухвали, що мали добро школи на цілі, щоби предкладали шкільній владі. Тим самим розпорядком влада наказує, щоби кожний християнський і жидівський учитель тримав у своїй школі спис спосібних до школи дітей. Спис цей треба добути або з магістрату, або від домінії, або від начальника громади за рецепісом і з року на рік слід його доповнювати і вести як шкільну метрику. Так само треба вести в кожній парохії книжку (спис) вмерлих дітей і ті відомости треба доставляти вчителям та зарядам шкіл з початком шкільного року.

В місяці травні цьогож (1792) року, та сама шкільна окружна дирекція, за підписом директора Кабата, зажадала від о. Говинського відпису тих дітей, що полишили школу, не покінчивши її, питаючи, длячого це зробили, чи з убожества, чи задля недбалства родичів, а то длятого, щоб окружна державна влада (Kreis-Amt) могла винуватих потягнути до відвічальности.

Опісля в місяці липні (24) 1792 року, дирекція школи в Лаврові дістала обіжник з Відня, до ч. 23886, за підписом Кольоврата, що лагодиться до друку літературний альманах, в яким подається в цілости стан усіх публичних наукових закладів, які знаходяться в дідовичних австрійських краях. В альманаху подається всі університети, ліцеальні, гімназійні, нормальні, головні і тривіальні школи, їхнє вивінування, біографічні відомости про професорів, директорів, учителів і учительок, їхні заслуги на полі наукової праці, спис усіх бібліотек, їх начальників, кустосів, писарів. Найвисша шкільна влада не хоче поминути і Галичини і тому при тій спосібности, через високу губернію, жадає надіслати відповідні матеріяли (як долучені взірці А. В.) найпізніше до 6 тижнів.

Під впливом відомих подій у Франції, повіяло в 1792 році в австрійських краях трохи вільним духом. Деклярація прав людини, кличі свободи, вільности, рівности, братерства-братнього, зробили й тут своє. Австрія перелякалася й надала деякі полекші своїм народам. Учи-

¹ АЛМ. Gest. Prot. I 10.

² Золота Книга, 11.

телям у мійських горожанських школах дозволено організуватися й в межах цієї організації працювати над удосконаленням шкільного діла. Провідником цієї організації й її речником бував директор у циркулярній школі. До цієї організації мусіли директори головних шкіл відсилати свої екстракти й всякі звіти. Організація та, вглянувши в діла даної школи, висказувала свій погляд на дану справу. Вона, до певної міри, заступала державну шкільну владу, її ж розпорядження й погляди були міродайними так для уряду, як і для поодиноких шкіл. Під впливом тих подій, дирекція циркулярної школи в Самборі, іменем цієї учительської організації (Kreislehrerversammlung), звертається обіжником з дня 12 березня 1792 р. до дирекції школи в Лаврові і Дрогобичі, щоби шкільні екстракти і всякі урядові письма присилати від тепер під адресою: Kreislehrerversammlung до Самбора.¹ Дальше звертає ця якби нова шкільна влада увагу: aus Anlass des zu Drohobycz angestellten Lehrers Mattloch, wurde der Kreisschuldirektion empfohlen, sich mit dem Ordenslehrer gelegentlich bekannt zu machen, ihre Kenntnisse in der deutschen Sprache zu untersuchen, das Nöthige zu ihrer Ausbildung zu verfügen, und gemeinschaftlich mit dem Ortsschuldirigierenden den Lectionskatalog zu verfassen.

Слідуючого (1793) року, висока губернія прислала обіжник з дня 14 березня, до ч. 6197, за підписом Кабата питаючи, чому im verflossenen Winterkurse keine Schulstrafgelder im ganzen Kreise eingeflossen sind, weil es unwahrscheinlich ist, dass alle Schulen von allen schulfähigen Kindern richtig und ununterbrochen besucht werden. В дальших словах влада звертає увагу на те, щоби під кінець кожного місяця, під особистою відповідальністю, присилати викази недбалих родичів, які не посилають дітей до школи. При тім замічується, що недостача одєжі або обува, велика студінь, зле відживлювання, пильні роботи в полі або пашення худоби, на основі приписів з дня 6 IX 1791, ч. 19867, звільняють лише часово дітей зі школи і тоді за те не можна їх карати.² Того самого року, дня 7 квітня, висока губернія видала знову до ч. 7245 обіжник, в котрім звертає увагу директорам головних шкіл не допускати до того, щоби молодь щойно по кількох тижнях по розпочаттю шкільної науки вписувалася до школи. Також не треба дозволити, щоби деякі ученики, їдучи підчас свят до родичів, перебували там довший час без позволення дирекції.³

О. директор Говинський провадив лаврівську головну школу в найтяжших для Австрії часах, в часах революційних французьких кличів, які сильним гомоном лунали по Європі, опісля в часах страшних воєн, що їх Австрія вела з Францією, Наполеоном, то що, — в часах упадку німецько-римської імперії і повстання нової австрійської держави, — майже до часу походу Наполеона на Москву.

Як у тих страшних часах розвивалася лаврівська головна школа, хто вчив у ній, крім о. Говинського, про те не можемо нічого певного сказати, тому що доля не залишила нам від 1794 до 1811 р. ні одного документу, за виїмком так званої »Золотої Книги«. Зі спису втягнених там учеників,⁴ можемо догадуватися, що школа таки мусіла розвива-

¹ АЛМ. Шк. акти. IX-X.

² АЛМ. Шк. а. IX-X.

³ Ibidem.

⁴ Цей список, що його ми тут друкуємо, зладив Р. Лукань ЧСВВ.

тися нормально й що з її стін таки виходила щораз більша кількість учеників у світ, бо що року щораз більше число відличних учеників було в «Золотій Книзі».

За часів о. М. Говинського лаврівська школа перебувала також одну велику кризу в устрою шкільництва, а саме: В 1805 р. австрійські бюрократи ввели новий шкільний закон п. н. Politische Schulverfassung. Цей закон не був поступовий, навпаки він подавав ціле шкільництво взад. Обмежено програму навчання Фельбгера, хоч поділ шкіл на нормальні, головні і тривіальні задержано, але вчителям не дозволено розвивати самостійно думання дитини; зате вправлявано механічно пам'ять. Впровадили також безоглядну германізацію, науку німецької мови зачали від першої класи навіть у тривіальних школах. Ціле шкільництво піддано під надзір політичних властей і не дозволено відступати від Methodenbuch'u, а навчати всього треба було памятево без розбору, без усякого самостійного мудрування, наперекір засадам Пестальоція й Гербарта, яких слава лунала скрізь по Європі і яких успіхами в навчанню цікавилися навіть великі філософи і короновані голови. Австрійські державні мужі голосили, що Das Schulwesen ist und bleibt allezeit ein Politicum. Вони боялися кличів, які йшли з Франції, тому учителям не вільно було виходити поза Methodenbuch. Цей стан не змінився й по віденським конгресі (1815), а ціле шкільництво ведене було в дусі Метерніха. Австрія вичерпана довгами, різними контрибуціями і воєнними відшкодуваннями, не могла розвивати шкільництва, а тягар удержання шкіл перекинула в більшій частині на громади і льокальні чинники. О. Говинського ці переміни вже не обходили, бо в 1811 р. зложив уряд директора школи, маючи тоді 61 літ життя, задержав однак на дальше ігуменство, котре справував до 1832 р., до дня своєї смерті. Умер 25 IV 1832, в 82 році життя. Поховали о. М. Говинського на лаврівським цвинтарі, коло церкви св. Івана Хрестителя на горі.

За часів управи о. М. Говинського лаврівською школою відомі нам із «Золотої Книги» й класифікаційних списів осьті учні: 1790/91 шк. р. за зимовий піврік 15 II 1791 р. вписано в «Золотій Книзі» тих учнів із елементарної класи: Цихольського Іллю, Смільського Осипа й Нановського Александра.¹ З I кл.: Снарського Казимира, Звіринського Осипа, Свирщинського Фелікса, Германовича Василя, Карваша Тадея, Смільського Франса, Гроса Петра, Маличевського й Соболевського Івава.² З II кл.: Гроса Ксавера, Гроса Осипа, Матковського Федора, Топільницького Федора, Соболевського Адама, Лисецького Степана й Ліщинського Осипа.³ За літний піврік 15 VII 1791 р. вписано з I класи: Фелікса Свирщинського, Франса Смільського, Осипа Смільського, Матія Конопачького, Казимира Конопачького, Тому Лужецького, Петра Гроса, Тому Сікорського, Казимира Снарського, Осипа Звіринського й Александра Нановського.⁴ З II класи: Осипа Ліщинського, Ксавера Гроса, Адама Соболевського, Осипа Гроса, Федора Матковського, Івана Топільницького, Симена Полянського, Василя Димитревича, Івана Левицького й Станіслава Пйонтковського.⁵

1791/92 р., за I піврік, 15 I 1792, вписано в «Золотій Книзі» з I класи: Петра Гроса, Матія Конопачького, Казимира Конопачького, Петра Гриневецького, Івана Терлецького, Антона Терлецького, Антона Гриневецького, Валентина Журовського, Осипа Журовського й Павла Германовича.⁶ З II класи: Фелікса Свирщинського, Івана Волянського, Осипа Звіринського, Степана Липецького, Івана Липецького, Осипа Пйонтковського, Михайла Вислоцького.⁷ З III класи: Василя Ільницького, Осипа Ліщинського, Ксавера Гроса, Осипа Гроса, Федора Матковського, Станіслава

¹ Золота Книга, 5.² Тамже, 5-6.³ Тамже, 6.⁴ Тамже, 7.⁵ Тамже, 8.⁶ Тамже, 8-9.⁷ Тамже, 9.

Пйонтковського, Осипа Боберського.¹ За літний піврік 16 червня 1792 р. вписано в ній учнів з I класи: Матія Конопачького, Валентина Журовського, Івана Терлецького, Павла Германовича.² З II класи: Фелікса Свиршинського, Івана Волянського й Степана Липецького.³ З III класи: Осипа Ліщинського, Ксавера Гроса, Федора Матковського, Осипа Боберського, Осипа Гроса.⁴

1792/93 шк. р. з I класи вписано за I піврік тих учнів: Комірського Осипа, Левицького Михайла, Костецького Івана, Клєчинського Михайла, Нановського Івана, Коршника Антона, Черхавського Лаврента й Стронського Тому.⁵ З II класи: Дорожовського Якова, Терлецького Антона, Терлецького Івана, Гриневецького Петра, Журовського Валентина, Яворського Михайла, Дуткевича Михайла й Конопачького Матія.⁶ З III кл.: Полянського Симона, Терлецького Адальберта, Пйонтковського Станіслава, Липецького Степана, Хилинського Каєтана, Звіринського Осипа, Снарського Казимира й Германовича Василя.⁷ За II піврік, 16 липня 1793 р., вписано з I класи: Дашкевича Антона, Клєчинського Михайла, Комірського Осипа, Левицького Григора, Черхавського Лаврента, Комарницького Василя.⁸ З II класи: Германовича Павла, Дорожовського Якова, Яворського Михайла, Журовського Валентина, Волянського Якова, й Дудкевича Івана.⁹ З III класи: Терлецького Адальберта, Хилинського Каєтана, Полянського Симона, Звіринського Осипа, Липецького Степана, Сікорського Тому й Снарського Казимира.¹⁰

1793/94 шк. р. в лаврівській школі в I класі вчилися: Нановський Іван, Здюшинський Тома, Янович Федір, Тарасівський Віктор, Тернавський Андрій, Банківський Іван, Левицький Михайло, Костецький Іван, Лисковацький Іван, Косман Василь, Подолінський Іван, Костецький Атанас, Левицький Александер, Клєчинський Адам, Заболоцький Іван, Керницький, Лопушанський Іван, Тарасівський Клим, Клєчинський Людовик, Дідівський Михайло, Подолінський Петро, Юрчак Іван, Потоцький Т., Стрілецький Петро, Строчинський Іван, Строчинський Андрій, Коростинський Лев, Шайдицький Іван, Попель П., Клєчинський Стан., Соболевський Стан., Шайдицький Юрко, Пилкевич Юрко, Пилкевич Федір, Созанський Іван, Вислоцький, Товарницький (мабуть Іван,¹¹ родом із с. Потока, пізніший лікар і фізик у Ряшеві¹² та фондатор стипендій для шкільної молоді.¹³ Р. Л.), Зотонський Антін, Лозинський і Полянський Іван.¹⁴ Разом: 41. В II класі того шк. року (1793/4) вчилися: Комарницький Василь, Черхавський Лаврент, Дашкевич Антін, Комарницький Андрій, Клєчинський Мих., Маличевський Андрій, Гриневецький Антін, Цихольський Ілля, Комірський Осип, Коршник Антін, Дашкевич В., Левицький Гр., Гриневецький Симон, Нановський Ал., Клєчинський П., Шайдицький Іван, Волошиновський Т., Бабич Василь.¹⁵ Разом: 18. В III класі були: Звіринський Осип, Хилинський М., Германович Павло, Яворський М., Пйонтковський Осип, Журовський Вал., Конопачький Матій, Дорошівський Яків, Хилинський Каєтан, Конопачький М., Терлецький Антін, Журовський Осип, Соболевський Осип, Снарський Казимир, Гриневецький П., Волянський Я., Сторонський Ст., Соболевський Ант., Конопачький Казимир, Грос П., Левицький П., Маличевський Іван, Лужецький Т., Дуткевич Іван, Сікорський Тома.¹⁶ Разом: 25. В «Золотій Книзі» записано за I піврік шк. 1793/94 р., 15 лютого 1794 р., осьтих учнів із I класи: Мих. Левицького, Ів. Нановського, Віктора Тарасівського, Тому Здюшинського, Івана Костецького, Адама Клєчинського, Ів. Лопушанського.¹⁷ З II класи: Антона Гриневецького, Мих. Клєчинського, Іллю Цихольського, Лаврента Черхавського, Антона Дашкевича, Василя Комарницького й Григорія Левицького.¹⁸ З III класи. Осипа Звіринського, Якова Дорошівського, Павла Германовича, Мих. Яворського, Тому Сікорського, Валентина Журівського й Мих. Хилинського.¹⁹ За II піврік 12 VI 1794 вписано в ній з I класи: Ів. Нанівського, Т. Здюшинського, Ф. Яно-

¹ Тамже, 10. ² Тамже, 10. ³ Тамже, 11. ⁴ Тамже, 11. ⁵ Тамже, 11-12.
⁶ Тамже, 12. ⁷ Тамже, 12-13. ⁸ Тамже, 13. ⁹ Тамже, 14. ¹⁰ Тамже, 14.

¹¹ Пор. Абетковий список учнів у лаврівській школі від 1789 р. sub voce, в лаврівському архіві. Р. Л.

¹² Пор. про стипендії при кінці цієї монографії. Р. Л.

¹³ Гл. низше (про стипендії). Пор. також: І. Филипчак, Село без анальфабетів. Фейлстон у «Ділі», 175/1931. Р. Л.

¹⁴ Classification Schüler der 1-ten Klasse 1794, у VIII томі «Шкільних актів» у лаврівському архіві. Р. Л.

¹⁵ Classification Schüler der 2-ten Klasse, в АЛМ. Шк. а. VIII.

¹⁶ Classification Schüler der 3-ten Klasse (АЛМ. Шк. а. VIII).

¹⁷ Золота Книга, 15.

¹⁸ Тамже, 15. ¹⁹ Тамже, 16.

вича, В. Тарасівського, Андрія Тернавського, Ів. Банковського, Ад. Клечинського, Мих. Левицького.¹ З II кл.: Василя Комарницького, Лаврента Черкавського, Антона Дашкевича, Андрія Комарницького, М. Клечинського, Анд. Маличевського.² З III кл.: Осипа Звіринського, Мих. Хилинського, Павла Германовича, М. Яворського, Осипа Пйонтковського, Вал. Журовського й Матія Конопацького.³

Шк. 1794/95 р. за I піврік у «Золотій Книзі» вписано 12 II 1795 осьтих учнів з I кл.: Стрілецького Петра, Шайдицького Івана, Стручинського Андрія, Буковського Тому, Клечинського Людовика й Стручинського Івана.⁴ З II кл.: Нановського Івана, Яновича Федора, Лисковацького Івана, Здзюшинського Тому й Тернавського Андрія.⁵ З III кл.: Комірського Осипа, Комарницького Василя, Черкавського Лаврента, Маличевського Андрія, Дашкевича Антона, Клечинського Михайла, Терлецького Антона й Конопацького Матія.⁶ За II піврік у ній вписано з I кл.: Стрілецького П., Буковського Т., Клечинського Л., Стручинського І., Шайдицького Івана й Дидовського.⁷ З II кл.: Нановського Івана, Яновича Федора, Здзюшинського Тому й Дучинського Льва.⁸ З III кл.: Снарського Казимира, Конопацького Матія, Гроса Петра, Маличевського Андрія, Черкавського Лаврента, Дашкевича А., Терлецького А., Гоморського Ос. І Клечинського М.⁹

З 1795/96 шк. р. відомі нам у лаврівській школі осьті учні в елементарній класі: Топільницький Тома, Кострицький Юрко, Яворський Михайло, Топільницький Федір, Пузаківський Михайло, Турянський Іван, Михалковський Юрко, Устияновський Василь, Яворський Фабіян, Височанський Василь, Банковський Василь, Турянський Михайло, Дубаневич Іван, Волянський Войтіх, Копистинський Іван, Бандровський Василь, Яворський Тома, Траскевич Ілля, Височанський Іван, Семетковський Федір, Бірнбавм Антін, Пужаковський Василь, Терлецький Василь, Подолинський Василь, Костецький Іван, Полянський Іван, Дашкевич Василь, Шайдицький Степан, Волянський Антін, Раставецький Іван, Яремтівський Іван, Левицький Василь, Левицький Александер, Цихольський Микола,¹⁰ Копистинський Василь, Терлецький Іван, Білинський Іван, Білинський Ілля, Лужецький Василь, Сторочинський Василь, Струтинський Степан, Заремба Михайло.¹¹ Разом: 42. В I класі вчилися: Команицький Микола, Созанський Іван, Урбанський Осип, Гутковський Корнило, Солотвинський Антін, Яворський Іван, Цихольський Михайло, Созанський Юрко, Яворський Микола, Фаленський Тома, Фаленський Гнат, Собищанський, Терлецький Бонавентура, Лопушанський Іван, Должицький Антін, Лозинський Ілля, Загачевський Петро, Зотинський Антін, Терлецький Атанас, Коростинський Атанас, Бирецький Атанас, Кручкевич, Должицький Александер, Сторонський Іван, Бачинський Василь, Попель Осип, Попель Гнат, Лукачевський Михайло, Ляховський Станислав, Германович Іван, Бирецький Петро, Сторонський Антін, Ляховський Осип, Здарський Антін, Кострицький Павло.¹² Разом: 36. В II кл. були: Стрілецький Петро, Шайдицький Іван, Урбанський Іван, Шайдицький Юрко, Косман Василь, Костецький Іван, Левицький Александер, Костецький Атанас, Пужаковський Іван, Бурковський Гнат, Левицький Михайло, Банковський Іван, Юрчак Іван, Тарасівський Клим, Копистинський Віктор, Лужецький Симон, Подолинський Петро, Пилкевич Федір, Кухарський Симен, Дидовський Мих., Сторочинський Іван, Сторочинський Андрій.¹³ Разом: 24. В III класі: Конопацький Матій, Германович Павло, Комарницький Василь, Терлецький Антін, Конопацький Казимир, Пйонтковський Осип, Туховський Осип, Маличевський Андрій, Тернавський Андрій, Здзюшинський Тома, Янович Федір, Нановський Іван, Сторонський Тома,

¹ Тамже, 16-17. ² Тамже, 17. ³ Тамже, 17. ⁴ Тамже, 18. ⁵ Тамже, 18. ⁶ Тамже, 19. ⁷ Тамже, 19. ⁸ Тамже, 20. ⁹ Тамже, 20.

¹⁰ Пізніше Цихольський Микола вступив до василіянського Чина й в чернецтві називався Натаніаїл. Родився він 1782 р.; син Василя, пароха з Дашівки, в устрицькій деканаті, в сяниській окрузі. Богословські студії відбув in lingua ruthena в василіянській монастирі в Краснополі. Висвячено його на священника у Львові, 2 II 1814 р. (пор. Амвросій Андрохович, Львівське «Studium Ruthenum», ЗНТШ., CL 65). В добромільській архіві зберігається свідоцтво, що його й найшов у Лаврові. З того свідоцтва, виданого Миколі Цихольському 15 VIII 1805 р. в Перемишлі, відчуємося, що він учився в перемиській гімназії й того року покінчив поетику. Те свідоцтво підписав Гнат Савичевський, префект у згаданій гімназії. Вмер о. Натаніаїл М. Цихольський у добромільській монастирі, як духовник і сповідник, 3 V 1857 р., в 74 р. життя (пор. Catalogus mortuorum Religiosorum Ordinis S-ti Basilii Magni ab Anno 1805-1894, с. 14 в лаврівській архіві). Р. Л.

¹¹ Klassifikation, в VIII томі «Шк. актив» у АЛМ.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

Цихольський Ілля, Черкавський Лаврент, Комарницький Андрій, Дучинський Лев, Левицький Петро, Волянський Яків.¹ Разом: 19. »Золота Книга« записує з 1795/96 шк. р. за I піврік осьтих відзначених учнів з I класи: Урбанський Осип, Комарницький Микола, Созанський Юрко, Солотвинський Антін, Собищанський (Микола,² прим. Р. Л.), Яворський Микола й Гутковський Корнило.³ З II класи: Урбанський Іван, Шайдицький Іван, Стрілецький Петро, Сторочинський Андрій і Косман Василь.⁴ З III класи: Конопацький Матій, Туховський Осип, Черкавський Лаврент, Терлецький Антін, Пйонтковський Осип і Нановський Іван.⁵ За другий піврік із I кл.: Комарницький Микола, Созанський Іван, Урбанський Осип, Солотвинський Антін, Яворський Іван, Цихольський Михайло, Фаленський Тома, Фаленський Гнат, Собищанський Микола, Гутковський Корнило й Терлецький Бонавентура.⁶ З II кл.: Стрілецький Петро, Шайдицький Іван, Урбанський Іван, Шайдицький Юрко, Косман Василь, Костецький Іван, Стрілецький Іван, Костецький Іван, Левицький Александер, Костецький Атанас.⁷ Із III кл.: Конопацький Матій, Германович Павло, Комарницький Василь, Терлецький Антін, Конопацький Казимир, Пйонтковський Осип, Туховський Осип, Тернавський Андрій, Здюшинський Тома, Янович Федір, Нановський Іван, Сторонський Тома.⁸

1796/97 р. лаврівська школа мала осьтих учнів у елементарній класі: Білинський Іван, Бандровський Василь, Пужаковський Василь, Білинський Ілля, Бихавський Тома, Терлецький Василь, Лось Гнат, Bügnbaum Антін, Цихольський Микола, Дністрянський Іван, Дольський Іван, Левицький Василь, Бихавський Гнат, Ярентовський Іван, Бихавський Мартин, Полянський Іван, Височанський Василь, Головецький Іван, Габерський Андрій, Должицький Іван, Костецький Іван, Височанський Микола, Лопушанський Михайло, Комарницький Юрко, Квятковський Осип, Ляховський Франциск, Стремковський Михайло, Копистинський Василь, Шайдицький Степан, Коростинський Іван, Копистинський Осип, Петяківський Іван.⁹ Разом: 32. В I кл. були: Фалецький Тома,* Гутковський Корнило,* Собищанський Микола,* як »Praemianten«; Фалецький Гнат,* Попель Гнат* і Терлецький Танас, як »Accedenten«; Яворський Михайло,* Топільницький Тома,* Пужаковський Михайло,* Топільницький Федір, Яворський Фабіян, Ляховський Станислав, Бирецький Петро, Попель Осип, Турянський Михайло, Ляховський Осип, Сторонський Антін, Копистинський Іван, Михайликовський Григор, Височанський Василь, Трешкевич Ілля, Яворський Тома, Устіяновський Василь.¹⁰ Разом: 23. В II кл.: Стрілецький Іван,* Солотвинський Антін,* Созанський Іван,* Урбанський Осип,* Комарницький Микола,* Лозинський Ілля, Кручкевич Іван,* Коростинський Атанас, Яворський Іван,* Цихольський Михайло,* Яворський Микола,* Лопушанський Антін, Должицький Антін, Лопушанський Іван, Созанський Григор, Лукачевський Михайло, Сторонський Іван, Бирецький Атанас, Тарасівський Віктор, Лужецький Симон,* Пилкевич Федір, Коростинський Александер, Тарасівський Клим, Бачинський Василь, Должицький Александер, Зотинський Антін.¹¹ І Терлецький Бонавентура.* Разом: 27. В III кл.: Стрілецький Петро,* Шайдицький Іван, Шайдицький Григор,* Косман Василь,* Левицький Петро,* Тернавський Андрій,* Конопацький Матій, Конопацький Казимир, Пйонтковський Осип, Здюшинський Тома, Урбанський Іван,* Костецький Василь, Костецький Атанас,* Левицький Александер,* Костецький Іван, Левицький Михайло, Пужаковський Іван, Юрчак Іван, Боберський Осип, Ефинович Павло, Туховський Осип, Комарницький Василь, Германович Павло.¹² Разом: 23. В »Золотій Книзі« за II піврік шк. 1796/97 р. вписано осьтих учнів із I кл.: Фалицький Тома, Гутковський Корнило, Собищанський Корнило, Фалецький Гнат, Попель Гнат, Терлецький Атанас, Яворський Мих., Топільницький Тома, Пужаковський Михайло й Попель Осип.¹³ Із II кл.: Стрі-

¹ Ibidem.

² Пор. Klassifikation der II Klasse з 1796/97 шк. р. в VIII т. »Шк. актів« у АЛМ.

³ Золота Книга, 21.

⁴ Тамже, 21-22.

⁵ Тамже, 22.

⁶ Тамже, 22-23.

⁷ Тамже, 23.

⁸ Тамже, 23.

⁹ Klassifikation, в VIII т. »Шк. актів« у АЛМ.

* Зіркою зазначаємо тих учнів, що їх записано в »Золотій Книзі«, 24 стор., за I піврік 1796/97 шк. р.

¹⁰ Klassifikation, у VIII т. »Шк. актів« у АЛМ.

* Тих учнів вписано в »Золотій Книзі«, 24-25 ст., за I піврік.

¹¹ Klassifikation, I. cit.

* Тих учнів записано в »Золотій Книзі«, 25 ст., за I піврік.

¹² Klassifikation, I. cit.

¹³ Золота Книга, 26.

лецький Іван, Созанський Іван, Солотвинський Антін, Урбанський Осип, Команицький Микола, Лозинський Ілля, Кручків Іван, Яворський Іван. Цихольський Михайло й Лужецький Симон.¹ Із III кл.: Стрілецький Петро, Шайдицький Іван, Шайдицький Григор, Косман Василь, Левицький Петро, Тернавський Андрій, Урбанський Іван, Костецький Атанас, Левицький Александер, Левицький Михайло й Костецький Василь.²

З шк. 1797/98 р. повного спису учнів у лаврівській школі місцевий монастирський василіанський архів не має. Подано лише відзначених учнів за пильність, що їх записано в «Золотій Книзі». Найперше за I піврік, із елементарної класи: Лось Гнат, Устияновський (мабуть Василь³ або Михайло,⁴ прим. Р. Л.), Гуттетер Яків, Гавдинський Адальберт і Должицький Іван.⁵ З I класи: Яворський Михайло, Білинський Іван, Пужаковський Василь, Михайликовський Григор, Білинський Ілля, Костецький Іван, Терлецький Василь і Головецький Іван.⁶ Із II кл.: Лопушанський Антін, Лукачевський Михайло, Должицький Антін, Фалецький Тома, Гутковський Корнило, Бирецький Атанас, Пужаковський Мартин, Костецький Іван і Терлецький Василь.⁷ Із III кл.: Созанський Іван, Солотвинський Антін, Кручків Іван, Команицький Микола, Коростинський Танас і Яворський Іван.⁸ За II піврік того шк. року (1797/98) вписано в «Золотій Книзі» осьтих відзначених учнів за пильність із елемент. класи: Лось Гнат, Устияновський Василь, Гуттетер Яків, Лось Мартин і Коницький Іван.⁹ Із I кл.: Білинський Іван, Михайликовський Григор, Білинський Ілля, Яворський Михайло, Пужаковський Василь, Устияновський Василь, Rossygnon Винкент, Бихавський Тома, Бихавський Мартин, Костецький Іван і Терлецький Василь.¹⁰ З II кл.: Гутковський Корнило, Бирецький Атанас, Терлецький Атанас, Попель Гнат, Лукачевський Михайло, Лопушанський Антін, Должицький Антін, Фалицький Тома, Фалицький Гнат, Собишанський Микола й Rosignon Микола.¹¹ З III кл.: Созанський Іван, Солотвинський Антін, Команицький Микола, Яворський Іван, Лозинський Ілля, Лопушанський Іван і Лужецький Симон.¹²

Шк. 1798/99 р. в лаврівській школі вчилися ті учні в елементарній класі: Бриневич Іван,¹³ Волянський Іван,¹⁴ Вербовський Лев,¹⁵ Бирецький Микола,¹⁶ Раставецький Антін,¹⁷ Ерентовський Михайло, Височанський Іван, Калинович Ілля, Устияновський Федір, Смеречанський Ілля, Височанський В., Левицький Яків, Питяковський Іван, Яворський Ілля, Баранський Юрко, Комарницький Адам.¹⁸ У I класі: Reupberger Павло,¹⁹ Бихавський Тома,²⁰ Лось Гнат,²¹ Коницький Іван,²² Полянський Іван,²³ Устияновський Михайло,²⁴ Бихавський Мартин,²⁵ Гриневецький Юрко,²⁶ Лукачевський Іван,²⁷ Gutteter Яків,²⁸ Бихавський Гнат,²⁹ Лозинський Юрко, Топільницький Антін, Демяновський Іван, Дашкевич Ф., Головецький Микола, Ваницький Гияконт, Мисевич Юрко, Лось Мартин, Турянський Іван, Gutleter Венедикт, Мацькович Іван, Демяновський Т., Яворський Ілля, Семетковський Іван, Должицький Іван, Дашкевич Ф., Гриневецький М., Лозинський Юрко, Височанський Микола.³⁰ В II кл.: Білинський Іван,³¹ Яворський Михайло,³² Білинський Ілля,³³ Терлецький Василь,³⁴ Михайликовський Юрко,³⁵ Пужаковський Василь,³⁶ Соболевський Станислав,³⁷ Устияновський Василь,³⁸ Цихольський Микола,³⁹ Копистинський Іван, Головецький Іван, Комарницький Юрко, Дністрянський Іван, Габерський Андрій, Яворський Тома, Rossygnon Винкент, Левицький Василь, Терешкевич Е., Лихновський Павло.⁴⁰ В III класі: Попель Гнат,⁴¹ Гутковський Корнило,⁴² Фалицький Тома,⁴³ Олесневич Демян,⁴⁴ Бирецький Атанас,⁴⁵ Топільницький Тома,⁴⁶ Терлецький Атанас,⁴⁷ Турянський Михайло,⁴⁸ Яворський Фабіан,⁴⁹ Лукачевський Михайло,⁵⁰ Лопушанський Антін, Пужаковський Михайло, Височанський Василь, Rossygnon Микола, Фалицький Гнат,⁵¹ Собишанський Микола,⁵² Ільницький Виктор, Бирецький Петро, Должицький Антін, Сторонський Іван, Сторонський Антін, Ольшанський Степан, Ільницький Лев, Ольшанський Микола, Должицький Александер, Топільницький Т.⁵³ Разом усіх: 16+30+19+26=91 уч.

¹ Золота Книга, 26-27. ² Тамже, 27.

³ Пор. Золота Книга, 30, 33.

⁴ Пор. Klassifikation der I Klasse з 1798/99 шк. р. в VIII т. «Шк. актів» у АЛМ.

⁵ Золота Книга, 28.

⁶ Тамже, 28-29.

⁷ Тамже, 29.

⁸ Тамже, 26.

⁹ Тамже, 30.

¹⁰ Тамже, 30.

¹¹ Тамже, 31.

¹² Тамже, 31.

¹³ Зіркою позначено тих відзначених учнів, що їх записано в «Золотій Книзі», 32 ст. (класа елементарна й I-ша).

¹⁴ Klassifikation, з 1798/99 шк. р., в VIII т. «Шк. актів» у АЛМ.

¹⁵ Тих відзначених учнів вписано в «Золотій Книзі», 33.

¹⁶ Klassifikation, I. cit.

¹⁷ Тих відзначених учнів записано в «Зол. Книзі», 33.

¹⁸ Klassifikation, I. cit.

¹⁹ Ibidem.

З 1799/1800 шк. р. знаємо тих учнів із елементарної класи: Завалкевич Гаспар, Легеза Андрій, Комаровський Михайло, Височанський Федір, Височанський Іван (усіх тих учнів записано в «Зол. Книзі», 34 ст.), Височанський Василь, Баранський Григор, Комарницький Адам, Топільницький Степан, Яворський Ілля, Куницький Бонавентура, Матковський Павло, Яворський Михайло, Новосільський Григор.¹ Разом: 14 учнів. У I кл. того шк. р. було: 12 учнів, у II класі: 27, у III кл.: 18 учнів.² Усіх разом: 71. До «Золотої Книги» вписано того шк. року осьтих учнів із I класи: Матій Гриневецький, Гнат Бриневич, Іван Турянський, Ілля Калинович, Михайло Яреговський, Іван Полянський і Антін Раставецький.³ У II кл.: Павло Райнбергер, Мих. Устияновський, Тома Бихавський, Ілля Трешкевич, Мартин Бихавський, Іван Конецький, Яків Gutteter, Венедикт Gutteter, Гнат Бихавський, Іван Деляновський і Василь Левицький.⁴ У III кл.: Гнат Попель, Іван Білинський, Микола Собищанський, Микола Rossignon, Лев Ільницький, Михайло Яворський, Іван Дністрянський, Вінкент Rossignon і Андрій Гаверський.⁵ Учився того шк. р. в III класі також Микола Цихольський,⁶ пізніший василянин і духовник у добромільському монастирі.

1800/1801 шк. р. в елементарній класі записано в «Золоту Книгу» (35-36 ст.): Іллю Яворського, Андрія Чеклинського, Бонавентуру Конецького, Федя Ільницького, Атанаса Бесацького, Александра Ільницького, Андрія Мудрака й Бонавентуру Собищанського. В I класі записали: Мих. Коцуровського, Андрія Легезу, Гаспара Завалкевича, Таранського, Вінкента Гидинського й Федя Височанського.⁷ В II кл. вчилися: Гнат Бриневич, літ 11, родом із Явори, в самбірському окрузі, син кравця, вписався 16 IX 1800 р.; Матій Гриневецький, літ 14, родом із Лімни, в тодішнім самбірському окрузі, син священика, вписався 11 IX згаданого року; Ілля Яворський, літ 13, родом із Турки, син шляхтича, вписався 8 X; Мих. Ерентовський, літ 11, родом із Грозьови, селянський син, вписався 28 IX; Ілля Калинович, літ 13, родом із Головецька, вписався 26 IX; Юрко Лозинський, літ 12, родом із Шумняча в самбірському окрузі, син церк. дяка, вписався 30 IX; Антін Раставецький, літ 11, родом із Бандрова, в Сяніччині, вписався 24 IX, син церк. дяка; Іван Турянський, літ 13, родом із Мельничного в самбірському окрузі, селянський син, вписався 18 IX; Федь Устияновський, літ 9, родом із Бандрова, вписався 28 IX; Іван Волянський, літ 11, родом із Бандрова, син церк. дяка, вписався 24 IX. Разом: 10 учнів.⁸ В «Золотій Книзі» (с. 36) вписані ті учні з II класи: Матій Гриневецький, Ілля Калинович, Гнат Бриневич, Михайло Ерентовський, Іван Турянський, Ілля Яворський, Григор Лозинський, Іван Волянський. Із III кл.: Михайло Устияновський, Іван Головецький, Тома Бихавський, Андрій Гаверський, Яків Gutteter, Михайло Клосевич, Мартин Бихавський, Венедикт Gutteter, Іван Конецький, Антін Топільницький, Іван Демяновський.⁹ Інші учні нам невідомі.

1801/1802 шк. р. в елементарній класі тих учнів записано в «Золотій Книзі» (37): Андрій Мудрак, Бонавентура де Собищанський, Іван Питяковський, Лука де Яворський, Іван Дубаневич. У I кл.: Андрій Чикилинський, Мих. Красницький, Бонавентура Конецький, Григор Яворський, Федь Ільницький, Симон де Вишневецький, Александер Ільницький і Станіслав де Яворський.¹⁰ У II кл.: Мих. Коцуровський, Баранський, Андрій Легеза, Федь Височанський, Сташкевич, Вінкент Гидинський.¹¹ З «*Fleiß-und Sammlungskatalog der III-ten Klasse*» 1801/1802 р. (АЛМ. Шкільні акти VI) довідуємося, що тоді в тій класі вчилися: 1. Бихавський Тома, літ 15, родом із Дашівки, в сяніцькому окрузі, шляхецький син. 2. Бихавський Гнат, літ 13, родом із Дашівки, шляхецький син. 3. Бихавський Мартин, літ 10, родом із Дашівки, шлях. син. 4. Бриневич Гнат, літ 12, родом із Явори, син кравця. 5. Дашкевич Фелікс, літ 17, родом із Гошева, в сяніцькому окрузі, священичий син. 6. Дашкевич Іван, літ 14, родом із Гошева й т. д. 7. Федь Демяновський, літ 14, родом із Грозьової, в самбірському окрузі, дяків син. 8. Добрянський Антін, літ 19, родом із Кривого, в сяніцькому окрузі, священичий син. 9. Gutteter Яків, літ 12, родом із Шандрівця, в сяніцькому окрузі, шляхецький син. 10. Gutteter Венедикт, літ 11, родом із Шандрівця й т. д. 11. Гриневецький Матій, літ 16, родом із Лімни, в самб. окрузі, священичий син. 12. Яворський Ілля, літ 13, родом із Турки, шлях. син. 13. Ерентовський Мих., літ 12, родом із Грозьової, в самб. окрузі, селянський син. 14. Кали-

¹ Ibidem ² Ibidem. ³ Золота Книга, 34. ⁴ Тамже, 34-35. ⁵ Тамже, 35.

⁶ Klassifikation, I. cit.

⁷ Золота Книга, 36.

⁸ *Fleiß und Sammlungskatalog der 2-ten Klasse* з 1800/1801 р., АЛМ. Шкільні акти VI.

⁹ Золота Книга, 37.

¹⁰ Тамже, 38.

¹¹ Тамже, 38.

нович Ілля, літ 15, родом із Головецька, дяків син. 15. Кубинський Григор, літ 19, родом із Стрільбич, селянський син. 16. Лозинський Григор, літ 13, родом із Шумяча, дяків син. 17. Лихновський Павло, літ 15, родом із Жукотина, в турчанськiм повіті, дяків син. 18. Лихновський Мих., літ 14, родом із Тура, священничий син. 19. Михайликовський Григор, літ 16, родом із Мшанця, в старосамб. повіті, дяків син. 20. Полянський Іван, літ 13, родом із Лаврова, селянський син. 21. Раставецький Антін, літ 13, з Дзвиняча, в сяніцькiм окрузі, дяків син. 22. Туранський Іван, літ 16, родом із Мельничного, в турчанськiм повіті, шляхецький син. 23. Тарашкевич Ілля, літ 16, родом із Волошинової, селянський син. 24. Устияновський Федь, літ 11, родом із Бандрова, селянський син. 25. Волянський Іван, літ 13, із Дзвиняча, дяків син. 26. Конецький Іван, літ 16, з Тупосян, у сяніцькiм окрузі. 27. Топільницький Іван, (про нього нічого не подано). 28. Топільницький Антін, літ 15, з Вижнього Висоцька, шляхецький син. У «Золотій Книзі» (38-39) вписано в III класі учнів: Тома де Бихавський, Яків де Gutteter, Мартин де Бихавський, Іван де Конецький, Венедикт де Gutteter, Михайликовський Григор, Тарашкевич Ілля, Гнат Бихавський, Гнат Бриневич, Грицько Лозинський, Матій Гриневецький, Іван Дашкевич.

1802/1803 шк. р. за I піврік в елементарній класі вписані в «Золотій Книзі» (39) учні: Володислав де Вислоцький, Іван Матишівський, Іван Левицький, Іван Мартинівський, Петро Стрілецький, Василь Конецький і Василь Красницький. В I класі: Андрій Мудрак. Симон де Вишневецький, Лука де Яворський, Іван Дубаневич, Іван Пахович, де Собищанський (мабуть: Бонавентура), Степан Вишневецький.¹ В II кл. вчилися тоді: 1. Андрій Чикилинський, літ 15, з Вицева, в старосамб. повіті. 2. Грицько Яворський, літ 11, з Комарників, у турчанськiм повіті, шлях. син. 3. Ілля Яворський, літ 14, з Мельничного, шлях. син. 4. Федь Ільницький, літ 14, з Бітлі, в турчанськiм повіті, шлях. син. 6. Михайло Красницький, літ 15, з Красної, в самб. окрузі, шлях. син. 7. Конецький Бонавентура, з Ступосян, шлях. син. 8. Зелюнка Домінік, літ 14, з Галівки, в самб. окрузі, шлях. син. 9. Топільницький Іван, літ 13, з Ісаїв, у турчанськiм повіті, шлях. син.² У «Золотій Книзі» (40) з тейж класи вписані: Чикилинський Андрій, Грицько де Яворський, Бонавентура де Конецький, Александер де Ільницький, Михайло де Красницький, Федь де Ільницький. З III класи: Грицько Лозинський, Грицько Баранський, Іван Волянський, Андрій де Легеза, Антін Раставецький, Ілля де Яворський, Мих. Ярезовський, Мих. Коцуровський, Устияновський.³ За II піврік вписані в «Зол. Книзі» (41) в елементарній класі: Петро Стрілецький, Іван Матишівський, Володислав де Вислоцький, Іван де Полянський, Яків Левицький, Мих. Бірнбавм, Тома де Ільницький, Іван Левицький. В I кл.: Симон де Вишневецький, Андрій Мудрак, Іван Пахович, Іван Дубаневич, Степан Вишневецький, Лука де Яворський, Бонавентура де Собищанський (Золота Кн., 42) В II кл.: Мих. Красницький, Андрій Чикилинський, Александер Ільницький, Грицько де Яворський, Бонавентура де Конецький, Федь Ільницький, Ілля Яворський, Іван Топільницький, (З. К. 42). У III кл.: Іван Волянський, Грицько Лозинський, Мих. Коцуровський, Грицько Баранський, Антін Раставецький, Андрій Легеза, Ілля Яворський, Іван Туранський, Федь Устияновський (З. К. 43).

1803/04 шк. р. за I піврік записано в «Зол. Книзі» (44-46) в елементарній класі 12 учнів, у I класі 9, у II-й 7, у III-й 6 учнів. За II піврік у елементарній класі записані: Василь Товарницький, Франц Малецький, Василь Созанський, Станислав Ниселовський, Осип Созанський, Микола Ільницький, Петро Мудрак, Іван Малецький, Іван Михайликовський, Мих. Терешкевич, Мих. Фіяловський, Александер Демяновський, Мих. Посевич, Казимир Конецький (З. К. 46-47). В I кл.: Мих. Бірнбавм, Петро Стрілецький, Микола Полянський, Володислав Вислоцький, Яків Левицький, Іван Матишівський, Яків Товарницький, Матій Яворський, Василь Товарницький і Тома Ільницький (47). У II кл.: Ксаверій Дзянот, Андрій Мудрак, Симон Вишневецький, Лука Яворський, Бонавентура Конецький, Іван Пахович, Степан Вишневецький, Іван Дубаневич (З. К. 48). У III кл.: Андрій Чикилинський, Грицько Яворський, Ниселовський Ксавер, Федь Ільницький, Александер Ільницький, Тома Лозинський, Ілля Яворський і Василь Височанський (З. К. 48).

1804/1805 шк. р. в «Золотій Книзі» (49-51) вписано в елемент. класі за I піврік: 12 відзначених учнів, у I кл.: 14, у II кл.: 6, у III кл.: 8 учнів. За II піврік вписані в елемент. кл.: Федь Вільчинський, Іван Малецький, Свирщинський Вінкент, Тома Сікорський, Степан Пухир, Федь Яворський, Іван Островський, Микола Заячків-

¹ Тамже, 40.

² Каталог II кл. з 1802/1803 р. Шкільні акти VI.

³ Золота Книга, 40-41.

ський, Степан Яворський, Іван Дорошкевич (З. К. 52). В І кл.: Людовик Романовський, Василь Созанський, Франц Малецький, Ниселовський Станислав, Петро Мудрак, Осип Созанський, Федір Мартиновський, Яків Михайликовський, Микола Ільницький, Іван Левицький, Василь Товарницький, Александер Демьяновський, Мих. Фіяловський, Мих. Терешкевич. Іван Питяковський і Адам Вишотравка (З. К. 52-53). В ІІ кл.: Романовський Ерасм, Бірнбавм Мих., Вислоцький Володислав, Стрілецький Петро, Товарницький Василь, Матишівський Іван, Вишотравка Іван, Полянський Микола, Ільницький Тома (З. К. 53-54). В ІІІ кл.: Ниселовський Ксавер, Вишневський Симон, Пахович Іван, Яворський Лука, Собищанський Бонаventura, Устияновський Іван, Блажовський Домінік, Дубаневич Іван, Лужецький Василь і Вишневський Степан (З. К. 54).

1805/06 шк. р. за І піврік у З. К. (55-56) вписано в елемент. класі: 2 учнів, у І кл.: 8, у ІІ кл.: 4, у ІІІ кл.: 6 учнів. За ІІ піврік із елементарної класи вписані в З. К. (56): Чернецький Дмитро, Пилкевич Грицько, Розлуцький Василь, Демьяновський Іван. Кропивницький Іван і Стрілецький Фелікс. У І кл.: 14 учнів (між ними: Сікорський Тома, Турянський Павло, Ниселковський Станислав, Малецький Іван, Яворський Федь, Комарницький Яків, Турянський Осип, Гриневецкий Лев, З. К. 56-57). У ІІ кл.: 10 учнів (Романовський Людовик, Михайликовський Яків, Мудрак Петро, Малецький Франц, Созанський Василь, Созанський Осип, Голубовський Осип і інші, пор. З. К. 57). У ІІІ кл.: 10 учнів (Политинський Фелікс, Голубовський Адальберт, Романовський Ерасм, Новосілецький Олекса, Полянський Микола, Бірнбавм Мих., Вільчинський Яків, Стрілецький Петро й інші, пор. З. К. 58).

1806/07 шк. р. за І піврік у З. К. (58-60) вписано в елемент. класі: 12 учнів, у І кл.: 7, у ІІ кл.: 8, у ІІІ кл.: 8 учнів. За ІІ піврік у елемент. класі 21: Заячківський Антін, Новосілецький Лев, Устияновський Петро, Стрілецький Фелікс, Розлуцький Іван, Лукашівський Грицько, Драпальський Франц, Лопушанський Гнат, Кропивницький Осип, Тернавський Василь, Пушинський Станислав, Лазовський Корнило, Цвинкевич Іван, Тристовський Микола, Шумлянський Василь, Конецкий Осип, Паславська Магдаліна,¹ Лазовський Франц, Кривецкий Іван, Паславський Іван, Лопушанський Петро (З. К. 61-62). В І кл. вписано в З. К. (62) 12 учнів (Терлецький Антін, Оленич Андрій, Костецкий Василь, Верешневич Максиміліян, Островський Іван, Хашівський Лука, Лихновський Іван і інші). В ІІ кл.: 12 (Турянський Павло, Тарашкевич Михайло, Гудз Микола, Лужецький Василь і інші, пор. З. К. 63). В ІІІ кл.: 12 учнів (Михайликовський Яків, Мартиновський Федь, Малецький Франц, Воячинський Станислав, Вишотравка Іван, Фіяловський Мих., Товарницький Василь і інші, пор. З. К. 63-64).

1807/08 шк. р. за І піврік у З. К. (64-66) вписано в елемент. класі: 10 учнів (Лукашевський Ілля, Лукашевський Іван, Добрянський Тома, Цинкевич Іван, Сілецький Іван, Чайковський Петро, Савицький Андрій, Савицький Віктор і інші). В І кл.: 8, у ІІ кл.: 11, у ІІІ кл.: 10 учнів. За ІІ піврік у елементарній кл.: 8 учнів (Андрій Савицький, Осип де Яворський, Андрій Лужецький, Струсь Франц, Струсь Осип, Алексевич Іван і інші, пор. З. К. 66) У І кл.: 7 (Лукашевський Грицько, Лукашевський Ілля, Лукашевський Іван, Тристоцький Микола й інші. (З. К. 66-67). У ІІ кл.: 10 (Осип де Бояк, Максиміліян де Верешневич і інші. З. К. 67). В ІІІ кл.: 9 (Павло де Турянський, Терешкевич Мих., Гудз Микола, Гриневецкий Лев, Яворський Федір і інші. З. К. 67).

1808/09 шк. р. за І піврік у З. К. (68-70) вписано в елемент. класі: 5 учнів (Осип де Яворський, Гавриіл Заячківський, Осип Лискевич і інші). В І кл.: 9 учнів, у ІІ кл.: 6, у ІІІ кл.: 16 учнів. За ІІ піврік записано в З. К. (70-71) в елемент. класі 13 учнів (Максиміліян де Шишковський, Едвард де Шишковський, Осип де Яворський, Людовик де Станкевич, Володислав де Новосілецький, Осип де Терлецький, Щасний де Копистинський, Іларій Семинський, Іван Алексєвич, Онуфрій Борисевич, Михайло Фіяловський, Ілля Желеховський, Іван Павликовський). У І класі: 10 (Ілля де Яворський, Андрій де Савицький, Франц де Струсь, Осип де Струсь, Віктор де Савицький, Андрій Лужецький, Іван де Терлецький, Іван де Матковський і інші (З. К. 71). В ІІ кл.: 7 учнів (Ілля Лукашівський, Іван Розлуцький, Грицько Лукашівський, Микола Юристоцький, Іван Лукашевський, Микола де Ільницький, Осип де Кропивницький (З. К. 72). У ІІІ кл. записано відзначених 13 учнів (Осип де Бояк, Лука Хашівський, Антін Терлецький, Іван Демьяновський, Максим де Верешневич, Василь Розлуцький, Ісидор де Турянський, Мих. де Ільницький, Іван де Островський, Василь Костецкий, Дмитро Чернецький і інші. З. К. 72).

¹ Перший раз стрічаємо того шк. року ученицю в лаврівській школі.

1809/10 шк. р. в елементарній класі вчилися: Петро Дубаневич, літ 9, із Вовчого, селянський син. Фіяловський Іван, літ 9, із Борині, селян. син. Коростинський Іван літ 8, з Лютовиск, син судді. Криницький Грицько, літ 8, з Явори, син священика. Конецький Менандер, літ 8, з Протісного, в сяніцькій окрузі, шляхецький син. Кривецький Іван, літ 9, з Вищева, селянський син. Новосілецький Фабіян, літ 8, з Туря, шляхецький син. Подолинський Порфир, літ 9, з Лютовиск, дяків син. Павликовський Іван, літ 14, з Гвоздця, селянський син. Стрілецький Александер, літ 9, з Райського, в сяніцькій окрузі, шляхецький син. Струтинський Іван, літ 10, з Потока, шлях. син. Терлецький Антін, літ 8, з Соколя, в сяніцькій окрузі, шлях. син. Витушинський Гнат, літ 11, з Головецька, священичий син. Желеховський Ілля, літ 10, з Лаврова, селянський син. Погорецький Василь, літ 15, з Тершева, син священика. Терлецький Степан, літ 9, з Соколя, в сяніцькій окрузі, дяків син.¹ У «Золотій Книзі» (73) за I піврік із теї класи записано 9 учнів, за II піврік 12 учнів (З. К. 75: Іван де Коростинський, Порфир Подолинський, Василь Погорецький, Грицько Криницький, Іван Кривецький, Менандер де Конецький, Гнат Витошинський і інші). З I класи відомі нам ті учні: Алексєвич Іван, літ 11, з Коросна, в добромільському повіті, священичий син. Блашук Вінкент, літ 8, з Турки, урядничий син. Бурисевич Оніфр, літ 14, з Ясениці, дяків син. Фіяловський Михайло, літ 14, з Волошинової, селянський син. Копистинський Щасний, літ 13, з Орельця (повіт Лісько), шляхецький син. Новосілецький Володислав, літ 12, з Туря, шляхецький син. Нурковський Вінкент, літ 8, шлях. син. Семинський Іларіон, літ 10, з Вовчого, селянський син. Терлецький Осип, літ 13, з Тернави в сяніцькій окрузі, шлях. син. Заячківський Гаврііл, літ 15, з Гововецька, селянський син.² Яворський Осип, Лисикевич Йосафат і Гнат Лопушанський.³ Разом: 13. В «Золотій Книзі» за I піврік вписано з I кл. 9 учнів (73-74); за II піврік 8 учнів (Блашук, де Нурковський, Заячківський, де Яворський, де Копистинський, де Терлецький, (75-76). В II кл. вчилися: Цинкевич Іван із Турки, Яворський Ілля з Явори, Лужецький Андрій (свяс. син) із Лінини, Матковський Іван із Маткова, Андрій і Віктор Савицькі (шлях. сини) з Лаврова, Селепкевич Тома з Дубового Дністрика, Терлецький Іван із Соколя й Кропивницький Осип із Ільника (шлях. син). У «Золотій Книзі» (74) за I піврік вписано 5 відзначених учнів (де Яворський, де Савицький, Лужецький, Терлецький і Цинкевич); за II піврік вписано одного учня (де Яворський) (76). В III кл. вчилися: Лукашівський Ілля з Ботельки (дяків син), Юристовський Микола з Коросна, Лукашівський Грицько (свяс. син) з Ботельки, Ільницький Микола з Мельничного (шлях. син) і Лукашівський Іван із Ботельки (дяків син). За I піврік вписано в З. К. (74) з III кл.: 5 учнів; за II піврік двох (Лукашівський Ілля й Юристовський Микола, 76).

1810/11 шк. р. елементар. клася мала 17 учнів (Циrowsький Яків із Лопушанки, селянський син, Дорошевич Антін із Ботельки, Дубаневич Іван із Боберки, Коростинський Іван із Лютовиск, Квичоло Пилип із Тернави, Лопушанський Петро з Самбора, Матковський Михайло з Топільниці, Матковський Гнат із Топільниці, Нурковський Фабіян і Нурковський Наркис із Лубної (в сяніцькій окрузі), Михайло й Осип Павлевичі з Білича, Струтинський Мих. з Потока, Стрілецький Олекса з Райського, Антін і Степан Терлецькі з Соколя). В «Зол. Книзі» за II піврік вписано в елемент. класі 7 учнів (Мих. Павлевич, Норберт де Нурковський і інші, 77-78). В I кл. вчилися: 14 учнів, у II кл.: 12, у III кл.: 10 учнів. В З. К. (78-79) за II піврік вписано з I кл.: 10 учнів (Дашкевич Іван, Терлецький Антін, де Новосілецький Антін, Кривецький Іван, Подолинський Порфир, Витошинський Гнат і інші). В II кл.: 5 учнів (Франц де Струсь, Вінкент де Нурковський і інші). В III кл.: 5 учнів (Терлецький Іван, Ілля де Яворський, Іван де Стрілецький, Андрій Лужецький і Андрій де Савицький).

V

Австрійська держава мусіла довгі роки лічитися з ран, які завдав їй Наполеон і її відвічний ворог Франція. Упорядкувавши трохи свої матеріяльні відносини, під управою канцлера Метерніха не було мови

¹ Fleiß und Sammlungskatalog für die Elem. Klasse, з 1809/10 шк. р., АЛМ. Шкільні акти VI. Того шк. року в елемент. класі вчилися також два де Шишковські (Максиміліан і Едвард), Петро Лопушанський і Федь Лукашівський.

² Fleiß und Sammlungskatalog für die I Kl., з 1809/10 р., АЛМ. Шкільні акти VI.

³ Klassifikation з 1809/10. АЛМ. Шк. акти VIII.

про який будь поступ у шкільництві. В 1817 р. перевидано шкільний закон із 1805 р. під дещо зміненою назвою: *Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. k. deutschen Erbstaaten*. На підставі цього закону, головні школи залишено майже всюди яко трикласові, з трома вчительськими силами і директором, а додано елементарну класу. Ввели в життя тзв. класових учителів, спеціалістів до поодиноких клас, котрі ввесь свій вік вчили ту саму класу. Директор з правила навчав найвищу класу. Лаврівська головна школа не творила винятку. До половини XIX ст. (до 1856 р.) вона остала трикласовою, з додатком елементарної класи, що її заведено ще 1789/90 р., за часів першого директора, о. Гутковського, ЧСВВ.¹ До неї приймали тих дітей, котрі нічого не вміли, навіть не пізнавали букв, а до першої класи таких, котрі дома навчилися уже силябізувати і трохи читати.

Наука відбувалася в лаврівській головній школі рано від години 8 до 11, а по полудні від год. 2 до 4. В кождий четвер по полудні діти були вільні від шкільних занять. Тоді ученики ходили в погідні дні на прохід з оо. учителями і бавились під їх проводом, або в недалекий монастирським лісі збирали суниці, малини, гриби і т. п. Найстарший поділ годин, що залишився в лаврівських шкільних актах із '812/13 р. для II класи, виглядає так:

В понеділок: від 8-9 *Das Übersetzen des 2-ten Theiles*, учив Hr. Wołoszyński; від 9-10-11 *das Schönschreiben*; по полудні від 2-3-4 *Katechismus deutsch und polnisch*. Pater Chomczyński.

Вівторок: 8-9 *Sprachlehre*, Pr. Praefect; від 9-10-11 *Die Rechtschreibung mit dem Dictando*, Hr. Wołoszyński; від 2-3 *Das Rechnen*; від 3-4 *Übersetzen des 2-ten Theiles*, Hr. Wołoszyński.

Середа: 8-9 *das deutsche Lesen nach den Regeln des 2-ten Theils*, Pr. Sidorowicz; 9-10 *das Rechnen*, Pr. Sidorowicz; 10-11 *Sprachlehre*, Pr. Praefect; 2-3 *Komenius*, Pr. Sidorowicz; 3-4 *Übersetzungen des 2-ten Theils*, Hr. Wołoszyński.

Четвер: 8-9 *Sprachlehre*, Pr. Praefect; 9-10-11 *das Schönschreiben*, Pr. Chomczyński. *Recreation*.

П'ятниця: 8-9 *das deutsche Lesen*, Pr. Sidorowicz; 9-10-11 *Die Rechtschreibung mit dem Dictando-schreiben*, Hr. Wołoszyński; 2-3-4 *Katechismus*, Pr. Chomczyński.

Субота: 8-9 *das deutsche Lesen*, Pr. Sidorowicz; 9-10 *Übersetzen des 2-ten Theils*, Hr. Wołoszyński; 10-11 *Das Rechnen*, Pr. Sidorowicz; 2-3 *Sprachlehre*, Pr. Praefect; 3-4 *Erklärung des Evangeliums*.

Неділя: *Katechisation*.

Для класи III поділ годин в тім самім році виглядав так:

Понеділок: 8-9 *Sprachlehre*, Pr. Praefect; 9-10, 10-11 *Schönschreiben*, Pr. Chomczyński; 2-3, 3-4 *Katechismus Nr. 3 deutsch und polnisch*, Pr. Chomczyński.

Вівторок: 8-9 *Rechnen*, Pr. Sidorowicz; 9-10, 10-11 *Die Rechtschreibung mit dem Dictandoschreiben*, Hr. Wołoszyński; 2-3 *Sprachlehre*, Pr. Praefect; 3-4 *Die biblische Geschichte*, Pr. Sidorowicz.

Середа: 8-9 *Übersetzen des 2-ten Theils*, Hr. Wołoszyński; 9-10 *Sprachlehre*, Pr. Praefect; 10-11 *Das Rechnen*, Pr. Sidorowicz; 2-3 *die Anleitung*

¹ АЛМ. Шк. а. IX-X.

zu schriftlichen Aufsätzen, Pr. Praefect; 3-4 Übersetzen des Katechismus, Pr. Chomczyński.

Четвер: 8-9 Das Rechnen, Pr. Sidorowicz; 9-10, 10-11 Das Schönschreiben, Pr. Chomczyński; 2-3, 3-4 Recreation.

Пятница: 8-9 Die Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen, Pr. Praefect; 9-10, 10-11 Die Rechtschreibung mit dem Dictandoschreiben, Hr. Wołoszyński; 2-3, 3-4 Katechismus, Pr. Chomczyński.

Субота: 8-9 Sprachlehre, Pr. Praefect, 9-10 Rechnen, Pr. Sidorowicz; 10-11 Übersetzen des 2-ten Theiles, Hr. Wołoszyński; 2-3 Biblische Geschichte, Pr. Sidorowicz; 3-4 Erklärung des Evangeliums, Pr. Chomczyński.

Поділ годин для елементарної й першої класи з 1812/13 р. не задержався; зберігся з 1815/16 р., що його подаємо в цілості; зміни в предметах у тих часах так часто, як нині, не роблено. Класа елементарна вчилася рано 2 години й пополудні 2.

Понеділок: 8-9 Buchstabieren deutsch, Hr. Sozański; 9-10 Übersetzen, Rev. Kulmatycki; 2-3 Kopfrechnen, Hr. Sozański; 3-4 Katechismus, Pr. Katechet.

Вівторок: 8-9 Lesen Komenius, Rev. Łotocki; 9-10 Schönschreiben, Hr. Sozański; 2-3 Kopfrechnen, Sozański, 3-4 Lesen polnisch, Pr. Director.

Середа: 8-9 Übersetzen, Rev. Kulmatycki; 9-10 Lesen deutsch, Hr. Sozański; 2-3 Lesen Komenius, Rev. Łotocki; 3-4 Katechismus, Pr. Katechet.

Четвер: 8-9 Buchstabieren-polnisch, Pr. Director; 9-10 Schönschreiben, Hr. Sozański; 2-3, 3-4 Recreation.

Пятница: 8-9 Übersetzen, Rev. Kulmatycki; 9-10 Kopfrechnen, Hr. Sozański; 2-3 Lesen Komenius, Rev. Łotocki; 3-4 Buchstabieren deutsch, Hr. Sozański.

Субота: 8-9 Schönschreiben, Hr. Sozański; 9-10 Buchstabieren-polnisch, Pr. Director; 2-3, 3-4 Lesen deutsch, Hr. Sozański.

В класі першій поділ годин в 1815 р. представлявся так:

Понеділок: 8-9 Lesen polnisch, Rev. Łotocki; 9-10 Lesen deutsch, Rev. Sozański; 10-11 Komenius, Hr. Sozański; 2-3 Sprachlehre, Pr. Director; 3-4 Rechnen, Hr. Sozański.

Вівторок: 8-9 Übersetzen, Rev. Kulmatycki; 9-10, 10-11 Schönschreiben, Rev. Łotocki; 2-3 Tabelle, Rev. Łotocki; 3-4 Lesen deutsch, Sozański.

Середа: 8-9 Lesen polnisch, Rev. Łotocki, 9-10 Sprachlehre, Pr. Director; 10-11 Katechismus, Pr. Katechet; 2-3 Komenius, Hr. Sozański, 3-4 Kopfrechnen, Hr. Sozański.

Четвер: Übersetzen, Rev. Kulmatycki; 9-10 Lesen polnisch, Rev. Łotocki; 10-11 Lesen deutsch, Hr. Sozański; 2-3, 3-4 Recreation.

Пятница: 8-9 Komenius, Hr. Sozański; 9-10, 10-11 Schönschreiben; 2-3 Sprachlehre, Pr. Director; 3-4 Katechismus, Pr. Katechet.

Субота: Übersetzen, Rev. Kulmatycki; 9-10 Komenius, Hr. Sozański; 10-11 Kopfrechnen, Hr. Sozański; 2-3 Tabelle, Rev. Łotocki; 3-4 Katechismus, Pr. Katechet.

Неділя: Katechisation.

Що до віку, то шкільна молодь у лаврівській головній школі представляється в тих часах ось як: До елементарної класи, як подає Einladung zur öffentlichen Prüfung із 1812 р., приймали дітей від 6 до 12 літ життя; до першої класи від 6 до 14 року, до другої класи від 7 до 15 року, до третьої від 10 до 16 року життя. Були винятки, що приймали і старших.

По зложенню директури через о. М. Говинського в 1811/12 році, директором у школі назначено о. Данила Мединського, що сповняв свій уряд три роки (1811/12, 1812/13, 1813/14). Він походив з Коломийщини, вчився в містечку Гвіздці, де також була заложена німецька школа в часах йосифинських, а котру вели й удержували латинські монахи, оо. бернардини¹ і заложенням цієї школи спасли від закриття свій монастир. Між оставшими по о. Мединським документами маємо його свідоцтво з гвоздецької школи. Для цікавості подаємо його в цілості:

Vorzeiger dessen Demetrius Medynski von Hankowiec in Galizien gebürtig, 14 Jahr alt, russischer Religion, Schüler der 3-ten Klasse hat die k. k. gwozdzieter Hauptschulen durch 3 Jahr fleißig besucht, und bei vorgenommener Prüfung bewiesen, daß er die für die 3-te Klasse im Sommerkurse vorgeschriebene Lehrgegenstände, als: die Religionslehre aus den erweiterten Katechismus Nr. 3 nebst Beweisen der heiligen Schrift, deutsche Sprachlehre, 2-ten Theil biblische Geschichte, Schönschreiben, die Rechtschreibung, auch das Rechnen, so weit als es vorgeschrieben in Brücken, und andern Arten gut erlernt habe. An seinen sittlichen Befragen wurde Vieles wahrgenommen, das ihn aufs Beste empfehlen kann.

Gwozdzietz den 12. Neumonats 1791.

Pr: Petrus Scholz
Lehrer der 3-ten Klasse.

З о. Д. Мединським² учив разом в школі о. Аліпій Милянєвич.³ Як катехит він учив три роки, по 25 годин тижнево, релігії, — світських предметів учив о. Маркил Филяшевич,⁴ 29 годин тижнево (рахунки, переклади з німецької мови на польську і Schönschreiben). Помічними вчителями були: чернець Натанііл Ціхольський, учив 22 год. німецької і польської мови і чернець Йосафат Качанівський⁵ (1811/12), учив 18 год. німецької мови, правопису і диктантів, а чернець Єротеї Грыпсая (1811/12) вчив 12 годин Коменіюса і правильного читання. За часів директури о. Мединського вчили ще два монахи: Висаріон Кукура⁶

¹ Оо. бернардини удержували подібну школу, як у Лаврові, лише їх школа була тривіальна, а ніколи головна, до 1890 р. В тім році гвардіян бернардинів, о. Феліксіан Фірек, викинув з монастиря лавки і все шкільне приладдя і доніс шкільній владі в Коломиї, що бернардини не будуть більше удержувати приватної школи. Містечко Гвоздець залишилося на один рік без школи, на що нарікали урядники судові і скарбової каси, бо їхні діти не мали школи. Щойно в осені 1891 р. зорганізовано в Гвіздці публичну школу, покищо двокласову.

² о. Д. Мединський ЧСВВ., † 13 III 1846, як ігумен у Бучачі. Р. Л.

³ о. Аліпій Милянєвич ЧСВВ., † 12 III 1824, як парох у Кристинополі Р. Л.

⁴ Пізніше василіанин, о. М. Филяшевич, проживав у Варшаві, де й вмер. Р. Л.

⁵ о. Йосафат Качанівський ЧСВВ., * 1785, як син дяка в Малім Станиславчику, в нижанковецькій деканаті, к. Перемишля. Богословія вчився в василіанським монастирі в Краснопуші. На священика висвячено його у Львові, 2 II 1814 (пор. А. Андронікович, *Op. et l. cit.*, 65). До гімназії ходив у Перемишлі, де 1808/809 р. вчився риторики *eminenter* (пор. Шкільне свідоцтво з 15 I 1809, що його видав префект у перемиській гімназії, Гнат Савичевський, для учня Івана Качанівського, в АЛМ. Шк. а. VIII). Вмер о. Й. Качанівський, як ігумен у Краснопуші, 5 VIII 1849 р., в 64 р. життя. Р. Л.

⁶ У василіанським архіві в Добромилі зберігаються деякі документи о. Висаріона Василя Кукури ЧСВВ., що їх найшов підписаний у лаврівським архіві 1931 р. З метрики, що її зладив у лат. мові 13 III 1810 р. заступник декана й парох у Нижанковичах (коло Добромилі), Александер de Krasnopolski, довідуємося, що Василь Кукура родився 17 III 1789 р. в Нижанковичах, як син тамошнього громадянина, Андрія Кукури й Анни, доньки Василя Губчака. З шк. свідоцтва з 4 IV 1816 р. знаємо, що Висаріон Кукура, як василіанський схолястик, учився грецької філології в львівським лицей. Третій документ, це письмо перемиського єпископа Івана Снігурського, з 17 XII 1836 р., що ним він назначив о. Вис. Кукуру ЧСВВ. на пароха в Лаврові. Покинулися ще два письма від василіанського протоігумена о. Ореста

і чернець-братчик Власій Созанський. З поданого висше поділу шкільних годин із 1812/13 шк. р. довідуємося, що в лаврівській школі вчив також о. Орест Хомчинський¹ ЧСВВ., як катехит і вчитель.

Під час управи лаврівською школою директора о. Данила Мединського ЧСВВ. (1811/12-1813/14 р.) стан учнів був осьтакій:

1811/12 шк. р. в елементарній класі вчилися: Дорошівський Антін із Липя, Жукотинський Федь з Плоского, Жукотинський Андрій з Плоского, Демяновський Яків із Мшанця, Кривецький Онуфрій із Вицева, Левицький Антін, Паславський Мих., Паславська Магдалина, Паславська Маріянна,² Лукашівський Федь, Ковалевський Михайло з Готинця, Витошинський Танас, Гадинський Андрій, Гальчишак Федь з Білича, Сторонський Яків із Дидової, Уєйський Микола з Туря. Разом: 15 учнів. У I класі 11 учнів, у II кл.: 20, у III кл.: 12 учнів. У З. К. за II піврік вписано в елемент. класі відзначених 5 учнів (обидва Жукотинські, Дорошівський, Демяновський і Кривецький, 80-81); у I кл.: 7 учнів (Мих. Павлович, Гнат Матковський, Мих. Матковський, Квичало Пилип і інші, 81); у II кл.: 7 учнів (Подолінський Порфир, Погорецький Василь, Терлецький Антін і інші, 81); у III кл.: 3 учні (Струсь Франц, Лубинський Антін і Фяловський Мих., 81).

1812/13 шк. р. елемент. класа мала 19 учнів: Нурковський Сатурин, Лужецький Тома, Гадинський Андрій, Уєйський Микола, Білінський Іван, Пясецький Василь, Копистинський Осип, Левицький Антін, Паславський Михайло, Гринкевич Грицько, Ричак Михайло, Левицький Іван, Білінський Франц, Машак Мих., Дубаневич Атанас, Полянський Павло, Дубаневич Кость, Гринкевич Василь, Мальчевський Василь. У I кл.: 15, у II 13, у III 13 учнів. Разом усіх: 60 учнів. У З. К. (83-85) в елемент. класі за II піврік вписано 12 учнів (Нурковський, Гадинський, Лужецький, Білінський, Пясецький і інші); в I кл.: 6 (обидва Жукотинські, Олекса Созанський і інші); в II: 7 (обидва Матковські, Іван Дашкевич і інші); в III 9 учнів (Порфир Подолінський, Гнат Копистинський, Гаврило Заячківський і інші).

1813/14 шк. р. вчилися в лавр. школі в елементарній класі: Павло Полянський з Лаврова, Теофіль Свиршинський з Кривки, Амврос Гриневецький з Головецька, Никодим Перестрільський з Ступосян, Іван Яворський з Турки, Людовик Перестрільський з Ступосян, Петро Лопушанський з Грозевої, Іван Білінський з Турки, Іван Головецький з Головецька, Степан Яворський, Андрій Гриневецький з Галівки, Микола Гриневецький з Галівки, Андрій Топільницький, Симон Топільницький, Авраам Крайсбергер, Фішель Лайнер, Іван Крижановський з Галівки, Тома Лужецький, Маркила Свиршинська (мабуть з Кривки — Р. Л.), Маріянна Перестрільська з Ступосян, Маріянна Паславська з Галівки, Панько Тиховський з Галівки, Василь Мальчевський, Лев Паславський з Галівки, Антін Свиршинський з Кривки й Микола Терлецький. Разом 26 учнів. У I кл.: 18, у II 10, у III 12 учнів. Разом: 64 учні. В З. К. (86-88) того шкільного р. (1813/14) за II піврік вписано в елемент. класі 11 учнів + 3 учениці (Полянський Павло, Свиршинський Теофіль, Перестрільський Людовик, Перестрільський Никодим, Яворський Іван, три Гриневецькі, Крижановський. Лужецький, Білінський, Маркила Свиршинська, Маріянна Перестрільська й Маріянна Паславська). В I кл.: 10 учнів (Пясецький Василь, Жукотинський Федь, Чехович Осип, Ступницький Тома, Чехович Іван, Вислоцький Маркил і інші). В II 6 учнів, у III також 6 учнів вписано в згадану З. К., як відзначених.³

VI

В 1814/15 р. обіймив директуру в головній лаврівській школі о. Наркис Сидорович, василіянин і дотеперішній учитель в тій школі. З по-

Хомчинського. Своїм письмом із 20 XII 1837, писаним у Львові, назначує о. Висаріону Кукурі переселитися з Лаврова до Добромиля й обійняти там уряд учителя василіянських новиків. Із другого письма о. Хомчинського зі Львова, з 13 III 1839 (Нр. 15), довідуємося, що о. Кукура мав переселитися з Добромиля до Львова. Вмер о. В. Кукура 23 II 1840 р., як сповідник у добромильськ. монастирі. Р. Л.

¹ Пізніше, 5 VIII 1826 р., на львівській капітулі, вибрано о. Хомчинського на протоігумена, що ним був він до 30 VIII 1842. Вмер він як жовківський архимандрит, 1855 р., в 75 р. життя в Жовкві. Р. Л.

² Це в друге стрічаємо відомости про учениць у лаврівській школі.

³ Огляд учнів у лавр. школі від 1811/12-1813/14 р. зладив Р. Лукань ЧСВВ., на основі «Шкільних актів» III-IV, VI, VIII (АЛМ.).

смертних, особистих документів о. Сидоровича, які залишилися в лаврівському архіві, видно, що богословські науки покінчив він у львівському університеті як еміне́нтист. Походив із Бережанщини, з села Теляче, як син тамошнього пароха, що й засвідчує полишена дуже цікава метрика, яку повторяємо в цілості:

Niżej podpisany czynię Wypis z księgi Narodzonych, Parochialnej Cerkwi pod Tytułem S. Praksedy, we Wsi Telaczu, Dekanacie y Cyrkule Brzeżańskim sytuowanej, zaświadczać: Iż Imci Pan Mikołaj Sidorowicz Obrządku Greko-Katolickiego, zrodzony z Rodziców W. Imci Księdza Piotra Sidorowicza Parocha Telackiego i Marty z Jego Małżonki Sabatowiczow pochodzącej, prawnie ślubnych, Roku Tysiąc Siedmset Ośmdziesiąt szóstego. Dnia szesnastego miesiąca Maja. Ochrzczony i Bierzmowany od W. Imci Xsędza Konrada Dąbczewskiego Parocha Cerkwi Epiphaniae Christi Domini Telackiej, przy Kmotrze W. Imci Xsędzu Andrzejowi Perfeckim Parochu Wsi Wołoszczyszna. Signat. Telacze 7 Ianuarii 1801. R^o Ignacy Szafranowicz administrator Parochii Telackiej m. p. (печать).

В молодім віці, маючи 28 літ, обіймив уряд директора лаврівської школи і сповняв його через 9 літ, до своєї смерті, яка наступила в 37 році життя (1837) в Лаврові. Діяльність його, як директора, припадає на часи цілковитого успокоєння Європи, по страшній наполеонській бурі. Тоді то деякі відважніші люди, члени шкільної комісії, здобулися на сміливий крок у ділянці шкільництва. Почали тут і там, бодай в душі Метерніха, закладати школи, хочби тривіальні, щоби лише дати народови книжку в руки. По видрукованню закону Politische Schulverfassung (1817) шкільна комісія порозсилала його скрізь по східній Галичині до урядів парохіяльних, громадських, до камеральних зарядів, до шкільних повітових і місцевих дозорців, навіть до домініїв, котрі з засади противилися освіті хлопа, боячись, що недоучений селянин не схоче відробляти панщини, зледачіє, що перевернеться йому в голову і буде зле впливати на загал.¹ Вони лякали підданих навіть тим, що підучених селян заберуть на довгі роки до війська, підуть війнами і пропадуть.²

В тім теж часі (1817) видано друком приписи для місцевих »дозорців парохіяльних шкіл«, про їхні шкільні обов'язки, про право піклуватися школою, шкільною молоддю й учителями. Того самого року появилася невеличка, на 46 сторінок малої вісімки, книжечка п. з.: *Покинности подданныхъ къ ихъ Монархъ во употребленіе училищъ парашильныхъ 1817 года* — в нашій книжній і в польській мові.³ В 1820 р. висока губернія оповістила розпорядок шкільної надвірної комісії, що вчителям головних і нормальних шкіл буде вільно поза своїми обов'язковими годинами давати ученикам коррепетиції (Nachstunden- und Privat-Unterricht), дальше, щоби Prüfungs-Extrakt'i, крім директора, підписував увесь учительський збір.⁴

В 1817 р. появилось найвисше цісарське розпорядження, силою котрого для всіх найнизших тривіальних шкіл установлено 250 fl. (W.W.-Wiener Währung) річної платні для вчителя, який служив у камеральних добрах. Частину тих грошей давав скарб державних дібр, а частину (більшу) громади, після слідуєчого ключа, який поміщено в оголошенім конкурсі на вчительські посади в Біличі і Лінині Великій

¹ Див. М. Harasiewicz, Annales Ecclesiae Ruthenae, ss. 988-1045.

² Ibidem.

³ Більше про ту книжечку див. Літопис Бойківщини за рік 1931, ss. 66-68.

⁴ АЛМ. Шк. акти IX-X.

біля Лаврова: Wielebnym Ichmościom X. X. Parochom, Kooperatorom Dekanatu Starosamborskiego. Stosownie do rozporządzenia JWielm. Konsystorza pod 22 p. m. Nr. 3. publikuje się konkurs na Dwa wakance przy Gminnych dwóch szkołach to jest: 1. w Biliczu, 2. w Leninie Wielkiej od dnia 22 m. p. trwający. Te obydwie miejsca mają mieć swych odłącznych nauczycielów, dla których za osobną na każdego mocą Najwyższej Nadworney Kamery Dekretu z 4 9^{bris} r. z. Nr 43572. roczne (одне слово нечитке) wyznaczone jest nast: Kazda tak Bilicza iak Leniny Gromada od siebie zaręczyła Nauczycielowi rocznie wypłacać po 168 f. Na mocy wyżej cytowanego dekretu c. k. Prefektura Gwozdecka ma rocznie dopłacać 73 f. Mocą wspomnianego dekretu dla obydwóch wyznaczono po 6 Łater drew, rachując ieden po 1 f 30 x czyni 9 f.

Razem . . . 250 f.

a do tego kazda zmianowanych wyżej Szkół, dla ogrzania Szkoły 6, u-bezpiecza (два слова нечиткі) на писания (одне слово нечитке) 8 f. z kassy c. k. Prefektury Gwozdeckiey wydawać się mających.

Kandydaci przeto uchwałą Konsystorską uprzymiotowani własnoręczne prośby do Jaśnie Wielmożnego Konsystorza stylizowane przez tut. Urząd Szkół powiatowych dozorczy podawać mają. Sign. 22. Februari 1819. Rewakowicz.¹

В тім то часі, недалеко Лаврова і під благородним впливом наук, які розносились із шкільних мурів лаврівської школи по цілій бойківщині, założono перший раз від наших княжих часів, тривіальні школи в Лініні Великій, Біличі, Стрільбичах, а опісля в Страшевичах. З огляду на велику, як на ті часи, учительську платню, ті посади в короткім часі обсаджено відповідно кваліфікованими вчительськими силами,² а оо. василіяни вчили в своїй школі дальше даром. З часом, як згадано, перемиська консисторія виробила їм із шкільного (йосифинського) фонду ремунацію, котра в 1817 р., за часів о. Сидоровича, виносила 6 зл. річно для директора, а для оо. учителів по 3 зл. річно! Щойно в 1820 р. піднесено ремунацію трохи висше, як про те свідчить слідуєчий обіжник:³ Mittelst Eröffnung des Hoherwürdigen Pryemysler gr. kat. Konsistorium, wurde zu Folge hoher Entschliessung von 9ten May l. J. Zl: 19393 die Samborer k. k. Kreiskasse beauftragt, den nachbenannten Lehrern an der Hauptschule in dem Laurower Basilianer Kloster die Remuneration für das Schuljahr 1820 und zwar:

dem dirigirenden	Narcisus Sidorowicz	27 fl. — W.W.
dem Lehrer	Barnabas Kulmatycki	13 fl. 30x » »
» »	Julian Mokrzycki	13 fl. 30x » »
» »	Basilius Sozański	13 fl. 30x » »
» »	Meletius Wanczarowski	13 fl. 30x » »

aus dem Normalschulfonde, ferner dem Katecheten Isidor Mechowicz dreizehn Gulden 30x W.W. aus dem Religionsfonde, jedoch ohne Perzenten Zuschuss zu erfolgen.

¹ АЛМ. Prot. Schul-verordn. I 34.

² Літопис Бойківщини. Ч. 1. Самбір 1931. Рік I, сс. 43-112.

³ АЛМ. Gest. Prot. I 42.

Welches man der Schuldirektion der Lawrower Hauptschule zur Verständigung der betreffenden Lehr-Individuen bekannt machen.

Bukowa den 22ten Juny 1821.

Nikolaus Witoszyński

Starosoler Schul-distrikts-Aufseher m. p.

За часів о. Н. Сидоровича віденський уряд прислав дуже часто до наших шкіл свої видавництва, як шкільні книжки, читанки, катехизми, рахункові книжки, книжки для доповнюючої науки, на чім робив добрі інтереси. Деякі видання мали спеціальне цісарське припорушення, як: Laut h. Studienhof. Coons Dekret vom 11 August 1821. Zl: 5305. S^e Majestät mt. a. h. Entschliessung von 30ten July d. J. anzuordnen geruhet, dass das Buch: Praktisches Handbuch zur Erklärung der in den k. k. Öster.-Staaten vorgeschriebenen Katechismen oder angewandte Katechetik von Johann Michael Leonhard k. k. Nieder-Öster. Regierungsrathe und Domscholaster in Wien im Verlags Gewölbe des k. k. Schulbücher Verschleisses zu Wien bey St. Anna in der Johannes Gasse den Ordinariaten als sehr brauchbar für den Katechetischen Unterricht und dessen Wiederholung in den Volksschulen zur weiteren Verfügung empfohlen werde й т. д.

Так само через кілька років за порядком припоручувано в урядовій дорозі через гр. кат. перемиську консисторію і львівську губернію книжку віденського вчителя головної школи Пайтля, п. н. Methodenbuch, зі слідуючою урядовою допискою: Die Lehrer werden hiemit aufgefordert dieses Werk sich allsogleich zu verschaffen, um sich mit dem Inhalte des benannten Methodenbuches bekannt zu machen, und die darinn sich enthaltene Methode pünktlich auszuüben. Es wird zugleich verfügt damit der dirigirende Lehrer über die Befolgung der diesfälligen Weisung genau wache, und die Bemerkungen zu welchen er sich bei Anwendung der in diesem Methodenbuche aufgestellten Grundsätze veranlasst finden wird, nach Verlauf zwey Jahren, mittels hiesigen Amtes dem Hochwohlgeb. Consistorie zur weiteren Beförderung vorlege.

Bukowa den 22ten Jänner 1822.

Nic. Witoszyński

Schuldistrikts-Aufseher.

Письмом із Нагуєвич, із дня 22 серпня 1822 р., заповідає повітовий шкільний інспектор, о. Ник. Витошинський, візитацію у лаврівській головній школі й просить о. директора, щоб усе було в порядку, особливо, щоб українська шкільна молодь знала по українськи читати і писати...¹ В лаврівській головній школі вчили тоді обов'язково по німецьки й по польськи. Однак наша українська перемиська й львівська консисторія боролися тоді довгі роки сильно за права нашої мови. Вони тоді засипували просьбами віденське центральне правительство о права для нашої мови в наших школах і добились того, що наші молодь в тих тривіальних школах, де була в більшості, вчилася по українськи, а де була в меншості, вчилася, бодай релігії, по українськи.² Для цікавості наводимо письмо о. Витошинського в ори-

¹ АЛМ. Schulverordnungen u. Currenden, 16.

² М. Harasiewicz, op. с. 987-1054; Літопис Бойківщини, як висше 43-112.

гіналі, як документ часу: In Erwiederung der Zuschrift der Schuldirektion von 26ten August l. J. Zl: 18 wird hiemit bekannt gemacht, dass ich der am 9ten September an der Laurower Hauptschule abzuhaltenden öffentlichen Prüfung beywohnen, und zugleich die Schul-Visitation vornehmen werde; ich hoffe, dass alles vorschrittsmässig sich vorfinden wird, besonders aber die vorgeschriebenen Schulschriften, als auch mündlich vom Hochwolgeb. Loci Ordinarius empfohlenen ruthenischen Schriften der ruthenischen Jugend in guter Ordnung werden befunden werden.

Чи о. інспектор Витошинський знайшов усе в лаврівській головній школі в порядку? Думаємо, що так, знаючи, що школа була ведена з такою педантичністю, до якої це покоління рутенців заправили німці, але сумніваємося, чи знайшов empfohlenen ruthenischen Schriften der ruthenischen Jugend in guter Ordnung, знаючи, який дух панував тоді між василіянами.

Тому що в Лаврові ходила тоді до головної школи у спорім числі молодь латинського обряду, як се можна пізнати по іменах і прізвищах учнів, а науки релігії вчили тоді по німецьки, навіть наших українських дітей, тож повітовий шкільний інспектор (декан), сповняючи волю консисторії, урядово домагався науки релігії в українсько-руській мові для нашої шкільної дівтори, в нашій таки школі. Того ж (1822) року, цісар Франц I, письмом із дня 5 липня, постановив, що головні вакації мають зачинатися 15 липня, а кінчитися 31 серпня кожного року, при чім додано, що день перед новим роком і день по св. Стефані вільні від шкільної науки.

За часів директора о. Наркиса Сидоровича вчителювали в Лаврові: чернець Йосафат Лотоцький¹ (1814-1815), клирик Діонісій Кульматицький (1814-1815),² а катехитом був о. Йосафат Качанівський.³ В році 1815/16 катехит той самий; учителювали: чернець Арсеній Молодівський; чернець Онисифор Пазерський⁴ і помічний учитель брат Власій Созанський. В 1816/17 р. обіймив уряд катехита о. Сидір Мехович;⁵ учителювали: о. Варнава Кульматицький⁶ і о. Юліян Мо-

¹ о. Йосафат Лотоцький умер у Крехові, 21 XI 1849 р., в 70 р. життя. Р. Л.

² В АЛМ. в VIII томі «Шкільних актів», маємо 5 шкільних свідощів із вересня 1810 р. З них довідуємося, що Дмитро Кульматицький (у чернецтві: Діонісій), родом із Черняви, коло Перемишля, вчився в львівським ліцеї філософії та інших предметів. Р. Л.

³ Пізніше (напр. 1827 р.) о. Йосафат Качанівський ЧСБВ. був директором у головній школі в Дрогобичі Р. Л.

⁴ АЛМ. у VIII т. «Шкільних актів» має 3 документи, що належать до особи того василіянина. Метрика, що її зладив о. Іван Ангелович, бобрєцький декан, у Підгородищі, 18 VII 1802 р., свідчить нам, що Онуфрій (в чернецтві: Онисифор) Пазерський родився 1 VII 1783 р. в Жабокруках, к. Бібрки, як син жабокруцького священика, о. Юрія Пазерського й матери Катерини. З його двох шкільних свідощів знаємо, що він учився в львівській головній школі в 1790-их рр. і поетики в львівській гімназії 1801/1802 р. Вмер бр. Онисифор Пазерський у Лаврові, 20 VII 1841 р. Р. Л.

⁵ о. Сидір Мехович ЧСБВ., вмер у Добромилі, як учитель василіянських новиків, 31 січня 1838 р. Р. Л.

⁶ З шк. свідоща його (АЛМ. Шк. акти VIII), знаємо, що Василь Кульматицький учився поетики в перемиській гімназії 1805/06 р. Родився він 1782 р., як син Івана, кріпака (plebei) з Башні в кобильницькому деканаті, в Жовківщині. Богослов'я вчився в василіянській монастирі в Краснопуші. На священика висвячено його 2 II 1814 у Львові. (Пор. А. Андрохівич, Op. et l. c. CL 65). Вмер о. Варнава В. Кульматицький ЧСБВ., в Погоні, 20 V 1834 р. Р. Л.

крицький;¹ наступного шкільного року (1817/18) й 1818/19 учителювали ті самі й помічний учитель, чернець Власій Созанський. В 1819/20 р. ті самі й помічний учитель, чернець Мелетій Ванчарівський. Від 1820 до 1823 стан учительського збору не змінився; крім Созанського помічними ж були чернець Омелян Скибицький (1820/21), о. Іларіон Соханович² (1821/22) і чернець Юстин Лазечко (1822/23).

Уліпшений закон із 1817 р., п. н. Politische Verfassung der deutschen Schulen in k. k. deutschen Erbstaaten, вводить нові приписи що до відбування іспитів, які мають відбуватися що пів року як для публичних, так і приватних учеників, що вчилися дома. Параграф 13 того закону каже: Damit sowohl die Obrigkeiten, denen die Aufsicht über die Unterweisung und Bildung der Jugend anvertrauet ist, als auch die Einwohner jedes Ortes, vorzüglich die Ältern der Schulkinder von der Nützlichkeit der Lehrgegenstände, von der Zweckmässigkeit der Lehrart, von dem Fortgange der Schüler, von der Geschicklichkeit und Arbeitsamkeit des Lehrers immer mehr überzeugt, Lehrer und Schüler zum Fleisse angespornt, und durch den Beyfall der Verständigen und Gutgesinnten, vorzüglich aber ihrer Vorgesetzten aufgemuntert werden, sind in allen deutschen Schulen halbjährig öffentliche Prüfungen anzustellen. Wenn auch die Prüfungen nicht jedes Mahl mit gleicher Feyerlichkeit angestellt werden können, so sind sie doch desswegen halbjährig zu halten, weil der Zeitraum von einem Jahre zu lange ist, um dadurch die Jugend zum fleissigen Schulbesuche und zum Lernen anzueifern. — § 14 каже: Die Prüfungen veranstaltet an den Hauptschulen der Director,..... Bei der Prüfung muss nebst den monatlichen Fleissverzeichnissen (№ 1), und Probeschriften der Extrakt über den Fortgang jedes Schülers in den vorgeschriebenen Gegenständen nach dem vorgeschriebenen Formulare (№ 2) von dem Lehrer vorgelegt werden... — § 15. Schuljugend erscheint an diesem für die festlichen Tage in Feyertagskleidung, vorzüglich reinlich gewaschen und gekämmt. — § 16. Bey der Prüfung müssen der Ortsseelsorger und der Ortsschulaufseher von Amtswegen gegenwärtig sein. — § 17. Zu der Prüfung sind bey Hauptschulen von dem Direktor, bey den übrigen von dem Ortsseelsorger mittels des Lehrers oder Gehülffen die angesehensten Personen, Magistratualen, herrschaftliche Beamten, Richter und Geschwornen einzuladen. — § 18. Die Gegenstände, worüber geprüft werden soll, und die Dauer der Prüfung bestimmet die Person, welche den Vorsitz führet. Ordentlich prüfen die Lehrer; doch ist es ansehnlicheren Gästen gestattet, selbst Fragen an die Schüler über das Erlernte zu stellen. Der Beschluss der Prüfung ist mit dem Ablesen der Nahmen solcher Schüler zu machen, welche sich durch Fleiss, Fortgang und Sittsamkeit vor andern ausgezeichnet haben. Щоби вдоволити шкільні влади й на ділі показати, що лаврівська головна школа цілком пристосувалася до нових приписів, о. директор Сидорович відбув по думці наведених висше параграфів перший публичний шкільний іспит, із захованням усеї приписаної урочистости і паради. На те свято він запросив усіх камеральних достойників із гвоздецької префектури і спаської фервальтерії, а також околичну шляхту і сільське духовенство та родичів тих дітей,

¹ о. Юліян Мокрицький ЧСВВ. родився 1782 р.; вмер, як ігумен, у гошівським монастирі, в липні 1869 р. Р. Л.

² о. Іларіон Соханович ЧСВВ. вмер, як парох, у Дрогобичі, 7 IX 1827. Р. Л.

які вчилися в лаврівській школі. По відбутім прилюднім іспиті вислав до циркулярної шкільної дирекції в Самборі слідуючий Bericht. Die erste öffentliche Prüfung ist an der hiesigen Hauptschule den 29ten März mit vorgeschriebener Feyerlichkeit abgehalten worden. Die Kinder haben sich des Beifalles der anwesenden Gäste würdig gemacht. — Die Direction berichtet diess der Wohllöbl. k. k. Kreis-Schul-Direction und sendet die Einladung zur öffentlichen Prüfung sub / den Schul-Extract sub // und Dictando-Bücher sammt den Probschriften sub /// ein. In Beilage sub //// folgt das Verzeichniss der für das Jahr 1817 gekommenen Bücher zur Vidimirung, ob es mit der Rechnung der Kreis-Schul-Direction übereinkomme, um bei der nächsten Gelegenheit das Geld dafür zu überschicken. Den Auftrag vom 23ten Februar l. J. im Rücksicht der neu angestellten Lehrer ad № $\frac{8}{14}$ hat man noch nicht erhalten. Die Lehrer der hiesigen Hauptschule haben die philosophischen und theologischen Studien geendiget, und waren schon an anderen Hauptschulen als Lehrer angestellt, wie es aus dem Schul-Extracte erscheint. Signat. Lawrow am 9ten April 1817. k. k. Schuldirektor Sidorowicz.

В часах директури о. Сидоровича (1817) декани були установлені шкільними повітовими інспекторами (Distrikts-Schul-Aufseher). Першим таким повітовим інспектором на старосамбірський повіт був о. декан Ревакович, парох Старого Самбора. Йому підлягала лаврівська школа. Він звітував її перший раз в 1817 р. і звіт із візитації переслав до єпископської консисторії в Перемишлі. В тім звіті о. Ревакович представив о. директора Сидоровича яко чоловіка, що має на собі певного рода гріхи. Консисторія донесла про це протоігуменови, яко безпосередньому наставникови о. Сидоровича. Останній написав до консисторії свою оборону, котрої бруліон залишився в лаврівських актах. Що закинув о. Ревакович директорови Сидоровичеви в своїм звіті, сього не знаємо. Однак зі змісту оборони о. Сидоровича можемо легко догадатися, які саме заміти поробив йому о. інспектор. Що правда, текст теї оборони в кількох місцях зіпсований, однак не настільки, щоб аж годі було зловити її провідну думку. Сидорович пише: Hochwürdigstes Consistorium! Das am 15ten X^{bris} l. J. durch das Provincialamt erhaltenen Dekret Hochwürdigsten C-m dtto 19 Aug. 1817 № 1668 enthält für Unterzeichneten eine Strafe, denn 1.) Das erwähnte Decret ist auf der Visitation des Hochwohlg. Starosamborer Dechant Rewakowicz gegründet, da aber der Herr Dechant falsche und erdichtete¹ Anzeigen auf das Lehrpersonale der hiesigen Hauptschule angenommen hat, so ist ein Beweis, dass der Hr. Dechant einen Groll wider das Lawrower Kloster nährt, besonders da die gemachten Anzeigen weder der Partheyre noch dem Klostervorsteher gemeldet wurden. 2. Der seit seiner Jugend untugendhafte ausschweifende und unruhige Mensch Joachim Wyszotrawka, wie es die Provinzialakten bezeugen werden, beneidete Unterzeichneten um der Ursache willen, dass er durch sein tugendhaftes zwölfjähriges im Orden Leben und durch sechsjährige fleissige Erfüllung der Pflichten eines Lehrers..... Gunst und Wohlwollen seiner Vorgesetzten verdient hat, der... Trunkenbold hat auf Unterzeichneten eine Ausschwei-

¹ Пригадую відому з давних часів річ, що духовенство біле і чорне не любилося взаємно і одно другому доскулювало. В часах, про які мова, духовенство біле було більше національно свідоме і тримало з народом, чорний натомість клир був більше полякуючий.

fung erdichtet und dieselbe zum Beweise, dass er schon ohne Gewissensbissen ist, mit falsch angegebenden Zeugen... einigen weltlichen Geistlichen probiren wollen,... die Namen derselben sind dem Unterzeichneten unbekannt... es folgt nur in Beilage sub / das Zeugniß per copiam des Hochwöhl. Johann Tarczanowski Pfarrer von Krasne, welcher da er noch als Cooperator im angränzenden Dorfe Lininka wohnte, Unterzeichneten einigen Mahl besucht hat. Die übrigen Geistlichen geruhe Hochwürdiges Consistorium... Man hat (gehört) dass er den Pfarrer von Krasne Johann Tarczanowski... Zahl des Zeugen gesetzt hat. Der Zeugniß... gesetzt hat... Der Zeugniß... sub / die Nahmen der übrigen erdichtete... zur Abstellung eines gewissenhaften Zeugnisses ex offio zu nöthigen... Das Gutachten des Hr... Dechants wegen der Berauschung ist nur ein Vortheil, denn Unterzeichneter hat an diesem Tage Vor- und Nachmittags durch 4 Stunden in der Schule gearbeitet und als Hebdomadarius musste er allen Ordensobliegenheiten in der Kirche beiwohnen, wie kann also der Hr. Dechant ihn einer Berauschung beschuldigen? Nebst dem Lehramte und der Aufsicht der Unterrichte... dass er Tag und Nacht arbeiten muss... so hat er keine Zeit sich zu berauschen... Nach der Aussage aber des Pr. Elias Saliński war der Prädiger Joachim Wyszotrawka an dem Tage der Visitation berauscht, jedoch hat man die Erdichtung eines berauschten Mannes als wahre Anzeige angenommen... und... der Berauschung... 3) Die Frau Przestrzelska wohnt schon vor Ankunft des Unterzeichneten zu Lawrów, und hatte sich wegen der Erziehung ihrer Kinder ein der... gelassen, dass sie also den Dirigirenden gesprochen oder ihn sammt anderen Lehrern eingeladen hat so geschah es an Feyerlichkeiten der Höflichkeit halben, also Unterzeichneter unschuldig angeklagt und des guten Nahmens beraubt ist, so bittet er gehorsamst das Hochwürdigste Consistorium geruhe dem falschen Angeber Wyszotrawka, welcher nicht nur die That zu erdichten sondern noch dazu zwey oder drey weltliche Geistliche als Zeugen falsch angegeben sich erfrechet hat nach dem G... der Frevelthat zu bestrafen... Unterzeichneten aber für unschuldig zu erklären... Тут дописано кілька слів і перечеркнено; між ними можна відчитати слово Rewakowicz. Опісля знову вставлено кільканацять слів і ще раз їх счеркнено; можна однак відчитати: Consistorium geruhe dem falschen Angeber, дальше: Provinzial, fordern, ein anderes Individuum statt Unterzeichneten zu Dirigirenden der hiesigen Hauptschule zu bestimmen. На другій стороні між перечеркненими словами прочитати можна: die tägliche Erfahrung überführt uns von der Wahrheit... ein jeder Lehrer... Freunde und Feinde habe... Sign. Lawrów am 22 X^{ber} 1817. Pr. Narcissus Sidorowicz, Direktor.

Який оборот узяла та немила справа — не знаємо, але з цілою певністю твердимо, що о. Сидорович вийшов уневиннений, бо зістав на дальше в Лаврові директором школи, до своєї смерті, а в сліду- ючій 1818 р. о. Ревакович вже не був шкільним інспектором, на його ж місце видавав розпорядки і візитував школи о. Вітошинський. В першій мірі новий шкільний інспектор, о. Вітошинський зі Стрільбич, опісля з Нагуєвич, казав о. Сидоровичеві прислати виказ учитель- ського персоналу лаврівської школи, а також оцінку його пильности у виконуванні обов'язків. Се зробив о. Сидорович отсим письмом: Wohllobliche k. k. Schul-Distrikts-Aufsicht! Um der am 14ten May erhaltenen Requisition vom 2ten May I. J. N° 66. Genüge zu leisten erstattet

Unterzeichneter den Bericht, dass das Lehrpersonale der hiesigen Hauptschule im Schuljahre 1817 aus dem Dirigirenden Narcissus Sidorowicz, Katecheten Isidor Mechowicz, zwey Lehrern Barnabas Kulmatycki und Julianus Mokrzycki bestand. Diese Lehr-Individuen haben den öffentlichen Unterricht fleissig besorget und die vorgeschriebenen Gegenstände den 4 Lehrklassen an der hiesigen Hauptschule thätig vorgetragen. Laurov am 21ten May 1818. k. k. Schuldirektor Pr. Sidorowicz.

Інспектор, о. Вітошинський, через часті візитації лаврівської школи, мусів добре пізнати директора о. Сидоровича і педагогічні здібності його самого та підчиненого йому вчительського персоналу, коли в кілька літ пізніше, саме в останньому році директору і життя о. Сидоровича (1823), видає йому провід і заступство при публичним іспиті в Лаврові, що стверджує слідуючий документ, писаний особисто о. Вітошинським: Dem dirigirenden Lehrer der Lauower Hauptschule B. O. Geistlichen Narciss Sidorowicz! Es wird Ihr Bericht vom 17 Februar l. J. rücksichtlich der am 27 Februar l. J. an der Lauower Hauptschule abzuhaltenden öffentlichen Prüfung zur Wissenschaft genommen, und Sie werden an mit beordnet die Stelle des Gefertigten zu vertreten, und der Prüfung ordentlich beyzuwohnen, daher haben Sie auch nachträglich über den Erfolg samt Vorlegung der Dortschriften Schulakten den erforderlichen Bericht erstatten. V. Schul-Dstr. Afst. Nahuiowice den 22 Februar 1823. Nik. Witoszyński, Sch. Dst. Aufs.

Від часу заведення головної школи в Лаврові (1789) аж до смерті о. директора Сидоровича (1823), програми навчання, які приписані були ще Фельдбергом у своїй суті — через реформу 1805 і 1817 років, мало змінилися, з виїмком малих поправок у деяких предметах, як: У другій класі замість предмету »Lesen«, писано в новіших каталогах: das flüssige Lesen, у третій класі введено в 1823 р. Lateinisches Lesen mit dem Dictando-Schreiben. Зміни, які через реформу зроблено в четвертій класі, до Лаврова не відносилися, бо четвертої класи тоді в цій школі не було. Її впровадили щойно 1855/6 р.

Стан учнів у лаврівській школі під час управи нею о. Наркіса Сидоровича ЧСВВ., від 1814/15-1822/23 шк. р. був такий:

1814/15 шк. р. в елемент. класі було 18 учнів (як: Антін Височанський, Павло Ільницький, Андрій і Сильван Топільницькі, Кость Дубаневич, Дашкевич Іван, Лагодич Іван і інші). В I кл. 22 учні + 1 учениця (Маркила Свирчинська). В II кл.: 15, у III кл.: 8 учнів. Разом 64. В З. К. (90) за II піврік записано, як відзначених, у елемент. класі: 7 учнів; у I кл.: 7 учнів + 1 ученицю; у II кл.: 4 учні, в III кл.: 3-ох учнів (Жукотинський, Созанський Александер і Ковалевський Мих.).

1815/16 шк. р. елементарна класа мала 25 учеників(-ниць): Завалкевич Іван, Підгірський Осип, Уєйський Микола, Загірський Андрій, Красницький Александер, Яворський Оніфр, Яворський Петро, Яворський Осип, Копистинський Грицько, Лужецький Петро, Стецкевич Гнат, Ковалевський Казимир, Сохановський Іван, Товарницький Микола, Турянський Андрій, Дубаневичівна Марія, Лазовська Росалія, Лужецький Лев, Перестрільський Винкент, Сохановський Федь, Устияновська Марія, Устияновська Катерина, Яворський Іван, Загачевський Іван. У I кл.: 19 учнів і 2 учениці (Паславська Марія й Свирчинська Маркила). В II кл.: 23 учнів, у III кл.: 9 учнів. У З. К. (92) за II піврік у елемент. класі вписано, як відзначених, 8 учнів (Завалкевич Іван, Підгірський Осип, Уєйський Микола й інші) й 2 учениці (Лазовська Росалія й Устияновська Марія). В I кл.: 9 учнів (Височанський Антін, Яреговський Олекса, Ільницький Павло, Мудрак Карло, Перестрільський Людовик і інші) й 2 учениці (Свирчинська Маркила й Паславська Марія). В II кл.: 7 учнів (Гавицький Яків, Левицький Іван, Вислоцький Маркил, Гриневецкий Амврос і інші). В III кл. двох учнів (Красницький Іван і Пясецький Василь).

1816/17 шк. р. в елемент. класі вчилися: 27 учнів (Целень Дмитро з Лаврова, Гриневич Андрій з Бистрого, Ітрина Олекса з Бистрого, Шайдич Федір із Бистрого,

Гер Карло з Любачева, Юліян і Михайло Краївські з Полянко, Кульчицький Микола з Туря, Куневич Василь, Левандовський Петро з Лімної, Левандовський Антін з Лімної, Лужецький Лев із Нанови, Паращак Іван із Бистрого, Погорецький Федь з Тершева, Демяновський Макар із Грозьової й інші) й три учениці (Дубаневичівна Марія з Смільної, Лужецька Катерина й Лужецька Марія, обидві з Лютовиськ). В I кл.: 19 учнів і 1 учениця (Паславська Марія), в II кл.: 27 учнів, у III кл.: 25 учнів. У Золотій Книзі (94) за II піврік вписано, як відзначених, у елементарній класі: 7 учнів (Завалкевич Мих., Перестрільський Винкент, Лопушанський Іван і інші). В I кл.: 5 учнів (Уєйський Микола, Завалкевич Іван і інші). В II кл.: 10 учнів (Мудрак Карло, Лакомицький Карло й інші). В III кл.: 7 учнів (Гавицький Яків, Пясецький Василь, Бихавський Корнило й інші).

1817/18 шк. р. в елемент. класі вчилися 36 учнів + 4 учениці (Струсівна Леонора й Струсівна Вільгельміна з Лінинки, Кияновська Катерина з Лаврова й Полянська Катерина з Лаврова). З учнів осьті: Ковальський Іван із Кривки, Лопушанський Василь з Недільної, Сікорський Осип із Боберки, Струсь Маврит із Лінинки, Топільницький Осип із Грозьової, Желеховський Павло з Лаврова, Бабич Іван із Лаврова, Гудз Павло з Плоского, Панько Галькевич з Лаврова, Гриневецький Антін із Смільника, Михайло й Федь Кияновські з Лаврова (селянські сини), Комарницький Іван із Вижнього Висоцька, Корхут Михайло з Лаврова й інші. В I кл.: 15 учнів + 4 учениці (Дубаневичівна М. з Смільної, Катря й Маріянна Лужецькі з Лютовиськ і Паславська Марія з Галівки). В II кл.: 17 учнів, у III кл.: 23 учні. В Золотій Книзі (96) за II піврік вписано, як відзначених, у елементарній класі: 7 учнів (Струсь Маврит і інші) й 2 учениці (обидві Струсівні). В I кл.: 4 учнів (Завалкевич Мих., Загачевський Іван і інші) й 1 ученицю (Паславська Марія). В II кл.: 4 учнів (Завалкевич Іван і інші). В III кл.: 4 учнів (Досталь Іван із Тисівця, Мудрак Карло з Волошинової, Полянський Павло з Лаврова й Височанський Антін з Вижнього Висоцька).

1818/19 шк. р. елемент. класа мала 37 учнів + 3 учениці (Катря Кияновська з Лаврова, Катря Полянська з Лаврова й Зотеринівна Юлія з Мигової). З учнів були осьті: Іван і Грицько Бабичі з Лаврова, Іван і Ілля Боберські з Лопушанки, Степан Чепіль з Михнівця, Федь Данилів із Лаврова, Мих. Гриневецький з Соколової Волі, Юліян Гриневецький з Смільника, Мих. Кияновський з Лаврова, Іван Копистинський з Бука, Микола Королевич із Вицева, Грицько Струк із Великої Нанчілки, Іван Швед із Лаврова й інші. В I кл.: 16 учнів + 4 учениці (Катря й Мар. Лужецькі, Леонора й Вільгельміна Струсівні). В II кл.: 17 учнів, у III кл.: 14 учнів. — У З. К. (98) за II піврік, як відзначених, вписано в елемент. класі 7 учнів і 1 ученицю (Зотерин Юлія). В I кл.: 4 учнів (Маврит Струсь, Гриневецький Антін, Лопушанський Василь, Целень Дмитро) й дві учениці (обидві Струсівні). В II кл.: 4 учнів, у III кл.: 4 учнів.

1819/20 шк. р. в елемент. класі вчилися: 47 учнів + 3 учениці (Минчакевичівна Єлисавета з Великої Волосянки, Зодерин Франціска з Мигової й Зозелин Петро-нелля з Самбора). З учнів училися: Аликсєвич Спиридон, Антошик Федь з Головецька, Білинський Федір із Туря, Блажівський Казимир із Блажева, Гут Мих. з Білича, Ковалів Василь з Лютовиськ, Маркевич Мартин із Стрілковець, Минчакевич Филімон із Вел. Волосянки, Платок Василь з Галівки, Шеремет Оніфр з Бандрова, Терлецький Михайло з Росок, Терлецькі Іван і Михайло з Терла, Зозель Адальберт із Лінинки й інші. В I кл. було 31 учнів (Боберський Ілля й Іван із Лопушанки, Боберський Вячеслав із Вижнього Висоцька, Чепіль Степан із Михнівця, Жуковський Федір і інші) й 4 учениці (Варвара Боберська з Вижнього Висоцька, Катря Кияновська й Катря Полянська з Лаврова, Юлія Зодерин із Мигової). В II кл.: 14 учнів (Антін Штурм і інші) й 4 учениці (дві Лужецькі (Катря й Марія) й дві Струсівні (Леонора й Вільгельма). В III кл.: 17 учнів. У З. К. (100) за II піврік вписано в елемент. класі 8 учнів (Ридошівський Матій, Пригідський Адам, Милькович Максим, Шеремет Оніфр і інші) й дві учениці (Зодерин Франціска, Минчакевичівна Єлисавета). В I кл.: 5 учнів і 2 учениці (Варвара Боберська й Юлія Зодерин). В II кл.: 3 учні й 2 учениці (обидві Струсівні). В III кл.: 4 учні (Іван і Мих. Завалкевичі й інші).

1820/21 шк. р. елементарна класа мала 32 учнів і 2 учениці (Шайдицька Франціска й Зодерин Франціска). З учнів осьті: Федір Борис, Яків Брилинський із Топільниці, Олекса й Панько Гошовські з Явори, Грицько Когут, Лялька Оніфр, Мисів Максим, Макарів Гнат із Смерічки, Долеба Іван із Поляни (к. Добромила) й б. і. В I кл. вчилися 41 учнів + 4 учениці (Катря Кияновська, Єлисавета Минчакевич, Катря Полянська й Петронелля Зозелин). У II кл.: 22 учні й 2 учениці (Варв. Боберська й Юлія Зозерин). У III кл.: 13 учнів і 2 учениці (обидві Струсівні).

В З. К. (102) вписано за II піврік в елемент. класі: 4 учнів (Гошовський Олекса, Лялька й інші) й 2 учениці (Шайдицька й Зодерин Франціска); в I кл.: 8 учнів і 2 учениці (Минчакевич Єлисавета й Петронелла Зозелин); у II кл.: 7 учнів (Струс Маврит, Боберський Винкент, Гриневецкий Юліян, Кияновський Михайло й інші) й 2 учениці (Варв. Боберська й Юлія Зодерин); у III кл.: 4 учнів (Завалкевич Мих., Гриневецкий Антін, Яворський Іван, Целень Дмитро).

1821/22 шк. р. в елемент. класі були: 22 учні й 3 учениці (Минчакевич Марія, Пшигоцька Теодосія й Туфиківна Катря). З учнів осьті: Хомяк Петро, Данилко Гнат, Гірний Микола, Гошовський Панько, Калиновичі Степан, Семен і Павло, Когут Грицько, Королевич Іван, Коростинський Іван, Ковальчик Грицько, Лишкович Станислав, Мальчевський Яків, Полянський Теофіл, Савчак Іван, Склярський Микола, Стояловський Михайло, Синовський Тома, Шайдицький Іван, Швед Іван, Туфик Антін, Матковський Йордан. У I кл.: 34 учні, в II кл.: 29 учнів, у III кл.: 21 учень. — У З. К. (104-105) за II піврік вписано, як відзначених, осьтих учнів у елемент. кл.: Савчака Івана, Коростинського, Когута, Данилка, Хомяка й Гірного; в I кл.: Гошовського Олексу, Бориса Федора, Олиничу Івана, Ляльку Оніфра, Мисева Максима, Пирила Івана, Рога Івана й Брилича Олексу; в II кл.: Ридошівського Матія, Милковича Максима, Шеремета Оніфра, Духняка Михайла, Сікорського Іполита, Левицького Гната, Кульматицького Якова й Левицького Федора; в III кл.: Струся Маврита, Боберського Винкента, Минчакевича Мих., Томашпольського Івана, Кривецького Якова й Волошиновського Осипа.

1822/23 шк. р. в елемент. класі вчилися 24 учні й 3 учениці (Пшигоцька Теодосія, Шайдицька Франціска й Туфиківна Катря); в I кл.: 28 учнів і 1 учениця (Шайдицька Франціска); в II кл.: 28; у III кл.: 37 учнів. — У З. К. (106-107) за II піврік у елементарній класі вписано відзначених 9 учнів (Шеремет Мих., Дністрянський Федір і інші), в I кл.: 7 (Савчак Іван, Красницький Микола й інші), в II кл.: 7 (de Гошівський Олекса, Борис Федір, de Комарницький Друть Корнило, Лялька Оніфро, de Дверницький Гонорій і інші).¹

VII

О. директор Н. Сидорович умер у Лаврові яко молодий чоловік, маючи ледви 37 років життя. Що було причиною його смерти в такім молодім віці і на яку недугу помер, сього на жаль ніде не записали і ми не могли з записок нічого більше довідатися. Поховали його в Лаврові, певно при церкві св. Івана Хрестителя, на горі в лісі, де ховають усіх черців, однак гробу того чоловіка, котрий з таким розмахом провадив лаврівську школу, ми не могли відшукати. Честь його памяті!

В 1823 р. на місце помершого о. Н. Сидоровича іменували директором лаврівської головної школи о. Сидора Меховича,² дотеперішнього катехита тої школи, на основі отсього декрету: Die hohe Landesstelle hat mittels Erlasses von 11ten 7^{ber} l. J. Zl: 50506 die Anzeige, dass an der Lawrower Hauptschule nach dem Ableben des dirigirenden Lehrers Narciss Sidorowicz die Direktion dieser Schule Ihren Pater Isidorus Mechowicz übertragen werden sey, zur Wissenschaft genommen und diese Anleitung nach dem Antrage des Schul-Distrikts-Aufsehers und Konsistoriums als zweckmässig genehmigt. Wovon Sie zur Wissenschaft und Darnachachtung verständiget werden.

Nahujowice den 28ten Jänner 1824.

Nikolaus Witoszyński
Schul-Distr. Aufseher mp.

¹ Стан учнів від 1814/15-1822/23 рр. зладив Р. Л. на основі Шкільних актів III-IV, VI, VIII (АЛМ.).

² О. С. Мехович ЧСВВ. походив із села Татарів, у самбірськім повіті. Вмер у Добромилі, 31 січня 1838 р., в 57 році життя, як учитель василіянських новиків. — Р. Л.

О. С. Мехович сповняв уряд директора в лаврівській головній школі повних десять літ (1823-1833). З часів його урядування лишилася в АЛМ. велика кількість актів, які наказували вводити нові видання віденських і польських нижок: Die hohe Landesstelle hat mit Dekrete vom 7 März l. J. Zl: 11386 nachstehendes eröffnet: Laut Verordnung der h. Studien-Hof-Kommission vom 3ten v. M. Zl. 807 hat eine neu verfasste Deutsche Sprachlehre für Schüler der ersten und zweiten Klasse der Normal-Haupt- und Trivial-Schulen in den k. k. Staaten die a. h. Genehmigung S^e Majestät erhalten, und ist statt der bisherigen Anleitung, die deutsche Sprache richtig zu sprechen, zu lesen und zu schreiben in den Schulen einzuführen. Крім цієї книжки припоручувано з року на рік нові видання віденського директора нормальної школи, Пейтля: Methodenbuch, що для вчителів у тривіальних школах є конечний: ...dieses verbesserte Schulbuch unter dem Titel Forderungen an Trivial-Schulen ist bereits in Wien im laufenden Jahre 1824 erschienen, wovon ein Exemplar ungebunden 12 x C. M. und gebunden 16 x C. M. kostet.

В році 1825 прийшов подібний розпорядок увести в школі нове видання польської граматики: Początki Gramatyki języka polskiego; Da die zum Gebrauche der Volksschulen mit hohen Studien-Hof-Kommissions Dekrete von 30ten März 1822 bestimmte polnische Grammatik »Początki Gramatyki języka polskiego« in der Pillerischen Buchdruckerey bereits aufgelegt wurde, und sogleich auch schon zu haben ist, so wird die Direktion im Grunde der hohen Gubernial-Verordnung von 6ten N^{ber} w. J. Zl: 63390 und Consistorial Auftrages von 25ten 9^{ber} w. J. Zl: 318 beauftragt, dieses Lesebuch an der Laurower Hauptschule einzuführen.

Nahujowice den 15ten Februar 1825.

Nik. Witoszyński
Schul-Distr. Aufseher m. p.

Між тими всіма актами ми не нашли ні одного, щоб уведено які нові, або й старі, українські книжки.

Того самого року перемиська консисторія повідомляє дирекцію головної школи в Лаврові, що на підставі розпорядку високої губернії, з дня 13. II. 1825 р. ч. 5734, ремунерація за науку в лаврівській школі належить тільки іспитованим учителям, а до цієї ремунерації не може мати претенсії помічний учитель Blasius Sozański, wenn er sich nicht befeissen wird besser zu verwenden, die Schulstunden ordentlich zu halten, er in Zukunft von der bewilligten Remuneration wird ausgeschlossen werden, weswegen derselbe im Nahmen des Hochwürdigsten Consistorium ermanet wird. Nahujowice den 16ten März 1825. Nik. Witoszyński, Distr. Schul. Aufs. mp.

Наступного (1826) року вчитель Созанський ще дістав ремунерацію, але небаром, по її отриманню, дістав другий раз від шкільного надзору, разом з учителем Rev. Нестором Рудницьким, упіменення за Vernachlässigung des Nothwendigen und nicht ordentliche Haltung der Lehrstunden und Vortragung der vorgeschriebenen Lehrgegenstände.¹ Також поручається дирекції пильнувати згаданих учителів у кожній нагоді й на кожній педагогічній нараді, щоби свої обовязки точно виконували. Однак, як із актів виходить, не багато ці упіменення помагали, бо заасигновану губерніяльною владою, з дня 19. XI. 1827, за

¹ В Gest. Prot., I 85 зазначено: als auch des tadelhaften Lebens.

1827 рік, учителеві Созанському ремунацію, наказує повітовий шк. інспектор, о. Вітошинський, письмом з дня 4 січня 1828 ч. 16, задержати; поручає також увільнити вчителя Созанського Власія при захованню всякої формальности і відсунути його зі школи, асигновані ж владою гроші обернути на книжки й зшитки для бідних учеників, і високій консисторії подати звіт.¹

Слідуючого (1829) шкільного року не видно поправи й поступу в науці в класі учителя Rev. Нестора Рудницького й прийнятого на місце Созанського, Арсенія Чеховича, про що свідчить звіт шкільного повітового інспектора, о. Вітошинського: Aus dem samt Condouitenliste des Lehrpersonals vom Wintercourse I. J. erstatteten Berichte ist es ersichtlich, dass Hr. Lehrer Nestor Rudnicki und Arsenius Czechowicz im verflossenen Kurse weder die Schulstunden ordentlich abgehalten besucht, noch die anvertrauten Lehrgegenstände vorschriftmässig vorgetragen, auch alle Schulschriften während der Prüfung nicht vorgelegt haben, bey der diesfälligen Versäumung, wagten sie sich noch die Aeltern der Kinder zu versichern, das versäumte durch Correpetition nachzuholen und da das Versprechen in Erfüllung nicht gebracht worden ist, so müssten sich die Aeltern bey Auslagen von Hr. Lehrer getäuscht zu seyn fühlen.

Шкільний повітовий інспектор дальше апелює до о. директора, щоби вплинув на підвладних учителів, щоби не допускали до такого стану й щоб його іменем загрозив згаданим учителям, що з цього шкільна влада витягне найдалше йдучі консеквенції. Як закінчилася справа з тими двома вчителями, докладно сказати не можемо, з браку шкільних актів із тих двох (1830, 1831) років, однак зі спису учителів можемо ствердити, що або їх звільнено, або перенесено куди інде, бо в лаврівській школі вони вже не вчили.²

В 1829 р. шкільний інспектор, о. Вітошинський, повідомив о. директора Меховича, письмом з дня 26 липня до ч. 53, що при кінці вересня звіститиме тамошню парохію єпископ І. Снігурський, а при тій нагоді також (дня 1 жовтня) і тамошню головну школу. Тому просить о. декан, щоби всі шкільні акти були в найбільшій порядку, а саме: 1. Schulekstrakt samt Condouitenliste des Lehrpersonales, 2. Stundenvertheilung, 3. Sammlungskataloge, Prüfungs-Ekstrakte und Fleisskataloge, 4. Abtheilungen vom Monathe 7^{ber} I. J., 5. Probeschriften der 3. Abtheilungen vom Monathe 7^{ber}, 6. Diktandobücher, Schriftliche Aufsätze, 7. Ruthenische Probeschriften, 8. Verzeichniss der vertheilten gratis Bücher, 9. Das Inwentarium der Geräthschaften, 10. Das Gestions-Protokoll, 11. Das Protokoll der Schulverordnungen, 12. Den Ausweis der unbemittelten Schüler, welche das Kloster mit Kost und Wohnung im Jahre 1827, 1828, 1829, mit Genehmigung des Endesgefertigten gratis versorgen hat. Nahujowice den 26ten 7^{ber} 1829. Nik. Witoszyński, Schul. Distr. Aufseher.

Це письмо о. інспектор післав післанцем (на коні) з Нагуєвич до Лаврова 26 вересня. На коверті дописав: dringend — der Bote hat die Vergütung vom Lawrower Kloster zu fordern. На тій самій коверті дописав о. директор, Мехович: Empfangen den 28ten 7^{ber} 1829. Отже післанець із Нагуєвич до Лаврова їхав на коні два дні.

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² АЛМ. Einladung z 1832 р., Verzeichniss z 1832 р. і дальші, в котрих згаданих учителів не поміщено.

За часів о. Меховича прийшов із губернії розпорядок у справі нагород пильности для відличних учеників такого змісту, що тривіальні і головні школи, як і дівочі, котрі удержуються з приватних фондів, не мають права жадати грошей з державної каси, але з льокальних або приватних фондів. Із того приводу уряд назначає висоту грошей на ті нагороди. Для 4 клясових головних шкіл 36 f. W. W.; для трикласових шкіл 30 f. W. W.; для тривіальних шкіл 20 fl. W. W.¹ На нагороди пильности давали: гарно оправлені катехизми, великі й малі, польські й німецькі, німецькі оповідання, шкільні книжки, katechetische Gesänge, всі припоручені єпископською консисторією. З того часу подибуємо кілька розпорядків, так із високої губернії, як і з віденської надвornoї комісії в справі вимог учнів, що вступають на підставі свідоцтв без іспиту до гімназії. Ті обіжники домагаються строгої класифікації тих учнів, особливо треба піднести вимоги з німецької мови. Тодішні гімназійні вчителі жалуються на щораз менші відомости у шкільно́й молоді, яка приходить з народних шкіл до гімназії. Вони жадають щораз острішої класифікації й радять не пускати до гімназії неприготованої молоді². В тих часах поляки незвичайно дбали про розвій своєї мови. Уліпшували свої шкільні підручники і старалися про те, щоб уряд припоручував їх до своїх і наших шкіл. Нераз вони напірали сильно на уряд, щоби впливав на наші консисторії для припоручування польських шкільних книжок по українських школах. В 1825 р. шкільний інспектор, о. декан Вітошинський, пише до о. директора Меховича в справі польської мови слідуєче письмо: N° 20. Die Schuldirektion hat alsogleich binnen zwey Tagen anzuzeigen, was wegen Einführung der neuen pohnischen Sprachlehre an der Lawrower Hauptschule in Folge Consistorialverordnung vom 25. 9^{ber} v. J. Zl: 318 geschehen sey? und dieser Anzeige ein Schema der Vertheilung der Unterrichtsstunden an der gedachten Hauptschule, wie sie bisher bestanden hat, mit Bemerkung der durch Einführung des pohnischen Sprachunterrichts, darum nothwendig gewordenen Abänderungen, mit Angabe der Gründe dieser letzteren, um so eher anher vorzulegen, als das Hochwohlgeb. Consistorium dessen zur Erledigung des diesfälligen hohen Gubernial-Auftrages vom 25ten X^{ber} v. J. Z: 73678 baldigst benöthiget. Nahuiowice 28 Februar 1825. Nik. Witoszyński. Як давніше, так і за часів директури о. Меховича, шкільна влада, виконуючи закон, зладжений по приписам Фельбігера, а саме, щоби кождий учитель мав іспит, через своїх інспекторів, раз устно, то знову письменно, жадала від учителів приписаних до навчання іспитів. В лаврівських шкільних актах залишився як раз із часів о. Меховича документ, котрим тойже о. Мехович відповідав шкільному інспекторови, коли саме підвладний йому персонал буде складати педагогічний іспит. Auf den unteren 17ten 8^{ber} l. J. des Hochwürdigen Schul-Distrikts Aufsehers mündlichen Auftrag, vermög dessen diejenigen Lehrindividuen, welche mit dem Zeugnisse über die abgelegte Pädagogik nicht versehen sind aufgefordert werden, in welchen Frist besinnen sie sich über diesen Gegenstand geprüft zu werden erstatten folgende Erklärung, dass sie gleich nach geendigten

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.² АЛМ. Шкільні акти IX-X.

Ostern-Feyertagen bevorstehenden Prüfung zu vollziehen willens sind. Lawrów den 17ten 8^{ber} 1827. Pr. Isidorus Mechowicz.

В 1828 р. о. Мехович одержав від повітового шкільного інспектора обіжник, щоби до головної школи в Лаврові не приймати дівчат висше 12 літ життя разом із хлопцями. Колиж зайде така потреба, тоді в кождім поодинокім случаю слід звертатися по диспензу до єпископського ординаріату в Перемишлі¹.

Якто в часах директури о. Меховича сама шкільна влада не виплачувала на час лаврівським ченцям-учителям обіцяної ремунерації, про це свідчить документ, у якому вчителі здобулися на відвагу і вислали збірне письмо до своєї духовної влади в Перемишлі: Hochwürdigstes Ritt. gr. Cathol. Consistorium! Das unterzeichnete Lehrpersonale hat im verflossenen Schuljahre 1830. an der Laurower Hauptschule den öffentlichen Unterricht erteilet. Es wendet sich daher mit der unterthänigsten Bitte an das Hochwürdigste Consistorium, dass Hochdasselbe die Anweisung der für die Basilianer Ordens Lehr-Individuen als unbesoldete Lehrer gnädigst bewilligten Remuneration bei der hohen Landesstelle zu bewirken geruhe. Lawrów am 15 July 1830. Pr. Isidor Mechowicz Schuldirektor. Pr. Barnaba Kulmatycki Katechet. Fr. Onysyphor Pazierski Lehrer. Nestor Rudnicki Lehrer. Metrophan Kluczenko Lehrer.² В недовгій часі уряд відмовив цієї мізерної допомоги світським учителям, які вчили в лаврівській школі, що бачимо зі слідуючого письма: N. 49. Da die Remuneration für den erteilten Schulunterricht nur den Basilianer-Ordens Lehr-Individuen zu Theil werden kann, sohin kann der weltliche Lehrer Nestor Rudnicki auf die Remuneration pro 1830 keinen Anspruch haben, es wird demnach die Bitte wegen Auswirkung der diesfälligen Remuneration mit der Weisung zurückgestellt, dieselbe nur Basilianer-Ordens wirklichen Lehrern unterfertigen zu dürfen. Nahujowice 22/7, 830. N. Witoszyński. S. D. Auf.³

Майже по десятилітній управі лаврівською головною школою вчувся о. Мехович перемучений, так що сильно підупав на здоров'я і хотів зректися дуректури. А що в 1831 р. помер шкільний інспектор о. Вітошинський, о. Мехович вів іще якийсь час шкільні діла до назначення нового шкільного інспектора, що ним став о. Гр. Кущикевич. Новий інспектор звізитував школу в місяці травні 1833 р. і розділив деякі предмети, що їх учив о. Мехович, поміж других учителів. О. директорові Меховичеві лишив тільки загальний нагляд над школою з просьбою, щоб її даліше піддержував своїм авторитетом і досвідом.

По закінченні шкільним році 1832/33 о. Мехович переселився до добромильського монастиря, де жив ще п'ять літ і помер, як учитель новиків, дня 31 січня 1838 р., маючи 57 літ.

Під час управи лаврівською школою директора о. Сидора Меховича (1823/24-1832/33) вчили в ній, як катехити: о. Іларіон Соханович ЧСВВ. (1823/24), о. Варнава Кульматицький ЧСВВ. (1824/25-1830/31), о. Омелян Крайківський (II піврік шк. 1830/31 р.), опісля знову о. Варнава Кульматицький (1831/32-1832/33). Вчителювали: о. Варнава Кульматицький (1823/24), чернець Власій Созанський (1823/24-1826/27), чернець Юстин Лазечко (1823/24-1824/25), чернець Серафим Терлецький (1823/24), п. Павло Полянський, помічний учитель (1823/24), чернець Теофан Скільський⁴

¹ АЛМ. Шк. акти IX-X.

² Ibidem. ³ Ibidem.

⁴ Лаврівський чернець Теофан Федір Скільський вмер, як василіянський богослов, у самбірській лікарні, 6 червня 1829, в 24 р. Р. Л.

(1824/25-1825/26), чернець Аполінар Кукура (1824/25-1825/26), помічний учитель п. Ісаак Мудрак (1824/25), чернець Онисифор Пазерський (1825/26-1832/33), чернець Гедеон Сичевський¹ (1825/26-1826/27), пом. учитель Олекса Пласкач (1825/26-1826/27), чернець Нестор Микола Рудницький, студент філософії (1826/27-1830/31), чернець і учень філософії Атанас Анастас Борис² (1826/27-1828/29), чернець Галактіон Прокопович³ (1826/27-1831/32), чернець Арсен Чехович (1827/28-1828/29), пом. учитель Яків Іван Кульматичський (1827/28-1830/31), чернець Демян Данило Ліщинський (1828/29), чернець Митрофан Ключенко⁴ (1829/30-1832/33), чернець і учень філософії Антін Тилищак (1829/30), чернець Вінцент Михайлович (1829/30), чернець і учень філософії Теофан Білецький⁵ (1830/31), чернець Демян Сенківський⁶ (1830/31), чернець Терент Бубес⁷ (1830/31-1831/32), чернець Авксент Винницький (1831/32-1832/33), клирик Йонанікій Манявський⁸ (1832/33) і помічний учитель Михайло Завалкевич, що його влади на кілька років приділили до лаврівської головної школи, як учителя з Великої Лінії, де не було шкільного будинку й діти з В. Лінії ходили до лаврівської школи.

Цікаві ті часи ілюструє цей документ: № О. Przewielebny Dziekański Urzędzie Starosamborskil Niżej podpisany donosi Przewielebn. Dziekańskiemu Urzędowi, że WWJ. Pan Ferwalter Ruciński w Spasie, dał się skłonić do użycia surowych środków na upartych rodziców, zbraniających się swoje dzieci do szkoły posyłać i takie użycie przymuszających środków sprawiło pomyślny skutek, gdyż do dnia 29 lutego br. zgromadziło się chłopców 18, lecz nie do Leninskiej szkoły ale do Ławrowa, a to z przyczyny niedostatku lokalności na szkołę, wprowadzie dla majątniejszych ludzi może być dogodna szkoła w Ławrowie, lecz dla ubogich nadto i podpisany bardzo wątpli, by i ci, którzy swole dzieci do Ławrowa poddawali w krótkim czasie nie powracali się, bo zdaie się, że tylko dla tego to zrobili, aby się rodzice od aresztu uwolnili. Gdy lednak to się zrobiło, lubo i chałupa Ilcha w Leninie na szkołę jest najeźta, więc podpisany temu nie jest przeciwny, lubo przypisy szkolne iako też Gubernialne Rozporządzenia temu postępowi sprzeciwiała się, to tylko uważam za rzecz potrzebną by Przewielebny Urząd Dziekański swołą powagą klasztor Ławrowski rekwirować raczył, by nowoprzybyłym i od Imci X. Dyrektora przyletłym uczniom dla nauki osobna stancya wyznaczona była i Pan Zawałkiewicz, iako prawnie w Leninie przyznaczony nauczyciel dawał im lekcyje w ruskim i polskim ięzyku gdyż zdaie się rzeczą nie podobną, żeby teraz przybyli uczniowie mogli być mieszane pomiędzy tych, którzy już pół roku może, lekcyje w Ławrowie pobierali, bo abo iedni, abo drudzy żadnego pożytku nie mieli by. Powtórę, by Przewielebny Urząd dziekański łaskawie raczył rekwirować Urząd Cyrkularny, by tenże dał pomoc do przymusu ludzi do wywiezienia drzewa na szkołę w Leninie, gdyż iak mi pan Ferwalter powiadał, że ma wolność wydania drzewa potrzebnego na szkołę, lecz bez przymusu wywiezienia bez Woyskowej Assystencyi nie ma środków, na które dotychczas oczekuje. Lenina Wielka dnia 1 marca 1840. E. Łużecki paroch. На це письмо відповідає о. дир. Наркис Проскурницький, що школярі з Лінії можуть учитися по науці дітей у лаврівській школі від 10-11 год. рано і від 4-5 пополудні, але о. Проскурницький не хоче мати в себе заступником учителя Завалкевича, однак цьому противний був Distrikts-Schul-Aufseher і таки Завалкевича зіставив на кілька літ у лаврівській школі.⁹

¹ Пізніше Гедеон Сичевський ЧСВВ. був добромилівським ігуменом (від 1846 р.) і вмер, як тамошній ігумен, 8 липня 1863 р. Р. Л.

² бр. Атанас Борис умер 14. I. 1873 в Краснопуші, в 75 р. Р. Л.

³ бр. Галактіон Прокопович умер, як прокуратор, у Зеленій коло Бучача, 31. VIII. 1861 р. Р. Л.

⁴ Митрофан Ключенко походив із Отинії к. Станиславова. Р. Л.

⁵ о. Т. Білецький ЧСВВ. родився в Завадці к. Стрия. 1841/42 шк. р. був директором у лаврівській школі, опісля був директором у школі ОО. Василіян у Дрогобичі. Вмер, як директор, у бучацькій головній школі, 17. VIII. 1860, в 52 р. Р. Л.

⁶ Д. Сенківський ЧСВВ. походив із села Урмані, в бережанському повіті. Р. Л.

⁷ о. Т. Бубес ЧСВВ. вмер, як консультор і ігумен, у Львові, 23. III. 1866, в 63 р. Р. Л.

⁸ о. Й. Манявський ЧСВВ. родився 1809 в Бахові, в перемиському повіті, постригся 1831, священником 1836; визначився як проповідник. Умер у гошівській монастирі, 26. IV. 1883 р. Р. Л. — Список учителів у лаврівській школі в часах о. С. Меховича ЧСВВ. зладив Р. Лукань ЧСВВ., на основі Шк. актів I-II, V, VII (АЛМ.).

⁹ Михайло Завалкевич, родом із Ясениці замкової, турчанського повіту, скінчив лаврівську головну школу і тримісячний педагогічний курс при головній

З часів директури о. Меховича лишилося одне друковане шкільне свідоцтво в німецькій мові, виставлене на імя ученика Якова Кульматицького, з печаткою лаврівської школи, приложеною на оплату, з підписом о. Меховича і вчителя Сохановича. Видно, що названий ученик цього свідоцтва, виданого йому 16 липня 1823 р., для якихсь причин не підняв і тому, здається нам, цей документ до нас дійшов. Чи в тім році (1823) по раз перший появились друковані в лаврівській школі свідоцтва, а перед тим видавали, якщо сього заходила потреба, писані, не знаємо. Скажемо тільки, що тоді свідоцтва видавали ученикам при відході зі школи, по її укінченню, для практичних потреб. Свідоцтво це різниться від формуляра свідоцтв, поміщеного в книжці шкільних законів *Politische Verfassung der deut. Schulen* з 1817 р. кількома рубриками.¹

VIII

Від часу заложення школи в Лаврові (1788) до 1817 р., коли то появився розширений шкільний закон: *Politische Verfassung der deutschen Schulen in der k. k. Erbstaaten*, ретроградний у методі навчання та в обмеженні наукового матеріалу — лаврівську школу візитувала циркулярна шкільна самбірська дирекція, або принагідно єпископська перемиська консисторія. З тими двома інстанціями лаврівська школа мала зв'язь, від них відбирала всякі урядові звідомлення й розпорядки і їм повинувалася й предкладала всякі звіти.

В лаврівських шкільних актах знаходяться згадки, що дня 27 вересня 1816 р. візитовав школу директор шкільної округи в Самборі, Кабат.² Переглянув він усі акти й протоколи, на котрих лишив свій підпис, і повідомив дирекцію школи, що в короткім часі високі влади заіменують деканів шкільними інспекторами, і їм будуть підлягати всі школи в деканаті. Відїхавши, в недовгім часі цей п. Кабат прислав до Лаврова обіжник,³ котрим циркулярна шкільна влада як раз повідомляє про установаження *Distriktschulaufseherat'iv* і *Distriktschulaufseher'iv*. Обіжник цей прийшов при кінці листопада, без означення, хто буде тим шкільним інспектором на старосамбірський деканат, бо особа, вибрана на інспекторський уряд, залежала від консистора, а затвердження від високої губернії. Обидві влади мусіли порозумітися, хоч закон передбачував, що на уряд повітового шкільного інспектора мають бути призначені декани; однак міг зайти випадок, що не кождий декан з різних причин міг надаватися на інспектора і тому в кождім поодинокім случаю мусіло бути обопільне порозуміння. Бували випадки, як що декан не надавався на інспектора, інспектором іменували вісе-декана, як це по кількох роках мало місце в Старосамбірщині.

Першим старосамбірським повітовим шкільним інспектором зістав заіменований як раз старосамбірський декан о. Автоном Ревакович. Перемиська консисторія поставила його кандидатуру високій губернії до затвердження, здається з новим роком (1817), а губернія затвердила його

школі в Лаврові і став учителем в Лінії Великій, де довгі роки вчителював. Однак як українець по українськи добре не вмів, бо тоді в лаврівській школі по українськи не вчили, лише по німецьки і по польськи.

¹ Свідоцтво Я. Кульматицького з 1823 р., як одне з найстарших, яке заховалось в актах, з підписом о. Меховича, містимо при кінці праці в Додатках.

² АЛМ. Verordn. und Curren. I 37.

³ АЛМ. Gest. Prot. 36.

го щойно 3 квітня, про що повідомила консисторію, консисторія ж повідомила підчинене собі духовенство аж дня 28 квітня 1817 р., що бачимо з наступної консисторської куренди до дирекції лаврівської школи: Ad Nr. 230. Kurrenda w dekanat starosamborski. Stosownie do przepisów Polityczney Ustawy Szkolney, powierzyliśmy Urząd powiatowego Szkół Dozorcy w Dekanacie Starosamborskim Przewielebnemu Imci Xsiędzu Rewakowiczowi Dziekanowi Starosamborskiemu, które postanowienie nasze uchwałą Wysokich Rządów Krajowych z dnia 3 bm. do l.: 16050 zatwierdzone zostało. Zawiadamiając o tem Duchowieństwo dekanatu starosamborskiego nakazujemy, aby każdy Duszstarownik winne postawionemu Szkół Dozorcy uszanowanie i posłuszeństwo okazywał. W Przemyślu, dnia 28 kwietnia 1817 roku. Fedynkiewicz v. g. i off. Mogilnicki.

О. А. Ревакович не був довше повітовим шкільним інспектором, як півтора року. Ми його вже трохи знаємо зі скарги на директора лаврівської школи, о. Сидоровича, до перемиської консисторії, з чого о. Сидорович вийшов оборонною рукою. О. Ревакович,¹ здається, був чоловіком строгим, що можемо ствердити по способі стилізування до підчиненого собі духовенства обіжників. Ось кілька прикладів, які лишилися в лаврівським архіві.²

N. 64. z dnia 5 grudnia 1817. Donosi Jaśnie Wielmożny Kosystorz, że Nayiaśnieyszy Monarcha raczył pozwolić aby w kazdey główney Szkole Niemieckiey po dwóch, a w główney Wzorowey Szkole 6 pomocników Nauczycielskich z rocznym wsparciem adjutum 120 f. wynoszącym z tym obowiązkiem ustanowiono, aby (na) każde zawołanie do obłęcia Mieysca Nauczyciela w Szkołach Parafialnych z roczną pensją 250 f. natychmiast gotowemi byli. Nowy ten dowód pieczołowitości Nayiaśnieyszego Monarchy o wzrost Szkół gminnych Wysokie Gubernium pod 10 Listopada 1817 r. N. 59505 JW. Konsystorzowi z tym dodatkiem oznaymiło, że Kompetenci o takowe mieysca proźby swoje do Dyrekcyi owey Szkoły Główney w której sobie umieszczonemi bydyż życzą do ostatniego Grudnia 1817 podawać maia. Ogłasza się z dodatkiem, aby WW. Duszstarownicy wzywali i zachęcali tych, którzy z dobrym postępkiem Szkoły Niemieckie ukączyli y lęzyka niemieckiego wiadomość maia, aby swe proźby podawali o wzmiankowane mieysca do Dyrekcyi Szkoły Główney Lawrowskiey nie tylko w tem, lecz w każdym roku. Sign. 5 luni 1817. Rewakowicz.³

Другий обіжник о. Реваковича: Ex offio. Publikuią się Kurrendy a) Wakans Rogužno b) Prothokoł 1szy Konsystorskiego do użycia wiadomości y podpisu, lecz iak nayprzédzey przeczytać. Nayscisley zaleca się, otdąd polroczne Tabelle indywidualne Szkół tyczące się podług zwyczaju, niemniej polroczne Ekstrakty Egzaminów podług formularzow następujących na drugiey Stronie (by) tutaj nieuchybnie podawali. Z adnotacyami w prowadzoney Nauki dla Młodzieży w dni Niedzielne miewaney w Szkole, tu wyłożą przez wiele godzin? czy razem chłopcom z dziewczętami, lub może iedney Niedzieli dziewczętom, a drugiey chłopcom etc. tylko banalukow nie pisać.⁴ — Третій обіжник о. Реваковича: Doświadczenie nauczyło, że Wielebni IchMości Parochowie niektorzy w roku 1818 w tabellach nietrzymając się dekretu Tabeli o stanie Szkoły Parafialney przypisaney a stąd pod 8 Lipca 1818 publikowaney, a) niektóre rubryki opuszczali lub mniej potrzebne wymyślane dodali. b) Liczbę dzieci zdolnych nieobrachowawszy z metryk należycie, arbitralnie powkładali a przez to dokładności należytey nie osiaga się. c) Ile z tabel przypisanych dociec trudno pomnożenie lub zmniejszenie nauki Szkolney, przeto w Tabellach zaraz po rubryce Dzieci do Szkoły chodzące ma się dodawać rubryki podług załączonego formularza. d) Gdy Tabeli roczne o stanie Szkoły nieochybnie dnia 15. 8bris z całej Diecezji przez Dziekanów suma-

¹ О. Автоном Ревакович, род. 1769; священником зістав 1794 р. Довгі роки був парохом у Старім Коблі й старосамбірським деканом. У 1840-х роках був парохом у Самборі. — Р. Л.

² Пор. Іван Филипчак. З історії шкільництва на західній Бойківщині. «Літопис Бойківщини» I. Самбір 1931. 52.

³ АЛМ. Prot. der Schulverordn. und Currenden.

⁴ АЛМ. Шк. акти, Schulverordn. und Currenden 27.

rycznie Jaśnie Wielmożnemu Konsystorzowi muszą być złożone, zaleca się surowo, aby takowe tutaj corocznie na dzień pierwszy 8^{bris} od każdego były nieuchybnie złożone. Urząd tuteyszy jest umocowany po terminie do pozostałych wysłać posłańca kary, y niedbalstwo podług tutaj J. W. Konsystorskiego pod N. 141. dnia 31 Maia br. zalecenia, dla animadversii donieść. Spóźnienie bowiem sprawule niepotrzebne justyfikacji lub tuteyszemu, lub J. W. Konsystorza urzędowi.¹

По рубашній стилізації обіжників о. Реваковича й по знаній нам афері з директором о. Сидоровичем бачимо, що він не дуже то надавався на таке відповідальне становище, як становище шкільного повітового інспектора. Правдоподібно, шкільні власти мусіли йому за уряд подякувати, коли вже розпорядком перемиської гр.-кат. консисторії, з дня 20 березня 1819 N. 81, заіменовано старосамбірським шкільним інспектором о. Николая Вітошинського, старосамбірського віце-декана й пароха в Буковій, опісля в Нагуєвичах, що потвердила світська шкільна влада й повідомила дирекцію лаврівської головної школи розпорядком з дня 21 квітня 1819 N. 63.²

В короткім часі по своїй номінації о. декан Вітошинський звітував лаврівську головну школу, про що доніс до консисторії, звідки зараз дня 26 травня 1819, до директора о. Сидоровича в Лаврові прийшло з консисторії ось те урядове звідомлення: Vom Przemysler gr. kath. Consistorio. N. 142. Nachdem zur hierortigen Kenntnis gelangt ist, dass der Schulunterricht an der Laurower Hauptschule in mancher Rücksicht mangelhaft sey, so wird dem Schul-Distrikts-Aufseher aufgetragen pflichtmässige Visitation dieser Schule ohne Aufschub vorzunehmen, und während derselbe durch genaue Prüfung der Schuljugend aus allen Lehrgegenständen, sich eine gründliche Überzeugung, über die Fortschritte derselben, über die Behandlungsart der Kinder, und über den Fleiss und Tauglichkeit der Lehrer zu verschaffen, und unter Vorlegung des Visitationsaktes einen umständlichen Bericht anher zu erstatten. Ubrigens gewärtiget man, dass der Schul-Distrikts-Aufseher der mit Ende des Sommerkurses abzuhaltenden Prüfung persönlich beywohnen werde. Przemyśl am 26ten May 1819. Ioannes Eppus. Mogilnicki.³

Таке загальне справоздання дістала перший раз лаврівська головна школа від своєї влади. Як у протоколі занотовано, о. директор Сидорович відчитав це в найблизших днях на вчительській конференції (педагогічній раді), але, чи ті »manche Rücksichte« зрозумілі були вчительському зборові й в яким напрямі належало би більше попрацювати, цього справоздання не говорить. Може бути, що о. декан по відбутій візитації, як »компетентна« й »опитна« в дидактиці особа, пояснив це, бо повітовий шкільний інспектор висказав учителям і дирекції свій погляд, у котрих предметах наука не домагає й яких метод належало б ужити, щоби цілу науку повести відповідним шляхом по тодішніх приписах, які о. декан вчитав у »Politische Schulverfassung«, »Allgemeine Schulordnung« та інших »Methodenbuch'ax«.

В наступнім 1820 р., як видно з лаврівських шкільних актів,⁴ прийшов до дирекції повізитаційний наказ-запит такого змісту: Hat der Dirigender dem Lehrpersonale anbefohlen: a) die Äusserungen zu geben, warum es bei der Schulvisitation nach geendigtem Winterkurse das Verzeich-

¹ Ibidem 35-36.

² АЛМ. Gest. Prot. I 44-45.

³ АЛМ. Шк. акти IX-X.

⁴ АЛМ. Gest. Prot. I 59.

niss der Lehrgegenständen in wie weit darin gekommen ist nicht vorgelegt hat b) dem Lehrer Kulmatycki ob er die rein abgeschriebenen Dictando-Bücher für den Winterkurs 1820 oder Makulatorien abgegeben hat c) dem Lehrer Mokrzycki, warum er die Stunden verabsäumt d) allen Lehrern dass sie Verzeichniss der Lehrgegenstände in wie weit darin gekommen sind am 1ten 7^{ber} abzugeben haben. З повисшого бачимо, що діяльність тодішніх Дистрикts-Schul-Aufseher'ів лежала в тім, що вони обов'язково звізитували два рази до року припоручені собі школи й то підчас офіційальних іспитів, за що побирали досить значну, як на ті часи, ремунерацію, початково 3, а пізніше по 4 f., і складали свої звіти консисторській і циркулярній шкільній владі. Звіти ці одна й друга влада переповідала й назад дирекції в даній школі відсилала. Досить обширна їхня переписка, яка в лаврівській монастирі між актами збереглася, основана на тодішнім шабльоновім німецькім бюрократизмі. З року на рік інспектори запитували, чи шкільні акти в порядку, чи циркуляри переписано в протоколи, які книжки знаходяться в учительській бібліотеці, чи ведеться каталог книжок для бідних учеників. Крім того засипувано дирекцію численними обіжниками, в яких протеговано нові видання німецьких книжечок, захвалюючи кожду книжечку, припоручену з розказу цісаря, а що найменше з розказу надзірної шкільної комісії й т. і. Дуже часто припоручано нові польські граматики, лише української ніодної книжки ніхто не припоручив, крім »Повинностей підданихъ ку своему Монарсѣ«, з котрої вчилися будучі »Тирольці Сходу...«

Знайшовся й обіжник, що вчитель підчас науки не може лишити дітей без опіки й не повинен тоді ходити до суду, ні до церковної послуги...¹ Видано також і такий цікавий обіжник: Як що вчитель побачить у дітей в школі іншим друком писану книжку, повинен запитати, звідки дитина її має, відібрати ту книжку й повідомити про це місцевого шкільного інспектора.² Цей обіжник основано на ідеї Фельбігера, що перший у своїх законах і розпорядках висказав погляд, що всі діти в усіх народних школах повинні мати однакові книжки, щоби вся дітвора в цілій державі переймалась однаковими поглядами на світ і навчилась сповняти такі обов'язки, яких держава собі бажає. Прислали також цікавий обіжник із високої губернії дня 10 вересня 1817 р. до ч. 40783, котрий повторила перемиська гр. к. єпископська консисторія дня 26 грудня 1817 до ч. 101, за підписом Фединкевича й Ів. Могильницького, що лише ті учителі в народних школах вільні будуть від військової служби, що установлені на підставі правильно виданих декретів від високих шкільних властей. Від часу до часу прислали з Відня конкурси на написання методично уліпшених шкільних книжок, як до науки геометрії, до природничих наук і т. і., але такий обіжник приходив звичайно мало що скорше, як назначений був річинець до написання якоїсь книжки. Це була звичайна формальність, бо книжка давно була уложена, чи написана в Відні якимсь німецьким Пайтлем.

Як знаємо, рік 1817 був переломовим і зворотним роком у розвитку освіти й закладанні шкіл в австрійській державі. Віденський конгрес запевнив австрійській державі спокій на довшу мету. Державні чинники взяли за реорганізацію шкіл у дусі Метерніха, котрий дусив усякі віль-

¹ АЛМ. Schul-Verordn. 9.

² АЛМ. Prot. Verord. und Currenden.

нодумні гадки й обкромлював значно обсяг навчання в усіх школах,¹ але все таки від р. 1817 до 1822 заложено в нашім краю споре число триві-яльних і парохіяльних шкіл, які були першими розсадниками освіти по 500-літній неволі нашого народу. Однак по році 1822 розгін до закла-дання цих шкіл устав. Де-не-де появилась невеличка тривіалка, а в 1827 році, дня 21 травня до ч. 23201, прийшов до лаврівської головної школи з високої губернії цікавий обіжник, щоби до школи приймати самих талановитих і спосібних дітей. Таких належить вишукувати й дбати про це, щоб їх була більшість у кожній класі.

Стан учнів у лаврівській головній школі підчас управи нею директора о. Си-дора Меховича ЧСВВ., від 1823/24-1832/33 шк. р., був такий:²

1823/24 шк. р. в елементарній класі вчилися: 30 учнів і 1 учениця (Маркіяна Туфіківна з Репеди); з учнів: Бомболевич Гнат із Ясениці, Баран Мих., Целень Гавриїл з Лаврова, Дембицький Антін із Спаса, Головецький Антін із Ялового, Левицький Василь з Завозу (в Сяніччині), Ляйнер Доминік із Лімної, Вицівський Данило з Вицева й б. і. В І кл.: 24 учні й 1 учениця (Катря Туфіківна), в ІІ кл.: 27, у ІІІ кл.: 22 учні. — В З. К. (108-109) за ІІ піврік, як відзначених і нагородже-них, записано в елем. класі: 8 учнів (Дзбанський Любин, Пилип Осип, Бомболевич Гнат, Полянський Василь і інші), в І кл.: 9 учнів (Вишотравка Щасний, Шеремет Мих., Дністрянський Федір і інші), в ІІ кл.: 6 (Савчак Іван, Плоскач Олекса, Когут Грицько й інші), в ІІІ кл.: 5 учнів (Милкович Олекса, Гошовський Олександр, Бо-рисевич Василь і інші).

1824/25 шк. р. в елем. класі: 22 учні й 1 учениця (Марія Борковська); з учнів: Чичолович Микола, Добрянський Микола, Камінський Казимир, Коваль-ський Грицько, Кривецький Павло, Лозинський Семен, Микитевич Лука, Ростоць-кий Плятон і інші. В І кл.: 19 учнів і 2 учениці (Маркіяна й Осипа Борковські), в ІІ кл.: 21, у ІІІ кл.: 23 учні. — В З. К. (110-111) за ІІ піврік в елем. класі впи-сано 6 учнів (Терлецький Іван, Макаровський Яків, Камінський Казимир і інші), в І кл.: 3 учнів (Тершовський Лука, Дзбанський Любин і Краєвський Фелікс), у ІІ кл.: 4 учні (Шеремет Мих., Височанський Іван, Дністрянський Федір і Дубиць-кий Антін), у ІІІ кл.: також 4 (Коростинський Іван і інші).

1825/26 шк. р. в елем. класі: 15, у І кл.: 22, в ІІ кл.: 16, у ІІІ кл.: 18 учнів. — У З. К. (112-113) за ІІ піврік вписано в елем. класі: 7 учнів (Підгірський Фран-циск, Гащич Антін, Чичолович Омелян і інші), в І кл.: 7 (Сікорський Венедикт, Терлецький Іван, Манько Дмитро, Дзбанський Гнат і інші), в ІІ кл.: 2: Дзбанського Любина й Грицька Струка, в ІІІ кл. також 2: Михайла Шеремета й Юрка Ко-вальчика.

1826/27 в елем. класі 14 учнів: Кіляновський Іван, Комар Лука, Козакевич Осип, Кузик Іван, Лісковацький Андрій, Лісковацький Іван, Лужецький Гнат, Швед Лаврент, Волянський Іван, Манько Василь і інші. В І кл.: 18, у ІІ кл.: 15, у ІІІ кл.: 14 учнів. — У З. К. (114-115) за ІІ піврік у елем. класі вписано 6 учнів (Пожа-ковський Сильв., Козакевич Осип, Лужецький Гнат (один і другий) і інші; в І кл.: 7 (Підгірський Франциск, Пожаковський Омелян, Дашкевич Теофіл і інші), в ІІ кл.: 4 (Сікорський Венедикт, Манько Дмитро, Чичолович Микола й Ростоцький Плятон) у ІІІ кл. вписано двох учнів, а саме: Дашкевича Оніфра й Синівського Тому.

1827/28 в елем. класі: 21 уч. і 1 учениця (Крайсбергерін Елька), в І кл.: 19, у ІІ кл.: 15, у ІІІ кл.: 20 учнів. — У З. К. (116) за ІІ піврік вписано в елем. класі: Миколу Папроцького, Лаврента Шведа, Ксавера Пожаковського та Івана Явор-ського. В І кл.: Гната Синицького, Івана Терлецького, Костя Брошневського й Кар-ла Пацельта; в ІІ кл.: Івана Матковського, Александра Чичоловича, Осипа Левиць-кого й Тараса Гащица; в ІІІ кл.: Івана Терлецького, Миколу Сляського, Оніфра Дашкевича й Федора Дністрянського.

1828/29 в елем. класі 9 учнів і 1 учениця (Туфіківна Маркіяна). В І кл.: 18, у ІІ кл.: 11, у ІІІ кл.: 12 учнів. — У З. К. (117-118) за ІІ піврік записано в елем. класі: Івана Іваника й Максима Гащица, в І кл.: Грицька Гутиша, Миколу Папроцького, Тому Куновського й Івана Яворського, в ІІ кл.: Івана Терлецького, Костя Брошнев-

¹ І. Филипчак. З історії шкільництва... »Літопис Бойківщини« І 43-112.

² Цей список зладив Роман Лукань ЧСВВ., на основі Шкільних актів ІІІ-ІV, VI, VIII.

ського, Гната Синицького, Андрея Лісковацького й Карла Пацельта, в III кл.: Августа Коростенського, Івана Скларчика й Венедикта Сікорського.

1829/30 в елемент. класі: 24 учні (Порфир Дубаневич, свящ. син із Дидевої, Мойсей Крайсбергер, Ковальський Петро з Тернави, Лужецький Винкент, свящ. син із Лінини, Онисим Луцик, Микола Матковський, шлях. син із Топільниці, Андрій Матушівський, селянський син із Грозевої, Іван Пожаковський, свящ. син із Коросна; Іван Ружилович із Сколя, Антін Устияновський, свящ. син із Дверника, Антін Височанський, шлях. син із Вижного Висоцька, Настас Wanke з Ст. Самбора й інші). В I кл.: 16 учнів (Бережницький Павло з Радехова, Тома Брошновський, шлях. син із Топільниці, Роман Бурич, селянський син із Вовча, Іван Іваник, селян. син із Рябого, Матковський Андрій, шлях. син із Топільниці й інші). В II кл.: 16 учнів (Бережницький Клим із Радехова, Дмитро Лінко, селян. син із Волосатого й інші). В III кл.: 11 учнів (Іван Матковський, шлях. син із Мохнатого, Василь Степан, селянський син із Стрільбиць і інші). В З. К. (120) за II піврік вписано в елемент. класі: Грицька Бабича, Антона Височанського й Павла Папроцького, в I кл.: Івана Іваника, Степана Микилевича, Івана Кіляновського й Івана Вишотравку, в II кл. чотирох учнів, у III кл. двох.

1830/31 в елемент. класі: 19 учнів + 2 учениці (Саломея Ружилович із Сколя й Розалія Туфик). У I кл.: 25 учнів, у II кл.: 14, у III кл.: 20 учнів. У З. К. (122) за II піврік вписано в елемент. класі 5 учнів; у I кл.: Михайла Дубравського й Андрея Матковського. В II кл.: 3, в IV кл. чотирох (Олекса Височанський, Грицько Гутич, Андрій Лісковацький і Карло Пацельт).

1831/32 в елемент. класі: 18 учнів і 2 учениці (Роз. Туфик і Марія Вітусевич). Із учнів: Осип Бідинський, Леонард Богуш, Федь Циків, Мих. Крижановський, Лука Саврук, Грицько Сінкевич, Іван Струтинський, Омелян Вітусевич і інші. В I кл.: 12 учнів і 1 учениця (Саломея Рожилевич). Із учнів: Яків Білинський, Федір Дубравський, Іван Лях, Александер Зароффе й інші. В II кл.: 9, у III кл.: 13 учнів. — У З. К. (124) вписано за II піврік у елемент. класі: Леон. Богуша, Івана Яворського й Петра Чадика. В I кл.: Івана Пожаковського; в II класі: Андрія Матковського; в III кл.: Людовика Чадика й Антона Задира.

1832/33 в елементарній класі: 21 учень і 7 учениць (Богушівна Антонина, Яворська Юлія з Гвоздеця, пов. Турка, Левицька Єлисавета з Головецька, Рожилевич Савина з Бистрого Верецького в Підкарпатській Україні, Шагалай Кароліна, Вітусевич Марія й Катря, доньки укр. священика з Липя). З учнів: Бідинський Осип із Дрогобича, Целень Яків, Федь Циків із Лаврова, Федь Кіляновський, Корхут Павло, Кульматицький Роман із Синявки в Жовківщині, Лодинський Ясон, Романський Лев із Лужка, Едвард Варнесій із Відня, син барона, Зданович Тит із Хирова й інші. В I кл.: 19 учнів. Із учениць (Саломея Рожилевич із Сколя, Розалія Туфик із Лаврова); в II кл.: 9, у III кл.: 12 учнів. — У З. К. (126) за II піврік вписано в елемент. класі: Омеляна Вітусевича, Романа Кульматицького, Антонину Богушівну, Юлію Яворську, Катрю Вітусевич і Марію Вітусевич; у I кл.: Леонарда Богуша й Іллію Височанського; в III кл.: Івана Кібінського й Андрія Матковського.

IX

Шкільна молодь, що ходила до лаврівської школи, була обов'язана примінитися до певного роду шкільних приписів. Хоч вона жила в глухих маленьких гірських селі, все таки і тут треба було захвати сучасні приписи шкільного уладу. Частина учнів жила в монастирі як монастирські конвіктори, інші в домах монастирської ліпшої прислуги, як у лісничого, шевця, кравця, економа, котрими в тих часах бували трохи культурніші цивільні люди, а решта в селі, в хаті деякого ліпшого господаря й в родині. Нагляд над цією молоддю був легкий; така молодь була в кожній хвилині поза наукою всім на оці, вона не могла вистроїти яких великих збитків, котрі кваліфікованоб під строгий якийсь кодекс. Все таки й до неї примінені були від найдавніших часів шкільні приписи, які уложив ще Фельбігер і які з часом, в міру потреби, доповнювано або змінювано, хоч вони для лаврівських учеників не конче потрібні були в тій самій формі, які були відповідні для віденських дітей. Однак мають вони й до нині педагогічну вартість, особливо виховну.

В них законодавець не виступає як строгий суддя, як у нинішніх шкільних приписах, але в ролі батька, котрий перестерігає свої діти, щоби не робили того й того, уникали того й того.

Ті приписи назвали шумною назвою: *Schulgesetze für die Volksschulen in den k. k. deutschen Erbstaaten*. Wien 1847, kostet gebunden in Papier 2 kr. С. М., ungebunden 1 kr. С. М. Їх поділено на 4 відділи, а кожний відділ на кільканацять параграфів або й більше.

Перший відділ має заголовок: I. Für das Verhalten vor der Schule й ділиться на 10 параграфів, з котрих деякі й нині повинні бути в наших школах примінені й вставлені в шкільні регуляміни тим більше, що з тих приписів накликають вітці до дітей: 1. Діти Тримайте все шкільне приладдя в найбільшій порядку, не ушкоджуйте його, але держіть чисто. 2. Беріть з собою до школи лише ті речі, що для науки потрібні. Ножики і лінеалі без виразного позволення вчителя приносити не вільно до школи. 3. Перед виходом із дому подивіться, чи ваша одежа, руки, ноги чисті, чи нігті обтіяні, волосся зачесане. 4. Як що ви задля слабости не можете прийти до школи, просіть, щоб про це зараз повідомити учителів. 5. Виходіть завсіди на час з дому, не задержуйтеся по дорозі; остро наказується вам не галасувати, й не бігти на збіговисько. 6. Ідіть тихо дорогою, поздоровляйтесь взаємно; ідете полями, лугами, то тримайтесь разом, хлопці з хлопцями, дівчатка з дівчатками. 7. Перед школою стріпуйте болото з ніг (чобіт), а сніг з капелюхів, плащів. 8. Хто спізниться, мусить учителеві правду сказати; біда тому, хто збреше, кождо брехню гостро покарається. II. Für das Verhalten in der Schule. Цей розділ має 30 параграфів, подаємо в скороченні зміст із деяких важніших. 1. При вході до шкільної салі віддайте вчителю, чи вчительці належний поклін. Що маєте йому сказати, говоріть зараз і поздоровтесь з товаришами. 2. Плащі, капелюхи, шапки, парасолі й другі речі складайте на призначених місцях так, щоби їх зараз можна було знайти. 3. Не йдіть в зимі зараз до печі, а в літі до керниці; шкільне приладдя кладіть під лавку на своїм місці. 4. Очікуйте спокійно початку науки, готовтесь до неї, роздумуйте над тим, з чого можуть вас питати, або читайте тихо в книжках. 5. Підчас молитви перед наукою встаньте, зложіть набожно руки й моліться. Некатолики й жиди можуть по молитві прийти до класу. 6. Сидіти під час науки просто, руки тримайте на лавках; очі й вуха звертайте на вчителя й робіть те, що вам розкажуть, охоче й докладно. Послух це обов'язок ученика. 7. Ті, що їх викличуть читати, або відповідати, встануть. 8. Ті, що хочуть читати, відповідати, або запитатися, можуть це робити, але піднісши скромно руку до гори. 9. Ті, що їх викличуть до таблиці, виходять з лавок так, щоб товаришів не тручати, товариші ж мають їм охоче місце уступити. 10. Підчас науки не вільно їсти, ні пити. Ті, що далеко живуть і принесли собі дещо на обід, повинні це зложити на означене учителем місце. 11. З потребою виходити лише тоді, як попередник вернув. 12. Без позволення не вільно нічого другому позичати, дарувати, продавати, міняти. Без позволення не вільно в школі позичених шкільних річей, як книжок, моделей, лінеалів до дому брати, бо можете їх ушкодити й це булаби невдячність. 13. Під лавки нічого не вільно кидати. 14. Як до школи ввійде другий учитель, директор, о. катехит, інспектор, душпастир, суддя, треба повстанням привитати його й так довго стояти, поки не кажуть вам сісти. 15. Під час читання катальогу віповіді чечно: тут (hier). 16. По молитві, зібравши спокійно свої речі, виходити за порядком. III. Für das Verhalten in der Kirche. 1. Мають парами йти, де школа мішана, наперед хлопці, опісля дівчата. До церкви тихо, спокійно й поможно йти й своє місце заняті; підчас богослуження стояти або кляцяти, поможно молитися або співати й по порядку виходити. 2. Підчас спільного співу й молитви не кричати; підчас врочистих походів порядок тримати й т. д. IV. Für das Verhalten ausser der Kirche und Schule. 1. Не задержуватися коло церков і домів молитви, коли ще не почалося богослуження й не бавитися там грою й забавами. Не спинатися по церковних брамах і мурах, не писати й не рисувати на них. 2. По виході зі школи йти так довго парамн, як це можливе. На публичних місцях потреб не заспокоювати й не перебігуватися. 3. Як що кого укарано в школі, не розповідати цього голосно на вулиці або дома й не висміюватись з нього, ні з глупоти або малого талану товариша або товаришки. 4. Не ушкоджуйте улиць, мурів, домів, хат, плотів, плянтів, цвітів, піль, лугів. 6. Не зривайте нічого на чужих полях, винницях, городах, овочевих деревах. 8. Учїться дома завданих лекцій і вирабляйте задачі. 9. Як що дозволять вам забавитися, вибирайте такі площі, щоб нікому не перешкаджати. Бавтесь осібно, хлопці з хлопцями, дівчата ж із дівча-

тами, не кричить під час того, не свариться, не ховзайтесь на тонкім леді, на прилюдних місцях, не купайтесь в незнаній воді й ніколи наго. 11. Не чіпайтесь возів і залубнів і не робіть цього, що наказують старші й вчителі. 12. Хочете зі школи цілком виступити, зголосіть це прилично й подякуйте всім, що вас учили й пам'ятайте, що вчителі Ваші найбільші добродії; для них усе життя затримайте вдячність і ходіть пильно на доповняючу недільну науку, щоби не забути того, чого навчилися.

Читайте ці всі приписи охоче й точно. Хто проти них провиниться, цьому відоймуть карту пильности, стратить почесне місце в клясі, буде сидіти в ослії лавці, цього вимагається зі «Золотої книги» й впишеться до «Чорної книги», або покарається різгою, або тростиною й стягне на себе лихі обичаї. Непорядних викинуть зі школи.

Як бачимо, ті приписи різняться досить значно від наших нинішніх шкільних регуляменів, де деякі параграфи виступають у зимних формах острих наказів і приказів, а в тім старім, кілька разів перепечатанім »Schulgesetz'u« бачимо старого добротливого батька, як перестерігає свої діти, що їх любить і їм бажає щастя...

Х

Лаврівська головна школа вступила на дорогу розвою в 1833/34 рр., коли директором, на місце о. Меховича, іменований зістав о. Маріян Максимович, родом з Негрибки в перемиськім повіті. Був це чоловік ще молодий, енергійний, наділений організаторським талантом, тактом, великий приятель школи й батько бідної шкільної молоді. До того часу був учителем у головній школі в Дрогобичі, відки прийшов на директора школи до Лаврова на підставі того декрету: Zu Folge der hohen Gubernial-Verordnung von 30 Jänner l. J. Zl. 80436 und des Hochwürdigen Consistorium von 27 Februar l. J. Zl: 73 wurde dem dirigierenden Lehrer Pater Marian Maksymowicz mittelst der Alt-Samborer Schul-Distrikts-Aufsicht aufgetragen d. 31ten März l. J. Zl: 36 und zugleich der Termin am 11 April festgesetzt, dass der Dirigierende den eidlichen Revers persönlich und eigenhändig überreiche.

І дійсно, о. Максимович назначеного дня зложив ось яку присягу, що її записано в лаврівських актах: Sie werden zu Gott dem allmächtigen einen theueren körperlichen Eid schwören, dem Allerdurchlauchtigsten Fürsten und Herrn Franz dem Ersten Kaiser von Oesterreich, König zu Hungarn, Böhmen, der Lombardie und Venedig, Dalmacien, Kroazien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Illyrien, Erzherzoge zu Oesterreich etc. etc. als Ihnen rechtmässigen Landesfürsten und Herrn und allen aus diesem Durchlauchtigsten Geblüte abstammenden Thronerben getreu und gehorsam zu seyn, das Ihnen anvertraute Amt eines Hauptschuldirektors genau nach der Instruktion und des Staates zu verwalten — dem vorgesetzten Consistorium und der Distriktschulaufsicht die gebührende Achtung und Folge zu leisten, insbesondere aber die Lehrer zur Pflichterfüllung anständig und ernstlich anzuhalten, über die Moralität derselben und über die gerechte Behandlung der Schüler zu wachen, Ihr eigenes Lehramt mit Eifer und Gewissenshaftlichkeit zum Beispiele der Lehrer zu führen, diesem und der Schuljugend auch in Absicht auf Sittlichkeit mit gutem Beispiele voranzugehen, gute Ordnung in der ganzen Lehr-Anstalt, Reinlichkeit im Schulgebäude, Küche und Einigkeit in Lehrkörper zu handhaben, auf die Religiöse und sittliche Bildung der Jugend, das vorzügliche Augenmerk zu richten — überhaupt

aber alles was zum Leisten und zur Vervollkomnung der Ihrer Leitung anvertrauten Hauptschule nur immer gereichen kann sich eifrigst angelegen seyn zu lassen. — Endlich werden Sie auch schwören, dass Sie mit keiner geheimen Gesellschaft oder Verbrüderung weder im Inn- noch im Auslande verflochten sind, sich auch nie in eine solche und unter keinem Vorwande einlassen werden. Wie mir jetzt vorgehalten worden, und ich in allem wohl und deutlich verstanden habe, demselben will ich ehrbar, fleissig und getreu nachkommen. So wahr mir Gott helfe. Geschworen als Hauptschuldirektor am 11ten April 1834. Pr. Marian Maxymowicz.¹

О. Маріян Максимович тхнув у лаврівську школу нового духа. Підніс фреквенцію учеників, подбав про добір учительських сил. Його всі вчителі мали висші (богословські) студії й всі були іспитовані з педагогічних наук. З таким дібраним учительським збором працював о. Максимович 16 років, як директор головної школи, від 1833 до 1850 р.

Зараз на початку його управи, в 1835 р., заведено в Лаврові при головній школі, на підставі закону про Politische Schulverfassung, розпорядком високої губернії, з дня 20. VIII. 1835, ч. 45620, курси для вчителів тривіальних шкіл, а о. Максимовича поставлено управителем тих курсів і учителем педагогіки і методики, котрих то предметів уділяв о. Максимович 15 літ (також у Дрогобичі).

В 1836 р. заходами о. Максимовича витинковано цілий монастир, котрий від 1776 р. стояв сумно необтинкований. Подавав він усюди подвійні вікна, нові двері, печі, дверці і казав усе перемалювати. Будинок шкільний, через 45 літ сповнивши свою службу, обірвався, облетіли стіни, обдрапались. Все стояло, якби на глум, ждало енергійної руки о. Максимовича. Він подбав про нове обтинкування стін, вибілів шкільні салі, казав поробити нові лавки, столи, таблиці, шафки, числила та інші, потрібні до науки, річи. Казав вставити до шкільних салі нові сильні підлоги, котрі шкільна молодь через довгі роки вживання сильно понищила.² Так піднесена школа робила миле вражіння з зовнішньої сторони, а добір учительських сил і рука директора зробили школі розголос на дальшу околицю. Сильна рука о. Максимовича подобалась польській околичній шляхті, котра навіть з подальших сторін зачала посилати в більшій скількості свої діти до лаврівської школи. Тому, що в малім гірськім селі Лаврові тісно було за приміщення дітей з ліпших домів, подбав о. директор Максимович про заложення при монастирі невеликого конвікту для тих учеників, котрі ліпше могли заплатити грішми, що давало монастиреві деякий прибуток тимбільше, що монастир у Лаврові не мав зі школи жадної користи, лише великі зобовязання так матеріяльні як і моральні. Зі своїх скромних доходів мусів монастир оплачувати світських учителів, що їх світська шкільна влада монастиреві накидувала. Бувало, що монастир находився нераз у дуже скрутнім матеріяльнім положенню, особливо в літах неврожаю, бо гірська земля при тодішній примітивній управі ледви маленький вівсик родила, длятого бувало, що черці нераз жилилися пісними вівсяними ощипками,³ а школу мусіли точно по приписам вести. Зараз, у першім році свого урядування, мав о. Максимович 5 конвікторів,

¹ АЛМ. Шк. акти IX-X.

² АЛМ. Verordn. und Curr. Prot. I 1-4.

³ АЛМ. II 83.

другого року було їх 9, третього 7, четвертого 8, п'ятого 10. Конвіктори платили по 60-65 зл. С. М. річно, з чого о. Максимович потрапив удержати кожного року по кілька бідних учеників. І так, у першій році примістив 4 бідних учеників, другого року 6, третього 9, четвертого 7, п'ятого 8. Доходило до цього, що на одного платного конвіктора брав о. Маріян одного бідного, але спосібного ученика.

Наладивши школу через 5 літ як слід і пустивши машину в рух, відійшов о. Максимович дня 21 вересня 1838 на директуру до Дрогобича, щоби там також поставити шкільну машину на належній висоті, а лаврівською школою управляв тимчасом через три роки о. Наркис Проскурницький (1838/39, 1839/40, 1840/41), що опісля відійшов на директора в головній школі до Бучача,¹ а в році 1841/42 директорував у Лаврові о. Теофан Білецький.

Чи за час неприсутности о. Максимовича були в Лаврові платні конвіктори, не знаємо, бо цього в жаднім акті не занотовано. Однак думаємо, що були, бо ученики й родичі до цього привикли були і трудно припустити, щоби оо. Проскурницький і Білецький зробили родичам прикрість з приміщенням дітей, які горнулися до лаврівської школи. Фреквенція шкільної молоді за часів о. Максимовича в перших роках його урядування дійшла до 80-90-112 учнів у всіх чотирох клясах, а перед тим була багато менша. Число препарандистів, що слухали викладів педагогіки й методики, вагалось що року між 8-10 учениками, а бували роки, що було їх по кільканацять.

Перед відходом до Дрогобича дістав о. Максимович від шкільного повітового інспектора таку похвалу: Dem Lawrower Hauptschuldirektor! Sie werden im Grunde des H. Consistorial Auftrages vom 26 Jänner d. J. 839 Zl: 32 in die Kenntniss gesetzt, dass im Grunde des h. Gubernial Erlasses vom 29ten 10^{ber} 1838 Zl: 84982 der Ehrwürdige Pr. Marian Maxymowicz an der Drohobyczer Hauptschule als Hauptschuldirektor genehmiget worden sey. З тої нагоди висказує перемиська гр. кат. консисторія о. Максимовичеві für seine Thätigkeit die Consistorial-Zufriedenheit.²

По відході о. Максимовича до Дрогобича лаврівською головною школою управляв в його заступстві через три роки, як висше згадано, о. Проскурницький, а через один рік о. Білецький. В тім часі дирекція лаврівської школи дістала в 1840 р. з перемиської консисторії отсе письмо: № 285. Mit dem Gubernial-Erlasse von 12ten April l. J. Z: 21889 ist anher folgendes bedeutet worden: In Erledigung des Berichtes von 21 December 829 Zahl 687 wird bey dem Umstande als der Basilianer Orden gegenwärtig mit keinen guten zum Lehrfache tauglichen Individuen versehen ist, die Aufnahme von zwey tauglichen weltlichen Lehrern für die Lawrower Hauptschule und zwar mit eines 1st Klassenlehrers gegen die jährliche Remuneration von 100 fl. C. M. und eines Elementarlehrers gegen die jährliche Remuneration von 80 fl. C. M. dann freuen Wohnung und Kost im Kloster in so ferne dieselben ledig sind, auf die Dauer des Schuljahres 1840 mit dem Beisatze bewilliget, dass diese Kosten das Lawrower Basilianer Kloster zu tragen habe. Da übrigens nach Versicherung des Basilianer-Ordens-Provinzials im laufenden Jahre fünf Ordenskleriker

¹ Там о. Н. Проскурницький, як директор, умер 19. V. 1846. — Р. Л.

² АЛМ. Gest. Prot. II 3.

das theologische Studium beendigen werden, welche nach erhaltener Weihe der Schulsache gewidmet werden sollen, so kann die obige Aufnahmsbewilligung nicht weiter auf das laufende Schuljahr ausgedehnt werden, daher sich auch bei der Aufnahme der Supplenten hiernach benehmen ist.

Sollte jedoch der jetzige Mangel an tauglichen Lehr Individuen aus dem Basilianer Orden in künftiger Schul-Fache noch fort dauern, so ist das Ansehen, um Bewilligung zur Aufnahme weltlichen Supplenten auf Kosten des Lawrower Basilianer Klosters, zu wiederholen. — Von dieser h. Verfügung ist das Provinzial-Amt mit der Weisung verständigt worden, dass dasselbe wegen Verabreichung der abgesagten Remuneration, freien Wohnung und Kost für zwey im Kurzen nach Lawrów abzuordneten Lehr-individuen das Nöthige an den Vorsteher des Lawrower Basilianer Klosters baldmöglichst zu erlassen nicht ermangle.

Wovon die S. D. Aufsicht zu ihrer Wissenschaft und Darnachachtung, wie auch zur Verständigung des Lawrower Kloster-Vorstehers und dortigen Hauptschuldirektors mit dem Beisatze in Kenntniss gesetzt wird, binnen 3 Tagen anher anzuzeigen ob der Michael Zawalkiewicz mit einer anher vorzulegenden Qualifications-Urkunde für einen Elementarlehrer versehen ist. Przemyśl den 9 May 1840. Sielecki m. p. General. Vicar. J. Ławrowski m. p.¹

Лаврівський монастир, як посідач більших лісових і земельних обшарів, виступав назовні як домініяльна власність. З того титулу був обов'язаний причинятися по обов'язуючим законам до утримання шкіл у тих селах, що в них мав свої посілости. З того титулу парох Нанчілки звертається в 1840 р. до лаврівського монастиря з проською матеріальної помочи для заснування школи в Нанчілці, що бачимо з наведеного низше письма:

Swietne Dominium Ławrowa! N. 25. In Scholasticis. Podpisany wzywał Wóyta z Nanczulki wielk. do tego, aby ogłosił dzieci zdolne do szkoły tygodniowej, zeby przychodzili do Szkoły, a poniewasz prawie wszyscy wymawiaią się tym, że przez niedostatek odzienia, y obuwia, inni przez słabość swoją do szkoły chodzić nie mogą, a dotego, że domu zdatnego na szkołę w Nanczulce wielk. niema w bliskości, w którymby nauka dla młodzieży tygodniowej udzielana bydź mogła; azatym podpisany wzywa Dominium względne Ławrowa do pomocy, aby zdatny dom na szkołę wyznaczyć, i młodzież tygodniową do Szkoły chodzenia przynaglic raczyło. Wykaz młodzieży zdolney do Szkoły tygodniowej posyłam tu sub '.]. zaś młodzieży wyrosley zdolney do Szkoły niedzielney sub '.]. którzy także w niedziele, y święta na Naukę katechizmową chodzić niechcą. (Tut następuje wyciszczenie дітей (i їх rodziców), що повинні ходити до школи, одні на щоденну науку, другі на доповняючу. Всіх 62). Кінчить парох із Нанчілки так: Takowych opieszalych w chodzeniu do szkoły tygodniowej i niedzielney do względney Grontowej Zwierzchności Ławrowa odsyłam, y o pomoc upraszam. Sygnatt: Nanczulka 28. X^{bris} 1840. J. Jasienicki mp. Paroch mieysca.² Postbuch posyłam.

О. Максимович, відійшовши на становище директора в василіянській школі до Дрогобича, мусів і там щиро і з посвятою працювати, бо за час чотиролітнього побуту його в Дрогобичі наша й латинська консисторії нагородили його признаннями: Laut herabgelangten h. Erlasses v. 8ten April l. J. Zl: 79. verspricht sich mich hoch. Consistorium dass Sie als Schuldirektor welcher stets von bessten Willen und Eifer für die Emporhebung der Schule äussern, auch dahin wirken werden, damit

¹ АЛМ. Шк. акти IX-X.

² АЛМ. Шк. акти IX-X.

die Schuljugend im 2ten Semester bessere Fortschritte mache, und damit die Lehrer ihren Pflichten stets fleissig nachkommen. Drohobycz 15 April 1842. v. Załęski Konsistorial-Rath.¹

По 4-літнім побуті в Дрогобичі й піднесенні тамошньої головної школи до належного стану, вернув о. директор Максимович до Лаврова, де взявся знову до шкільної праці. В першу чергу підніс підупалу фреквенцію й по році праці дістав із перемиської гр. кат. консисторії похвалу такого змісту: Vom Przemysler g. k. Consist. № 184. Man hat mit wahrem Vergnügen aus dem Bericht v. 8ten d. M. Zl: 16 anher vorgelegten Prüfungs-Extracte der Lawrower Hauptschule entnommen, dass sich die Zahl der Schulbesuchenden wirklich im Vergleich mit verflossenen Schuljahren vermert, und dieselbe ganz befriedigende Fortschritte in der Lehrgegenständen gemacht, dass Pr. M. Maxymowicz seinen Pflichten als Lehrer und Direktor an dieser Schule vollkommen entsprechen habe. Przemyśl den 31 May 1843. Die gegenwärtige Abschrift wird Ihnen zur willigen Zufriedenheit und weiteren Aneiferung dienstschuldigt mitgetheilt. Sig. Straszewice den 26 Juni 1843. G. Kuszczukiewicz. Dist. Schul. Aufs.²

Обіймивши дирекцію в лаврівській школі, подбав о. Максимович зараз про розвій конвікту для шкільної молоді з ліпших домів й вже 1843 р. мав 10 конвікторів, а при них дав можливість учитися 7 бідним хлопцям.³ Наступного (1844) року було в його конвікті також 10 учнів і 8 бідаків, синів околичних бойків. 1845 року конвікторів було 12, а бідних 10, 1846 й 1847 р. конвікторів по 13, а бідних по 10, 1848 й 1849 р. конвікторів було по 14, а бідних по 12 учнів, котрі були би школи не бачили, якби не поміч о. директора.⁴

В списках конвікторів бачимо прізвища, в першу чергу, синів околичних бойківських священників, між якими подибуємо діти з віддаленої Лемківщини, яких родичі поминали ближші школи в Сяноці, Яслі, Коросні й віддавали їх до Лаврова під опіку о. директора Максимовича. Між конвікторами стрічаємо прізвища двох Калужняцьких, священничих синів із Стефкової, в ліськім повіті. Називалися вони Остап і Володислав, що пізніше вступили в священничий стан. Між дальшими прізвищами находимо кількох Вислоцьких, Ілевичів, Іскрицьких, Топільницьких, Копистинських, Ломницьких, Губчаків, Володковичів, Полянських, Саламонів, Коростинських, Паславських, Ропицьких, Крижанівських, Волошинських, Лятошинських, Комарницьких, Височанських, — це всі старі священничі й шляхетські наші роди, що з них деякі, на жаль, пішли служити іншим богам, і їхні діти й внуки опинилися в чужім нам таборі.

До »armen Schüler« о. Максимовича належали ріжного рода Бабичі, Бублі, Грицаки, Бальки, Тишики, Марчаки, а зі зубожілої ходачкової шляхти: Фединські, Терлецькі, Волянські, Бачинські, Кречковські, Нановські, Яворські, Паппи й славний наш Степан Дубравський,⁵ пізніший добродій »Просвіти«, знаний зі стипендійних фондаций для нашої молоді. З польських шляхетських та поміщицьких родин виховувалися

¹ АЛМ. Gest. Prot. II 5.

² АЛМ. Gest. Prot. II 6.

³ Ibidem, 9.

⁴ АЛМ. Gest. Prot. II 9, 10.

⁵ АЛМ. Gest. Prot. II 9-11.

в конвікті о. Максимовича: Laskowski Ksawery i Apolinary, Wołodkowicz Józef i Władysław, Prochaska Jan (ополячений Чех), Borowski Aleksander, Gotkowski Ferdynand i Bolesław, Metzger Aloizy i Józef, Białobrzeski Roman i Teofil, Dzikowski Adolf, Bartmański Stanisław, Gołogórski Piotr, Rigel Ludwik i багато інших, що їм лаврівська школа дала основну початкову освіту й старанне виховання.¹

Повним порядку веденням школи й конвікту, не менше опікою над бідною молоддю, добув о. Маріян грімкої слави на всю бойківщину й лемківщину. Священики, дяко-вчителі, дрібна ходачкова шляхта продумували лиш над тим, якимби то способом попхнути хлопця до »лаврівських шкіл«,² котрі то школи тепер із року на рік діставали то з консисторії то з губернії похвали за похвалами.

В році 1846 наспіли з перемиської консисторії до дирекції лаврівської школи ось які дві похвали: N. 38. Dem Wohlehwürdigen Hauptschuldirektor Pr. Marian Maxymowicz in Lawrów. Aus den für die Schuljahre 1844 und 1845 von dem gewesenen S. D. Aufseher dtto 10ten November 1845 Z. 75 an das Hochwürdigste Konsistorium — prot. 21 Jänner l. J. zur Einsicht übermittelten Schulakten der Lawrower Hauptschule hat das Hochwürdigste Consistorium erfreulich ersehen, dass der Schulunterricht unter der Leitung Euer Hochehrwürden vorschriftsmässig behandelt, die Schulzucht gehörig gehandhabt, das ruthe-nische Lesen und Schreiben beim Wiederholungsunterrichte nicht ausser Acht gelassen, überhaupt die Thätigkeit der Lehrer den h. Absuchen der Regierung genügend entsprochen habe, weswegen hat auch das Hochwürdigste Konsistorium keinen Anstand gefunden, um die, für die Schuljahre 1844 und 1845 denselben gebührende Remuneration h. Orts-einzuschreiben. Im Grunde des Konsistorial Auftrages vom 24ten Jänner l. J. N. 33 wird hievon das dortige Ehrwürdige Lehrpersonale verständiget mit der Aufforderung, womit es in dem bereitsgelegten Eifer weiter fortfahre den Rang der Hauptschullehrer zu behaupten, und den guten Ruf einer Hauptschule durch die immer zu vermehrende Anzahl der Schulbesuchenden fort zu behalten. Uibrigens ist dem Fr. Isajas Terlecki zu bedeuten, dass dessen kaligraphische Fertigkeit das Hochwürd. Consistorium zur angenehmen Kenntniss nehme, die Beibringung jedoch der Fraktur- und Kanzleischrift in den Schulstunden den bestehenden h. Vorschriften nach, zu unterbleiben habe, und das Schreiben ist, nun auf die Kurrentschrift zu erstrecken. Strzelbice am 22ten April 1846. Turczmanowicz. Schul-Distrikt-Aufseher.³

В місяці серпні того самого року, по літнім публичнім іспиті, наспіла на руки о. Максимовича друга похвала: Aus den für den ersten Semester 1846 von der Lawrower Hauptschule vorgelegten Prüfungs-akten, hat sich Hochwohl. Consistorium von der rühmlichen Verwendung des Lehrpersonals an der gedachten Hauptschule, und von dem Lobenswerthen Eifer Eurer Wohlehrwürden in Beförderung des Schulbesuches die Überzeugung verschafft. Hochselbes hat daher diese rühmliche Verwendung des dortigen Lehrpersonals zur angenehmen Wissenschaft genommen und lobenswerthe Eifer Eurer Wohlwürden in Beförderung des

¹ АЛМ. Gest. Prot. II 9-10.

² Оповідання пок. проф. чернівецького університету Ом. Калужняцького.

³ АЛМ. Шк. акти IX-X.

Schulwesens wird seiner Zeit zur Kenntniss bringen. Strzelbice 10ten 8^{bris} 1846. Kl. Turczmanowicz Alt-Samborer Distrikts-Schul-Aufseher.¹

А між актами лаврівського монастиря за 1848 р. найшлася ось яка похвальна записка: Hochwürdigst. gr. k. Consistorium vom 4. 9^{bris} l. J. Zahl 272 gibt mittelst Altsamborer gr. k. Schul-distrikts-Aufsicht dem verehrten Lauower Lehrpersonale sein Wohlgefallen für den Fleiss und lobenswerthe Verwendung im Schuljahre 1848 zu erkennen.²

Майже рік річні похвали високих властей за ведення школи й загальне признание від громадянства за опіку та виховання молоді, тим більше признание чужих людей, Поляків, Німців та Чехів, тодішніх урядників у камеральних добрах, котрі з найбільшою охотою віддавали свої діти до «лаврівських шкіл», спонукали о. Максимовича, чоловіка з ширшим поглядом на світ, розвинути лаврівську школу на широку скалю, в першу чергу розширити конвікт, щоби тим способом дати змогу збіднілій загоновій шляхті, котра густо залюднила весь самбірський округ, а також й простому народові у більшій скількості дати свої діти до школи. Щоби зреалізувати свої заміри, о. Максимович удався по поміч і попertia до своїх властей, а саме до єпископської консисторії, від котрої дістав стільки похвальних декретів. Було це якраз по весні народів (1848), коли й наш нарід пробудився з тяжкого вікового сну, скинув з себе ярмо панщини, скинув окови 500-літньої неволі, а верхи його зачали саме думати про освіту народу, про закладання українських шкіл, чого найбільше домагався «Зїзд руських учених»³ та «Головна Руська Рада»⁴ в своїх просьбах до центрального уряду у Відні. О. Максимович прислухувався, як монах, уважно всім новим струям, що виринають на поверхню життя нашого народу, чого нарід домагається й хотів у своїм тіснішій кружку прийти народові в поміч. В тій ціли дня 27 лютого 1849 р. написав глибоко умотивоване письмо до гр. кат. перемиської консисторії, котре переслав через свою повітову шкільну владу на руки декана й шкільного інспектора о. Турчмановича. Те письмо, як цікавий документ того часу, подаємо в цілости: Hochwürdige Schulen-Distrikts-Aufsicht! Seid Einführung der Lawrower Hauptschule, welche von Sr Majestät mittelst k. k. Kreisämtlicher Verordnung vom 2ten Jänner 1789 allergnädigst genehmigete wurde, war die Anzahl der besuchenden Schüler, jahr jährlich von beiläufig 80-90-112 bei jetzigen gegenwärtigen Umständen, ist die Zahl derselben vermindert, und dass der Schulbesuch, obwohl noch mit Anfange des 1ten 8^{bers} 1848, bis nun der früheren Zahl nicht entspricht, liegt die Ursache klaren an dem Tage, als zu beschrieben nun vermag; abgehen davon, ist hier vielmehr die Absicht des Lehrpersonals, wie dem Umstande zu verhelfen, um die Zahl der zu besuchenden Schüler zu vermehren — bei jetzigen Zeit-Umständen (розбиття наше) wünschenswerth, sogar von Nöthen wäre es, in der ganzen Diözese mittelst Dekanatsämter um die gr. kath. Geistlichkeit eine Kundmachung ergehen zu lassen: 1^{ens} Dass in Lawrów eine Hauptschule besteht, welche von fünf Lehrer nebst einen Lehr-Gehilfe geleitet wird. 2^{ens} Dass Lehrpersonale seinen Berufspflichten immer nachkommt, beweisen die herabgelangten Belo-

¹ АЛМ. Gest. Prot. II 7.

² АЛМ. Gest. Prot. II 13.

³ «Зоря Галицька» 1849. Ч. 61 365.

⁴ Ibidem 1849. Ч. 60-62.

бungen, welche hinlänglich dahin deuten, dass 3^{tens} die Schüler fortwährend unter guten Aufsicht sind, woraus zu schliessen ist, dass 4^{tens} die Schüler die kostbare Zeit nie fruchtlos zubringen können. 5^{tens} Die Schüler an dieser Hauptschule machen ihre Studien nach der in Galizien allgemeinen vorgeschriebenen Ordnung, ausser dem Unterrichte in den vorgeschriebenen Gegenständen, erhalten sie auch noch Unterricht in der ruthenischen Sprache, im ruthenischen Schreiben und Singen. 6^{tens} Die Lehrer sind zugleich auch Präfekten, welche als Erzieher, Leiter, Nachhelfer in den Schulen, und beständige Begleiter seiner Schüler, die sie nie verlassen können. 7tes Auch für die Rekreationstage ist für eine nützliche Beschäftigung, als auch für ungemessenen Unterhaltung gesorgt. 8^{tens} Die Korepetitionen können gegen Betrag auch ertheilt werden. 9tes Die erwachsenen Zöglinge erhalten an dieser Hauptschule den Unterricht in der Methodig, welche im Grunde h. Gubernial Dekrets vom 20ten August 1835 Zahl: 347 dem Hauptschuldirektor pr. Mar. Maxymowicz vorzutragen bewilligt worden. 10^{tens} Nebst Wohnungen im Orte Lawrów ist in dem Klostergebäude selbst zur bequemen Unterbringen geräumigte, wohl versehene und trockene Ubikation von beiläufig 20-30 Zöglinge. 11^{tens} für jeden Schüler werden an das Kloster nur 65 f. K. M. jährlich bezahlt. Diese Zahlung geschieht vierteljährig voraus an die Klosterkasse. Dafür erhält er Wohnung, Heizung, Licht, Kost, Bedienung und Reinigung der Wäsche, auch im Falle der Erkrankung Pflege und ärztliche Hilfe, ausser Medikamenten. 12^{tens} Jeder Schüler hat eigenes Bett mit zu bringen, er bedarf eigener Kleidung und hinreichen der Leibwäsche, ferner Bücher und Schreibmaterialien, welche auf Verlangen vom Kloster besorgt werden können. — In Berücksichtigung der oberwähnten Punkten, wäre wohl hinreichend an vernehmungszahl der Schüler zu gewinnen, wenn noch die Wohlehrwürdige Schulen-Distrikts-Aufsicht hierzu angelegen sich herbei lasse beim Hochwürdigsten gr. kath. Konsistorio das Einbegleitungs-Gesuch zu befördern, worauf nun so gewisser rechnet, als das Einwirken leicht möglichst der Absicht entsprechen könnte. — Endlich bittet man Hochwürdige Schulen-Distrikts-Aufsicht im Grunde St. H. E. D. v. 9ten Februar 1821 Zl: 868 den wohlverdienten Lehrer, hohen Orts seiner Seits vorzustellen. Pr. Mar. Maxymowicz. Hauptschuldirektor.

Письмо це, датоване 27 лютого 1849 р., відійшло за пару днів, як припустити можна, через Старий Самбір до Стрільбич, де жив шкільний повітовий інспектор, о. Кл. Турчманович, що по о. Гр. Куцакевичі обіймив нагляд над школами. Був то чоловік ще молодий, в силі віку, любимець і вихованок о. Ів. Могильницького, чоловік на місці, розумний, зрівноважений, добрий і совісний урядовець, а при тім, як із його дальшої діяльності побачимо, чоловік із національними поглядами, котрому добро нашого народу лежало на серці, чоловік, що 1848 р. перший станув до національної роботи. По прочитанню, о. інспектор відложив згадане письмо на довгий час між свої акти, а у свій протокол записав його щойно 19 березня 1849 р. під ч. 17.¹ Чому так зробив о. Турчманович — годі догадатись. Трудно припустити, щоби письмо це йшло повні три тижні з Лаврова до Стрільбич, віддалених 16 km. На це письмо дав о. Турчманович відповідь о. Максимовичеві щойно 2 травня, значить 6 тижнів по записанню в протоколі, а 2 місяці по відісланню його поштою з Лаврова.

¹ АЛМ. Шк. акти ІХ-Х.

Відповідь випала негативна. О. інспектор навіть його не предложив до урядового трактування єпископській консисторії, а відповів на нього сам у такий спосіб, що на тім самім папері, на відворотній стороні, не давши навіть ніякого о. М. Максимовичеві титулу, ані його школі, написав ось що: Das gegenwärtige Bittgesuch kann nicht höheren Orts vorgelegt, um so weniger einbegleitet werden aus folgenden Gründen: 1tes Es ist allgemein bekannt, dass in Lawrów eine Hauptschule bestehet, laut des Schematismus für jedes Jahr. 2^{tens} Wo nur eine öffentliche Schule bestehet, dort sind auch die Lehrer verbunden seinen Berufspflichten nachzukommen auch 3^{tens} Die Schüler unter guter Aufsicht zu halten, damit sie 4^{tens} die kostbare Zeit fruchtlos nicht zu bringen. 5tes Ebenfalls die übrigen vorgebrachten Punkten enthalten gar nicht besonderes gegen der dortigen Hauptschule ist nicht der Art, damit durch Kundmachung die grössere Anzahl der Schulbesuchenden Jugend erzieht werden könnte. — Dem nach wird das gegenwärtige Bittgesuch rückgestellt mit dem Bemerken, dass das dortige Lehrpersonale mehr fleissig und Eifer zum guten Fortgange der gegenwärtig bestehenden Schuljugend anwende, und dadurch wird sich die Zahl der Schuljugend von selbst vermehren. — Auch kann der Bitte hinsichtlich der Vorstellung des dortigen Lehrpersonals als wohl verdient hohe Orts nicht entsprechen werden, in dem man noch bis nun keine besondere Auszeichnung des dortigen Lehrpersonals wahrgenommen hat, um so wenig, da das dortige Lehrpersonale mit einer jährlichen Remuneration belohnt wird. Die Beilage folgen mit. Strzelbice am 2ten May 1849. Turczmanowicz Schul Distrikts-Aufseher.¹

Чому аж по 2 місяцях, від дня внесення просьби, прийшла така відповідь, на котру ніяк нині (а й тоді також) не можемо погодитися?... О. Турчманович, як досвідний шкільний інспектор, забув, видно, стару пословицю: si duo faciunt idem, non est idem, тим більше, що нам, пробудженням щойно з 500-вікового сну, треба було як найбільше всіляких шкіл, не менше таких, як лаврівська, котра за часів о. Максимовича зачала на добре сповняти функцію учительської препаранди, приготівляючи рік річно деяке число кандидатів на учителів до тривіальних шкіл, а котру то препаранду хотів о. Максимович розширити. Інспектор відповів бюрократично, сам на власну руку, безапеляційно, не подавши просьби туди, куди була адресована. Чому не доцінив о. інспектор значіння лаврівської школи тоді, як наші передові мужі на зїзді руських учених домагалися, щоб у кождім українськім селі була своя рідна школа?² Чому о. Турчманович не доцінив праці вчительського збору 1849 р., коли 1846, 1848 р. прислав цьому зборові, по відбутій візитації, похвальні декрети, годі догадатись. Чижиби через один рік, знаний йому особисто учительський збір так злінівів, щоб йому присилати таку відповідь на змагання до поширення освіти?! Тяжко також припустити, щоб він сам аж два місяці надумувався, що має на письмо о. Максимовича відповісти. Хто знає, чи він через тих два місяці не інформувався довірочно своїх наставників, в який спосіб на те письмо відповісти? Хто знає, чи о. Максимович, діставши позитивну відповідь від о. інспектора, не піднісби ще висше рівеня

¹ АЛМ. Шк. акти IX-X.

² »Зоря Галицка« II. Львівъ 1849.

навчання в лаврівській школі, а може при помочи розвиненого конвікту замінивби її на яку висшу школу, з висшими для нас аспіраціями, тим більше, що ми щойно від 1848 р. напrawdę зачали добиватися від держави шкіл, не лише сільських, але також середніх і висших.¹ Варта нині прочитати, з яким жаром, з яким піднесенням духа відбувалися тодішні засідання »Головної Руської Ради« та »Зїзду руських учених«, як вони відкликалися до високого правительства про заснування всякого роду шкіл.²

Зокрема не можемо ніяк погодитися з усіма точками відповіді о. Турчмановича, а найбільше з тою, де він пише: *Wo nur eine öffentliche Schule bestehet, dort sind auch die Lehrer verbunden seinen Berufspflichten nachzukommen*, неначеб ті вчителі були бездушною машиною й виконували свої обовязки як раби, після мертвої букви закону; тоді всі школи булиб однаково цінені, зі всіх бувби однаковий пожиток, як зі шкіл, так з учителів... О. Турчманович, як шкільний інспектор, не повинен був забувати цього, що один учитель поставить школу високо, а під другим учителем найліпше поставлена школа зійде на ніщо... Чи ж не знаємо, що успіх і переведення всіляких ідей в життя залежать від поодиноких енергійних одиниць! Бракне таких одиниць, не одне найгарніше діло знидіє, перевалюється!... Цього не хотів зрозуміти о. інспектор Турчманович, хоч і думаємо, що він був, як урядова особа, лише знаряддям реакційних урядових чинників, які по 1848 р. знову взяли верх і не хотіли допустити нас до повного, свободного, з розпростертими крилами лету. Не допущено до праці чоловіка, котрий мав, певне, на думці зробити з Лаврова подібне заведення, як нині Хирів, а Лаврів якраз своїм положенням, серед лісів і борів, у тишині, далеко від розбурханого пристрастями людського життя, надавався на те, щоби з часом статись нашим Хировом. Не вміли наші предки думати категоріями століть, не думали будувати вітчизни, не вміли на широкий світ дивитись, забули, що ми мали колись свою державу, не знали, що до будови держави треба високопросвічених людей зі сталевими характерами, що треба як найбільше інтелігентних незалежних одиниць, а мали на меті лише рабське сповнювання обовязків. Надслухували лише, що уряд думає й урядові прикази вміли сповняти з педантичною точністю, вірно й »уцтиво«. Не мали на думці такої надії, якою жили тодішні інтелігентні Поляки.

Як приймив о. Максимович відмовне рішення свого безпосереднього наставника, не знаємо. Як ця відповідь поділала на душу чоловіка, що рвався до праці, до найшляхотнішої праці, бо до виховання молодого покоління нашого народу, це можемо собі тільки в душі представити... Знаємо з актів лаврівського монастиря, що о. Максимович на ту відповідь не реагував, бо в недовгім часі вибрано його на василіянській капітулі³ на протойгумена ЧСВВ. й він переселився зараз із Лаврова до Львова. Бачимо, що василіянська капітула вміла оцінити здібности й охоту о. Максимовича до неустанної праці, коли нагорила його найбільшим достоїнством, власне за його заслуги для лавго монастиря й лаврівської головної школи.⁴

»Зоря Галицка« 1849. Ч. 6-9 і д.

іdem.

Ідбулася вона у Львові, 5. IX. 1850. — Р. Л.

»Зоря Галицкая« VII. Львовъ 1854. Ч. 7, 16, 17, 26.

Як приглянемося п'ятнадцятилітній педагогічній діяльності о. М. Максимовича в Лаврові й Дрогобичі, побачимо, що була це незвичайна людина, котра вміла оточити себе здібними людьми, прив'язати їх до своєї особи й до порученого їй діла. Як поглянемо на всі акти, які лишились по лаврівській німецькій школі, побачимо, що найгарніше виконані *Ekstrakt*'и, *Einladung*'и, *Verzeichniss*'и то що походять з часів о. Максимовича, котрий, видно, вмів вишукати здібних учеників, вмів розвинути їх таланти, вмів заохотити їх до праці, вмів показати їм красоту... Не даром у консисторському звіті за 1848 р. говориться: »...hat Hochselbes sowohl den Fleiss der dort studierenden Jugend, als auch lobenswerthe Verwendung des Lehrpersonales... ersehen«. ¹ Таку людину, котра всіх своїх зверхників переростала на цілу голову, відтручено в хвилині, коли, будучи у силі віку, забиравась до сміливого лету, котра вміла й хотіла служити своєму народові, показуючи йому дорогу до просвіти, до пошани, до щастя, а може й до волі.

Педагогічна діяльність о. Максимовича не скінчилася на лаврівській школі, котру підніс дуже високо, але, коли зібрав протоігуменом у Львові, не забув на підчинені собі інші василіянські школи. І так, василіянській головній школі в Бучачі виробив 800 ф. міністеріальної допомоги, бучацькій василіянській гімназії виєднав право зберігати в своїм заряді складане через учеників так зване »дидактрум« і обертати його на потреби своєї школи, замість складати на рахунок держави у скарбовій державній касі. В віденському цісарському конвікті, званім »*Barbareum*«, де вчилися найздібніші наші світські питомці на священиків, виробив місце для 3 василіянських клириків, котрі то місця зараз обсаджено своїми кандидатами. ²

XI

Яким довірям тишився о. Максимович, як директор у василіянській головній школі в Дрогобичі, підчас свого чотиролітнього урядування, показує нам документ дрогобицького магістрату до о. Максимовича:

Vom Drohobyczer Stadtmagistrate N. 2466. An Ein löblich k. k. Hauptschulen Directoriat zu Händen des Hochwürdigen Haupt-Schul-Direktors Maxymowicz in loco. Note. Die mehrjährige Erfahrung hat die Beweise der grössten Sorglosigkeit des Ehrwürdigen Convents in Betreff der Schulzimmer-Reinigung und Beheizung derselben in der Wintersmonathen geliefert, welche Sorglosigkeit in der Schulzimmer Reinigung auch dermahlen sich bewährte und laut der unterm 11 Juny 1841 Z. 2466 hieramts erstatteten Anzeige an noch mit dem Bemerken erwiesen wurde, dass das Dach über die Schulzimmer äusserst schlecht, und beim jeden Regenwetter das Regenwasser in die Schulzimmer der 2ten und 3ten Klasse in einer so grossen Menge einfliesst, das die Schuljugend während dem Regenwetter von den Schulstunden befreit werden musste. Um diesen Uebelstande in Zukunft zu begegnen, wird Wohlselbe in die Kenntniess gesetzt, das a) Die Behöbung der Struschenlönung aus der hierortigen Stadtkasse im Betrage pr. 40 f. Kon. Münze nicht mehr an den Convent, sondern zu Händen des Schuldirektors angewiesen wird. b) Ebenso wird auch das zur Beheizung der Schulzimmer vom Magistrate angewiesene Brennholzbedarf nur an den Hauptschuldirektor verabfolgt. Uibrigens da im Grunde des zwischen dem Magistrate und dem Basilianer Convents geschlossenen Vergleiches der Convent verpflichtet ist, das Schulgebäude in einem dem Zwecke entsprechenden Stande zu erhalten, und für die vollkommene entsprechende Besetzung aller Lehrerstellen und für die pünktlichste und entspre-

¹ АЛМ. Шк. акти IX-X.

² Про педагогічну діяльність о. Максимовича див.: »Вѣстникъ. Часопись... для Русиновъ Австр. державы«. Вѣдень 1851. Ч. 36. Також: »Зоря Галицкая« VII. Львовъ 1854. Ч. 10, 17, 26, 27.

chende Ertheilung des Unterrichtes zu sorgen, so wird Wohlseibe bei dem Umstande, als das Dach über die im Eingange benannten Schulzimmer äusserst schlecht ist, ausser dem äusserst thätigen Hauptschuldirektor Hr. Maxymowicz und für den Unterricht entsprechenden Katecheten Hr. Łotocki welcher den Unterricht meistens in der 3ten Klasse ertheile, die 2te 1te und Elementar-Klasse mit keinen dem Unterrichte entsprechenden Lehrer versehen ist, angegangen, dafür zu sorgen, damit das Dach vor dem Beginn des künftigen Schuljahres, wie auch ein Behältniss zur Unterbreitung des zur Beheizung der Schulen zuzuführenden Brennholzes hergestellt, und alle Lehrerstellen mit geeigneten aus der Petagogie geprüften der deutschen Sprache vollkommen mächtigen Lehrern besetzt werden, weil man sonstens bemüssiget seyn würde, diesem Fall hohen Amts anzuzeigen und um Abhilfe zu bitten. — Von dieser hierämlichen Verfügung wegen Schuldienergeld und Brennholzes zur Beheizung der Schulzimmer, wie auch an den Basilianer-Convent erlassenen Ersuchtsschreibens hinsichtlich der Bedachung der Schulzimmer und Besetzung der Lehrerstellen mit geeigneten Lehrern wird die Schuldistriktsaufsicht wegen stätter Aufsicht und Überwachung endlich die Stadtkassa wegen Verabfolgung der Struschen oder Paterfamilias-Lohnung an den Hr. Schuldirektor wie auch der Letzteren in die Kenntniss gesetzt. Drohobycz am 12ten August 1841.¹ (Підпис нечиткий).

В тих часах директор школи мав обов'язок по кождім піврічній іспиті предложити шкільній владі Verzeichniss der Gegenstände, welche an der k. k. Laurover Hauptschule im Winter-Kurse (1846) gelehrt wurden und wie weit man darin gekommen ist. Це був такий звіт, який нині предкладають учителі в середніх школах в справі вичерпаного матеріалу, лише ріжнився тим, що в давніх Verzeichniss'ах була рубрика, від котрої до котрої сторінки вчитель вичерпав даний предмет із приписаної книжки. Крім того, при кінці шкільного року предкладано »Schul-Inventarium« Über die bey der Laurover k. k. Hauptschule mit Ende August 1847 Geräthschaften. У тім звіті в відповідних рубриках зазначувано, кільки яких предметів було з кінцем минулого року, кільки прибуло нових, кільки через зужиття знищено. Тут наперед списувано лавки, що звичайно бували на 2½ і на 1½ ліктя довгі, таблиці з підпорами, шкільні столи, крісла, шафи, губки, лінії, образи з великими друкованими буквами, між якими від 1848 р. був обов'язково Ruthenisches Alphabet, описля Insignien Adler der k. k. Hauptschule im Vorgange und an der Thür j. Klasse, описля образ св. Николая й Insignien Seiner Majestät Kaiser Ferdinand und Franz Joseph, далі шкільна печатка, шкільні ножиці, відтак книжки. Між книжками перше місце займали підручники для вчителів, як словарі: Adelaugswörterbuch in 4 Bänden, Deutsch-lateinisches Wörterbuch Dromeli, Polnisch-deutsch. Wörterbuch, Mrongovius deutsch-polnisches Wörterbuch, Praktisches Handbuch Leonhard 1832, Anleitung zur schriftlichen Aufsätzen, Anleitung zum Kopfrechnen Beichels 1814, Bauers-schnelles Kopfrechnen, Lebensgeschichte Jesu 1796 in 8 Bänden vom 1805 zur Erklärung d. Evangeliums, Polnische Geschichte des alt- und neuen Testaments, Anleitung zur Sittenlehre v. August Zippe 1719, Politische Schulverfassung 1817, Verordnung an die Lehrer der Schule, Schulgesetze 1817, Inhalt der Protokoll Verordnungen, Sätze zum Diktando-Schreiben, Wahlfeils Sprachlehre, Versuch eines Lesebuches Leonard 1822, Kleine Erzählungen zum Gebrauch der Landschulen, Haus-Sekretär, Gesangbücher, Prüfungsvorrede, Vormular der Schultabellen.² Між ними ні одної української книжки в українській школі!

Опісля наступає друга рубрика під наголовком: Schul-Acten, між котрими на першій місці списувано: 1. Schulprothokoll, 2. Gestions-Pro-

¹ Той документ зберігається тепер у лаврівським архіві. — Р. Л.

² АЛМ. Шк. акти VIII.

thokoll, 3. Einreichungs-Prothocoll, 4. Prothocoll der schulfähigen Kinder, 5. Prothokoll der Schulauslagen, 6. Das Ehre und Schwarzebuch, 7. Sammlungs-Katalogen, 8. Schul-Extracte sammt Conduit-Liste, 9. Prüfungs-Extracten. В наступній рубриці виказувано, кілька екстрактів і з яких років бракує. Звичайно виписувано, що нема Екстрактів із 1821, 1822, 1825, 1826, 1830, 1831, 1832 років.¹ 10. Schulbesuchs-Tabellen, 11. Verzeichniss der Lehrgegenstände, 12. Einladung zur öffentlichen Prüfung, 13. Verzeichniss der Schuljugend, 14. Stundenvertheilung, 15. Klassifikation der Laurover Schüler, 16. Monathliche Probeschriften, 17. Diktando-Bücher, 18. Uebertragende-Sätze, 19. Rechnenbücher, 20. Ruthenische Vorschriften, 21. Ausweis über den Stand der Schule, 22. Ausweis der Schulkandidaten, 23. Ausweis der unter die armen Schüler vertheilten Gratis-Bücher.

Потім наступає виказ творів, що їх у новім шкільнім році куплено до лаврівської шкільної бібліотеки. Це були також німецькі книжки, як по наступних звітах бачимо. На самім кінці кожного звіту написано, що в школі знаходиться: Das Bild des Hochwohlgeb. Dom. Dechanten Rev. Łaurowski, що довгі роки сповняв обов'язки верховного шкільного інспектора при єпископській консисторії в Перемишлі. Такі »Schul-Inventar'i« виготовлювали що-року до установлення Краєвої Шкільної Ради, себто до 1869/1870 рр.

Крім педагогічної діяльності лаврівський монастир має багато завдячувати о. Максимовичеві за його адміністраційну працю, як ігуменові. За весь час своєї ігуменської влади, він вів коло 70 судових процесів із хияжцькими сусідами монастиря, що в давніших часах присвоїли собі біля 150 моргів монастирської орної землі й коло 200 моргів ліса. О. Максимович ті всі замотані справи виграв у трьох інстанціях. Попри те побудував нові економічні будинки, стодоли, шопи, позакладав городи, сади, заложив цегольню, поглибив і зарибнив стави, побудував чиншові дома, поставив тартак і млин. Забудування самого монастиря обвів грубим і високим муром, довгим на 74 сажні.² В 1845 р. записав лаврівському монастиреві 324 злр. а. в. готівки, яку дістав у спадку по своїх родичах.³

О. Максимович заложив книгу видатків, які монастир поносив на шкільні потреби, вписуючи до неї всі розходи з давних літ, які зісталися в архіві на поодиноких аркушах паперу. Для приміру, як виглядали ті видатки в давних часах, подаємо кілька відписів з рр. 1827, 1830/31, 1833, 1842.

Expensa

poniesione od klasztoru na Szkoły w Roku 1827.

1. Za ramy Stolarzowi Sztuk 4 do Elem.	2 f. 30 x. w. w.
2. Za 24 sztuk Szyb z robotą Szklarzowi	8 f. 50 x. » »
3. Za Żelazo na okucie okien	1 f. 46 x. » »
4. Za klutkę do zamykania 1 ^{ch} drzwi	— f. 30 x. » »
5. Za Papier na skryptury dla Ubogich	6 f. 30 x. » »
6. Za książki dla ubogich studentów	10 f. 40 x. » »
7. Mularzom za wyprawienie i wybielenie	2 f. 36 x. » »

Summa 33 f. 22 x. w. w.

¹ Нема й пізніших деяких років, що при кінці подамо.

² АЛМ. Gest. Prot. II, 3.

³ Ibidem.

Rok 1830/31. In 7^{br}

19. Za Forschrifta we Lwowie przez x. Dziekana kupione 25 f. — w. w.
 20. Introligatorowi za oprawę formulek innych szkolnych rzeczy prócz Wiktu 15 f. —
 21. Stolarzom za zrobienie Ławek pięciu (prócz wiktu) . . . 3 f. 45 x.

Rok 1833.

23. Za papier na skryptury dla ubogich studentów 6 f. 30 x. w. w.
 24. Za mikstury i proszki na atrament 2 f. 30 x. » »
 25. Za wyblelenie szkół 1 f. 30 x. » »
 26. Za Reparacye ławek drzwi 1 f. 15 x. » »
 27. Za wyfutrowanie pieców 1 f. — x. » »
 28. Za książki dla ubogich studentów 15 f. 40 x. » »
 29. Za kreydy i czerwony atrament 2 f. 30 x. » »
 30. Za pióra Ołówki i oplatki do kancelaryi . . . 2 f. 30 x. » »
 31. Za cztery gąpki 3 f. 20 x. » »
 32. Za książeczki do modlenia 3 f. 48 x. » »
 33. Za obmalowanie czterech tablic 2 f. 30 x. » »
 34. Za książeczki do mszy służenia — f. 48 x. » »
 35. Za kalendarz do kancelaryi szkolnej — f. 50 x. » »
 36. Za papier na forsyfta dla Ubogich 2 f. 30 x. » »

Summa w roku 1833 47 f. 11 x. w. w.

pr. Mar. Maksymowicz, Hschuldirector.

W y k a z

Expensów na requisita szkolne w roku 1842.

- Dwie ryz papieru konceptowego 4 f. c. m.
 Jedna i pół pięknego 6 f. c. m.
 Gąbka do 4 klas 2 f. c. m.
 Kreyda 42 x. c. m.
 Atrament czarny 40 x. c. m.
 Atrament czerwony 1 f. c. m.
 Ołówka 1 f. c. m.
 Książki dla biednych studentów 2 f. c. m. 20 x. c. m.
 Za oprawę forsyftów na obydwu kursy . . . 1 f. c. m. 10 x. c. m.
 16 sztuk ekstraktów szkolnych 1 f. c. m. 4 x. c. m.
 Kalamarz i piaseczniczka do kancelaryi . . . 20 x. c. m.
 Dwa zamki do szkoły 3 f. c. m.
 Protokół szkolny 1 f. c. m.

Summa expen. 24 f. c. m. 22 x. c. m.

Na ten expens wzięłem 15 Ryńskich od Wiel. x. Superiora a zatym odciągnąwszy od wyższego expensu, będzie się podpisanemu należyć 9 Ryńskich 22 x. c. m.

Bielecki¹

А ось, як виглядав у тих часах один із багатьох Schulextract'iv:²

XII

Яке становище займив о. Максимович у справі нашого національного відродження 1848 р., а з ним і весь монастир, цього ніде в монастирських актах не зазначено. В сусідній та недалекій від Лаврова стрільбицькій школі займив у тій справі виразне національно-українське становище тамошній учитель Петро Буцаковський, дуже гарна людина, як учитель і громадянин.³ Він відразу 1848 р. ввів шкільне

¹ АЛМ. Шк. Акти VIII.

² Див. на слідуючій (71) сторони.

³ Див. Школа в Стрільбичах, Історичний нарис автора.

Schul-Extract sammt Conduit-Liste

Hauptschule Lawrów		Ort und Gattung der Schule		Zeit der Entstehung		Vor- und Zuname des Pfarrers und seiner Seelsorge-Gehilfen		Schulfähige Ortskinder		Schulbesuchende		Davon besuchen die		Zahl der unbemittelten Schüler, welche vom Kloster die Kost erhalten		Vor- und Zuname des Lehr-Individuums und dessen Character		Dessen Geburtsort		Alter		Religion		Studien		Ob er mit dem Zeugnisse über die abgelegte Paedagogik versehen sey?		Ob er von der Schulaufsicht als Lehrer oder Gehilfe bestätigt sey?		Dessen Dienstzeit		Ob er die Lehrstunden ordentlich halte?		Ob er alle Gegenstände ohne Vernachlässigung und nach Methode verfare?		Ob er die Kinder in Ansehung der Sittlichkeit und zweckmässige Art behandle?		Ob er im Belohnen und Strafen gehörig vorgehe?		Ob er die Fleisskataloge ordentlich und richtig führe, und monatliche Verzeichnisse mit Wahrheit verfasse?		Dessen Sitten?		Gehalt?		Woher er solche bezieht?		Ob sich keine Gebrechen bei dem Schulgebäude äussere?		Anmerkung	
Im Jahre 1789		Pr. Marian Maxymowicz		38		2		17		43		60		1		14		Pr. Marian Maxymowicz Director		45		g. k.		Philosophie und Theologie		Ob er mit dem Zeugnisse über die abgelegte Paedagogik versehen sey?		Ob er von der Schulaufsicht als Lehrer oder Gehilfe bestätigt sey?		Dessen Dienstzeit		Ob er die Lehrstunden ordentlich halte?		Ob er alle Gegenstände ohne Vernachlässigung und nach Methode verfare?		Ob er die Kinder in Ansehung der Sittlichkeit und zweckmässige Art behandle?		Ob er im Belohnen und Strafen gehörig vorgehe?		Ob er die Fleisskataloge ordentlich und richtig führe, und monatliche Verzeichnisse mit Wahrheit verfasse?		Dessen Sitten?		Gehalt?		Woher er solche bezieht?		Ob sich keine Gebrechen bei dem Schulgebäude äussere?		Anmerkung	
Vorsteher		Convents-		Maxymowicz		Pr. Marian		38		2		17		43		60		Pr. Marian Maxymowicz Director		45		g. k.		Philosophie und Theologie		Ob er mit dem Zeugnisse über die abgelegte Paedagogik versehen sey?		Ob er von der Schulaufsicht als Lehrer oder Gehilfe bestätigt sey?		Dessen Dienstzeit		Ob er die Lehrstunden ordentlich halte?		Ob er alle Gegenstände ohne Vernachlässigung und nach Methode verfare?		Ob er die Kinder in Ansehung der Sittlichkeit und zweckmässige Art behandle?		Ob er im Belohnen und Strafen gehörig vorgehe?		Ob er die Fleisskataloge ordentlich und richtig führe, und monatliche Verzeichnisse mit Wahrheit verfasse?		Dessen Sitten?		Gehalt?		Woher er solche bezieht?		Ob sich keine Gebrechen bei dem Schulgebäude äussere?		Anmerkung	

Lawrów am 1-ten August 850.

Pr. Mar. Maxymowicz
Hauptschul- Director

діловодство в українській мові, замість всевладно пануючої німецької мови. Мова та, що правда, була неможливим язичієм, але, як знав і вмів, так учив і писав. Всі »Екстракти«, »Приглашенія на испитаніє«, »Катальоги« писав Буцаковський в руській мові, почавши від 1848 р. до половини 50-х років. Правдоподібно не обійшлося без цього, щоби він не радився о. Турчмановича, свого місцевого пароха, знаного нам повітового шкільного інспектора. Від половини 50-их рр. до часів установлення Краєвої Шкільної Ради, згадані шкільні акти писав Буцаковський в половині по українськи, в половині по німецьки. Додати треба, що учитель Буцаковський робив сам усі свої шкільні акти. Сам усі рубрикував, сам писав таким гарним почерком, що трудно його письмо від літографії відрізнити, прикрашуючи головні написи й початкові букви гарними ініціалами.¹

В Лаврові шкільні акти писані від часу заснування головної школи (1789) до установлення Краєвої Шкільної Ради (1869) виключно по німецьки. Працю ту виконували деякі члени вчительського збору, часом препарандисти, часом ученики головної школи; се залежало від здібности поодиноких людей у тім напрямі. Деякі »Verzeichniss'i« й »Einladung'i«, особливо з кінця XVIII в. й перших трьох десятиків XIX в., прикрашувано дуже гарно різними красками. Ця звичка прикрашування за часів о. Максимовича розвинулася до найбільшої досконалости. Неабияким артизмом особливо відзначається »Verzeichniss« і »Einladung« із 1836 р.² Це оригінальна, повна мистецького чуття праця, що й нині збуджує подив для таланту, що вкривався в лаврівських шкільних мурах, а був такий скромний, що на своїй праці навіть не підписався.

Таке артистичне виконання деяких праць приносило честь лаврівській школі, але забиало також багато дорогого часу. О. Максимович, як практична натура, дав ці »Verzeichniss'i« й »Einladung'i« на взір львівської головної школи видрукувати й від 1838 р. вживано в Лаврові друкованих запрошень на іспити. Однак мистцям роблених прикрас таки жаль було, що не мають де виладувати своєї енергії, не можуть розвинути свого таланту, хочаби чим відзначитися. Тому й на друкованих »Einladung'ax« домальовували будь різних середньовічних лицарів, будь теж які інші символи. Великим артизмом відзначаються також деякі листки в »Золотій Книзі«.³

В стрільбицькій школі вчитель Буцаковський, почавши від 1848 р., писав у всіх шкільних катальогах на першій місці, зараз по релігії: »язык рускій«, опісля німецький, а потім польський, без огляду на те, в якій мові ведено акти, українській, чи німецькій. Навіть по основанню Краєвої Шкільної Ради, в усіх списках та катальогах, котрі Буцаковський, як висше сказано, сам рубрикував, на першій місці вміщував язык руський і т. д.⁴ Цього на бачимо в актах лаврівської головної школи. Тут ведено ціле шкільне діловодство виключно по німецьки. Української (руської) мови до 1838 р. в Лаврові не вчили, лише по німецьки й по польськи, що виразно зазначено в усіх актах, а науки релігії, катехизму й біблії вчили також по німецьки. О. Максимович, давши 1838 р. ви-

¹ Ibid.

² Див. між світлинами.

³ Деякі знімки, напр. із »Einladung'iv« із 1835, 1836, 1838 рр., також стор. 159 й 160 в »Золотій Книзі«, виконав о. П. Сивак ЧСВВ. й їх подаємо в »Додатку«. — Р. Л.

⁴ Див. Школа в Стрільбичах (історичний нарис).

друкувати »Einladung'и« й »Extrakt'и«, також не вставив графі (рубрики) на руську мову, але вставив нову рубрику, в котру вписав: *Widerholungs-Schüler*. Ту графу поділено знову на три менші: *Lesen deutsch, polnisch, rechnen*, що перечеркнено. На місце слів: *deutsch* і *polnisch* вставлено нове слово письмом: *ruthenisch*; а на місце слова: *rechnen* вставлено слово: *singen*. З цього бачимо, що 1838 р. введено в лаврівській головній школі українську мову для дорослих анальфабетів, які приходили в деяких днях і годинах до школи, як досвідний матеріал для кандидатів вчительського звання, котрі в часах управи о. Максимовича відбували в головній школі практику на вчителів тривіальних шкіл; звичайні ж ученики в лаврівській школі й даліше по українськи не вчилися.

Так воно велося до 1848 р., до пробудження нашого народу до нового життя. В »Verzeichniss'и« й »Einladung'у« за 1848 р. також у рубриці »Widerholungs-Unterricht« на перечеркнених словах: *deutsch, polnisch* дописано: *ruthenisch*, дня 4 липня, коли то відбувся публічний іспит, хоч свобода для нашої мови та для нашої школи давно лунала по краю. Лаврівська ж школа, видається, якби глуха була на те все, що кругом неї діялося.

Цей стан річи змусив, правдоподібно, повітового шкільного інспектора, о. Клима Турчмановича, що дня 4 грудня 1848 р., по відбутій візитації лаврівської школи, написав до дирекції головної школи в Лаврові осьте урядове письмо: *Im Grunde des Konsistorial-Auftrages dtto 4ten November l. J. N° 272. wird daher dem verehrten Lawrower Lehrpersonale das Wohlgefallen des Hochwürdigsten Consistoriums bekannt gemacht, und dasselbe an noch auf den hohen Landespraesidial-Erlasses vom 29 May l. J. 7079 aufmerksam gemacht, mit welchem angeordnet worden ist, den ruthenischen Schulunterricht in den ruthenischen Volksschulen, ausschliesslich jeder andere,¹ zu ertheilen. Diese hohe Verfügung dürfte wohl an den Hauptschulen auf einmahl nicht eingeführt werden, dennoch ich darnach zu trachten, dass auch in der II^{ten} und III^{ten} Klasse das ruthenische Lesen nach den Real-Begriffen und das Übersetzen vom ruthenischen ins deutsche und wechselseitig statt finden. Von Altsamborer gr. kath. Schul-Distrikts-Aufsicht. Strzelbice am 4ten december 1848. Turczmanowicz, Alt-Samborer gr. kath. Schuldistriktsaufseher.*

Цей розпорядок мав зараз свої наслідки, бо в шкільних актах на 1849 р. і в *Einladung'у für öffentlichen Prüfung*, що його розсилано зазавсіди знатнішим гостям, як запрошення на публічний іспит, у рубриках для третьої кляси, коло предмету: *Sprachlehre*, перечеркнено слово *polnische*, дописано ж *ruthenische*; так само в рубриці: *Religionslehre für Wiederholungsschüler* дописано: *ruthenisch*, а в рубриці: *Lesen nach Real-Begriffen* дописано: *deutsch und ruthenisch*. В звіті на 1849/50 р. полишено викладову польську мову лише в елементарній клясі. В першій клясі заведено виклади утравістичні, польські й українські, в другій клясі при одних предметах польсько-українські (*Sprachlehre*), а при других українсько-польські (*Lesen nach Realbegriffen*); в третій клясі польські *Sprachlehre* замазано, написано ж українські; на повторюючій науці по українськи. В 1855 р., за директора Панковича, заведено й в елемен-

¹ Розбивка наша.

тарній клясі науку в українській мові в такому порядку: *die deutsche, polnische und ruthenische Sprache*. Для дітей це було тяжке діло навчитися в одному році трьох альфаветів. В тім порядку йшла наука в усіх клясах.

Насувається питання, чому оо. василіяни не вчили майже 50 літ української (руської) мови в Лаврові, за те так старанно плекали науку німецької й польської мови, а навіть по латині вчили читати й писати в народній школі. Щоби на це відповісти, треба сягнути в історію василіян у давніші часи, коли то до василіянських монастирів вступало досить значне число польської молоді. Жива польська мова, діставшись силою факту до православних братських шкіл ще в XVII в., перейшла силою факту й до василіянських, спихаючи на задній плян нашу актову (канцелярійну) мову. Цєю останньою ніхто не говорив, бо була штучним витвором, а нашу живу народню мову, якою послугувався закріпощений нарід як розговірною, якомсь »не випадало« втягати до шкіл і нею не говорили висші верстви української суспільности, послуговуючись польською мовою, як мовою панів. Були однак і виїмки між цими рештками, які не цуралися мови свого народу, котрий на них у поті чола працював і з котрого рук хліб їли. Де-не-де такі одиниці появлялися, от хочби в Перемишлі Іван Могильницький, котрий в рідній мові хотів просвіщати свій нарід видаванням для нього книжечок побожного змісту. Кілька літ пізніше появився Маркіян Шашкевич, що своїми віршами заспівав сумну пісеньку своєму народові в рідній мові, але скоро замовк, відлетів у інший ліпший світ. По його смерті все зістало по старому; священники даліше до 1848 р. без виїмку говорили проповіді по польськи, хоч деякі з них трималися сильно свого обряду й були, як тоді говорилося, »твердими Русинами«, справляли руські свята, співали навіть руські пісні і до селянина говорили по руськи, але в себе дома й з панами по польськи. Для того до 1848 року між нашими висшими верствами, як останками шляхти, міщанством і духовенством, не було національної свідомости, не було її й в василіян, між якими було много таки дійсних польських патріотів. Треба знати, що перші вчителі-василіяни в лаврівській школі памятали стару Польщу виховані були на польській культурі й в польських школах, в далекій більшій мірі, як наше світське (біле) духовенство, яке мало лише до мову освіту, що переходила з вітця на сина, а полягала на читанні церковних книг. Почаївські черці були такі ополячені, що в 1831 р. зробили з почаївської Лаври твердиню польського патріотизму й magazyn зброї для польських повстанців. Другий з черги директор у лаврівській школі, о. М. Говинський, як нам відомо, писав гарні польські вірші, навіть патріотичного змісту, як нпр. вірш на відступлення з польських земель Наполеона п. з. »*Pożegnanie Polaków z Francuzami*«, що його позволимо собі також у цілости подати:

1. Bywajcie zdrowi drodzy kamraci
Nie obaczmy się czas długi
Niechay wam wszystko tak Niebo płaci
Jak wy nam nasze wysługi.
2. Tysiąc wspomnienia, tysiąc pamiątek
Dało nam wasze pobycie,
Nie jeden stracił zdrowie, małątek
Szczęśliwy kto uniósł życie.

3. Zna wasz Przewodca co stałość naszą
Oyczyzną Polaków znęcił,
Každy na imle loł się Pałasza
I wszystko dla nley poświęcił.
4. Pomimo groźby pomimo straży
Leciało wszystko w zawody
Bo gdzie oyczyzna, gdzie honor każe
Tam Polak nie ma przeszkody.
5. Zaufny w zbawcy, chlubny z zaszczytu
Odnieść w obronie Jey blizny
Biegi pod mury Rzymu, Moskwy, Madrytu
Biegi Polak szukać Oyczyzny.
6. Ale na mleyscu tego nie szukał
Znalazł niewolą śmierć, rany,
Poznał lecz późno, że go oszukał
Zbawca Oyczyzny mnlemany.
7. Z niebezpieczeństwem zniesło się Męstwo
Nie była wadą jej słabość,
Kiedy nam przyszło opuszczać Xięstwo
Wzięto za hasło wytrwałość.
8. I tak nie myśląc co będzie dalej
Wraz żadnych nagród za prace
Kto się nawinał, tośmy go brali
Nie wiedząc poco i zaco.
9. Ja wiem żebyście i teraz radzi
Był nasz mizerny przedłużyć,
Polak się bile, przytem nie zradzi
Więc się nim dobrze posłużyć.
10. Každy przed sobą ma swoię drogę.
A kto chce niech idzie z wami
Bo la dalej włęcey nie mogę
Już powędrucie wy sami.¹

В тих часах були між васи́ліянами й такі, що, виховані на польській культурі, захопились ідеєю незалежної шляхетської Польщі. Вони уважали польську мову за свою матірню, хоч себе мали за »Rusinów«, бо хрещено їх у церквах і обов'язком такої людини було знати наші молитви, хреститися три рази, ходити до церкви, співати в церкві »рогуску«. Бували й такі, що Поляків дуже не любили за їх чванкуватість, але самі говорили лише по польськи; від Поляків же ділив їх наш обряд, тримала їх ще церква. Вони любили цю св. церкву, спішили до неї радо, гордились нашим обрядом і боронили його в польській мові від Поляків лат. обряду. Священики-васи́ліяни, що вживали в бесіді польської мови, відправляли радо наші богослуження, писали в обороні нашого обряду твори в латинській і польській мовах.² З учениками в лаврівській школі розмовляли всі директори й професори обов'язково по німецьки; підчас же шкільних свят, святочного закінчення шкільного року, по публичнім іспиті вільно було промовити публично, в прияві запрошених гостей, по польськи. В лаврівських шкільних актах лишився нам зразок такої промови, що її для проголошення написав собі о. директор Проскурницький. Ось вона :

¹ Писання о. М. Говинського ЧСВВ. І 3-6.

² Для доповнення пор. те, що подав М. Возняк на тему: Як винародовлювались українці за Австрії до 1848 р. (див. »Діло« 1934 р., чч. 12-15, 17-18).

Kochana Młodzieży! Rok szkolny przy dzisiejszym egzaminie publicznie w przymotności tu szanownych gości przedsięwzięty ukończywszy, pozostaie mi ieszcze do Was, serc waszych z obowiązku mego przemówić. Byłem świadkiem naocznym w ciągu roku szkolnego waszey uwagi w czasie wam udzielanych nauk. Nauczyciele starali się o waszey pilności i moralności, obyczajności y postępach, iakie one podług Wam od Boga udzielonych i wymierzonych talentów zrobiliście, przekonać. Ta gorliwość z strony Nauczycieli nie ustanie i nadal o waszym losie myśleć. Niepoznaiecie ieszcze z gruntu wprawdzie, co właściwie dla was jest istotnie pożytecznym y co was uszczęśliwić może, ta szczęśliwość zależy od przyszłości od waszey nauki nabytej — wykształcenie Serca. Niezapominaycie więc na tę Naukę, którąście wspólnie z Nauczycielami pracując odebrali, bo wydoskonalenie zależy tylko od ćwiczenia się. Dlatego wkładam na was obowiązek, byście w czasie wakacyi nie próżnowali, ale każden, co tylko się w sweley klasie uczył, toż samo często powtarzał — by przychodząc szkoły dalsze kontinować, przez to samo nabył łatwości nową naukę zrozumieć y przez własne przyczyny, niemieckie trudności nauczania się rzeczy pożytecznych w życiu pospolitym potrzebnych (kończyć). Równie y ci, którzy do szkół gimnazjalnych chęć małą wstąpić przez własną opieszałość nie wstydziли się, lub mylnie nie wiedzieli, iż poprzednie nauki nie byli gruntownie udzielane, co wam bardzo zalecam powtarzać, gdyż zaświadczenia nie wydam. Pamiętajcie na przysłowie: »Boga wzywaj, rąk używaj«. Który zaś do szkoły tuteyszey powróci, niech zawczasu się zapisze, to iest na 1^{7bris} by się zgromadzili, a kto by nie wiedział, osobiwie z nowych, najdalej do 15^{7bris} przyjmować będę. Pamiętajcie na naukę Nauczycieli — pamiętaicie na staranność waszych Rodziców, którym w starości będziecie podpora, i na wasz sam własny los, gdy tak szczyrze nieprzerwanie pilność z pracą połączycie to staniecie się dla siebie samych, dla Rodziców i dla kraju pożytecznymi ludźmi, a w oczach Boga milemi, który pracę rąk waszych pobłogosławi«.¹

Таку мову висказав о. директор і ігумен у василіянськiм монастирі, Українець з роду, до українських дітей в 1839 р. в лаврівській школі. Як свого часу оо. єзуїти були нераді реформі польських шкіл піяра Конарського, тому, що він впровадив до своїх шкіл природничі науки, замічуючи, пощо описувати коня чи пса, котрого дитина щоденно бачить, так також тодішні наші василіяни не могли зрозуміти, по що то вчити в головній школі простої народньої мови, що нею скрізь у селах довкола Лаврова прості, неосвічені селяни говорять. Це бувби стид для інтелігентного чоловіка. В Літописі василіянського монастиря в Лаврові (Ч. II), писанім у латинській і польській мовах, занотовано під днями: 25 V ст. ст. й 24 VI 1783, що підчас відпустів »kazanie miał X. Alfons Sozański² i mówił po gusku«, якби щось незвичайне сталося, бо всі інші казання говорили оо. василіяни по польськи до наших непросвічених бойків. Таким ладом думали й жили, здається, всі оо. директори в лаврівській головній школі, не виключаючи й о. Максимовича, до 1848 р. Однак події 1848 р. дісталися певне й до Лаврова й тут, можливо, викликали деякі вражіння, бо на однім документі, писанім по німецьки до інспектора о. Турчмановича, дня 20 III 1849 р., о. Максимович підписався по українськи.³ Що о. Максимович мусів під впливом подій 1848 р.

¹ АЛМ. Шк. акти IX-X.

² о. А. Созанський ЧСВВ., як довідуємося з згад. »Літопису«, 23 IX 1775 приїхав із Сатанова до Лаврова вчитися риторики. 1776/77-1777/78 рр. він учився філософії в Лаврові, відки 7 VIII 1778 р. відїхав до Дрогобича вчити Infim'i. В грудні 1780 р. він прибув до Лаврова, де 26 XII того року єп. Рилло висвятив його на піддіякона. І-й рік богословія він учився 1780/81 рр. у Львові, відки 5 X 1781 р. приїхав до Лаврова продовжати свої богословські студії. В січні 1782 р. єп. Рилло висвятив його на священника в Страшевичах к. Самбора. З документів, що зберігаються в Архіві Укр. Єпископів у Перемишлі, знаємо, що о. А. Созанський ЧСВВ. від 1803-1812 р. був парохом у Василеві к. Белза. Див. Акти до історії о. Альфонса Созанського ЧСВВ., пароха в Василеві, 1803-1812. — Р. Л.

³ АЛМ. Шк. акти IX-X.

змінити свої погляди, бачимо це також у тодішніх наших часописах,¹ як вони по 1849 р. величали о. Максимовича, як його зачислявали до людей, які думають новими категоріями, іншими очима дивляться на світ; пишуть, що о. Максимович захоплений нашими національними ідеалами.

О. Максимович, вибраний дня 5 вересня 1840 р. на протоігумена, вислав зі Львова дня 20 вересня до лаврівського монастиря рішення з львівської капітули (василіянського собору); що їх переписано в українській мові з оригіналу до Літопису василіянського монастиря в Лаврові (ч. III). Між і. на стор. 147 і 148 у справі лаврівської школи ухвалила капітула ось таке: Засѣданіе III. §. 1. Абы школу головною зъ Лаврова до якого мѣста перенести, однакожъ подъ застереженіємъ если градъ или Вис. Правительство зобовяжеся, кромѣ созданія монастиря, Церкви і будинку школьного еще ежегодно жалованіе для учителей принаймій по 100 ренс. сереб. додати. Кромѣ того вкладаєся обовязок на будущего Настоятеля, аби постарався через Вис. Консистерію виробити у Вис. Мѣнѣстерѣумъ ремунерацію ежегодно по 200 ренск. сер. для учителей Гимнасіальныхъ, а по 100 ринск. сер. для учителей скѣль головнихъ въ Бучачи, Дрогобычи и Лавровѣ. Въ Львовѣ въ Обители св. Онуфрія дня 20 вересня 1850 г. Марѣанъ Маѣимовичъ протоігумень Ч. С. В. В.

Як протоігумен, зажадав о. Максимович від дирекції лаврівської школи в 1852 р. ось якого виказу, що залишився у лаврівським шкільним архіві: Z: 944. Zur Erstattung eines ämtlichen Berichtes in der Angelegenheit der Lawrower Hauptschule, benöthigt man den Ausweis der daselbst seid dem Jahre 1830, bis nun der Anzahl nach jährlich studierenden eben so vom Conwente auf eigene Kosten unterhaltenen Schüler, wobei auch anzuführen kommt, welcher Unterricht denselben ausser den obligaten Schulgegenstände alljährlich ertheilt wird. Das ehrwürdige Direktorat wird daher aufgefordert, diesen Ausweis nach dem beiliegenden Formular $\frac{1}{2}$ ausfertigen und solchen von dem betreffenden Herrn Schuldistrikts-Aufseher vidirt anher zur weiteren Amtshandlung ungesäumt vorzulegen. Vom Basilianer Ordens Provinzialate. Lemberg am 25 Oktober 1852. Mar. Maхymowicz, Provinzial.²

У Львові о. Максимович працював всюю силою своєї трудящої душі. За його часів увесь монастир св. Онуфрія обтинковано й вибілено, в келіях дано нові печі й «англійську» кухню. Всі двері, вікна, лавки, шафки, в церкві й на вежі наново вилякеровано. Зроблено нову браму, дано нові ринви з залізної бляхи, нові дубові штахети коло церкви й все облякеровано. В городі зроблено великий порядок, посаджено більшу кількість деревець і защіплено, посаджено багато квітів і виноградників, куплено коштовні образи, старі ж відновлено; їдальню, салі й мешкання протоігумена наново красно відмальовано; протокол ігуменських актів і індекс по 1854 р. наново зроблено.³ Під час свого протоігуменування відвідав о. Максимович, як візитатор, 1852 р. лаврівський монастир. Тоді звізитував і своє улюблене дитя — лаврівську головну школу. Вмер у Львові 1854 р. на холеру, в 50-ім році життя.

¹ «Зоря Галицкая» VII. Львовъ 1854. ч. 7, ст. 82; ч. 10, ст. 118; ч. 17, 26, 27 і «Вѣстникъ», ...Русиновъ Австр. державы». Вѣдень 1851. ч. 36.

² АЛМ. Шк. акти IX-X.

³ ЛЛМ. III 172. Див. також: «Зоря Гал.» VII. Львовъ 1854. Ч. 7, 10, 17, 21, 27

Від шк. р. 1833/34 до 1849/50, себто: за директорів о. Маріяна Максимовича (1833/34-1837/38), о. Наркиса Проскурницького (1838/39-1840/41), о. Теофана Білецького (1841/42) й знову о. Маріяна Максимовича (1842/43-1849/50), вчителювали в лаврівській школі, як катехити, отці василіяни: о. Олекса Усевич¹ (1833/34-1835/36), о. Теофан Лотоцький² (1836/37-1839/40), о. Йосиф Манявський (1840/41-І півр. 1847/48), о. Теофан Лотоцький (ІІ півр. 1847/48-І півр. 1848/49), о. Юліан Телішевський³ (ІІ півр. 1848/49-1849/50); як учителі: чернець Павло Никорович (1833/34), чернець Онисифор Пазєрський⁴ (1833/34-1837/38), о. Лукіян Петрушевський-Петрушевич,⁵ зразу як василіянський клирик, опісля як священник (1833/34, 1841/42-1846/47), чернець Януарій Стрільбицький (1833/34), клирик Адріян Стеткевич⁶ (1834/35, 1840/41-1841/42), чернець Іннокент Мацюльський⁷ (1834/35-1835/36), Михайло Завалкевич (1834/35-1839/40), чернець Ерасм Домбровицький⁸ (1835/36), Ніль Завадовський (1835/36), чернець Донат Коцюба⁹ (1835/36), чернець Яким Ангелович¹⁰ (1835/36-1837/38), о. Марко Лонкевич,¹¹ зразу як клирик (1835/36), опісля як священник (1846/47), бр. Атанасій Борис¹² (1835/36), о. Ісаак Тарчановський,¹³ зразу як клирик, опісля як священник (1835/36, 1849/50); учитель Юстин

¹ о. О. Усевич ЧСВВ. * в Куростові к. Стрия, † 1855 р. в Стрию на холеру. Р. Л.

² о. Т. Лотоцький ЧСВВ. род. в Котові в Бережанщині 1803 р. В 1840-их рр. був катехитом у василіянській головній школі в Дрогобичі. Вмер у Лаврові 7 березня 1849. — Р. Л.

³ о. Ю. Телішевський ЧСВВ. род. в Шоломії к. Львова 1820 р. Постригся 1843, священником зістав 1846. В 1850-их рр. був катехитом у василіянській гімназії в Бучачі. Опісля ігуменував у Підгірцях (1867), врешті в Добромилі, як останній тамошній ігумен і консультор Чина перед добромильською реформою. Вмер, як ігумен і консультор Чина, в Улашківцях, 10 січня 1883. — Р. Л.

⁴ До відомостей про бр. Пазєрського ЧСВВ., поданих на стор. 38, н. 4, додамо, що він, учителюючи в василіянській головній школі в Дрогобичі, списав 1821 р. «Біблійні Прізnamenъ...», на основі почаївського видання з 1789 р. Нині той рукопис бр. Пазєрського в василіянській книгозбірні у Львові (див. Д-р Я. Гординський, Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові. «Записки ЧСВВ.» I 418 і особно: Випуск перший, Жовква 1927, 42). Ті згадані друковані почаївські «Біблійні», невідомі бібліографам (пор. Д-р Я. Гординський, І. с. 419, відб. 43, і І. Огієнко, Як описувати рукописи. «Byzantinoslavica» IV/1 Praha 1932, 192), зберігаються в деяких василіянських книгозбірнях. Напр. у крехівській бібліотеці в грудні 1933 р. я найшов 2 примірники того рідкого почаївського видання з 1789 р. Повний наголовок і формат тих «Величань» подаю у «Записках ЧСВВ.» на іншій місці. — Р. Л.

⁵ о. Л. Петрушевський ЧСВВ. род. 1812 в Кулищі в Золочівщині. Постригся 1831, свящ. зістав 1840. В 1850-их рр. працював, як парох, у Голубиці к. Підгорець. Вмер, як ігумен, у Підгірцях 9 квітня 1861. — Р. Л.

⁶ о. А. Стеткевич ЧСВВ. род. 1811 в Божикові в Бережанщині. Постригся 1833, свящ. зістав 1846. В 1850-их рр. був катехитом у василіянській гімназії в Бучачі (1856, 1857). Опісля працював у парохії в Дрогобичі (1859). Вмер, як ігумен, у Золочеві 1866. — Р. Л.

⁷ Походив із Нижанкович у Перемищині. — Р. Л.

⁸ Походив із Утишкова в Золочівщині. — Р. Л.

⁹ Походив із Дрогобича. — Р. Л.

¹⁰ Походив із Романова (коло Бібрки). — Р. Л.

¹¹ о. М. Лонкевич ЧСВВ. род. 1814 р. Постригся 1835 р., свящ. зістав 1841 р. До 1845/46 р. вчителював у Дрогобичі. По вчителюванні в Лаврові був ігуменом в Золочеві (1856 р.), опісля працював у кошівській монастирі (1857, 1859, 1867 р.). Вмер, як сповідник, у Гошеві 11 XI 1898 р. — Р. Л.

¹² Як знаємо, бр. Борис, учив у лавр. школі ще 1826/27, 1828/29 шк. р. Вмер у Краснополці, 14 I 1873 р. — Р. Л.

¹³ о. І. Тарчановський ЧСВВ. род. 1817 р. в Якубовій Волі, в дрогобицькій повіті; свящ. зістав 1842 р. До 1848/49 вчителював у Дрогобичі, опісля в Лаврові до 1852/53, де й вмер 1855 р. — Р. Л.

Фенич¹ (1836/37), о. Доротеї Карпинський² (1836/37); студент філософії, чернець Тит Grygássy³ (1836/37), о. Юліян Букоємський⁴ (1837/38), чернець Осип Корецький⁵ (1837/38), учитель Павло Желехівський (1837/38), учитель Андрій Хомчинський (1837/38-1838/39); студент філософії, чернець Арсеній Красницький⁶ (1838/39), чернець Ісає Терлецький⁷ (1838/39-1846/47); укінчений богослов, Василь Граб (1838/39), о. Йоаникій Манявський (1839/40), чернець Сильвестер Лятошинський (1839/40), Яків Митушинський (1839/40), о. Кирило Бачинський⁸ (1840/41), чернець Петро Білінський⁹ (1841/42-1842/43), о. Варнава Козяр¹⁰ (1842/43-1846/47), учитель Василь Подолинський (1842/43), бр. Іринарх Яневич (1843/44-1846/47), клирик Тома Несторович¹¹ (1844/45-1846/47), бр. Пилип Корчинський¹² (1845/46-1846/47), бр. Йоаникій Осип Вітошинський (1846/47-1848/49), бр. Йордан Турок¹³ (1846/47-1849/50), клирик Григорій Маркевич¹⁴ (1846/47), о. Юліян Телішевський (1847/48), учитель Іван Кіляновський (родом із Лаврова, 1847/48), бр. Никифор Ярема¹⁵ (1848/49), бр. Гавриїл Григорій Легановський¹⁶ (1848/49) і вчитель Михайло Лотоцький (1848/49).¹⁷

¹ Походив із Олешкова в снітинському повіті. — Р. Л.

² о. Д. Демян Карпинський ЧСВВ. род. 15 VI 1813 р. в Ходорові. Постригся 1836, свящ. зістав 1845 р. Вмер у Лаврові 30 X 1858 р. Там він учителював зразу як клирик (1836/37), опісля як священник (1853/54-1857/58). — Р. Л.

³ Походив із Верецьких у Підкарпатській Україні. — Р. Л.

⁴ Род. 1803 р., постригся 1828, священником зістав 1836. В 1850-их рр. (1856, 1857) працював у парохії в Кристинополі, де й вмер 18 X 1858 р. — Р. Л.

⁵ бр. О. Корецький умер у Погоні 29 X 1845 р. — Р. Л.

⁶ о. А. Красницький ЧСВВ. род. 1810 р. в Краснім, пов. Турка. В 1850-их рр. був вікарієм у св.-онуфріївському монастирі у Львові; 1859 р. жив у Бучачі; в 1860-их рр. працював у Гошеві. Вмер 2 II 1885 р. у львівському монастирі. — Р. Л.

⁷ Походив із Заміхова в ярославському повіті. — Р. Л.

⁸ о. К. Бачинський ЧСВВ. родився 1804 р., постригся 1834, свящ. зістав 1840. В 1850-их рр. працював у парохії в Жовкві й був тамошнім катехитом, де й вмер 9 VI 1861 р. — Р. Л.

⁹ Походив із Білини Вел., пов. Самбір. — Р. Л.

¹⁰ о. В. Козяр ЧСВВ. род. 1805 р. в Черняві у мостиському повіті коло Перемишля. Постригся 1831, священником зістав 1839. В 1850-х рр. учителював у василіянській школі в Дрогобичі. Вмер 16 IX 1886 р. в Краснопуші. — Р. Л.

¹¹ о. Т. Несторович ЧСВВ. родився 1826 в Старій Солі; постр. 1843, свящ. зістав 1850 р. В 1850-их рр. працював у парохії в Золочеві й був катехитом у тамошній головній школі. 1859/60 шк. р. знову вчив у лаврівській школі, опісля даліше працював у Золочеві. Вмер, як парох, у Кристинополі 2 I 1882. — Р. Л.

¹² Походив із Угнова. — Р. Л.

¹³ бр. Й. Турок ЧСВВ. * 15 X 1804. Постригся 1832. В лаврівській школі вчив також і пізніше. Диви про те низше. — Р. Л.

¹⁴ о. Гр. Маркевич ЧСВВ. * 1820 р. в Мальчицях к. Львова. Постригся 1843, чернеці обітї зложив 1847, свящ. зістав 1850. В 1850-их рр. (напр. 1856, 1857, 1859) і 1860-их (напр. 1867) працював у Кристинополі, як сотрудник і проповідник. Вмер, як вікарій і проповідник, у Крехові 29 VII 1890 р. — Р. Л.

¹⁵ Походив із Дрогобича. — Р. Л.

¹⁶ бр. Г. Легановський ЧСВВ. * 1793 в Лисій, пов. Підгайці. Вмер 16 I 1852 в Лаврові. — Р. Л.

¹⁷ Сей список катехитів і вчителів у лаврівській школі від 1833/34-1849/50 зладив Р. Лукань ЧСВВ. на основі Шкільних актів I-II, V, VI (АЛМ.). — В Архіві Укр. Єпископів у Перемишлі підписаний найшов у лютні 1934 р. між василіянськими актами звідомлення лаврівського ігумена о. М. Говинського ЧСВВ. про лаврівських василіян для перемиської консисторії. З тих персональних звідомлень довідуюся між і. про вчителів у лаврівській школі, що зпоміж них деякі невідомі нам із лаврівського архіву. 1804/05 шк. р. вчили в лаврівській школі василіянські клирики: Десидерій Юшкевич і Євсей Козанкевич. Того шк. року була в Лаврові препаранда,

Про стан¹ учнів у лаврівській школі з того часу (1833/34-1849/50 шк. р.) знаємо з Шкільних актів, що: 1833/34 в елементарній класі були 29 учнів і 2 учениці (Левицька Єлисавета з Головецька, донька священика; Рожилевич Савина з Верещьких (у Підкарп. Україні). З учнів: Микола Боберський з Лопушанки, шлях. син; Левицький Петро, свящ. син із Головецька; Атанас Лубінський, свящ. син із Галівки; Олекса Лужецький, свящ. син із Лінини й інші священичі, селянські, шляхетські та жидівські сини з Скородна, Лаврова, Потока, Волошинової, Грозевої, Тихої, Нанчілки, Лужка, Шандрівця. В I кл.: 11 учнів і 6 учениць (Богуш Антонина, Яворська Юлія, Рожилевич Саломея, Туфик Рожа, Вітисевич Марія й Катря). В II кл.: 16 учнів (Білинський Яків із Кільчиць, шлях. син; Чадик Петро з Пишніці; Крижановський Мих. з Галівки й інші). В III кл.: 13 учнів (Яворський Іван із Топільниці, шлях. син; Яворські Василь і Іван, шлях. сини з Турки; Григор Курчицький,² селян. син із Нанчілки; Микола Сидір із Старої Соли; Микола Ступницький з Задільська й інші). — В З. К. (128) за II піврік в елемент. класі вписано 11 учнів (Шермет Лев, Крас Іван, Демяновський Андрій і інші); в I кл.: 4 учні (Кубранич Іван, Демяновський Микола, Демянович Іван, Вітисевич Омелян) і 5 учениць (Богуш Антонина, Яворська Юлія, Вітисевич Катря, Вітисевич Марія й Рожилевич Саломея); в II кл.: 6 учнів (Богуш Леонард, Яворський Іван і інші); в III кл. 4 учнів: Яворський Іван, Яворський Василь, Ступницький Микола, Височанський Антін.

1834/35 в елемент. класі: 27 учнів і 4 учениці (Ясиницька Марія, свящ. донька з Нанчілки; Лодинська Дом., свящ. донька з Торчинович; Рожилевич Савина, донька маляра з Малого Бистрого в Підкарп. Україні; Струтинська Анна, шлях. донька з Потока); з учнів: Бабич Михайло, Данилів Іван, Грицак Олекса, Кіляновський Тома й Федір, Кухарський Дмитро, Лужецький Яків (усі з Лаврова); Козакевич Осип, свящ. син із Висоцька; Левицький Василь, свящ. син із Головецька; Ляйнер Szmul з Лаврова й інші. В I кл.: 18 учнів і 1 учениця (Левицька Єлисавета, свящ. донька з Головецька); селянських синів 7; священичих 5; шляхетських 6. У II кл.: 11 учнів і 5 учениць (Богуш Антонина з Тисовиці, лат. обряду; Рожилевич Саломея, лат. обряду, донька маляра, з Борині; Вітисевич Катря й Марія, доньки свящ. з Лімної; Яворська Юлія, свящ. донька з Гвоздеця); з учнів: Іван Демянович, син співака з Петрової в Підкарп. Україні; Катинський Іван, сел. син із Бачини; Романський Лев, син співака з Лужка; Сінкевич Грицько, син співака; Терлецький Гнат, лат. обр., шлях. син із Тисової; Вітисевич Омелян, свящ. син із Лімної; Зданович Тит, лат. обр., шлях. син із Хирова й інші. В III кл.: 21 учнів (Дубравський Федір, Фединкевич Атанас і інші). Лат. обряду: 5 учнів, інші нашого. — В З. К. (130) за II піврік вписано в елем. класі 3 учнів (Погорецький Осип, Левицький Василь і Кибак Андрій) і 1 учениця (Ясиницька Марія); в I кл.: 5 учнів, у II кл.: 3 учнів і 3 учениці; в III. кл.: 6 учнів.

1835/36 в елемент. класі: 21 учнів і 2 учениці (Максимович Вікторія й Рожилевич Савина). З учнів Гологірський Іван, Кіляновський Тома, Кульчицький Іван, Романський Микола й інші. В I кл.: 21 учнів і 1 учениця (Ясиницька Марія). В II кл.: 17 учнів, у III кл.: 14 учнів (Федір Дубравський, Кубранич Іван і інші) і 3 учениці (Саломея Рожилевич, Катря й Марія Вітисевичівні). — В З. К. (132) за II піврік вписано в елем. класі: 4 учнів, у I кл.: 4 учнів і 1 ученицю; в II класі 3 учнів, у III кл.: 4 учнів.

1836/37 в елем. класі: 26 учнів і 1 учениця. (Омелян Антоневиц, свящ. син із Воютич; Баран Іван, Цик Федір, Данило Федір, Добрянський Михайло, Галькович Семен, Кіляновський Федір і Тома, Кубранич Онуфрій й Василь (усі з Лаврова), Володислав Оріховський; Іполит Walter зі Львова й інші). В I кл. 23 учні: Бережницький Павло, шлях. син із Передільниці; Іван Гологірський, син ремісника в Тер-

що її вчилися два клирики: Іннокент Трусь і Йосафат Лотоцький. З «Актів до історії о. Єроніма Стрілецького ЧСВВ., з 1805 р.», що зберігаються в згаданім Архіві в Перемишлі, довідуємося, що й ці два останні також учили того шк. року в лаврівській школі. 1805/06 шк. р. вчили клирики: Д. Юшкевич, Є. Козанкевич і Й. Лотоцький. Препаранди в Лаврові вчилися того шк. р. отці василіянські клирики: Пахомій Finib, Венедикт Jagoszy, Йоаникій Heggyi, Віктор Кічура, Валерій Максимович, Януарій Лігович і Арсеній Млодовський. — За директора в лаврівській школі о. Д. Мединського ЧСВВ. вчили в Лаврові отці василіяни: Висаріон Кукура (1812/13-1814/15, про нього див. вище, ст. 33), о. Аліпій Миланович (катехит 1813/14-1814/15, про нього див. ст. 33), Олекса Усневич (1814/15) і Діонісій Кульматичський (1814/15, про нього див. ст. 38). Див. «Акти до історії лаврівських василіан 1797-1814». — Р. Л.

¹ Зладив Р. Лукань ЧСВВ. на основі Шк. актів III-IV, VI, VIII (АЛМ.).

² В 1840-их роках Г. Курчицький був учителем у школі в Нанчілці. — Р. Л.

шеві; Ізєрський Франц, син власника в Золочеві; Зенич Василь з Спаса й інші. В II кл. 16 учнів: Єронім Ільницький, свящ. син у Турці; Панько Король, сел. син у Бусовиськах; Любоїмський Іван, шлях. син у Тернаві; Михайло Лотоцький із Котева; Васонг Гнат, кравецький син із Старого Самбора й інші. В III класі: 17 учнів (Бачинський Петро з Хирова; Білинський Яків, син співака в Кільчицях; Білинський Іван, шлях. син із Мохнатого; Федір Дубравський, шлях. син із Топільниці; Гавх Рудольф із Косова в Коломийщині) й інші). — В З. К. (133-134) за II піврік вписано в елем. класі: Омеляна Антоновича, Теофіля Вітошинського, Кирила Ковальського й Іполита Вальтера; в I кл. 5 учнів (Зенон Улиницький, Іван Кульчицький і інші); в II кл. 4 учнів (Гавенський Микола, Харват Осип, Погорецький Осип і Лотоцький Михайло); в III кл. також 4 (Шеремет Лев, Тарчановський Лев, Гавх Рудольф і Бачинський Петро).

1837/38 в елемент. класі: 30 учнів, у I кл.: 21, у II кл.: 18, у III кл.: 17 учнів. Разом усіх: 86. У З. К. (135) за II піврік вписано в елемент. класі: 3 учнів (Боберський Емерих і два інші); в I кл.: 3 (Новицький Людовик, Погорецький Фердинанд і Стояловський Олекс); в II кл.: 3 (Кульчицький Іван, Косакевич Осип, Улиницький Зенон); у III кл.: 5 учнів.

1838/39 в елемент. класі: 35 учнів і одна учениця. 3 учнів: Бабич Гриць, Березний Степан, Дубравський Степан, Максимович Осип, Радецький Гриць, Вислоцький Франц і б. інших; у I кл.: 15, у II кл.: 15 (Дубравський Іван, Копко Петро й інші); в III кл.: 16 учнів. — У З. К. (137) за II піврік вписано в елемент. класі: 8 учнів, у I кл.: 6, у II кл.: 7 учнів (напр. учня Фрішмана Адольфа вписано »wegen rüth. Sprache«), в III кл.: 8 учнів.

1839/40 в елем. класі: 15 учнів (вписалися 36 учнів). 3 Лаврова: 9 учнів; 2 з Ясениці, один із Волоснянки, один із Страшевич (Литвин Кость), один із Почаєвич (Максимович Осип). У I кл.: 11 учнів (вписалися 22 учні). Вчився тоді в тій класі Степан Дубравський, шлях. син із Топільниці й інші. В II класі: 14 учнів. У III класі: 13 учнів. У З. К. (139) за II піврік вписано в елемент. класі: 4 учнів, у I кл.: 11 (між ними Степана Дубравського), в II кл.: 8, у III кл.: 6 учнів.

1840/41 в елем. класі: 27 учеників і 1 учениця (Сикорська Антонина). В I кл.: 13 учнів (Климент Сенківський, шлях. син із Богошівки в Сянїччині; Волянський Петро з Стрільбич і інші). В II класі: 14 учнів, у III кл.: 17 учнів. — У З. К. (141) за II піврік вписано в елем. класі: 11 учнів, у I кл.: 5, у II кл.: 9 (між ними Степана Дубравського), в III кл.: 9 учнів.

1841/42 в елемент. класі: 34 учні (напр.: Андрушакевич Лев із Ісаї; Сенківський Антін, шлях. син із Богошівки; Дуткевич Мелетій, свящ. син із Солукова, в Долинщині; Луцки Лука, сел. син із Лаврова й б. і.). В I кл.: 29 (Клим Сенківський, Добровольський Карло з Добруси в Жовківщині, Абрагам Методій, син контролера в Самборі й інші). В II кл.: 15 учнів і 2 учениці (Антонина Максимович і Марія Кіляновська, обидві з Лаврова). В III кл.: 26 учнів (Антін Тарчанин,¹ Степан Дубравський,² Едвард Metzger із Винник к. Львова, Василь Левицький, свящ. син із Головецька, Грицько Кміт, сел. син із Кобла, Прокіп Кушлик із Калуша й інші). — В З. К. (144-146) вписано за II піврік в елемент. класі 15 (Адам Цеша-

¹ А. Тарчанин, син столяра в Дол. Устриках у лиськім повіті, пізніший василянїн і вчитель у лаврівській школі. Див. про се низше. — Р. Л.

² Ст. Гас Дубравський, * 14 VIII 1829 в Топільниці, пов. Турка. В Лаврові вчився від 1839-42, опісля в василянській гімназії в Бучачі. Вчительські курси покінчив у Перемишлі й Відні. Вчителював у школі в Кракові (1854-60), опісля в реальних школах у Новім Санчі, Львові, врешті в Стрию, де вчив аж до емеритури 1888 р. Вмер 1909 р. — Відзначився як добродій Т-ва »Просвіта« й української шкільної молоді. Див. Z. Strzet. Grynbergowa, Staromiejskie. Lwów 1899. 560; Михайло Лозинський, Сорок літ діяльності »Просвіти«. Львів 1908. 40; »Письмо з Просвіти« III. Львів 1909. Ч. 9, ст. 142 і мої: Причинки до історії буцацьких шкіл. »Записки ЧСВВ.« IV, вип. 3-4. — Ст. Дубравський відомий також як письменник, автор 4-х статей на вчительські й освітні теми в часописі: »Домъ и Школа«. Львовъ 1864. Ч. 5-8, 10, 13-16 і одної статі в часописі: »Недѣля« [I]. Львовъ. 1865. Ч. 3 (див. Иванъ Ем. Левицкий. Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія. II. Львовъ. 1895. 38, 58), автор особливо цінної книжки: Der slavische Interrogativsatz mit besonderer Berücksichtigung der kleinrussischen Sprache. Ein Beitrag zur slavischen Philologie, herausgegeben von Stephan Dubrawski, Professor an der k. k. Ober-Realschule zu Stryj, Gallzien. Stryj. A. Müller's Sohn Buchhandlung und Buchdruckerei. 1881. 8°, XII+183+4 (див. Ив. Ем. Левицкий. Ор. с. II. 368). — Р. Л.

новський, Мелетій Дуткевич, Антін Сенківський, Грицько Кміт і ін.); у І кл. 12; у ІІ кл. 7; у ІІІ кл. 11 учнів (Едв. Metzger, Пр. Кушлик, А. Тарчанин і інші).

1842/43 в елемент. класі: 47 учнів і 2 учениці (Дом. Левицька, свящ. донька з Головецька, Антоніна Максимович із Лаврова). З учнів: Остап і Володислав Калужняцькі¹ й ін. В І кл.: 23 учні (Антін Сенківський, Франц Вислоцький і інші). В ІІ кл. 23, в ІІІ кл. 23 учні. — В З. К. (149-150) в елемент. класі вписано обидвох Калужняцьких (Остапа й Володислава), Фльоріяна Михальського, Семена Кухарика, Осипа Oberz'a з Стефкової, Миколу Лозинського з Старого Кобла й Ксавера Ласківського з Стефкової. В І кл. вписано 7 учнів (Плятона Губчака, Антона Сенківського й інших). В ІІ кл. 6 (Семен Білінський, Лев Кульчицький, Антін Білінський, Клим Сенківський і інші). В ІІІ кл. 8 (Кость Литвин, Апольон Кульчицький і інші).

1843/44 шк. р. в елементарній класі 37 учнів і 4 учениці (Кіляновська Марія, Кілярська Анна, Грибовська Маркила, Володкевич Марія). В І кл. 26 учнів і 1 учениця (Грибовська Ангеліна). В ІІ кл. 21 учнів. У ІІІ кл. 26 учнів. — У З. К. (151) за ІІ піврік вписано в елемент. класі 7 учнів і 1 ученицю (Грибовську М.), в І кл. 5 учнів і 1 ученицю (Грибовську А.), в ІІ кл. 5, у ІІІ кл. 4 учнів.

1844/45 шк. р. в елементарній класі 46 учнів і 6 учениць; у І кл. 21 учн. і 3 учениці; в ІІ кл. 20 учнів і 1 учениця; в ІІІ кл. 19 учнів. — У З. К. (153) за ІІ піврік вписано, як відзначених, в елемент. класі 5; у І кл. 7 учнів і 3 учениці; в ІІ кл. 7 учнів і 1 ученицю; в ІІІ кл. 6 учнів.

1845/46 шк. р. в елемент. класі 34 учні й 2 учениці; в І кл. 30 учнів і 2 учениці; в ІІ кл. 18 учнів і 3 учениці; в ІІІ кл. 26 учнів. — У З. К. (155) вписано за ІІ піврік у елемент. класі: 6, у І кл. 10, у ІІ кл. 6 учнів і 2 учениці; в ІІІ кл. 8 учнів.

1846/47 шк. р. в елемент. класі вчилися: 24 учні (української мови вчилися тоді 23 учні); в І кл. 17 учнів (укр. мови вчилися 16 учнів), у ІІ кл. 20 учнів і 1 учениця (укр. мови вчилися 16 учнів), у ІІІ кл. 14 учнів і всі вчилися укр. мови. — В З. К. (157) в елемент. класі вписано Коростинського Володислава й Білінського Остапа. В І кл. 4, у ІІ кл. 6, у ІІІ кл. 6 (Гомзинський Маркил, Галькович Антін і інші).

1847/48 шк. р. в елемент. класі 24 учні й 1 учениця (Ковальська Леонора з Лаврова). З учнів із Лаврова: Василь і Павло Бабичі, Павло Целень, Панько Данило, Іван Добрянський, Роман Гавриляк, Ковальський Антін, Лях Микола, Максимов Петро, Мельникович Іван, Нижник Михайло, Швед Андрій. Бачинський Лев

¹ О. і В. Калужняцькі, сини Венедикта, пароха в Стефковій, у лиськім повіті. З усіх предметів мали ноги: *sehr gut*. Перший з них, Остап, род. 1835 р., священиком зівстав 1860 р. Наступного року працював, як помічник пароха, в Ярославі. Опісля був парохом у Коритниках к. Перемишля (1862-1866) й в Папортні к. Добромиля (1867-1870), де й вмер 16 ІІІ 1870 р. — Другий, Володислав (Володимир) К. род. 1834 р., священиком зівстав 1863 р. Працював, як парох, у Новосільцях, пов. Сянік (1865), у Снянській, пов. Сянік (1867, 1868), в Олешинській Волі (1869, 1870), в Іздебках і Павлокомій, пов. Березів, де й вмер у березні 1913 р. — Ще третій, а саме: Омелян Калужняцький учився в лаврівських василіян. На жаль, шкільні акти не заховали прізвища його, бо загинули. Але він учився в лаврівській школі (пор. І. Филипчак. Село без анальфебетів. »Діло« ІІІ. Львів 1931. Ч. 175, ст. 2). Про се свідчить також оповідання самого Ом. Калужняцького проф. І. Филипчак про славу лаврівської школи за директора о. Максимовича (див. висше, ст. 62). Омелян Калужняцький відзначився як професор у черновецькій університеті, учений словіст та автор численних наукових праць у латинській, німецькій, польській і російській мовах про словянські рукописи в ягйлонській бібліотеці в Кракові, словянські українські пам'ятники в львівських архівах і бібліотеках, молдавські документи в міській архіві у Львові, печатані словянські видання в Росії та Україні, Євангеліє в василіянській бібліотеці в Путні, про Апостола з василіянського Городища к. Кристинополя з ХІІ в. й б. і. (див. Іванъ Ем. Левицький. Галицько-русская библиография ХІХ-го столѣтія. ІІ. Львовъ 1895. 155, 256, 293, 404, 435, 471, 511; Гал.-русская библиография за 1887 г. Львовъ 1888. 31; Гал.-русская библиография за 1888 г. Львовъ 1889. 44; Ів. Ем. Левицький. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887-1900. І. У Львові 1909. 42, 133; ІІ. У Львові 1910. 55, 192; ІІІ. У Львові 1911. 81. Пор. також: о. Й. Скрутенъ ЧСВВ. Бібліотека львівських Василіян. »Записки ЧСВВ.« І 171; Акад. Ол. Шахматов — Акад. Аг. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини ХІ-ХVІІІ вв. Київ 1924. 46, нотка 3; І. Огієнко, Історичний словник української мови. »Prace Filologiczne« ХV Cz. ІІ і особна відбитка, [Варшава] 1931. 8; І. Огієнко, Дві грамоти вєводи валахського Івана Мирчі Великого. »Byzantinoslavica« ІІІ/2 Praha 1931. 415, 416, 417, 418, 419, 422 і особна відбитка, Praha 1932). — Р. Л.

із Бачини, Гриневецький Орест із Телесниці, Колпачкевич Іван із Завадки, Маріян Максимович із Старої Соли, Sagallay Іван, лат. обр., з Підкарпатської України й б. і. В I кл. 18 учнів (Коцяба Василь і інші); в II кл. 13, у III кл. 18 учнів (Danhoffner Лев, лат. обр., з Стебника, Віктор Косак із Поляни, син священника, Станислав Павликовський, лат. обряду, зі Львова, Василь Василькевич із Грушева, син священника, Антін Зиблікевич із Ст. Самбора й б. і.). — В З. К. (148) вписано в елементарній класі: Бялобжезького Романа, Бялобжезького Теофіля, Максимовича Маріяна, Максимовича Петра, Киндзерського Михайла, Витошинського Корнила; в I кл. Коростинського Володислава, Коцябу Василя, Риделя Людовика; в II кл. Яворського Осипа молодшого, Metzger'a Осипа, Ропицького Івана; в III кл. Ліщинського Івана, Сеника Петра, Яворського Степана, Кміта Миколу, Беча Дмитра, Губчака Лавра, Колпачкевича Степана.

1848/49 шк. р. в елемент. класі 30 учнів і 3 учениці (Ковальська Л. з Лаврова, Качковська Антонина, Тогіја Маркила з Підкарп. України); в I кл. 13, у II кл. 18, у III кл. 12 учнів. — У З. К. (161) вписано за II піврік у елементарній - III кл. 1+5+ +2+2 учнів.

1849/50 шк. р. в елем. класі 22, в I кл. 12, у II кл. 14, у III кл. 13 учнів. — У З. К. (162) вписано за II піврік у всіх класах: 5 (Скобельський Іван, Максимович Юліан і інші) +4+4+4 учнів.

XIII

По відході о. Максимовича на становище протоігумена, розпорядком консисторії зістав о. Омелян Крайківський¹ директором у школі в Лаврові на рік 1850/51 і свої обов'язки повнив до своєї смерті, до 20 грудня 1853 р. О. О. Крайківський був се чоловік тихої й спокійної вдачі. В школі старався заховати дотеперішній порядок, задержав надалі засновану о. Максимовичем інституцію конвікторів і бідних учеників, що їх живив монастир на свій кошт і забезпечував у всі шкільні потреби.² Всі розпорядки шкільних властей виконував із педантичною точністю; в канцелярній роботі не вислугувався ніким; на всі письма сам завсіді відповідав незвичайно гарним, читким і стало однаковим письмом.

За його управи, дня 26 травня 1851 прийшло до дирекції школи з високої губернії письмо, щоби звертати більшу увагу на тих учнів, які по укінченню третьої класи вступають до гімназії, вправляючи їх більше ніж інших у німецькій мові. Того самого місяця й року прислала висока консисторія міністеріяльне розпорядження, щоб у третій класі ввести нову німецьку книжку, що в ній наново опрацьовано всі географічні уступи, які відносяться до австрійської монархії.³ Того самого року, з припоручення протоігумена ЧСВВ. о. Максимовича, дві монахині, Онисима Гонората Черник і Анастасія Кульматицька,⁴ робили іспит у головній лаврівській школі, перша з відзначеним поступом, друга з добрим. Обидві заняли пізніше видніші становища в яворівським василіянським жіночим монастирі, перша, як ігумена, друга, як учителька. При тій спосібності піднести треба факт, що від початку 19 століття аж до часу відкриття Краєвої Шкільної Ради майже щороку по кількоро дітей з інтелігентних домів здавали приватні іспити в лаврівській головній школі. Це можна пояснити тим, що не всіх ро-

¹ о. Ом. Крайківський ЧСВВ. родився в селі Дрицеві, в Бережанщині, 1803 р. Посмертну згадку про нього помістив «Отечественный Сборник» II Вѣдень 1854. Ч. 4 (див. Ів. Ем. Левицький. Л. с. І. Львовъ 1888. 85). — Р. Л.

² АЛМ. Шкільні акти IX-X.

³ АЛМ. Gest. Prot. II 18.

⁴ Деякі документи до історії згад. обидвох василіянок знаходяться в Архіві Укр. Єпископів у Перемишлі в «Актах до історії сс. василіянок у Яворові від XVII-го віку». — Р. Л.

дичів стати було в тих часах посилати діти до школи, тому вчили їх дома самі, або при помочи нанятих гувернерів. Часом утяжливі комунікаційні середники не дозволяли з дітьми запускатися в далеку дорогу, длятого воліли лише раз у рік літною порою переїхатися з дитиною до іспиту, звичайно до іспиту з III або IV класу, щоб одержати тут шкільне свідоцтво, яке управнювало перейти до гімназії в тих часах без іспиту. Учеників, котрі здавали приватні іспити в лаврівській школі, записали в актах 211. Це переважно¹ сини польської шляхти й священиків та лісничих.

Дня 6 грудня 1851 р. до ч. 89 зажадав шкільний повітовий інспектор, о. Турчманович, від директора школи, о. Крайківського, зложити присягу, як державний функціонер. О. Крайківський ніде в шкільних актах не міг найти формули змісту цієї присяги. По довгій переписці з повітовим шкільним інспектором мусів відїхати 28 грудня до Стрільбич, щоби там виконати перед шкільним інспектором ту присягу; вернувши, таку саму присягу відобрав від свого вчительського збору.

Дня 9 грудня 1851 р. перший раз появилася в Gestions-Protokoll'i записка в нашій тодішній мові, що її записав о. директор Крайківський. Записка така: Всечеснѣ: консисторѣ з дня 3/15 октобрія т. г. ч. 533. увѣдомляієть Директоратѣ школы головной Лавровской через Высоко почтенное Старосамборское повѣ: ш. н. Надзирательство з дня 13/25 Ноембрія 851. Ч: 97. і звертаієть акта испита II полпрочія 850/851. съ изятіємъ испытныхъ витягѣвъ и школ инвентаря съ тѣмъ що бы на будущность пробныи виробленія через учениковъ въ школѣ подъ надзоромъ касателныхъ учителей прынайменьй однажди въ мѣсяцы сочынаемыи и перегляненныи Всечеснѣ: консысторевы предкладады ся. Въ прочемъ извѣщае ся, що хорошее употребленіе учительскихъ лыцъ Всечесн: Консысторѣ взявъ до прыязной свѣдомости. Ця перша вістка, записана в протоколі (т. II) на 20 картці 1851 р. в українській лаврівській школі, овіяній до того часу німецько-польським духом. Її записав директор у лаврівській школі, о. О. Крайківський, що в нім із подумом весни народів пробудилось українське серце й любов до свого рідного слова. Це перша ластівка, перша українська ластівка, що з подумом весни народів завитала до Лаврова й збудила з довгого сну наших братів — синів українського народу. Ця перша українська птичка вперше заспівала над лаврівським монастирем під впливом подій 1848 й наступних років. Розбурхана хвиля народного життя й Лаврів пірвала з собою!... Як приглянемося уважно мові й правописови о. Крайківського, не здивує нас це. Де він мав учитися української мови? «Русалки Днѣстрової» може й не бачив,... вона й так тоді була під арештом... Від бойків учитися, що до Лаврова на відпуст приходили, якось не годилося. Наші граматики шойно складано. Учився, видно, мови й правопису з «Зорі Галицької».

Від того часу, вже на переміну, з німецькими появляються в лаврівських шкільних актах і протоколах всілякі урядові звідомлення й в українській мові, хоч головні книги й катальоги, в формі Ekstrakt'ів і Einladung'ів писано все таки ще в німецькій мові. В одній із пізніших записок о. Крайківського, по українськи написаних у Gestions-Protokoll'i, читаємо: Высокопочтенное ш. н. Старосамборское Надзира-

¹ АЛМ. Gest. Prot. II.

тельство з дня 18/30 цвѣтня 1852 Ч: 24 увѣдомляієтъ тутешнуіу дирекцію, ажебы стосовне до рѣшенія Пр. консистора з дня 22/3 Марта т. г. Ч: 200 на будущность кромѣ граматикі німецкой и руской, та-кожде и польска учебной молодежи преподавалася. — Щоби учитель елементарной клясси Лука Кречковскій и кандидатъ учительского званія Евтимій Доманикъ сдѣлали въ теченіе 6 мѣсяцей испытъ зъ науки преподаванія и воспитанія (Erziehungs- und Unterrichts-Lehre) предъ учителемъ тихъ предметѣвъ при Перемискомъ приуготовлячо-учительскомъ курсѣ въ присутствіи верховнаго училищъ народныхъ Надзирателя.¹

Слава лаврівської школи, особливо похвали, що їх діставав о. Максимович і його учительський збір, спонукали о. Крайківського та його помічників, щоби й їх не минали признання високих шкільних властей. Тож змагали вони всіма силами задержати славу лаврівської школи на дотеперішній висоті. Працю їх нагороджено тим, що що-року приходили такі признання, то з консисторії то з львівської губернії.²

Як за попередників, так і за о. Крайківського, віденське правительство через ц. к. шкільний склад книжок присилало, нераз що-року й два рази до року, різні розпорядки в справі закупна нових, або поправлених, розширених шкільних книжок, у першу чергу німецьких, опісля польських, а відтак і українських (руських), катехизмів, біблійних історій і ін. Однак шкільні книжки не розходилися в такій кількості, на яку числив уряд, хоч видавництво шкільних книжок у Відні відкликувалося при тім на міністеріяльні накази, навіть на цісарські розпорядки. Причиною малого запотребування книжок була недостача шкіл і мала фреквенція в тих школах, бо міродайні чинники від 1822 р. за-лишили закладання шкіл; зокрема в околиці Лаврова до 1828 р. не зложено ні одної школи. Від часів великих революційних рухів в Європі (1830/31) основано на західній Бойківщині до 1848 р. всього 2-3 тривіальні школи, а в пізніших часах закладання нових шкіл також не поступило наперед.³ Тому то книжки лежали у віденських магазинах, бо ніхто про них не питав. Щойно згодом ц. к. видавництво шкільних книжок взялося на спосіб. У 1854 р. видало обіжників до всіх галицьких книгарень, до переплетників книжок, християнських купців, з виїмком jüdischer Kaufleute, даліше до директорів шкіл і учителів, щоби подбали про розпродажу шкільних книжок між шкільною молоддю, а адміністрація видавництва уділить їм піврічного кредиту (!) під умовою, що начальник громади, священник або почтар заручать, що вони »zahlungsfähig«. Адміністрація книжок обіцяє тим людям дати 30 % опусту під умовою, що візьмуть товару не менше як на 10 злр. (С. М.) світських книжок, або за 5 злр. книжок духовного змісту.⁴ Чи цей обіжник мав який успіх, не можемо сказати.

В 1852 р. о. Крайківський мусів вести процес із громадами: Нанчілка Велика й Лаврів за зрубання й привіз дров з монастирського ліса для опалення школи, в котрій вчилися їхні діти, до чого згадані громади, по думці § 369 і 391 політичної шкільної устави з 1805 й 1817 рр., були зобов'язані. Обі громади належали до шкільного звязку в Лаврові і з них діти

¹ АЛМ. Gest. Prot. I.

² АЛМ. Gest. Prot. II 26, 27, 28.

³ І. Филипчак, З історії шкільництва на західній Бойківщині. »Літопис Бойківщини« I. Самбір 1931. 43-112.

⁴ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

найбільше ходили до школи й з неї користали, особливо діти громади Лаврів. Це сталося саме по касаті панщини. Обидві громади заявили, що не будуть звозити дров, бо це панщина! Дирекція школи звернулася до тодішнього мандатора, щоби справу залагодив і пояснив людям, що це не панщина, але горожанська повинність за науку дітей. Однак мандатор злегковажив справу і до школи поставився неприхильно. Роки минали. Василіяни, як могли, опалювали школу й вчили їхні діти. Колиж справи не вдалося на місці залагодити, тоді монастир, як власник школи, вніс скаргу до ц. к. окружної влади в Самборі проти громад Нанчілки й Лаврова за недоставлявання дров до школи зі своїх власних лісів.¹ Ц. к. окружна влада в Самборі (k. k. Kreis-Amt) до 1852 р. цього письма не полагодила. Тоді о. Крайківський, як директор головної школи, вніс справу до шкільного інспекторату, щоби він силою своєї влади порозумівся з окружною владою в Самборі й попросив її прихильно полагодити справу доставки дров для школи. Однак за свого життя не діждався полагодження діла, котре тягнулося ще цілих 7 років. Щойно 27 серпня 1855 р. прийшло письмо з ц. к. окружної влади в Самборі до дирекції школи в Лаврові, під числом 9022, в яким ту справу полагоджено неприхильно.² Самбірський циркул станув на становищі, що панщина вже устала і селяни не обов'язані возити дрова для школи в Лаврові, тимбільше, що село Нанчілка Велика за далеко віддалена від Лаврова і не має обов'язку посилати туди дітей до школи.³ Циркул однак зазначив, що проти його рішення прислугує монастиреви право до 14 днів внести рекурс до високої губернії. І справді, монастир іменем школи вніс рекурс до губернії, де він перележав знову 2 роки, аж 1857 р. за часів директора о. Панковича й на його ostrі домагання полагоджено справу дня 29 травня, до ч. 3199, ось в який спосіб: Висока губернія у Львові є також того погляду, що панщина вже устала. Тому селяни не обов'язані ні рубати ні звозити дров із монастирських лісів для школи в Лаврові, тимбільше селяни з Нанчілки Великої, віддаленої від Лаврова більше, як 4 км. За те громада Лаврів має обов'язок на основі обов'язуючих законів удержувати в себе тривіальну школу, для котрої мусить достарчити опалу. Але тому, що вона не має в себе тривіальної школи, а користує з добродійства головної школи в Лаврові, вона обов'язана подбати про опал для двох саль тривіальної школи, а саме про 12 сягів дров для лаврівської головної школи.⁴

О. Крайківський цього рішення не діждався. Вмер дня 20 грудня 1853 р., про що наступного дня урядово повідомлено повітовий шкільник інспекторат у Стрільбичах і крім сього занотовано в протоколярній книзі на 31 сторони ось що: *Seiner löblichen k. k. Distrikts-Schul-Aufsicht ist der Bericht vom Tode P. Ae. Krajowski Schuldirektors vorgelegt worden.* Тих кілька урядових зимних слів, кинених до шкільних актів, були якби останньою заплаатою для ченця-громадянина за сповнювання своїх обов'язків, а нагородою для нього за будження любови до рідного слова й до свого народу, були певне сльози його *»armen Schüler«* на гробі свого вчителя-опікуна. З шкільних актів у лаврів-

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

ським архіві видно, що о. директор Крайківський тішився загальною симпатією всіх людей: шкільних властей; своїх братів і шкільної молоді. Несподівана смерть його, як висказується наступник його в письмі до шкільних властей, викликала великі ускладнення в обсадженню учительських місць сього й наступного шкільного року.¹

По його смерті обіймив уряд директора в школі ігумен у лаврівським монастирі, о. Юст Ганкевич,² що був директором один рік, до номінації нового директора, о. Наркиса Миколи Панковича.

XIV

О. Наркис Панкович³ — це визначніша особистість у василіянським Чині й дуже заслужений лаврівський ігумен.⁴ Директором у лаврівській школі зівав 1854/55 р. й був ним 20 років, себто до 1873/74 р. Крім того, від 1856 р. він сповняв уряд ігумена в лаврівським монастирі й пароха в Лаврові аж до кінця свого життя. Коли попередник його, лаврівський ігумен о. Аркадій Барусевич ЧСВВ.,⁵ тяжко захорував, тоді написав письмо до протоігумена о. Мацієвського у Львові й просив дозволити йому виїхати лічитися, а уряд ігумена віддати директорови о. Панковичеві, що в усім дасть собі раду. На те протоігумен Мацієвський відписав о. Панковичеві отсе письмо:

Христось посредъ насъ. Szanowny księże Schuldirektorzel Dnia 7° 9^{bra} tego miesiąca otrzymałem List z Ławrowa od Waszego ks. Rektora bardzo dla mnie nieprzyjemny t. j. że ksiądz Rektor bardzo słaby, potrze-

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² о. Ю. Ганкевич ЧСВВ. * 1808 р. Священником зівав 1831 р. Ігуменував у Дрогобичі, від 1850-1854 р. в Лаврові. Описля був проповідником у Гошеві (1856), працював у Краснопуці, як сотрудник (1857, 1859) і капелян у словітських сс. василіян (1867). Втопився 25 V 1872 р. в Милятині, підчас купелю в Бузі. — Р. Л.

³ о. Н. Панкович ЧСВВ. * 22 IV 1814 р. в Милошевичах к. Щирця в львівський архиєпархії. До Чина вступив 14 IX 1839 р., священником зівав 1844 р., † 22 XI 1879 р. в Лаврові. Поховано його на лаврівським цвинтарі к. церкви св. Івана Хрестителя. На могилі його є пам'ятник із залізним хрестом і написом. В 1860-их рр. о. Панкович був консультором у василіянським Чині. — Р. Л.

⁴ Див. М. Голубець, Лаврів. »Записки ЧСВВ.« II 64, 329.

⁵ о. А. Барусевич ЧСВВ. ігуменував у Лаврові від 1854-1856 р. Вмер 16 I 1857 в Дрогобичі. Під тим днем, місяцем і роком у рукописнім Regestr'i Kapłanow i Braci Zakonu S^{go} Bazylego wielkiego w Prowincyi Lwowsk. Galicyi i Lodomeryi Zmarlych a w klasztorze Podhoreckim Zakonu Bazylianskiego na wieczną pamiątki Zapisanych — Roku pańskiego 1828 Sporządzon'im, що зберігається в василіянським архіві у Львові, підгорецький ігумен, о. Венедикт Ольшанський ЧСВВ. († 6 II 1857), записав: Pater Arkadius Barusiewicz, Superior Monasterii Ławroviensis ac emeritus Professor et Praefectus Gymnasii Buczaczensis, Obiit die 17^a Januarii 857 Annorum 44. qua aegrotus in Drohobycz et ibidem sepultus exstiterit. — Інший василіяннин, крехівський ігумен о. Ом. Косак († 7 III 1881), про о. Барусевича так записав: Arcadius Barusiewicz, emeritus Consultor Provinciae, Superior Monasterii Ławroviensis, mortuus in Monasterio Drohobycensi (див. Cathalogus mortuorum Religiosorum Ordinis S^{ti} Basilii Magni ab A^o 1805, списаний у крехівським монастирі; зберігається також у василіянським архіві у Львові). — В тодішній пресі появилася про о. А. Барусевича така посмертна згадка: Посмертнеє wspomинanie. † Дня 5. Сѣчня сего року оупокойся Всечестный Аркадій Барусъевичъ, Священникъ Чина св. Василія Великого, бывшій профессоръ и директоръ гимназіи Бѣчацкой, въ конци же ревниый настоятель Монастыря Лавровскаго. — Wspomинanie того въ школьныхъ дѣлахъ много заслуженого мужа, продолжати ся буде въ сердцахъ не только собратій, но и всѣхъ тыхъ, котры колись подъ его руководствомъ образовалися! Да будетъ ему блаженный оупокой и вѣчная память! Див. »Отечественный Сборникъ« V. Вѣдень 1857. Ч. 3, ст. 24. — Р. Л.

буje курacyj, а тежє в Ławrowie, gdzie ani Lekarza ani Apteki etc. przedsiębrać niepodobna — pisze do mnie наступуєcymi wyrazami 1) zlitujcie się na demną i pozwolcie do którego klasztoru mnie dla poratowania zdrowia odjechać, bodayby gdzie na krótki czas, gdzie w miejscu byłby lekarz i apteka, а przedewszystkiem oddajcie zarząd klasztoru Ławrowskiego ks. Pankowiczowi, bo wszystko się zniszczy, zбоже, bydło etc. on sobie da radę etc. Zaczem przeczytawszy to, na takie przedstawienie rzeczy, nie mogłem być nieczułym i nielitościwym nad naszym Bratem, aby życzeniu jego zadość nie uczynić, kiedy tego miłość braterska po nas wymaga, aby jego ratować, а przytem, aby ogólne dobro klasztoru także na tem nie ucierpiało. — Otóż z tych powodów Urząd prowincyałski przesyła na ręce ks. Rektora słabego list posłuszalny dla Was, w moc którego obejmiesz zarząd klasztoru Ławrowskiego, а odebrawszy kasę klasztorną i Akta etc. i w imię Boże podług możności dla dobra ogółu i sławy naszego zakonu pracować. — Niech i drudzy Oycowie pomagają w trudach i nie ociągają się od wspierania dla dobra ogółu соєдненими силами много слабѣй, навіть сили здѣлати могутъ. — Teraz wypadaloby mnie koniecznie być u Was, lecz Bóg mi świadkiem że teraz do Was jechać nie mogę, niezadługo muszę jechać do Uniowa, ба nawet nie możnaby teraz wykalkulować, czy wozem czy sanmi — puszczać się w drogę, ali piszcie do mnie а ja ztąd co będę mógł, to będę radził. — Napiszcie а i pieniędzy Wam przyślę. Teraz w 9^{bris} poodbierają się i na każde wezwanie pocztą do Ławrowa odeszlę. Co się тyczy 1710 f. c. m. które żадają z Bezirks-Amtu i termin upływa, można prosić о prolongacyę z powodu słabości ks. Rektora, а troszczeku później, możesz l... V. odbiegnąć do Wyznych Wysockich dla zkollacyonowania, czyli verifikowania książeczek niegdyś poddańczych — а w razie można będzie... ten interes panu possessorowi Strzeleckiemu z wyznnych Wysockich etc.¹ Co się zaś тyczy wyjazdu ks. Rektora, gdzie tam wyjechać zadecyduje się, to proszę tak zarządzić, jak dla słabego może być naydogodniej — z zupełnie szczerą braterską usługą, gdyż każdy z nas, nie wie, co go czeka? А jaką miarą mierzycie, taką wam odmierzają. — Oczekuję odpisu. Bądźcie zdrowi. ks. M. Maciejewski Z. S. B. W.² Lwów d. 7° 9^{bris} 1856 w wieczór.

¹ В Висоцьку Вижнім к. Турки лаврівські василіяни мали свої посілости, поля й ліси. В XVII і XVIII вв. був там також василіянський монастир (див. М. Н. Коссаць, Шематизмъ провинції св. Спасителя Чина св. Василя В. въ Галиції. Львовъ 1867. 179; Юл. Никоровичъ, Схиматисмъ епархії перемышльської на г. 1877. Перемышль 1877. 324; на г. 1879. Перемышль 1879. 421; Схиматисмъ Епархії соєдин. перем., самб. и сян. на г. 1886. 65; М. Голубецъ, Лаврів. »Записки ЧСВВ.« II 45; І. Крип'якевич, Середньовічні монастирі в Галичині. Ibid. II 103; Wł. Pulnaniowicz, Źródła Sapo, Stryja i Dniestr. Turka n/S. 1929. 130). — Колишня василіянська церква існує там ще й нині. Частина села, де був василіянський монастир, зберігає свою історичну назву: »Василіянська Громада«. — Документи до історії василіян у Висоцьку Вижнім із XVII-XIX вв. знаходяться в василіянських архівах у Лаврові й Львові. В Архіві ж Українських Єпископів у Перемишлі в »Актах до історії лаврівських василіян від 1797-1814« зберігаються акти до історії двох сотрудників у Висоцьку Вижнім: о. Теофілякта Кубасевича ЧСВВ. з 1802-1803 й о. Аполюна Дудинського ЧСВВ. з 1809-1814 рр. — Р. Л.

² АЛМ. Шкільні акти IX-X. — о. Модест Мацієвський ЧСВВ. * 6 XI 1802, вступив до Чина 20 VII 1828, врочисті обіти зложив 1832, священником зістав 1836, † 19 IV 1885 р. в Гошеві. В василіянськй Чині сповняв уряди Ігумена в Добромилі й Бучачі, вчителя й директора в василіянськй бучацькй гімназії й головній школі, консультора

Крім вроджених педагогічних способностей, наділений був о. Панкович від природи визначним організаторським і адміністративним талантом, а надівся горячим патріотичним чуттям та безмежною любов'ю до свого народу. Його цікавили всі народні справи. Бував на всіх тодішніх народних зібраннях і пильно прислухувався до всіх бажань нашого народу, які западали на наших всенародних зібраннях. Передплачував для монастирської бібліотеки всі без виїмку наші тодішні видавництва, які лише появились друком у Львові чи на провінції

Чина й довгі роки був протоігуменом по о. М. Максимовичі від 1854-1874 р. Опісля ігуменував у гошівському монастирі. Відзначився також як церковний і народний діяч, член «Рускої Ради», «Гал.-русской Матицы», член-основник «Академ. Кружка», приятель і добродій української молоді й письменства (пор. [Володимир] Стебельський, Молитва. Львів. Накладомъ О. Модеста Мацієвського, Протоігумена Ч. С. В. В. Зъ печатнѣ Института Ставропігійского, 1873; див. також: Ів. Ем. Левицькій, Ор. cit. II 207). Він зладив і видав перший в українській мові: Шематисмъ честнаго духовства Чина св. Василя В. въ Галициі на годъ 1856. Львовъ Тіпомъ Института Ставропігійнаго 1856. 22X14.5, 14 + (2 в.). Див. Ів. Ем. Левицькій, Ор. cit. I 98. Він видав також: Шематисмъ Чина св. Василя В. въ Галициі на годъ 1857. Львовъ 1856 і Шематисмъ монастирей Чина св. Василя В. въ Галициі на годъ 1859. Сь исправленными историческими примѣчаніями. Львовъ 1859 (пор. Ів. Ем. Левицькій, Ор. cit. I 104, 115). Автор останнього не Ом. Коссака ЧСВВ., як се подав М. Голубець (Лаврів. «Записки ЧСВВ.» II 33), але о. Іриней Яворський ЧСВВ. (див. Ів. Ем. Левицькій, Ор. cit. I 115), що подав у Шематисмі на р. 1859 цінні історичні відомості про василіянські монастирі в Галицькій Україні. З під руки о. Яворського вийшли також історичні відомості про монастирі в Шематисмі на р. 1857. Велика також заслуга о. Мацієвського, що він видав відомий «Шематизмъ провинціи св. Спасителя Чина св. Василя Великого въ Галициі, уложеный по капитулѣ отбывшійся въ монастырѣ св. Онуфрейскѣмъ во Львовѣ дня 24. и 25. Липця 1866, и короткій поглядъ на монастыри и на монашество руске, отъ заведеня на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время. Во Львовѣ. Въ типографіи Института Ставропігійнаго 1867». 24X15, 352 + (2), працю «змістомъ багату й досі цінну» (М. Грушевський, Історія України-Руси. V. Львів 1905. 654). Нині той «Шематизмъ» належить до бібліографічних рідкостей, надруковано бо його тільки в 260 примірниках. Авторський примірник того «Шематизму» зберігається в василіянській книгозбірні у Львові. При тій нагоді треба зазначити, що автор того Шематизму також не Ом. Коссака, як се помилово подають: о. К. Мрозовський, Коротка історична розвідка о крехівських монастирі, написана в Лаврові 1917 (рукопис у василіянському архіві у Львові) й М. Голубець, Лаврів. «Записки ЧСВВ.» II 34, але Михайло Коссака, львівський архівар, світська людина, що в згад. Шематизмі, на стор. 351, підписався: Написавъ М. Николаевъ Коссака. Про авторство Михайла Коссака див. також: Ю. Никоровичъ, Ор. cit. на г. 1877. 326, на г. 1879. 427; Ів. Ем. Левицькій, Ор. cit. II 89; Ол. Колесса, Лаврівські пергаментові листки з XII-XIII в. «Записки Н. Т. Ш.» LIII і ос. відбитка. Львів 1903. 2; М. Грушевський, Ор. cit. V 262, 263, 266, 267, 654; Wołyński, Z przeszłości Hozzacy na Wołyniu. Kraków 1909. 56; І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури. Львів 1910. 313; о. Й. Скрутень ЧСВВ. Передмова. «Записки ЧСВВ.» I 6; І. Крип'якевич, Ор. et I. cit. II 70; М. Голубець, Матеріали до каталогу монастирів ЧСВВ. в Галичині. «Записки ЧСВВ.» III 166; Р. Луканъ ЧСВВ. Василіянська друкарня в Заплатинських Угерцях пов. Самбір. «Літопис Бойківщини» I 151 і ос. відбитка. Самбір 1931. 2; о. М. Каровець ЧСВВ. Велика Реформа Чина СВВ. 1882 р. «Нова Зоря» VII. Львів 1932. Ч. 15 (513), ст. 3 і особіна відбитка. Частина перша. Жовква 1933. 91. — Годиться ще тут подати, що о. Мацієвський як протоігумен звертав пильну увагу на монастирські архіви й книгозбірні й дбав про порядок у них. Про се свідчить між і. велика рукописна записка його в рукописній списі книжок у василіянській книгозбірні в Кристинополі з приводу канонічної візитації, що її він переводив у тамошнім монастирі. Записка ж кристинопільського бібліотекаря в згаданій списі подає нам, що о. Мацієвський позичав із кристинопільської бібліотеки давні церковно-словянські рукописи до Львова, для своїх приватних студій про них. — Статі про о. Мацієвського помістили: «Наука» VI. Львів, 1877. Ч. 12 з портретом і М. [Михайло] І. Тиндюк («Слово» XXVI. Львів, 1886. Ч. 34-40, Див. Ів. Ем. Левицькій, Ор. cit. II 279, 580). — Р. Л.

і обов'язково роздавав усім священикам, братчикам і старшим ученикам до читання. Він перший ввів до лаврівського монастиря патріотичного руського духа, він зачав прилюдно в монастирі по руськи говорити й приказав усім монахам говорити до себе по руськи й між собою уживати руської, як тоді називали, мови.¹ Василяни почали тоді отверто уважати себе за Русинів, а він скріплював цю Русь назовні й внутрі, виробляв їх серця для нашої ідеї. Крім любови до нашого св. обряду, перемінювалися василяни поволі і в патріотів, Русинів.

Вельми помічний у заціплюванні нашої національної свідомости й в укріплюванні нашого духа між василянами був тодішній довголітний шкільний інспектор, о. Турчманович, котрий від 1848 р. почавши, систематично, де лише міг, заціплював патріотичні почування й уживав, як тоді вмів, руського 'письма. Ось приклад: Ч: 22. Пречесному и Преподобному Настоятелю Монастиря в Лавровѣ. Выс. Пр. Консисторія зъ дня 6/18 Марта т. г. ч. 245 свертаючи предложеный за 1е пѣлроче акта испитовый зъ тамочного училища головного съ изытіємъ испитовыхъ вытяговъ которыи ся ту '/. заключають поручило Вашему Высоко Преподобію приказати, дабы на будущность въ тамошномъ головномъ училищи науку церковного пѣнія майже (?) для учениковъ нашего обряда впровадилъ, успѣхъ же въ тѣмъ предметѣ молодежи надобно въ испитовыхъ вытягахъ доказовати. Зъ Старосамборского п. у. н. Надзирательства. Стрѣльбичъ дня 29 цвѣтна 1854. Турчмановичъ, надзиратель.²

О. Панкович, як сказано, заціплював цього національного духа й між шкільною молоддю, про що говорять і нині ще його ученики-старики, наприклад: недавно померлий емеритований почтовий урядник у Самборі, Осип Кречковський,³ родом з Ільника; вихованок у лаврівській школі, о. Іларіон Гмитрик, вислужений катехит у самбірській гімназії; Антін Качмарський, емеритований управитель народньої школи, котрий був правою рукою о. Панковича й мав повірені ключі від монастирських шпихлirів. Всі вони були відличними учениками в лаврівській школі й всі винесли якнайкращі про неї спомини на ціле життя, бо там добре вчили. Учителі Качмарський оповідає, що тим, що виніс з лаврівської школи, він жив довгий час в учительській семінарії. Однак із часом у 1860-х і 1870-х роках почала й до лаврівського монастиря заглядати язва розбиття на партії твердих і м'яких і на тім тлі повставали в монастирі дискусії й спори. Ця загальна в нас пристрасть не минула й лаврівських ченців, як оповідає Осип Кречковський.

О. Панкович, ставши директором, мусів кінчити розпочатий о. Крайківським процес із громадами Лавровом і Нанчілкою, котрі не хотіли нарубати дров із монастирських лісів і привезти їх на опал у шкільних саях, у котрих училися їхні діти. Тому, що річна ремунерація для оо. учителів у лаврівській головній школі була смішно мала, бо шкільний фонд від довгих часів платив річно тільки по 14 зл. і 30 кр.

¹ Оповідання ученика в лаврівській школі, Осипа Кречковського.

² АЛМ. Шкільні акти ІХ-Х.

³ Осип Кречковський покінчив ІV класу 1859/60 шк. р., як відзнач. учень. Вписано його в «Зол. Книзі» на 177 стор. На тій самій сторінці в З. К. записаний також Захар Павлюх, емерит. генерал-авдитор у Відні, що вмер 24 ІІ 1934 в Чернівцях (пор. «Діло» 1934, чч. 54, 57 і 71), а на 180 стор. вписаний о. Іларіон Гмитрик, що покінчив цю школу 1862/63 р.

і ті гроші нераз тяжко було з державної каси видобути, о. Панкович робив старання так у консисторії, як і в губернії, щоби ту ремунацію підвищити. Він підчеркував, що стидно для держави, щоби священикам, людям із висою освітою, платити за цілорічну тяжку працю в школі лише 14 fl. 30 кр. Також старався о. Панкович про виєднання грошей на премії для пильних учеників. Коли якесь прохання з дирекції лаврівської школи від часу до часу на бюрку якогось достойника губернії, чи пізнішого намісництва, появилося, тоді наступала така процедура, що згадані урядовці удавали, що не знають, на якій підставі оо. василіяни ведуть школу в Лаврові. Замість вишукати собі відповідного акту в губернії чи намісництві й справу полагодити, згаданий урядовець відсував справу набік і запитував дирекцію школи, щоби вияснила, на якій підставі школа в Лаврові існує й справа на пів року й довше відволікалася. Діставши таке письмо, о. Панкович мусів писати довгі звіти, опирати їх на історичних даних, від князя Льва почавши, переходити цілу історію лаврівської школи на те, щоби дотичний урядовець кинув цілу справу до коша, а на внесену просьбу рідко коли щонебудь відповів.

За часів директури о. Панковича наступила реорганізація головних шкіл у тім дусі, що, замість трьох клас головної школи й одної елементарної класи, повсталася одноцільна чотирокласова школа з усуненням елементарної класи. Це сталось щойно 1859 р., другого року урядування директора Панковича. Дня 23 березня 1855 р., до ч. 14480, міністер просвіти видав новий розпорядок у справі реорганізації головних шкіл на 4-класові й в справі уділювання в них наук. У першім параграфі цього розпорядку сказано, що від початку 1855/56 шк. року кожда головна школа має бути 4-класова в цей спосіб, щоби давну елементарну класу називати першою, давну першу другою, другу третьою, а третю четвертою. — § 2 постановляє, що предмети науки зістають ті самі, а саме: Die Religionslehre, Der Sprachunterricht (d. i. Lesen, Sprachlehre, Rechtschreibung, Übung im mündlichen und Schriftlichen Gedankenausdrucke), das Schreiben und das Rechnen. Der Gesang ist in allen Schulen zu üben, und wo es die Umstände gestatten, ist auch das Zeichnen in den Unterricht aufzunehmen. — По § 3 наука периліії в першій класі уділяється в двох годинах тижнево, в II і III по 4 години, а в IV класі 3 години тижнево, з чого в I класі одна година, в II і III по 2 години, а в IV класі по 3 години припадають для катехита, а в інших годинах класовий учитель має повторити з дітьми те, що катехит їм пояснив. — § 4 каже: Die Lehrbücher für den Sprachunterricht sind: in der I Klasse die Fibel, in der II Klasse das erste Sprach- und Lesebuch, in der III Klasse das zweite Sprach- und Lesebuch, in der IV Klasse das dritte Sprach- und Lesebuch. Дальше цей § дає вказівки, як має поступати наука цього предмету від найнижшої до найвищої класи. І треба признати, що тодішні методичні інструкції були цілком правильні й льогічні, хоч деякі теперішні педагоги переходять над ними до денного порядку. Подаємо їх в оригіналі: Dieser Unterricht beginnt in der I Klasse mit dem Lautieren oder Buchstabieren und schreitet unter stetter Begleitung der Anschauungs- und Sprachübungen bis zum mechanisch fertigen Lesen aller Druckarten der Fibel fort, wobei die Kinder auf die verschiedenen Arten der Laute, auf die Dehnung und Schärfung und deren Bezeichnung, dann auf vorkommende Unterscheidungszeichen und auf den

Gebrauch der grossen Anfangsbuchstaben aufmerksam zu machen sind. Die in der Fibel vorhandenen Gedichte und Erzählungen sind als Gedächtnissübungen zu benützen.

In der II Klasse ist nebst der Vervollkommung der mechanischen Fertigkeit im Lesen, auf die richtige Betonung durch Einführung der Kinder in das Verständniss des Gelesenen in sachlicher Beziehung hinzuwirken, wobei jedoch alle weitschweifigen und die Fassungskraft der Kinder übersteigenden Erklärungen zu vermeiden sind. In sprachlicher und orthographischer Hinsicht ist das in dem Lesebuche unter der Aufschrift: »Sprachübungen« gegebene einzuüben und zur richtigen Auffassung zu bringen. Zu Gedächtnissübungen dient der Stoff des Lesebuches.

In der III Klasse sind die Übungen zur Vervollkommung des fertigen und richtigen Lesens, die Wort- und Sacherklärung, so wie Gedächtnissübungen fortzusetzen, im Grammatischen, Stylistischen und Orthographischen ist, soweit die Anleitung des Sprach- und Lesebuches reicht, fortzuschreiten.

Das Ziel der IV Klasse ist vollkommenes Verständniss des Gelesenen in sachlicher und sprachlicher Hinsicht, genaue Kenntniss der Redetheile des grammatischen und synthetischen Baues der Unterrichtssprache, richtiges und fertiges Analysiren, Bilden und Zusammenziehen der Sätze somit auch volle Befähigung der Schüler zur Erlernung einer anderen Sprache. Im Stylistischen sind Beschreibungen, Erzählungen, Briefe und die im gewöhnlichen Leben vorkommende Geschäftsaufsätze zu verfassen, im Orthographischen ist eine richtige und geläufige Handhabung der angeführten Schreibweise nebst der richtigen Anwendung Unterscheidungszeichen zu erzielen, den Stoff zu Gedächtnissübungen gibt das Lesebuch.

§ 5 звертає увагу на науку писання і каже: Bei dem Schreibunterrichte ist überhaupt auf eine sichere, leicht lesbare, gefällige und fertige Handschrift zu sehen; дальше розпорядок міністра приказує розпочинати її з наукою читання від першої класи, ідучи поступенно й удосконалюючи письмо в висших класах, на що призначається від 3 до 4 годин тижнево. В третій класі звертається увагу на Kurrent oder die lateinische Schrift; in der IV Klasse wird mit diesen Schriftarten fortgefahren.

В § 6 мова про рахунки, котрих мається учити з приписаних книжок, по 4 години тижнево: In der I Klasse sind die Kinder in anschaulicher Weise mit den Zahlen vertraut zu machen und zum fertigen und sicheren Vor- und Rückwärtszählen mit 1, 2, 3, 4 bis 10 und von 1 bis 100 zum Lesen und Schreiben der Zahlen von 1 bis 100, zur Kenntniss des Gulden in seinen Theilbeträgen und ihren Benennungen, des Pfundes und seiner Theilgewichte, und der im Leben gewöhnlichsten Masse anzuweisen. — In der zweiten Klasse sind die Schüler nebst der fortgesetzten Unterweisung in der richtigen Auffassung der nächst grösseren Zahlen in den vier Rechnungsarten, sowohl mündlich (Kopfrechnen) als auch schriftlich (Tafelrechnen) in leichten Beispielen fleissig zu üben. — In der III Klasse hat das Rechnen im Lesen und Schreiben der Zahlen, in fortgesetzter Übung und Anwendung der vier Rechnungsarten, und zwar in gleich und ungleich benannten Zahlen, in dem Beibringen und Behandeln der Halben, der Drittel und anderer im Leben häufig vorkommenden Bruchtheile, alles mündlich und schriftlich zu bestehen. — In der IV Klasse ist die Fertigkeit des Lesens, Schreibens und Verstehens grös-

serer Zahlen so wie das Rechnen in gleich und ungleich benannten Zahlen zu vervollständigen, die Behandlung der gemeinen Brüche durch die vier Rechnungsarten fortzusetzen und die Lehre von den Verhältnissen mit der einfachen und zusammengesetzten Proportion in sachlicher und für das praktische Leben nützlicher Weise vorzunehmen. З наведених слів бачимо, що поступ у навчанню рахунків був уже значно більший, як ранше.

§ 7 займається наукою співу і постановляє, що кождий клясовий учитель повинен що-тижня два рази по пів години вправляти учеників у співі так, щоби їх довести до вправного співу звичайних церковних і деяких світських пісень. Для вправи в церковних піснях можна в годинах співу лучити більше кляс разом, а де є курси препарандистів, треба й їх брати до спільного співу. — § 8 говорить про введення науки рисунків там, де на те позволяють місцеві обставини. Цей предмет треба ввести в IV клясі як Gesamtunterricht.

Як новість, § 9 вводить у головних школах Natur-und Vaterlandskunde; dies hat jedoch nicht in besonderen Lehrstunden, sondern durch die Erläuterung des bezüglichlichen Stoffes in den vorgeschriebenen Lesebüchern bei dem Leseunterrichte, durch gelegentliche Erzählungen, so wie durch die Veranschaulichung von Gegenständen und durch die Hinweisung auf die Erscheinung der Natur zu geschehen.

Наступний (10) параграф приказує, що крім нововведених предметів, жадних інших без міністеріяльного позволення не вільно впровадити. — В § 11 сказано, що кожда головна школа повинна спорядити по приписанім пляні поділ годин, а унагляднивши льокальні обставини, він не може сходити низше 20 і не може переступати 24 години тижнево. — § 13 постановляє, що початок і кінець шкільного року в головних школах є такий, як у гімназіях. — § 17 змінє дотеперішні постанови що до клясових учителів. До тепер була практика, що кождий учитель був спеціалістом до кождої кляси. Учитель, раз іменований для одної кляси, спеціалізувався ціле життя, як учитель цієї кляси. Від тепер до головних шкіл так треба добирати учителів, щоби вони своїх учеників вели від найнизшої до найвисшої кляси. Однак цей розпорядок на довгі роки остав лише на письмі. — § 18 наказує іменувати до головної школи 4 дійсних учителів, а коли таких нема, головного учителя може заступати молодший учитель, званий Unterlehrer'ом. — § 20 передбачує паралельні кляси, а § 21 допускає перехід ученика з III кляси тривіальної школи до IV кл.; § 22 заряджує, що ніякий ученик не може перейти до гімназії, або до реальної школи, без свідоцтва укінченої головної школи.¹

О. Панкович, діставши в руки Ministerial-Verordnung, womit die Zahl der Klassen an den Hauptschulen bestimmt und der in denselben zuertheilende Unterricht geregelt wird, примінив зараз цей розпорядок до своєї школи, через що зискав довіря між доколичним українським громадянством, не згадуючи про селянство й міщанство.² Найбільше користала з лаврівської школи українська ходачкова шляхта з усього великого самбірського округу. Також діти польських поміщиків, німецьких і чеських урядників ходили до лаврівської школи, де під оком о. Панковича мали забезпечений гарний провід і виховання. Україн-

¹ Архів у Музеї «Бойківщина» в Самборі. Шкільні акти XIII в.

² За часів о. Панковича й українське міщанство горнулося до лаврівської школи, як із Комарна касієр Дмитро Ольховий і інші.

ська мова за його часів уже на добре прийнялася в лаврівській ма-настирській школі й стала розговірною мовою вихованків¹ і в усіх шкільних актах щораз більше перепліталася з німецькою мовою.² Її він уживав у переписці з перемиською консисторією³ і з повітовим шкільним інспектором, о. деканом Турчмановичем, з котрим о. Панковича лучила сердечна приязнь. Вони обидва були неначе стовпами пробудженої нашої національної ідеї,⁴ на їх поглядах училося патріотизму все доколичине духовенство, котре в 1860-х рр. перестало в своїх домах говорити по польськи й почало уживати української народньої мови, за котру, де треба було, уміло постояти.⁵

Наступив 1866 рік. Австрія по програних війнах стряслася у своїх підставах. Згодилася на дуалізм із Мадярами 1867 р. Наші послы (47) заговорили сильно в галицькій соймі у Львові про домагання нашого народу, про змагання про автономію, про поділ Галичини на українську й польську. Відень прислухувався цьому й чекав розвою дальших випадків. Мова посла о. Наумовича про одинство руських племен, про один нарід руській, від Карпат по Камчатку, виступ часопису «Слово» зі статтею: «Поглядъ на будушность» викликали у Відні несмак, котрий використали Поляки для себе, для своєї політики й дістали автономію Галичини в свої руки... Наші передові люди, наші політики й послы, робили в Відні старання, щоби не допустити до цілковитого пролому наших постулатів, розвинули в Галичині деяку агітацію за збиранням підписів із наших громад і відсилали їх до державної ради в Відні. З тих часів залишилося півурядове письмо від о. Турчмановича, повітового шкільного старосамбірського інспектора, до о. Панковича, директора в школі в Лаврові, в цій власне справі.

Высоко Преподобный Отче Настоятелю и Директоре! Въ загалѣ есть наше теперѣшнее положеніе весьма сумне, однакожь, наиболеснѣйше для насъ, що нинѣ языкъ нашъ майже совсемъ вытисненый зъ шкѣлы! Отже не належить намъ молчати, бо не такъ значительныя народы, якъ нашъ подносятъ голосъ о свое. Намъ такожь належить знакъ житя преоказати. Найлучшимъ способомъ къ тому »по совѣту« есть, щоби одинокии громады удалися съ адресомъ до державной Думы въ Вѣдни. Понеже Ваше Высоко Преподобіе, яко Директора головной школы въ русской громадѣ и межи самими русинами въ окресности находящей ся много на томъ залежати повинно, щоби зъ Вашей школы языкъ рускій если не цѣлкомъ вытисненый, то упослѣдженный [не] зосталъ, то удаю [ся] до Вашего Высоко Преподобія зъ завозваньемъ, щоби Ваше Высоко Преподобіе, займили ся наклонити Вашу громаду [властиво громадску Раду] до предложенія въ той цѣли адреса до думы державной по прилученому здѣсь % образцу съ болъше-меншою отмѣною. О колько возможно адресъ той заосмотреный долженъ быти громацкою печаткою и той має быти одосланный впростъ до Вѣдня, на руки посла Гушалевица. Но тое дѣло не терпитъ проволоки, бо Reichsrath не довго потреває. О здѣланномъ благовольтъ завѣдомити. Зъ Високимъ почитаніемъ Вашего Высоко Преподобія щиро-жичливый слуга Турчманович. 17/29 ноябрія 1867.⁶

Події не дали себе довго ждати. Ходили тоді вперті слухи (про котрі о. Турчманович, як урядова особа, знав), що Поляки введуть

¹ Вихованки лаврівської школи по тодішних приписах мусіли для вправи говорити між собою тільки по німецьки. Хто переступав цей припис, діставав за кару так званий Sprachzeichen. Була це деревляна табличка, котру носив на шиї так довго, доки не зловив товариша, що говорив іншою мовою як німецька. Тоді віддавав цей значок тому товаришеві, котрий ловив іншого й т. д.

² АЛМ. Gest. Prot. II.

³ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

у життя ухвалений цісарським розпорядком закон про установлення Краєвої Шкільної Ради 1866 р. В тій справі Поляки мали за собою прихильність віденського двору, з огляду на опозицію наших послів і на заяву Якова Головацького на всесловянським зїзді в Москві.

Не минули два місяці від останнього письма о. Турчмановича до о. Панковича, коли до дирекції лаврівської школи прийшло з президії намісництва осьте письмо:

K. K. Statthaltereil Praesidium in Lemberg. Nr. 88/pr. Mit dem 24 dieses Monats beginnt des Landesschulrath Amtsthätigkeit, wovon die Direction unter Beziehung auf das im Landesgesetzblatte Stück IV. Nr. 12 kundgemachte Organisations-Regulativ für den Landesschulrath mit Bedeuten in Kenntniss gesetzt wird, dass vom erwähnten Zeitpunkte, Anträge, Vorschläge, Einschreiten, welche die nach dem obigen Regulativ in den Wirkungskreis des Landesschulraths gehörenden Angelegenheiten betreffen, an den Landesschulrath zu richten sind. Lemberg am 10 Jänner 1868. Goluchowski. An die Direction der Hauptschule Ławrów.¹

Цей ненадійний розпорядок зробив велику констернацію між нашими передовими й відповідальними людьми. Поляки ликували. Посол Грохольський, вертаючи з Відня, сказав до своїх товаришів з усміхом: Teraz kraj będzie spolszczony. Зокрема на о. Турчмановича й о. Панковича цей розпорядок зробив пригнобляюче вражіння. Вони бачили, як ґрунт усувається їм із під ніг, як їх двацятькількалітня спільнь праця буде спрямована в інше русло і як «цвітку дрібную» знищита надходяча буря... До того часу о. Панкович, як директор у лаврівській головній школі, передплачував український педагогічний часопис, що його в тих часах видавано у Львові п. н.: «Домъ и Школа» й не сподівався, що в несповна місяць дістане з Краєвої Шкільної Ради дня 31 січня 1868 р. обіжник ось такого змісту: N. 743. Do dyrekcji wszystkich gimnazjów, szkół realnych i głównych. Nakładem Karola Wilda we Lwowie wychodzi od 1 stycznia czasopismo: »Szkoła« poświęcone sprawom szkół ludowych i średnich. — Załączając program, wzywa się dyrekcję do wzięcia udziału w prenumerowaniu tego czasopisma, które dla profesorów i nauczycieli pod względem dydaktycznym i pedagogicznym wielce pożądanem będzie. Prenumerata może być opędzana z funduszów na środki naukowe przeznaczonych, jeżeli gmina szkołę utrzymująca kosztów prenumeraty pokryć nie zechce. Czasopismo to ma być zbierane i z roku na rok wciągnięte do inwentarza biblioteki. Goluchowski.² Не знаємо, що сталося після такого запрошення, але в лаврівській бібліотеці ми не найшли ні одного числа того часопису.

Переглядаючи перший річник »Szkoli« (1868), зараз у першім числі, на стор. 59, в хроніці, подибуємо таку вістку: Jak się z pewnego źródła dowiadujemy, Rada szkolna ma wkrótce wejść w życie. Bo też istotnie czas ostatni, by wynurzyła się z tajników ministerstwa ta instytucja, po której stan nauczycielski tyle pięknych rokuje sobie nadzieji i której oczekując cierpliwie, nosi dotychczasowe wszechstronne niedogodności... i т. д. На стор. 61 в тім самім числі читаємо: Wprowadzenie języka polskiego do wykładów szkolnych cały kraj przyjął z najwyższą radością, bo przez to usunięto jedną z głównych zapór tamujących postęp i naukę... Jak jednak trudno rozstać się z dawnymi zabytkami dowodzi ten fakt, że świadectwa i nadal mają być wystawiane w języku niemieckim, (ten fakt) budzi nieufność i gotów wzniecić przekonanie, że przy

¹ Ibidem.

² Ibidem.

першої кращої спосібності все втілює на давні шляхи... Врешті, в тім самім числі »Szkola« (с. 53) видрукували статут майбутньої Краєвої Шкільної Ради, що його затвердив імператор Франц Йосиф. Цей статут наводимо в цілості.

Статут організаційний стосуючийся встановлення Ради шкільної краєвої в Крільстві Галиції і Лодомерії з Великим Ксьїством Краківським. Art. I. Установляється для Крільства Галиції і Лодомерії з Великим Ксьїством Краківським під проводництвом Намісника Рада шкільна краєва. Art. II. Рада шкільна краєва є в справах шкіл людських і середніх найвищою владою наглядовою і виконавчою в краї. До її діяльності належать: 1. Заряд адміністративний і майстерний шкіл і закладів наукових в області, призначаним тимчасово начальником політичним краї, і в області законів обов'язкових. 2. Представлення до номінації через Найяснішого Пана інспекторів шкільних. 3. Мianowanie і всілякі стосунки службові директорів і наuczycieli шкіл середніх і людських, з застереженням спеціальних прав, громадам, корпораціям і особам приватним служачим. Вплив єпископів на номінацію наuczycieli religii pozostaje і nadal. 4. Wygotowywanie ogólnych projektów naukowych (systemów), tudzież częściowych projektów we względzie шкіл людських і середніх, drogą uchwały sejmowej в виконання вказівки маючих. Co до науки religii obowiązują існуючі закони. 5. Wskazywanie wzorowych tekstów naukowych dla шкіл людських і затвердження для шкіл середніх ксіажек лекційних. Udział єпископів в затвердженні ксіажек до науки religii będzie taki sam, як і догд застерігали закони. 6. Układanie rocznego budżetu на rzecz шкіл людських і середніх, ze skarbu publicznego zasilanych lub utrzymywanych. 7. Ogłaszanie corocznego sprawozdania в предметі publicznego wychowania в краї. Art. IV. Рада шкільна краєва складається: 1. Z Намісника і наступця, з його раменія визначеного; 2. z każdorazowego referenta Намісництва до справ шкільних; 3. z dwóch інспекторів, до посідець Ради шкільної призначених через Намісника; 4. z dwóch духовних через Найяснішого Пана позованих; 5. z członka Wydziału krajowego, przez Wydział wydelegowanego; 6. z dwóch delegowanych wybranych, przez Rady miejskie głównych miast Lwowa і Krakowa; 7. z dwóch osób zaszczytnie znanych в zawodzie naukowym, przez Wydział krajowy przedstawionych, а przez Найяснішого Пана мianowanych. Członek Wydziału krajowego urzęduje przez czas trwania mandatu od Wydziału otrzymanego; delegaci miejscy і dwaj członkowie z zawodu naukowego urzędują przez lat trzy, po których upływie mogą знову бути позовані. Art. V. Uchwały zapadają większością głosów; в разі рівності розстрига przewodniczący. Do ważności uchwał potrzebną є obecność przynajmniej sześciu członków. Art. VI. Проводничачему служи право wstrzymania wykonania uchwał, gdy zapadła uchwała sprzeciwiała się, według jego zdania, ustawom obowiązującym. Art. VII. Установлена Рада шкільна przedłoży projekt swego wewnętrznego urządzenia etatu до затвердження на właściwej drodze.

З цього статуту бачимо, що компетенція Краєвої Шкільної Ради була обширна. Однак небагато показалося, що роблено страшні надужиття при іменуванні директорів і учителів у середніх школах. Тому пізніше відібрано Краєвій Шкільній Раді це право. Іменування директорів для середніх шкіл осталося компетенцією корони, а іменування учителів для середніх шкіл компетенцією міністра освіти. Кілька літ перед упадком Австрії право іменування учителів у гімназіях одержала знову К. Ш. Рада, а іменування учителів для учительських семінарів лишилося при міністрі, а директорів при короні.

XV

Після установлення Краєвої Шкільної Ради, котра численними обіжниками до шкіл заманіфестувала себе як польська влада, мусіли обидві наші консисторії, наслідком соймової ухвали, зректися опіки й надзору над школами й віддати урядування зі всіма актами нової шкільній владі. Вона, як бачимо з її урядових звітів, уміщуваних у часописі »Szkola«, старалася в першій мірі заводити й уліпшувати всюди

польські школи, передовсім у містах, а усувати німецькі, покликуючись навіть від часу до часу на волю цісаря. На українські головні школи, котрих тоді під обидвома нашими консисторіями в цілій Галичині пару десятків було, Краєва Шкільна Рада звернула бачну увагу, бо в несповна три місяці по розпочатті свого урядування, лаврівська головна школа дістала обіжник ось якого змісту:

L. 948/R. S. K. Stosownie do §. 138 Politycznej Ustawy Szkolnej wzywa się Wielebnego ks. przełożonego do przedłożenia Radzie szkolnej krajowej wykazu nauczycielów klasztornej szkoły najdalej do 1 maja 1868. Obok tego wykazu ma być nadto wyszczególnione, kiedy i na podstawie jakich dokumentów szkoła ta założona lub klasztorowi oddana została, jakie fundusze lub zapisy są na pokrycie potrzeb szkolnych, jaką wreszcie pensję pobiera każdy nauczyciel. Lwów, dnia 14 marca 1868. w zastępstwie Dzieduszycki.¹

Письмо це, з датою 14 березня 1868 р., вислано з львівського намісництва на пошту аж 26 березня, що бачимо на поштовій печатці: Lemberg 26 III 1868, а до Старого Самбора прийшло 28 III, на що також вказує поштова печатка, а з Staregomiasta (так тоді офіційно називали Старий Самбір) до Лаврова прийшло 30 III 1868 й під тою датою втягнене до Gestions-Protokollpraesent 30 März 1868 Zl: 79. Тому, що Краєва Шкільна Рада назначила о. Панковичеві відповідь на це письмо до 1 травня того року, лишився о. Панковичеві один місяць до уложення відповіді й доставлення її до Львова. Щоби не гаяти часу, взявся зараз до роботи і зладив таку відповідь:

Wysoka Rado Szkolna Krajowa! Na zawezwanie z dnia 14° marca 1868 do L: 948/Rs. k. dyrekcja głównej szkoły w Ławrowie podaje sub %. Wykaz nauczycieli szkoły tutejszej, a obok tego wykazu przedkłada kiedy i na podstawie jakich dokumentów tutejsza szkoła założoną i klasztorowi oddaną została, jakie są fundusze na pokrycie potrzeb szkolnych i jaką pensję każdy nauczyciel pobiera.

Aby te pytania stosownie rozwiązać, sądzi dyrekcja szkoły tutejszej, krótki historyczny wywód uczynić, z którego poprzednie pytania wyjaśnić się dadzą. A to, Leo książę ruski Halicyi nadał pismem 8° oktobra r. 1292 wydanem znaczną przestrzeń ziemi z własnych posiadłości na rzecz i własność księży Bazylianów tutejszych z usłowieniem, aby ci za księcia Fundatora i poprzedników jego modlili się, jak tu z odkopiowanego załącznika ²/₂ wyjaśnia się. Ten zapis, hojnością książąt ruskich, pod datą wyżej wspomnianą nadany przez królów polskich szczególnymi pismami zatwierdzony, następnie Sygmunt August, król polski r. 1550. nadał pozwolenie Konwentowi około klasztoru domy stawić, w te mieszkańców wprowadzać, i od tych wszelkie daniny, jakie tylko właścicielom przestępują pobierać. Wtedy z osiedlających się mieszkańców około klasztoru Ławra zwanego, powstała wioska Ławrów nazwana, która po dziś dzień istnieje. Wtedy to dla osiedlających się mieszkańców obok klasztoru, powierzone zostało duszstarownictwo nad niemi klasztorowi, które po dziś dzień klasztor przez swych księży wykonywa; tym sposobem powstała parochia a konwent przyjął obowiązki i ciężary dobrowolnie na siebie.

Gdy w roku 1789 Najjaśniejszy Pan Joseph II podówczas cesarz Austrii i król Galicyi i Lodomerji, niemieckie szkoły w tutejszym kraju

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

laskawie zaprowadzać nakazać raczył, konwent Ławrowski zobowiązał się takowe (szkoły) na siebie przyjąć i miejsca nauczycieli przy szkole tutejszej indywiduami klasztorними заopatrywав. Tym sposobem przyjął konwent i drugi obowiązek na siebie dobrowolnie t. j. utrzymywanie szkoły i nauczycieli własnymi środkami, nie mając na to żadnej innej dotacyi ani dla utrzymania parochii, ani dla szkoły i nauczycieli, jak tylko pierwszą przez księcia Lwa wydaną, która konwent ani do utrzymania szkoły ani nauczycieli nie obowiązuje.

Wtedy Wysoki Rząd, widząc czynność Konwentu nie mającego dostatecznego funduszu, przychylił się subwencją tak zwaną Remuneracją 85 f. aw. dla nauczycieli szkoły tutejszej, która to Remuneracja, chociaż tak skromna, już za dwa lata klasztorowi z przyczyn niewiadomych niewypłaconą została. Przeto konwent utrzymujący szczupłemi własnymi funduszami tak szkołę, jako też i nauczycieli, widzi się być spowodowanym Wysoką Radę szkolną krajową najpokorniej upraszać, by takowa, swoim wysokim wpływem u dotyczących się Wysokich Władz Krajowych już za dwa upłynione lata systemizowaną Remunerację corocznie po 85 f. aw. jako dla nauczycieli niepensjonowanych, laskawie wyjednać raczyła. Ławrów, dnia 12 kwietnia 1867. Pr. Narcys Pankowicz, dyrektor szkoły.¹

На це письмо о. Панкович не діставав довгий час (2 роки) жадної відповіді. За це одержав із тої самої Краєвої Шкільної Ради письмо, з дня 5 листопада 1868 р., котре зі Львова до Лаврова тим разом зайшло за чотири дні, бо вже дня 9 листопада того року записано його в Gestions-Protokoll'i до ч. 88.

Rada Szkolna Krajowa L. 8883. / R. S. K. Ponieważ zdarza się, że pisma urzędowe do Rady Szkolnej Krajowej od władz podrzędnych nie w jednym nadchodzą języku, przeto aby uchylić niejednostajność urzędowania, Rada szkolna oznajmia, że jej językiem urzędowym jest język polski, i że tego języka powinny używać w urzędowych stycznościach z Radą Szkolną Krajową wszystkie jej podległe władze, urzędy i instytucje szkolne. Z Rady szkolnej krajowej we Lwowie, dnia 5 listopada 1868 (підпис нечиткий). Do Dyrekcyi szkoły głównej w Ławrowie.²

Цей розпорядок зробив на о. Панковича сильне вражіння. По установленні Краєвої Шкільної Ради о. Панкович вів даліше шкільне канцелярійне урядування зі шкільною владою в німецькій мові, а з перемиською консисторією і своїм протоігуменом по українськи, бо така поведінка завелася вже з кінцем 1850-их рр. Однак, як висококультурна людина, на дотеперішні письма Краєвої Шкільної Ради відписував по польськи. Всетаки не надіявся, що його ідеали, котрими він жив і котрим кормив повірену йому молодь, так приснуть, як миляна банька, що нашу мову й наше письмо цілком усунуть із шкільного життя, або, як писав йому недавно о. Турчманович, зіпхнуть на останній плян. Удари по ударах приходили даліше. За кілька місяців дістав із Краєвої Шкільної Ради знову таке розпорядження: L. 2631 / R. S. K. Do wszystkich Dyrekcyi szkół głównych. W załączeniu /./ doreczają się dyrekcyi wzory roty przysięgi dla dyrektorów i nauczycieli szkół głównych do urzędowego użytku. Lwów, 4 kwietnia 1869. Підпис нечиткий.³ По

¹ АЛМ. Шкільні акти ІХ-Х.

² Ibidem.

³ Ibidem.

році праці прислала Краєва Шкільна Рада метровий обіжник до дирекції лаврівської школи, до числа 10309, де на початку сама себе вихвалює, що народні школи, особливож висші, поступили значно під її управою вперед, і повинніб так дальше поступати, скоро лиш у підвладного вчителства булоб належне зрозуміння її ідеалів. У дальших точках цього величезного, на цілім аркуші зіставленого обіжника, переливається з пустого в порожне про обовязки вчителів, про вчительські конференції, про методу навчання, про класифікації учнів, про їхнє заховання поза школою, взагалі про те все, що давно було нераз перемелене в численних німецьких приписах і обіжниках, з тою ріжницею, що в німецькій мові було те все зіставлено багато льогічніше і з меншою помпою. Щоби показати, що Шкільна Рада є дійсно Краєва, а не чисто польська, видала вона дня 10 грудня 1869 року до всіх дирекцій головних шкіл обіжник, до числа 10671, в котрім припоручає спис *»dziełek przejranych i do bibliotek szkół ludowych uznanych, do wiadomego użytku«*. В тім списі поміщено на переміну заголовки польських і українських книжечок до читання для шкільної молоді. Між польськими книжками подибуємо такі заголовки, як: *Opiekun dzieci polskich, Chronologia królów i książąt polskich wierszem i prozą wydana, Poczet królów polskich, Zdarzenia najważniejsze z przeszłości narodu polskiego, Historia powszechna dla młodzieży i інші*. Між українськими книжечками маємо такі, як: *Бабуся з того світу, В осени літо, Гной душа в господарстві, Дід Мина і баба Миниха, Добра жѣнка лихого мужа направить, Руководство къ умноженію садовини, Житѣе знаменитихъ въ роцѣ святыхъ угодниковъ Божихъ, Очаковска бѣда, Псалмы Давидови Шевченка, Снѣдні и ядовиті губы й т. п.*¹

За пів року знову прийшов до лаврівської школи цікавий обіжник такого змісту: *L. 5119 / R. S. K. Doszło do wiadomości Rady szkolnej krajowej, że na gmachach szkolnych tu i ówdzie znajdują się umieszczone godła z napisami w języku niemieckim. Ponieważ z woli Najjaśniejszego Pana językiem urzędowym w królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem księstwem Krakowskiem uznany został język polski, poleca się Dyrekcyi, aby spowodowała na drodze właściwej bezwłoczną zamianę napisu niemieckiego na godle owej szkoły na napis w języku polskim, jeżeliby tego dotąd jeszcze była nie uskuteczniła. W razie zachodzących przeszkód wezwie Dyrekcyja pomocy Rady Szkolnej Krajowej. Lwów, dnia 30 lipca 1870. W zastępstwie Prezesa Rady Szkolnej Krajowej Bartmański.*²

О. Панкович терпеливо ждав півтора року залагодження просьби, що її вислав у місяці квітні минулого року іменем дирекції лаврівської школи в справі виплачення залеглої (за кілька літ) ремунерації вчительському зборові за уділювання науки. Не дочекавшись за півтора року жадної відповіді, вислав при кінці серпня 1869 р. знову просьбу до Краєвої Шкільної Ради в справі виплачення цієї суми, для директора по 28 злр. 35 кр., а для оо. учителів по 14 злр. 17½ кр. Однак найвисша краєва шкільна магістратура, котрої презесом був кожночасний цісарський намістник, не спішилася. Щойно дня 2 листопада 1869 р. діждався о. Панкович такої відповіді:

Rada Szkolna Krajowa. L. 7326. W odpowiedzi na przedłożoną prośbę

¹ Ibidem.

² Ibidem.

z dnia 25 sierpnia 1869 r. do L. 103 zawiadamia się przewielebnego księdza, że równocześnie polecono c. k. urzędowi podatkowemu w Starem mieście, by mu wypłacił za udzielanie nauk przy tamtejszej szkole głównej przez członków konwentu OO. Bazylianów w roku 1868/9 przypadające wynagrodzenie z funduszu szkolnego w kwocie 70 złr. 87½ kr. w. a. za osteplowanym kwitem. Zawiadamia się oraz Przewielebnego Księdza, że zaasygnowanie remuneracji za podobne czynności w latach szkolnych 1865, 1866, 1867, 1868 z funduszu religijnego w kwocie 14 złr. 17½ cnt. a. w. dopiero nastąpi po zezwoleniu odpowiedniej dotacyi na pokrycie tychże, o udzielenie której udano się do Wysokiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty. Lwów, dnia 2 listopada 1869¹ (підпис нечиткий).

Одною з важніших чинностей Краєвої Шкільної Ради за часів о. Панковича було, як найскорше усунути книжки віденського накладу й заступити їх книжками, уложеними по вказівках Краєвої Шкільної Ради, друкованих то у Львові то в Відні в ц. к. шкільній накладні книжок. В тій ціли посилено обіжник по обіжнику до всіх родів шкіл. Із поміж них наведемо один із перших. L. 1265. Rada Szkolna Krajowa poleca wszystkim Dyrekcyom, aby zaraz po otrzymaniu niniejszego rozporządzenia: Książkę do czytania na 4^{ty} klasę szkół głównych i miejskich w monarchii austryjackiej wydaną w Wiedniu w c. k. nakładzie książek szkolnych z używania usunęły, a na miejsce tejże: Książkę do czytania dla wszystkich klas szkół elementarnych wydaną we Lwowie nakładem I. Milikowskiego w r. b. 1869 zaraz z początkiem kursu II roku bieg. do klasy IV szkół ludowych w używanie prowizoryczne wprowadziły. Lwów, dnia 20 lutego 1869² (підпис нечиткий).

З цього обіжника виходить, що »хтось« мав у тім великий інтерес, що серед шкільного року діти мусіли негайно змінити книжку в четвертій найвисшій класі в головній школі. За кілька місяців та сама Краєва Шкільна Рада видала знову обіжник, до числа 6407, до дирекцій всіх головних шкіл; тим самим і для Лаврова. Rada szkolna krajowa zawiadamia niniejszem władze nadzorcze i nauczycieli, że w zbliżającym się roku szkolnym 1870/71 należy usunąć z 2 i 3 klasy szkół ludowych dawniejsze książki do czytania w języku polskim, a używać odtąd i polecić uczniom nabywanie nowych, staraniem Rady szkolnej krajowej wydanych książek do czytania z drzeworytami, z których pierwsza p. t. Pierwsza książka do czytania i nauki języka polskiego dla szkół ludowych w Wiedniu, w ces. król. nakładzie książek szkolnych 1870 już się znajduje w zwykłych składach książek szkolnych w Galicyi, druga zaś p. t. Druga książka do czytania i nauki języka polskiego dla szkół ludowych. W Wiedniu. W ces. król. nakł. książek szkolnych 1870 w przeciągu dni kilku wzmiankowanym składom ma być dostarczona. Cena książek jest na ich kartach tytułowych wyrażoną. Lwów, dnia 30 sierpnia 1870³ (підпис нечиткий).

Обіжник цей про »zbliżający się rok szkolny 1870/71«, як бачимо, трохи за пізно подано до загального відома шкіл і молоді, бо щойно 30 серпня 1870 р., значить день перед початком нового шкільного року, коли діти забезпечилися у старі шкільні книжки. Якби на глум, обіжник відлежався в канцеляріях ще до 4 вересня, бо аж тоді віддано

¹ Ibidem.

² Ibidem.

³ Ibidem.

його на пошту, на що вказує виразна поштова печатка: Lemberg 4 IX 1870. До Старого Самбора прибув обіжних 6 IX, що також дуже добре відбила печатка, а в лаврівських шкільних актах запрезентовано його щойно 12 IX 1870, коли вже наука на добре розпочалася й всі діти мали старі книжки. З цього бачимо, що Краєва Шкільна Рада дуже незручно забралася до сповнювання обов'язків агента шкільних книжок віденського накладу. Ця фатальна господарка відбилася на її престижу дуже немило, тимбільше, що в несповна три місяці мусіла написати другий, дуже компромітуючий її обіжник, в справі тих самих книжок віденського накладу. Rada Szkolna Krajowa I: 9196. Okólnik do wszystkich Dyrekcyj szkół głównych. Z przyczyny, że drukarnia wiedeńska nie przysłała do ostatniej korekty pierwszej części elementarza polskiego ułożonej kursywą w tem zapewnie uprzedzeniu, że tam błędów już niema; — pozostał w niej jeden błąd znaczny, a drugi wkradł się mimo danej informacji prawdopodobnie dlatego, że składacz czcionek (zecer) niezna języka polskiego. Błąd pierwszy na pozór obojętny, w gruncie zaś bardzo wielki jest ten, że literę »w« wzięto na drugą lekcycę nauki, nie uformowano ze samogłoski »u« lecz ze spółgłoski »n«, przez co metodę nauczania logiczności pozbawiono i wartość systemu na szwank narażono. Błąd drugi: że gdy drukarni polecono, aby wyrazy pojedyncze zbyt ciasno ustawione przynajmniej przecinkami od siebie poodłączała zecer dokonał tego nawet i w zdaniach całych np. str. 11: ta, dolina, miła, bawi, oko; — str. 16: maż, na, oś, koń, na, wieś, wić, na, coś, geś, na, rzeż, a jeszcze gorzej na str. 19. Nagła potrzeba elementarzy w szkołach naszych stała się przyczyną, iż nadesłane z Wiednia wprost do księgarni już gotowe i oprowione elementarze dla wymienionych błędów drukarskich odrzucić było niepodobnem. Zwraca się uwagę pp. nauczycieli na te usterki, by ich przy nauce uniknąć mogli, lub sprostowali. Co się zaś tyczy instrukcyi, która według tutejszego okólnika z dnia 6 b. m. l. 8606 przy każdym egzemplarzu elementarza na luźney ćwiartce znajdować się miała a nie znajduje (się), o tę można się upominać w księgarniach, do których bezpośrednio i ryczałtowo była rozesłana. Lwów, dnia 25 listopada 1870¹ (підпис нечиткий).

По тім обіжнику видала Краєва Шкільна Рада, дня 18 грудня 1870 р., до ч. 9502, другий: Do wszystkich Dyrekcyj szkół gimnazjalnych, realnych i ludowych: Dr. F. K. Skobel wydał w b. r. broszurę pod napisem: »O zepsuciu języka polskiego w dziennikach i w mowie potocznej osobliwie w Galicyi.« Wytknięte tam błędy stoją z czystością i duchem języka w takiej sprzeczności, a popełniane bywają tak często, że ze skinięń i przestróg wszystkim korzystać należy, którzy mają obowiązek władać tym językiem lepiej i poprawniej od ludu. Zwraca się uwagę Panów profesorów i nauczycieli na to dziełko z тем надмнієнієм, iż го можна достаћ в księgarni D. E. Friedleina w Krakowie po 60 cnt. Lwów, dnia 18 grudnia 1870.²

Цікава річ, чи самі члени Краєвої Шкільної Ради купили були ту книжечку для правильного зіставлювання обіжників, бо в них кишить від стилістичних, граматичних і орфографічних похибок і блудів.

¹ Ibidem.

² Ibidem.

XVI

Магнати і шляхта, діставши автономію в Галичині, правили краєм, будучи найчисленніше репрезентовані в галицькій Краєвій Соймі. Виконавчим органом Сойму був Виділ Краєвий, котрий переводив у життя всі санкціоновані цісарем соймові закони. В кождім повіті установлено також малий соймик, під скромною й стидливою назвою Ради Повітової, з її виконавчою владою, Виділом Повітовим, у котрім примістилися в першу чергу всі побанкротовані пани-шляхта. Крім цісарського уряду, староства, установлено другий повітовий уряд, що його людність повіту мусіла удержувати своїми податками. Сей уряд, котрому правительство відступило менше важні справи до полагоджування, мав обовязок берегти шкільних мастків і їх контролювати. Тому Виділ Повітовий до певної міри вмішувався в справи школи. Таким чином лаврівська школа дістала другого опікуна, так звану Повітову Раду з Повітовим Виділом. У деяких повітах східної Галичини, де не було визначніших людей між Поляками для обсаджування верховних становищ, так званих презесів або маршалків Повітових Рад, там польська шляхта шукала »модус'у вивенді« з українською людністю і визначніших людей зпоміж Українців покликувано на гонорові, безплатні становища маршалків Рад Повітових. У Старім Самборі на такого маршалка Ради Повітової покликано найвизначнішу особу поміж Українцями в повіті, а саме: о. К. Турчмановича, дотеперішнього *Distrikts-Schul-Aufseher'a*, котрий через установлення Краєвої Шкільної Ради й Окружної (повітової) Шкільної Ради стратив уряд шкільного інспектора. Знесено також деканальні шкільні надзори на підставі ось того розпорядку: *L. 2413. Do Dyrekcyi szkoły ludowej w Ławrowie. Zawiadamiam szkoły ludowy (I), że Jego Ekscełencya pan Minister wyznań i oświecenia, dekretem z dnia 28 marca t. r. l. 2536., zamianował prowizorycznym Inspektorem szkół ludowych dla Samborskiego okręgu szkolnego, nauczyciela tamtejszego gymnazyum Antoniego Bartkowskiego. Gdy według rozporządzenia wys. Rady szkolnej krajowej z dnia 20 kwietnia t. r. l. 3128 działalność dotychczasowych nadzorów szkolnych duchownych, dyecezyalnych i dekanalnych z dniem 15 t. m. ustaje, i z dniem tym rozpoczynają swe urzędowanie Rady szkolne okręgowe, przeto o tem wielebne nadzory dekanalne, nauczycieli szkół ludowych i Zwierzchności gminne jednocześnie uwiadomiam. Stare miasto, dnia 15 maja 1871. c. k. Starosta¹ (підпис нечиткий).*

Цим розпорядком о. Турчманович, парох і декан у Стрільбичах, повітовий шкільний інспектор за часів консисторських від 1846 р., лишився без влади й впливу на діла широкого свого »*Schuldistrikt'u*«, захоплюючого навіть частини повітів Самбір, Дрогобич, Турка, Добромиль і весь старосамбірський повіт. Останній раз о. Турчманович звізитував лаврівську школу дня 1 лютого 1871 р. і підписався в каталогах по польськи, а дня 4 липня тогож року не звізитував, лише оглянув лаврівську школу новий шкільний окружний інспектор із Самбора, Антін Бартковський.

Усунувши таку поважну людину, якою був о. Турчманович, зі становища шкільного інспектора, деяким повітовим провідникам зробилося дуже неприємно, що передчасно взяли на бік будь-що-будь

¹ АЛМ. Шкільні акти ІХ-Х.

чоловіка чесного, людину високої культури, визначного патріота між Українцями, організатора повіту і тому Поляки хотіли за всяку ціну зацитькати й не дати йому відчувати цього пониження, що Українці втратили владу на користь Поляків. В тій цілі вибрано його голосами делегатів цілого старосамбірського повіту на маршалка (презеса) Ради Повітової. По довгій розвазі о. Турчманович приймив цю почесність, щоби мати вплив на долю повіту, а тимсамим на долю нашого народу. Як повітовий маршалок, о. Турчманович не стратив зв'язків із директором о. Панковичем. З титулу свого нового уряду о. Турчманович сповняв розпорядки Краєвої Шкільної Ради, що бачимо з письма, зредагованого до о. Панковича, вже не в німецькій, ані українській, але в польській мові від Ради Повітової: L. 399. Do Wielmożnego księdza Pańkowicza Rektora klasztoru OO. Bazylianów w Ławrowie. Według w odpisie ¹/ dołączonego rozporządzenia Wysokiej Rady szkolnej krajowej z dnia 20 kwietnia 1868 l. 98 mają być a) faszja szkoły w trzech egzemplarzach, b) inwentarz szkoły w trzech egzemplarzach, c) historia szkoły w 1. egzemplarzu i wysokiej Radzie szkolnej krajowej przesłane. Wskutek odezwy Świętej Rady szkolnej Okręgowej. Samborskiej z dnia 27 Marca 1872 do l. 241 uprasza się Wielmożnego księdza Rektora, ażeby powyższe dokumenta najpóźniej do ośmiu dni Wydziałowi powiatowemu przedłożyć raczył. Wydział Rady Powiatowej. Staremiasto, 27 kwietnia 1872. prezes Turczmanowicz. Sekretarz¹ (підпис нечиткий).

З огляду на змінені урядові обставини, серед яких найшлося життя українського народу і якого ми не вміли ані усунути, ані не допустити, зложилися для нас щораз більше некорисні форми публичного життя, передовсім для нашої мови. О. Панкович був змушений скласти всякі звіти для нових шкільних властей у такій мові, в якій йому приказували. Це справляло йому біль і це було головною причиною, що він у недовгий час зовсім звинув конвікт, в котрім мешкали переважно не наші діти,² а по смерті о. Турчмановича (1873) зрікся директури в школі. На висше поданий обіжник о. Панкович відповів ось таким письмом: Faszja dla szkoły ludowej w Ławrowie. Starostwo: Staremiasto. Rodzaj szkoły: główna ludowa. Gmina szkolna: Ławrów, także i z sąsiednich gmin uczęszczają. Liczba zdolnych dzieci do szkoły: 37, dzieci uczęszczających 33, z tego rzym. kat. 2, gr. kat. 30, żydów 1. Budynek szkolny jest własnością konwentu OO. Bazylianów. Składa się z czterech pokoiów naukowych i siedmiu pokoiów mieszkalnych dla nauczycieli. Konwent OO. Bazylianów zobowiązał się utrzymywać szkołę w dobrym stanie. Nauka szkolna bywa udzielana w 4 oddzielnych pokojach przed i po południu dla wszystkich dzieci przez rok szkolny trwający zwyż 10 miesięcy, a to z rana po 3 godzin, a po południu po 2 godzin, ferye zwykle trwają sześć tygodni zwyż, a to poczynają się w miesiącu lipcu a kończą się z końcem sierpnia każdego roku. Naukę udzielają księża Bazylianie; trzech jest stałych nauczycieli, a jeden prowizoryczny; przy tem jeden pomocnik. Naukę religii udziela wyłącznie do tego przyznaczony ksiądz katechyta. Nauka wykłada się w języku ojczystym z uwzględnieniem obydwu języków krajowonarodowych. Ławrów, 7 Maja 1871. Ks. Narcys Pankowicz Dyrektor.³

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² Оповідання пок. О. Кречковського.

³ АЛМ. Шкільні акти VIII.

Dotacya nauczycieli: ad a. — żadna. Konwent sam utrzymuje nauczycieli z własnych funduszów.

ad b. — żadne. Drzewo opałowe dostarcza tak dla nauczycieli jak dla szkoły Konwent OO. Bazylianów Ławrowskich.

ad c. — Zapomogę z funduszu szkolnego tak zwaną remuneracyję 85 zlr. 5 cnt. a. w. dla wszystkich nauczycieli Konwent pobiera.

ad d. nic.

» c. dtto.

» f. dtto.

» g. dtto. Na stróża i inne potrzeby szkolne, jako inwentarskie przybory szkolne, Konwent OO. Bazylianów sam dysponuje. Ławrów, dnia 7 Maja 1871. Ks. Narcys Pankowicz Dyrektor.¹

З черги згадаємо, що дня 15 жовтня 1873 р., до ч. 955, прийшов до Лаврова обіжник, у якому повідомлялося, що пан Minister wyznań i oświecenia polecił, aby nauki historii kraju rodzinnego nie udzielano w szkołach publicznych z książki p. t. Dzieje narodu polskiego dla użytku młodzieży przez X. T. K., а також, щоби не уживати книжки Henryka Schmitta, Znaczenia najważniejsze z przeszłości narodu polskiego i zalecił, аżeby aż до уłożenia stosownych podręczników udzielano nauki historyi kraju rodzinnego na podstawie zapisków dat historycznych, mających się wypełnić ustnym wykładem i т. д. Небаром прийшов другий подібний розпорядок, щоби не вчити історії з підручника »Wieczory pod lipą«² і т. д.

На нашу думку, всі ті розпорядки не вели до цілі. Навпаки, вони виробляли в Поляків ще більший патріотизм і завзяття, бо молодь з тимбільшою охотою й любовю до рідного краю заказані в школі книжки дома читала, а польська інтелігенція зачала від того часу звертати більшу увагу на сільський нарід. Закладала для нього читальні, освітні товариства, як: Macierz Polska, Oświata ludowa, Towarzystwo Szkoły Ludowej. Згодом ці товариства зачали засипувати польський сільський люд брошурами й книжками, в котрих мова була про давню велич Польщі, про її історію, про славних вождів, гетьманів, королів, мужів науки. Таким способом систематично й певно вони виробляли в своїм народі національну свідомість.

Новоутворені Ради Повітові в першу чергу обібралися за опікунів шкільного майна. Тому й старосамбірська Рада Повітова зараз по своїм уконституованню вислала до дирекції школи в Лаврові ось яке письмо: L. 16. Do Wielebnego Księdza Rektora Narcysa Pankowicza Dyrektora szkoły głównej w Ławrowie. Rada szkolna krajowa rozporządzeniem z dnia 16 marca b. r. do L. 1057. zavezwała tutejszą radę powiatową, aby taż czuwała nad utrzymaniem i dalszym zarządem majątku szkolnego i nad zaopatrywaniem szkół we wszelkie potrzeby i odpowiedniem uposarzeniem nauczycieli. Wydział powiatowy na posiedzeniu dnia 27° kwietnia 1868 zamianował w tem celu dwóch delegatów, а to: W^{noszą} Pana Kazimierza Bilańskiego na szkoły w Ławrowie, Leninie Wielkiej, Biliczu, Strzelbicach i Straszewicach, а W^{noszą} Pana Feliksa Terleckiego na szkoły w Fulsztynie, Chyrowie, Starej Soli i Starem mieście. O czem także każdego z Panów Dyrektorów i Nauczycieli pod jednym zawiadania się,

¹ Ibidem.

² АЛМ. Шкільні акти IX-X.

ażeby w razie potrzeby udawali się do Pana Delegata Szkół. Staremiasto, dnia 5 Maja 1868. Za prezesa Kędzierski.¹

Нам здається, що людина тої міри, як о. Панкович, з цеї опіки над його школою не потребував користати. Він сам умів собі дати раду, яко взірцевий і ощадний господар, котрий задовжений монастирський масток привів до повного порядку, посплачував залегли довги й лишив по своїй смерті монастиреви значну готівку.²

Краєва Шкільна Рада, установивши продовж 1871 шк. року всюди Шкільні Окружні Ради, котрі по силі закону піддані були під безпосередний надзір ц. к. старости, а шкільний інспектор був референтом тої Ради й підчиненим урядником (комісарем) старости й мусів таку політику вести, яку приказав йому староста. Такій Шкільній Окружній Раді підлягали школи в кількох повітах, бо їх багато не було. Школи в старосамбірському повіті, як знаємо, підчинено під надзір інспекторові в Самборі, Ант. Бартковському. Був це гімназійний професор, людина матеріально незалежна, при тім дуже гарного характеру.³ Інсп. Бартковський, запізнавшись з тереном своєї праці, став візитувати школи 1871/72 р. До Лаврова прибув перший раз на візитацію школи в початку місяця березня, де знайшовся дуже гарно. Звізитувавши лаврівську школу, виразив о. Панковичеві ось яку письмнену похвалу: R. S. O. w Samborze. L. 261. Do Wielebnego ks. Narcysa Pańkowicza Dyrektora szkoły głównej w Ławrowie. Ze sprawozdania Inspektora okręgowego, z powodu lustracyi tamtejszej szkoły powzięto to przekonanie, że nauka szkolna pod zarządem Wielebnego Księdza zostająca z prawdziwym pożytkiem dla młodzieży szkolnej udzielana bywa. Rada Szkolna Okręgowa wyraża Wielebnemu Księdzu uznanie za troskliwe prowadzenie tego zakładu i za skuteczne udzielanie nauki szkolnej młodzieży. Sambor, dnia 15 marca 1872. C. k. Radca Namiestnictwa i Starosta jako Prezydujący⁴ (підпис нечиткий). Крім сього, про вислід візитації цей інспектор звідомив також Краєву Шкільну Раду у Львові. Краєва Шкільна Рада, діставши це звідомлення, вислала ще раз від себе делегата до лаврівської школи на візитацію в характері краєвого шкільного інспектора. Цей, звізитувавши лаврівську школу, а не маючи їй нічого закинути, побачив, що дівтора не уживає ще нових книжок до науки німецької мови, а послугу-

¹ Ibidem.

² АЛМ. Акти лаврівського монастиря й оповідання учеників у лаврівській школі: Кречковського й Качмарського, котрі кажуть, що о. Панкович був часами за ощадний.

³ Оповідання старих учителів Скорика й Фр. Сілецького. Старенький, 86-літний ем. упр. школи, Фр. Сілецький, оповідає про інсп. Бартковського ось що: Інспектор Бартковський не зарів довго міся на своїм становищі; його за кілька літ висадив з цього крісла кс. Герман Куліш, лат. катехит у жіночій школі, людина погана, чоловік чорного характеру, ворог учительства й просвіти народу. Він був кількадесять літ шкільним інспектором у Самбірщині, не збудував ніде ніодної школи, йому справляло присміність, як учителя бачив у нужді. По його педагогії хлоп повинен знати лише читати на книжці до молитви. Кс. Куліш попирав політику краківської партії (станчиківської) консервативної, котра не бажала правдивої просвіти народу. — Такий самий погляд про інспектора Куліша висловили кілька учителів Поляків, котрі, як пенсіоністи, живуть у Самборі, нпр. учитель Ціглер, Гаврот, Шашевський, Рожаловський, а автор цef праці, проживаючи 33 роки в Самборі, як професор у учительській семінарії, мав спосібність придивлятися освітній праці Куліша та його поганому трактуванню підчиненого собі учительства, може ті самі слова згаданих учителів потвердити.

⁴ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

ється такими, яких давніше, перед установленням Краєвої Шкільної Ради, в школі уживано. Це не було до вподоби краєвому шкільному інспекторові, тому прислав лаврівській школі обіжник: Rada szkolna okręgowa w Samborze L. 711. Do Dyrekcyi Szkoły głównej w Ławrowie. Ze sprawozdań c. k. Inspektorów krajowych powzięła Rada szk. kraj. (przekonanie — прим. авт.), że nauczyciele przy szkołach ludowych używają dotąd jeszcze uchylonej już dawniejszej książki do nauki j. niemieckiego. Wzywa się przeto Dyrekcyę, aby wszystkich nauczycieli tamtejszej szkoły o tem uwiadomiła, że do nauki j. niem. jest obecnie przepisana książka pod tytułem »Początki j. niem. dla wyższych klas ludowych« i że innej nie wolno w szkołach używać. Z Rady szkolnej okręgowej. Sambor, dnia 1 lipca 1872. C. k. Radca Namiestnictwa i Starosta jak Prezydujący¹ (підпис нечиткий).

Бувало, що українські посліи домагалися від Краєвої Шкільної Ради рішучого трактування справ нашого шкільництва. Для того, щоби зацитькати крик наших послів, Краєва Шкільна Рада від часу до часу затвердила деяку й нашу книжку, що давала зараз до прилюдного відома таким обіжником: Rada Szkolna Okręgowa w Samborze. L. 431. Do Dyrekcyi szkoły głównej męskiej w Ławrowie. Nakładem c. k. Rządu wyszła z druku książka pod tytułem: Czytanka ruska dla wyższoj gymnazyi w trzech częściach (zeszytach) ułożona przez Aleksandra Barwińskiego. Nabyć ją można w księgarni Milikowskiego we Lwowie po następujących cenach: część I po 20 cnt., część II po 1 złr. 30 ctw., część III po 1 złr. 50 ctw. a. w. Odnosnie do rozporządzenia Wysokiej Rady Szkolnej Krajowej z dnia 23 Marca 1872 L. 10582 wzywa się Dyrekcyę do zakupuienia rzeczoney książki we wszystkich trzech tomach do biblioteki szkolnej — w celu, by ją nauczyciele czytali i tym sposobem zaznajamiali się z duchem języka czystego maloruskiego tak halickiego jako też ukraińskiego i z jego najnowszą literaturą; przez co usuną się naleciałości językowi maloruskiemu obce i spaczającego częstokroć w zlej wierze do tego języka przymieszane. Z Rady Szkolnej Okręgowej. Sambor, dnia 27 marca 1872. C. k. Radca Namiestnictwa i Starosta jako Prezydujący² (підпис нечиткий).

Видавши обіжник у користь української книжки, пригадала собі Окружна Шкільна Рада, що послідовно випадалоб написати обіжник до всього вчительства в самбірським окрузі, щоби не занедбувати також науки польської мови, але піднести її на належну їй висоту. Про це говорить окремиий обіжник. L. 981. Okólnik do P. P. Dyrektorów i Nauczycieli szkół ludowych okręgu Samborskiego. Wys. Rada szkolna krajowa rozporządzeniem z dnia 29° lipca b. r. l. 3552 uwiadomiła, że ze sprawozdania c. k. Inspektorów krajowych i okręgowych przekonała się Rada Szkolna Krajowa, że we wielu szkołach ludowych używających języka ruskiego jako wykładowego, nauka języka polskiego albo całkiem bywa zaniedbaną, albo odbywa się w sposób niewłaściwy. Sama już ustawa o językach krajowych w szkołach tutejszych wskazuje najwyraźniej, jaki zakres przyznać należy nauce drugiego języka krajowego. Nie idzie tu o samo formalne nauczanie tego języka, ale o to, aby młodzież wyuczyła się go należycie i mogła nim mówić poprawnie. Odnosnie do rozporządzenia wys. Rady Szkolnej Krajowej wzywa się dotyczących p. p. Dy-

¹ Ibidem.² Ibidem.

реktorów i Nauczycieli szkół ludowych, aby przy nauce drugiego języka krajowego starali się o to, aby dzieci nie tylko umiały czytać, ale także mogły w nim się należycie wyrażać, z czego wynika, że należy go wprowadzić do opowiadania treści rzeczy czytanych w tym języku, w którym czytały, a nie w języku wykładowym. Zarazem wzywa się p.p. Dyrektorów i Nauczycieli, aby okólnik ten w odpisie przedłożyli Radzie szkolnej miejscowej, którą Rada Szkolna Okręgowa wzywa do ścisłego przestrzegania niniejszego rozporządzenia. Z Rady szkolnej okręgowej. Sambor, dnia 26 sierpnia 1872.

XVII

До 1873 р. галицька Краєва Шкільна Рада основувала всякі свої розпорядки, які посидала до підчинених собі шкіл, на дотеперішнім австрійським законі, виданім 1805 р. (і 1817) п. з. »Politische Schulverfassung« і на загальній державній шкільній уставі з 1867 р. По введенню в австрійських коронних краях автономії, галицький Соїм скористав із прислугуючих йому прав і в рамках загально державних шкільних законів із 1867 р. ухвалив для Галичини 1873 р. подрібний шкільний закон, котрий цісар Франц-Йосиф затвердив дня 2 травня 1873 р., а з днем 15 липня того року закон увійшов у життя. Найважливіші точки в цій уставі були: 1) Про закладання й удержування прилюдних народних шкіл, 2) про правні відносини вчителів у тих школах і 3) про посилання до них дітей. В розділі про закладання й удержування прилюдних народних шкіл було сказано, що тягар закладання й удержування шкіл спадає на дотичну громаду. Громада платила засадничу платню учителеві, а всякі додатки давав краєвий фонд. Адміністраційні видатки на школу, як видатки на освітлення, отоплення, услуги, прибори до науки й т. п. платила також громада з двірським обшаром по половині. За це двірський обшар мав рішучий голос у місцевій шкільній Раді й впливав на вибір та затвердження вчителя.

Після затвердження цього закону Краєва Шкільна Рада приступила зараз до введення його в життя. В тій ціли вона видала дня 19 серпня 1873 р., ч. 4732, пояснення для Округних Шкільних Рад, що їх завданням буде виконувати ті закони, а покищо сама від себе вона подає отсі вказівки: ...że szkoły już istniejące dopiero wtedy podpadną pod nowe ustawy szkolne, a nauczyciele nabędą prawa do emolumentów w myśl tychże, gdy każda z tych szkół poszczególne, mocą specjalnego orzeczenia Rady szkolnej krajowej zreorganizowaną zostanie. Do tej chwili będzie w szkołach utrzymanym jeszcze stan dotychczasowy, tak co do źródeł, z których się szkoła utrzymuje, jako też do płacy i innych praw nauczycieli.¹ Це пояснення вказувало, що Краєва Шкільна Рада має повну свободу рухів. Від неї залежало, котрі то школи зачаті реорганізувати: міські чи сільські, польські чи українські? Розпочала роботу від більших міст, де зорганізовано й гарно вивіновано польські школи, а тільки де-не-де деяку сільську школу. Наші школи відложили на пізніше і тому в них залишився status quo. Ми знаємо, кілька заходів робила наша консисторія в першій половині XIX віку, щоби наш темний нарід наклонити до закладання шкіл,² кілька

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² Див. І. Филиппак, З історії шкільництва на західній Бойківщині. «Літопис Бойківщини» 1 43-112.

обіжників розіслала в тій справі до священиків, кільки заходів і трудів понесли деякі священики, щоби наклонити темного бойка заснувати бодай дяківську, парохіяльну школу. Знаємо, кільки обіжників написали Distrikts-Schul-Aufseherи до своїх товаришів-парохів, як деяким грозили репресіями й неласкою консисторії¹ за байдужність закладати школи для свого народу.² А коли вже консисторії й повітовим шкільним властям удалося по багатьох трудах таки заложити деяку кількість тривіальних і парохіяльних шкіл (дяківок), котрі з малими виїмками не станули на висоті, тоді на основі наведеного висше розпорядку Краєвої Шкільної Ради вони всі зістали ще довгі роки школами niezreorganizowanymi, w których utrzymano stan dotychczasowy, tak co do źródeł, jako też i płacy i innych praw nauczycieli, бо Краєва Шкільна Рада силою пари й електрики реорганізувала наперед свої школи в Галичині, а наші лишала (з малими виїмками) на пізніше. Та дбайливість про наші школи довела до сього, що нині в ліським повіті є ще 67 сіл, котрі не мають шкіл.³

Із днем уведення нових краєвих шкільних законів 1873 р. і розпорядку Краєвої Шкільної Ради з дня 19 серпня 1873, ч. 4732, лаврівська школа опинилася w stanie dotychczasowym... За часів німецького правління в Галичині вона мала всі права прилюдної державної школи й титул ц. к. школи (k. k. Kreis-Haupt-Schule), в котрій наука стояла нераз дуже високо. Крім того, яких 30 літ була при тій школі вчительська препаранда, з якої вийшло споре число вчителів для тривіальних і парохіяльних шкіл. За абсолютних давних часів у першій половині XIX в. її ученики занимали гарні посади в усякого роду урядах, як Bezirks- і Verwaltungsamt'ax, а коли з часом ті люди поскладали відповідні іспити, були суддями, комісарями, старостами в цих урядах.⁴ Лаврівська школа мала забезпечення й гарне вивінування в монастирських посіlostях, через які монастир зачислявся до більшої земельної власности (до числа двірських обшарів). На основі краєвого закону з 1873 р. обовязок удержування школи спочивав на громаді й на двірській посіlosti по половині. Коли двірський обшар причинився в більшій скількості як на половину до удержання школи, тоді мав право сам презентувати вчителя для школи. А бувало (вправді дуже рідко), що деякий польський дідич сам власним коштом удержував школу й та школа була школою прилюдною з усіма правами публичних шкіл, а дідич, удержуючи сам таку школу, діставав похвали й гонори. Лаврівська головна школа була в таким самім положенню і також сповняла обовязки прилюдної правної школи, але в наслідок окремого рішення К. Ш. Ради реорганізації не діждалася. Причиною, що лаврівська школа не діждалася реорганізації, але лишилася приватною монастирською школою, був ніби то ліберальний австрійський закон з 1867 р., а властиво неохота певних чинників у краю її реорганізувати. О. Панкович, побачивши, що його всі старання, щоб забезпечити лаврівській головній школі права державної школи з її світлими традиціями й задержати її на належній висоті, не увінчалися ніяким успіхом, а до того найліпший приятель і socius doloris у на-

¹ АЛМ. Prot. Schulverord. 35.

² Ibidem.

³ І. Филипчак, Op. et l. cit.

⁴ Оповідання О. Кречковського, емер. начальника пошти в Самборі.

родній роботі, о. Клим Турчманович, повітовий маршалок і декан, умер 27 липня 1873 в Стрільбичах, знеохотився до шкільного діла і зложив уряд директора школи 1874 р., залишивши собі надаліше ігуменство у монастирі.

О. Панкович був через 20 років директором у лаврівській школі. Була це людина визначніша, як між своїми, так і між чужими, що тішилася великою повагою в цілї самбірськїм окрузі. Його всі шанували, його боялися, але його й любили. Як учитель і директор у школі, був строгий, вимагаючий, так для учителів як і для учеників і для селян. При тім був поважний і тактовний, любив шкільну молодь, але вимагав від неї праці, на кождім кроці вчив молодь патріотизму, закріплював до любови своєї мови, віри й Церкви. Сам жив скромно, як аскет. Але, як треба було для добра монастиря виступити, запрошував (переважно на св. Вечір, або який празник) повітового старосту й околичних знатних людей у гостину до монастиря. Тоді гостив їх сердечно і нераз через те узискував для монастиря деякі податкові полегшї. Однак для школи в Лаврові високі львівські власти на представлення повітових урядів були невмолимі, бо щодо неї вони мали свою політику. Це було причиною знеохоти о. Панковича для школи.¹ Бачачи, що його всі заходи для удержавлення школи були голосом »вопіюючого в пустині«, він не дбав уже про конвікт для інтелігентних дітей, давав лише поміч бідній шкільній молоді, сиротам, котрих, крім науки, заправляв до фізичної праці. Як любив молодіж, доказом того факт, що бідним ученикам у висших школах помагав грішми або натуралїями, які привозив тим, котрі по укінченню лаврівської школи вчилися в самбірській гімназії.²

Коли в 1870-их рр. шляхта добувала для себе щораз важніших позицій у Галичині, а нашим людям щораз більше ґрунт зпід ніг усунувся, деякі наші передові люди стали тратити віру в справедливість Австрії за нашу вірність 1848 р. Щоби не впасти в зневіру, вони зачали звертатися в іншу сторону, оглядаючись на Росію, як на опікунку полудневих Словян, Сербів та Болгар. Ту ідею підтримував одинокий тоді часопис »Слово«, що виходило у Львові. Передплачувала його тодішня українська інтелігенція й природно, поволі привикала до тих поглядів і переймалась ідеєю »обєднання всіх руських племен« під егідою російського царя. Здається, що такого погляду були о. Турчманович і о. Панкович.³

1879 р. почалася російсько-турецька війна. Ця подія незвичайно займила уми наших галичан, а також о. Панковича. Він щоденно посилав післанця на коні до Старого Самбора (на Смільницю) по пошту, по часописи. Коли післанець вертав, о. Панкович в оточенні братів-монахів ждав його на подвірї, а відобравши пошту, зараз розгортав часопис. Збігались отці-учителі, братчики й всі уважно слухали вістей з поля битви. Як звістки були прихильні для побіди російського оружа, о. Панкович плакав із радости.⁴

¹ Оповідання учеників о. Панковича: О. Кречковського й о. крил. Іларіона Гмитрика.

² Кречковському помагав о. Панкович матеріально, як про це свідчать О. Кречковський і о. Гмитрик.

³ Оповідання й погляди О. Кречковського.

⁴ Оповідання Я. Качмарського, ученика о. Панковича.

По зложенню уряду директора школи, о. Панкович віддався виключно економічній праці в монастирі як ігумен. Він відомий зі своєї ощадности, а всяких доходів уживав, в першу чергу, на сплатення довгів, які давні ігумени полишили, опісля, маючи готівку в руках, докуповував від довколичних дідичів деякі частини лісів, сіножатей і піль. Любив бути завсіди чинним. В зимі чи літі вставав дуже раненько, а одягнувшись, з молитвою на устах, брав у руки костур, ішов на фільварок, будив челядь до роботи, заглядав до стаєн, оглядав усі закутини, опісля будив учеників, відтак перший відправляв Службу Божу.¹ Вмер 1879 р. в Лаврові. Поховано його коло горішної церкви св. Івана Хрестителя в лісі, де донині на його могилі стоїть кам'яний пам'ятник.

На стор. 111-113 подаємо тексти: 1) Schul-Extract'y з 1855/56 шк. р., 2) Ausweis'y з 1858/59 шк. р. та 3) Verzeichniss'y учнів кл. II в лаврівській школі з 1861/62 шк. р., що походять з часів директора о. Н. Панковича.

XVIII

Від часів заведення головної школи в Лаврові бідні шкільні діти завсіди щорічно обдаровувано так званими: »Gratis-Bücher«. Звичайно міністерство освіти в Відні, а перед тим Studienhofkommission, посилали певну кількість примірників тих книжок до галицької губернії. Губернія повідомляла Kreis-amt'и, а також Bezirks-Schulaufseher'ів, що на такій то почті знаходиться для даної школи така то пачка книжок, з котрих одні для вчительської бібліотеки, а другі для бідних учеників школи треба відібрати й по приписах до шкільного інвентаря втягнути й розділити між бідні діти, що треба записати в особнім виказі. На основі особнього розпорядку діти, обдаровані Gratis-книжками, повинні з них тільки в школі вчитися, додому брати їх не вільно, за що був відповідальний кожний вчитель у своїй клясі, а директор школи за все. В виїмкових тільки случаях, заслугуючих на особливу увагу, міг учитель за дозволенням директора й катехита дозволити дитині ту Gratis-книжку взяти на якийсь час додому з тим, щоб якнайскорше її знову до школи принесла. Gratis-книжки часто вчительський персонал переглядав, в яким стані вони знаходяться. При кінці кожного шкільного року дирекція мусіла з всякими іншими звітами предложити також звіт про Gratis-книжки. Один з найстарших таких звітів з 1829 р., з часів директури о. Меховича, подаємо в докладнім відписі на стор. 114.

З цього звіту бачимо, що до лаврівської школи від найдавніших часів горнулися сини українського народу, діти польської шляхти, Німці й Жиди. Видно, що лаврівська школа всіма однаково опікувалася, коли в тих давних часах темне тодішнє жидівство мало довіря до нашої школи, чим не могли похвалитися пізніші галицькі шкільні власти, хоч Краєва Шкільна Рада видавала спеціальні обіжники, щоб заохотити Жидів до прилюдних шкіл.² В часах о. Максимовича викази Gratis-Bücher роблено в цей спосіб, що дирекція писала Quittung, у котрім зазначувала, що in der Hauptschule zu Ławrów befinden sich schulfähige Kinder überhaupt 137. Darunter sind arme in der elementar Klasse 44, in der ersten Klasse 21, in der zweiten 16, in der dritten Klasse 22.

¹ Оповідання о. Іларіона Гмитрика й А. Качмарського.

² АЛМ. Шкільні акти ІХ-Х.

Schul-Extract sammt der Conduit-Liste
des Lehr-Personals an der Lawrower k. k. Hauptschule für das Schuljahr 1856.

Lawrow Hauptschule Im Jahre 1789				Ort, Gattung der Schule Zeit der Entstehung			
Pr. Arcadius Barusiewicz Convents- Vorsteher				Vor- und Zunahme des Pfarrers und seiner Seelsorger- Gehilfen			
282011213—2428				Knaben Mädchen Knaben Mädchen Knaben Mädchen Knaben Mädchen			
				Schulfähige Ortskinder			
				Knaben Mädchen Knaben Mädchen Knaben Mädchen			
				Orts- Kinder			
				Knaben Mädchen Knaben Mädchen			
				Auswärtige Kinder			
				Knaben Mädchen Knaben Mädchen			
				Zusammen			
				Knaben Mädchen Knaben Mädchen Knaben Mädchen Knaben Mädchen			
				Davon besuchen die			
				1. 2. 3. 4.			
				K l a s s e			
				Zusammen			
				Zahl der unbemittelten Schüler, welche vom Kloster Kost erhalten			
				Vor- und Zunahme des Lehr-Indivi- duums und dessen Charakter			
				Dessen Geburtsort			
				Alter			
				Religion			
				Studien			
				Ob er mit Zeugnissen über die abgelegte Paedagogik versehen sey?			
				Ob er von der Schulaufsicht als Lehrer oder Gehilfe bestätigt sey?			
				Dessen Dienstzeit			
				Ob er die Lehrstunden ordentlich halte?			
				Ob er alle Gegenstände ohne Vernachläs- sigung und nach Methode verfare?			
				Ob er die Kinder in Ansehung der Sittlich- keit und zweckmässige Art behandle?			
				Ob er in Belohnungen und Strafen gehö- rig vorgehe?			
				Ob er die Fleisskataloge richtig führe und monatliche Verzeichnisse mit Wahr- heit verfasse?			
				Dessen Sitten			
				Gehalt			
				Ob sich kein Gebrechen bey dem Schul- hause äussere?			
				Anmerkung			

Przemysław Dłbze

des Schuljahres 1858/9.

[illegible]

Pr. Narciss Pankowicz Hauptschul-Direktor

Pr. Narciss Pankowicz Hauptschul-Direktor

Verzeichnis

Der Schüler in der zweiten Klasse an der k. k. Hauptschule zu Ławrów sammt dem Klassifikations-Ausweise für den Winter-Kurs
 Zweite Klasse
 Schuljahr 1862 Winter-Kurs.

Laufende Zahl	Name Alter Religion und Geburtsort	Name Stand und Wohnort der Eltern	des Schülers			Zahl der versäumten Schultage		Sitten	Fähigkeiten	Verwendung	Die Religions- lehre	Das Lesen			Die Sprache			Das Übersetzen	Das Kopf und Tafelrechnen	Das Schön- schreiben	Fort- gangs- klasse	Sonstige Anmer- kungen
			ent- schul- digt	n. ent- schul- digt	allgemeine Fleissnote	deutsch	ruthenisch					polnisch	deutsch	ruthenisch	polnisch							

1.	Kowalczuk Michael 12 Jahre alt gr. kth. Holowecko	Georg Grundwirth in Holowecko			10	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	Erste Kl.	
2.	Krynickyi Johann 11 Jahre alt gr. kth. Lenina wielka	Basil Pfarrer in Lenina wielka			8	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	Erste Kl.	
3.	Kucaryb Demeter 12 Jahre alt gr. kth. Tysowice	Johann Grundwirth in Tysowice				sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	sgut	Erste Vorzugs- klasse	
4.	Lalka Emil 13 Jahre alt gr. kth. Przysupie	Onufrius Kirchensänger in Przysupie			10	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	Erste Kl.	
5.	Moskwilński Stanislaus 10 Jahre alt röm. kth. Czaple	Valentin Privatdiener in Czaple			16	gut	gut	mit- tel	mit- tel	gut	gut	mit- tel	gut	mit- tel	gut	gut	gut	mit- tel	gut	gut	Zweite Klasse	
6.	Nanowski Basil 12 Jahre alt gr. kth. Wysocko wyżne	Ignatz Anthelbesitzer in Wysocko wyżne			25	gut	mit- tel	mit- tel	gut	gut	gut	gut	gut	mit- tel	gut	gut	mit- tel	gut	gut	gut	Zweite Klasse	
7.	Olchowcy Johann 11 Jahre alt gr. kth. Żydaczów	Joseph Kirchensänger in Żydaczów				gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	Erste Kl.	
8.	Proszynski Bronislaus 9 Jahre alt röm. kth. Staremiasto	Theodor Gärber in Staremiasto			30	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	Erste Kl.	
9.	Rudawski Victor 8 Jahre alt gr. kth. Chmiel	Basil Seelsorger in Chmiel			26	gut	mit- tel	mit- tel	mit- tel	gut	gut	gut	gut	mit- tel	mit- tel	gut	mit- tel	mit- tel	mit- tel	gut	Zweite Klasse	
10.	Wolosiański Peter 14 Jahre alt gr. kth. Wolosianka wielka	Michael Anthelbesitzer in Wolosianka wielka			30	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	Erste Kl.	
11.	Zawalkiewicz Anton 11 Jahre alt gr. kth. Lenina wielka	Michael Trivialehrer in Lenina wielka				gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	gut	Erste Kl.	

Ławrów am 6-ten Februar 862
 Cl. Turczmanowicz mp.
 S. D. Aufseher

Schuldistriktsaufsicht: Alt-Sambor
Hauptschule: Łaurow

Ausweis

Kreis: Sambor
der an der k. k. Hauptschule zu Łaurow am 8-ten Septemb. 1829 zu Folge Consistorial Verordnung vom 8-ten May 1. J. Zl. 94 unter die armen fleissigen und sittsamen Schüler vertheilt Gratis Schulbücher.

Post-zahl	Nahme der Schtler	Stand der Aelteren	Klasse welche der Schtler besucht	Nahme des Gratis Schulbuches	Anmerkung
1	Babicz Gregor	Ackersmann	Elementar-Klasse	Deutsches u. polnisches Nahmenbüchl. u. klein polnischer Katechismus und polnisch. Sprachlesebuch	Dass die hter ausgewiesenen Gratis-Bücher an die benannten armen fleissigen und sittsamen Kindern in meinem Besein vertheilt worden sind, wird hiemit bestätigt.
2	Dubaniewicz Porphyrius	Geistlicher	, ,	, ,	
3	Goryk Petrus	Ackersmann	, ,	, ,	
4	Halkowicz Theodor	,	, ,	, ,	
5	Kowalski Petrus	Edelmann	, ,	, ,	
6	Kurczycki Gregor	Ackersmann	, ,	, ,	
7	Lach Joannes	,	, ,	, ,	
8	Lehner Chaim	Jude	, ,	Deutscher u. polnischer Nahmenbüchlein	
9	Lehner Itzig	Jude	, ,	Polnischer Nahmenbüchlein	
10	Matuszewski Andreas	Ackersmann	, ,	Klein polnischer Katechismus	
11	Paprocki Paul	Edelmann	I Klasse	Klein. poln. Katechismus und poln. Sprachlehre	
12	Pozakowski Joannis	,	, ,	, ,	
13	Tarczyk Lukas	Ackersmann	, ,	, ,	
14	Zaroffa Aleksander	Edelmann	, ,	, ,	
15	Karwasz Onuphrius	Ackersmann	, ,	, ,	
16	Mikietewicz Stephan	,	, ,	, ,	
17	Rużyłowicz Peter	Bildhauer	II Klasse	Polnischer Sittenbüchlein und Komenius	
18	Selepkiewicz Andreas	Ackersmann	, ,	Deutsche u. Polnische Sprachlehre u. Komenius	
19	Sikorski Karolus	Edelmann	, ,	, ,	
20	Wysoczanski Basilius	,	, ,	, ,	
21	Guttysz Gregorius	Ackersmann	, ,	, ,	
22	Hlinkowski Adamus	Geistlicher	, ,	, ,	
23	Dobrzański Nikolaus	Ackersmann	, ,	, ,	
24	Leńko Demetrius	,	III Klasse	Deutsche Sprachlehre und Katechismus Nr. III	
25	Szwed Laurentius	,	, ,	, ,	
26	Wolański Joannes	,	, ,	, ,	
27	Bereźnicki Klemens	Edelmann	, ,	Gesangbuch und Katechismus Nr. III	
28	Lesleyko Alexander	Ackersmann	, ,	, ,	
29	Steppan Basilius	,	, ,	, ,	
30	Terlecki Joannes	Edelmann	, ,	, ,	
31	Liskowacki Andreas	,	, ,	, ,	
32	Krywenko Thomas	Ackersmann	, ,	, ,	

Łaurow am 2ten 9ber 1829.
Pr. Isidorus Mechowicz
Schul-Direktor.

Між ці діти давано отримані Gratis-книжки одну на двоє-троє дітей, щоби разом із неї вчилися, а шкільній владі дирекція виставляла спис одержаних книжок і кількість учеників, між котрих книжки розділила. В себе тримала подрібний звіт, котрих дітей обдаровано книжками, а котрих до спілки. Наголовки книжок за о. Максимовича були ті самі, а з часом деякі прибули нові, як: A-B-C-Täfelchen, Krótki katechizm, Nauka religii dla Szkół Normalnych Głównych, Lesebuch für die II Klasse der Stadtschulen, Lesebuch для III класи, Anleitung zur schriftlichen Aufsätzen, Biblische Geschichte, Schulgesetze (приписи доброго поведення для учеників). Між тими книжками не було ні одної української.

На початку 1850-их рр. в Самборі появилася німецька книгарня: Buch-Kunst-Musikalien-Handlung und Leih-Bibliothek in Sambor des Johann Rosenheim, котра мала вибір творів літературних, наукових і музичних. Що-тижня діставала свіжі посилки книжок із Відня й Львова. Крім цього продавала, як новість, алізаринове чорнило до писання, французький листовий папір, сталеві пера, білети, копєрти й приладдя до писання й рисування. З цією книгарнею удержувала звязки і лаврівська головна школа, замовляючи для дітвори книжки до науки. Перед нами рахунок цієї книгарні, з дня 20 жовтня 1853 р., після котрого лаврівській школі власник книгарні, Німець, посилає замовлені книжки по конвенційній монеті:

Fibel	штук 9	à 27 kr.
Elementarsz	» 4	à 36 »
Bukwar	» 6	à 12 »
Pierwsza książka do czytania		35 »
Sprachs-Lesebuch		14 »
Suchecki gramatyka I		9 »
Komeniusz		12 »
Knyszka do czytania dla druhoi klasy		50 »
Mocnik Rechenbuch II, III kl.		16 »
Książka do czytania II		16 »
Knyszka do czytania		30 »
Listy i Ewangelie		19 »
Biblia nowoho zawita		30 »
Lesebuch III		30 »
Schriftliche Aufsätze		20 »
Lateinisches Schreiben		21 »
Suchecki gramatyka II		40 »
Sprachlehre für II und III Kl.		36 »
		S-a 4'53

На кінці рахунку дописка в німецькій мові: Dobrzański Bibel d. alten Testamentes langt in einigen Tagen an. Lewicki ruthenische Gram. ist nicht zu haben. Czytanka ruska Szaszkiewiczza ist kassirt und statt dessen kommt die ruthenische Übersetzung des Ersten Sprach- und Lesebuches aus Wien.¹ Крім того, подибуємо рахунок з 1851 р., який показує, що оо. василіяни закупили книжки для дітей і їм ті книжки пороздавали, а родичі мали пізніше за них заплатити.²

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² Ibidem.

В 1860-их рр. Ставропігійський Інститут посилав в імені намісництва також Gratis-книжки для лаврівської школи. Перед нами такий рахунок: Повѣтовое надзирательство головной школы Лавровѣ, получаетъ на распоряженіе ц. к. Намѣстничества съ дня 7 мая и 20 августа 1866 года ч. 10549 и 43611 посредствомъ Дирекціи пособ. урядѣ ц. к. Намѣстничества слѣдующіи книжки для убогихъ на рокъ школь. 1867/8: 1) трета читанка à 61 кр., 1) практична граматика à 30 кр., 1) читанка IV à 21 кр. Отъ Ставропігійского Института яко издателя русскихъ учебныхъ книгъ. Львовъ, 31. Августа 1867. Меруновичъ. І перемиська єпископська консисторія прислала до лаврівської школи від часу до часу деякі книжки даром. Перед нами літографований обіжник, цікавий з огляду на мову, що її тоді в консисторії уживано: Ч. 135/шк. Ц. к. Мѣстодержительство розпорядженіємъ отъ дня 30 Мая т. г. Ч. 15445. заявило же ц. к. Министерство для Богочестія и просвѣты, рѣшеніємъ отъ дня 2 цвѣтня т. г. Ч. 9245. наказало ц. к. Дирекціи поклади школьныхъ книжокъ въ Вѣдні, на подставѣ запису б. п. Сигмонда Саутера приходника въ Фишамандѣ въ Нисшой Австріи уряженного заложенія, для розширенія катихитическихъ книжокъ и пѣсней доставити впростъ и бесплатно здѣшной Консисторіи 350 книжокъ на русскомъ а 35 на нѣмецкомъ язицѣ въ цѣли розданія тыхже яко катихитическихъ даровъ. Исполняючи тое розпорядженіе доставляєтъ для бібліотеки Дирекціи школы головной въ Лавровѣ образцы Галюри въ приложѣ, на которіи Честна Дирекція приложенну подписку полученія подписомъ своимъ ствердитъ и тую сюда прише. Отъ єпископской русской Консисторіи. Перемышль, дня 25 червня 1870. По повелѣнію Преосв. Апост. Адміністратора Д-р Юзичиньскій.¹ Вкінці, монополь розсилання шкільнихъgratis книжок для бідної молоді взяла в свої руки галицька Красва Шкільна Рада.

По уступленні зі школи о. Панковича, Окружна Шкільна Рада в Самборі назначила його на місцевого інспектора школи, присилаючи йому таке письмо: L. 1241 / R. s. o. Do Wielebnego ks. Narcysa Pankowicza Rektora konwentu oo. Bazyłjanów w Ławrowie. Rada szkolna okręgowa, ustanawiając Wielebnego ks. Rektora dydaktyczno-pedagogicznym Dozorcą dla miejscowej szkoły w Ławrowie, tuszy niepłonną nadzieję, że szkoła tamtejsza pod opieką Wielebnego ks. pomyślnie rozwijać się będzie i błogie owoce wyda tak dla oświaty ludowej w ogóle, jak i dla uczącej się młodzieży w szczególności. Z Rady szkolnej okręgowej. Sambor, dnia 15 grudnia 1874. C. k. Radca Namiestnictwa i Starosta jako Prezydujący (підпис нечиткий).²

Від шк. р. 1850/51-1873/74, себто під час управи лаврівською школою о. Омеляна Крайківського ЧСВВ. (1850/51-1852/53), о. Юстина Ганкевича ЧСВВ. (1853/54) і о. Наркіса Панковича ЧСВВ. (1854/55-1873/74), вчителювали в лаврівській школі, як катехити: о. Сидір Коржинський³

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² АЛМ. Шкільні акти IX-X.

³ о. С. Коржинський ЧСВВ. * 19 X 1817 в Більчі, постригся 6 XI 1842, священником зістав 1846. До 1850 р. учителював у василіянській головній школі в Бучачі, як катехит. По 1851/52 шк. р. вчителював у василіянській головній школі в Дрогобичі. 1857 жив у Кристинополі, опісля у Підгірцях і працював там як довголітній парох у Голубиці. З того часу (1857-58) збереглася одна рукописна проповідь його про св. Димитрія, написана в Кристинополі (1857) й Голубиці (1858). Ту проповідь найшов о. Й. Федорик ЧСВВ. в василіянському монастирі в Буковій к. Самбора. Нині

(1850/51-1851/52) і о. Павло Петро Пеленський¹ (1851/52-1873/74). Учителювали ж у лаврівській школі тоді осьті: о. Ісаак Тарчановський² (1850/51-1852/53), о. Льонгин Коссонога³ (1850/51, 1856/57-1858/59), бр. Никифор Ярема (1850/51), бр. Аліпій Кисілевський (1850/51), бр. Лука Кречковський⁴ (1851/52), бр. Євтимій Доманик⁵ (1851/52-1855/56), бр. Лаврент Фіялковський (1852/53), бр. Юліян Іван Гуркевич⁶ (1852/53-1855/56), о. Доротей Карпінський⁷ (1853/54-1857/58), бр. Йордан Турок⁸ (1854/55-1864/65), бр. Прокіп Кравчик⁹ (1856/57), бр. Ніканор Войнаровський¹⁰ (1856/57-1858/59), о. Ювенал Іван Скалецький,¹¹ зразу як клирик (1858/59), опісля як священник (1861/62-1864/65), о. Теодосій Фльоріянський¹² (1858/59-1860/61), о. Тома Несторович¹³ (1859/60), клирик Юліян

вона в василіянськiм архiвi в Добромилi. В 1890-их рр. о. Коржинський iгуменував у Золочевi, опiсля працював у Краснопушчi. Зi »Спису померлих нереформованих Отцiв i Братiв ЧСВВ. вiд 1867-1930« (в василіянськiм архiвi у Львовi), що його зладив о. Д. Ткачук ЧСВВ., теперiшнiй архимандрит, i з метрики смертi о. Коржинського, що пi 1928 р. надiслав для протоігуменату ЧСВВ. у Львовi о. Якiв Дутчак, адмiнiстратор у Волчкiвцях, довидуємося, що о. С. Коржинський там (у Волчкiвцях) умер 13 VII 1899 i там його поховав снятинський декан, о. Михайло Заревич, дня 17 VII 1899. — Р. Л.

¹ о. П. Пеленський ЧСВВ. * 29 VI 1817 в Комарнi, постригся 2 X 1846, священиком зiстав 1850. Довгi роки вчителював у лаврівській школі як катехит (1851/52- I пiвр. 1879/80). † 23 XI 1902 в Креховi. Див. АЛМ. Шкiльнi акти I-II, V, VI; Лiтопис василіянського монастиря в Креховi (в крехiвськiм архiвi); Historia domus Probationis Ordinis S. Basilii M., reformationis Dobromillensis, seu memoratu digna, quae ab anno Dom. 1902. à mense Aprill, occidère. porro autem producta est historia domus Tyrocinił Krechoviensis à mense Iulio anni 1902 ad mens. Maj 1908. II 17-19 (в василіянськiм архiвi у Львовi); о. Д. Ткачук ЧСВВ. Спис померлих нереформованих Отцiв i Братiв ЧСВВ. вiд 1867-1930 4; Альманах василіянських богословiв I 70, н. 1. — Р. Л. — Про о. П. Пеленського оповiдає кузин його, А. Качмарський, що вiн був незвичайно побожний. Пiд час перемiни хлiба й вина в пресвяте Тiло й Кров Ісуса Христа на Службi Божiй, вiн був такий захоплений торжеством хвилi, що часто млiв i його пiдтримували. Для ученикiв був дуже строгий, вимагаючи i за провини карав по тодiшнiм звичаї рiзгами. — І. Ф.

² о. І. Тарчановський ЧСВВ. 1843 й 1844 вчителював у василіянськiй гiмназiї в Бучачi, опiсля в дорогобицькiй школі. † 31 VIII 1855 у Львовi на холеру. Див. про нього висше, ст. 78, н. 13. — Р. Л.

³ о. Л. Коссонога ЧСВВ. * 1809 в Угновi, до Чина вступив 1833, священиком зiстав 1839 р. 1843 й 1844 вчителював у василіянськiй головнiй школі в Бучачi, 1856 працював в Улашкiвцях i Краснопушчi, вiдки приїхав учити в лаврівській школі. Вмер 13 III 1861 на водну пухлину в Краснопушчi. — Р. Л.

⁴ Л. Кречковський ЧСВВ. походив iз Теклiвки в станиславiвськiй єпархiї. — Р. Л.

⁵ Є. Доманик ЧСВВ. * 1831 в Бережанах. До Чина вступив 1850 р. — Р. Л.

⁶ Ю. Гуркевич ЧСВВ. * 1836 у Львовi, до Чина вступив 1851 р. 1857 був прокуратором у гошiвськiм монастирi к. Болехова. — Р. Л.

⁷ Про о. Д. Карпінського ЧСВВ. див. висше, ст. 79, н. 2.

⁸ Про бр. Й. Турка ЧСВВ. див. висше, ст. 79, н. 13.

⁹ Пр. Кравчик ЧСВВ. * 1815 в Баницi, пов. Грибiв. До Чина вступив 1855. — Р. Л.

¹⁰ Н. Войнаровський ЧСВВ. * 18 XII 1839 в Молотьковi к. Манявського Скиту. До Чина вступив 1856. — Р. Л.

¹¹ о. Ю. Скалецький ЧСВВ. * 8 X 1834 в Чаплях, пов. Самбiр. До Чина вступив 7 XI 1856, священиком зiстав 1861. Працював як сотруди́ник у Кристинополi (1867). Вмер 13 X 1912 у Львовi. — Р. Л.

¹² о. Т. Фльоріянський ЧСВВ. * 1 VIII 1836 в Стриганцях, до Чина вступив 3 XI 1857. Богословiя вчився у львiвськiй семинарiї в 1860-их рр. Вiд II пiвр. 1879/80-1881/82 вчителював у Лавровi як катехит, опiсля в головнiй школі в Жовквi. † 29 I 1885 в Кристинополi. — Р. Л.

¹³ Див. про нього висше, ст. 79, н. 11.

Свирнюк¹ (1859/60-1860/61), бр. Сильвестер Крвавич (1859/60), о. Василь Венедикт Василевич² (1861/62), бр. Теодосій Шумило³ (1861/62), бр. Іринарх Іван Прокопович⁴ (1861/62-1864/65, 1866/67), брат В. Коріневич (1862/63), бр. Остап Барвінський (1863/64-1864/65), бр. Інокент Костовецький⁵ (1863/64), клирик Модест Крет⁶ (1865/66), бр. Юстин Черневич⁷ (1865/66), бр. Осип Лесюк⁸ (1865/66-1866/67), бр. Іван Дригинич⁹ (1865/66), о. Амвросій Антін Тарчанин¹⁰ (1866/67-1869/70), бр. Михайло Ричак¹¹ (1866/67-1867/68), бр. Семен Островерха¹² (1866/67), бр. Іван Юліян Гродський¹³ (1867/68, 1871/72), бр. Іван Максимішин¹⁴ (1867/68), бр. Кирило Охнич¹⁵ (1867/68), бр. Павло Надрага¹⁶ (1869/70), бр. Іван Дукура¹⁷ (1869/70), о. Іларіон Іван Крушельницький¹⁸ (1870/71), клирик Василь Володимир Лотоцький¹⁹ (1871/72), о. Августин Александер Устиянович²⁰ (1872/73-1873/74), клирик Діонісій Дмитро Жуковський²¹ (1872/73-1873/74) і о. Сильвестер Степан Турчинський (1873/74).²²

¹ о. Ю. Свирнюк ЧСВВ. * 1 VIII 1840 в Хотимирі, пов. Товмач. До Чина вступив 1858, священником зістав 1866. Наступного року (1867) вчителював у василіянській головній школі в Бучачі як катехит. У 1870-1874 рр. покинув священничий стан і приймив схизму. Див. о. М. Каровець ЧСВВ. Велика реформа Чина СБВ. 1882 р. «Нова Зоря» VII. Львів, 1932. Ч. 3 (501). ст. 4; Ч. 7 (504). ст. 3; Ч. 71 (569), ст. 4, н. 193 і особна відбитка. І. Жовква 1933. 18, 39; ІІ. Львів 1933. 103, н. 193. — Р. Л.

² о. В. Василевич ЧСВВ. * 22 III 1822 в Небиліві, пов. Калуш. До Чина вступив 27 IX 1850, священником зістав 1855 і в наступних роках (1856, 1857, 1859) вчителював у василіянській гімназії в Бучачі. В 1860-их рр. (1867) працював в Улашківцях як проповідник і сотрудник у парохії. Опісля був катехитом і капеляном у сс. василіянок у Яворові, де й вмер у березні 1883. — Р. Л.

³ Т. Шумило ЧСВВ. * 14 IV 1839 в Яворові. — Р. Л.

⁴ І. Прокопович ЧСВВ. * 1813 в Кокошинцях, пов. Грималів. До Чина вступив 1 VIII 1861. † 4 XI 1867 в Лаврові. — Р. Л.

⁵ І. Костовецький ЧСВВ. * походив із Добромнля. — Р. Л.

⁶ М. Крет ЧСВВ. * 1844 у Львові. До Чина вступив 1864. — Р. Л.

⁷ Ю. Черневич ЧСВВ. * 1844, до Чина вступив 1865. Працював у Дрогобичі (1867). — Р. Л.

⁸ О. Лесюк ЧСВВ. * 20 III 1843 в Збаражі. До Чина вступив 1865. — Р. Л.

⁹ І. Дригинич ЧСВВ. * 1844 в Хашеві, пов. Турка. До Чина вступив 1865. Вчителював у василіянській головній школі в Бучачі (1867). — Р. Л.

¹⁰ о. А. Тарчанин ЧСВВ. * 8 I 1830 в Устриках Долішніх, повіт Лісько. Вчився в лаврівській школі 1838/39-1841/42, див. про се висше, ст. 81, н. 1. До Чина вступив 1850, священником зістав 1857. Вчителював у василіянській головній школі як катехит (1859). В 1880-их рр. ігуменував у Підгірцях, де й вмер 18 III 1888 як ігумен у тамошнім монастирі. — Р. Л.

¹¹ М. Ричак ЧСВВ. * в Нановій, пов. Доброміль. До Чина вступив 1866. — Р. Л.

¹² С. Островерха ЧСВВ. * 15 II 1848 в Бучачі. До Чина вступив 1866. — Р. Л.

¹³ І. Гродський ЧСВВ. * 20 IX 1849 в Гордині, пов. Самбір. — Р. Л.

¹⁴ І. Максимішин ЧСВВ. * 19 I 1847 в Голгочах, к. Підгаєць. — Р. Л.

¹⁵ К. Охнич ЧСВВ. * 30 III 1846 в Дубні, пов. Ланцут. 1867 р. був господарем у монастирі в Погоні. — Р. Л.

¹⁶ П. Надрага ЧСВВ. * 1845. — Р. Л.

¹⁷ І. Дукура ЧСВВ. * 1849. — Р. Л.

¹⁸ о. І. Крушельницький ЧСВВ. * 1842. До Чина вступив 7 XII 1860. Вмер під час літніх вакацій у своїх родичів у Соснові, к. Бережан, на тиф 28 VIII 1871. — Р. Л.

¹⁹ о. В. Лотоцький ЧСВВ. * 9 I 1848, до Чина вступив 1870, врочисті обіти зложив 11 VII 1878, пізніший радник єпископ. консисторії, директор у бучацькій школі, катехит і професор у ній і державній гімназії в Бучачі. Вмер як ювілянт 15 III 1930. — Р. Л.

²⁰ о. А. Устиянович ЧСВВ. * 12 VIII 1821, до Чина вступив 19 X 1843, священником зістав 1846. В 1850-их рр. вчителював у василіянській гімназії в Бучачі (1856, 1857, 1859). Відзначився як проповідник. Умер 10 IV 1888 в Кристинополі. — Р. Л.

²¹ о. Д. Жуковський ЧСВВ. * 7 VIII 1847, до Чина вступив 4 VIII 1871, врочисті обіти зложив 11 VII 1875, священником зістав 10 X 1875. Вчителював у василіянській

Під час управи лаврівською школою згаданих директорів (о. О. Крайківського, о. Ю. Ганкевича й о. Н. Панковича) стан¹ учнів у лаврівській школі від 1850/51-1873/74 був ось такий:

1850/51 шк. р. в елементарній класі: 33 учні й 13 учениць (Бреян Михайло з Тилича, Бусько Катря з Лаврова, Гордієвський Єронім із Сушиці, Клянянські: Тарас, Василь, Юлія, Катря й Михайло, всі з Лаврова, Ковальські: Антін, Елеонора й Теофіль з Лаврова, Кручковський Кирило з Потока, Лях Яків із Лаврова, Мусаківський Август, свящ. син із Вовча, Нижники: Анна, Лев і Марія з Лаврова, Скобельський Теофіль з Грозьової, Стасюк Михайло, Струк Яків, Сим Михайло, Швед Андрій і Швед Михайло з Лаврова й б. і. у I кл.: 8 учнів (Кречковський Осип² із Ільника, шлях. син, Скобельський Іван, свящ. син із Грозьової, Матковський Осип із Маткова, Лопушанський Семен із Лаврова, Височанський Михайло з Комарник і інші). В II кл.: 5 учнів: Венгринович Антін, свящ. син із Середниці, Максимович Петро з Лаврова, Товарницький Іван із Лінинки, Пясецький Іван із Вижного Висоцька, Крижановський Роман із Дрогобича (враз із Венгриновичем жив він у монастирським конвікті). В III кл.: 4 учні: Бялобжеський Роман, шлях. син із Ясениці, Бялобжеський Теофіль, шлях. син. із Симихова, Вітошинський Корнило, свящ. син із Боберки, Гродський Любин, шлях. син із Бутельки. — В З. К. (164) за II піврік вписано в III кл.: Гродського й Вітошинського; в I кл.: Кречковського Осипа; в елем. класі: Скобельського Теофіля,³ Гордієвського Єроніма й Максимовича Юліяна.

1851/52 шк. р. в елем. класі учеників 21 і 3 учениці. В I кл.: 9 учнів і 1 учениця. В II кл.: 4 учні (Гулиш Іван із Волкової, Кречковський Осип, Матковський Осип, Смольський Юліан із Ліська. В III кл.: 8 учнів: Дубина Осип із Калуша, Максимович Петро з Лаврова, Пясецький Антін із Вижного Висоцька, Венгрино-

гімназії в Бучачі. В двох перших роках добромільської реформи був у Добромилі й відзначився тоді як добрий знавець нашого церковного уставу, мови й співу (див. о. М. Лончина, ЧСВВ. До історії добромільської віднови. »Альманах василіянських богословів« I 42). Від 25 IV 1884 ігуменував у Лаврові. Був се перший ігумен у тім монастирі по добромільській реформі василіянського Чину. Від того часу аж до 1885/86 він сповняв також уряд директора в лаврівській школі по о. Я. Березовським ЧСВВ, про що див. нижче. В 1890-их рр. працював у Дрогобичі, від 1900 р. в Жовкві. Вмер к. 1909 р. в Олісві к. Зборова. — Р. Л.

² Сей список учителів у лаврівській школі від 1850/51-1873/74 зладив Р. Лукань ЧСВВ. на основі Шкільних актів I-II, V, VI, VII (АЛМ.).

¹ Зладив його Р. Лукань ЧСВВ. на основі Шкільних актів III-IV, VI, VII, VIII (АЛМ.).

³ О. Кречковський учився в Лаврові 1850/51-1852/53 (I-III кл.) і 1859/60 (IV кл.), пізніший емерит. почтовий урядник у Самборі († у грудні 1914, під час російської окупації. Похоронив його о. Іл. Гмитрик). Про Кречковського див. висше, ст. 90, н. 3. — Р. Л. — Спогади його про лаврівську школу використав автор у сій монографії, переважно при характеристиці часів директора о. Панковича та його особи (див. висше, ст. 89, 90, 103, 105, 108, 109). Він любив багато оповідати про те, що пережив, а залюбки оповідав про лаврівську школу та о. Панковича, що йому допомагав у дальших гімназійних студіях. Був він родом із Ільника, син не бідного шляхтича. Батько лишив йому гарну частку поля у спадку, що його пізніше Осип Кречковський (за гроші) відступив своєму братові, хоначковому шляхтичеві в Ільнику. Сам Кречковський був незвичайно ощадний, а також правий чоловік. Належав до »руської партії й за ті переконання його перенесли з Галичини до Чех, де служив до спенсіонування. На кілька літ перед війною осів на пенсії в Самборі й зі своїх ощадностей уфундував якісь стипендії, котрими розпоряджав »Народный Домъ« у Львові. Що нині з ними сталося, не відомо. Лишив також гарний масток у якихсь німецьких облігаціях (кількадесять тисячей корон), з котрих не обтинав купонів кілька літ. Коли жінка покійного Осипа Кречковського знайшлася в скрутінім фінансовім положенню по розпаді Австрії, зачала ті купони відтінати й хотіла їх продати, але за це ніхто не дав їй ні одного сотика, так само й за всі облігації. Обтяжні купони був повний старий циліндер, до котрого Кречковська їх складала. Вона намовляла мужа, щоби, замість вальєрових паперів, купив кам'яницю, або фільварок, однак старий не дався переконати, вірив у каси й папери й стратив усе. Ощадність його довгого життя пропала марно. — І. Ф.

⁴ Т. Скобельський * 1845 в Грозьовій к. Лаврова, священником зістав 1868. Був парохом у Жукові, пов. Цішанів (1882). — Р. Л.

вич Антін із Середниці, Козаневичі: Омелян¹ і Іннокент,² священічі сини з Реклинця й Ямінський Юліан із Нижньої Яблінки. — В З. К. (166) за II піврік вписано в III кл. Пясецького Антона; в II кл.: Кречковського Осипа й Смольського Юліана; в I кл.: Целеня Луку, Гордієвського Єроніма, Максимовича Юліана й Сима Михайла. В елем. класі: Кіляновського Василя, Струка Якова, Добрянського Дмитра, Ляха Якова й Сидора Миколу.

1852/53 шк. р. в елементарній класі: 13 учнів і 1 учениця (Бабич Дмитро з Лаврова, Бачинський Осип, син геометра з Königswald'у, Кручковська Омеляна з Старої Соли, Телявський Петро, дяків син із Окови й інші). В I кл.: 8 учнів і 1 учениця. В II кл.: 8, у III кл.: 3 учні. — В З. К. (168) за II піврік вписано в III кл.: Кречковського Осипа, Смольського Юліана й Матковського Осипа; в II кл.: Целеня Луку, Гордієвського Єроніма, Свірчинського Карла, Максимовича Юліана й Сима Михайла; в I класі: Кіляновського Василя й Сидора Миколу. В елем. класі: Бачинського Леопольда, Гудза Луку, Нижника Лева й Бачинського Осипа.

1853/54 шк. р. в елем. класі: 11 учнів (Крижановський Жигмонт, лат. обр. з Коросна, Морикон Михайло з Гор. Дзвиняча, Ридош Михайло, син дяка в Гор. Дзвинячі й ін.). В I кл.: 10 учнів і 1 учениця (Борканич Кость з Красного, Гудз Лука з Плоського, Кручковський Кирило з Потока, Криницький Віктор із Хоминої Лопушанки, Нижники: Лев і Марія з Лаврова й інші). В II кл.: 6 учнів (Дзіковський Адольф із Загачева, Кіляновський Василь з Лаврова, Олійнич Іван із Плоського, Сидір Микола з Грозьової, Терешкевич Осип із Старого Самбора, Вітошинський Сильвестер із Боберки). В III кл.: 7 учнів. — У З. К. (170) вписано за II піврік у III кл.: Целеня Луку з Лаврова; в II класі: 5 учнів, у I кл.: 3, у елем. кл.: 7 учнів.

1854/55 шк. р. в елем. класі: 6 учнів (Кречковський Семен, сел. син із Ільника, Кухар Дмитро з Лаврова, Лях Іван із Лаврова, Лінинський Петро³ з Лінинки, Макси-

¹ О. Козаневич * 1840, священником зістав 1865, зразу був помічником пароха в Добромилі (1867-1869), опісля парохом у Лісковатім (1870) і Буцеві (1875-1889), де й вмер 1889 р. — Р. Л.

² І. Козаневич * 1842, священником зістав 1865. Працював як помічник пароха в Постолові, в ліських повіті (1867-1870), як парох у Ліську (1874, 1875), в Жукотині (1877) й довголітній парох у Валяві к. Перемишля (1880-1918), де й вмер 9 VI 1918 р. — Р. Л.

³ П. Лінинський учився в Лаврові 1854/55-1855/56, пізніший засновник студентського товариства «Дружний Лихвар» у Львові й почесний член його, судовий адюнкт у Мостах Великих, ц. к. судовий радник у Новім Санчі й крайовий адвокат у Сокалі. В 1880-их рр. був послом у галицьким Сеймі. З того часу маємо друковані деякі посольські промови П. Лінинського, напр. 1) При верифікації вибору п. Онишкевича (в книжечці: Бесѣды рускихъ послѣвъ въ галицкѣмъ сеймѣ в р. 1883. [Львовъ 1883]), 2) Бесѣда при петиціи оо. Змартвухвстанцѣвъ о субвенцію («Дѣло» VII. Львовъ 1886. Ч. 12), 3) Бесѣда посла П. Лінинського выголошена въ сеймѣ при розправѣ надъ петицією ксс. Змартвухвстанцѣвъ о заповогу. Додатокъ до Батьківщини ч. 9. [Львовъ 1886. 4]. Див. Ів. Ем. Левицькій. Галицко-русская бібліографія XIX-го стол. II. Львовъ 1895. 425, 548, 556. — Р. Л.

В своїм записнику, затитулованім «Рефлексі», на стор. 70, невтомний о. Юліан Даций ЧСВВ. записав власноручно ось який спомин: »З Хрестом і бато́гом. До нашого монастиря в Лаврові приїхав був в р. 1888 п. Петро Лінинський, радник суду в Новім Санчі. Запрошено його на обід. При обіді розбалакався п. радник, а особливо розповів широко про своє curriculum vitae, а ми молоді дуже радо прислухувалися цікавим оповіданням. Я — каже — обиватель лаврівський, я тут родився і при монастирі виховувався. Як малий хлопечко я помагав пасти худобу, а як я трохи підріс брали мене до послуги в монастирі, а при тім ходив я і до школи. Школа лаврівська дала мені те, що могла дати, але я з тої науки не був вдоволений. Я мріяв про висші науки. Пізналися на мені отці, зайнялися мною й підготували мене до гімназії. Перші роки були дуже тяжкі для мене. Але пізніше йшло легше, я давав собі раду лекціями. Скінчив я гімназію й права, а відтак поволі-поволі і добився до гарного кусника хліба. Працюю в суді, але працюю також на полі просвітнім і трохи на релігійнім. Що до сеї останньої праці то мій клич такий: »Ви священники провадьте нарі́д до неба на переді з хрестом, а я з заду буду підганяти бато́гом«.

»Примітка: Радник Петро Лінинський з часом пішов на емеритуру і отворив адвокатську канцелярію в Сокалі. В часі світової війни вибрався зі Сокаля кудись у безпечніше місце і там помер«. — Й. Скр.

мовичі: Іван і Лев¹ із Лаврова) й 2 учениці (Добрянська Амалія й Добрянська Олимпія, доньки мандатора в Лаврові, лат. обряду). В I кл.: 5 учнів (Ясеницький Айтал, свящ. син із Вижного Висоцька й інші). В II кл.: 9 учнів; у III кл.: 10 учнів. — У З. К. (172) за II піврік вписано в III кл.: Сидора Миколу з Гронзьової; в II кл.: Загачевського Мануїла, свящ. сина в Волошиновій; у I кл.: Ридоша Михайла, сина дяка в Гор. Звинячі.

1855/56 шк. р. в I кл.: 11 учнів (Данилів Павло, Галькович Микола, Коргут Василь, Кухар Дмитро, Лях Іван, Лінинський Петро, Максимович Лев, Мельникович Грицько (всі з Лаврова), Дригинич Іван із Хашева, Кулянда Іларій, свящ. син із Лелюхова, Локоцький Петро, сел. син у Вижнім Висоцьку) й 2 учениці (Добрянські, обидві з Лаврова). В II кл.: 3 учні (Ясеницький Северіян із Вижного Висоцька, Максимович Іван із Лаврова, Минкович Василь з Либихори). В III кл.: 5 учнів (Ясеницький Айтал, свящ. син у Вижнім Висоцьку, Морикон Михайло з Гор. Звиняча, Нижник Лев із Лаврова, Ридош Мих., дяків син із Гор. Звиняча, Височанський Осип із Вижного Висоцька). В IV кл.: 5 учнів (Кіляновський Василь з Лаврова, Кручковський Кирило з Потока, Криницький Віктор, син священника в Лінії (але родом із Лопушанки), Пясецький Плятон із Вижного Висоцька, Загачевський Мануїл, свящ. син у Гор. Берегах (але родом із Волошинової). — В З. К. (173) вписано за II піврік у IV класі: Загачевського Мануїла, в III кл.: Ридоша Михайла, в I кл.: Кулянду Ларіона й Локоцького Петра.

1856/57 шк. р. в I кл.: 16 учнів (Боберський Микола,² син Івана, з Хашева, Хованський Наркис, родом із Пулавів, син Антона, священника в Липівці, Добрянський Юліян, рим. кат. обряду, родом із Лаврова, син мандатора Адальберта в Старім місті, Кіляновський Петро, син Антона в Лаврові, Павлюх Антін, син Павла в Хашеві, Павлюх Захар,³ син Гната в Хашеві, Симик Степан, син Григора в Лав-

¹ Лев Максимович, син Марії в Лаврові, вчився в лаврівській школі 1854/55-1859/60 (від елементарної до 4 класу), пізніший радник двору й судовий радник у Львові. Знимку його, wraz із З. Павлюхом і В. Яворським, що зберігається в лаврівських архівах, поміщуємо в Додатках. — Р. Л.

² М. Боберський * 21 V 1844 в Лопушанці Лехновій к. Хашева, пов. Турка, син Івана й Варвари, вчився в Лаврові 1856/57-1859/60 шк. р. З історичних відомостей про М. Боберського, що їх зладив син його, інж. Олександр Боберський, 28 XI 1931, на просьбу о. Й. Скрутеня ЧСВВ., редактора «Записок ЧСВВ.», подаємо отсі: Покінчивши 1860 р. шкільну науку в Лаврові, М. Боберський учився в гімназії в Самборі 1861-1868. М. І. вчив його тоді проф. Олександр Борковський († 5 X 1921 в Ваневичах). Гімназійну матуру зложив 10 VII 1868. Богослов'я вчився у Львові й Перемишлі. Висвячений на священника 5 I 1873. Працював як сотрудник і завідагель у Бітлі к. Турки (1873), Доброгостові к. Дрогобича (1873-75), Завадці к. Турки (1875-76), Криниці к. Дрогобича (1876-77), Гордині к. Самбора (1877-78), Самборі (1878), Стрільбичах к. Ст. Самбора (1878-79), Черхавій к. Самбора (1879-83), як парох у Злоцькім к. Н. Санча (1883-87) й Ваневичах к. Самбора (1888-1918), де й вмер 22 VIII 1918. Посмертну згадку про о. М. Боберського помістило «Діло» 1918, Ч. 226. Знимку його, отриману від сина покійного, подаємо в Додатках. — Р. Л.

³ З. Павлюх учився в лаврівській школі 1856/57-1859/60 (кл. I-IV), опісля вчився в самбірській гімназії, правничі студії покінчив у краківській і віденській університетах. Вступивши до авдиторіату в б. австро-угорській армії, зійшов поручником (оберлейтнантом) у ній. Службу відбував у молодших роках далеко від рідного краю, напр. у Мостарі, Мішкольці. Якийсь час працював у Львові й тут відзначився як член-засновник деяких установ, напр. «Р. Бесіди». 1893 р. зійшов референтом у військовім судівництві в характері майора в Перемишлі. 1900 р. перейшов до вишого суду в Відні, де, переходячи на емеритуру, покінчив свою військову службу ступенем генерала. 1919 р. був референтом у військовім судівництві в Уряді Зах. Укр. Нар. Республіки в Станиславові. Від довгого часу проживав у Відні, відки, на просьбу проф. І. Филіпчика, прислав свої спогади про лаврівську школу й свою знимку, що їх поміщуємо в Додатках. У січні 1933 р. приїхав із Відня до своєї доньки, п-ї Ольги Гузарової в Чернівцях, де вмер 24 II 1934 в 86 році життя. Кілька років перед смертю музейне Товариство «Бойківщина» в Самборі вибрало пок. З. Павлюха на свого члена. Згадаємо тут ще те, що пок. З. Павлюх відзначився також як визначний малюв.-портретист. Крім портретів архикнязів і високих австрійських генералів полишив галерею портретів укр. достойників і патріотів: митроп. А. Шептицького, єписк. К. Чеховича, Юл. Романчука, В. Яворського (колишнього учня в лаврівській школі, про нього див. нижче, ст. 122, н. 5), Євг. Олесницького, Ол. Барвінського, нот. Гузара, О. Гузарової в Чернівцях і б. І. Намалював також

рові й ін.). В II кл.: 2 учениці (Добрянські) й 7 учнів (Максимовичі: Іван і Лев, сини Марії в Лаврові, Вольф Фердинанд, рим. кат. обр., син Петра в Головецькім Дністрику й Вольф Франц, син того самого й ін.). В III кл.: 6 учнів (Борканич Кость, син Марії в Краснім, Желеховський Теофіл, родом із Борині, син Іллі, священника в Прислопі й ін.). В IV кл.: 7 учнів (Ясеницький Айтал, син Юліана, священника в Вижнім Висоцьку, Максимович Юліан із Лаврова, Нижник Лев, син Катрі в Лаврові, Подолинський Мирон,¹ син Василя, священника в Ветліні, в лиськім повіті й інші учні). — В З. К. (174) за II піврік вписано в IV кл. трьох учнів, у III кл. двох, у II кл. двох.

1857/58 шк. р. в I кл.: 13 учнів (Бурмич Іван із Головецька, Хоркави Петро з Милошовиць, Калинич Макс із Головецька, Мацьків Оніфр з Красного, Павлюх Антін із Хашева, Тайхер Венямин, родом із Нанчілки, син Ельки в Лаврові, Вольф Леопольд, син Петра в Дністрику Головецькім і інші). В II кл.: 7 учнів (Махник Юрко, син Антона, з Лісковатого, Максимович Лев із Лаврова, Новаковський Фелікс, гр. кат. обр., родом із Панищева, син Казимира в Ветліні, Павлюх Захар, син Гната в Хашеві й інші). В III кл.: 7 учнів, у IV кл.: 3 учні. — В З. К. (175) за II піврік вписано в IV кл.: Минковича Василя, в III кл.: Дригинича Івана й Захаркевича Костя, в II кл.: Боберського Миколу й Новаковського Фелікса; в I класі: 5 учнів.

1858/59² шк. р. в I кл.: 9 учнів (Драган Микола, син Івана в Розділі, Добрянський Матій, син Юстини в Лужку, Головчак Іван, син Василя в Лужку, Кривецький Іван, син Павла в Вицеві й інші). В II кл.: 10 учнів (Лаврівський Александер, син Лаврента, з Тарнави, Павлюх Антін, син Павла в Хашеві, Волянський Станіслав, син Андрія в Лісковатім і інші). В III кл.: 6 учнів (Максимович Лев, Павлюх Захар і інші). В IV кл.: 5 учнів (Боднар Лука, родом із Гожанки, опікувався ним Theodor Dniestrzanin, греко-кат. священник у Малій Лічині, й інші). — В З. К. (176) за II піврік вписано в IV кл.: Кіляновського Василя; в III кл.: Боберського Миколу й Максимовича Лева; в II кл.: 4-ох учнів; у I кл.: Драгана Миколу й Добрянського Матія.

1859/60 шк. р. в I кл.: 10 учнів (Яворський Антін, син Франца в Созані, Малиновський Михайло з Липя, Малиновський Іван,³ син Федора з Липя й інші). В II кл.: 11 учнів (Ганкевич Юліан, син Діоніса, священника в Малій Нанчілці, Прушинський Володислав,⁴ син Федора з Старого Міста й ін.). В III кл.: 11 учнів. У IV кл.: 9 учнів (Боберський Микола, Галькович Микола, Максимович Лев із Лаврова, син Марії, Павлюх Захар із Хашева й інші). — В З. К. (177) за II піврік вписано в IV кл.: Кречковського Осипа; в III кл.: Хоркавого Петра, Дудича Дмитра, Калинича Максиміліана; в II кл.: Драгана Миколу й Добрянського Матія; в I кл.: Малиновського Михайла, Нановського Івана і Хоркавого Івана.

1860/61⁵ шк. р. в I кл.: 10 учнів (Ільницький Андрій, син Якова з Ільника,

кілька образів Шевченка й Франка. Див. АЛМ. Шкільні акти III-IV, V, VI; Захар Павлюх † »Діло« LV. Львів 1934. Ч. 54 (13.599), ст. 7; Ч. 57 (13.602), ст. 7; Др. А. Чайковський. Пам'яті пок. генерала-авдитора Захара Павлюха. Ibid. Ч. 71 (13.616), ст. 5-6. — Р. Л.

¹ о. М. Подолинський пізніше відзначився як перемиський архиєпископ, мітрар і бібліотекар у перемиській капітулі. Вмер 23 V 1919 р. в Перемишлі. Дуже був прихильний для перемиських василіян і пильно подбав про площу на будову василіянської церкви на Засянні. Див. »Перемиські Епархіяльні Відомості« 1924. Ч. III. ст. 52. — В квітні 1933 р. підписаний найшов знимку о. М. Подолинського в домі о. Льва Пясецького († I XI 1933 у Львові), пароха в Реклинці к. Мостів Вел. Поміщуємо в Додатках. — Р. Л.

² 1858 р. почав учитися в лаврівській школі також Василь Стояловський, родом із Старого Самбора, пізніший емер. директор у н.р. школі в Дрогобичі († 1931 в Самборі). Спогади його про лаврівську школу й знимку поміщуємо в Додатках. — Р. Л.

³ Ів. Малиновський, син Федора з Липя, пізніший гімназійний учитель у Перемишлі, вчився в Лаврові від 1859/60-1864/65. Див. Спогади Василя Стояловського в Додатках. — Р. Л.

⁴ В. Прушинський — пізніший комісар у старостві в Mielc'у. Див. Спогади В. Стояловського в Додатках. — Р. Л.

⁵ У початках 1860-их рр. учився в лаврівській школі також Василь Яворський (* 1854 в Яворі, до гімназії ходив у Дрогобичі й Самборі), пізніший директор скарбової дирекції в Бережанах, визначний і заслужений народний і церковний робітник, щедрий меценат українських установ, засновник бережанського »Бояна«

Криницький Іван, син Василя, священника у Вел. Лінині, Ковальчик Михайло, син Юрка з Головецька й інші). Учні з II-IV кл. нам невідомі й навіть не знати, кільки їх було, бо не збереглися до наших часів документи з того року. — З З. К. (178) довідуємося, що того шк. р. вписано в ній за II піврік у IV кл.: Дудича Дмитра; в III кл. Добрянського й Зборовського Володислава; в II кл.: Петрушкевича Григора.¹

1861/62 шк. р. учні I-IV кл. й число їх нам невідомі. З З. К. (179) знаємо, що того шк. року за II піврік вписано в ній у IV кл. Хоркавого Петра, Добрянського Матія й Зборовського Володислава; в III кл.: Петрушкевича Григора; в II кл.: Куцериба Дмитра.

1862/63 шк. р. в I кл.: 12 учнів (Бобовський Степан, син Івана з Турки, Котецький Осип, син Василя з Топільниці й Котецький Федір (відти), Рабець Іван, син Іллі з Вицева й інші). В II кл.: 13 учнів (Білінський Мих. з Мохнатого, Гайгель Яків, син Ларіона з Волосянки, Малиновський Іван із Липя, Михальський Мих. з Туря, Созанський Осип із Мохнатого, Височанський Петро, син Михайла з Вижного Висоцька, Вітик Альойс, родом із Спаса, син Антона в Бусовиськах і інші). В III кл.: 16 учнів (Луцик Володислав, родом із Камінки, син Матія в Лютовиську), Ольховий Іван, син Осипа, дяка в Жидачеві, Рудавський Віктор, син Василя, священника в Хмелі, Височанський Осип, син Івана в Мохнатім і інші). В IV кл.: 14 учнів (Гмитрик Іларіон² із Постолава, Ганкевич Юліян, родом із Бортятини, син Діоніса, священника в Потоці й інші). — В З. К. (180) за II піврік вписано в I кл.: двох учнів; у II кл.: двох; у III кл.: трьох; у IV кл.: Гмитрика Іларіона, Нановського Івана, Петришкевича Григора й Головача Івана.

1863/64 шк. р. в I кл.: 9 учнів. У II кл.: 22 учні. В III кл.: 9. У IV кл.: 15 учнів. — У З. К. (180) за II піврік вписано в I кл.: Франца Ляйтля; в II кл.: 4; у III кл.: Івана Малиновського; в IV кл.: Осипа Височанського й Якіма Пополя.

1864/65 шк. р. в I кл.: 10 учнів. У II кл.: 7. У III кл.: 17. У IV кл.: 12 учнів. — У З. К. (181) за II піврік вписано в I кл.: двох, у III кл.: трьох, у IV кл.: Ісайчика Дмитра, сина Степана, в Борині й Малиновського Івана, сина Федора в Липі.

1865/66 в I кл.: 11 учнів. У II кл.: 13. У III кл.: 6. У IV кл.: 12 учнів. — У З. К. (181) за II піврік вписано в I кл.: Шайдицького Антона, Котецького Михайла й Коцябу Людовика; в II кл.: 3 учнів; у III кл.: одного; в IV кл.: Витвицького Миколу, сина Івана з Витвиці й Турика Івана, родом із Івонича, сина Івана в Балигороді.

1867/68³ шк. р. в I кл.: 14. У II кл.: 12. У III кл.: 9. У IV кл.: 16 учнів (Омелян Бжезинський, син Антона, священника в Кільчицях, Григор Іневич, сирота з Жовкви, Осип Яворський, сирота з Топільниці, Зенон Козаневич, син Іллі, священника в Ільнику й ін.). — В З. К. (181) вписано за II піврік (перший раз у польській мові; до

й кредитового товариства «Надія» в Бережанах, посол в австрійським парламентах (1900-1906), видавець українського інформаційного журналу в німецькій мові: «Ruthenische Revue» (Wien 1903, 1904, 1905) й «Ukrainische Rundschau» (Wien 1906, 1907; від 1908-1911 «Ukr. Rundschau» видавав у Відні д-р Володимир Кушнір). 1907 р. поселився в Новім Санчі, в Лемківщині, де розвинув свою працю, як правдивий опікун лемківського населення. Він подбав, що в Новім Санчі побудовано укр.-катол. церкву, заснував «Лемківський Банк» і «Українську Бурсу». Вмер 22 V 1926 в Новім Санчі. Див. «Нова Зоря» І. Львів, 1926. Ч. 20, ст. 8; Василь Яворський. «Народний Ілюстрований календар Тов. «Просвіта» на р. 1927.» У Львові, 1926. 187-189. — Р. Л.

¹ Того шк. р. (1860/61) в II кл. вчився Іларіон Гмитрик, пізніший гімназійний катехит, про нього див. нижше. — Р. Л.

² о. І. Гмитрик * 1852 в Постолові, в лиській повіті, син тамошнього пароха, о. Андрія, що пізніше був парохом у Загочеві, в лиській повіті. В лаврівській школі почав учитися 1860/61. Священником зібрав 1876 і працював у Самборі, як довголітній катехит у тамошній гімназії. Відомий як автор книжки: Історія Біблійна старого и нового завѣта. Ч. I і II [Львовъ] 1889 (див. Ів. Ем. Левицький. Галицько-русская библиография за 1889 г. Львовъ 1890. 24), особливо ж 4-томової праці: Життя святихъ гр. каф. Церквою почитаемыхъ на каждый день въ году... Самборъ 1891 і 1892. Див. Ім. Ем. Левицький. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887-1900. II. У Львові 1910. 155; III. У Львові 1911. 38. До голосів у пресі про ту 4-томову працю, зазначених у Ів. Левицького (ор. cit. II. 155), додамо широко рецензію Pl.[ятоніда Філяса ЧСВВ.] в «Przegląd'i Powszechn'ım» XXXI. Kraków 1891. 103-107. О. І. Гмитрик живе ще до сього часу в Самборі, як вислужений гімназійний катехит і ювілянт, відзначений титулами єпископської консисторії в Перемишлі й почесного крілошанина. На просьбу проф. І. Филіпача написав свої спогади про лаврівську школу. Їх друкуємо в Додатках. — Р. Л.

³ Помилково промовчано відомості про учнів із шк. 1866/67 р. — Р. Л.

кінця бо І півріча шк. 1867/68 р. писано учнів у ній у нім. мові) у І класі: двох; у ІІ кл.: трьох; у ІІІ кл.: Павла й Данила Ільницьких; у ІV кл.: Кульчицького Келестина, Шайдицького Осипа, Фальковського Казимира й Ільницького Луку.

1868/69 шк. р. в І кл.: 13 учнів (Станислав Кравс, рим. кат. обр., родом із Добромилля, син Александра, лісничого в Смільниці, Іван Титар, син Івана в Лопушанці й ін.). В ІІ кл.: 15 учнів. У ІІІ кл.: 9. У ІV кл.: 6 учнів. — У З. К. (182) за ІІ півріч вписано в І кл.: Павла Гриневича; в ІІІ кл.: Осипа Коцябу.

1869/70 шк. р. в І кл.: 10 учнів (Доротей Брилич, із Спаса, Іван Яворський, сел. син із Терла, Теофіл Кульчицький із Волошинової, Іван Сенишин із Вел. Лінини й ін.). В ІІ кл.: 14 (Степан Давида з Татарінова, Павло Гриневич із Бистрого, Павло Кузьма з Мал. Лінини, Іван Пахович із Бистрого, Кастан Белянський із Туря й ін.). В ІІІ кл.: 10. У ІV кл.: 17 учнів (Лука Баран, сел. син із Кальниці, Вільгельм Burghardt, лат. обр., міщанський син із Старого Міста, Антін Пелехович, свящ. син із Добромилля й ін.) й 1 учениця (Іванна Кавслер, лат. обр., родом із Черновець, дочка Франциска, ц. к. повітового політичного ад'юнкта в Старім Місті).¹ — В З. К. (182) за ІІ півріч вписано в І кл.: Івана Целеня; в ІІ кл.: Степана Давиду й Павла Гриневича; в ІV кл.: Осипа Коцябу.

1870/71 шк. р. в І кл.: 6 учнів (Смеречинський Іван із Лаврова, Василь і Дмитро Зарицькі (селянські сини з Рипян) і інші. В ІІ кл.: 8 учнів (Карло Федорович,² син Степана, міщанина в Старім Місті (Ст. Самборі) й інші). В ІІІ кл.: 14. У ІV кл.: 6 учнів. — У З. К. (182) за ІІ півріч вписано в ІІ класі: Карла Федоровича та Івана Яворського; в ІІІ кл.: Степана Давиду.

1871/72 шк. р. в І кл.: 7 учнів (Антін Целень з Лаврова, син Якова, Осип Грицишин, син Антоніни з Старого Міста, Франц Пахля, лат. обр., син Антона з Стрілок, Шльома Тайхер, син Шміля з Лаврова й інші). В ІІ кл.: 6 учнів (Дмитро Пашак із Городовиць і інші). В ІІІ кл.: 11. У ІV кл.: 9 учнів. — У З. К. (183) за ІІ півріч вписано в ІІ кл.: двох; у ІІІ кл.: Карла Федоровича й Доротей Брилича; в ІV кл.: Теофіла Розмариновича й Степана Давиду.

1872/73 шк. р. в І кл.: 9 учнів (Банас Густав із Багатковець, Кишакевич Лев, син укр. священика, Гната в Стрілках, Маркевич Михайло, син Івана, селянина в Терлі й інші). В ІІ кл.: 5 учнів. У ІІІ кл.: 8. У ІV кл.: 8 учнів (Целень Василь з Лаврова, Федорович Карло з Старого Міста (Ст. Самбора), Лінинський Ілля з Лаврова й інші). — В З. К. (183) за ІІ півріч вписано в І кл.: Василя Беча й Маркевича Михайла; в ІІ кл.: Тайхера Шльому, Видзаків Дмитра й Осипа; в ІV кл.: Федоровича Карла.

1873/74 шк. р. в І кл.: 5 учнів (Бурмич Микола з Головецька, Целень Павло з Лаврова, Ессіг Іван із Розлуча, Кіт Федір із Посічи, Мазник Іван із Розлуча). В ІІ кл.: 7. У ІІІ кл.: 7 (Мицак Іван, літ 16, родом із Черняви (в мостиській повіті, син удови Катрі, пізніший брат-василіянин і вчитель у лаврівській школі), Зарицький Дмитро, син Луки з Рипян і інші). В ІV кл.: 9 учнів (Целень Василь, син Гаврила, з Лаврова, Гергель Василь, син Гната з Галівки, Кречковський Михайло з Лібухової, Сенишин Григор, син Томи з Вел. Лінини, Сорохман Іван із Ропинки, Созанський Іполит, син Вікента, священика в Ісаях. — У З. К. (184) за І півріч вписано, нарешті в українській мові, отсих учнів у ІІ кл.: Беча Василя й Кишакевича Льва; за ІІ півріч не вписано в тій книзі ні одного учня.³

¹ Того шк. р. (1869/70) вчився в лаврівській школі в ІV класі також Іван Штернберг Стояловський, що покінчив 3-класову школу 1869 р. в Старій Солі. Родився 1857, священиком зівстав 1884. Від 1889 р. парох у Яворі к. Турки, ювілянт. — Спогади його про лаврівську школу й знимку особи його поміщуємо в Додатках. — Р. Л.

² К. Федорович * 1861, священиком зівстав 1885 р. Працював зразу як помічник пароха в Бірчі (1885-86), в Самборі, де й був катехитом у 7-класовій виділовій жіночій школі (1887), опісля довголітній парох у Войславичах, пов. Сокаль (1888-1911) і варяжський декан, урешті парох у Губичах к. Дрогобича (від 1912), дрогобицький декан (від 1913) і почесний крилошанин. Умер у Тустановичах 10 XII 1925 р. — Р. Л.

³ За директора о. Н. Панковича ЧСВВ. також Василь Верига Петрусевиц Вишчанський учився в лаврівській школі. Про нього проф. І. Филипчак написав повість: Сила волі. Повість з купецького життя з другої половини XIX віку на тлі дійсної події. Р. Б. 1930. Видавництво «Добра Книжка». Печатня ОО. Василіян у Жовкві. 8°, 118 + (1) + (1 в.). В тій книжці маємо м. І. спогади про лаврівську школу й лаврівських василіян (VI. До Лаврова, 23-25; VII. Наука в Лаврові. 26-28; VIII. Іспит. 28-31). Див. бібліографічну замітку Й. Скр.[утеня ЧСВВ.] про ту книжку в «Записках ЧСВВ.» III 752. — Р. Л.

XIX

По о. Панковичі обов'язки директора в лаврівській школі сповняв один рік (1874/75) о. Маріян Михайло Лотоцький ЧСВВ.¹ По нім директором у школі зістав о. Яким Іван Березовський ЧСВВ.,² що ним був 9 років, від шк. 1875/76 до 1883/84 рр. Був то також педагог із «Божої ласки», чоловік дуже добрий і чесний, тихий і спокійний, любив дуже шкільну молодь. Школи й науки пильнував радо, віддаючись їй цілим серцем. Конвікту за його директури вже не було, бо панські діти пошукали собі тоді вже інших шкіл. Подібних шкіл як у Лаврові, Краєва Шкільна Рада зорганізувала досить споре число в усіх містечках довкола Лаврова, як у Турці, Лютовиськах, Старім Самборі, Фельштині, Устриках, Балигороді, Ліську, Сяноці, Риманові й ін. так, що родичі панських дітей мали вже близько всюди такі ж школи, до того з правами державних шкіл, а лаврівська школа лишилася без прав, котрих тяжко було добути від Краєвої Шкільної Ради. За те Краєва Шкільна Рада як ранше, так і тепер домагалася від дирекції школи в Лаврові звітів з посіданого шкільного маєтку. Майже що кілька літ дирекція мусіла предкладати такі звіти. Ось звіт з 1877 р., який о. Березовський мусів зложити через Окружну Раду в Самборі: L. 9. Swietna Rado Szkolna Okręgowa. Odnosnie do wezwania Swietnej Rady z dnia 25 kwietnia b. r. l. 642 przedkłada Dyrekcyja szkoły ludowej w Ławrowie dane dotyczące się stanu tejże szkoły: 1. Szkoła znajduje się we wsi Ławrowie; do niej oprócz Ławrowa nie są przydzielone inne gminy; jest 4 klasowa, o 4 nauczycielach. 2. Język wykładowy jest ruski. 3. Liczba dzieci w wieku szkolnym będących 28; wszystkie obrz. gr. kt., chłopców 15, a dziewcząt 13. 4. Liczba dzieci do szkoły zapisanych 15 (chłopców 11, a dziewcząt 4). 5. Liczba dzieci do szkoły uczęszczających tutejszych 15, a zamiejscowych 29. Chłopców 40, a dziewcząt 4, z tych 1 chłopiec obrz. rz. kt. 6. Do I klasy uczęszczało 23, z tych 15 tutejszych, do II klasy 12, jeden tutejszy, do III klasy 6 zamiejscowych, do IV klasy 3 zamiejscowe. 7. Dzieci tutejsze uczęszczają do szkoły nieregularnie, zamiejscowe regularnie. 8. Nauki niedzielnej niema, obowiązek do tej nauki jest chłopców 4 i dziewcząt 4. 9. Nauka odbywa się dwurazowo. 10. W tutejszej szkole uczono religii z postępem dobrym, języka ruskiego z postępem dobrym, języka polskiego z postępem dostatecznym, języka niemieckiego z postępem dostatecznym, rachunków z postępem dobrym, historii i geografji z postępem dobrym, nauk przyrodniczych z postępem dobrym, stylistyki z postępem dostatecznym, pisania z postępem dostatesnym, rysunków z postępem dostatecznym, śpiewu z postępem miernym. Gospodarstwa wiejskiego, domowego sadownictwa i pszczelnictwa z postępem dostatecznym na podstawie czytanek. 11. Nauczycielami są: Ioachim Berezowski (dyrektor), Paweł Piliński (katecheta), Szczepan Turczyński, Zacharyasz Czosnyk, Jan Hlibowicki, wszyscy członkami Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego, pobierają tytułem remuneracyi po 14 złr. 14 1/2 xr. rocznie, kierujący 28 złr. 29 xr. 12. Szkołę utrzymuje klasztor oo. Bazylianów

¹ о. М. Лотоцький ЧСВВ. * 14 VII 1824, до Чина вступив 30 X 1850, священиком зістав 1854. В 1850-их рр. учителював у василіянській головній школі в Бучачі (1856, 1857, 1859). В 1860-их рр. був у ній директором (1867). Також ігуменував у Краснополщі. Вмер 14 IV 1885 в Погоні. — Р. Л.

² о. Я. Березовський ЧСВВ. * 7 VIII 1847, до Чина вступив 1866, священиком зістав 1872 р., † 3 XI 1918 в крехівському монастирі. — Р. Л.

в Ławrowie. 13. Szkoła niema ani pola, ani ogródka, ani szkółki drzew owocowych. 14. Budynek szkolny — klasztorny. 15. Stan budynku szkolnego średni. 16. Przybory do nauki: a) książki dla ubogich dzieci 11 sztuk, b) globus 1, c) mapy 8, d) tablice ścienne 2, e) atlas do nauki poglądu 1, f) atlas do historii naturalnej 1, g) abecadło ruchome 2, h) liczydło 1, i) miary i wagi (metr) 15, k) wzory do pisania i rysowania 80 l) druki 8. 17. Biblioteki szkolnej niema. 18. Sprzęty szkolne: a) ławki 8, b) stoły 4, c) krzesła 4, d) tablice 4, e) szafy (ścienne) 4, f) zegar —, g) dzwonek —. 19. Stan sprzętów szkolnych średni. Szkole niezbędnie potrzebne są okazy do historii naturalnej, aparaty fizyki i biblioteka. Ławrów, dnia 20 czerwca 1877.¹ О. директор Березовський, піддержуючи традиції школи часів о. Панковича, взявся незвичайно енергійно до праці, щоби за всяку ціну виробити лаврівській головній школі давно належні їй права, які мала в абсолютних часах. Однак тодішне ліберальне віденське правительство косим оком споглядало на всі школи, які тільки були під клирикальним зарядом і на підставі тодішньої ліберальної державної шкільної устави з 1869 р. (Dz. u. р. Nr. 62) не хотіло жадним подібним школам, як лаврівська, признавати прав прилюдних шкіл.

1882 р. навістило наш край велике нещастя, процес Ольги Грабар і тов., у що замішані були наші передові люди під проводом Адольфа Добрянського, тайного радника цісарського двора й о. Івана Наумовича, котрим закинено злочин державної зради. Процес ведено тенденційно, щоби скомпромітувати наш цілий нарід в очах Відня. Однак ця штучка невадалася, але все таки відвернула очі рішаючих віденських кругів від нас, а звернула їх ще більше в сторону Поляків, що їм дало майже необмежену власть в нашім краю. Після процесу Ольги Грабар, також Рим звернув увагу на Галичину й постановив піддати реформі весь василіянський Чин, щоби витворити з нього борців за св. Унію. В тій цілі усунено з митрополичого престолу чесного, але мало енергійного митрополита, Йосифа Сембратовича, і василіянський Чин віддано оо. єзуїтам, щоби перевели реформу. І почалася голосна та в історії василіянського Чина вельми важна добромильська реформа,² що до

¹ АЛМ. Шкільні акти ІХ-Х.

² Пор. Й. Скр. о. Адальберт Баудісс, Тов. Іс. «Записки ЧСВВ.» II, 403. Про добромильську реформу й працю реформованих василіян див. між І.: Р. А. Kullsch. Vergewaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten. Wien 1882. 20; ks. St. Załęski, T. J. Reforma XX. Bazylianów w Polsce w XVII w. Lwów 1883. 48; X. H. Jakowski, T. J. Bazylianie i reforma dobromilska. Dodatek do «Przeglądu Powszechnego». II. Kraków 1884. Nr. 6, XVII-XXXIX. III. Kr. 1884. Nr. 7, I-XXIII і оцібна відбитка, Kraków 1884. 47; А. I... witsch. Material zur Denkschrift der galizischen Russen über die Massregeln... (Separatabdruck aus dem «Parlamentär»). Wien 1885. 173; І. Iwanowicz. Über die historische Bedeutung des Basilianerordens in Galizien und seine gegenwärtigen Verhältnisse. Leipzig 1885. 40, рец.: Кс. St. Załęski. «Przegląd Powszechny». VIII. Kraków 1885. 106-111; [о. Й. Скрутень ЧСВВ.]. Огляд місійної праці ОО. Василіян. «Християнський Календар «Місіонаря» на 1924 р.» Жовква 1923. 135-138; д-р Кость Левицький. Реформа оо. Василіян, 1884 р. в книжці: Історія політичної думки галицьких Українців 1848-1914. І. Львів-Жовква 1926. 213-215; о. Юл. Дзерович. Довоєнна праця нашого духовенства. «Нива». XXIII. Львів 1928. 61; М. К.[аровець] ЧСВВ. Реформа василіянського Чина. «Календар Місіонаря на рік 1932.» Жовква 1931. 33-49; о. Ір. Назарко ЧСВВ. Короткий огляд місійної діяльності Чина св. Василія В. (З нагоди 50-ліття реформи Чина). Ibid. 79-84; о. М. Каровець ЧСВВ. Велика реформа Чина СВВ. «Нова Зоря». VII. Львів 1932. Ч. 1(499)-99(597) і VIII. Л. 1933. Ч. 1(599)-26(624) і оцібна відбитка. І. Жовква 1933. 225. II. Львів 1933. 202. III. Жовква 1934 (в друку), рец.: А. Ч. «Нова Зоря». VIII. Львів 1933. Ч. 27(625) ст. 16. IX. Л. 1934. Ч. 25(723) ст. 18, W. Załkyn у виданнях: Prz. Dąbkowski. Kronika Historyczno-Prawną

неї прилучено лаврівський монастир 1884 року на основі декрету S. Congr. de Prag. Fide з 25 квітня того року. Сталось це за часів директорування в лаврівській школі о Березовського, котрий звернув більшу увагу на бідну шкільну молодіж, яка горнулась під опіку монахів до Лаврова, де діставала мешкання, удержання і книжки цілком даром. За це ця молодіж помагала у вільних хвиликах де що при господарстві, а навіть деякі з них не розїжджались на вакації, а оставались в монастирі, якби у своїм ріднім домі. Привикнувши до монастирської аскези, деякі з тих молодців вступали ранше або пізніше до василянського Чина. Деякі з них вийшли на священників, інші ж зістали братчиками. О. Я. Березовський впливав дуже лагідно на повірену собі молодіж, відвідував учеників, що жили на т. зв. станціях у селі, та дбав про їхнє моральне поведіння.

По о. Я. Березовським управляв лаврівською школою два роки (від квітня 1884-1885/86) о. Діонісій Жуковський. Він був також першим лаврівським ігуменом реформованих василян.¹ По о. Д. Жуковським директором у лаврівській школі був, також два роки (1886/87-1887/88), о. Єремія Ломницький ЧСВВ.² Він, як впливова людина й ма-

za r. 1932. Lwów 1933. 19 i «Kwartalnik Historyczny». R. XLVII. T. I. Lwów 1933. 296-302, Ks. J. Urban. «Przegląd Powszechny». CCI. Kraków 1934. 478-479; [о. М. Марисюк ЧСВВ.]. Ювілей реформи Василіянського Чина. «Місionar». XXXV. Жовква 1932. 53-56, 81-84. 106-109, 129-131; Пядесятьліття реформи Чина св. Василя Великого. «Добрий Пастир». II. Станіславів 1932. 143-145; о. А. Станканинець ЧСВВ. Пятьдесятьліття Водновы Чина св. Василя Великого. «Благовѣстникъ». XII. Ужгород 1932. 113-116, 129-131, 145-149, 161-163, 177-179. XIII. 1933. 3-5, 17-18; М. Ф. [едорович] ЧСВВ. Там де ожив Василіянський Чин. «Правда». VI. Львів 1932. Ч. 33 й 35; С. К. Зміна поглядів. II. Реформа ОО. Василіян і українська суспільність. «Бескид». V. Перемишль 1932. Ч. 48 (162); О. М. Karowec Z. S. B. W. Odrodzenie Zakonu OO. Bazylianów. «Orlens». I. Kraków 1933. 78-83; Dr. J. Skruteń O. S. B. M. Un demi siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens. Varsovie 1933. 14, pec.: J. Ledit, S. J. Bulletin d'Histoire Slave. «Orientalia Christiana». XXXV. Roma 1934. 222-223 [70-71]; Karl Völker. Die Kirchengeschichte Polens auf dem VII. Internationalen Historikerkongress in Warschau. «Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven». IX. Breslau 1933. 623; [Т. Коструба], «Хліборобський Шлях». III. Львів 1934. Ч. 22 (63), ст. 4; о. Др. Бойчук. «Добрий Пастир». IV. Станіславів 1934. 156; М. К. [аровець ЧСВВ.]. «Нова Зоря». IX. Львів 1934; I. Луб ЧСВВ. «Альманах василянських богословів». I. 1933; J. J. Skruteń, OSBM. Un demi-siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens (1882-1932). «Contributions a l'histoire de l'Ukraine au VII-e Congrès International des Sciences Historiques, Varsovie Août 1933». Redigées par Miron Korduba. Léopol 1933. 111-123 і особна відбитка [Львів 1934], 8°, 111-123 + (5); М. Корут ЧСВВ. Значення реформи василянського Чина 1882. «Альманах василянських богословів». I. Жовква 1933. 19-34; Діяльність оо. Василіян серед Українців. «Календар Сирітського Дому на р. 1934». Philadelphia, Pa [1933]. 86-88; Ks. N. Cieszyński. Z życia Cerkwi unickiej w Polsce. «Ateneum Karłańskie». T. 32. Włocławek 1933. 419-420 [про добромильську реформу й про наукову працю теперішніх реформованих василян у Галицькій Україні (Т. Галушинський, Й. Скрутень і М. Каровець)]. — Р. Л.

¹ Про о. Д. Жуковського див. висше, ст. 118, н. 21. — Управу в лаврівським монастирі протоігумен, о. Кл. Сарницький († 8 X 1909 у Львові), віддав о. Д. Жуковському 25 IV 1884. Нереформовані василяни, що до того часу жили в Лаврові, переселилися до інших монастирів, а саме: ігумен, о. Модест Лободич, б. професор у василянській гімназії в Бучачі, до Кристинополя († 14 XII 1888 в Підгірцях, як тимчасовий ігумен); директор, о. Я. Березовський, до Підгорець (про нього див. висше, ст. 125, н. 2); учитель, о. Л. Осміловський, до Погоні (про нього див. низше). — Р. Л.

² о. Є. Ломницький ЧСВВ. * 8 II 1860 р., до Чина вступив 28 IX 1882 в Добромилі, де, відбувши новіціат, зложив перші чернечі обіти 17 V 1884. Професію (врочисті чернечі обіти) зложив 22 V 1887; священником зістав 17 I 1886 р. Після директури й вчителювання в лаврівській школі, напр. 1890 р. о. Є. Ломницький

юча звязки з широким світом, дбав також про право публичности для лаврівської школи. На свою просьбу, вислану до Краєвої Шкільної Ради, дістав о. Ломницький ось яку відповідь: L. 1381. / R. S. O. Do Wielebnego Przełożenstwa klasztoru oo. Bazylianów w Ławrowie. W rozporządzeniu z dnia 5 lutego 1871. L. 845. orzekło Wysokie c. k. Ministerstwo Wyzn. i Ośw. z powodu pewnego specjalnego wypadku, że z wpro-

вчився богословія в Кракові, в колегії oo. єзуїтів (див. *Catalogus OSBM. Staraviesiae* 1890. 13). Опісля працював в Жовкві (1891), Львові (1892-93), Бучачі (1894), Кристинополі, де 1894/95 шк. р. викладав моральне богословіє для василіянських богословів і був магістром новичок у кристинопільських сс. служебниць Пр. ДМНЗ. Коли 1895 р. Іван Дашкевич записав свою маєтність у Михайлівці, пов. Борщів, реформованим василіанам, о. Є. Ломницький зістав першим ігуменом у тамошнім монастирі від 15 VII 1895 р. й був ним до 1898 р. (див. *Catalogus OSBM. Żółkiewiae* 1896. 18; 1897. 19; 1898. 14; І. Ломницький Ч. С. В. В. Додатокъ до історії основана Згромадження Сестеръ Служебниць Преч. Дѣвы Маріи... »Богословскій Вѣстникъ«. III. Львівъ 1902. 290; о. Ю. Д.[ацій] ЧСВВ. Із моїх спогадів. »Альманах василіянських богословів«. І. Жовква 1933. 67). 1899 р. працював у Жовкві, 1900 р. у Львові, від 3 III 1900 ігуменував у Краснопуші, 1902 р. працював у Кристинополі й там був магістром новичок у сс. служебниць. Від 6 I 1903 р. ігуменував в Улашківцях; 1905-06 працював у василіянським монастирі в Дрогобичі. Від 1907 до 1915 р. був ректором у духовній семінарії в Станіславові (див. З нашого життя. »Католицький Схід.« IV. Жовква 1907. 101; о. І. Л.[ятишевський]. З історії Духовної Семінарії в Станіславові. »Альманах українських богословів«. Зібрав В. Мельник. Львів 1923. 139; *Catalogus Ordinis S. Basilii M. Żovkva* 1906. 20; 1908. 26; 1909. 26; 1910. 26; 1911. 30; 1912. 30; 1914. 33; 1916. 30), відки в лютні 1915 р. російські війська вивезли його на заслання, до Симбірська в Росії, враз із о. мітратом І. Гордієвським († 14 VII 1927), о. Шкромидою, о. Любінецьким, о. Носковським, проф. д-ром Іваном Демянчуком, проф. Грицаком, лікарем д-ром Волод. Яновичем († 23 XII 1931) і ін. з Станіславова й о. Полікарпом Марцінюком ЧСВВ., ігуменом із Букової, д-ром Данилом Стахурою, радн. Теодором Біленьким із Самбора й ін. Тоді на засланні в Симбірську був також проф. Мих. Грушевський з своєю родиною. На сім місці користуємо з надісланих спогадів радн. Т. Біленького про побут галицьких Українців у Симбірську. Подаємо тут лише уривки з тих спогадів, що відносяться до особи о. Ломницького: »...Поважний, кременозі будови, але з милим виразом лиця, з сивіючою бородою, уймаючою мовою бл. п. о. ректор Ломницький, ... О. Ломницький жив в особній комнаті, тож у него сходились ми ... і на розмовах та проферансі сходили нам довгі зимові вечери. Бл. п. о. Ломницький дбав про здоровля (терпів на ревматизм), уважав на себе, а мимо сего був милий і говірливий в товаристві. В розмовах ми укладали плян повороту до краю і звидження Штокгольму і других міст. В погідні зимові дні мимо морозу товаришив я постійно в пообідних проходах по Симбірську о. Ломницькому і підчас них розказував він неоднo з свого життя, як вступив до монастиря і другі. Був час реформи Чина С. В. В., по дневниках оцінювано реформу відменно. О. Ломницький бажав пересвідчитись о правді розширюваних вістей, зайшов до монастиря, пересвідчився, що неоправдані були поширювані наклепи і залишився у монастирі. Згадав також, що за мирних часів incognito бував по різних містах Росії [о. Є. Ломницький ЧСВВ. був визначний член Фільософічного Кружка в Петрограді. До того Кружка належали між і. також Д. Фільософов, В. Самойло й ін. Див. Dr. J. Skruteń OSBM. Un demi siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens. Varsovie 1933. 3 і [Львів 1934]. 113 (3). Перед війною »вислав василіянський Чин свого чільного члена о. Єремію Ломницького в Росію для прослідження можливостей праці над тамошніми Уніятами. Отцю Єремії вдалося навіть узискати авдієнцію у Побєдоносцева. — »Йдіть, звідки ви прийшли« — була відповідь оберпрокуратора синоду — »всі представники всіх віроісповідань будуть допущені до Росії, лиш не Уніяти!« Див. »Правда про Холмщину«. »Нова Зоря«. III. Львів 1928. Ч. 87 (189). ст. 3], а навіть був у Симбірську. Оповідав про свою працю в духовній семінарії в Станіславові, про побут на літнису в горах, який малював приманчивими красками, захвалював свободне життя, працю і посвяту СС. Служебниць, та мріючи про поворот, заохочував мене до приїзду і відвідань. Було доволі часу на розмови і дискусії на преріжні теми. З весною [1916 р.] розділилась наша громада, одні залишились в дотеперішній домівці, а о. Ломницький, о. мітрат Гордієвський, о. Марцінюк, Біленький Теодор, Козачок Александр, Др. Стахура, Бенкендорф, Пінкас і залізничний радник ... з трома членами

wadzeniem w życie państwowej ustawy szkolnej z dnia 14° maja 1869 (Dz. u. p. Nr. 62) prawo publiczności, które pewne zakłady prywatne poprzednio posiadały, wygasło, że prawo to może im być przyznane na nowo dopiero wtedy, gdy o to postarają się we właściwej drodze, i że prawo przyznania publicznej ważności świadectwom szkół prywatnych zastrzeżone jest na mocy § 72 państwowej ustawy szkolnej Panu Ministro-

прислуги перенеслись до винаятот домівки при Казанській улиці напроти казанської церкви в домі Мунтана. Тут о. Ломніцкий займав маленьку комнату, відділену від моєї стінкою. Хід нашого життя не змінився, тільки що почувались свободніше. Рано священики і дехто з нас йшли до латинського костела, де парохом був о. Цакул. Всі наші і латинські священики відправляли щоденно тихі Служби Божі, на які сходились досить численно крім латинян і наші виселенці. ... О. Ломницького знали в Сибірську, бож звертав він увагу на себе поставою, повагою, особливо ж бородою. Неоден москаль означав його: зготь батюшка з бородой. ... І наш гурток навістив смуток і доля нанесла несподівано не тільки нам діймаючу страту. Бл. п. о. Ломніцкий залюбки по кілька раз в тижні ходив до бані. Ми обмежились до одного разу. В бані почував нас як по горячим натриску водою ставати безпосередно під зимний туш і на відворот, та по розпаренню тіла в парни ставати під зимний туш. Декілька разів спробували ми сего рода купелі, але відтак залишили. О. Ломніцкий цілий час уживав сего способу купання, здавалося йому, що загартувався, а не надіявся, що сам прискорив собі смерть. Ніхто з нас не сподівався сего удару, тим більше, що якраз в сім часі появилася в київським польським дневнику допись, що на опорожненний владикий престол в Перемишлі мав бути іменованій о. Ломніцкий. Місцеві поляки і парох о. Цакул гратувлювали йому, а ми розумієм раділи. Не так однак склалось, як ждалось. В короткім часі по тім перед обідом запукав о. Ломніцкий до мене через стіну. Зайшов я до його комнати. О. Ломніцкий вернув якраз з бані, положився в убранні, а коли я війшов — сказав: Години мої почислені, не лишаю нікого, та свідомість улєкшє мені відхід з сего світа. Коли я здивований не прочуваючи дійсного стану — звернув увагу, що передчасні ці чорні думки — о. Ломніцкий сказав, що дістав в бані апопліктичний удар і просив, щоби я післав по о. ігумена Марцінюка. Так зложилось тоді, що майже всі порозходились. Сповнив я його волю, післав за о. Марцінюком і о. мітратом Гордієвським, а сам лишився. Стався я потішити, однак о. Ломніцкий повторив попередно висказане і додав — маєте родину — дасть Бог, повернете до неї, а я тут остану. Посходились члени нашої артілі, о. Марцінюк висповідав о. ректора, а ми вислали по Д-ра Яновича, котрий негайно приїхав, зарядив спосіб лічення і радив поставити п'явки. З трудом вистарався о них о. мітрат. Сего дня по черзі пересиджували ми коло о. ректора. Пізним вечером сиділи ми в комнаті о. Марцінюка, а при недужім оставили прислугу, війшов до нас о. ректор і притишеним голосом, держачись за груди, висказав — воздуха — воздуха. Піддержали ми його, щоб не впав і відвели у комнату. По півночі упокоївся о. Ломніцкий. Похороном занялися священики і вечером сего дня перенесено домовину до костела. — На похорон зібралася не тільки наша громада, але майже всі заслані без різниці народности і тамошні горожани. Вибрали ми місце вічного спочинку майже на краю кладбища по правій руці від входу. Зорганізований хор відспівав сумні пісні і Вічная память, а на могилі поставлено хрест з відповідним написом. О. мітрат постарався о фотографію могили і памятника і перевіз до краю. Здаєсь, що перевіз до краю також другу фотографію цілої групи тамошніх українців і нас, що сходились в читальні кадєтського корпусу. Дати смерті о. Ломницького не тямлю, а мій записник пересланий разом з кореспонденцією з Петрограду через данський конзулат до краю по дорозі затратився». — О. Є. Ломніцкий умер 3 VII 1916 р. (див. «Місіонар». XX. Жовква 1916. 128, 138; Catalogus OSBM. Żovkva 1916. 30). Посмертну згадку про о. Ломницького див. [о. Л. Березовський ЧСВВ.], О. Єремія Ломніцкий ЧСВВ. «Місіонар». XX. 1916. 138. — Коли в початках 1890-их рр. відновлений василіянський Чин посилав між свій нарід своїх членів-місіонарів, які перейшли всю свою галицьку землю й своїми місіями, реколекціями, сповідями, неначе плугом, П переорали, лічачи хору душу svojого народу й просвічуючи розум його католицькими правдами (див. [о. Й. Скрутень ЧСВВ.], Огляд місійної праці ОО. Василіян. «Христ. Калєндар Місіонар на 1924 р.» Жовква 1923. 137), — багато тих місій, реколекцій, сповідей відбув також о. Є. Ломніцкий (див. напр. «Душпастьєр». V. Львів 1891. 184, 367; VI. 1892. 114, 140, 255, 447, 492,

wi wyznań i oświecenia. Reskryptem zaś z dnia 16 września br. l. 14453 oświadczył wyraźnie J. E. Pan Minister wyzn. i ośw., że szkoły wyznaniowe mają być bezwarunkowo zaliczone do szkół prywatnych, i że żadnej szkole wyznaniowej ani prywatnej w ogóle nie przysługuje prawo publiczności, której tego prawa na podstawie państwowej ustawy szkolnej z dnia 14° maja 1869 (Dz. u. p. Nr. 62) dotychczas wyraźnie nie przyznano.

564; VII. 1893. 258; VIII. 1894. 139, 256, 365; IX. 1895. 139, 140, 467, 494; X. 1896. 506; о. Ю. Д.[ацій] ЧСВВ. Із моїх спогадів. »Альманах василіянських богословів«. І. Жовква 1933. 66). Таку першу місію о. Є. Ломницький відбув ураз із о. Юліаном Дацієм ЧСВВ. в Городку н./Дністром, ще 1889 р. (див. о. Ю. Д.[ацій] ЧСВВ. Із моїх спогадів. L. cit. I. 55). Друга місія відбулася в Жужелі к. Белза, від 17-23 травня 1891 р. (див. О миссии отбывшой ся заходомъ »Товариства св. Ап. Павла« въ Жужелю. »Душпастырь«. V. Львівъ 1891. 346-348. Пор. також ibid. V. 368; Вспоминки зъ миссии Жужельской. »Книжочка Миссійна«. Въ Бережанахъ 1892. Ч. 6. ст. 21, 23; Ч. 7. ст. 23, 24, 26). Рік пізніше після жужельської місії, о. Є. Ломницький 1892 р. заснував Згромадження сс. служебниць. Деякі намагаються вказати іншого засновника, творця й законодавця згад. Згромадження в нашій народі (див. напр. О. К. Селецький. До історії заснування новиціату служебниць Преч. Дѣви Марії въ Жужелю. »Душпастырь«. V. Львівъ 1892. 367-370; О стоваришенію Сестеръ Служебниць Прч. Дѣви Марії в Жужели. »Вѣстникъ перемыслинскої епархіи«. V. 1894. 82; О жертвахъ на новиціатъ Служебниць Преч. Дѣви Марії. Ibid. 1896. 2; Свящ. К. Селецький. До історії основи новіціату СС. Служебниць въ Жужелю и перенесенія тогожъ до Кристинополя. »Богословскій Вѣстникъ«. III. Львівъ 1902. 134-143; Свящ. К. Селецький. Допись на »Додатокъ до історії Згромадження Сестеръ Служебниць Пр. Д. Марії и правдиве отношеніе вч. О. Селецкого до тогожъ Згромадження«. Ibid. III. 382-385; о. Сев. Матковський. Рятуймо нашу дітвору. »Нива«. XXIV. Львів 1929. 163; о. В. Кедринський. Хто є основником Згромадження Сестер Служебниць? »Нива«. XXVIII. Львів 1933. 21-25; о. Т. Богачевський і о. Н. С. Хто є основником Згромадження Сестер Служебниць. Ibid. 1933. 69-71; о. Василь Кедринський. Хто є основником Згромадження СС. Служебниць Пр. Д. М. Ibid. 1933. 237-243). Однак правильний творець і законодавець того Згромадження був о. Є. Ломницький (див. Д-р С.[тепан] Ю.[рик]. Рускій СС. Служебницѣ. »Душпастырь«. XII. Львівъ 1898. 182-183; Свящ. Ієремія Ломницький Ч. С. В. В. Додатокъ до історії основи Згромадження Сестеръ Служебниць Преч. Дѣви Марії и правдиве отношеніе вч. О. Селецкого до тогожъ Згромадження. »Богословскій Вѣстникъ«. III. Львівъ 1902. 285-295; [о. Л. Березовський ЧСВВ.]. О. Єремія Ломницький ЧСВВ. L. cit. 138; Еп. Йосиф Боцян. Пастирські листи Митроп. Андрея. »Богословія«. IV. Львів 1926. 124; Свящ. П. Божик. Церков Українців в Канаді. Вінніпег 1927. 121; Ancelle della B. V. M. Immacolata. Statistica con cenni storici della Gerarchia e Dei fedeli di rito orientale. [Roma] 1932. 398-400; пор. також В. Д. Статистика католицького Сходу. »Добрий Пастир«. III. Станіславів 1933. 209; о. Василь Навроцький. Хто є основником Згромадження СС. Служебниць Пр. Д. М. »Нива«. XXVIII. Львів 1933. 231-237; о. Діонісій Ткачук ЧСВВ. Хто заснував Згромадження Сестер Служебниць Непорочно-Зачаття Прч. Діви Марії? »Добрий Пастир«. III. 165-181; о. Ю. Д.[ацій] ЧСВВ. Із моїх спогадів. L. cit. 55; Наші жіночі монастирі. »Нова Зоря«. IX. Львів 1934. ч. 46 [744]. ст. 8; Zakony żeńskie ukraińskie. »Oriens«. II. Kraków 1934. 114; Ks. dr. J. Umiński. Historia Kościoła. II. Lwów 1934. 474). Особливо про се свідчить рукописна »Історія Згромадження Сестеръ / Служебниць Преч. Дѣви Марії / Непорочно-Зачатой / обряда греко-кат.« (34×21, к. 17 + (3 в.), що її списала перша законниця в тім Згромадженні, а саме с. Йосафата Гордашевська (* 20 XI 1869, † 7 IV 1919 в Кристинополі). Оригінал згад. »Історії« зберігається в архіві львівських сс. служебниць, з якого зроблено два відписи; один із них нині знаходиться в василіянським архимандритим архіві в Римі, а один у збірці підписаного. 26 II 1898 р. кард. С. Сембратович назначив о. Є. Ломницького на духовного ординаріатського комісара для сс. служебниць, а на заступника його назначив о. Юл. Дація ЧСВВ. — Пок. о. Є. Ломницький wraz із пок. о. Пл. Філясом ЧСВВ. видали молитовника п. н. »Гостинець« / для католицької руської молодіжи / Списали / ОО. Ієремія и Платонидъ / Ієремонахи Ч. С. В. В. / Львівъ 1892. / Накладомъ ОО. Василіянъ. / Зъ друкарні товариства ім. Шевченка / підъ зарядомъ К. Беднарського. / 32°, 602 + V + (1). Про видання того молитовника див. Ів. Ем. Левницький. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887-1900. III. Львів 1911. 39; »Альманах василіянських богословів«. І. Жовква 1933. 54, н. 1. Голоси в пресі про

O powyższem orzeczeniu J. E. P. Ministra wyzn. i ośw. zawiadamia się Wielebne Przełożństwo z tą uwagą, iż chcąc, aby szkoła tamtejsza miała prawo szkół publicznych, należy o to wnieść prośbę do Wysokiego Ministerstwa wyzn. i oświec. Z c. k. Rady Szkolnej Okręgowej w Samborze, dnia 30 października 1887¹ (підпис нечиткий).

Не зражаючися цею відповіддю, о. Ломницький вислав просьбу куди треба, щоби таки добути права прилюдности для лаврівської школи. Однак у межичасі наставники Чина вислали його до Кракова, на висші богословські студії. О. Ломницький мусів передати школу в другі руки. По відході о. Ломницького до Кракова, лаврівською школою управляв о. Теодосій Куницький ЧСВВ. Уряд ігумена сповняв тоді відомий єзуїт, о. Адальберт Баудісс (Baudiss), Німець з роду. Се був дуже чесний та ідейний чернець, прихильний нашому народові й нашому відродженню. По скінченій реформі він хотів змінити латинський обряд на східний, але це не залежало від його волі. Нераз дяконував підчас урочистих відправ, одягнений у східну літургічну одіж. Навчився по українськи читати й писати, а як уроджений Буковинець, знав нашу мову.² Як наставник у лаврівським монастирі підчас реформи, він набрав іншого погляду на справу організації лаврівської школи. В звязку з попередніми просьбами, він подав до шкільної влади свій погляд, знаючи, який вгорі дух панує щодо клирикальних шкіл. Oświadczam, писав, co do szkoły mającej się zorganizować: 1. Dla gminy Ławrów szkoły ludowej publicznej nie potrzeba. Ojcowie tej gminy chcą tylko, aby ich dzieci były wychowane moralnie, umiały czytać, pisać i rachować, a nadeszyszystko, żeby umiały katechizm i porządne nauki religijne pobierały. 2. Za tem najzupełniej wystarcza, aby gmina Ławrów miała Szkołę parafialną, jaką obecnie za błogosławieństwem Najprzewielebniejszego Imści Biskupa Pelesza założyłem, w której Bazylianie prywatnie nauk początkowych udzielają, aż póki Rada szkolna czego innego nie zarządzi albo żeby miała szkołę ludową prywatną, w której nie kto inny, ale tylko Bazylianie uczyć mają i czego sobie gmina absolutnie życzy, jak słyszałem. 3. OO. Bazylianie nigdy nie przyjmą na siebie obo-

того молитовника див. І. К. [омарницький], «Душпастьєр», VI. Львівъ 1892. 334; «Посланникъ». IV. Бережаны 1892. Ч. 11. Видання «Гостинця» з 1892 р., хоч його надруковано в 10.000 примірників, нині належить до бібліографічних рідкостей. Пізніше, від 1898 до 1917 р., появилися в василіянській друкарні в Жовкві шість видань того молитовника в двох серіях: для хлопців і для дівчат, а саме: 8 V 1898 — 10 VII 1899 р. друге видання, примірників 6.000 для хлопців і 6.000 для дівчат; 3 II 1900 — 1 II 1901 р. третє видання, прим. 20.000 + 15.000; 19 VI 1904 — 16 I 1905 р. четверте видання, прим. 15.000 + 20.000; 1907 р. п'яте видання, прим. 20.000 + 20.000; 15 X 1910 — 5 VI 1911 шесте видання, примірн. 20.000 + 20.000; 18 I — 23 III 1917 р. семе видання, прим. 5.000 для хлопців і 13.000 для дівчат. Разом 190.000 примірників. У новіших часах видано того молитовника в 20.000 прим. п. н.: «Гостинець» / Молитовник / для католицької / української молоді / списали ОО. Єремія і Платонід ЧСВВ. / На ново переробив / о. Лазар [Березовський] ЧСВВ. / Видавництво і друкарня ОО. Василіян в Жовкві [1930]. 13'2 X 8'7 і 12'4 X 7'8, 570 + VI. — Акти та особисті документи до історії о. Є. Ломницького й листування до нього зберігаються в василіянським архіві у Львові. — Р. С. Про подорож о. Є. Ломницького до Росії щодо унійної праці див. також: Jan Pożniak, Ostatni bazylijanin litewski. «Przegląd Wileński». XV. Wilno 1932. Nr. 21-22. str. 10-12 і Ks. Fr. Rutkowski, Arcybiskup Jan Cieplak. Warszawa 1934. 94. У статті J. Pożniak'a подані місцевості, куди їздив о. Ломницький, та й особи, що їх він знав. Також відти довідуємося, що о. Є. Л. зладив опис похорону останнього литовського василіянина, о. Кирила Летовта († I I 1892 у Львові). — Р. Л.

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X. ² Й. Скр. о. А. Баудісс, Тов. Іс. Л. cit. II. 402-407.

віязек, абы дыпломованых наuczycieli до uczenia даваць; згаджаю ся аднак з тым, а́зэбы ścíсьце według przepisów Rady szkolnej uczyć, jeżeli prywatna szkoła ludowa w Ławrowie im będzie powierzona. 4. W tym wypadku oraz i wyłącznie w tym wypadku obowiązują się: pomieszczenie szkoły i reperacye potrzebne koło niej brać na siebie, domagają się jednak, żeby wysoka Rada szkolna postarała się o utrzymanie dla jednego członka przynajmniej 250 złr. (тоді найни́зша вчительська платня). 5. Obowiązują się zarazem, z tą szkołą prywatną złączyć Szkołę dyakowską, tak potrzebną Galicyi naszej, gdzie tak mało po cerkwiach według przepisów obrządkowych spiewać umieją, i tę szkołę darmo utrzymywać będzie. Ławrów, dnia 16/IV. 1892. X. Wojciech Baudiss T. J. Przełożony konwentu OO. Bazylianów.

В загальному ми не поділяємо думок о. А. Баудіса, хоч не перемимо, що тодішні мешканці Лаврова могли дати в справі школи таку або подібну відповідь. Адже знаємо, що в тих часах багато наших сіл на Бойківщині, попросту за про темноту, не хотіли жадної школи, вважаючи її за новий рід панщини.¹

Яка доля стрінула письмо о. Баудіса, не знаємо, бо в лаврівському архіві ми не найшли ніякої на нього відповіді. Але три роки пізніше оо. василіяни внесли знову прохання до тодішньої Краєвої Шкільної Ради признати їхній школі права державної. Однак даремне було й те прохання. Про те повідомив їх хтось приватним листом² зі Львова, зазначивши, що польські оо. домінікани були на тій самій дорозі зі своєю школою й нічого не добилися, тому й їхні заходи будуть даремні. І дійсно, лаврівські василіяни дістали 1895 р. з львівської Краєвої Шкільної Ради таке письмо: Rada Szkolna Krajowa. L. 565. Załatwiają sprawozdanie z dnia 2 stycznia 1895 zawiadamia się Wielebnego Księdza, że c. k. Rada Szkolna Krajowa zezwala na istnienie prywatnej szkoły w Ławrowie, aż do czasu, dopóki sprawa zorganizowania tamże publicznej szkoły nie będzie ostatecznie załatwioną. Zarazem zawiadamia się jednak Wielebnego Księdza, że wspomniana szkoła prywatna ma w myśl §. 70. ust. państw. z dnia 14 maja 1869. (Dz. u. p. 1869. Nr. 62) stosować się do planów nauki przepisanych dla szkół publicznych i używać podręczników aprobowanych przez władze szkolne. Lwów, dnia 26 marca 1895. Za c. k. Namiestnika Bobrzyński. Do Wielebnego ks. Gaspara Szczepkowskiego T. J., Przełożonego głównego wszystkich konwentów Bazylianów w Krakowie, ul. Kopernika 26.³

З появою цього письма лаврівська школа перестала існувати як к. к. Kreis-Haupt-Schule, сходячи на звичайну приватну школу, з котрої видані свідоцтва не мали в державі ніякого значіння. Приватною 4-класовою школою вона зістала до 1911 р., в котрім її цілком звинули, а на її місце зорганізовано, розпорядком Краєвої Шкільної Ради, з дня 30 вересня 1911 р. до ч. 1518/II, однокласову державну найни́зшого роду сільську школу,⁴ назначаючи в ній на учителів світських людей.⁵ На

¹ І. Филипчак. *Op. cit.* «Літопис Бойківщини». І 43-112.

² Хто був автором цього листа, якому бракує закінчення й підпису (через ушкодження), не знаємо. Однак зі змісту можна догадуватися, що його писала якась впливова особа з R. S. K., зичлива василіянам.

³ АЛМ. Шкільні акти ІХ-Х.

⁴ АЛМ. Шкільні акти ІХ-Х.

⁵ В ЛЛМ. VI (1902-1919), за листопад 1911 р., літописець, о. Плятон Мартинюк ЧСВВ., записав із того приводу такі слова: «Школа народна, яка до тепер від давних

ту державну одноклясову сільську школу лаврівський монастир, як двірський обшар, мусить платити певні грошові зобов'язання. Крім того, давний шкільний будинок, у котрім через 123 роки відбувалася наука й з котрого мурів вийшло стільки світлич людей, скасовано, а на його місці побудував монастир добровільно й охотно, виключно з своїх засобів, без співучасті громади Лаврова, новий шкільний будинок і дарував його на потреби громадської школи. В тій школі об. василіяни вчать до нинішнього дня науки релігії.¹

XX

З обняттям влади над всіми школами в Галичині, Краєва Шкільна Рада постановила, як ми це вище зазначили, що урядовою мовою її є польська мова, тому в короткім часі та сама влада дала приказ ціле внутрішнє діловодство школи вести в польській мові і для тої цілі приказала видрукувати всякі шкільні акти й катальоги, замінивши тим способом давні німецькі польськими. В шкільних катальогах поробила деякі зміни. Найважливіша та, що на перше місце, зараз по релігії, вставлено польську мову, котрій придано дві рубрики в першій клясі, а то: *czytanie i treść*. В другій клясі поділено польську мову на три рубрики: *czytanie, gramatyka, ortografia*; в третій клясі до тих самих рубрик додано ще: *wyrażanie się ustne i piśmienne*; так само й в четвертій клясі. На другім місці в головнім катальозі стояв *język ruskі*, на третім німецький з тими самими рубриками що в третій клясі; щойно в четвертій клясі в лаврівській школі на перше місце перейшов *język ruskі*, на друге польський, на третє німецький. Крім релігії й мови в першій клясі були ще рубрики на писання й рахунки, так само в другій, третій і четвертій клясі; інших предметів не вчили. Щойно 1878/79 р. ввела влада в народних головних школах у висших клясах (III й IV) початки історії, географії, початки природи, дещо з фізики, а спів і гімнастику введено від першої кляси, рисунки від другої, а де

давен була при монастири а дітий учили монахи — з сим роком [1911] устала — а введена зістала школа рядова, 2 с. м. [листопада] приїхала учителька». М. Голубець (Лаврів. «Записки ЧСВВ.» II. Жовква 1926. 67-69) помилково подає 1910 рік, замість 1911 року, коли то введено в Лаврові одноклясову школу. — В тій одноклясовій школі вчили: Зинона Єлисавета Кухарська (2 XI 1911 — 1 II 1912), Ірина Хомишинівна (1 III — 1 VIII 1912), Петро Підгірський (27 VIII 1912 — 1 IX 1913), Ілько Лєнартович (1912/13-1913/14), Станіслава Ціглерівна (1915/16-1917/18) та Ірина Людкєвичівна (від 1918/19 до сьогодні). Див. «Kronika szkoły ludowej w Ławrowie od r. 1911/12» (в архіві в лаврівській школі). — Р. Л.

¹ Хто вчив релігії в лаврівській школі від 1911/12 до 1915/16 шк. р. — невідомо. Сього не подають ні друковані що-річні василіянські катальоги, ні згад. Кроніка лаврівської школи, ні Літопис василіянського монастиря в Лаврові. З устних інформацій о. Є. Бобрецького й о. Й. Скрутеня ЧСВВ. знаємо, що 1916/17 шк. р. вчив релігії в лаврівській школі о. Юліян Манько ЧСВВ., тодішній богослов II року; 1917/18 шк. р. богослов II року, о. Тимотей Гуменюк ЧСВВ. (* 21 II 1892 в Колодівці, к. Тернополя), відомий поет (див. Християнський календар на рік 1923. Зладив [о. Й. Скрутень ЧСВВ.]. Підписано: о. Еп. Теодорович ЧСВВ. Жовква 1922. 61), умер 28 II 1920, як професор у василіянсьім Місійнім Інституті в Бучачі; 1918/19 шк. р. вчив релігії в лаврівській школі о. Йосафат Скрутень ЧСВВ. Наступні василіяни-вчителі релігії в лаврівській школі відомі нам із друкованих василіянських катальогів: о. Януарій Розумний, богослов III р. (1919/20), о. Йосафат Алиськевич (1920/21), о. Йосиф Пеленський (1921/22), о. Йосиф Чепіль (1923/24-1927/28), о. Яким Сенківський (1928/29-1929/30), о. Іриней Вігоринський, о. Пахомій Борис і о. Полікарп Панчишин (усі три 1930/31 шк. р.), о. Олекса Дуда (1931/32), о. Іларіон Колодій (1932/33), о. Рафаїл Лотоцький (1933/34). — Р. Л.

були відповідні умовини, і французську мову. Діловодство й всю канцелярійну роботу провадили в польській мові.

Так було в лаврівській школі майже через десять літ, себто при кінці урядування о. Панковича й за часів директури о. Березовського. Щойно молодий учитель Михайло Скорик ЧСВВ. ввів новість у лаврівській школі. На власну відповідальність він написав цілий клясифікаційний катальог за 1880 р. по українськи і то для цілої школи: Спись ученикѣвъ чотыроклясовой головной школы въ Лавровѣ. Рѣкъ шкѣльный 1880. По відході Скорика василіяни писали знову катальоги цілих 15 літ по польськи, до 1895 р.¹ Шкільні катальоги зачали вони писати в українській мові 1896/97 шк. р. на польських друках і так писали до кінця, поки існувала їхня школа (1911 р.). Писали мішаниною, етимологічно-фонетичним правописом до 1902 р. Цей початок зробив о. Теодосій Тит Куницький ЧСВВ., написавши українською мовою на польським катальозі заголовок: Спись дѣтей школярѣвъ въ 1896 роцѣ въразѣ зъ выказомъ клясификаційнымъ школы парафіяльной въ Лавровѣ. Всі наступні катальоги писано вже виключно по українськи, лише на польських друках, бо українських друків не було. Що-року мова в катальогах щораз більше зближалася до чистої народної.² В тих катальогах подибуємо не раз справжні куріози: Наголовки писані етимологією, а ноти з поодиноких предметів — фонетикою. Або: Імя й прізвище дитини написано фонетикою, а побіч того імя й прізвище вітця етимологією; напр. Михайло Король і Михайль Стасишинъ, Даниїль Стасюкъ, Роман Данилів, Іванъ Шведъ. Зовнішня форма тих катальогів уже нічим не нагадує старанности і зразковости давних виказів, інвентарів, катальогів тощо.

1901/02 р. заведено *Metrykę szkolną*, після польського взірця й доведено її до 1910 р. Метрику, що в ній вписувано що-року обов'язані до школи діти, вів 1909/10 р. учитель у лаврівській школі, богослов Варлаам Білик ЧСВВ.

Лаврівські стипендисти.

В 1790-х рр. (1793/94) вчився в лаврівській головній школі Іван Товарницький, шлях. син, родом із Потока, коло Лаврова.³ Покінчивши школи, зістав лікарем, опісля був довгі роки фізиком у Ряшеві. Вмираючи, записав свої ошадности на стипендії, котрими завідував бувший галицький краєвий виділ, як виконний орган бувшого галицького краєвого сойму. Створено 6 стипендій. З них дві, у квоті від 150 злр. до 300 злр. річно, фундаційний акт застеріг для свояків і кривняків фундатора, коли викажуться метриками, що походять з його родини. Ті стипендії можуть брати до укінчення найвищих академічних студій, а навіть у наукових цілях на виїзд за границю. Решту, 4 стипендії, призначив цей Іван Товарницький для бідних учеників, синів міщан у місті Ряшеві, або для дітей низших краєвих урядників, які принаймні через 5 літ служили в ряшівській окрузі. Було й тут застереження, що дві з тих 4 стипендій, у першій лінії також мається надати синам, або дальшим своякам, фун-

¹ Шкільні свідоцтва лаврівські василіяни писали в українській мові. Під руками маємо «Свѣдоцтво школьне» для Я. Федоряка, уч. кл. III, написане «въ Лавровѣ дня 25 липця 1894.» Підписали те свідоцтво: О. Т. Куницький Управляючий учитель і О. Діонизій Ткачук Ч. С. В. В. Учитель клясы. — Р. Л.

² АЛМ. Шкільні катальоги з 1898/99, 1899/1900, 1900/1901, 1902/1903 й ін.

³ Див. висше, ст. 23.

датора. Довідавшись про це околична дрібна ходачкова шляхта, вся української народности й гр. кат. обряду, почала посилати свої діти до лаврівської школи, щоби діставати ті стипендії. Першу стипендію з фундації Івана Товарницького одержав 1872 р. ученик у лаврівській школі на основі слідуючого акту, знайденого в лаврівським шкільнім архіві: Kuratorja stypendium Jana Towarnickiego uchwałą z dnia 2 marca 1872, l. 3889, nadała stypendjum uczniowi IV klasy ludowej szkoły w Ławrowie Pawłowi Mycakowi 150 złr. rocznie do ukończenia studiów, a Ilkowi Lenińskiemu tytułem jednorazowego datku 30 złr. pod warunkiem dobrych obyczajów i dobrego postępu w naukach. Z Wydziału Krajowego. We Lwowie, dnia 2 marca 1872. W zastępstwie (підпис нечиткий).

Крім сього ще маємо ось які вісти про користування тією фундацією. Дня 15 лютого 1873 р., до ч. 1646, Ілля Лінинський, ученик у лаврівській головній школі, дістав від красового виділу 25 злр., як одnorазовий даток через старосамбірський податковий уряд. 1882 р. з тої самої фундації дістали три ученики в лаврівській школі через красвий виділ стипендії по 150 злр. річно, на основі такого розпорядження: Wydział Krajowy. L. 18.850. Uczniowie II klasy tamtejszej szkoły ludowej Jan Krzywiecki, Bazyli Cołta i Szczepan Krzywiecki otrzymali stypendya z fundacyi śp. D-ra Jana Towarnickiego po 150 złr. rocznie. Wypłatę uskuteczniać będzie począwszy od pierwszego półroczia bieżącego roku szkolnego c. k. Urząd podatkowy w Starem mieście w półrocznych równych ratach z dołu, za kwitami poświadczonymi przez Świątną Dyrekcyę a mianowicie dla Jana Krzywieckiego na ręce tegoż ojca Samuela rolnika w Wiciowie, dla Bazylego Cołty na ręce tegoż matki Katarzyny z Krzywieckich Cołtowej właścicielki gruntu w Tysowicach, a dla Szczepana Krzywieckiego na ręce tegoż ojca rolnika w Wiciowie. O tem zawiadamia się Świątną Dyrekcyę, z prośbą $\frac{1}{2}$ o dołączenie załączonych dekretów, tudzież odmownej rezolucyi komu należy. Lwów, dnia 24 kwietnia 1882. Marszałek krajowy Zybkiewicz, członek Wydziału Krajowego Podleński. Do Świątnej Dyrekcyi szkoły ludowej w Ławrowie p. Staremiasto.¹ 1894/95 р. дістав стипендію з цеї самої фундації ученик III кляси в лаврівській школі, Теодор Лисейко. В актах лаврівського монастиря є натяк, що в інших роках також ученики цеї школи діставали стипендії, але котрі, з браку документів, не знаємо. 1910 р. подався по стипендію того самого фундатора близький свояк його, ученик IV кляси в лаврівській школі, Юліян Лінинський, але чи дістав її, про те нема сліду в актах. Що діється нині з цією стипендією, чи побирає її хто з нашої студіюючої молоді й в якій висоті, під чиїм вона зарядом, цього ми не могли дізнатися ні в Лаврові, ні в найближшій околиці Лаврова. Всетяки нотуємо цей милий і гідний наслідування факт, а саме, що лаврівська школа видала таких високо гуманних людей, як Іван Товарницький і Степан Дубравський,² що самі, вийшовши з нужди, з біди, якої дізнали під селянською стріхою, доробившись, ужили свого маєтку на добре діло, щоб обтерти не одну гірку сльозу своїй бідній шкільній молоді і дати їй можливість у лекший спосіб вийти в люди.³

* * *

¹ АЛМ. Шкільні акти IX-X.

² Стипендіями Степана Дубравського завідує Тов. «Просвіта» у Львові.

³ До історії лаврівських стипендістів подаємо тут уривок із згадуваного висше (ст. 120, н. 3) записника о. Ю. Дація: «З тих часів пригадую собі один цікавий епі-

Від 1874/75 шк. р. вчили в лаврівській школі отсі вчителі: о. Павло Пеленський,¹ як катехит (1874/75-І півр. 1879/80), о. Теодосій Фльоріанський (ІІ півр. 1879/80-1881/82), також як катехит. Із учителів відомі нам: о. Сильвестер Турчинський² (1874/75-1877/78), Федір Костишин (1874/75), бр. Юліян Ортинський³ (1874/75), бр. Михайло Кордасевич (1874/75), о. Юліян Іван Зємба⁴ (1875/76), учитель Іван Зацерковний (1875/76), бр. Іван Глібовицький (1876/77), бр. Захарія Чосник (1876/77), учитель Л. Студинський (1877/78), бр. Михайло Скорик (1877/78-1880/81), бр. Осип Бабій (1878/79), о. Льонгин Лаврент Карпович⁵ (1878/79), о. Марія Модест Лонкевич⁶ (1879/80), учитель Людвик Рудяк (1879/80), клирик Висаріон Володимир Василь Кулик⁷ (1880/81-1881/82), бр. Юліян

зод. Якийсь шляхтич Русин, Товарницький, створив одну чи дві, а може й три, стипендії по 200 зол. ренських! для бідних учеників своїх крених. А ось один хлопчина з Лінинки, а лаврівський ученик ІІ класи, подався о ту стипендію. І дістав П. Але кураторія віднеслася до нашої школи і казала предложити собі шкільне свідоцтво. Ми до класифікаційного каталогу, а тут — о горі! — хлопчисько має двійку! о. Директор скликає конференцію, аби радити, що робити. Шкода, щоби хлопець втратив такі великі гроші. І ми вважали (sic) двійку переробити на першу. Так сталося. Свідоцтво признано як автентичне і хлопець побирав стипендію. Як довго? Не знаю, бо я тільки один рік був у Лаврові, 1887/88». — Й. Скр.

¹ Про нього див. висше, ст. 117, н. 1.

² Про нього див. висше, ст. 118.

³ Юл. Ортинський ЧСВВ. * 1844 р.

⁴ о. Юл. Зємба ЧСВВ. * 2 IX 1849 р. Працював у Львові, опісля в Крехові, де від 10 VIII 1896 р. був ігуменом. Пізніше сповняв уряд соція вчителя новичок у сестер ЧСВВ. в Словті. Вмер у Краснопуші 12 VIII 1902 р. — Р. Л.

⁵ о. Л. Карпович ЧСВВ. * 7 IV 1841, постригся 10 X 1863, священиком зістав 28 V 1865. Наступного року (1866) працював у василіянськм монастирі в Варшаві (див. Й. Скр. »Записки ЧСВВ«. III. 589, н. 1). Під час переслідування унії в холмській єпархії, як адміністратор парохії в Руській Волі, не приймив схизми, за що Росіяни інтернували його в Сідлецьх (див. Wiadomość o księżach unitach dycezyi Chełmskiej, ...Lwów 1875. 12; Ks. J. P. B. [Боярський], Czasy Nerona w XIX w. pod rządem moskiewskim... Lwów 1878. 244; Wyd. drugie. Tom II. Lwów 1885. 186; X. E. Likowski, Dzieje Kościoła unitckiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w. Poznań 1880. 491; Wyd. drugie. Część II. Warszawa 1906. 305), відки він прибув до Галичини (див. X. E. Bańkowski. Ruś chełmska. Lwów 1877. 208), де один рік (1878/79) учив у лаврівській школі, опісля (1879-1885) працював у василіянськм монастирі у Львові (див. Ks. J. P. B. Op. cit. II. 1885. 188; X. E. Likowski. Op. cit. 1880. 493). В 1910-их рр. (1912-1916) працював у василіянськм монастирі в Підгірцях, де й вмер 29 XI 1916, як адміністратор парохії в Голубиці (див. Catalogus OSBM. Żovkva 1911. 25, 1912. 25, 1914. 27, 1916. 23, 1917. 30; о. Д. Ткачук ЧСВВ. Спис померлих неререформованих Отців і Братів від 1867-1930. 5). — Р. Л.

⁶ о. М. Лонкевич ЧСВВ. * 1839, до Чина вступив 11 III 1860. Вмер у Гошеві, 18 II 1909 р. — Р. Л.

⁷ о. В. Кулик ЧСВВ. * 24 V 1850, постригся 7 VIII 1880, священиком зістав 8 III 1888. Відзначився як василіянський місіонар і проповідник. 1886/87 шк. р. був соцієм магістра василіянських новиків у Добромилі, префектом у хорі василіянських клириків і вчителем української мови в тамошнім василіянськм схоластиці. Дня 25 серпня 1888 р. прибув до Крестинополя (див. Літопис василіянського монастиря в Крестинополі від 1888 до 14 I 1905 р., в василіянськм архіві у Львові; В. Чернецький. Літопись монастыря ОО. Василіанъ въ Крестинополі ѡдъ его основаня 1763 до 1890 р. Львѡвъ 1893. 72; о. Ю. Д.[ацій] ЧСВВ. Із моїх спогадів. »Альманах василіянських богословів«. І. Жовква 1933. 65), де був парохом кілька років (до 1893 р.). Опісля був першим ігуменом у буцацькм монастирі після добромильської реформи. Від 1897 до 1901 р. був адміністратором у парохії в Жовкві й провідником Апостольства Молитви. Від 1902-1904 працював у Дрогобичі, як адміністратор у тамошній парохії. Вмер 22 березня 1904 р. у Львові (див. Liber mortuorum Religiosorum Ordinis S. Basilii M. ab A-o 1805, рукопис у василіянськм архіві у Львові; Вѣстникъ перемыской епархіи. 1904. 76; Шематисмъ всего клира греко-катол. еп. перем. на р. 1905. Перемышль 1904. 498; Catalogus OSBM. anno MCMV et MCMVI.

Сабат (1880/81), бр. Никодим Микола Вітошинський (1881/82), клирик Володимир Василь Стех¹ (1881/82), о. Теодосій Тит Куницький, зразу як клирик (1881/82, 1882/86-1887/88), опісля як священник, про що пізніше скажемо, о. Леонт Лука Осміловський² (1882/83-1883/84), учитель Іван Допрарт (1885/86), богослов Юстин Іван Оземкевич³ (1886/87). Із шк. р. 1887/88 з шкільних актів у лаврівському архіві відомий нам лише о. Єремія Ломницький,⁴ як директор у тамошній школі. З «Записника»⁵ о. Юліяна Дація ЧСВВ. довідуємося, що того шк. р. (1887/88) вчили в лаврівській школі о. Є. Ломницький у IV класі, о. Ю. Дацій⁶ у III кл.,

Żovkva 1905. 28; Catalogus defunctorum PP. et FF. Ordinis nostri ab anno 1886 ad 1908. [Żovkva 1908] 3), де й поховали його на личаківським цвинтарі. — Р. Л.

¹ Про нього див. нижче, ст. 139, н. 7.

² о. Л. Осміловський ЧСВВ. * 30 X 1827, до Чина вступив 19 X 1850, священником зівстав 1857 р. Він уратував від пожару призьбірані історичні матеріали о. Модеста Гнатевича ЧСВВ. († 2 III 1865 в Бучачі), автора історичних статей про Бучач («Слово», IV. Львів 1864. Ч. 47 і 48; V. Л. 1865. Ч. 65-75), про розвалини василянського монастиря в бучацькій лісі («Голосъ Народный», III. Коломия 1868. Ч. 5), про василянський монастир у Задарові (ibid. III. ч. 6-9) й ін. З приводу пожару василянського монастиря в Бучачі й монастирської бібліотеки (29 й 30 VII 1865) один анонімний автор допису «Изъ Львова» в часописі «Вѣстникъ». XVII. Вѣдень 1865. Ч. 58, ст. 229-230, між і. писав, що тамошня василянська бібліотека мала тоді 10.000 «хорошихъ словесныхъ дѣлъ и досыть богатый запасъ старорусскихъ рукописей, нинѣ вже невозвратимо погибшихъ. О сколько намъ извѣстно, до той поры никто подробно не рассмотрѣлъ рукописныхъ сокровищъ оной библиотеки, и разумѣется, вже никто ани знати не буде, що въ нихъ хоронилося. Єдиноє наслѣдіє изъ запасовъ словесныхъ того монастиря состоитъ въ невеликой тецѣ записокъ нашего незабвенного ревнителя, бл. п. О. Модеста Гнатевича, который съ неусыпнымъ прилѣжаніємъ за життя свого позбиралъ всякіи історично-статистичныи вѣдомости о городѣ Бучачи, его церквахъ и окрестностяхъ такъ зъ актовъ мѣйскихъ, якъ и зъ нѣкоторыхъ документовъ помянутой монастирской библиотеки. На счастье. тѣи записки бл. п. О. Гнатевича вивѣзъ зъ собою изъ монастиря оучитель гимназіальный Пр. О. Леонтій Осміловскій, ѣдучи власне на кілька недѣль передъ тымъ пожаромъ на часъ вакацій въ стороны родинныи, и онъ-же на своемъ переѣздѣ черезъ Львовъ передалъ тѣи записки редактору нашего «Слова», который не залишитъ се дорогомъ наслѣдіє изъ колишнего монастиря Бучацкого свѣту обновити». О. Осміловскій у 1860-их рр. був катехитом у василянській бучацькій гімназії (напр. 1867). З листа його, з 1 вересня 1872, до протоігумена, о. М. Мацієвського (нині він у василянському архіві у Львові), довідуємося, що він у 1870-их роках був директором у бучацькій гімназії, себто від 1871 до 1873 р. (див. *Poszet uczniów gimnazjum OO. Bazylianów w Buczacz, w г. szk. 1887. Buczacz 1887. 5; w г. szk. 1893. Buczacz 1893. 7*). Вмер о. Осміловський 15 V 1911 р. в Гошеві. — Р. Л.

³ о. Ю. Оземкевич ЧСВВ. * 14 XI 1867, до Чина вступив 12 IX 1882. Священником зівстав 20 VIII 1893 р. Від 1888-1891 р. вчив математики й фізики в василянським філософічним відділі в Лаврові, а 1895/96 вчив тамки критики й метафізики. Опісля працював у Жовкві, Дрогобичі й Краснопуші, де від 12 X 1901 р. ігуменував. — Р. Л.

⁴ Про нього див. вище, ст. 127, н. 2.

⁵ Той «Записник» о. Ю. Дація ЧСВВ. сьогодні в руках о. М. Карівця ЧСВВ. Про вчителів у лаврівській школі 1887/88 шк. р. див. також о. Ю. Д. [ація] ЧСВВ. Із моїх спогадів. «Альманах василянських богословів». І. Жовква 1933. 60. З того «Записника» беремо також вістку, подану вже вище, а саме, що о. В. Стех ЧСВВ. вчителював 1881/82 шк. р. в лаврівській школі, чого лаврівські шкільні акти не подають. Див. о. М. Каровець ЧСВВ. Велика реформа ЧСВВ. II. Львів. 1933. 196 і 197. — Р. Л.

⁶ о. Ю. Іван Дацій ЧСВВ. * 27 VI 1863 р. в Кореличах, к. Перемишлян. До Чина вступив 21 X 1882 р. в Добромилі, звичайні обіти зложив 26 VI 1884, професію 24 VI 1887, священником зівстав 18 VIII 1887. Філософічні студії покінчив 1886/87 в василянським монастирі у Львові (див. літографований *Catalogus Ordinis reformati sancti Basilii M. a. D. 1887. 6*; о. Ю. Д. ЧСВВ. Із моїх спогадів. L. cit. I. 62). Від серпня 1888 р. працював у Кристинополі, в парохії. Опісля у Львові (1890). Ігуменував у Жовкві (від 1891 р.) й Львові (1894). Один рік (1895) був соцієм магістра василянських новиків

богослов Володимир Стех⁷ у ІІ кл., богослов Теодосій Куницький у І кл., релігії ж учив тоді о. Олександр Андрій Попик.⁸ Наступного шкільного року (1888/89) директором у лаврівській школі був о. Теодосій Куниць-

у Добромилі, що ним тоді був теперішній митр. А. Шептицький. Описля (від 1896 р.) знову працює в парохії в Кристинополі, де був також професором церковної історії та обрядів (1896/97-1897/98) й церк. права (1898/99) в тамошніх василіянських богословських студіях, катехитом у кристинопільських школах (1896/97), магістром новичок у тамошніх сс. службниць ПрДМНЗ. (1898-1900), монастирським бібліотекарем та історіографом (1896-1900) і місіонарем. 1900 р. працював у Лаврові. Від 8 IX 1901 до 1904 р. ігуменував у Бучачі й був провідником Апост. Молитви в станиславській єпархії. Описля працює довгі роки (1905-1920) в парохії в Кристинополі, де вів також Апостольство Молитви й Товариство св. Онуфрія й був бібліотекарем у тамошній василіянській монастирі (напр. 1909). Під час свого побуту в Кристинополі о. Ю. Дацій ЧСВВ. заснував для тамошніх міщан кредит-торговельну спілку «Руська Каса» (акти до історії кристинопільської «Руської Каси» зберігаються в василіянському архіві в Кристинополі), особливо ж великою заслугою його заснування Згромадження сс. мирнолиць у Кристинополі 1910 р. (див. [о. Й. Скрутень ЧСВВ.] Огляд місійної праці ОО. Василіян. Християнський Календар Місіонаря на 1924 р. ХХІ. Жовква 1923. 138; [о. Ю. Дацій ЧСВВ.] Спомини про сестру Анну Стадник. Жовква 1928. 16; *Statistica con cenni storici della Gerarchia e Dei fedeli di rito orientale*. [Roma] 1932. 402). Від 6 VIII 1920 до вересня 1932 р. ігуменував у Підгірцях і був духовним провідником сс. мирнолиць. Від листопада 1932 р. був ігуменом в Улашківцях, від 1933 р. працює в Лаврові, сповняючи уряд духовника. Писання о. Ю. Дація ЧСВВ. отсі: 1) Поучительне слово о набоженствѣ до Сладчайшого Серця Господа нашего Ісуса Христа і Молебный Трипѣснецъ Сладчайшому Серцю. Выдане Свящ.: Л. Бобровича. У Львовѣ... 1887. 3-33 і в другім виданні тої книжечки. Жовква 1898. 3-33; 2) Трипѣснецъ въ честь Найсвятѣйшого Сердца Г. Н. Ісуса Христа. Для Братства Апостольства Молитвы и Архипратства Найсвятѣйшого Сердца Ісусового. (твореніє инока Чина св. Василія В.). Ibid. 1887. 65-78 і 1898. 65-78. Ті писання автор помістив без свого підпису, тому автор тих писань невідомий Ів. Ем. Левицькому (див. його Галицько-русская библиография за 1887 г. Львовъ 1888. 46 і Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887-1900. І. Львівъ 1909. 10). Про авторство о. Дація тих писань див. Альманах василіянських богословів. І. Жовква 1933. 55. У новіших часах о. Ю. Дацій написав 3) Спомини про сестру Анну Стадник зі Згромадження сс. мирнолиць. Жовква 1928. 16'3 × 10'5, 83 + (1). Рецензії на ту книжечку помістили о. Г. Костельник. «Нива». ХХІІІ. Львів 1928. 414-415 і о. В. Навроцький. З нашої сучасної аскетички. «Нова Зоря». IV. Львів 1929. Ч. 1-2 (204-5). ст. 10. В Альманаху василіянських богословів. І. Жовква 1933. о. Ю. Дацій помістив 4) Із моїх спогадів (48-70). Се спогади з перших років добромилської реформи василіянського Чину. З рукописних писань о. Ю. Дація, крім згаданого «Записника», відомі нам 1) Бібліографія Отцѣвъ нашихъ вѣдъ найдавнѣйшихъ часѣвъ и що вѣ нашихъ друкарняхъ друковалося. 21'2 × 17'3, 5 + (7); 2) Дневникъ де важнѣйши находять ся вѣсти вѣдносячи ся до Чина. 21'2 × 17'3, 12 (на зміст того рукопису складаються відписи цінних листів о. Ю. Дація до а) патріярха в Дамаску, Григорія Іussef'a ЧСВВ. в справі відомостей про василіян у Азії (з Кристинополя, 1 IV 1896), б) до о. Г. Щепковського Т. І. в справі «Історіѣ Василянської вѣдъ часу реформи т. є вѣдъ р. 1882» (з Кристинополя, 18 III 1896) і в) відповідь о. Бабста Т. І. (з Станиславова, 2 IV 1896), г) до французьких василіян у колегії св. Михайла в Торонто (в Канаді), куди вони переселилися з Анпау, в Франції (з Кристинополя, 17 XI 1896), г) до невідомого василіянина в Сицилії (з Кристинополя, 26 XI 1896); ті листи о. Дацій писав у латинській, французькій і польській мовах); 3) Некрологія Отець и Братей Чина нашего упокоившихъ ся вѣдъ року 1882 аж до нинѣшного дня... 21'2 × 17'3, 16 + (4). Тут маємо короткі життєписи 23-ох умерлих реформованих василіян, від 1886 до 1896 р., а саме К. Свідерського, Ю. Кульчицького, М. Познанського, М. Вітика, о. Ю. Любовича, бр. Й. Сітницького, бр. І. Гориниці, о. А. Попика, В. Шлаковського, бр. І. Кихтана, бр. М. Мурія, І. Чуми, С. Телепа, О. Лянгнера, Ю. Свідерського, В. Левицького, Є. Бояновського, о. І. Галана, о. Й. Мальчинського, о. Н. Шука, о. П. Шиманського, І. Ковдрина та О. Меренчука. Життєписи двох останніх і Є. Бояновського записані рукою митр. А. Шептицького. 4-ий рукопис о. Ю. Дація, се піваркушевий папір, зложений удвоє, на ст. 1-ій маємо спис василіянських монастирів, що в них василіяни колись (вв. XVIII-XIX) утримували гімназії, на ст. 2 і 3-ій зладжений спис галицьких василіян і монастирів 1882 р., кільки їх було під час добро-

кий ЧСВВ.¹ Учили в ній того шк. року тодішній василіяньський богослов, Діонісій Дмитро Ткачук,² теперішній архимандрит, і бр. Йосафат Іван Мицак ЧСВВ.³ За шк. р. 1889/90-1891/92 директор і вчителі в лаврівській школі нам невідомі з браку шк. документів із тих часів.⁴ Від 1892/93-1893/94 директором і вчителем у Лаврові був о. Маркіян Микола Шкірпан ЧСВВ., теперішній протоігумен у василіяньській віцепровінції в Бразилії. 1893/94 учив о. Т. Куницький ЧСВВ. Того року (1893/94) також учив і був директором о. Д. Ткачук ЧСВВ.⁵ Релігії вчив тоді о. Аркадій Антін Му-рій ЧСВВ. († 2 XI 1908 в Бучачі). Від 1894/95-1897/98 директором і вчителем був відомий нам о. Т. Куницький. Із часів управи його в лаврівській школі збереглися класифікаційні катальоги, вже в українській мові. Після о. Т. Куницького директором два роки

мильської реформи (15 VI 1882). Ті повисші 4 рукописи підписаний найшов 1931 р. в кристинопільськм архіві. Сьогодні вони в василіяньськм архіві у Львові. — Р. Л.

¹ о. В. Стех ЧСВВ. * 12 VII 1863, до Чина вступив 12 XI 1881, звичайні обіти зложив 12 IV 1884, професію 2 V 1887, священником зістав 15 IX 1889. Філософічні студії покінчив у василіяньськм монастирі у Львові 1886/87; один рік (1888/89) богослов'я вчився в Кристинополі. 1890 і 1891 р. працював у Львові, як проповідник і сповідник, опісля в Бучачі (напр. 1894), знов у Львові (1895), Бучачі, як префект у тамошнім конвікті (1896) й проповідник (1897), пізніше в Дрогобичі (1898), де був і директором у тамошній головній школі (1899), в Улашківцях, як історіограф і місіонар (1900), знов у Дрогобичі (1901), де вчив у тамошній гол. школі й вів Апост. Молитви (1902). Опісля працював у Краснопуці (1902-1904), Жовкві (1905-1906). Виїхавши до Злуч. Держав Півн. Америки, о. В. Стех працює тепер як місіонар у Passaic (див. *Catalogus Provinciae Americano-Canadensis ss. Cordis Jesu Ordinis Basiliani s-ti Josaphat in. an. 1934. Żovkva 1934. 19*). Він відомий як автор церковних пісень, друкованих у різних виданнях, напр. у «Місіонарі», жовківськм і філадельфійськм, філадельфійськм «Душпастирі», львівськй «Правді» (1931), у збірках: Коляди (Жовква 1925) й Церковні пісні (Жовква 1926). Також вийшли особні збірки пісень і мільодій його, а саме: 1) Вѣнецъ набожныхъ пѣсней. Жовква 1900. 78 (рец. Ю. Г. «Богословскій Вѣстникъ». П. Львѣвъ 1901. 196-199), 2) Народно-церковни пѣсни. Жовква 1902. 27 + (5) і Вып. другій. Жовква 1904. 30 + (2), 3) Ангелскій Хоръ. Жовква 1909 і Вып. 2-ий. 1910. 13 + (3), 4) Літургічні мільодії. Жовква 1928. 8°, 45 + (3). — Р. Л.

² о. Ол. Попик * 11 XII 1862 в Бучачі, вчився в тамошній василіяньській гімназії, до Чина вступив у серпні 1882, богослов'я вчився в Лаврові (напр. 1886/87), товариш учителя новиків (див. «Богословія» IV 28), † 1 VI 1889 в Добромилі. В рукописних «Некрологіях Отець и Братей Чина нашего» о. Ю. Дация ЧСВВ. на ст. 7-ій про о. Ол. Попика читаємо таке: «Покойный О. Александеръ бувъ однимъ зъ першихъ, котрый вступивъ до Чина по обнятію новицята Добромильского черезъ ОО. Єзуитѣвъ. Майже въ очахъ рѣсъ въ святости. Все тихій, покорный, законно-скромный, совѣстный въ точнѣмъ выполнаню своихъ обовязкѣвъ». — Р. Л.

³ о. Т. Куницький ЧСВВ. * 6 IV 1853, до Чина вступив 1 X 1880, священником зістав 2 IX 1888. В лаврівській школі вчив 1881/82, 1885/86-1887/88 і 1893/94-1897/98. Також працював у парохії в Кристинополі (1890-93, 1898-1901), Улашківцях (1902), Бучачі (1903-04), Краснопуці (1905-06) й Підгірцях (1907). Вмер 17 I 1913 в Печеніжині. — Р. Л.

⁴ 3 шк. р. 1888/89 зберігся в лаврівськм архіві шкільний катальог, що його вів о. Д. Ткачук ЧСВВ.

⁵ На основі устних відомостей від о. В. Градюка ЧСВВ. — Про бр. Й. Мицака див. нижче, ст. 141, н. 1.

⁶ *Catalogus OSBM. Staravieslae 1890. 8 і 1891. 6* подають, що в Лаврові були тоді три василіяни, о. В. Будзилович, о. О. Мельницький і Ю. Оземкевич, вказуючи спис василіан студентів, що вчилися філософії, і спис братів, але не зазначивши, хто в лаврівській школі вчив. 1891/92 шк. р. в Лаврові були о. С. Кизима, адміністратор парохії, і о. Н. Боклашук, проповідник. Котрий із них учив у лаврівській школі, невідомо. — Р. Л.

⁷ Се відоме з шк. свідоцтва, що на нім підписався о. Д. Ткачук ЧСВВ., як учитель у III класі, для Антона Федоряка, ученика в лаврівській школі, з 25 липня 1894 р., і відоме теж із спогадів о. А. Федоряка. — Р. Л.

(1898/99-1899/1900) був о. Григорій Ілля Залуцький ЧСВВ., пізніший ігумен у Підгірцях. Він був також катехитом один рік (1899/1900); попереднього ж шк. р. (1898/99) релігії в лаврівській школі вчив о. Микола Марко Головка ЧСВВ.¹ Шк. р. 1900/01, від 27 IX до початку грудня 1900 р., вчив у лаврівській школі о. Віталій Володимир Градюк ЧСВВ., теперішній ігумен у василянським монастирі в Жовкві й протоконсультор василянської Области св. Спаса. Директором, катехитом і вчителем у Лаврові від шк. 1900/01-1905/06 р. був о. Євген Степан Мальчинський ЧСВВ.² Після нього один рік (1906/07) управляв лаврівською школою й в ній учив о. Рафаїл Роман Криницький ЧСВВ., пізніший довголітній місіонар у Бразилії (1909-1931), редактор місячника «Місіонар в Бразилії» (I-VII. Прудентополіс 1911-1917), українського тижневика в Бразилії «Праця» (I-XI, XVII-XX. Прудентополіс 1912-1922, 1928-1931) й місячника «Місіонар» (XXXV-XXXVI. Жовква 1932-1933) та «Календаря Місіонаря» (XXX-XXXI, 1933-34). Шк. 1907/08 р. управляв школою о. Віталій Градюк ЧСВВ., опісля о. Константин Казимир Мрозовський ЧСВВ.,³ професор філософії, фізики й математики в василянським Чині, дослідник фресків у лаврівській церкві й мощів

¹ о. М. Головка ЧСВВ. * 6 V 1870 р. в Лубяні, к. Щирця. До Чина вступив 1 IX 1889, обіти зложив 16 IV 1891, професію 17 VII 1894, священником зістав 4 IV 1897. Риторичні й філософічні студії відбудував у Добромилі (1890-1895), богослов'я вчився в Крехові (1896), Кристинополі (1896/97) й Лаврові (1897/98), де того шк. року й наступного (1898/99) був також бібліотекарем і монастирським історіографом. У червні 1899 р., wraz із о. Романом Волинцем і пок. о. Аристархом Крижанівським ЧСВВ. († 1905 р. в Крехові), шукав у Лаврові мощів галицького князя Льва (див. ЛЛМ. V. к. 114 об. — к. 115 об. і М. Грушевський. Історія України-Руси. III. Львів 1900. 558; Вид. друге. Львів 1905. 521. Пор. також Ів. Кривецький. Могила кн. Льва. «Стара Україна». I. Львів 1924. 82 і Д-р Б. Барвінський. Д-р Юліан Целевич. Львів 1927. 154). Від 1900-01 о. М. Головка був секретарем у станиславського єпископа, опісля в галицького митрополита, А. Шептицького. Пізніше працював у Крехові (1902-04), де вів Апостольство Молитви. Від 1905-07 був капеляном і прокуратором у сс. василянок у Слов'ї. Відтак працював у Михайлівці (1908), Крехові (1909-11), де був соцієм магістра новиків і вів Апост. Мол., Кристинополі (1912), Лаврові (1913), Жовкві в В-ві книжок ЧСВВ. (1914) й Крехові (від 1915), де й вмер 16 I 1920 р. З писань його загадаємо історичну книжечку, Спомин з крехівського відпусту. Жовква 1911. 22-6 × 15, 32. Пок. о. М. Головка почав був перекладати на українську мову відому Szkoły Bazylianskiej з польського видання (Вильня 1764). Переклав лише 107 сторінок з того твору. Рукопис того перекладу, формату 17-1 × X 21-2, має 169 стор. — Р. Л.

² о. Є. Мальчинський ЧСВВ. * 24 VI 1871 р. в Переселовичах, у холмській єпархії. До Чина вступив 22 IV 1890 в Добромилі, перші звич. обіти зложив 13 I 1892, професію 18 VIII 1895, священником зістав 23 VIII 1896 р. Відбувши новіціат у добромильській монастирі, вчився філософії в Лаврові (1893-95) й богослов'я в Кристинополі (1895-98), де був також помічником бібліотекаря й катехитом у кристинопільських школах. 1899/1900 шк. р. працював у Дрогобичі, опісля в Лаврові (1900-06), в лаврівській школі, де вів шкільні катальоги в українській мові. Від 1906 до 1920 р. працював у парохії в Жовкві, де був провідником Апост. Молитви й Братства Хр. Серця й вів жіноче милосерне товариство «Миросносці» (останнє від 1912 р.). Друковані (в Жовкві) оповістки про другі загальні збори (19 XII 1913 в Жовкві) того товариства зберігаються в василянських архівах у Жовкві й Львові, у збірці жовківських друків. Від 1920-26 р. працював о. Є. Мальчинський у парохії в Кристинополі, де між ін. вів братство св. Онуфрія. Від 1926 р. працював у Краснопуші, в парохії, де був також катехитом у тамошній школі, бібліотекарем у монастирі й провідником Апост. Молитви. Вмер 1 V 1934 в Краснопуші. Посмертні згадки про нього подали: «Діло». LV. Львів 1934. ч. 115. ст. 7; «Нова Зоря». IX. Львів 1934. ч. 32. ст. 8 і «Місіонар». XXXVII. Жовква 1934. ч. 6. ст. 3 обг. — Р. Л.

³ Про нього див. М. Голубець. Лаврів. «Записки ЧСВВ.» II 335.

кн. Льва в Лаврові та монастирський хроніст. Учителювали ж того шк. року о. Віталій Градюк, бр. Йосафат Іван Мицак¹ і о. Методій Гаврило Сапрун,² усі три ЧСВВ. Шк. 1908/09 р. управляв школою й в ній учив василіянський богослов, Кирило Михайло Варениця.³ Після нього один рік (1909/10) вів лаврівську школу й вчив у ній інший богослов, Варлаам Володимир Білик ЧСВВ.⁴ Останнього року, себто 1910/11, управителем і учителем у лаврівській школі був Митрофан Михайло Гринкевич ЧСВВ.⁵ Фільсоф II-го року, теперішній василіянський місіонар у Грабівці, к. Замостя.

Стан учнів у лаврівській школі від 1874/75-1910/11 шк. р. був такий:

1874/75 шк. р., під час управи лаврівською школою о. Маріяна Лотоцького ЧСВВ., в I кл. 10 учнів (Гелечак Іван, син Андрія, з Бандрова, Машак Микола, син Петра, з Смільниці, Пліш Осип із Туря, Турик Яким із Грозьови й ін.), в II кл. 5 учнів (Матишак Ясєту, син Федора, з Грозьови, Ортинський Михайло,⁶ син Андрія, селянина в Ортиначях, к. Самбора й ін.), у III кл. 7, у IV кл. 7 учнів (Мицак Іван,⁷ Пйотровський Михайло, Вендзилович Осип, син Івана, священника в Терनावі й ін.). В З. К. (184) вписано за II піврік, але вже, знову, в польській мові, тих учнів у I кл.: Максимича Миколу, Турока Якіма; в II кл.: Ортинського Михайла, Бурмиша Миколу й Матишака Ясєт'я; в III кл.: Бєча Василя, Пйотровського Лева; в IV кл.: Сорохмана Івана. — Того шк. року (1874/75) останній раз вписали відзначених учнів у Золотій Книзі. Пізніше в ній їх уже не вписували.

1875/76 шк. р., під час управи нового директора, о. Якіма Березовського ЧСВВ., що був ним до 1884/85 шк. р., в I класі: 15 учнів (Грабовський Іван, син Михайла, з Лібухової, Горяк Матій, син Івана, з Лінини, Габак Кость, син Василя, з Grażow'я, Гріняк Іван, син Федора, з Бандрова, Потішняк Іван, син Олексія, з Головецького Дністрика, Віцівський Лука, син удови Матрони, з Wiciow'a, Живко Jędrzej, син Василя, селянина в Смільниці, Цибряк Jędrzej, син Матея w Wiciowie, Качмарський Антін,⁸ родом із Комарна й ін.). В II кл.: 9 (Брода Василь, син Івана,

¹ Бр. Й. Мицак ЧСВВ. * 23 I 1858 р. в селі Чернява, повіт Мостиська, як син Василя й Катрі з Козярів. Учився в лаврівській школі 1873/74 (III кл.) і 1874/75 (IV кл., про те див. висше, ст. 124). До василіянського Чину вступив у Добромилі, 14 VII 1882. Перші обіти зложив 29 II 1884, професію 5 VIII 1888. Се був монах-василіянин праведний, муж молитви, праці й покори. Працював у різних монастирях: у Крехові (1894-95, 1897), Михайлівці (1896, 1902, 1904-07), Добромилі (1900-01), Краснопуці (1903), та найбільше й найдовше в Лаврові (1886/87, 1890-91, 1898-99, 1908-33), де й вмер 23 серпня 1933 р. Посмертні згадки про нього подали Н. Федорович ЧСВВ. в «Новій Зорі». VIII. Львів 1933. Ч. 65. ст. 8 і о. Р. Криницький ЧСВВ. в «Місіонарі». XXXVI. Жовква 1933. 245 враз із зникмою покійного. — Р. Л.

² Про о. М. Сапруна ЧСВВ. див. П. Бажанський. Руско-народна натураліст. мюзика. Перемышль 1913. 19.

³ о. К. Варениця ЧСВВ. * 11 XI 1885 р. в Чабарівці, пов. Гусятин. До Чина вступив 31 VII 1901, обіти зложив 15 III 1903, професію 22 VI 1906, священником зістав 5 I 1913. Покінчивши в Лаврові філософічні студії, вчив один рік (1907/08) у дрогобицькій школі, опісля один рік у лаврівській школі. Богословія вчився в Кристинополі (1909/10-1910/11). Два роки (1911/12-1912/13) вчив у василіянськмі Місійнім Інституті в Бучачі. 1913/14 працював в Улашківцях. Умер у Лаврові, 17 XII 1914 р. — Р. Л.

⁴ З часів В. Білика ЧСВВ. полишився шк. катальог, що зберігається в архіві в нинішній лаврівській школі.

⁵ На основі устних відомостей від о. С. Бобрецького ЧСВВ. Ні шкільні акти, ні літопис лаврівського монастиря, ні друкований Catalogus OSBM. in annum MCMXI. (Zovkva 1910) не подають, хто 1910/11 вчив у лаврівській школі. — Список учителів у школі в Лаврові від 1874/75-1910/11 зладив Р. Лукань ЧСВВ.

⁶ М. Ортинський * 1865, священником зістав 1890 р. Був учителем релігії в державній муж. учит. семінарії в Самборі, де й вмер 27 XI 1923 р., як почесний крилошанин. — Р. Л.

⁷ Пізніший василіянин. Про нього див. висше, ст. 124, 139, 141, н. 1.

⁸ А. Качмарський, родом із Комарна, пізніший учитель і шкільний управитель в Якубовій Волі, пов. Дрогобич. Тепер живе в Задністрі, к. Самбора. В лаврівській

селянина в Скороднім, Марунчак Микола, син Михайла, з Лінини, Турок Яким із Грозьови й ін.). В III кл.: 5, у IV кл.: 6 учнів (Карваш Іван із Лаврова, Маркевич Михайло з Терла, Фридель Карло, син Гната в Фельштині, Зарицький Дмитро, син Луки з Рипяни й ін.).

1876/77 шк. р. в I кл.: 18 учнів і 5 учениць (Гула Федір із Мшанця, Антін, Фелікс і Володимир Гринєцькі, сини Андрія, з Туря, Грицак Федір, син Григора, з Лаврова, Яворський Іван, син Осипа, селянина в Росохах, Іван і Юстина Кіляновські, діти Атанаса, з Лаврова, Кіляновська Марія, донька Ананії, з Лаврова, Кіляновська Пелагія, донька Катрі, з Лаврова, Кухарська Катря, донька Дмитра, з Лаврова, Король Дмитро з Лаврова, Платок Степан, син Івана, селянина в Галівці, Швед Анна, донька Григора, з Лаврова, Швед Микола, син Олексія, з Лаврова, Терлецький Федір, син Івана, з Росох, Котик Михайло, син Григора, з Смеречки й ін.). В II кл.: 12, у III кл.: 6, у IV кл.: 3 учні (Ессіг Іван, Маркевич Михайло й Матишак Ясєту).

1877/78 шк. р. в I кл.: 17 учнів і 3 учениці (Дверницький Андрій із Дубового Дністрика, Кривецький Микола з Wyciów'a, Нижник Анна з Лаврова, Стасюк Дмитро з Лаврова, Товарницький Іван із Волошинової, Удич Іван із Михнівця, Заяць Петро з Дол. Головецька й інші). В II кл.: 8, у III кл.: 9 (Качмарський Антін, Радецький Микола з Беріжка, Стецкевич Михайло, син Андрія, з Мшанця, Тирик Петро, син Степана, з Беріжка й інші). В IV кл.: 6 учнів (Геличак Іван, Кузьмак Осип, Максим Михайло, Марунчак Микола, Машак Микола, Турок Яким).

1878/79 шк. р. в I кл.: 11 учнів і 4 учениці (Ламанець Федір із Михнівця, Лило Іван із Wiciów'a, Нестер Дмитро з Рипяни, Заяць Василь, син Луки, з Головецька й ін.). В II кл.: 11 учнів (Щуро Василь з Бистрого, Кризь Семен із Михнівця, Лапінський Антін із Добромиля й ін.). В III кл.: 9, у IV кл.: 4 учні (Качмарський Антін, Геличак Іван, Живко Андрій і Стецкевич Мих.).

1879/80 шк. р. в I кл.: 10 учнів і 3 учениці (Бабич Федір із Лаврова, Герич Іван із Тисовиці, Koniów Юстина з Лаврова, Галькович Іван із Лаврова, Кухарик Іван із Лаврова, Савчук Василь з Тисовиці та ін.). В II кл.: 13 учеників (Грицак Іван із Лаврова, Кіляновський Федір із Лаврова, Копач Іван,¹ літ 10, з Грозьови,

школі вчився 1875/76-1878/79. З тих часів написав свої спогади. Друкуємо їх у Додатках. — Р. Л.

¹ І. Копач * 4 III 1870 р. в Грозьові, пов. Старе Місто (пізніше Старий Самбір; тепер Грозьова належить до повіту Турка). Батько його Симон, селянин із Грозьови (інвалід ще від війни з Кошутом у Мадярщині 1848 р.), умер у літі 1870 р., полишивши вдову Катерину з шістьма малолітніми дітьми, з котрих Іван мав ледви три місяці. Вдова вийшла знову заміж за парібка Федора Федоряка, батька пізнішого лаврівського ученика (див. низше 1892/93-1893/94), Антона Федоряка, теперішнього пароха в Лісковатім коло Добромиля. Мати їх обидвох, себто Івана Копача та Антона Федоряка, походила з села Пелні (між Сяноком і Рімановом), де батько її, Михайло Скобельський, був дяком і виховав собі в Перемишлі двох синів на священників. Старший із них, Андрій, був капеляном у Грозьові від 1839 р., опісля парохом (і деканом) у Бандрові к. Устрік і в Губичах к. Дрогобича, де й вмер 1883 р. Молодший син Михайла Скобельського, Іван, був довгий час катехитом у народніх школах у Самборі, опісля парохом у Лішні, к. Дрогобича, де й вмер по 1893 р., як дрогобицький декан і поч. крилошанин. Обидва братя були дуже визначні душпастирі. Згадані на стор. 83 і 119 ученики в лаврівській школі під рр. 1849/50 і 1850/51, Іван і Теофіль Скобельські, се сини о. Андрея з Грозьови. Перший із них, Іван, у чернецтві Юліян, був єромонахом і учителем у василіянській гімназії в Бучачі аж до своєї трагічної смерті († 16 I 1884, на безсонність живив багато морфіни). Другий, Теофіль, що про нього висше (ст. 119, н. 3) підписаний подав лише деякі відомости, був парохом у Росохах, к. Хирова, опісля в Жукові к. Цішанова, врешті в Горуцьку к. Дрогобича, відки підчас війни Росіяни вивезли його до Симбірська, де він умер 1916 р. Крім Івана й Теофіля були ще два молодші братя: Петро, що покінчив богословські й філософські студії й пізніше був професором історії в укр. академічній гімназії у Львові, опісля в Бродях, нарешті знов у Львові (в німецькій гімназії), де й вмер 1912 р., і Атанас, судовик у Тернополі, Богородчанах і Печеніжині, врешті судовий радник у Золочеві († 7 I 1920). — Згаданий висше о. Юліян Скобельський ЧСВВ. забрав 11-літнього Івана Копача, сина своєї тітки Касі з Грозьови (наймолодшої сестри о. Андрея), в осени 1881 р. до I кл. у василіянській гімназії в Бучачі по дволітній науці його в Лаврові, в II і III кл., від 1879/80 до 1880/81. Перші три роки І. Копач жив у василіянським конвікті в Бучачі, як добрий співак. Четвертого року жив уже на приватній станції, як

Топольницький Бронислав, родом із Страшевич, син Якова, учителя в Лінії Вел., Ковачик Освальд, релігії рим.-кат., син Антона, з Szumlin та ін.). В III кл.: 12 учеників (Цяпало Ілля з Дубровиці та ін.). В IV кл.: 7 учеників.

1880/81 шк. р. в I кл.: 10 учеників (Colta Василь з Тисовиці, Грило Дмитро з Смеречки, Вайдич Павло, син Луки, з Лінії Малої та ін.). В II кл.: 6 учеників і 1 учениця. В III кл.: 12 учеників (Янів Іван, син Якіма, з Стрільбич, Янів Петро, син Івана, з Стрільбич, Копач Іван, літ 11, з Грозьови, Курган Іван, син Семена, з Берендовичів і ін.). В IV кл.: 4 ученики (Кіляновський Іван, Котик Мих., Кривецький Микола, Товарницький Іван).

1881/82 шк. р. в I кл.: 6 учнів (Федір Яворський, син Андрія, з Лібухової, Степан Мельникович з Лаврова, Ілля Дубей, син Івана, з Лінії й ін.). В II кл.: 12 учеників (Іван Кіхтан, син Петра, з Галівки; Іван Кривецький, син Самуїла, селянина в Вицеві; Степан Кривецький, син Івана, з Вицева; Степан Лопушанський, син Симона, з Лаврова й ін.). В III кл.: 8 учеників. У IV кл.: 5 учеників (Максиміліян Брик, син коваля, з Фельштина й ін.).

1882/83 шк. р. в I кл.: 7 учеників і 1 учениця (Данилів Іван, Кухарик Степан, Максимович Петро, Мельникович Степан, Нижник Катря, Нижник Семен, Смерчинський Федір і Сим Петро (всі з Лаврова). В II кл.: 9 учнів (Фізер Тома з Ліпня й ін.). III і IV класи того шк. р. учеників не мали.

1883/84 шк. р. ученики невідомі з браку шкільних документів.

1884/85 шк. р. в I кл.: 13 учеників і 3 учениці. В II кл.: 7 учнів і 1 учениця. В III кл.: 4 ученики (Стажинський Осип, син Івана, механік в Добромилі й ін.). В IV кл.: 5 учнів.

інструктор чужих дітей. Висвіті гімназійні студії покінчив опісля в Дрогобичі 1889 р., а університетські (філософічні) студії у Львові 1894 р. Зразу був гімназійним учителем у Тернополі й у Львові від 1896/97 до 1908/09 шк. р., опісля від 1909/10 шк. р. через повних 20 років був краєвим шкільним інспектором у б. галицькій Раді Шкільній Краєвій і візитатором шкільн у Кураторії львівського шкільного округу. З днем 31 січня 1930 р. перейшов на емеритуру й живе у Львові, як діяльний член різних культурних українських установ. 1901 р. одержав титул «доктора філософії». — Мав навіть право до промоції «sub auspiciis Imperatoris», бо від I гімн. кл. аж до всіх ригорозів здавав усі іспити завсіди з відзначенням. Однак такої промоції (з дарунком від цесаря) не дістав, бо її отримав контркандидат (Поляк). Як краєвий шкільний інспектор (опісля в Польщі візитатор) пристав до своєї праці для українських гімназій всі потрібні шк. книжки, і то на висоті сучасної європейської науки. Як компетентний і відвічальний референт тих справ, він вишукував і приєднував до тої праці найвідповідніших авторів, редагував до друку їх рукописи, переводив точні коректи, врешті ж давав своє імпріму, беручи таким чином повну відповідальність на себе за друк перед владою й перед народом. — Із поміж численних друкованих праць д-ра І. Копача, крім багатьох рецензій і наукових оцінок, коротких і довгих, друкованих між ін. у «Записках НТШ», почавши від тому II (Львів 1893. 169-172), згадаємо на сім місці в хронологічній порядку отсі важніші друковані праці його: 1) Омелян Партицкий (Некрольог). «Записки НТШ». V. Miscell. 5-10; 2) Огляд поеми Т. Г. Шевченка п. з. «Сон» [з р. 1844]. «Зоря». XVI 336-7, 357-8, 374-6, 396-8, 417-8, 435-7; 3) В справі правописний. «Діло». Львів 1898. Ч. 240; 4) Оповідання Вячеслава Будзиновського. «Літературно-науковий Вістник». II 96-110; 5) Кілька заміток про поділ історії руської літератури. «Привіт Д-ру Івану Франку». Львів 1898. 218-222; 6) Quantum Andriae compositio ad Terentii artem comicam illustrandam conferre videatur. «Eos». V 126-157 і окремо: Leopoli 1899. 32; 7) Die lateinischen Infinitive auf -ier. «Indogermanische Forschungen». Leipzig 1900. 23-25 і окремо: Leipzig 1900. 23-25; 8) Фридрих Паульзен. «Діло». XXI. Львів 1900. Ч. 123; 9) Будучність гімназій. (Уваги проф. Д-ра Фрідріха Паульзена). «Літературно-науковий Вістник». XV 133-160; XVI 12-34 і окремо: Львів 1901. 50; 10) Д-р Фр. Паульзен. Партийна політика і мораль. Переклав Д-р Іван Копач. «Руслан». V. Львів 1901 і окремо: Львів 1901. 60+4; 11) Kritische Analyse der sogenannten Thukydidenen «Archäologie». «Wiener Studien». XXIII 185-208 і окремо: Wien 1901. 185-208; 12) Критична аналіза т. зв. Тукидидової Археології. «Записки НТШ». XLII 1-20 і окремо: Львів 1901. 20; 13) Reforma nauki języka łacińskiego rozporządza przez H. Perthesa. «Sprawozdanie dyrektcyi c. k. wyższego gimnazjum w Tarnopolu za rok szkolny 1901». Tarnopol 1901. 1-33 і окремо: W Tarnopolu 1901. 33+(1); 14) De Horatii rectae vitae praecceptis. «Eos». VII 154-179 і окремо: Leopoli 1902. 26; 15) Досліди історичної давнини. «Діло». XXIV. 1903. Ч. 1; 16) Що таке культура?

1885/86 шк. р. в I кл.: 19 учнів і 1 учениця (Шкодич Оніфр з Мал. Лінини, Стажинська Марія з Лаврова, Струк Ілько з Вел. Нанчілки, Сухарі Петро й Михайло з Мал. Нанчілки й ін.). В II кл.: 6 учнів і 1 учениця (Лупань Михайло, син Миколи, з Волошинової, Смеречанський Олекса з Мал. Нанчілки, Стажинський Андрій, син Івана з Лаврова й ін.). В III кл.: 7, у IV кл.: 4 учні (Федір Яворський з Лібухової, Іван Кіхтан із Галівки, Осип Стажинський із Лаврова, Павло Вайдич із Мал. Лінини).

1886/87 шк. р. в I кл.: 14 учнів і 1 учениця. В II кл.: 7 учнів (Іван Степан, син Василя, з Стрільбич і ін.). В III кл.: 7 учнів і 1 учениця. В IV кл.: 8 учнів.

1887/88 шк. р. в I кл.: 11 учнів (Оніфр Сим, син Михайла, з Лаврова й ін.). В II кл.: 8 учнів (Микита Іван із Бистрого, Швед Іван, син Олекси, з Лаврова й ін.). В III кл.: 13 учнів (Малиновський Казимир із Торчинович, Паращак Андрій із Мшанця й ін.). В IV кл.: 5 учнів.¹

1888/89 шк. р. в I кл.: 12 учнів і 5 учениць (Михайло Добрянський, син Івана, з Лаврова, Пелагія Галькович, донька Панька, з Лаврова, Юстина Максимович із

Ibid. 1903. Ч. 176-179; 17) Родинне житє. (Гадки проф. д-ра Фрідріха Паульзена). »Руслан«. VII. Львів 1903. Ч. 119-148 і окремо: Львів 1903. 96; 18) Соціялізм, етика і політика. »Руслан«. VII. 1903. Ч. 125-139 і окремо: Львів 1903. V + 54; 19) Гадки на часі. »Діло«. XXV. 1904. Ч. 43; 20) В сто літ по смерті Канта. Ibid. 1904. Ч. 78-90; 21) Утраквізм у школах середних. »Учитель«. Львів 1904. 57-59; 22) В справі правописний. Ibid. 1904. 121-124; 23) Промова... на вечорницях в 44 роковини смерті Тараса Шевченка в Станіславові дня 6 червня 1905 р. »Діло«. XXVI. 1905. Ч. 120; 24) O Platonskim Fedonie. »Eos«. XI 19-29 і окремо: [Львів] 1905. 19-29 + (1); 25) Може епохальна книжка. »Діло«. XXVII. 1906. Ч. 131-141 (про »Очеркь истории укр. народа« Мих. Грушевського); 26) Село і сільська школа. Ibid. 1906. Ч. 147-148; 27) Сензаційне твердження. Ibid. 1906. Ч. 160; 28) Дещо про вихованє. Ibid. 1906. Ч. 170-187; 29) Проф. Фрідріх Паульзен. Ibid. 1906. Ч. 178-184; 30) Політика і етика. Ibid. 1906; 31) Що то таке людське думанє? (Відбитка з »Учителя«). Львів 1906. (2) + 49 + (1); 32) Знанє філософії на Руси. »Діло«. XXIX. 1908. Ч. 84; 33) Бувшим і будучим абітурієнтам. Ibid. 1908. Ч. 201, 202, 205, 206, 209; 34) На переломі двох віків. Відбитка з ювілейного »Альманаха« віденської »Січи«. Львів 1908. 15 + (1); 35) Нові міністерияльні приписи що-до способу питаня і класифікованя в середних школах. Львів 1908. 12 (Передрук з »Учителя«); 36) Отже чим потішати себе? »Народне Слово«. I. Львів 1908. Ч. 127; 37) Новий австрійський Нормальний плян науки для гімназий. Львів 1909. (1 + (1) + 72 (Відбитка з »Нашої Школи«); 38) Роля письменства в розвитку народів. »Перший український Просвітньо-Економічний Конгрес...« Львів 1910. 57-63; 39) Промова на ювілейній Академії в честь подвижника унії Іпатія Потія дня 8/12 1913. »Нива«. XI 61-62; 40) На отворенє храму штуки. Промова на Інавгураційнім Концерті Музичного Інститута ім. Лисенка у Львові дня 13 червня 1916. »Діло«. XXXVII. 1916. Ч. 147 (9046); 41) Промова на похороні дир. коломийської гімназії Софрона Недільського в Бялій. »Діло«. XXXIX. 1918; 42) Воскресеня день... »Громадська Думка«. I. Львів 1920. Ч. 87; 43) »Смертю смерть поправ...« »Діло«. XLI. 1923. Ч. 5 (9886); 44) Над труною Олександра Мишуги у Львові 29/IX 1923, у книжці: А. Крушельницький — Д-р І. Копач, Українська Читанка. IV. Львів 1923. 261-3; 45) Слава во вишних Богу...! »Діло«. XLIII. 1925. Ч. 6 (10389); 46) Над могилою бл. п. Юліяна Левицького (в Тернополі, дня 11 лютого 1925). »Українська Школа« I (XXXII). Львів 1925. 38-40; 47) Мої спомини про Дмитра Бортянського. »Мета«. IV. Львів 1934. Ч. 15-17; 48) З моїх сокільських споминів. Львів 1934. 16. — Відомості про д-ра І. Копача подаю на основі інформацій від самого п. І. Копача. Спис праць його зроблено на основі збірки праць в автора тих праць, у Бібліотеці НТШ. і в василіянській Бібліотеці у Львові. — Р. Л.

¹ Того шк. року (1887/88), в III кл. вчився в Лаврові Іван Скубиш (* 1875), теперішній парох у Селисках, пов. Яворів. — Р. Л. — До тих часів відносяться слова, що їх записав о. Ю. Дацій ЧСВВ. у своїм записнику (див. вище, ст. 120, н. 3): »Всіх учеників могло бути тоді до 60. Зі села Лаврова могло бути 10-15, а решта з поблизьких сіл мешкали в селі і ходили до школи«. »Один з моїх учеників, Іван Скубиш, є священиком, а другий, котрого не памятаю назвиська, був також священиком, але давно помер«. — Й. Скр.

Знову ж у друкованих своїх спогадах о. Ю. Дацій ЧСВВ. пише про те так: »Мій ученик, о. Скубиш, є нині парохом коло Ярослава. Учеників у тій школі не було багато; може 50 у всіх класах. З 12 могло бути з Лаврова, а решта з найближчої околиці Лаврова«. Див. о. Ю. Д. ЧСВВ. Із моїх спогадів. Альманах василіянських богословів. I. Жовква 1933. 60. — Р. Л.

Лаврова, Сара Тайхер із Лаврова й ін.). В II кл.: 6 учнів і 2 учениці (Андрій Когут, син Григора, з Липя, Василь Цицик із Плоского й ін.). В III кл.: 6 учнів; у IV кл.: 10 учнів (Іван Куняк із Бистрого, Казимир Малиновський, Симон Нижник із Лаврова, Андрій Паращак із Мшанця, Федір Петричків із Липя, Андрій Пізняк із Мшанця, Василь Скубиш із Липя, Федір Мицак із Мал. Лінини, Яків Стецкевич із Мшанця, Оніфр Шкодіч із Мал. Лінини).

1889/90 й 1890/91 шк. рр. невідомі ученики з браку документів.

1891/92 шк. р. в I кл.: 7 учнів і 3 учениці. В II кл.: записано дві учениці (Юстину Нижник і Марію Швед). У III кл.: 2 ученики (Петро Конів та Іван Швед). У IV кл.: 1 учень (Микола Швед).

1892/93 шк. р. в I-а кл.: 5 учнів і 3 учениці (Теофіл Лігачевський, Володислав Медушевський, обидва з Лаврова й ін.). В I-б кл.: 7 учнів і 4 учениці. В II кл.: 9 учнів (Василь Бурмич із Головецька, Антін Федоряк,¹ із Грозьови; опікувався ним тамошній селянин, Федір Копач; Василь Гудз із Вицева, Оніфр Сим, син Михайла, з Лаврова й ін.). В III кл.: 3 учні (Петро Конів, Іван Швед, обидва з Лаврова, Іван Кузьмин із Головецька).

1893/94 шк. р. в I-а кл.: 7 учнів і 4 учениці. В I-б кл.: 5 учениць і 4 учні; в II кл.: 8 учнів і 5 учениць; у III кл.: 7 учнів (Василь Бурмич, Василь Гудз, Антін Федоряк, Іван Кузьмин, Іван Нижник, Оніфр Сим і Петро Конів).

1894/95 шк. р. в I кл.: 3 учні (Полянський Михайло, Ткач Антін і Зарицький Гаврило). В II кл.: 6 учнів (Глуханіч Лука, Голук Іван, Кравець Василь і ін.). В III кл.: Лисейки Павло й Федір, Нижник Іван і Цицик Микола.

1895/96 шк. р. в I кл.: 8 учнів і 1 учениця (Іван Канич, Михайло Карваш, Іван Стасюк, Федір Целень, Петро Янковський, Марія Грицак і ін.). В II кл.: два учні (Гаврило Зарицький і Михайло Полянський). В III кл.: 8 учнів (Клим Пахля й ін.).

1896/97 шк. р. в I кл.: 14 учнів і 3 учениці (Федір Бучкович, Мих. Кріль, родом із Липя, Павло Кубранич, Марія Лінинська, Мих. Малиновський, Осип і Франц Пехтери, родом із Перемишля). В II кл.: Степан Калиновський, родом із Ярослав та Антін Ткач. У III кл.: Гаврило Зарицький, Володислав Коваль, родом із Перемишля, Теофіл Ліхачевський, родом із Кракова, Михайло Полянський, Іван Нижник, Клим Пахля, Адам Руцінський, Роман Руцінський, Андрій Прокович Терлецький. Разом у III кл.: 9 учнів.

1897/98 шк. р. в I кл.: 7 учнів і 3 учениці. В II кл.: 9 учнів. У III кл.: 6 учнів.

1898/99 шк. р. в I кл.: 9 учнів і 2 учениці (Олекса Цицик із Плоского, Іван Лаврінок, Михайло Титар із Стрілок і ін.). В II кл.: 5 учнів і 2 учениці. В III кл.: Федір Бучкович, Григор Волощак і Осип Гула, син Михайла, з Мшанця. В IV кл.: 6 учнів (Василь Волошинський, Федір Волощак і ін.).

1899/1900 шк. р. в I кл.: 12 учениць у 9 учнів (Настя Гавриляк із Лаврова, Дмитро Карваш, Євфросина Смеречанська, Юстина Кіляновська, Анна Целень, Анна Данилів, усі з Лаврова й ін.). В II кл.: 7 учнів і 2 учениці (Микола Головач із Стрілок і ін.). В III кл.: 6 учнів і 2 учениці (Франц Заремба з Гошівця, Кость Кухарський, родом із Тихої, син коваля в Вел. Нанчілці й ін.). В IV кл.: 2 учні (Грицько Волощак із Мшанця й Федір Бучкович із Лаврова).

1900/01 шк. р. в I класі (перший рік науки): 5 учнів і 6 учениць; в I кл. (другий рік науки): 12 учнів і 8 учениць. У II кл.: 11 учнів і 1 учениця (Іван Гурчак із Грозьови, Василь і Степан Котули, Максим Запотоцький і ін.). В III кл.: 7 учнів і 1 учениця (Рудольф Таборський, родом із Гучка, коло Добромилля й ін.).

1901/02 шк. р. в I і II кл. 12 учнів і 7 учениць (Олена Гарасимович, Марія Криницька й ін.). В III кл.: 17 учнів і 9 учениць (Людовика Багон, Микола Левицький, Роман Михайло Томків із Гошівчика й ін.).

1902/03 шк. р. в I кл. (I відділ): 3 учні й 9 учениць; в I кл. (II відділ): 6 учнів і 3 учениці. В II класі: 6 учнів і 7 учениць. У III класі: 11 учнів.

1903/04 шк. р. учні невідомі.

1904/05 шк. р. в I кл.: 14 учнів і 9 учениць. У II класі: 6 учнів і 3 учениці відомі нам, але було їх більше.

1905/06 р. учні нам невідомі.

1906/07 шк. р. в I класі: 22 учні й 9 учениць (Кирило Бучкович, Василь Стасюк, Микола Криницький, Юстина Король, Марія Смеречанська, Текля Мельникович, Іван Полянський, Андрій Король, Семен Коргут (усі з Лаврова), Василь Полочак, Іван Дудик (обидва з Волошинової), Василь Полянський, Микола Грицак

¹ А. Федоряк (* 1880), теперішній парох у Лісковатім, пов. Добромилль, учився в Лаврові в II і III кл. (1892/93-1893/94). Про ті часи написав свої спогади. Їх друкуємо в Додатках. — Р. Л.

(обидва з Лаврова), Микола Матій із Волошинової, Ілько Швед, Василь Швед, Василь Бабич, син Миколи, Василь Бабич, син Михайла, Юстина Бучкович, Марія Струк, Марія Полянська, Дмитро Стасюк, Антін Карваш, Микола Карваш, Катря Стасюк, Оніфр Коргут, Василь Смеречанський, Петро Карваш (усі з Лаврова), Петро й Юліан, Катря й Анна Лінинські, сини Іллі, писаря в Малій Лінині й дяка в Лаврові).

1907/08 шк. р. в I кл.: 9 учнів і 1 учениця (Василь Нижник, Петро Криницький, Олекса Грицак, Катря Грицак, Олекса Струк, Матій Кіляновський, Михайло Бучкович (усі з Лаврова), Володислава Новицька, родом із Кристинополя, дочка Людовика, що жив тоді в Лаврові, Оніфр Бабич і Федір Стасюк (обидва з Лаврова). В II класі: 8 учнів і 3 учениці (Кирило Бучкович, Микола Криницький, Андрій Король, Василь Стасюк, Семен Коргут (усі з Лаврова), Ілля Павлечко з Вицева, Іван Король з Вицева, Марія Смеречанська з Лаврова, Анна Лінинська з Мал. Лінини, Текля Мельникович із Лаврова). В III кл.: 9 учнів і 3 учениці (Василь Полянський, Іван Полянський, Микола Грицак (усі з Лаврова), Юліан Лінинський з Мал. Лінини, Василь Смеречанський, Ілля Швед, Марія Полянська (всі з Лаврова), Катря Лінинська з Мал. Лінини, Марія Струк, Василь Швед (обидвоє з Лаврова), Петро Лінинський із Мал. Лінини й Ілля Канич із Лаврова).

1908/09 шк. р. учні нам невідомі.

З 1909/10 шк. р. захавався шкільний клясифікаційний катальог у архіві в нинішній однокласовій школі в Лаврові, що його зладив учитель у лавр. школі, В. Білик ЧСВВ. З того катальогу знаємо, що того шк. року лаврівська школа мала 47 учнів і 12 учениць (Іван Полянський, син Гриця, з Лаврова, Марія Смеречанська, Анна Лінинська, Марія Драган, Євфросина Полянська й ін.).

З 1910/11 і 1-го півр. 1911/12 учні нам невідомі.¹

XXI

За 123 роки лаврівська головна школа видала з своїх мурів багато мужеської й жіночої молоді без ріжниць віри, обряду й національності. Нікому вона не відмовила науки, хто лише по неї зголошувався. Вчилися в ній Українці, вчилися Поляки, вчилися Німці, Чехи й Жиди. Для всіх шкільні двері були однаково широко відчинені. Тут ушановано кождо віру, обряд і націю. Тут майже всі вчителі й священники були добрі й гарні педагоги. Вони любили шкільну молодь, хоч нераз по тодішнім звичаю вживали різги, яка тоді панувала у всіх школах у цілім культурнім світі, і без котрої школи не можна було собі тоді уявити, хоч притім усі вчителі, з дуже малими виїмками, були для молоді вітцями. Учням вони заступали батьків, самі зголошувалися до влади світської й духовної, заявляючи нераз, що хочуть бути вчителями, що хочуть добровільно, безплатно, взяти на себе цей тяжкий учительський труд, щоб сповнити один із Христових обов'язків. Вони не вчили за гроші, але для ідеї, з любови і «Христа ради».

За весь час свого існування лаврівська головна школа була осередком освіти в цілій Бойківщині й Лемківщині. Нині нема села в західній Бойківщині, щоб хтось з нього не вчився в лаврівській школі. В селі Лаврові нема ні одного анальфабета.² Старі ж люди, що вчилися в лаврівській (німецькій) школі, уміють сьогодні плавно по німецьки говорити.³

З головної школи в Лаврові вийшли пізніші визначні мужі, напр. І. Товарницький, о. Н. Цихольський ЧСВВ., Г. Курчицький, о. А. Тар-

¹ Список учнів від 1874/75 до 1910/11 шк. р. подав Р. Лукань ЧСВВ.

² Див. І. Филипчак. Село без анальфабетів. «Діло». Львів 1931. Ч. 175.

³ Kronika szkoły ludowej w Ławrowie od r. 1911/12. 2. — В лаврівській школі вчилися в 1830 і 1840-их рр. діти зі Львова, Золочева, Коломиї, Солукова к. Долини, Калуша, навіть з Підкарпатської України. — Р. Л.

чанин ЧСВВ., С. Дубравський, о. В. Калужняцький, о. О. Калужняцький, О. Калужняцький, о. Ю. Скобельський ЧСВВ., о. Т. Скобельський, О. Кречковський, о. І. Козаневич, о. О. Козаневич, П. Лінинський, Л. Максимович, о. М. Подолинський, о. М. Боберський, З. Павлюх, В. Стояловський, І. Малиновський, В. Прушинський, о. І. Гмитрик, В. Яворський, о. І. Стояловський, Д. Ольховий, о. К. Федорович, Й. Мицак ЧСВВ., о. М. Ортинський, А. Качмарський, д-р І. Копач, о. І. Скубиш, о. А. Федоряк,¹ і багато інших.

Всі ці мужі, що вийшли з лаврівської школи, горді були з цього, що вчилися в Лаврові, і все своє життя високо несли прапор цих ідей, які впоїла в них лаврівська школа, що не раз з думою згадували й ніколи не змінили їх на інші. Ідеям, якими нагодовано їх в Лаврові, зістали вірні, а також своїй вірі, обрядові й нації. Однак, і між найгарнішою пшеницею трапляється кукіль... Так і з лаврівської школи вийшла одна людина, таки родом із самого Лаврова, Василь К..., котру ценці приголубили в своїй школі, приоділи, нагодили й вивчили; опісля ж, тому що була наділена гарним голосом, післали її на дальші науки аж до Львова й примістили в бурсі в Ставропигійській Інституті, де скінчила гімназію, врешті й права. Людина ця з часом зістала суддею, пізніше радником окружного суду, а по спенсіонуванні займалась адвокатурою. Будучи правником, не смакував Василеві бурсацький харч, зачав впихатися в чужі панські доми, де подобалася йому панна Фридерика, з котрою оженився й під її впливом виховав діти в чужій нам нації й обряді. Вплив жінки був до цього ступеня сильний, що людина ця, вже на старості літ, як незалежний чоловік, адвокат, сам змінив обряд і його ховали священики не нашого обряду, чого лаврівські мужики-бойки дуже стидалися. — »Шкода нашого Василя, що пустився на пана«, говорили не раз його свояки. »Якщо був би лишився між нами на ґрунті, була б душа не пропала«...

XXII

При кінці своєї розвідки згадаємо й те, що лаврівська школа переходила різні фази свого розвитку і в двох напрямках виховувала повірену собі молодь.

До 1848 року вихованки її не мали національної свідомости, бо її не було в самих учителів-виховників, а була лише обрядова свідомість, котра, на щастя, була така глибока, що всі вихованки цієї школи, коли в них збудилася національна свідомість, зістали в ній до смерті й свої діти тою дорогою повели, крім одного осібняка, котрий скрив своєю душею й пішов до чужих (В. К.). По 1848 році стало й в лаврівській школі розяснюватись, почала й тут прозябати національна свідомість, зразу нескристалізована, опісля хилилась за часів о. Панковича до об'єднательного напрямку, відтак у 1890-их рр., як у цілій культурі нашого народу в Галичині, так і в лаврівській школі між учителями й учениками зачав перемагати чистий народний напрямок, що бачимо дуже виразно по писанню катальогів. Реформовані василіяни станули до праці в школі на чистім народнім українській ґрунті і таку чисту національну свідомість і такого духа внесли до школи.

¹ Цей спис подав Р. Л. Про тих людей була мова висше, на своїм місці.

За часів німецької гегемонії в Галичині, бачимо в усіх актах лаврівської школи незвичайний порядок, чистоту, педантерію, а на верх усього вибивається гарне каліграфічне письмо, витримане до послідної точки. Це слідне ще в перших роках введення Краєвої Шкільної Ради, за часів старих учителів, що до цієї педантерії привикли. В 1880-х рр. наступає зміна на гірше. Останній учитель, що лишив дуже старанно писані катальоги, був братчик ЧСВВ., Михайло Скорик.¹ По нім ступнево йде до гіршого.

Школа в Лаврові за часів автономічного устрою краю й влади над нею Краєвої Шкільної Ради, тратить щораз більше на вартости, а по відібранні їй прав прилюдної школи й титулу «k. k. Hauptschule», сходиться на щораз низшого роду сільську приватну школу, з котрою ніхто не числився, фреквенція в ній паде, ліпші дома шукають собі інших шкіл, Поляки заложили для своїх Хирів, а до Лаврова приходиться вчитися околична біднота, ради кусника монастирського хліба. З цієї молоді малий хосен. Це була переважно, як казав о. архимандрит Д. Ткачук ЧСВВ., колишній учитель у лаврівській школі, якась тупа, нерозвинена молодіж, з котрою переходилося торттури, поки чого вона навчилася. Найбільше користи нашому народові принесла лаврівська школа ще за часів германізаційного уряду в нашій країні й в першому десятилітті автономічного правління. Тоді вийшли з стін її найсвітліші одиниці, які заняли високі становища в суспільности.

Фреквенція учеників і учениць у лаврівській школі була різна. Як придивимось добре статистичній (фреквентацийній) таблиці, що її з великим вкладом праці зладив о. Роман Лукань ЧСВВ., побачимо, що фреквенція раз зростала, то знов падала. Залежало це передусім від добору вчительського персоналу, особливо ж від управителя школи. Розслідивши всі лаврівські шкільні акти якнайточніше, прийшли ми до переконання, що добір вчительського персоналу, з малими виїмками, стояв на висоті завдання. В своїй великій більшості були це люди з висшою освітою, котрі під кожним оглядом перевищали тодішнє світське вчителство.

І особа директора школи впливала на зріст та спадок фреквенції. Про згаданих нами директорів лаврівської школи, на підставі сумлінного перегляду цілого архіву й посторонних відомостей, не можемо нічого злого сказати. Кожний з них був на своїм місці. Кожного вибирали три влади: протоігумен, консисторія й світська влада. Тому вибраний був завжди найдостойніший. Однак між ними всіма дві особи вибиваються на перший плян, якби два великі стовпи і дороговкази. Це о. Максимович і о. Панкович. Вони обидва хотіли піднести лаврівську школу на висший щабель, передусім о. Максимович, котрий з готовим проєктом пішов до висших властей і просив помочі й попертя, але, на жаль, там дізнав розчарування. Хто знає, на яку височінь ця людина поставила б була лаврівську школу, якби не сучасні обставини. В гіршому положенні знайшовся о. Панкович, котрому ворожі сили грунт з під ніг усували. За цих двох директорів фреквенція учеників і добір учительських сил були найліпші. Їхні імена записані будуть золотими буквами, не лише в історії лаврівської школи, але й в історії нашого

¹ Виступив із Чина, зложив кваліфікаційний іспит і був довгі роки народним учителем в Самбірщині (Лука) і виховав дуже гарно четверо дітей, між ін. сина, Михайла, д-ра філософії.

шкільництва взагалі, а василіянського зосібна. Фреквенція в школі в тих часах, у котрих не було шкільного примусу, до котрої діти приходили з подальших сторін, як охотники до науки, залежала також у багатьох случаях від заможности родичів, особливо від урожаю в гірських околицях. Переглядаючи каталоги, ми спостерегли, що велике було число таких дітей, які походили рік-два до школи й переставали, найчастіше з браку матеріяльних засобів,¹ а на їх місце приходили інші діти, котрі знову за рік-два зникали. З цього бачимо, що наша тодішня суспільність часто не розуміла ваги школи. Маючи такі організаторські таланти, як о. Максимович і о. Панкович, громадянство не підперло якслід їх праць, щоби відігнати темноту і вдержати високий та достойний рівень своєї школи.

А лаврівська школа повільною ходою стала ступати на шлях, що попровадив її до занепаду.

ДОПОВНЕННЯ

Подав: Р. Л.

Ст. 1:

В Березвечі оо. василіяни вели 6-класову школу від 1782 р.; крім неї також риторичні студії для василіян при кінці XVIII і на початку XIX в. (див. о. Р. Лукань ЧСБВ., Василіянський монастир у Березвечі. Календар Місіонаря на 1936 р. XXXIII. Жовква 1935. 76 і »Правда«. Х. Львів 1936. Ч. 1, ст. 4).

В Вильні богословські студії для василіян були вже 1765 р. Про це довідуюсь з напечатаних того року у василіянській друкарні в Вильні Propositiones theologiae de Maria Virgine Dei Matre, що їх видало Studium Basillianum Vlnense cum privato sui ipsius, tum publico totius Provinciae Basillanae Lituanae nomine. Ці згадані Propositiones (формату 31,5×20, 14), присвячені Божій Матері в Холмі, містять 22 цікаві тези про Божу Матір з численними науковими примітками. Один примірник їх має Василіянська Бібліотека у Львові.

В Жировичах філософічні студії видали друком 85 своїх тез п. н. Philosophia Peripatetica ex Mente D. Joannis Damasceni Basillani, Sabaitici Caenobij Abbatis, Doctoris Ecclesiae Publicae Luci restituta... In Collegio Basilliano Zyrovicensi propugnata. Anno MDCCXLIX. Typis Basillanis Suprasliensibus. 34×20,4, к. 34. Марійська Дружина в василіянських жировицьких школах напечатала книжечку п. н. Hymnus Acatlistus in Sanctissimam Dei Genetricem Mariam... Vilnae Typis S. R. M. Monachorum Basillanorum. Anno MDCCXLIII. 16,7×10, XVI+32. Докладніше про ту книжечку див. о. Р. Лукань ЧСБВ., Марійські Дружини на українських землях у XVII-XIX стол. »Вістник Марійських Товариств«. І. Львів-Жовква 1936, ч. 2, ст. 13.

Ст. 2:

Василіянські школи в Барі видали друком 1802 р. на 4 картках: Do... Justa Husakowskiego Proto-Archimandryty Zakonu Bazylikańskiego Kongregacyi Ruskiej..., формату 19,6×10,3.

До історії василіянських шкіл у Володимирі Волинським відносяться 3 рідкі друки, а саме: 1) Do... Jozefa Hrabí z Tęczyna Ossolinskiego... Wiersz powinszowny Od... Klasztoru i Szkół Włodzimierskich. Dnia 23 Czerwca, Roku 1774. 20,3×16,9, к. 7; 2) Przemowa Mianá przy Szkół Otwarcíu przez X. Aleksandra Zurawskiego Z. S. B. W. Nauczyciela Wymowy w Szkołach Włodzimierskich. Roku 1782. Dnia 30. Września. W Poczajowie w Drukarni... u WW. OO. Bazylianów. 20,2×15,5, к. 5; 3) X. Julian Antonowicz ZSBW., Powitanie... Stanisława Augusta... Przejeżdżającego przez Włodzimierz do Kaniowa od szkół tamiecznych pod dozorem Bazylianów Prowincyi Litewskiej Roku 1787. Докладніше про це Powitanie див. ks. Józefat Skruteń, Antonowicz Julian. Polski Słownik Biograficzny. I. Kraków 1935. 142 і Р. Лукань ЧСБВ. Polski Słownik Biograficzny. »Записки ЧСБВ.« VI 424.

В Гощі на Волині оо. василіяни вели також риторичні студії, напр. 1748/49 шк. р. З тих часів полишився рукопис із риторичними викладами й зберігається

¹ АЛМ Verzeichniss'и з усіх давніх літ.

сьогодні в Василіянській Бібліотеці у Львові. Школи в Гощі видали друком у честь луцького та острозького єпископа С. Рудницького ЧСВВ. *Cursus astrorum & arithmetice... A Dioeceseo Collegio Hoscensii Ordinis S. Basilii Magni... observatus. Anno 1752. Typis... Monasterii Poczaioviensis O. S. Basilii Magni. 30 × 19,5, к. 12.*

Відомості про василіянське богослов'є в Добромилі доповнюємо тим, що Василіянська Бібліотека у Львові має 28 великих рукописних книг, що в них містяться богословські виклади в Добромилі від 1758/59 до 1770/71 шк. р. Один примірник рукописних добромільських викладів із 1766/67 шк. р. зберігається в Василіянській Бібліотеці в Крехові. А. С. Петрушевич (Сводная Галичско-русская Лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 г. І. Львовъ 1887. 324-325) бачив ці 14 примірників рукописних добромільських викладів із 1758-1771 рр. у Василіянській Бібліотеці в Улашківцях.

Василіянські школи в Дрогобичі видали друком свої іспитові тези п. н. *Materia tentaminis publici... Anno Domini MDCCCLXXXIII. Leopoli, 21,5 × 16,6, к. 14.*

В Замості василіяни вели філософічні студії напр. 1768/69, 1769/70, 1774/75, 1775/76 шк. рр. З тих часів маємо рукописні виклади, що сьогодні знаходяться в Василіянській Бібліотеці у Львові. Також в пізніших роках у Замості був філософічний курс. Про це свідчать нам напечатані: 1) *Experimentum Scholasticum... Anno... MDCCCLXXIX. Mense Decembri. Typis Universitatis Zamoscensis. 15,2 × 9, к. 8 і 2) Assertiones Philosophicae Physicae per R F Meletium [Modestum] Hryniewiecki O. S. Basilii M.... Anno Domini MDCCCLXXXI. Zamoscii Typis Academicis. 19 × 16, к. 12.*

В Кам'янці Подільській догматичне богослов'є викладав о. Адріян Шубович ЧСВВ. 1778/79, 1779/80 і 1780/81 шк. рр., про що свідчать рукописні богословські виклади з тих часів (у Василіянській Бібліотеці у Львові).

В Луцьку на Волині були філософічні студії в другій половині XVIII в. З різних років (1756, 1775, 1777, 1779) маємо василіянські філософічні тези, печатані у Львові (1756 і 1779) й Почаєві (1775). Крім цього, Василіянська Бібліотека у Львові має також рукописні філософічні виклади в Луцьку з 1756/57 шк. р.

У Львові в св.-юрській монастирі оо. василіяни вели свою богословську Колегію вже в 1750-их рр. З тих часів (1752/53-1759/60) маємо 18 рукописних книг із богословськими викладами (в Василіянській Бібліотеці у Львові). Крім цього, відомі нам також друковані св.-юрські богословські тези з 1760 (подвійне видання, одне присвячене І. Білинському, протоархимандритові ЧСВВ. і іншим василіянським достойникам; інше видання присвячене А. Шептицькому, канівському архимандритові й також іншим василіянським достойникам) і 1783 р., печатані у Львові.

Василіянські прилюдні школи в Острозі видали 1779 р. в Почаєві напечатані *Assertiones ex universa philosophia... 22,7 × 18,3, к. 16.* Крім цього, також Василіянська Бібліотека у Львові має острозькі філософічні виклади з 1777/78 і 1778/79 шк. років.

В Підгірцях к. Золочева була філософія ще 1763/64 шк. р. З того року зберігаються рукописні підгорецькі філософічні виклади в Василіянській Бібліотеці у Львові. Крім філософії, в Підгірцях були також богословські студії, напр. з 1764/65 шк. р. полишилися богословські виклади професора о. Г. Козіцького ЧСВВ.

Ст. 3:

В Уневі були також філософічні студії для василіян, напр. 1778/79 шк. р. З того року полишилися рукописні виклади о. І. Филиповича ЧСВВ., тодішнього професора філософії. Виклади писані власною його рукою й зберігаються сьогодні в Василіянській Бібліотеці у Львові.

В Шаргороді була також риторика 1753 р. З того часу маємо риторичні виклади професора вимови о. Плятона Gutz'a ЧСВВ.

На цім місці ще згадаємо, що василіянські школи в Володимирі Вол., Острозі й Любарі напечатали вірші від себе в спільній книжечці в честь Адама Чарториського п. н. *Wdzięczność Przez Powinszowanie dorocznych Imienin... od Szkół Województwa Wołyńskiego (Почаїв 1777, 21,3 × 16,2, к. 14).* Крім цього, василіянські школи, так монаші, як світські, видали 1782 р. в Почаєві книжечку в честь протоархимандрита ЧСВВ. о. Йосифа Моргульця п. н. *Sua Vota, 20,2 × 15,8, к. 28.* На цю книжечку складаються вірші шкіл у Кам'янці Под., Барі (2 школи), Піддубцях (філософія), Шаргороді, Острозі (2), Любарі (4), Каневі, Білilівці, Загайцях; крім цього від *Szkoły Ostrogskiej Zakonnej* маємо статейку про *Geometrię* у.

Ст. 4:

Василіянські філософічні студії в Лаврові були також 1745/46, 1754/55 шк. р. З тих років маємо в Василіянській Бібліотеці 4 рукописні книги викладів із філософії.

софії та й філософічні виклади професора Трифона Павловича ЧСВВ. з 1763/64 шк. р. Також 1756/57 шк. р. була філософія в Лаврові. Про це свідчить один рукопис із шкільними викладами, що зберігається сьогодні в Василянській Бібліотеці в Жовкві.

Ст. 7:

До історії початків Головної Школи в Лаврові відноситься один лист василянського протоігумена В. Старожинського ЧСВВ. до самбірського старости de Opshet. Автор листа в імені всього Чина дякує самбірському старості за його прихильність заснувати школу в Лаврові. Чорновик письма о. Старожинського з датою 9 XII 1788 р. зберігається в Василянському Архіві у Львові.

Ст. 48:

о. Іларіон Соханович ЧСВВ. учив у школі в Лаврові також 1824/25 шк. р. Про це свідчить одне письмо його з Лаврова з 27 II 1825 р. до Повітового Шкільного Уряду. Те письмо сьогодні в Василянському Архіві у Львові.

Ст. 49, п. 7:

о. Т. Бубес ЧСВВ., колишній учитель в лаврівській школі, пізніший львівський ігумен, полишив по собі маленьку рукописну нотатку-записник, формату 15·8×10·4, 17+ (11). На зміст того записника складаються: 1) *Plisn o Swiatom Onufryl*; 2) *Plisn ku Pr. Bohorodycy*; 3) *Powlinszowanie*; 4) *Rlg. ac Rds. Ch. Or. S. B. M. Provinciali in laudem tempore Visitationis*; 5) *Oratio salutatoria In honorem Rmi ac Rlmi Dni Provincialis habita*; 6) *Oratio alia*.

Ст. 58:

В Василянському Архіві у Львові зберігаються 3 *Verzeichniss*'и der Schulamts-Candidaten, welche im Schuljahre 1835 (1836, 1838) an der k. k. Laugower Hauptschule die Prüfung aus der Mutsodig und Pädagogig gemacht. З тих виказів довідуємося, що 1835 р. 6 кандидатів у віці 20-26 років з добрим успіхом подавали свої вчительські іспити, а саме: Яким Ангелович ЧСВВ. з Романова, Єрасм Домбровицький ЧСВВ. з Утишкова в Золочівщині, Донат Коцюба з Дрогобича, Марко Лонкевич ЧСВВ. з Хрустова, о. Ісаак Тарчановський ЧСВВ. з Якубової Волі в Самбірщині й Михайло Завалкевич з Ясениці в Самбірщині. 1836 р.: Юстин Фенич (років 25) з Олешкова, Тит Grygassy ЧСВВ. (22) з Верецьків на Мараморощині, о. Доротей Карпінський ЧСВВ. (25) з Ходорова, Ілля Кукура (16) з Нижанкович і Микола Сидор (17) з Старої Соли. 1838 р.: Андрій Хомчинський (років 22) з Седліськ, Федір Дубравський (19) з Топільниці, Микола Сидор (21) з Старої Соли, Сильвестер Северин Лятошинський ЧСВВ. (19) з Михалевич, Михайло Завалкевич (28) з Ясениці й Павло Желеховський (26) з Лаврова. При цих усіх кандидатах подана релігія греко-католицька. *Verzeichniss* із 1835 р. має підписи о. Григора Літинського, греко-католицького пароха в Старім Місті (Самборі) і о. М. Максимовича ЧСВВ. На *Verzeichniss*'ах із 1836 і 1838 р. підписалися о. Г. Кущикевич як *Schul-Distr. Aufseher* і о. М. Максимович ЧСВВ. як *Hauptschuldirektor und Lehrer der Schulamts-Candidaten*. — Докладніше про деяких кандидатів-василян, див. вище, ст. 78 і 79.

Ст. 61:

Для історії лаврівської школи в половині XIX в. являється цінною рукописна книга, тзв. Протокол шкільних розпорядків і єпископських куренд від 31 VII 1845 до 13 X 1858 р. до Головної Школи в Лаврові. З браку місця з цієї книги не подасмо навіть важніших розпорядків шкільних властей, лише зазначимо, що ту книгу ми найшли в Василянському Архіві у Львові вже по написанні цієї монографії.

Ст. 116:

В липні 1875 р., на прилюднім шкільнім іспиті в лаврівській школі був також *Paslawski, Delegat Rady Szkolnej Okręg.*

Ст. 117, п. 1:

о. П. Пеленський ЧСВВ. в 1890-их рр. ігуменував у Золочеві.

Ст. 118, п. 10:

о. А. Тарчанин ЧСВВ. вчителював у василянській Головній Школі в Бучачі (1859), як катехит. В 1880-их рр. ігуменував у Жовкві, опісля в Підгір'ях.

— В 1860-их рр. в лаврівській школі в IV класі німецької мови вчив о. Н. Панкович ЧСВВ. Див. Спогади о. Іл. Гмитрика, низше, ст. 168.

Ст. 121, в. 1:

Життєписні відомості про Лева Максимовича, учня в лаврівській школі (1854/55-1859/60) доповнюємо описом його життя, одержаним 11 VII 1934 р. на нашу просьбу від д-ра Івана Максимчука, адвоката в Старім Самборі:

»Лев Максимович, емер. радник Апеляційного Суду та адвокат в Старому Самборі, побачив світ дня 1 червня 1849 р. в селі Лаврові, бувшого старосамбірського, тепер турчанського повіту, в 3 місяці по смерті свого батька, котрий був завідателем при монастирі ЧСВВ. По смерті батька мати осталася в нужді разом з 4 дрібними, незаосмотреними дітьми. Початкову науку побирав бл. п. Лев Максимович в лаврівській тзв. »Окружній Головній Школі« (Kreishauptschule), основаній монастирем ще 1788 р., в котрій вчили монастирські духовники й монахи. Школа ця відіграла на Бойківщині визначну роль, поширюючи в тодішніх часах освіту на західних мережах Бойківщини й на Лемківщині. Рікрічно численні кадри освічених Бойків і Лемків кінчили науку в тій школі й одні з них верталися назад під рідну стріху, а другі добували різні становища в урядах. Зі школи тої вийшов між ін. бл. п. Стефан Сас Дубравський, учитель реальної гімназії в Стрию й добродій Тов. »Просвіти« у Львові. По скінченні лаврівської школи переїхав Лев Максимович до Самбора, де покінчив 4 низші гімназійні класи, удержуючися з уділювання науки заможнішим ученикам. До 5-тої гімназійної класи Лев Максимович переїхав до Львова, однак вже в 6-ій класі асентеровано його 1869 р. до війська, як рядового жовніра. Цей неприємний випадок не зломив однак його сильної волі, він вчиться пильно в хвилинах вільних від військового зайняття, а досягнувши ступінь старшого десятника (фельдфебля) здав як приватист 1871 р. гімназійну матуру в самбірській гімназії. По скінченні військової служби 1872 р. вписується в львівським університеті, де студіює правничі науки й узискує 1876 р. абсолюторію. В часі університетських студій удержується з лекцій і зі стипендії в квоті 105 злр. річно, яку надав йому тодішній намісник Галичини гр. Голуховський. — Дня 31 липня 1876 вступає він на практику до львівського Суду, де дня 20 грудня 1877 дістав номінацію на судового авскультанта. Дальшу безплатну 3-річну судову практику відбув Лев Максимович в Старому Самборі й в Золочеві. Судейський іспит здав дня 4 VIII 1880 р. Першу посаду самостійного судді одержав в Гусятині номінаційним декретом з дня 2 V 1885 р. В часі свого побуту в Гусятині кандидував бл. п. Лев Максимович на посла до сойму, однак при виборах перепав, бо бракувало йому всього 8 голосів до узискання посольського мандату. Декретом з дня 8 VIII 1886 р. іменовано його начальником повітового Суду в Риманові, а по двох роках перенесено його в ранзі радника Окружного Суду до Стрия, де він дня 18 червня 1898 р. приступив во виконування своїх обовязків. Через 10 років побуту в стрийським Суді провадив цивільні справи, а понадто довгі літа провадив правничі курси з цивільного і карного права для авскультантів. Декретом з дня 26 VII 1908 іменовано його надрадником Вищого Суду Краєвого у Львові (Апеляційного Суду), де позістав аж до 1916 р., бо в тім році на власне прохання перейшов на емеритурі, одержавши прититл титул радника двору. В часі побуту у Львові був членом екзамінаційної Комісії при іспитах для судейських і адвокатських кандидатів і членом »Правничої Секції Краєвої Комісії опіки над воєнними інвалідами«. Будучи вже на емеритурі, переїхав бл. п. Лев Максимович до Кракова, де перебув кілька років, працюючи в бюрох тзв. »Воєнної Централі«. В родинні свої сторони повернувся 1923 і в тім році відкрив адвокатську канцелярію в Старому Самборі, яку провадив аж до своєї смерті. Вмер 3 VIII 1927 р. Поховали його на старосамбірському цвинтарі«.

Ст. 122:

По 1858 р. вчився в лаврівській школі також Петрикович, товариш Василя Стояловського, пізніший священик, жонатий з сестрою перемиського єпископа Чеховича. Див. Спогади В. Стояловського, низше, ст. 164.

Ст. 122, в. 5:

Василь Яворський, учень в лаврівській школі в 1860-их рр., як посол до австрійського парламенту, видав цікаву брошуру п. н. Українська справа в європейським освітленню. (Збірка статей європейських учених і політиків про русько-українське питанне). Впорядкував і видав Василь Яворський, посол до австрійського парламенту. Половина цілого доходу призначена на видавництво »Проміня«, органу українського учительства Галичини й Буковини — а половина на українську бурсу в Новім Санчі. Відень, 1905. Коштом в заходом Василя Яворського. Ціна 30 сотиків. 22:8 X 15:2, 31 + (1). — З друкарні тов. »Руска Рада« в Чернівцях під зарядом Івана Захарка. — На зміст цієї брошури складаються: 1) Василь Яворський, Слово

до Братів Українців; 2) Заборона української мови в Росії; 3) Чужинці про українське питання в Росії; 4) Василь Яворський, Для чого перед форум Європи?

Ст. 123:

1863/64 шк. р. вчився в лаврівській школі в IV класі також Григорій Павляк. Ось відомості про нього, що їх нам подав Теофіль Коструба:

»Григорій Павляк, син Павла й Катерини Коблик, родився 1 лютого 1847 р. в Гусакові, пов. Мостиська. Ходив до василіянської школи в Лаврові, як свідчить Schulzeugniss, видане 15 липня 1864 року в Лаврові за підписом о. Наркиса Панковича як Hauptschuldirektor'a й о. Павла Пілінського як катехита. Був він тоді учеником IV класи. На свідоцтві зазначено, що учився пильно всіх предметів, заохувався морально, був здібний і з вісьмох предметів дістав оцінку «добре», а зі співу «дуже добре» й тому, як зазначено на свідоцтві, заслугоє на першу льокацію («In die erste Fortgangsklasse gesetzt zu werden»). До гімназії ходив спершу в Дрогобичі, де 1865/66 шк. р. скінчив I класу; там само скінчив II класу 1866/67 р. До III класи перейшов до Академічної Гімназії у Львові й скінчив її 1867/68, і тут IV класу в 1868/69, V класу 1870/71 і перше півріччя VI класи в 1871/72. Дня 2 лютого 1872 року опустив мури гімназії. Пізніше був поштовим урядовцем у Язлівці, а від 1 I 1876 до 24 X 1918 р. був учителем і управителем народньої школи в Полівцях, чортківського повіту. Помер 17 III 1922 р.»

Ст. 132:

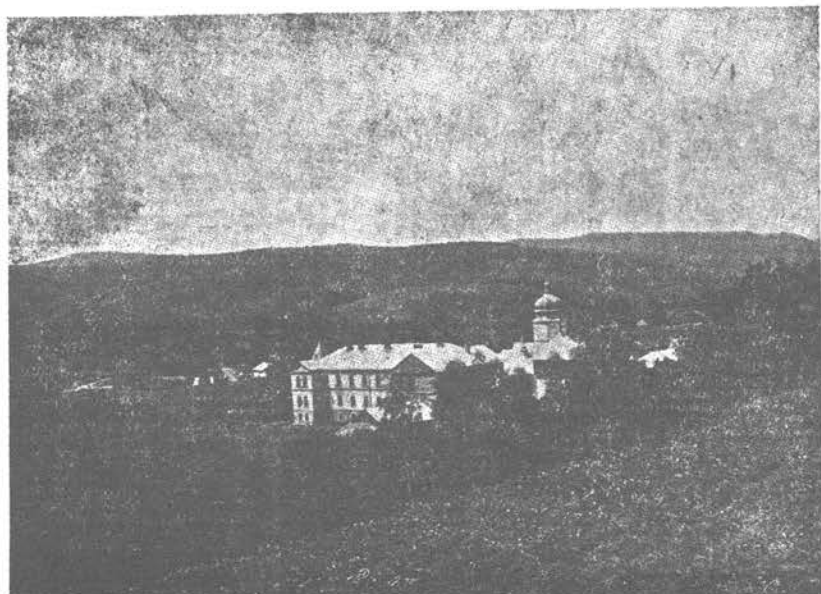
Дня 28 II 1895 р. відвідав лаврівську школу Олександр Духович, ц. к. інспектор шк. окр.

Ст. 133, в. 1:

1921/22 шк. р. релігії в лаврівській школі крім о. Й. Пеленського ЧСВВ. вчив також о. Августин Жарський ЧСВВ.

о. Рафаїл Лотоцький ЧСВВ. вчив релігії в школі в Лаврові також 1934/35 і 1935/36 шк. р.

В Василіянськiм Архiвi у Львовi маємо багато документiв до iсторiї вчителiв-василiян у лаврiвськiй школi. З браку мiсця не використовуємо їх у цiй монографiї. На своїм мiсцi ми подавали вiдомостi про лаврiвськiх учителiв на основi iнших архiвних документiв.

Церква і монастир оо. василіян у Лаврові

ДОДАТКИ

І. СПИС ДИРЕКТОРІВ-ВАСИЛІЯН У ЛАВРІВСЬКІЙ ШКОЛІ ВІД 1788/89 ДО 1910/11

1. о. Амвросій Гутковський (1788/89-1789/90).
2. о. Маріян Мартин Говинський (1790/91-1810/11).
3. о. Данило Дмитро Мединський (1811/12-1813/14).
4. о. Наркис Сидорович (1814/15-1822/23).
5. о. Сидір Мехович (1823/24-1832/33).
6. о. Маріян Модест Максимович (1833/34-1837/38).
7. о. Наркис Проскурницький (1838/39-1840/41).
8. о. Теофан Теофіль Білецький (1841/42).
9. о. Маріян Модест Максимович (1842/43-1849/50).
10. о. Омелян Крайківський (1850/51-1852/53).
11. о. Юстин Ганкевич (1853/54).
12. о. Наркис Микола Панкович (1854/55-1873/74).
13. о. Маріян Михайло Лотоцький (1874/75).
14. о. Яким Іван Березовський (1875/76-1883/84).
15. о. Діонісій Дмитро Жуковський (від 25 IV 1884 до 1885/86).
16. о. Єремія Іван Ломницький (1886/87-1887/88).
17. о. Теодосій Тит Куницький (1888/89).
18. Невідомий директор (1889/90-1891/92).
19. о. Маркіян Микола Шкірпан (1892/93).
20. о. Діонісій Дмитро Ткачук (1893/94).
21. о. Теодосій Тит Куницький (1894/95-1897/98).
22. о. Григорій Ілля Залуцький (1898/99-1899/1900).
23. о. Євген Степан Мальчинський (1900/01-1905/06).
24. о. Рафаїл Роман Криницький (1906/07).
25. о. Віталій Володимир Градюк і о. Костянтин Казимир Мрозівський (1907/08).
26. о. Кирило Михайло Варениця (1908/09).
27. о. Варлаам Володимир Білик (1909/10).
28. о. Митрофан Михайло Гринкевич (1910/11).

Подав: Р. Л.

ІІ. СТАТИСТИКА УЧНІВ У ЛАВРІВСЬКІЙ ШКОЛІ ВІД 1788/89-1910/11 ШК. РОКІВ

П. ч.	Шк. рік	Елем. кл.	I кляса	II кляса	III кляса	IV кляса
1	1788/89	—	37 учнів	—		
2	1789/90	57		12		
3	1790/91	3*	14*	12*		
4	1791/92	11*	7*	7*		
5	1792/93	—	11*	10*	9*	
6	1793/94	—	41	18	25	

* Зірка вказує, що те число учнів відоме з «Золотої Книги», що в ній вписувано лише відзначених учнів. — Р. Л.

П. ч.	Шк. рік	Елем. кл.	I кляса	II кляса	III кляса	IV кляса
7	1794/95	—	7*	6*	8*	
8	1795/96	42	36	24	19	
9	1796/97	32	23	27	23	
10	1797/98	6*	12*	12*	9*	
11	1798/99	16	30	19	26	
12	1799/1800	14	12	27	18	
13	1800/01	8*	5*	10	11*	
14	1801/02	5*	8*	5*	28	
15	1802/03	11*	7*	9	10*	
16	1803/04	14*	10*	8*	8*	
17	1804/05	12*	17*	8*	10*	
18	1805/06	6*	14*	10*	10*	
19	1806/07	20* + 1 ¹	12*	12*	12*	
20	1807/08	10*	8*	11*	10*	
21	1808/09	13*	10*	7*	16*	
22	1809/10	20	13	9	5	
23	1810/11	17	14	12	10	
24	1811/12	13 + 2	11	20	12	
25	1812/13	19	15	13	13	
26	1813/14	23 + 3	18	10	12	
27	1814/15	18	22 + 1	15	8	
28	1815/16	21 + 4	19 + 2	23	9	
29	1816/17	27	19 + 1	27	25	
30	1817/18	36 + 4	15 + 4	17	23	
31	1818/19	37 + 3	16 + 4	17	14	
32	1819/20	47 + 3	31 + 4	14 + 4	17	
33	1820/21	32 + 2	41 + 4	22 + 2	13 + 2	
34	1821/22	22 + 3	34	29	21	
35	1822/23	24 + 3	28 + 1	28	37	
36	1823/24	30 + 1	24 + 1	27	22	
37	1824/25	22 + 1	19 + 2	21	23	
38	1825/26	15	22	16	18	
39	1826/27	14	18	15	14	

¹ Перше число в сій таблиці вказує на кількість учеників, друге число на кількість учениць в поодиноких клясах. — Р. Л.

П. ч.	Шк. рік	Елєм. кл.	I кляса	II кляса	III кляса	IV кляса
40	1827/28	21 + 1	19	15	20	
41	1828/29	9 + 1	18	11	12	
42	1829/30	24	16	16	11	
43	1830/31	19 + 2	25	14	20	
44	1831/32	18 + 2	12 + 1	9	13	
45	1832/33	21 + 7	19 + 2	9	12	
46	1833/34	29 + 2	11 + 6	16	13	
47	1834/35	27 + 4	18 + 1	11 + 5	21	
48	1835/36	21 + 2	21 + 1	17	14	
49	1836/37	26 + 1	23	16	17	
50	1837/38	30	21	18	17	
51	1838/39	35 + 1	15	15	16	
52	1839/40	15	11	14	13	
53	1840/41	27 + 1	13	14	17	
54	1841/42	34	29	15 + 2	26	
55	1842/43	47 + 2	23	23	22	
56	1843/44	37 + 4	26 + 1	21	26	
57	1844/45	46 + 6	21 + 3	20 + 1	19	
58	1845/46	34 + 2	30 + 2	18 + 3	26	
59	1846/47	24	17	20	14	
60	1847/48	24 + 1	18	13	18	
61	1848/49	30 + 3	13	18	12	
62	1849/50	22	12	14	13	
63	1850/51	33 + 13	8	5	4	
64	1851/52	21 + 3	9 + 1	4	8	
65	1852/53	13 + 1	8 + 1	8	3	
66	1853/54	11	10 + 1	6	7	
67	1854/55	6 + 2	5	9	10	
68	1855/56		11	3	5	5
69	1856/57		16	7 + 2	6	7
70	1857/58		13	7	7	3
71	1858/59		9	10	6	5
72	1859/60		10	11	11	9
73	1860/61		10	1*	2*	1*
74	1861/62			1*	1*	3*

П. ч.	Шк. рік	Елем. кл.	I кляса	II кляса	III кляса	IV кляса
75	1862/63		12	13	16	14
76	1863/64		9	22	9	15
77	1864/65		10	7	17	12
78	1865/66		11	13	6	12
79	1866/67		?	?	?	?
80	1867/68		14	12	9	16
81	1868/69		13	15	9	6
82	1869/70		10	14	10	17+1
83	1870/71		6	8	14	6
84	1871/72		7	6	11	9
85	1872/73		9	5	8	8
86	1873/74		5	7	7	9
87	1874/75		10	5	7	7
88	1875/76		15	9	5	6
89	1876/77		18+5	12	6	3
90	1877/78		17+3	8	9	6
91	1878/79		11+4	11	9	4
92	1879/80		10+3	13	12	7
93	1880/81		10	6+1	12	4
94	1881/82		6	12	8	5
95	1882/83		7	9		
96	1883/84		?	?	?	?
97	1884/85		13+3	7+1	4	5
98	1885/86		19+1	6+1	7	4
99	1886/87		14+1	7	7+1	8
100	1887/88		11	8	13	5
101	1888/89		12+5	6+2	6	10
102	1889/90		?	?	?	?
103	1890/91		?	?	?	?
104	1891/92		7+3	2 учениці	2	1
105	1892/93		5+3 ¹ 7+4 ²	9	3	
106	1893/94		7+4 ¹ 4+5 ²	8+5	7	
107	1894/95		3	6	4	

¹ Це ученики та учениці в Iа клясі.² Це ученики та учениці в Iб клясі.

П. ч.	Шк. рік	Елем. кл.	I кляса	II кляса	III кляса	IV кляса
108	1895/96		8+1	2	8	
109	1896/97		14+3	2	9	
110	1897/98		7+3	9	6	
111	1898/99		9+2	5+2	3	6
112	1899/1900		9+12	7+2	6+2	2
113	1900/01		5+6 ¹ 12+8 ²	11+1	7+1	
114	1901/02		12+7		17+9	
115	1902/03		3+9 ¹ 6+3 ²	6+7	11	
116	1903/04		?	?	?	
117	1904/05		14+9	6+3		
118	1905/06		?	?	?	
119	1906/07		22+9			
120	1907/08		9+1	8+3	9+3	
121	1908/09		?	?	?	
122	1909/10		Усіх учеників: 47, учениць: 12			
123	1910/11		?	?	?	
Разом:		1384+91	1660+156	1328+46	1332+18	241+1

Усіх учеників у лаврівській школі від 1788/89-1910/11 шк. р. було: $1384 + 1660 + 1328 + 1332 + 241 = 5945 + 57$ учеників (із 1789/90) + 12 (з 1901/01) + 47 (з 1909/10) = 6.061 (шість тисяч шістьдесять один). Учениць: $91 + 156 + 146 + 18 + 1 = 312 + 7$ (з 1901/02) + 12 (з 1909/10) = 331 (триста трицять одна) учениця. — Та їх, як учнів, так і учениць було багато, багато більше. З браку шкільних документів і списів учнів із багатьох років невідома нам повна кількість їх.

Подав: Р. Л.

III. СПОГАДИ ПРО ЛАВРІВСЬКУ ШКОЛУ

1. Хто під ким яму копає, сам у неї впаде

Написав: Захар Павлюх †³

Високоповажаний Пане Професоре!

На цінне Ваше візванє пишу оце спомини мої, хотя они сумні і болючі для мене і за шкільні літа приходитьсь ще і на старість паленіти. Не дурно я в лаврівській чорній книзі на вічну ганьбу записаний. Хоть кров буриться на їх згадку, та годі, правди не де діти і не затаїти. А Ви може саме із-за того лише і звертається до мене за споминами, що мене в чорній книзі найшли. Так оно чи ні, я читав

¹ Це ученики та учениці в I клясі на першій році науки.

² Це ученики та учениці в I клясі на другій році науки.

³ Учився в Лаврові 1856/57-1859/60, див висше, ст. 121, н. 3.

у «Ділі» Вашу статтю про Лаврів і вволю Вашому бажанню, посилаю Вам замовлену світлину мою і спомини для перестороги братам моїм бойкам. Про музей і «Літопис Бойківщини» читав я також свого часу у «Ділі»; з гори дякую Вам за намірене присланє Літопису і прошу zarazом прийняти мене як родовитого бойка до Вашого товариства.

До речі: За моїх часів, себто при кінці 50 років тамтого століття, був ігуменом монастиря, а zarazом і директором школи, о. Панкович, людина енергійна, остра і дбайлива. Він причинився був много до піднесеня підупалої господарки і майна монастиря. Умів він також здобути собі повагу і послух так у монахів, учителів, як і у учеників і у селян. Єго всі боялися. Катехитою був тогди о. Пеленський, чесний, богобойний, правдивий монах з покликання; учив нас катехизму, релігії (святого письма) та співу церковного з любовію і посвятою. Він то вполював в молоді душі засади богобойности, чесноти і моралі так наукою як при мірнім житю своїм. З монахів був там ще О. Коссак чи Косонога,¹ учив нас рахунків, нюхав заєдно табаку і запивався. Він і братчик, ляїк Турок,² були найстарші віком і оба скоро померли. Турок учив нас красно писати. Був добрий чоловік, радо застругував нам пера гусячі до писаня; сталевих тогди ще у Лаврові не було. Він завідував кухнею й домашнім господарством. Ходив у заязлозенім старім габіті монашій і мав звичку все діравий зуб поцмокувати. Крім цих були там ще два клирики: Фльоріянський і Войнаровський,³ оба молоді веселі люди, любіли і мали при собі під габітом у кишені у споднях горівку, котру ми їм з коршми достарчали. Часом і при нас попивали тільки перед «старшим», себто ігуменом, дуже ховались. Они учили нас на переїну німецької мови.

З учеників ходили до тої самої кляси зі мною Боберський, Максимович,⁴ Галькович, Хоркавий і Махнік та жидок з коршми. В четвертій клясі прилучився до нас старший вже віком Кречковський.⁵ Всіх учеників на всіх чотирох роках могло нас більше менше коло двайцять

Захар Павлюх

¹ У 1850-их рр. учив у Лаврові о. Л. Косонога ЧСВВ. (див. висше, ст. 117) — Р. Л.

² Про бр. Й. Турка ЧСВВ. див. висше, ст. 79 і 117. — Р. Л.

³ Про них обидвох див. висше, ст. 117.

⁴ Див. висше, ст. 121.

⁵ Див. висше, ст. 119 і 122.

бути. З Лаврівців мало хто ходив до школи; я не знаю крім Гальковича та Кіляновського¹ більше нікого.

Монахи уважали школу тягарем своїм, і нарікали, що їм школу накинено, але науку вели совістно і остро, а іменно остро. Від 2 класи вже зачинали по німецьки учити. Задавали нам уступи, пів сторони читати, хоть ми ані слова з читаного не розуміли і горе тому, хто би при читаню замявся. Зараз ішла різка в рух.

Одного разу зимою прибігає Войнаровський на годину німецького в 2. класі, видно спішно му чогось було, казав нам скоро одному по

о. Наркис Микола Панкович ЧСВВ.

другім заданий уступ читати, прийшла черга на мене, я зі самого страху замявся і неминуча кара збиралася надімною. До того казав мені Войнаровський серед класи на одній нозі стояти, решті ученикам тихо сидіти і неворухнутись, а сам вибіг з класи.

Я стою на одній нозі, нога зболіла, а товариші жалують мене, радять спустити підкорчену ногу і не боятись; я став на обі ноги і всі ми надслушуємо тихо, як мак сіяв, чи не надходить хто коритарем. Не було нічого чути. Аж по якімсь часі здалека затупотіли чийсь кроки, ступають ближше, нараз отворяються двері, а в дверях з'являється директор. Видивився на мене на одній нозі серед класи, питається, що я роблю і де Войнаровський, ми оповіли як було, він казав мені іти на місце, тріснув дверми і зник. Зараз потому Войнаровського віддалили чи до іншого монастиря перенесли. Він недовго у Лаврові був.

Від третьої класи невільно нам було поміж собою інакше говорити як по німецьки і то не тільки в школі, але і поза школою. Для контролі був заведений так званий »Шпрахцайхен«. Була то табличка дерев'яна, на котрій записувалося ім'я і час, у кого і як довго табличка зіставала. Хто довше як один день задержав у себе, не зловив другого товариша на німецькім, хоть тільки на одним слові, і не передав му таблички, той був караний. Кожної суботи була ревізія таблички і виміра кари. Добряга Галькович жертвував був раз за нас всіх, не давав нікому таблички, як повинен був, щоб нам тим кари заощадити. Іменно мені повинен був кинути »Шпрахцайхен«, бо я кілька разів заговорив був до нього не по німецьки, але він не кидав, за що я йому був дуже вдячний. Прийшла субота, учитель, тогди катехит Пеленський, ствердив небувалу річ, що таблиця цілий тиждень була в одних руках Гальковича, і без пардону каже йому кластися на крісло, а той бідака відпрошується плачучи. Чим більше катехит напирал на нього, тим

¹ Див. висше, ст. 121 і 122.

жаліснійше він відпрошується. Те торочення довгий час тревало; нам усім стало жаль за Гальковичем, всі ми обступили катехита і стали просити його за Гальковича. Катехит звернувся до мене, що найбільше просив, тай каже: Ду езель (вся розмова велася по німецьки), як смієш ти за другого вставлятись, хочеш, то положиш ти за нього. Я не довго надумуючись, кладуся і кажу, бийте мене, не бийте каліку; він мене жалував, не передав мені таблички, хоч она мені належалася. Але катехит не захотів уже нікого карати, нагнав нас на місце, заоструючи наказ додержувати припис. Треба знати, що Галькович мав зовсім повикривлювані ноги «х», але при тім так зручно ними чепільгикав, що ми чудувалися його вивертасам, але ніхто не посмів сміятися з нього, бо він був дуже добрязний, приносив нам часом сушених овочів то-що, і ми всі його дуже любили. Був він тихий, смирний, лагідний і, як бойки кажуть, «лепський» та гідний, не робив нікому ніяких пакостей і не вибрикував, як ми всі друзі, здорові та жваві бойчики, для котрих не було ні такого високого плоту або тину, ні дерева з вороняним гніздом, ні дебри або скали, де би ми не були.

Я мешкав з Боберським у вдови Леонихи; на околі перед хатою стояв високий оборіг на чотирох стовпах, зі солом'яним чотирикутним стіжковим покрывом і з чубком на вершку. Той чубок від давна колов

Лев Максимович — Захар Павлюх — Василь Яворський
(від лівої руки до правої)

мене в очі і дуже мене кортіло вилізти на нього; з часом опанувала мене непереможна хіть таки добутися на чубок. Але як? Нераз я закрдався, пробував, та все не вдавалося; не довіряю моїм рукам і небезпечно, впаду забюся. Стовпи гладкі, долоні і ноги зховзуються... Аж раз дістав я меду з дому; мід липкий став мені в пригоді. Я не міг дочекатися відповідної хвили. Нагода найшлася. Одного погідного пополудня усі порозходилися з дому, навкруги не було нікого, я намазав долоні і підошви медом, зібрав усі сили і лізу, драпаюсь по стовпі все висше і висше, мід робить свої услуги, і по великій напрузі я дістався до стіжка. На краю, на розі стіжка я відпочав і далі по соломі, по стіжку як кіт виліз на самий вершок і чубок, та застряг на нім винесену за пазухою білу паперяну фану. Та насолоду мою розторощив нагло страшний зойк і вереск газдині; я мало не впав з обороту з переляку. Вона увиділа мене на стіжку здалека, з горба, наробила великого крику і галасу на ціле село і, заки я зіліз, прибігла запінена зі злости, накинулася на мене лайкою: ти пакоснику, збиточнику, шкіднику, псотнику, ти шибенику, ти мені стіжок подер, подіравив, тепер все замокне, пропаде, зараз іду до «старшого» на скаргу, і хоч як я її просив, перепрошував, молив, благав, не далася ублагати, пішла. Кождому ясно, які наслідки ся скарга у острого директора для моєї шкіри мала, дарма, що ніякої шкоди і на зламану стебелину не було. Дістав я, що мені належалося. Але всі ті побої, на тодішні часи samozрозумілі кари, скоро забувались, минались і сліду по собі на душі не лишали; а як коли і згадувались, то насмішками, правда часом удаваними збувались, гинли, никли і зникали, як баньки на дощі без сліду. Інша річ — чорна книга. Чорна книга, то вічна ганьба, а ганьба така і честь, то непереливки.

Було то так: У середопісну поклонну середу під вечір вертав я з товаришами зі школи до дому. Стежка вела луками через ровок, викопаний для відводнення луки. В зимі засипали сніги той ровок так, що його зовсім не було видно. Ідучи туди, застряг я ногою у таючий сніг над ровом, затримався трохи на тім місці, тупав ногою для забави у сніг, вибив більшу діру і тоді збудилася у мені злорадна, садистична гадка: як будуть, кажу я до товаришів, люди в ночі вертати з поклонів, то будуть у ту яму падати. Так воно і було. Між іншими вертав з поклонів швець Кілярський, підкnuвся на яму, упав і поваляв собі святочні сподні. Належав він до гонораціорів у селі і заскаржив мене директорови. На другий день пополудні приходить директор в незвичнім товаристві кухаря чи дячка, з якоюсь великою, досі невиданою чорною книгою і новою різкою до кляси. Про пригоду шевця і його скаргу я тоді ще нічого не знав. При вході кинув директор гнівним оком, на вид його сурового лиця і всю ту незвичку обстанову у мене дух завмер і всі товариші остовпіли. Незгадуючи нічого про мій прогріх, велить мені директор більше маханням руки як словами вийти на середину, розібратися і кластись на крісло, як ягнятко на заріз. На смерть застрашений, виконую я все сліпо, а й кухар повинується також острим його наказам. Я затерп, ні слова не писну і болю не чую, на підлозі кров виджу, але ані ворухнуся і не тямлю, чому, як і коли бити перестали. Пригадую собі ще, що я на диктат директора до чорної книжки писав, але що саме, не знаю, і тоді не знав, що я писав; роздраження і переляк та сором відібрали мені свідомість.

Як Ви, Вельми-шановний Пане Добродію, в чорній книжці се чита-

ли, то будьте ласкаві мій опис доповнити. Такий був тоді систем виховання. Я не смію нікого обвинувачувати. Ясна річ, що я заслужив був на кару і що директор тільки свій обов'язок виконував в найліпшій вірі для мого добра. Се кождий знає і я се знаю також, але які се наслідки мало для мене, для моєї молодості і гордої душі, сього ніхто, тільки я сам один знаю. Грім той, що є таким страхіттям, так нагло і несподівано з ясного неба у мене вдарив, убив раз на все моє радісне довіря до себе самого; з веселого самопевного хлопця лишився в своїй людській гідності сповневірний, до життя і до себе зневірений скептик, каліка зі зломаною душею, у котрого ще у старості кров у жилах буриться над дізнаною ганьбою, чорною книгою.¹ Словом: я впав у яму, котру я сам викопав. Хто під ким яму копає, сам у неї впадає.

Відень, 25 вересня 1931. З глибоким поважанням

Захар Павлюх.

2. Мої спогади про лаврівську школу

Написав: Василь Стояловський †²

Я народився 1848 р. в Старім (Місті) Самборі, де отець мій був кравцем. Там я зачав ходити до шкути, а вчив мене Адам Корніцкі. Як дім моїх родичів спалився, ми зачали скитатися по світі, накінець мій отець дістав стале місце монастирського кравця в Лаврові. Нам вже ліпше поводитися. Перед приїздом родичів до Лаврова, мій отець відпровадив мене в зимі 1858 р. до тамошньої школи і умістив мене на станції у вдови по монастирським економі, Максимовичевої, куди родичі доносили мені їсти, а вдова, у котрої були й другі ученики, варила нам їсти. Для учеників був при монастирі конвікт, але там платилося тоді вже 100 злр. річно, на що моїх родичів не було стати. За якийсь час спровадилися до Лаврова мої родичі й я вже мешкав дома. Мої родичі жили в гарнім двірку, в котрім давніше мешкав мандатор і платили за це монастиреви 10 ринських річно, за цілий великий і красний дім.

Директором школи був тоді о. Наркис Панкович, чоловік острій, все тримав у залізних руках. Його шанували всі, але й боялися трохи, був він завзятий господар; корова у нього мала >більшу вагу<, як клирик...

О. директор Панкович вчив нас у IV класі: Sprachlehre, учив добре, з темпераментом, научив нас багато, і з під його руки виходили хлопці, биті в німецькій мові, так, що нам в гімназії німецька мова не робила труднощі. Катехитом був о. Пеленський, родом з Комарна, людина лагідної вдачі, чоловік він був боязливий, боявся директора, а нам

Василь Стояловський

¹ Підписаний повідомив п. Генерала-авдитора, що «Чорної Книги» в лаврівським архіві нема, але є «Золота Книга», що в ній записали З. Павлюха (див. висше, ст. 90, н. 3). — І. Ф.

² У лаврівській школі почав учитися 1858 р. Див. висше, ст. 122, н. 2.

завсіди темперував ножиком гусячі пера й умів красно темперувати так, що ми вздыхали, щоби так красно научитися пера темперувати, це було наше бажання.

Вчили нас також два клирики. Дуже острим чоловіком був Войнаровський. Він бив дуже учеників за найменшу граматичну ошибку.

о. Микола Боберський

Пригадую собі, як я раз помилив третій падеж при »дег«. Войнаровський казав мені принести прута і ним мене бив на кріслі. На мій крик прибіг клирик Скалецький,¹ і оба посварилися (при учениках) за побиття мене. За ховзання на леді карали страшно, як кого зловили на гарячій учинку, цього називали лямпартом і мусів бути укараний. Але нас, хлопців, кортіло все, щоби бодай вечером, як світло всюди погашено, вибігти на двір, щоби бодай трохи поховзатися. Це часто робив товариш Петрикович, родом з Липя; він був пізніше священиком, жонатий з сестрою єпископа Чеховича. Рівнож аматор ховзанки на леді був другий товариш, Микола Боберський,² родом з гір, селянський син, що був опісля священиком у Ваневичах. Він

мешкав у курній хлопській хаті, дуже часто до мене приходив, я давав йому питльованого хліба, а він приносив мені разового; ми дуже любилися. Також добрим товаришем був Іван Малиновський,³ родом з Липя, якого ми прозивали Кубай. Раз приїхав по вакаціях до Лаврова до школи і мав коротшу ногу, — щось йому сталося, хорів через ва-

¹ Див. висше, ст. 117, н. 11.

² Див. висше, ст. 121, н. 2.

³ Див. висше, ст. 122, н. 3.

кації, — опісля по скінченню шкіл був гімназійним професором у Перемишлі, ми часто здибувалися. Мав я також товариша Прушинського,¹ Поляка, котрому раз притрафилося велике нещастя. Було то 1860 р. На латинське Благовіщення нам подарували науку. Ми пішли на прогульку, далеко за монастир у лісну поляну. Там грали ми в пилку. Товариш Нановський бив палестрою пилку й нехотячи замахнувся з цілої сили палестрою на пилку, щоби її добре підбити, але в цій хвилі навинувся неосторожно Прушинський, которого Нановський з цілої сили, замість в пилку, ударив в лице й вибив йому всі передні зуби. Прушинський упав на землю, його обляла кров. Ми, побачивши кров і товариша на землі, настрашилися дуже і почали втікати. Котрийсь з товаришів задержав нас і сказав, що так не можна. Ми вернулися, обмили товариша, але боялися дуже, щоби професори про це не довідалися й все ми затаїли. Прушинський до нічого не признався. За місяць ми з Лаврова розійшлися і, як то часто буває, забули про себе. Коли я був вже учителем у Дрогобичі, мій директор зістав шкільним інспектором в Мельцу на Мазурах. Тому, що був це чесний чоловік, я з кількома товаришами поїхав до цього Мельца відвідати його. Там я довідався, що Прушинський служить у Мельцу як комісар староства, де я відвідав його й таки застав беззубого. Ми привиталися сердечно й згадували про ті давні часи й діточі вибрики без сліду жалю й завсід мило згадували добрі давні часи, в котрих карали нас ще так званим »Sprachzeichen«. — Sprachzeichen була це маленька дощинка, з грушкового дерева, котру зробив монастирський столяр — і професор давав цей знак тому ученикові, которого прилапано на горячій учинку, що виразився не в німецькій мові. Товариш, обдарений цим знаком, мусів підслухувати своїх товаришів, щоби зловити котрого на такім горячій учинку, що не говорить по німецьки, але по нашому, або по польськи. Тоді закидував деліквентові цей спрахцайхен, а сам серед великих радощів аж підскакував, що позбувся біди, бо в суботу, у кого знайшли Sprachzeichen, діставав різги.

Все таки лаврівській школі завдячую я багато, щось мене завсіді до Лаврова тягнуло й я його часто в життю відвідував, а своїх професорів згадую завсіді дуже мило, бо вони вчили нас любови до рідного слова, до нашої Церкви й віри. Одного товариша ми не любили, Кречковського з Ільника. Він був підлизайком директора. Раз Кречковський скинув мене серед дороги з фіри, як ми розїздилися на вакації.²

3. Мои воспоминны про монастыр, церковь, школу и науку в Лавровѣ

Написав: о. Ильяіон Гмитрык³

Моя подорожъ до школы в Лавровѣ.

По домашной науцѣ задумали Тато вѣддати мене до доброй школы, а такою мала бути монастирська школа в Лавровѣ. Хотя были близше Загочевя, где мои родичи проживали, школы в городах, як: Лѣско (1^{1/2}

¹ Див. ibidem.

² Тому, що п. Василь Стояловський, 84-літний старець, не міг сам цих споминів написати, списав їх, за його диктандом, І. Филипчака.

³ Вчився в Лаврові 1860/61-1862/63 шк. р. Про нього див. висше, ст. 123, н. 2.

милѣ), Сянѣк (3½ милѣ), то однак вибѣр выпав на школу в Лавровѣ, около 12 милѣ вѣддалену, бо слава той школы рознеслася далеко.

Коли вже все було приготоване до подорожи, Тато взяли мене до церкви на Службу Б., послѣ которой я укланувши перед престолом, приняв з рук вѣтцѣвских благословенѣ Б. на мои дальшіи науки.

о. Іларіон Гмитрик

Приѣхавши до Лѣска, родичи закупили менѣ гдеякіи поменьшіи рѣчи потребнии, послѣ чого Мама повернули до дому, а я з Татом поѣхалисьмо дальше гостиньцем до Устрѣк, потѣм пустилися на приватну дорогу через Бандрѣв и слѣдуючого дня селами Тиха, Нанчѣлка заѣхалисьмо до Лаврова, а там через велику браму монашеску на подвѣрѣ коло церкви.

Тато желали мене вписати до 3-ой класѣ, а заразом на конвикторѣ монашескѣ. Послѣ короткого испытѣ заявив О. Игумен Наркис Панкович,¹ що мене принять тѣлько до 2-ой класѣ, бо в 3-ѣй класѣ було бы менѣ за тяжко. Мои деклямаціи, якіи я в дома добре выучився и красно умѣв выголосити, дуже подобалися О. Игумену, а також О. катихитѣ Павлови Пеленьскому, котрый натотчас прійшов до О. Игумена, а результат був такий, що мене з особлившой ласки приняв О. Пеленьскій

пѣд свою опѣку, до своѣй келіи, — а кажу «з особлившой ласки», бо ОО. іеромонахи николи не мешкали з учениками, вихованками монашескѣ; тѣи були пѣд надзором монахов-братчикѣв.

Монашескѣ і церквѣ в Лавровѣ.

На ровнинѣ, при рѣцѣ званої «Нанчѣлка» з одной стороны, а ланьцухом гѣр покритѣх лѣсами з другой стороны, — був частево з каменей, частево з цегол збудованый монашескѣ ОО. Василіян пѣд простѣм кутѣм, на поверх високий. Пѣдвѣрѣ було обведене высоким мурѣм, в котрѣм знаходилося 2 брамы: одна вѣздова, друга выѣздова на фольварок, який находився повѣсьше монашескѣ, близъ лѣса, съ господарскими збудованьями, а троха понизше була стайня з прекрасною тирольской расѣ художѣю. Стайня на конѣ була при той другой брамѣ монашескѣ и выходила челѣм на подвѣрье монашескѣ.

Посеред подвѣрѣ вносилися величава, крестообразна, мурѣвана церквѣ св. Онуфрія з 6 копулами, а 7-а копула була на вежи церковной, окремо з боку церкви построѣннѣй, з 3-ма великими дзвѣнами и годинником, який однак мало коли порушався. При входѣ до правого рамени церкви була велика плѣта камѣнна на пѣдмурѣваню, якобы стѣл, а на бѣчнѣй стѣнѣ церкви годинникъ солнечный.

Напротив церкви була колись мужеска школа о 4 мурѣванѣх ком-

¹ Про нього див. висше, ст. 87, н. 3.

натах, але по причині великої волхкості стояла порожно. При ній була кузня монастирська, а верху той школи і кузню знаходився шпихир з дерева. За моїх часів школа мѣстилася в самім монастирѣ, в 4 комнатах на партерѣ; обѣд мешкав кухар, а прочіи убикаціи яко завольченні ужито на склади рѣжних старих рѣчей.

Монахів було всего 6, а то: 3 священників або ієромонахів і 3 братчиків. Учеників, вихованців монастиря, було в 1-ім році моєї науки 10, в 2-ім 7, а в 3-ім 5; платилося 10-12 фльоренів мѣсячно. Монахи мали свої келії на поверсі монастиря. Обѣд сходів на долѣ було Распятіе Хр. бѣльших розмірів; в половині сходів на платформі був високо прикрѣплений дзвон, який зважав монахів рано і вечером до церкви, також до школи, на обѣд і вечеру.

На поверсі займав игумен 2 комнаты, прочіи монахи по одной комнаті; 3 комнаты служили на склади. Ту від сторони подвѣря була велика сая з меншою смежною комнатою (на спальню), а служили на прийнятіє приїжджаючих гостей і на бѣльшіи торжества, як на св. вечеру Рѣздвяну, на Пасху і обѣди в дни відпустови. Кухня і рефектар були на долѣ, на самім кінці корытаря. Рефектар служив в зимѣ за церков; ту був великій олтар і 2 лавки хоральніи; також 2 столы напротив себе, один для монахів, а другій для питомців монаст. Єще примѣтити слѣдує, що монастирь був полученій з церквою окремым корытарем, який провадив від сходів монастиря аж до закрытіи. В тѣм корытарі були 2 широкіи напротив себе брамы, котріи отворялися лише в часѣ процесійних походів воколо церкви. На верху того корытаря була спижарня всяких продуктів потребних для кухаря і стола; ключ мав игумен і все сам видѣляв.

Церков представлялася внутр слѣдуючо: При входѣ був притвор, в котрѣм було кілька сповѣдальниць, уживаних в часѣ відпустів, якіи були на Благовѣщенє, Вознесенє, св. Онуфрія, Рождество св. Іоанна і на Воздвиженє Чест. Креста. На верху притвора була комнатка з бібліотекою монастирскою, а входилося до неї з хору церковного. — Олтарів було 7: Великій з іконою Матери Б., взятою з давной монастирской церкви в Билинѣ Малой. В правѣм рамени церкви один престол був посвящений Матери Б. (хорошой пласкорѣзьбы), а другій Воздвиженія Чест. Креста, розложеній на цѣлу стѣну. В лѣвѣм рамени церкви був один престол св. Онуфрія, а другій Благовѣщеня Богород. на цѣлу стѣну. Ближше притвора були 2 престолы: один св. О. Николая, а другій св. Василя.

Іконостас представлявся незвичайно, бо повысше намѣстних образів були 3 ікони представляючіи подѣї з мук і страстей Христовых. Понизше іконостаса був хор, т. е. 2 півкругли лавки, в котрых спѣвали монахи щоденно утрєню, час первый і вечерню, а хлопцѣ Службу Б. — Амвон був при стѣнѣ, як звичайно. — Середина церкви выходила в високу копулу, въ котрій мѣстилися в горѣ портреты якихсь архієреїв, чи архимандритів.

В правѣм бѣчнѣм рамени церкви були в підлозі дверцѣ, а під ними сходь до пивницѣ, в котрій (як менѣ оповѣдали очевидцѣ) були 2 домовини, повныи костей і черепів людских. В церкві Лавровській мали колись почитати мощи князя Льва Галицкого (портрет єго був в великой сали монастирской умѣщений) і єпископа Шумлянського (? — Ред.). Одного року, кажется, була велика злива; воды наповнили цѣ-

лу пивницю церковну, внесли и опровергли домовини так, що мощи покойників розлетілись, — и по вычерпаню воды були зібрані в 2 домовини. З того слѣдовало бы, що там колись було бѣльше число домовин.

За великим престолом була просторонна закрытія. Межи чашами знаходився старий забыток: шклянна чаша з шклянным дискосом. В шафах знаходилися попри инну утвар церковну також старинні фелони з шовковой матеріи, з золотими, срібними и барвними ручними гафтами. Тіи фелони були малого формата, а уживалося их лише на великіи торжества або процессіи; тогды то usługуючіи коло олтаря школярѣ надѣвали на себе латинскіи комешки.

З полудневой стороны вѣд брамы монастыря знаходився огород овочевый, а за ним яринный. Той огород зачавши вѣд брамы ку рѣцѣ вѣддѣляв мур з пѣддашом, пѣд котрым в часѣ вѣдпустѣв вѣдбувався базар. На против пѣддаша знаходився розложистый дуб, а при нѣм великій деревянный крест придорожный. При брамѣ монастыря був пѣд дашком дзвѣнок, котрым дзвонено рано и пополудню на ученикѣв, що мешкали на селѣ. Понизше монастыря була корчма, а обѣк ней домок, в котрѣм проживав кравец монастыря Стояловскій; в серединѣ села була хата шевця Килярского. В обох тых домках мешкали гдѣкїи школярѣ, а прочіи ученики, переважно селянскіи сыны, прїютилися по селянских хатах.

В сторонѣ всхѣднѣй монастыря була на право кругольня, а на лѣво пасѣка; дальше тягнулися луки, а за ними 2 стависка запущеніи, без рыб. Понизше их, на потоцѣ з лѣса плынуцѣм, був устроєный тартак на одну пилу. — Гора з пѣвнѣчной стороны була покрыта лѣсом частево яловым, частево буковым. В лѣсѣ буковѣм була мурована церковця св. Іоанна Крестителя — и кладбище. Ту первоначально знаходився монастыр Лаврѣвскій; ту що-року на Рождество св. Іоанна Кр., в день вѣдпустовой, вѣдправляно Службу Б., а по ней вѣдосвятіє в керниці пѣд горою и тою церквою.

Школа и наука в Лавровѣ.

Школа мѣстилася в 4 комнатах монастыря в партерѣ. В 1 и 2 класѣ учили братчики-монахи; в 3-ѣй класѣ учив ієромонах О. Базилевич,¹ а в 4-ѣй класѣ сам игумен о. Панкович нѣмецкого языка; прочих же предметѣв учили братчики; О. ієромонах Пеленьскій був катихитом во всѣх 4 класах. Ученикѣв в поодиноких класах бувало 16-20. Науки було рано 3 годин, а пополудни 2 години.

В 2-ѣй класѣ училисьмося передовѣм нѣмецкой грамматики: вѣдмѣняти имена существительныи, прилагательныи, числительныи, заименники и глаголы. До упражнень в нѣмецкій мовѣ служив »Коменюш«, где знаходились легкіи нѣмецкіи розговори. — З рахункѣв учено всѣ операціи до 1000. — З руского и польского языка: читати, оповѣдати и розбирати на часты мовы; також були 2 години назначенны на писанє диктатѣв — и 2 години на религію. Здѣбнѣйшіи ученики мали порученє перед наукою перепытати заданы лекціи одного або двох з своих слабших товаришѣв и на выказѣ званѣм »Errathe« написати их успѣх словами: gut, schwach, schlecht.

¹ Про нього див. висше, ст. 118, н. 2.

В суботу на послѣдній годинѣ собиралися всѣ ученики на »Evangeliu« т. е. на поясненѣ прочитаного через О. Катихиту Евангелія и моральныи поученя; так само перед днями праздничными, — а в саму недѣлю або свято всѣ ученики собиралися в своих клясах и потѣм ишли парами до церкви на Службу Б. — В мѣсяцях май, червень, вересень и половину жовтня ходилисьмо щодня рано перед наукою в парах з школы до церкви на Службу Б. тиху, а часами спѣвану.

В памяти позѣстав менѣ один эпизод: Було то в великѣм Постѣ; перед Поклонами выкопали ученики, мешкаючіи на селѣ, глубокий рѣв недалеко монастыря, щобы люди идучи того вечера на поклоны, падали в рѣв и там поклоны били. За тую сваволу було 3 ученикѣв порядочно укаранныи рѣзгами в II-й класѣ в присутности самого игумена. То була кара надзвычайна.

Головным учителем 2-ой класы був братчик-монах: Оома Шумило,¹ поважный, умный, учив добре; по 2 лѣтах выступив з монастыря, стався свѣтским священником и помер яко декан в Курыловцѣ коло Лежайска.

В III-ѣй класѣ головным предметом був язык нѣмецкій. Повторено матеріял з II-ой класы, выучилисьмо добре всѣ неправильныи глаголы, почавши вѣд »backen, buck, gebacken«; потѣм нарѣчія, предлоги и союзы, а вѣдповѣдныи упражненя практичныи ведено в школѣ з польского на нѣмецке. Кромѣ того малисьмо в дома и в школѣ послуговатися лишь нѣмецкою мовою, а если незналося якого выраженя по нѣмецки, то треба було вперед сказати: »Wie heißt man deutsch«, а так доперва назвати рѣч по руски. Щобы тым больше побудити до розмов по нѣмецки, був заведений: »Sprachzeichen«. То була книжочка з дерева здѣлана, котру получив той, кто запѣмнувся и вмѣсто по нѣмецки заговорив по руски. Той, що получив клятый »Sprachzeichen« уважав, щобы ухопити когось з товаришѣв за руске слово и тотчас передавав ему тую книжочку. И так щодня переходила она з рук до рук. — Ученики, мешкаючіи в монастыри старалися передати »Sprachzeichen« якому ученикови мешкаючому на селѣ, а тиі знов в монастыр, щобы сами могли свободно говорити по руски. Що субботы був обрахунок; всѣ тиі, що получили »Sprachzeichen« в тиждню, мусѣли остатися в класѣ по науцѣ и приучитися якийсь поменьшій уступ нѣмецкій.

До правильного писаня в нѣмецкѣм языкѣ набиралося вправы на особных годинах, якіи звано »Rechtschreiben«, но вперед мусѣлисьмо добре выучитися всѣ слѣвця, якіи писати слѣдує через ä, ö, ü, h, th.

Кромѣ того О. іеромонах Базилевич, учитель нѣмецкого языка в тѣй класѣ, удѣляв менѣ и моимъ 2 товаришам, выхованкам монастыря, у себе в келіи кѣлька разѣв в тиждню вечерами упражненя в толкованю реченъ з польского на нѣмецкій язык. То були в повнѣм значеню коррепетици свѣжо взятого матеріялу наукового и дуже много причинилося до легшого а основного опанованя и присвоєня собѣ нѣмецкого языка.

З рахункѣв училисьмо всякіи операціи числами повыше 1000; також звичайными дробами.

З руского и польского языка училисьмо читати, оповѣдати, гдеякіи деклямаціи и систематично граматикки.

Що субботы ученики 3 и 4-ой класы училися спѣву церковного,

¹ Про нього див. висше, ст. 118, н. 3.

якій удѣляв один спѣволюбивий братчик-монах и часто поясняв текст пѣсней. Училисьмося спѣвати: Службу Б., тропари воскресни, самогласны, коляды, воскресну Утреню, парастас и церковныи пѣсни.

При кѣнци мая купався я раз в потоцѣ, до тартака плынуцѣм, на глубшѣм мѣстци. В водѣ плывали якіи-то волосѣня, вѣд котрых моя скѣра на цѣлѣм тѣлѣ спухла и я мушѣв цѣлый тыждень лежати в кровати, ним опухоль розбѣйшлася.

Два разы за часѣв мого побуту в монастыри звиджував протоигумен (провинціял) Модест Мацѣвскій¹ монастыр в Лавровѣ. Був вѣн высокій взростом и мав прекрасный голос. Позѣстало менѣ в памяти, як вѣн на Утрени в недѣлю по великѣм Славословію выступив на середину перед иконостасом и чудесно проспѣвав тропар: »Днесъ спасеніе міру бысть«. Я служив єму до Службы Б. и за то дѣстав я на памятку образецъ св. Іоанна Милостивого.

Також 2 разы приѣздив до Лаврова з Угор іеромонах О. Ипполит Андреєв Терлецкій,² з вусами и бородою, чим нас школярѣв немало заинтересовав. Службу Б. вѣдправляв поважно, спѣвав добре и красно проповѣдав. — На вѣдпусты приѣзджали сусѣдныи священники, а раз на св. Онуфрія був молодой доктор теологіи Іосиф Делькевич, який звернув на себе увагу тым, що мав синій пояс.

В IV класѣ з нѣмецкого языка повторилисьмо цѣлый матеріал з 3 класы, потѣм училисьмося »Syntax«, та укладати и выголосити періоды. Осѣбный предмет становила »Stilistick«; ту училисьмося писати по нѣмецки листы до родичей, до пріятеля, листы и рахунки купеческіи, прошеня до властей, квиты, записы и т. п.

З рахункѣв училисьмося розвязувати сами труднѣйшіи задачи, операціи дробами звичайными и десятными; також о стосунках, пропорціях и регулѣ трех; о мѣрах и вагах.

З руского и польского языка читалось и оповѣдалось труднѣйшіи уступы и систематично училисьмося дальше грамматики. — Пригадую собѣ, що в руской читанцѣ приходив уступ: »Галичина и єй мешканцѣ«. Братчик-монах, наш учитель, принѣс до класы мапу Европы; наперед дав нам понятє, як то на мапѣ представляєся поодинокіи державы и краѣ в стотысячнѣм або миліоннѣм розмѣрѣ поменьшенѣм, потѣм перейшов на Галичину, казав читати уступ о єй величинѣ, о числѣ єй мешканцѣв, скѣлько Русинѣв, скѣлько Полякѣв, скѣлько Жидѣв, та додав: »Не думайте собѣ, що нас Рисинѣв єсть лише стѣлько, що в Галичинѣ, — Русь єсть велика (и потягнув рукою по цѣлѣй Россіи); она дѣлится на 4 части: Велику Русь, Малу Русь, Бѣлу Русь и Галицку або Червону Русь; запамятайте то собѣ добре«.³

¹ Про нього див. висше, ст. 88, н. 2.

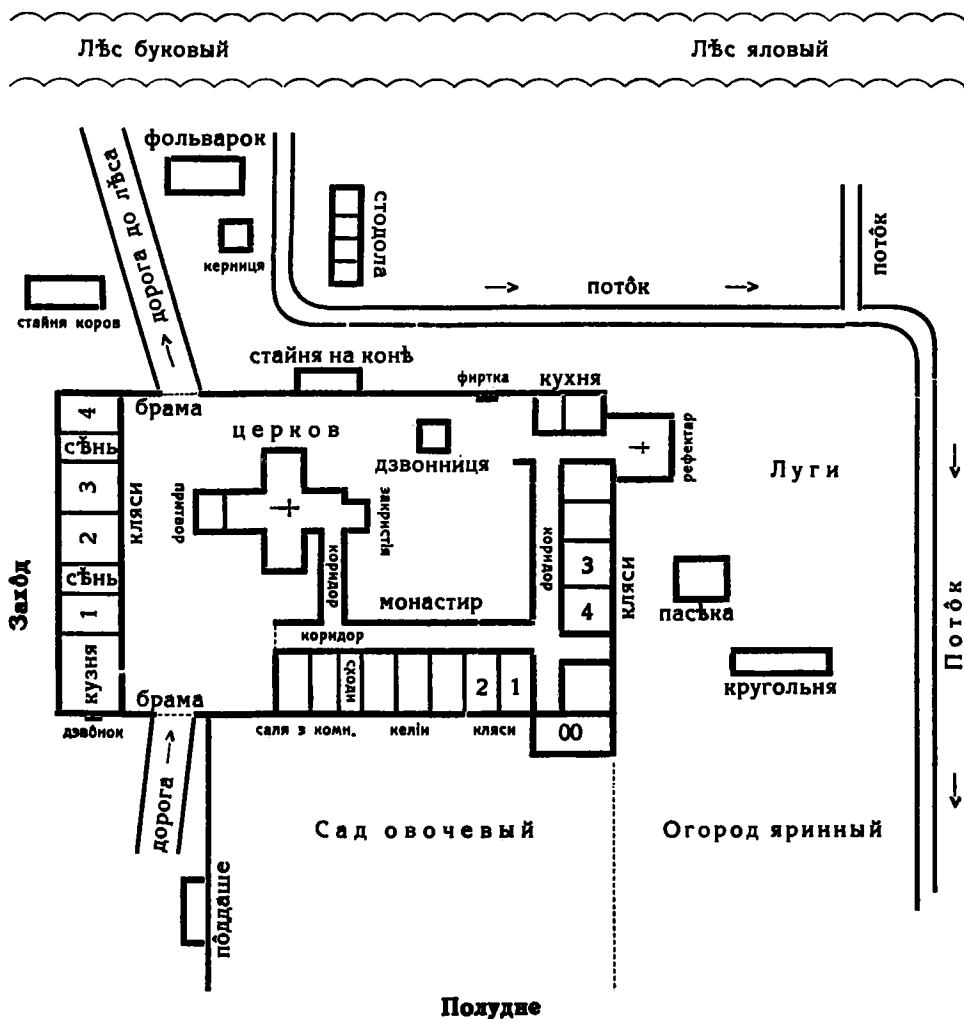
² о. Володимир Ипполит А. Терлецкій ЧСВВ. * 1807 в староконстантинівськѣм повѣті на Волині, † 3 І ст. ст. 1888 р. в Одесі, як апостат вѣд католицької Церкви. Полишив багато надрукованих праць. З писань про життя й діяльність його пор. між ін. статтю: І. Кривецький, Вѣд апостольства до апостазіи. Як ми »обѣднували« Схід з Римом? »Нова Зоря«. IV. Львів 1929. Ч. 45 (248), ст. 3-5. — Р. Л.

³ Придалось менѣ тоє в І кл. гимназ. в Самборѣ. Було раз, о межі годинами на павзѣ знайшовся я перед мапою з моим товаришем поляком Гицкевичом и той всказуючи на мапу, гордо каже до мене: »Дивись, як велика наша Польша!« А я єму на тоє: »Русь далеко бѣльша, дивись: она майже половину Европы занимає«, тай потягнув я рукою аж по Ураль. — »То не Русь«, каже Гицкевич — »то москалѣ«. А я єму на тоє вѣдповѣв так, як я научився в Лавровѣ: »Знай, що Русь єсть величезна; она дѣлится на Велику Русь, або як ты называєш москалѣв, на

В маю 1863 р. помер всім високопочитаний, люблений, щирй-ший наш патріот: Митрополит Григорій Яхимович. Великий жаль и смут-ток був у монахів; величаве було заупокойне богослуженє.

Ситуація монастиря и церкви в Лаврові

Північ

В тім роцї так само, як и в попереднїм, мешкав я разом з моїм тїтчим братом Васи́лем Устьяновским, а настоятелями нашими були в 3-ой клясї братчик-монах: О́ма Шумило, в 4-ой кл. братчик-монах:

Малу Русь або Україну, на Бїлу Русь и Галицку Русь, до котрой мы Русины належим». Втім задзвонено на слїдуючу годину и мы поспїшили до лавок.

Іордан Турок.¹ Той Турок займався в монастири годовлею овец, видѣлкою брынды, — а в школѣ учив во всѣх клясах »Schönschreiben« по 2 годин тыжднево.

Наука писаня вѣдбувалася в той спосѣб, що кождый ученик получав окрему табличку з литографованым текстом и мав туюже кѣлька разы помалу и точно вѣдписати. Если котрый ученик дармовав, або розмавляв, а не писав, то несподѣвано дѣстав по плечах прutom, який звычайно братчик держав под плащом. З моих товаришѣв найкрасше писав Головчак,² даже красно наслѣдовав друк. — Набувалося також велику вправу в писаню через то, що при кѣнци кождого пѣвроча треба було всѣ зошиты задач старанно и безошибочно переписати на чисто (auf Reines).

Кождого пѣвроча вѣдбувався пописовый испыт поочередно кождой клясы в присутности О. Турчмановича, декана и пароха з Стрѣльбич, яко надзирателя школьного (Schulaufseher). Вѣдличныи ученики получали похвалу и були до золотой книги вписаны. Я учився через 3 лѣта (1860/61-1863/64) поступенно щораз лучше, а в IV клясѣ на 2-е пѣвроче получив я на свѣдоцтвѣ з всѣх предметѣв: sehr gut.

Кѣлька дней ждав я на фѣру до вѣдѣзду на феріи разом з сыном начальника Суда в Балигородѣ (Турок). Мы ходили всюду, прашалися з всѣма закутками, а на памятку взяли собѣ цвѣты и листки з огорода, та и малыи обломки з мурѣв монастырских. З правдивим жалѣм розставалися мы вдячныи ученики з Лавровом, церквою, монастырем и его монахами, а нашими настоятелями. Они мене любили от самого початку; один братчик-монах, котрого имя вже не помню, — той сам, що нас учив спѣву, а в 4-ой клясѣ руского языка, особлившу оказовав ку мнѣ любов. Так само игумен О. Панкович любив мене за хорошии отвѣты з нѣмецкого языка в 4-ой клясѣ, а О. Скалецкій,³ який прійшов на мѣстце О. Базилевича, за спѣв при Службѣ Б.

З правдивою вдячністю вспоминаю я всегда тогдашних моих учителей и настоятелей монахов, бо они положили твердыи основы до моих дальших успѣшных наук.

В Самборѣ, в день Преображенія Г. І. Хр. 1931 р.

О. Іляріон Гмитрык, ем. професор гимназ.

4. Мої спогади про лаврівську школу

Написав: о. Іван Штернберг Стояловський,⁴ парох у Яворі к. Турки

Діставши свѣдоцтво III кл. з триклясової школи в Старій Солі в 1869 році, я поїхав до Лаврова й записався тут до IV кляси до школи, котра звалася k. k. Kreishauptschule. Я жив на станції в свого кривного, Стояловського, котрий як кравець робив все потрібне для оо. василіян у Лаврові. На тій станції був наказ говорити лише по німецьки. Той наказ походив від оо. василіян. Тому, що не всім приходило легко висказати свою думку по німецьки, царила примусова тишина на тій станції. Хоч не одному з наших товаришів захотілося щось заговорити,

¹ Про нього див. висше, ст. 79, н. 13 і ст. 117.

² Про нього див. висше, ст. 123.

³ Про нього див. висше, ст. 117, н. 11.

⁴ Вчився в Лаврові 1869/70 шк. р. Про нього див. висше, ст. 124, н. 1.

мусів мовчати з страху, щоби не заговорити по українськи. Коли хто заговорив по українськи, того вписували до книжечки й його ждала кара карцеру кілька годин або кара тілесна. А карали оо. василіяни дуже строго, бо хотіли, щоб їх ученики вивчилися добре німецької мови.

В тих часах директором був о. Наркис Панкович, котрий підписувався на свідоцтвах к. к. Kreishauptschuldirektor. Польської мови вчив о. А. Тарчанин.¹ Інші ж монахи інших предметів, між і. учив також бр. П. Надрага.² Релігії вчив о. Павло Пеленський. Пригадую собі, що на цій станції я вчив своїх двох товаришів. Один з них платив мені 1 ренський і 20 крейцарів, другий 80 крейцарів на рік.

Скінчивши 1870 р. IV класу в Лаврові й діставши свідоцтво з добрим поступом, я записався до гімназії в Самборі.

о. Іван рицар Штернберг Стояловський

5. Мій побут в лаврівським монастирі

Написав: Антін Качмарський³

Я родився 30 січня 1864 в Комарні, где батько був дякоучителем при руській парохіяльній школі через 16 літ. В році 1866 батько переїсся до сусідного села Грімна і там виконував службу дякоучителя. Маючи дохід шкільний і церковний, велося батькови добре і тому то будучи хлопчиною не відчував я ні горя, ні браків. Життя плинуло в радості і достатку. Маючи 6 літ, зістав я сиротою, позаяк батько забрався до зимної могили. Першу класу школи укінчив я в польській школі в Комарні, а в р. 1875 віддано мене до Монастиря ОО. Василян в Лаврові, де перебув я на науці 4 роки. В тім то монастири були 4 монахи-священники. Найстарший з них був ігумен, о. Н. Панкович, шк. директор о. Я. Березовський,⁴ катехит о. П. Пеленський, учителі о. С. Турчинський, питомці учителі І. Глібовицький, М. Скорик і О. Бабій.⁶ Крім ігумена, всі уділяли науку в школі. До того монастиря приймав ігумен сироти й убогі діти, котрі фізично також працювати мусіли дещо крім науки, яку побирали. Кожний зі згаданих монахів (священників) мав до послуги бідного ученика, а крім тої послуги, виконували ми по черзі так звані седмиці на переміну, а іменно — один тиждень в печах палили, котрі такі були великі, що з коритаря цілі поліна вла-

¹ Про нього див. висше, ст. 118, н. 10.

² Про нього див. висше, ст. 118, н. 16.

³ Вчився в Лаврові 1875/76-1878/79 шк. р. Про нього див. висше, ст. 141, н. 8.

⁴ Про нього див. висше, ст. 125, н. 2.

⁵ Про нього див. висше, ст. 118 і 136.

⁶ Про них див. ст. 136.

зили. Другий замітав коритарі, третій usługував до стола й мив начиння, четвертий замітав церкву й робив порядки. Кождий з нас служив своєму священикови до Служби Божої рано, а перед нею всі зі священиками й питомцями відправляли утрєню в 6 год., а в 5 год. попол. вечірню. Одна лише наука в школі переривала нашу працю, а вечерами треба було учитися. Мене записали до другої класи і призначено на услугу катехитови о. Пеленському. Був то чоловік дуже побожний і моральний, но рівночасно строгий у виконуванню своїх обов'язків. Хоч ігумен о. Панкович був дуже добрий господар, розумів кермувати

Антін Качмарський

майном до непонятної ощадности. Він потрапив добра монастирські з довгів видвигнути й до могутости довести. Бідні ученики по ранішній роботі від 5 до 1/2 8 діставали аскетичний монаший вікт: кавалок чорного разового хліба і молоко на сніданє, а на обід каша з ячмінних круп, з молоком і бульба або які там клюски або стиранка. Єсли же котрий з учеників мав свого священика доброго серця: як пр. о. директора Березовського, о. Турчинського, то тоті звичайно лишали на своїх тарелях страву і давали нам деякі смаколики, но я попався на чоловіка боязливого, котрий старався уникнути погляду ігумена, щоб за се не зробив йому закиду, що набирає більше страви на таріль, котру би міг я по крупах закусити. Поводилось мені добре. Мав я надзвичайний дар до науки т. зв. пінія церковного. Скоро навчився я співати утрєню, вечерню, Службу Божу, а навіть »Ірмологіон«.

Позаяк я був хлопчина трудолюбивий, провідінє Боже зарядило, що по році дістався я на услуги о. ігумена, котрий повіряв мені нераз ключі від спіжарні. Я видавав нераз кухареви і кухарці на так званий фільварок для челяди, котра працювала коло господарства. Одного дня, було се в липни підчас вакацій, ми як оден, пішли громадити сіно. Но десь коло пів до пятої години захмарилось — хлопці звиваючись перед дощем, помучились, зайшли до кухні по пятій годині, бо були голодні — я побачивши клюски зі сиром до стола для священиків, закликав товаришів, взяв чисту стирку, висипав всі клюски на стирку, загнав всіх до рекфектаря (в котрім монахи молились та обід і вечеру їли), казав їсти клюски, а сам спустив пси, а поставивши рондель на землю, з котрого пси решту клюсок доїдали, побіг до кухаря та почав кричати: Дмитре! Дмитре! пси клюски зїли. Прибігає кухар, зі злости хоче пси окропом парити та я розігнав. Кухар розсердився, бо знав, що »куля« (палиця) о. ректора буде в роботі, та давай робити нові клюски... — Одного дня відправлялась соборова Служба Божа, підчас котрої я проводив співом. Один з товаришів не співав, я крикнув до

товариша: Ну! чому не співаєш? Обернувся катехит від вітваря, при котрім відправляв, та подивився на мене. Знав я, що мене чекає. Була се п'ятниця. Катехит о. Пеленський натяв березових прутів, зробив кілька різок, а в суботу, прийшовши до класу на релігію, питає мене: Ти знаєш, где ти кричав? Ти знаєш, що то місце святе! Щоб ти поamięтав, дістанеш тепер науку. Знявши штаня-та, бив по голім тілі до крові, хоч був моїм свояком по матері.

Услужуючи о. ігуменови, було мені під виглядом поживи ліпше, але виконати всі обов'язки було дуже тяжко. О. ігумен Панкович був дуже вимагаючий, але справедливий. За всякі провини карав строго. От нехай послужить слідуючий примір. Було то підчас вакацій, після покінчення моїх наук у Лаврові.

Ми бідні хлопці лишилися у монастирі і виконували різні роботи. Раз казав мені о. ігумен списати всіх косарів і громадільників. Було їх до 60 осіб. Вечером робітники ті діставали, крім заплати, по келішку горівки і по скруткові тютюну до файки. Я роздавав скрутки по черзі як підступали, а котрийсь з братчиків наливає горівку. Трапився один робітник, як то кажуть, злодійської жили, підступив другий раз і взяв скруток тютюну, а послідному вже не стало, за що о. ігумен казав мене покарати, а робітникам з Нанчілки більше не приходити. Косарі з Нанчілки, боячись утрати зарібку, знайшли у злодія два скрутки, за що добре його побили, а мене жалували, що скупий о. ігумен мене невинно покарав. Така-то в давних часах була педагогія, що в школах були різгами не раз до крові. Але ми повиходили на людей, бо бачили, що наші учителі-монахи були нашими батьками, виховували нас в страхі Божім, тримали остро; молодіж не розпускали і добре вчили. Я вийшовши з лаврівської школи чувся добре підготований до гімназії й до учительського семинара. Мені наука в семинарі ішла легко, бо я вийшов з твердої школи о. Панковича, він навчив мене працювати на кусник хліба при сільським господарстві, цінити кожду працю і щадити.

Михайло Скорик

6. Мій Лаврів

Написав: д-р Іван Копач¹

Тільки два роки (1879/80 і 1880/81) я вчився «під Лавровом». Але ті два роки рішили про цілу дальшу мою долю. Тому й хочу дещо розповісти про онту мою першу школу на знак великої і трівної моєї вдячності для неї. Та наперед мушу згадати про те, як я дістався до неї.

¹ Вчився в Лаврові 1879/80-1880/81 шк. р. Про нього див. висше ст. 142, н. 1.

д-р Іван Копач

Отже я родився дня 4 марта 1870 року в селі Грозьові того самого, що Лаврів, повіту — тоді старомійського, названого відтак старо-самбірським, а тепер уже турчаньського. А Грозьова лежить недалеко жерел Дністра під горою Магурою т. зв. лімнянською,¹ що своїм хребтом творить полудневу її границю. Довгий на кілька кілометрів хребет

¹ Лімна — то підмагурське село, а радше містечко над Дністром, на полудне від Грозьови.

Магури, якого вершок має 1024 метрів понад позем моря, підноситься понад Грозьовою мовби якась величезна скісна стіна на яких 400 до 500 метрів так, що коло Різдва навіть не допускає до села сонця, бо оно в той час цілими днями ховається десь »поза Магурами«. А село йде собі рядком від сходу на захід хата за хатою рівнобіжно до хребта Магури майже в самій половині піль, яких північну границю творить знов »ріка«, що випливає зпоза западного кінця Магури, а перепливши села Бистре і Мшанець та північну границю Грозьови, впадає в селі Головецьку до Дністра як перший поважніший єго доплив з лівого боку. Грозівські поля тягнуться від Магури по »ріку« мов стрічки різної ширини: як пруті, чверти (4 пруті), півчверти, третини і т. д. відповідно до заможности господарів. А хати села ділять ті поля на дві »ровени«: горішну під Магуру і долішну над ріку.

Якже тепер перейти грозівську ріку і вийти горі селом Вицьовом на рівнобіжний до Магури, але на яких 300 метрів низший від неї хребет Оревий, а відтак зійти з него в долину до села Лінинки, то недалеко за нею лежить уже й онтой наш славний Лаврів яких 12 до 13 кілометрів просто на північ від Грозьови. Тою дорогою ішов і я перший раз ще малим хлопчиком з мосю бл. п. небіжкою матерю »на святюк під Лаврів« у день Вознесенія Христового в р. 1877. І я пригадую собі ще й нині дуже добре, з яким величезним зворушенням я побачив тоді вже здалека з Лінинки блискучі від сонця, білі і бляхою криті будинки монастиря мовби якесь велике диво. Неодно ще потім у моїм життю я видів на широких Божім світі, але такого вражіння, як тоді, я вже не мав ніколи у моїй душі. І зовсім природно. Бо чимже був тоді онтой Лаврів для людей із кітловини, що лежить між Магурою а Оревим? У моїй кількалітній хлопячій уяві з курної грозівської »хыжі« він був мало що не всім найвисшим і найціннішим поза насущним хлібом. Бо що тільки було тоді по тих селах хоч трохи »вченого« поза »попівством«, як от: дяки, писарі і т. д., те все майже без виїмку виводило ту свою науку безпосередно або посередно саме »зпід Лаврова«. А щодо свят то вже хіба одна Кальварія раз на рік десь аж коло Перемишля рахувалася величнійшою і важнійшою від нашого Лаврова. Одним словом: для людей зпід тої Магури Лаврів був тоді першим і найблизшим осередком висшої культури. І майже кождий сільський хлопець, що йшов тоді звідтам у ширший і висунтий світ, переходив насамперед через свій Лаврів.

Перейшов свій Лаврів і я. А було то так: В марті 1839 року прийшов до Грозьови молоденький священик Андрей Скобельский, син дякоучителя із села Пелні коло Сянока. На няньку для своїх дітий він взяв собі із Пелні свою наймолодшу сестру Касю, яку віддав відтак у Грозьові за інваліда (з війни з Кошутю) Симона Копача. Я був шестою і послідною дитиною із того подружа. При смерті вітця в р. 1870 я мав щойно 15 неділь, а найстарший мій брат, Федьо, тільки 14 літ життя. Небіжка мати віддалася другий раз за парібка Федя Федоряка і вже тільки єго я знав як нашого »вітця«. Ми сиділи на чверти, але в нашій хаті все було якось бідно і тісно. Нераз, памятаю, бракувало на переднівку навіть вівсяного »ощипка«. Та якось жили ми при запопадливій праці на своїм поли і при надії на Божу поміч посеред всяких злиднів і недостач. Малим я мав, як кажуть, прекрасний голос і, навчивши ся від других якось скоро читати, співав що неділі

о. Теофіль Скобельський
† 1916; див. ст. 119 н. 3, 142 н. 2.

і свята у церкві разом з дяками на славу Божу і людську віху. Так я пережив перших дев'ять літ мого життя у Грозьові і так могло йти там і далше. Та в осени 1879 року десь «межи Матками» згоріла нам наша хата, і то таки в білий день пополуни, як ми всі були в поли при роботі під Магурою. То сусід наш, податковий пияк, підпалив п'яний свою хату і повисівся, а від того вогню зайнялася й наша хата. Треба нам було йти зимувати десь у комірне. А що нас було «челяди» досить, то й порішено віддати мене «під Лаврів» до школи, а то тим більше, що й тодішній наш священник, правдивий душпастир, бл. п. о. Т. Дорик, не раз говорив до нашої матери: «Ей, Касю, Касю, будете мати гріх, як свого Івана не дасте вчити до школи». А небіжка тільки й мріяла про те, якби свого Івана вивести якось на «ксендза», що був єї найвисшим ідеалом тут на землі.

Отже десь коло Воздвиження того року відвів мене небіщик вітчим

Федоряк до Лаврова, а тодішній директор лаврівської школи, о. єромонах Я. Березовський, прийняв мене відразу до другої класи. Школа була «нормальна» т. зн. чотирокласова і вчила в III і IV класі також по німецьки так, як по містах. Фреквенцію єї становили побіч місцевої молодіжки також хлопці із околичних сіл, що мешкали по лаврівських хатах. Мене умістив небіщик вітчим «на станції» у господаря Лініньського, батька звісного потім судового радника і посла, Петра Лініньського. А «вікт» доносили мені з Грозьови що неділі на переміну вітчим і найстарший мій брат Федько — оба через те мої найбільші добродії, бо без тої їх посвяти тоді для мене я ніколи не бувби тим, чим я є нині. Наука йшла мені дуже легко. І тому в третій класі другі хлопці вже прозивали мене жартом по німецьки «Erzbischof».

В літі 1881 року, як я вже скінчив

о. Юліян Іван Скобельський ЧСВВ.
† 1884; див. ст. 83, 119, 142 н. 2.

третю клясу в Лаврові, небіжка мати поїхала зі мною до Губич коло Дрогобича у відвідини до свого брата, священника Андрея, того самого, що колись був у Грозьові. Там у своїх родичів на феріях був також найстарший вуйків син, монах Іван з Бучача, котрого моя мати малою дівчинкою колись няньчила у Грозьові. І от стала она тепер дуже просити того «єгомосця» Івана, чи не помігби він їй тепер вивести мене якось «у люди». А був він якраз учителем у василіяньській гімназії в Бучачі. Тоді він кавав мені на пробу зараз написати і перевести німецьке речення: »Die Sonne beleuchtet und erwärmt die Erde« (сонце освічує й ogrіває землю). Я написав і перевів без жадної похибки. А він здивований сказав до мене: »Ти підеш до першої кляси гімназії в Бучачі«. Так і стало ся. І се рішило про цілий дальший хід мого життя. Та завдячую се якраз онтим двом першим рокам моєї науки у Лаврові. Честь єму за те!¹

7. Мої спомини зперед 40 літ

Написав: о. Антін Федоряк²

Спонуканий Вп. проф. Ів. Филипчаком списати спомини з свого побуту в славній лаврівській школі, я зробив се дуже радо, щоб у 50-ліття віднови Чина св. Василія В. бодай в сей спосіб виявити свою вдячність для тих своїх добродіїв, що перші вказували мені, своєму маленькому ученикови, дорогу у світ та положили основу під мою будучність.

Маючи 8 літ зістав я круглим сиротою без батька і матери та ховався під опікою мого найстаршого по матери брата бл. п. Федя, який не позволяв мені дармо хліба їсти і пустувати, а заправляв до роботи, на яку мої сили вистарчали. В літі я пас звичайно гуси, яких бувало по 20-30 або й більше штук. А що з пастуха гусей я став пастирем людських душ, то у тім не моя заслуга, а лише велика Божа ласка. Бог у своїй незглубимій доброті вибрав мене негідного з тисяч і припустив так близько Себе!... А в своїй непонятій мудрости виконав Він свій плян не якимсь чудом, а звичайним природним способом. Місто батька-матери Бог дав мені опікуна по своєму Серцю в особі рідного по матери брата Івана Копача, який будучи щойно академиком, що удержувався тяжким трудом з лекцій — мав відвагу потягнути і мене у світ до школи і так довго не перестав мною опікуватися, аж доки не вивів мене в люди...

* * *

Було то в 1891 р. підчас ферій. Одного гарного літного дня брат Іван сидів у саду висше нашої курної хати в Грозьові і читав собі газету, а я недалеко него бавився. Нараз брат прикликав мене ближше, показав мені видрукований великими буквами наголовок газети і кавав прочитати. Я вже вмів тоді цілу друковану азбуку і потрафив зложити букви »Д-Ъ-Л-О«. Се був мій перший іспит у життю. Відїзджаючи з ферій, брат наказав, щоби я ліпше привчився читати і писати, а він возьме мене до школи.

¹ На просьбу автора друкуємо його спомини без жадної зміни. — Ред.

² Вчився в Лаврові 1892/93-1893/94 шк. р. Див. висше, ст. 134 н. 1, 139 н. 5, 145, н. 1.

Слідуючого року приїхав брат Іван знов на ферії (тоді вже у військовому мундурі), пішов до Лаврова і там записав мене до народної 3-класової школи ОО. Василяян. Станцію з харчем винаймив мені у Ілька Лінинського, громадського писаря і дяка у василянській церкві (бо у Лаврові ОО. Василяїни провадять також парохію).

о. Антін Федоряк

За цілорічне моє удержання заплатив брат мабуть всього 30 злр. а. в. У тогож Ілька Лінинського мешкали зі мною Олекса Матишак¹ з Грозьови і Василь Гудз² з Вицьова, з тою ріжницею, що вони були на своїм харчі, який їм час до часу привозили згл. приносили з дому. До лаврівської школи ходили тоді крім нас трьох ще два хлопці з Головецька долішного, а то Василь Бурмич³ і Микулич.

Хоч я вмів лише українське друковане письмо, про польську мову не мав поняття, а з рахунків вмів заледво числа, яких я сам вивчився після сторін букваря — всеж таки тодішній о. парох і учитель школи Впр. о. Маркіян Шкірпан⁴ прийняв мене до II класи, а то певно на просьбу брата Івана з огляду на мій вік (я мав тоді вже 12 літ!). Та при Божій помочи і вмілім провадженню шкільної науки я робив щораз

красші поступи і до кінця року я доповнив всі браки та зрівнявся під оглядом знання з моїми товаришами. ОО. Василяїни вчили дуже добре. Вони трималися при науці засади »*non multa, sed multum*«. Вже в II класі ученики писали диктати і тому набирали великої вправи. В тих часах не легко було навчитися поправно писати, бо у нашій школі обов'язувала

¹ Тепер поважний і примірний господар, дяк і коваль у Бистрім (парохія Михновець).

² Скінчив гімназію в Перемишлі й права у Львові і був комісарем скарбовим у Бялій, а тепер живе в Перемишлі.

³ Є поважним господарем, дяком і гром. писарем в Терці повіт Лісько. У парохії є правою рукою священика.

⁴ Про нього див. висше, ст. 139.

ще етимологічна правопись, в якій приходили аж чотири знаки на звук >і< (і, ї, й, ѓ), дві букви на звук >и< (и і у) та кінцеві букви >ъ< і >ь<, твердий і м'який знак (йор, їр). У III класі ми учились початків німецької мови, української граматики (частини мови, відмінні іменників, прикметників ітд.), а з рахунків 4 ділення і дробів.

Лаврівський монастир, положений в гарній китловині між горами, покритими буковим та смерековим лісом, гарна мурована церква з високою середною куполом, на якій здалека блищить у проміннях сонця золочена куля під хрестом, перед церквою гарна статуя св. Василя В. в горідці повнім чудових цвітів, а даліше Отці Монахи та гарно, поважно і побожно відправлявані ними богослуження, читання псалмів і співання стихир на два крилоси, до того церковний сільський хор, у яким співав басом мій господар — те все робило на мене, молоденького гірського хлопчину, дуже велике і миле вражіння. До смерті не забуду, яке велике вражіння робила на мене поважна церковна пісня «Свѣте тихій», яку монахи співали з відкритими головами серед церкви (бо підчас псалмів і стихир мали голови накриті каптурами). Та над усе найбільше подобалося мені, а так само і моїм товаришам, величаве богослуження в часі відпустів, які в лаврівській церкві відбуваються кілька разів до року. Бо деж і коли до сеї пори міг я бачити Службу Божу з діяконами? До нині пригадую собі, як дуже мені подобалося, коли я бачив, як молоденькі тоді монахи оо. Филипів, Михняк або Давида гарно, складно, поважно та побожно діяконували! Целєбрував підчас такого відпусту звичайно бл. п. о. Д. Лепкий зі Старого Самбора. Тому ніщо дивне, що ми оба з Василем Гудзом потім самі старалися наслідувати гарний спів монахів. Вернувши зі школи, ми оба ішли собі нероздільно над потік в лози і там пописувалися своїм співом. На переміну ми співали єктенії або один другому піддавав словом: «Премудрость» голос на Апостола, або знов наслідували ми діаконів при читанні св. Євангелія.

Під оглядом морально-релігійного виховання лаврівська школа ОО. Василян стояла високо. Що неділі і свята ми були на Службі Божій і Вечірні. У будні ходили ученики (звичайно по два) перед наукою до церкви і вчилися послугувати до Служби Божої. По науці вступали ми громадою до церкви, заохочені нашим добрим о. учителем, і тут клякали перед престолом Матері Божої та співали стихиру: «Радуйся Царице». У неділі перед вечірнею була завжди катехизація для старшої молоді; однак і ми — хоч вчилися релігії в школі — з найбільшою втіхою бігли на катехизацію, де одержували в нагороду за пильність образочки, якими ми незвичайно тішились. А як гарно вміли Отці Василяни катехизувати! До нині пригадую собі, як о. А. Мурій¹ оповідав нам про Каїна та Авеля, про Авраама й про жертвування Ісаака, про спалення Содоми. Його оповідання було дуже займаюче, цікаве, живе, а притім незвичайно популярне й тому легко вбивалося в пам'ять.

При церкві вже за моїх часів було Братство Христового Серця й Апостольство Молитви. Між іменами членів, там вписаних, правдоподібно² можнаб і моє ім'я віднайти, з чого я нині, на старість, гордий.

¹ о. Аркадій Антін Мурій ЧСВВ. * 17 VI 1867, † 2 XI 1908 в Бучачі. — Р. Л.

² Те слово просив автор подати, листом з 1 XII 1932, бо напевно не знає, чи він записався до Апостольства Молитви в Лаврові 1894 р., чи рік пізніше в Бучачі. — Ред.

ОО. Василіяни займалися також справою народної просвіти. Над входовими дверми до нашої школи красувалась велика чорна таблиця, а на ній здалека видно було білими буквами напис: «ЧИТАЛЬНЯ». Чи се була Читальня «Просвіти» чи парохіяльна, сього я в тім часі не міг знати. Я тоді перший раз чув те слово, а його значіння я не розумів. Такий вузенький світогляд я виніс з рідного села, а з того легко зміркувати, як то тяжко приходить селянській дитині йти впарі з міськими дітьми. Щастя лише у тім, що селянська дитина сю недостатку поняти надроблює звичайно пильністю.¹ У тій читальні відбувалися не раз під проводом ОО. Василіян сходини старших громадян. Там відбувалися також проби селянського хору, а навіть один з монахів (о. Методій Сапрун) викладав дуже приступно в формі катехизму теорію співу. Я також користав із тої науки і той катехизм переписав собі. Ся наука мені опісля дуже придалася, бо, коли по укінченню школи в Лаврові я пішов до Бучача, то там взяв мене Пр. о. Володимир В. Стех ЧСВВ.² до свого церковного хору, щоби я, як знавець нот, підтримував альт; а часом давав мені переписувати деякі пісні зі Служби Божої для хору.

За мого побуту в Лаврові був навіть уладжений у Читальні концерт чи вечерок. В програму входили співи пісень: «Боже великий, Тебе ми просим», «Щасть нам, Боже, щасть нам, щасть», «Ми в луг підем всі з косами»,³ та деклямації й коротка комедійка про жида-арендаря, якого ролю знаменито грав мій господар. О. Шкірпан призначив був також мені деклямацію вірш-сміховинку Ст. Руданського: «Чи голосна церква?» На проби з деклямаціями я ходив з другими хлопцями до монастирської розмовниці, де молоденький тоді бл. п. о. Плятонід Філяс⁴ учив нас виголошування. Як я вийшов на сцену й як деклямував перед битком наповненою салею, того не памятаю, мабуть я говорив як у горячці; одне пригадую собі докладно, що моя деклямація спричинила була загальну веселість. Можливо, що не так подобалось моє виголошення, як радше сам декляматор: маленький, рум'яний бойко, з довгим ясним волоссям, до того у народнім гірським строю.

На великий жаль, коли я був у III кл., наш добрий і загальнолюблений о. парох М. Шкірпан зістав перенесений з Лаврова до якогось іншого монастиря.⁵ Ми всі дуже його жалували, а то тим більше,

¹ Також слово «отець духовний» було тоді для мене незрозумілою новістю. Я його почув перший раз у Лаврові і думав, що то лише монахів так називають, бо вони своїм поведінням справді вітцівським з людьми на се заслугоють, а на селі не називали священика інакше як лише: «єгомость».

² Про нього див. вище, ст. 139 н. 7.

³ о. А. Федоряк, автор сих спогадів, у своїм листі з Лісковатого, з 22 X 1934, звідомляє підписаного, що згад. хором у Лаврові проводив тоді о. Єфрем Чаплинський ЧСВВ. — Р. Л.

⁴ о. Пл. Філяс ЧСВВ. * 27 IX 1864 р. в Добрачині, пов. Сокаль, † 16 V 1930 р. в Дрогобичі. У василіянським Чині був професором філософії в Лаврові й богослов'я в Кристинополі. Ігуменував у Львові й Жовкві. Був перший редактор жовківського «Місіонаря» (1897-1900; опісля редагував його також 1921-26 р.). Відзначився, як місіонар і проповідник, письменник і патріот. Від 1904-1920 р. був протоігуменом у василіянським Чині. В часі світової війни був апостольським адміністратором у Відні для галицьких українсько-католицьких єпархій. 1919 р. працював в українським парламенті в Станиславові. Огляд численних письменних праць його подамо в бібліографії писань реформованих василіян, що її приладжуємо до друку. — Р. Л.

⁵ До монастиря в Буковій. Див. Catalogus OSBM. Cracoviae 1895. 3. — Р. Л.

що ми дістали за учителя о. Теодосія Куницького,¹ вже старшого монаха, якого ми дуже боялися. Директором нашої школи був тоді теперішній Архимандрит, Всесв. о. Діонісій Ткачук, який часом приходив на госпітацію до школи.

По укінченню школи в Лаврові я вернувся до рідного села й через ферії помагав братови в господарстві. З початком ферій (1894 р.) приїхав брат Іван (вже укінчений студент філософії) і вистарався для мене про панське білля та убрання, бо досі я ходив завсіди ще в селянським одінню. Спорядженням сеї першої моєї виправи занялася Вп. п. Флюнтова, жена нашого тодішнього о. пароха. З братом Іваном ми пішли пішки до Лаврова по шкільне свідоцтво,² яке я до нині переховую як найціннішу памятку з моїх хлопячих літ. Дата виставлення свідоцтва 25. липня 1894. Ч. 3., кляса III.; підписані на нім о. Т. Куницький і о. Д. Ткачук. В Лаврові подякували ми Отцям Василям за науку і вітцівську опіку, вступили ще до моїх господарів Лінинських відклонитися і так я розійшовся з лаврівською школою, а лишилися лише гарні спомини, з якими я поділився з Ш. Читачами, та вдячність у душі для моїх перших учителів.

Лісковате, дня 25 жовтня 1932.

¹ Про нього див. висше, ст. 139, н. 1.

² Те свідоцтво, формату 34×21 3/4, о. А. Федоряк прислав Редакції «Записок ЧСВВ.» Текст його такий:

Кляса III

СВѢДОЦТВО ШКОЛЬНЕ.

Число 3

Федорякъ Антоній уроджений дня 1880 року въ Гронзѣвой обрядѣ гр. катъ ходивъ въ шкѣльнѣмъ роцѣ 1894 до 3-тои клясы народной парохіальной школы въ Лавровѣ. Провадивъ ся пѣдъ взгладѣмъ обичаѣвъ в зорово прикладѣвъ ся до наукъ съ пильностію вытревалою зробивъ въ нихъ поступъ наступающей именно

Въ науцѣхъ религіѣ		дуже добрій
» » языка руского		дуже добрій
» » » польского		дуже добрій
» » » нѣмецкого		добрій
» » рахункѣвъ		дуже добрій
» » географіи и исторіи		дуже добрій
» » исторіи природы		дуже добрій
» » писаня		дуже добрій
» » рисункѣвъ і геометріи		дуже добрій
» » спѣву		дуже добрій
» » гимнастики		дуже добрій
» » ручныхъ работъ		—

Занедбавъ школьныхъ годинъ 0 а зъ тыхъ 0 оправдавъ

На пѣдставѣ тыхъ поступѣвъ узнае ся єго за зрѣлого до переходу в IV клясу.

Школа народна три клясова въ Лавровѣ дня 25 Липця 1894

Управляющей учитель:

О. Т. Куницкій

Учитель клясы:

О. Діонісій Ткачукъ Ч. С. В. В.

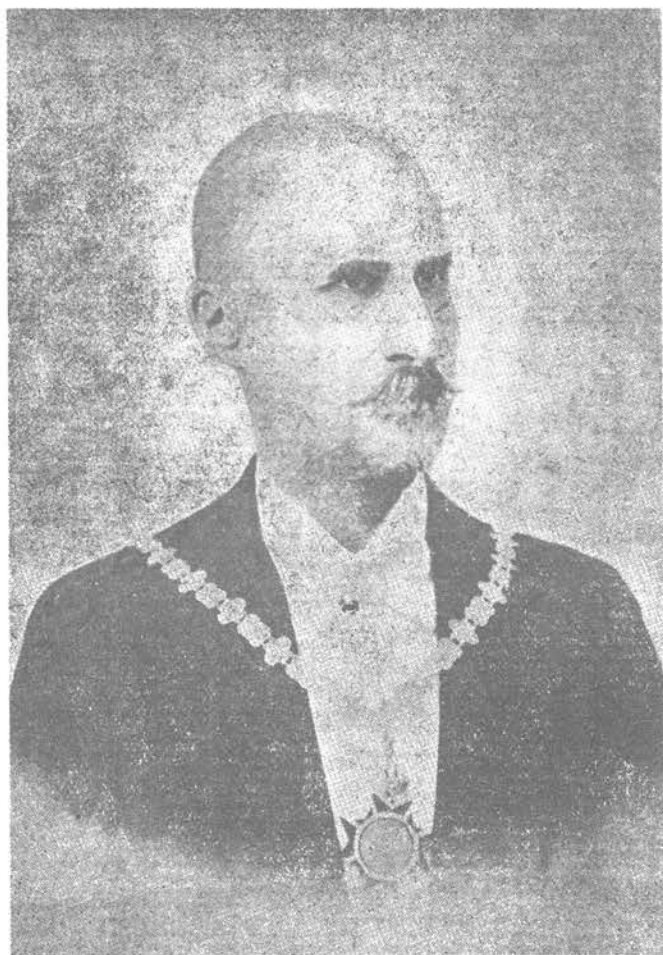
Зъ друкарнѣ Ставропигійского Института.

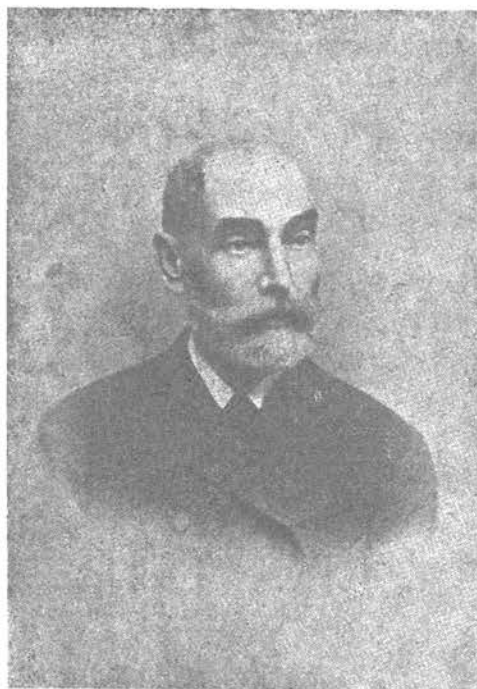
о. Єремія Ломницький ЧСВВ.
Директор у лаврівській школі † 1916; див. ст.
127, н. 2. Світлив: А. Ф. Горбунов, Симбірськ.

бр. Йосафат Іван Мицак ЧСВВ.
Учень, опісля учитель у лаврівській школі
† 1933; див. ст. 124, 141, н. 1.

Омелян Калужняцький
Див. ст. 82, н. 1.

Осип Кречковський
† 1914; див. ст. 90 н. 3, 119 н. 2.

Степан Сас Дубравський
Ученик у лаврівській школі;
див. ст. 81, н. 2.

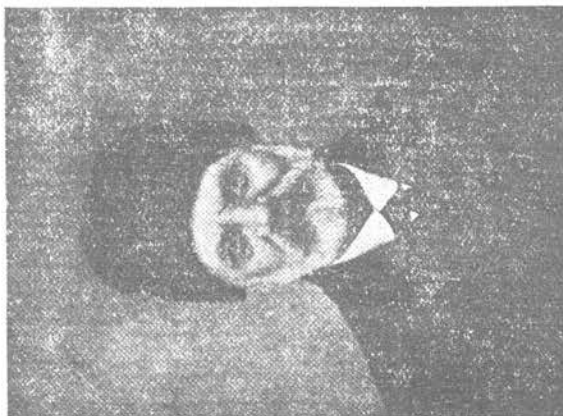
о. Мирон Подолинський
† 1919; див. ст. 122, н. 1.

Василь Яворський
† 1926; див. ст. 122 н. 5 і 152.

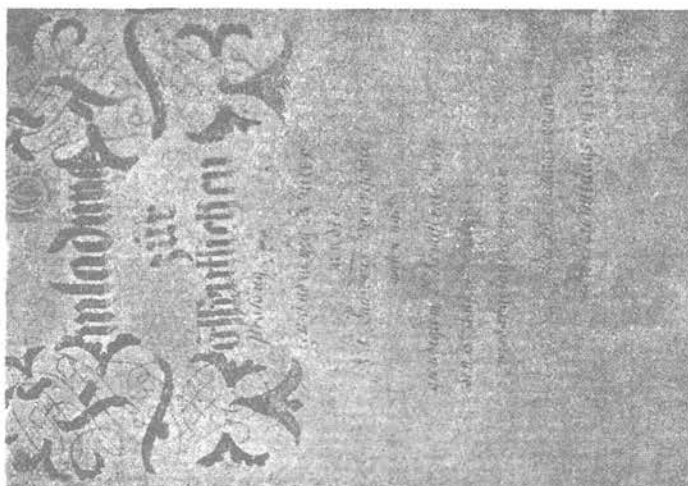
о. Михайло Ортинський
† 1923; див. ст. 141, н. 6.

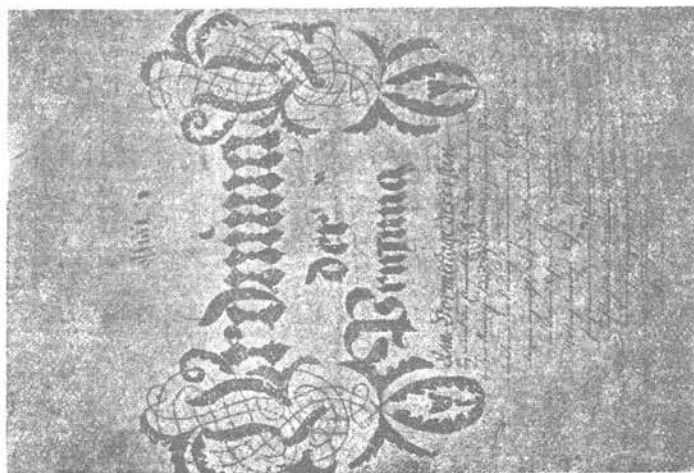
Григорій Павляк
† 1922; див. ст. 153.

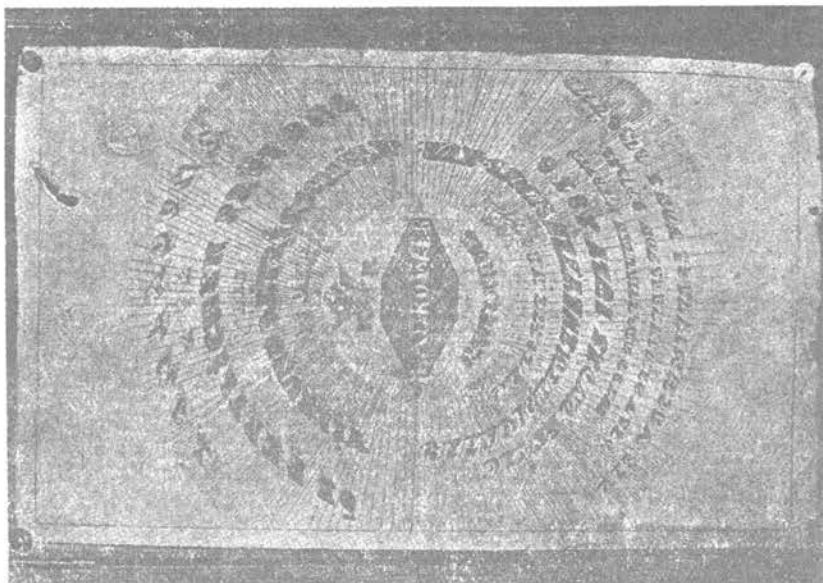
Перше друковане шкільне свідоцтво в школі в Лаврові з 1823 р.

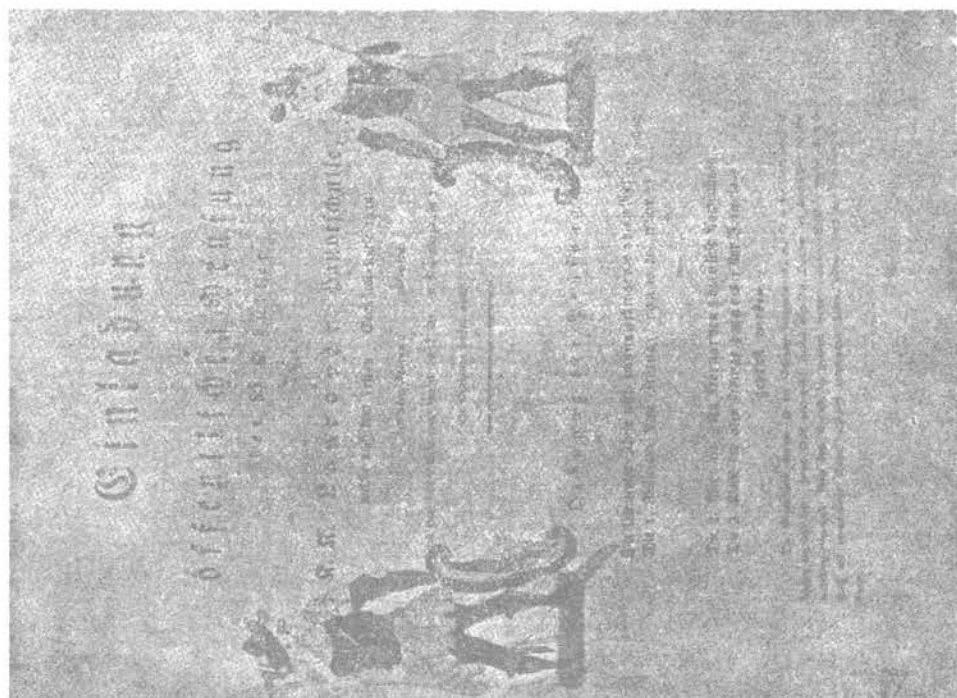
Перша сторінка в Einladung zur öffentlichen Prüfung у школі в Лаврові з 1835 р.

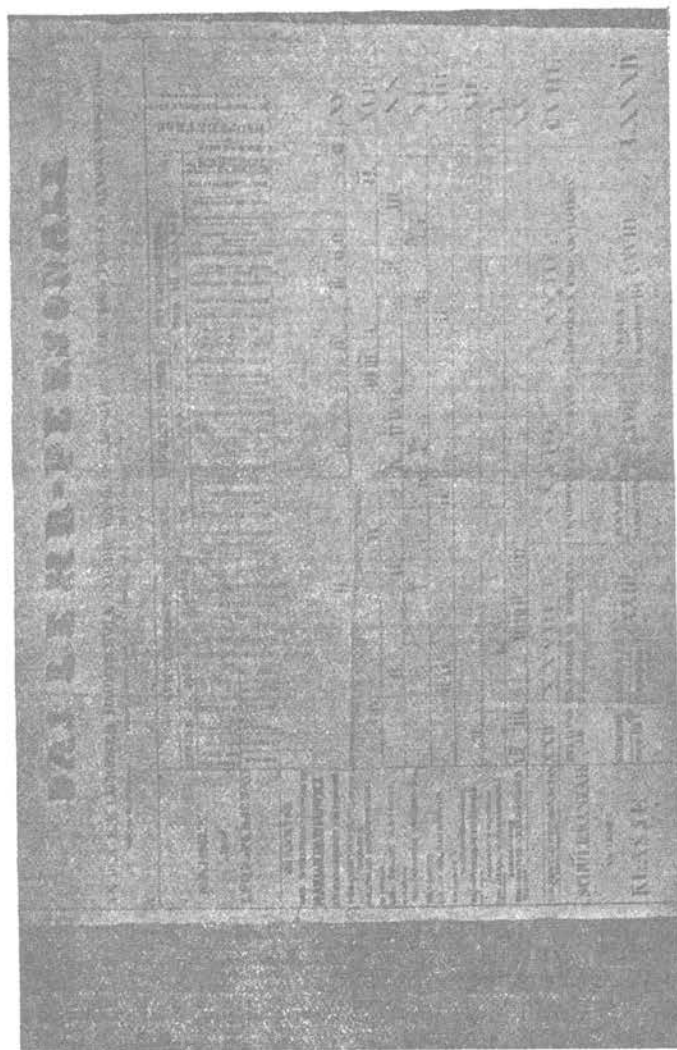
Четверта сторінка в тім самім з 1835 р.

Перша сторінка в тім самім з 1836 р.

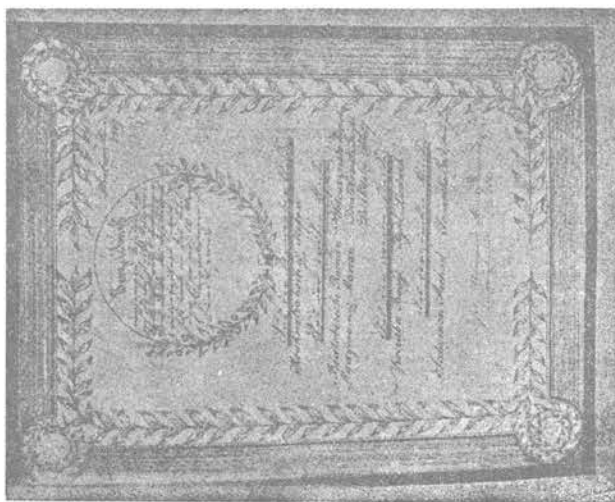
Перша сторінка в тім самім з 1838 р.

2 і 3 стор. в тім самім з 1836 р.

159 сторінка в «Золотій Книзі». Тут вписані відзначені учні за II піврік 1847/48 шк. р.

160 сторінка в «Золотій Книзі». Тут вписані відзначені учні за I піврік 1848/49 шк. р.

144 Замість позицій 28-30 у нотці має бути: 28) Проф. Фридрих Паульзен: Політика і етика. Ibid. 1906. Ч. 178-184. Позицію 31 справити на 29 і т. д. — Список праць д-ра І. Копача треба доповнити ще цими працями його: 1) З великого часу. Віденський Ілюстрований Календар тов. «Просьвіта» на р. 1915. Відень 1915. 43-49; 2) Пойорданські рефлексії. «Діло». LIII. Львів 1932. Ч. 50; 3) В честь Митрополита Кир Андрея. «Мета». V. Львів 1935. Ч. 29 і окремо з доповненнями: Львів 1935. 32; 4) Промова на Академії в честь Митрополита Кир Андрея в Тернополі 26 IV 1936. Ibid. VI. 1936. Ч. 20; 5) Меморіал до Кураторії Львівського Шкільного Округа у Львові. Ibid. 1936. Ч. 28.

АРХІТЕКТУРА ЛАВРОВА

І. Заснування Лаврова

Архітектура Лаврова, зокрема головна церква св. Онуфрія, **п**авно звернула на себе увагу дослідників своєю старовиною та до певної міри загадковою формою. Однак брак документальних історичних відомостей про закладення церкви та віддаленість Лаврова від більших мійських центрів та залізниці, робили цю цінну пам'ятку української архітектури мало доступною та давали притоку до різних, часто фантастичних, гіпотез і тверджень про час і походження будови.

Лаврів — село і монастир Чину св. Василя В. на бойківському Підгір'ї, сьогодні турчанського повіту, у віддалі 12 кілометрів на південний захід від міста Старий Самбір, — лежить над річкою Ліниною, що є допливом Дністра, впливаючого в цій околиці.

Література про Лаврів є досить обмежена, а фахова історично-мистецька література, за виключенням статей К. Мокловського і М. Соколовського, майже не існує. Не зважаючи на це Лаврів постійно фігурує у різних оглядах і підручниках, як один з найстарших монастирів Перемиської Землі. Спеціально лаврівська церква св. Онуфрія займає поважне місце у всіх оглядах з історії українського мистецтва, хоч іноді з невідповідним освітленням стилю і доби повстання.

Так, наприклад, у підручниках історії українського мистецтва М. Голубця¹ і Д. Антоновича, слідом за Мокловським і Соколовським, датується церкву кінцем XIII ст., як будову переходового стилю від романського до готики. Д. Антонович думає навіть, що в «основі лаврівська церква ще зовсім романська».² В першому виданні свого підручника історії всесвітнього мистецтва (Прага 1925, ст. 217-218) підписаний висловив сумнів щодо дати кінця XIII ст., тому і сам огляд будови приділив до доби XIV-XV ст., вважаючи будову у стилістичному відношенні зразком візантійського типу.

На цьому місці не будемо спинятися над критичним розбором літератури предмету та подавати в ширшому розмірі історії монастиря. Одне і друге виконав майже вичерпуюче М. Голубець у «Записках ЧСВВ.» II 30-69, 317-335. Зрештою, наприкінці подаємо можливо повну бібліографію, а нижче спиняємося на головніших моментах з історії монастиря для освітлення питання про час закладення нашої будови.

Положення Лаврова у впливу Дністра, себто в кінцевому пункті єдино можливих у старі часи засобів сполучення, мимохіть наводить думку про стародавність самої оселі. І хоч тепер Лаврів є в глухому закуті Бойківщини, але, скажимо, у княжі часи, завдяки системі річок, які служили одночасно просікою серед віковічних лісів — Лаврів міг бути порівнюючи не таким уже недоступним, тим більше, що Підгір'я тут лише починається. Тому нічого дивного, що лаврівська обитель уже з давніх часів вважалася одною з найбільших на Галицькій Україні, а ще до кінця XVIII ст. звала себе «княжою» (*monasterium ducale*).

Фундатором монастиря вважали кн. Льва Даниловича на підставі

¹ М. Голубець. Начерк історії українського мистецтва. Львів 1922. 135.

² Д. Антонович. Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага 1923. 32.

грамоти цього князя, виданої в Перемишлі 1292 р. Тепер доказали, що ця грамота Льва повстала в перших роках XVI ст., як фальсифікат і що взагалі всі відомі грамоти кн. Льва підроблені.¹ Однак цей факт все таки ще не виключає можливості заснування монастиря в княжу добу і навіть фальсифікат грамоти має деяке значення, як місцевий устний переказ, записаний у перших роках XVI ст. Можемо, наприклад, звернути увагу на подібний випадок з фальсифікатом грамоти 1360 р. кн. Федора Коріятовича про заснування мукачівського монастиря. Однак інші історичні звістки стверджують велику будівельну чинність цього князя, як на Поділлі (замки Смотрич, Кам'янець, Бар, Чорнокозинці, Вінниця, Калюс), так і на Закарпатті в 1393-1414 рр., коли він засновував там замки, монастирі і парохії.

Менше значення має легенда про заснування лаврівського монастиря ближче незнаним «кн. Лавром» або «Лавромом», що записана в тій же грамоті кн. Льва і в «Хроніці» монастиря. Правдоподібно маємо тут діло зі спробою пояснити назву місцевості від однозвучного імени князя. Подібні пояснення істнували у старшій літературі постійно і не диво, що така легенда записана в хроніці Лаврова. Хоч з питанням генези географічних назв треба бути завжди дуже обережним, все таки ми схилиємося до думки, висловленої ще Лобеським і К. Мокловським, що назва «Лаврів» походить від слова «Лавра», як звичайна, а в даному випадку природня і вповні оправдана назва більшого монастиря східного типу.

Перша документально-історична звістка про лаврівський монастир появляється в перших роках XV ст., в грамоті кор. Ягайла, виданій у Сандомірі, в другій половині серпня 1407 р., де серед маєностей перемиського владичства згадується монастир св. Онуфрія в Лаврові (Lawrow Monaster sancti Onuwrzego).² Вдруге згадується Лаврів у грамоті самбірського старости, Сташка з Давидова, 21 січня 1422 р., з приводу суперечки між перемиським єпископом Іллею і селянами с. Стрілковець. Серед різних свідків тут згадується «намѣстникъ лавровъскый Ефтимій и старци лавровъсци».³

В XVI ст. Лаврів згадується вже постійно в різних грамотах і привілеях. В 1523 і 1549 рр. конфірмається згадана грамота кн. Льва 1292 р. 1535 і 1539 рр. королева Бона призначає спеціальну комісію для означення меж монастирських земель. Про подібні справи з посіlostями монастиря знаємо з документів 1549 і 1550 років, при чім під цією останньою датою легалізується королівським привілеєм оселю коло монастиря, утворену з працюючих для монастиря слуг і ремісників та вперше згадується церква св. Онуфрія.⁴

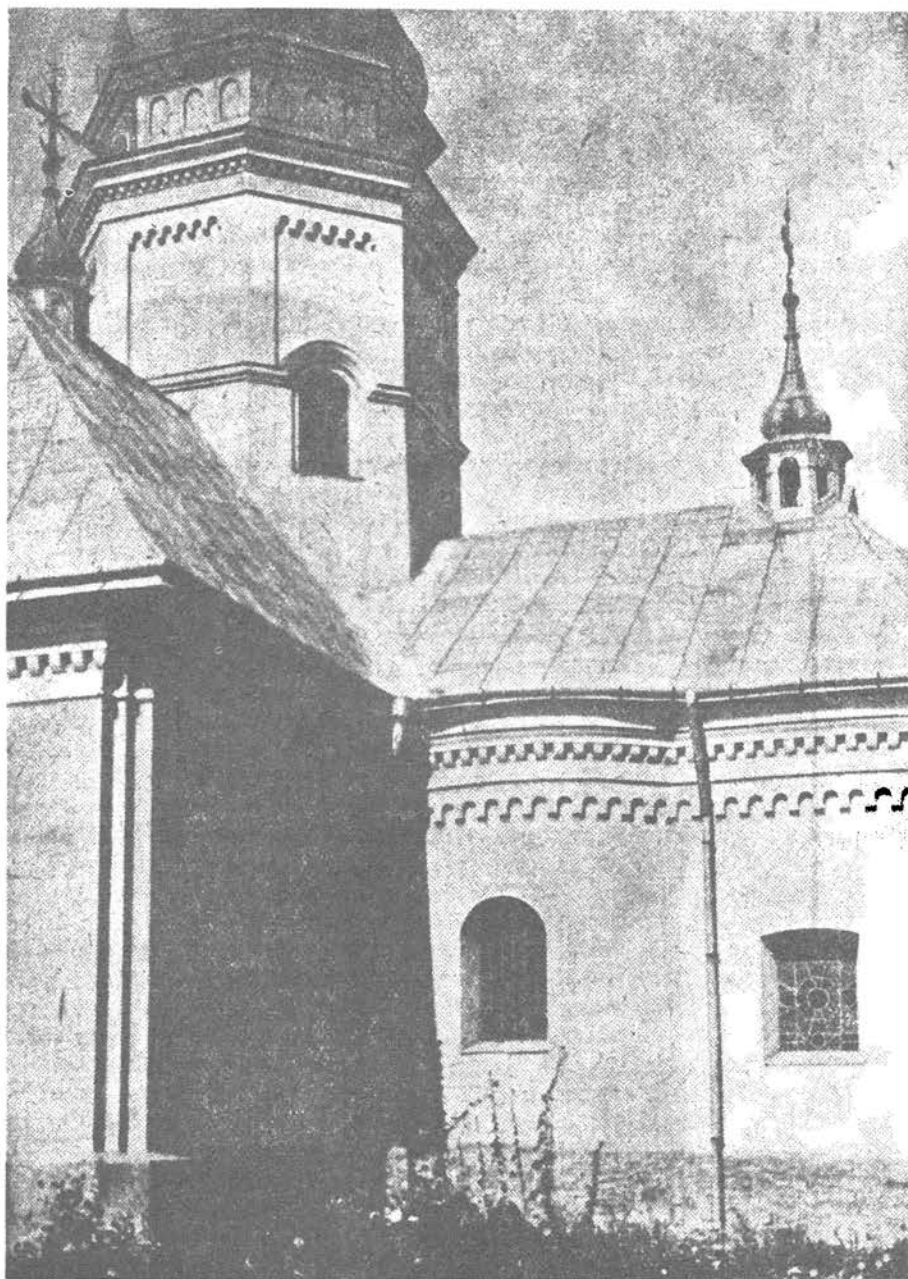
1553 р. королева Бона записує монастиреві село Нанчілку з парохією тамки. Коло цього часу, як впевняє лаврівська хроніка, а за нею такі автори, як Коссак, Площанський та ін., «перенесено монастир» з гори, поміж лісами Грабовою і Бучиною, де нині цвинтар і каплиця св. Івана, на видніше місце під горою, де стоїть монастир і до сьогодні. Але ще 1549 р. напад татар на Лаврів застав оселю притулену до мо-

¹ М. Грушевський. Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва? »Записки Наукового Товариства ім. Шевченка«. XLV 1-22.

² Akta grodzkie i ziemskie VII, ч. XXVII, 50-51.

³ Акты Западной России I, N. 31, с. 45.

⁴ »Записки ЧСВВ.« II 40-42, 318.

1. Лаврів. Головна церква св. Онуфрія з південного сходу.

настирських мурів, а в слідуючому році, як вище зазначено, цю оселю затверджує королівський привілей. Звідси можна зробити висновок, що монастир перенесено під гору раніше середини XVI ст.

Місце первісного монастиря на горі, в сучасному нам вигляді, представляє собою прямокутну поляну, оточену з чотирьох боків фосою і слідами валів. З двох протилежних боків прямокутника залишилися також сліди в'їздів від колишніх брам. Всі ці прикмети і саме розположення поляни на вершку не стрімкої гори, говорять про те, що тут власне був невеликий монастирський оборонний замок чи «город», з деревляними забудуваннями та земляними укріпленнями.

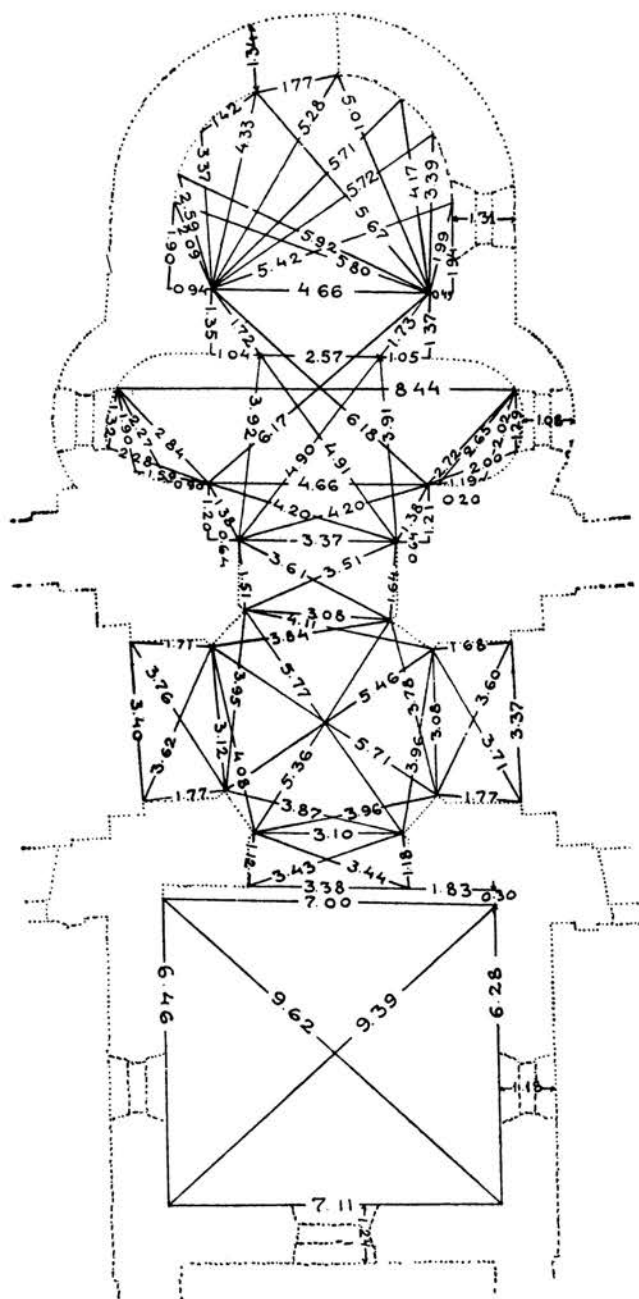
З первісних деревляних будов не залишилося, розуміється, ані сліду, тим більше, що по запискам хроніки монастиря, самий монастир перенесено на нове місце під гору в середині XVI ст. Цікаво, що опис монастиря перемиського єпископа Антона Винницького 1659 р. згадує «monaster S. Onufrego Górny nazwany»; очевидно, що йде мова про існуючі ще тоді старі забудування первісного монастиря поміж лісами Грабовою і Бучиною, що його ми описуємо.

Середню частину поляни колишнього монастиря займає монастирський цвинтар, з деревляною капличкою-трупарнею та мурована невеличка церква св. Івана Хрестителя, в центрі поляни. На цьому цвинтарі ховають монахів монастиря і до нині.

Церква св. Івана Хрестителя спочатку була деревляна і такою згадується в інвентарі 60-их років XVIII ст. за часів ігумена Полікарпа Волянського.¹ В описі монастиря 1801 р. і «Візитації» 1804 р. говориться про церкву св. Івана на горі, як сильно занедбану, з порученням, щоб її зреставрувати. І дійсно, в листі настоятеля о. Т. Голдасвича до митрополита в 1814 р. проситься дозволу посвятити «зреставровану» (і) церкву св. Івана Хрестителя. Тепер ціла будова потинкована, але, як видно у деяких місцях вільних від тинку, вона зложена з різної цегли і різного каменя. Серед виразно новішої цегли в східних частинах мурів (цоколі) є старша цегла, малинового кольору і міцної, одностайної маси, розміру $31 \times 7 \times 15\frac{1}{2}$ см, при чім деякі цегли з вужчого боку (площа $7 \times 15\frac{1}{2}$ см) поливані. Цю цеглу можна датувати добою ренесансу або й давніше. Отже заходить важне питання: чи сучасна церква св. Івана Хрестителя не була побудована з решток, або й загалом із матеріалу старших руїн, зокрема — з мурованих склепінчастих підземель (гробівців)? Тому і реляція о. Голдасвича до митроп. Ангеловича 1814 р., де говориться про «зреставровану» церкву св. Івана, має немало важне значення. У всякім разі, якщо десь і шукати слідів «княжого» монастиря у Лаврові, то лише на цьому давньому місці, поміж лісами Грабовою і Бучиною.

Сучасна церква св. Івана — у пляні однонавна, з гранчастим вітварем і звичайним двоспадистим дахом — не уявляє собою більшої мистецької вартости. Зате в середині будови — досить інтересні різьби і мальовила народного характеру, у виконанні місцевих майстрів. Особливо інтересний ажурово різьблений з дерева іконостас і передовсім св. ворота (гл. рис. 8). Хоч основа композиції тут ще бароккова, але орнаментальні мотиви скомпоновані досить вільно і легко, з ужи-

¹ Див. Actorum Monasterii Lawroviensis Liber II, ст. 40-44: Fundatio et Status Monasterii Lawroviensis. За описом З. Стржетельської ця церква була побудована 1707 р. (Staromiejskie, 285).

2. Схема обмірів головної церкви.

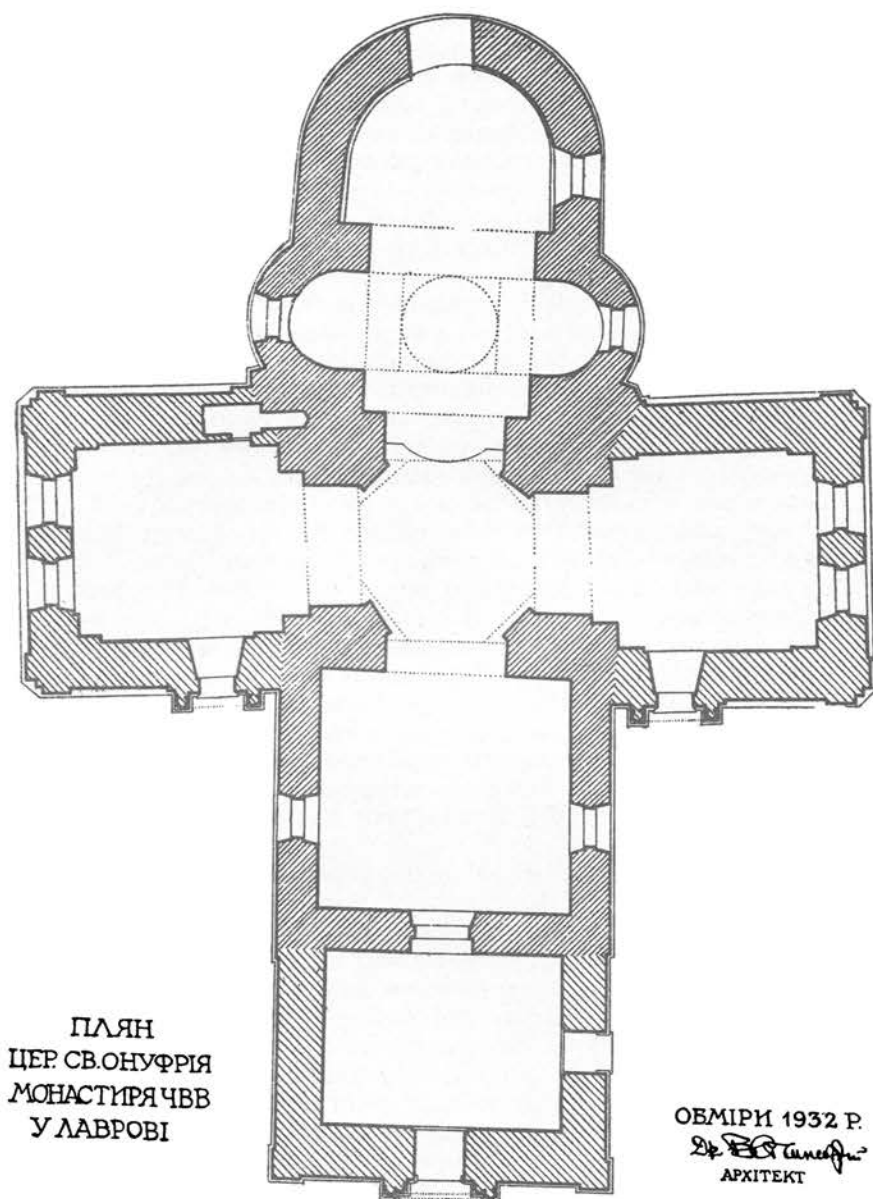
ванням типово-українських рослин і цвітів, з якими, але гармонійно підібраними барвами, переважно у землисто-жовтавих і помаранчово-червоних відтінках. Так само різьблене обрамування напрестольного образу Різдва св. Івана Хрестителя. На самому образі, теж народного (людового) характеру, підпис: *Мѣа Мѣрта Днѣа кѣ. Рокѣ Бѣжѣа 'мѣкѣ. Пѣдѣнаси Рѣжнѣловѣчѣа сѣчѣцѣа ѣ іконописѣцѣа вселѣнски...* З цього підпису можна заключити, що той самий »січець (себто різьбар) і іконописець вселенський«, Атанасій Ружнилович, був і виконавцем різьбленої рами і цілого іконостасу 1829 р.

Більш претенсійно, хоч і не так зле виконаний образ бічного (північного) престолу »Введення во храм Пресв. Богородиці« з підписом: *Malował X. Jozaphat Kochanowicz Z. S. B. W. Wikary Ławrowski R. 1815. Marga D. 24.* Отже, маляр Йосафат Коханович був монахом лаврівського монастиря ЧСВВ.; про це свідчить також його метрика, збережена в монастирі. Крім цього, на образі зазначено ще таке: *Вѣдновивѣ Грыцѣ Шведѣ съ жѣною Юстиною 'мѣни сей образѣ Прч. Дѣвы Маріи оправлѣный Иваномѣ Шведомѣ и Еѣо жѣноѣу Ксеніѣю Р. 1813.*

II. Опис церкви св. Онуфрія

Як ми бачимо з повищого, історичні відомості про заснування монастиря дуже обмежені, часто невистарчаючі і навіть суперечні. Ще менше знаємо про будову головної церкви св. Онуфрія. Властиво такі автентичні відомості починаються заведви з середини XVI ст., тоді, як про час заложення будови нема певних документальних вказівок. Щодо монастирської »Хроніки«, яка зложена щойно в кінці XVIII або на початку XIX ст., то її відомості, починаючи з неправої грамоти кн. Льва, також не дають обґрунтованих на підставі автентичних документів відомостей про будову головної церкви. Описи будови теж дуже загальні, невистарчаючі і то не тільки з XVIII ст., але середини і кінця XIX ст. Навіть досліди і обміри К. Мокловського перших років нашого століття, виконані перед останньою реставрацією, зовсім недостаточні. Вони настільки поверховні, що навіть не подано докладного опису будови, який давав би точне уявлення про стан будови перед останньою ґрунтовною »реставрацією« 1910-1914 рр.; тому неясно, що власне при цій реставрації було змінено. Але найголовніше, що обміри і рисунки архітекта К. Мокловського, кажучи делікатно, дуже неточні, а деякі навіть зовсім не відповідають дійсності. Досить вказати, що у пляні з західнього боку церква має за обмірами Мокловського лише одне приміщення, тоді як у дійсності є два — бабинець і передсіння. Загалом плян будови у виконанні Мокловського зовсім схематичний і приблизний. В ньому не тільки не міряні кути і різниці вимірів симетричних частин, але навіть абсолютні величини головних вимірів далеко неточні. Далі, поперечний перекрій не зовсім відповідає плянові в його вимірах. Реконструкція первісного вигляду будови є досить довільна і неоперта на точних даних. Те саме можна сказати і про деталічні рисунки Мокловського. Все те викликає певне недовіря до цілого досліду цього автора, що був, як зрештою більшість дослідників кінця XIX і поч. XX ст., під пресією романтизму, »реставраторства«, користуючись більше власною інтуїцією, як точною науковою методою.

При наших дослідах будови у вересні 1932 р. підписаний, не покла-

3. План головної церкви.

даючись ані на історичному матеріалі, ані на попередніх дослідях, перевів наново точні і докладні обміри пляну та дослідив матеріал і конструкцію цілої будови, щоб на підставі чисто архітектурної аналізи відповісти на складне питання часу повстання будови та історії перебудов. Обміри переведені системою просторового мірення (себто мірення просторового об'єму, а не лише мірення стін), при допомозі трикутних площ, що дає зовсім точну репродукцію ортогональних проєкцій будови зі всіми неправильностями і хибами, які повставали під час будування. На рис. 2 (див. ст. 197) подаємо схему обмірів найстаршої частини церкви, де показані способи обмірів і головніші розміри, з точністю до одного сантиметра.

Загальні маси будови в сучасному вигляді (рис. 1-5) представляються ось як. Центральна частина є в формі досить неправильного і нерівнораменного восьмигранника, де чотири взаємнопротилежні вужчі боки мають виступи в вигляді пілястрів. Чотири інші ширші боки восьмигранника творять півкольні луки, оперті на грубі пільони. Ця центральна частина завершується банею, з високим підбанником, теж восьмигранної форми, з чотирма вікнами. Підбанник (вісімку) вінчає глуха барокова восьмикутна баня і така ж маківка.

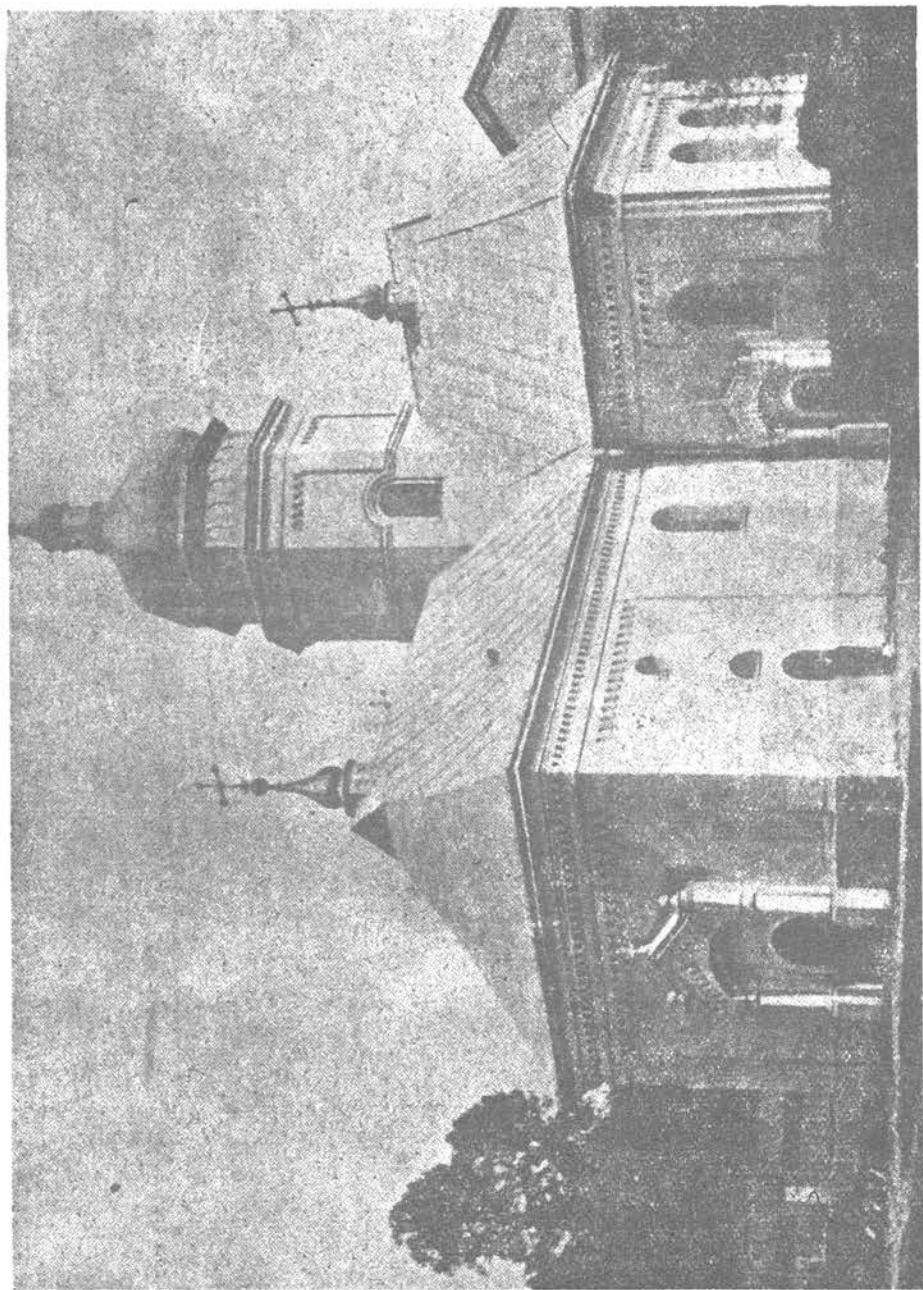
Зі сходу центральної частини будови маємо складну форму пляну вівтаря і кліросів, — так званий триконх або трилист (рис. 3). Півкольні заокруглення цих трьох конх або апсид перекриті сферичними (банястими) склепіннями у формі чвертькулі. Крім того, середня частина поміж бічними конхами — так званий трансепт, має ще одну глуху баню у формі півкулі чи власне пів яйця; ця баня спирається на квадрат, котрий утворюється з двох луків (зі сходу і заходу), що відділяють центральну і вівтарну частину церкви і двома парами лучковатих склепінь (перемурків), що перекинуті через трансепт. Вівтарна апсида має зі сходу прорубаний вхід з боку монастирських забудовань і одне вікно з півдня (рис. 1, див. ст. 195). Бічні конхи мають по одному вікну з півкольним завершенням.

З заходу центральної частини припирає бабінець майже квадратної форми і передсіння прямокутної форми. Бабінець перекритий звичайним кошиковим плескатим склепінням і має два вікна з півдня і півночі та двері з заходу. У передсінні є двос дверей на захід і південь і півкольне вікно над південними дверима.

З півдня і півночі центральної частини є симетричні крила-притвори прямокутної форми. Кожне крило має пару вікон і двері з заходу, назовні з порталом (рис. 4). Притвори перекриті сферичними, досить низькими (мало випнутими), банястими склепіннями.

Таким чином, ціла будова хрещатої форми, з трьома прямокутними раменами і одним (східним) у формі триконхи. Всі рамена перекриті звичайним хатним, досить стрімким дахом (вівтарний дах — заокруглений, рис. 5), з невеликими »фаціятами« (обрізами даху) і 4 маківками на гребені даху над фронтончиками, себто по одному над кожним раменем (крилом) будови.

Точні обміри пляну дали ясну відповідь про хронологію забудовань і стилістичні особливості кожної частини. А саме, центральна частина, вівтар і бабінець виказують великі неправильності повздовжньої осі будови, прямокутних кутів і півкольних апсид. Ті неправильності є типові для майстрів византійської школи або византійського

4. Головна церква св. Онуфрія з південного заходу.

способу будовання. Залежать вони від особливої техніки пляніровки (розмічання) будови і способів виведення мурів, склепінь, луків і т. ін., що їх східньо-византійська школа пристосовувала відмінно від школи західньо-європейської. Тому власне всі апсиди лаврівської церкви не дають геометрично-точної півкольної форми.

Центральна частина з чотирма концентрично розставленими пілястрами, що виступають від пільонів (стовпів), не мають ані відповідних закінчень у формі капітелів ані площових переходів, тому, правдоподібно, сама баня була побудована пізніше від нижчих частин мурів цієї середньої частини будови.

Натомість північне й південне крило будови (притвори) і передсіння, з досить точними простими кутами і симетричними частинами, вказують на новішу техніку будовання, що може походити з XVII-XVIII ст. Правда, у бічних притворах є також деякі неточности у розмірах, але вони пояснюються тим, що притвори мусіли бути добудовані до центральної частини церкви дуже неправильної форми і щоб замаскувати оці неправильности, архітект XVII-XVIII ст. повинен був «розбити» ці неточности на прямокутні частини добудов.

Висновки, що їх ми робимо на підставі точних обмірів, підтвержуються також дослідями матеріялу будови, які підписаному пощастило перевести у горішніх частинах мурів, під дахом (на горищі) церкви.

Отже, головна вітарна апсида зложена з ломаного або «пільного» каменя, уложеного досить неправильно, з дуже негладкою поверхнею стіни з середини будови. Склепіння апсиди починаються (п'ять склепіння) у значному віддаленні від верхніх кінців мурів, а зложені вони з сучасної цегли, розміру $28 \times 15 \times 6\frac{1}{2}$ см.

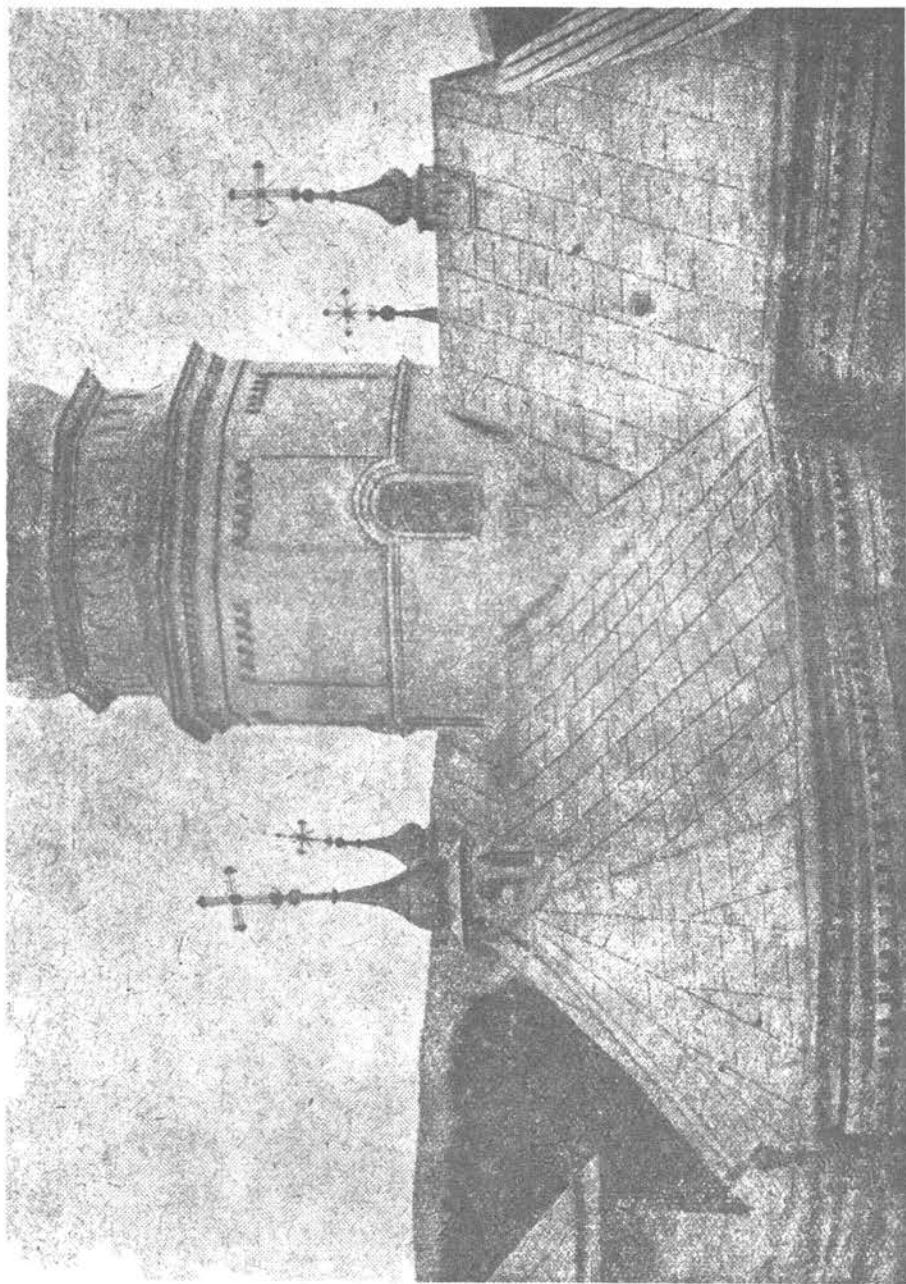
Бічні конхи (апсиди) зложені почасти з ломаного каменя, почасти з цегли, а ужили її, очевидно, для зрівнання неправильних шарів каменя. Ця цегла досить суцільна, щільна, великого розміру: $30\frac{1}{2} \times 16 \times 8\frac{1}{2}$ см. Таку саму цеглу зустрічається в мурі над луком, що переділяє вітар від решти церкви, але тут цегла переважно найновіша, розміру $28 \times 15 \times 6\frac{1}{2}$ см. Видно, що цей мур над луком повстав недавно, бо шви цегли не заходять до мурів і дають тут при стику з муром — щілину. В малій «сліпій» бані трансепту (перед вітарем) і ближчих мурах цегла розміру $30 \times 14 \times 6\frac{1}{2}$ см, теж досить міцна і суцільна.

Головна баня з підбанником зложена з цегли кольору цинобри, цегли досить м'якої і рихлої, розміру $28 \times 14 \times 6\frac{1}{2}$ см. Така сама цегла в мурах і банях бічних прибудов-крил (з півночі і півдня) і на мурі, що переділяє бабинець від передсіння.

Якість, характер і головно формат цегол дозволяють розподілити їх хронологічно в такому порядку: Найстарша цегла, розміру $30\frac{1}{2} \times 16 \times 8\frac{1}{2}$ см, може походити щонайменше з XVI ст. і давніш. Цегла, розміру $30 \times 14 \times 6\frac{1}{2}$ см. теж досить давня, коло XVI-XVII ст. Цегла $28 \times 14 \times 6\frac{1}{2}$ см. новіша, XVII-XVIII ст. Нарешті, сучасна цегла, розміру $28 \times 15 \times 6\frac{1}{2}$ см.

Мальовила і різьблені іконостаси церкви походять з різних часів. Передовсім відріжнимо глуху відомість анонімного автора, що описуючи лаврівську церкву в 30-х роках XIX ст., занотував у правій «каплиці» вітар з іконою Богородиці з XIV віку, яку малював Русин Іван Потаток.¹

¹ Pierwsza przejazdka po Galicyi. Рукопис Бібліотеки Оссолінських у Львові, ч. 2865, ст. 59. (За М. Голубцем).

5. Деталь головної церкви з північного сходу.

Деякі старіші ікони XVI-XVIII ст., що раніше були в церкві, тепер перебувають в архіві-бібліотеці монастиря. Старий іконостас головного вівтаря зберігся лише частинно і походить з 1750 р. В бабинці є образи кінця XVIII ст. в двох вівтарях св. Миколая і св. Василя В.

Незвичайно цінні фрагменти фресок на стінах бабинця церкви. Ці фрески були почасти знищені, почасти посічені для нового тинку під час нової безвартісної поліхромії маляра Яблонського 1872 року. Вперше ці мальовила відкрив архітект о. Казимир Морозовський ЧСВВ. 1910 р. під час реставрації цілої будови. Один фрагмент фресок відчистив був М. Голубець 1925 р.

Про час повстання фресок досі висловлювалися самі ріжнотанітні припущення. К. Морозовський і митроп. Андрій Шептицький датували їх кінцем XV або початком XVI ст., записки про реставрацію будови у лаврівській хроніці — кінцем XVI ст., консерватор Й. Пйотровський — кінцем XVII чи навіть початком XVIII ст., М. Голубець — XV ст.

Фрески збереглися на трьох стінах бабинця, при чім найбільші фрагменти — на північній стіні і найменші — з заходу. На цій останній залишилися два фрагменти мальовил. Один, розміром коло $2 \times 1\frac{1}{2}$ м, з постатями, що йдуть з півдня на північ та пас з драперією, що правдоподібно колись обігав навколо цілого бабинця. Другий фрагмент, коло 50×75 см, змальовує сидячу постать, можливо — постать Богородиці.

На північній стороні відкрито досить велику частину образу, правдоподібно «Собор Пресв. Богородиці», з трьома, досить добре збереженими посталями Святителів, у довгих, білих ризах. Коло «Собору Богородиці» дуже понижені фрагменти «Розпяття» і ще якогось образу. В горі — орнамент з рослинними мотивами (див. рис. 7).

На південній стіні — дуже фрагментарні рештки образу Пресв. Богородиці і св. Йосифа і якийсь образ, що представляє три коні з їздцями. На тій самій стіні є кілька зле розбірних дат. Одначе можна сумніватися щодо їх автентичности. Не є це частини якогось дедикаційного або фундаційного надпису, також сумнівно, щоб були це підписи малярів. Найбільш певности має дата: Anno D. 1586, тепер заледве помітна, занотована також під час відкриття фресок 1913 р. («Хроніка», серпень 1913 р.). Інший надпис: A. D. 1696. Цей рік інтересний для нас тим, що ним датують перебудову чи власне розбудову церкви, при чім досі не знали звідки повстала ця відомість. Чи не була ця дата «A. D. 1696» на стіні бабинця — джерелом для «Хроніки» монастиря і для ріжних авторів старшої літератури XIX ст?

М. Голубець подає, що привезену ним заправу поліхромії хемічно аналізував у Львові знавець старої іконописної техніки, архітект В. Пещанський, на думку котрого заправка фресок є «типова для того рода памятників XV, навіть раньших віків.»¹

Стилістичні особливости стінопису — спосіб малювання, композиційні засоби, рисунок, кольористика — все те говорить зовсім ясно про византійську іконописну школу. Зокрема, тло образу «Собор Богородиці», з «ідеальних» архітектурних мотивів і декоративною драперією (рушником поміж архітектурними мотивами) вказують, що тут ще не були такі помітні західньо-європейські впливи. Тому мальовила можна датувати першою половиною XVI ст. або й давніше. Знову ж тип

¹ «Стара Україна». Львів 1925, ч. XI-XII, ст. 191.

фігур і обличчя та рисункова маніра наближає наші фрески до буконських і атонських: дуже видовжені фігури і обличчя, з великою верхньою частиною голови. Всі ці прикмети, а також деяка штивність і сухість лінії говорили б, що мальовила роблені в традиційних византійських формах, але з деяким запізненням, як деякий архаїзм. Тому щодо часу лаврівські фрески дають пізніший етап творчости, порів-

6. Загальний вигляд монастиря оо. Василіян у Лаврові.
Знімка д-ра А. Княжинського 1931 р.

7. Деталь орнаменту фресок головної церкви в Лаврові.

нюючи їх, наприклад, з українськими фресками в Люблині 1418 р. або в Кракові. З цієї причини не можна лаврівських фресок датувати давніш як серединою XV ст. Найбільш правдоподібно, що вони повстали в кінці XV або на початку чи в середині XVI ст.

III. Провенієнція заложення

Дуже характеристична в пляні церкви св. Онуфрія є східня, вівтарна частина, т. зв. триконх. Перший Брокгаус звернув належну увагу на цей тип будов, а генезу його розвитку намітив Й. Стржиговський.¹

¹ J. Strzygowski. Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte. Leipzig 1903. 26, 233-234.

Триконхова форма, як будівельна ідея, була відома ще в римському мистецтві (напр. вілля Адріана, палата Діоклетіяна в Спліті). Найстарші християнські храми у формі триконха з'являються в Єгипті, коло Теб. В IV-V ст. їх зустрічається на римських цвинтарях, у східних церквах і т. зв. меморіях у Малій Азії і Сирії, в церкві Різдва Христового у Вифлеємі, в Теодосіївському монастирі коло Єрусалиму IV-VII ст.¹ Пізніше стрічаємо її на Заході, в будовах каролінгської доби в Італії, в Німеччині над Райном, Франції, Іспанії, далі в Греції і Македонії.² Відомий був цей тип також у Херсонесі з VI ст.³ і Далмації (Придразі, Ніна).⁴ Цей первісний тип триконха пізніше розвивався в різних напрямках. Він дав, між ін., зовсім центральну форму і тип т. зв. ротонд з конхами.

У византійському мистецтві триконх розвинувся в добу византійського ренесансу в напрямку видовження нави і навіть вітарної апсиди. Найбільш усталився цей тип у монастирських будовах на Атоні, — цьому колись визначному осередку християнства східного обряду.

Атонські церкви тринавні, з трьома апсидами зі сходу і бічними конхами з півдня і півночі. Кожна з апсид, як відомо, мала в монастирських богослуженнях своє літургічне призначення. Середня, велика нава приміщувала вівтар, ліва, східня нава чи конха, т. зв. протезіс (*πρόθεσις*, *prothesis*), із жертівником, а третя з правого боку — діаконік (*διακονικόν*, *diakonikon*). У бічних конхах мали своє місце співаки і читачі, для чого попри півкольні стіни конхів уставляли відповідні лавки для сидіння, т. зв. стасидії, а посередині стояли півкружляки-аналої (рис. 12).

Замітна річ, що першим дослідником Атону і богослужбового обряду атонського монастиря був українець, київський монах, Василь Григорович-Барський, рідний брат відомого київського архітекта Івана Григоровича-Барського (1713-1785). Василь Гр.-Барський, що мав великі малярські здібності та залишив різні рисунки і шкци з натури,⁵ мандрував по різних краях, був на Атоні і там власне зарисовував план головної триконхової церкви (коло 1723-1747 р.), з зазначенням цілого богослужбового обряду.⁶

Н. Кондаков у своїй більшій праці про Атон пише: »Книга В. Барського очевидячки є найбільш точним описом атонської обителі, старовини Атону... точність їх (описів) така, що ними можна користуватися навіть з метою стилістичних определень«.⁷ Тому Кондаков залюбки подає описи Барського, тоді як сам обмежується лише до самих загальних характеристик без докладніших і точних описів. Зрештою, Кондакова мало цікавить архітектура, більше іконопис, різьба і прикладне мистецтво.

Найстарші атонські триконхові будови, як подає Брокгаус, походять з XIII-XIV ст.⁸ Кондаков вказує, що головний собор монастиря

¹ E. Weigend. Das Theodosioskloster. »Byzantinische Zeitschrift« XX (1920) 167.

² Ibidem, 170-189.

³ В. Січинський. Ротонди на Україні. Київ 1929.

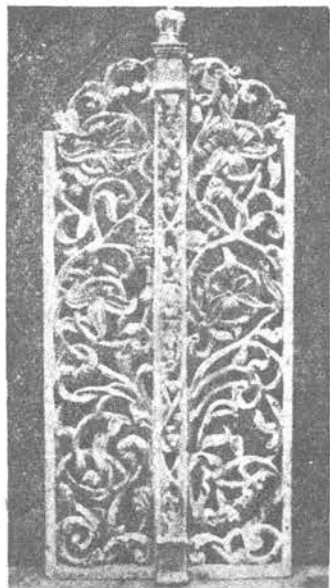
⁴ М. М. Васи́н. Архитектура и скульптура у Далмацији од почетка IX до почетка XV века. Београд 1922. 13-15, 83-85.

⁵ Странствованіе Васи́лія Григоровича-Барскаго по святымъ мѣстамъ Востока, 1723-1747. Спб. 1885-1887.

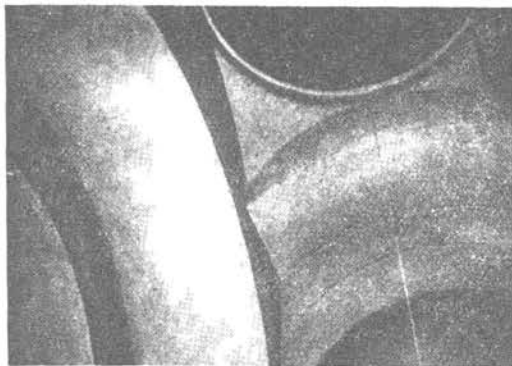
⁶ Е. Голубинскій. Археологическій Атласъ, таб. XXI.

⁷ Н. П. Кондаковъ. Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ. Спб. 1902. 4, 36.

⁸ H. Brockhaus. Die Kunst in den Athos-Klöstern. Leipzig 1891. 24-26; B. Sajzew. Athon. Paris 1928.

8. Св. двері церкви св. Івана Хрестителя.

9. Система склепінь трансепту головної церкви св. Онуфрія.

10. Рисунок церкви св. Онуфрія; літографія 1842 р.

11. Заголовний лист рукописного лаврівського «Помянника» 1661 р.

«Хіладар» побудований сербським королем Милутином 1293 р.¹ Зіставлення плянів семи триконхових церков на Атоні є вміщене в статті румунського архітекта Balș'a.² Кондаков характеризує атонські церкви як «присадкуваті, тяжкі, з низькими банями, без ніяких зовнішніх прикрас, з яскравими і безладними мальовилами в середині по всіх стінах і склепіннях і назовні, в передсіннях і відкритих папертях.»³

¹ Кондаковъ, О. с., 38.

² Buletinul comisiei monumentelor istorice. București 1912. VI, 21, ст. 42-43.

³ Кондаковъ, 29.

Звичайно вважають, що з Атону триконхова церква поширилася в усіх тих краях, де переважали византийські впливи — Греції, Болгарії, Македонії, Сербії, Боснії, Альбанії і Молдаво-Валахії. Однак ці припущення ще й досі не зовсім доказані. Річ в тому, що на Атоні більшість церков фундували різні володарі і то не тільки грецькі, але також сербські королі, молдавські, валаські і мадяро-валаські господарі, котрі привозили сюди своїх майстрів, свій смак та різні впливи західного мистецтва, зокрема південно-італійського, венецького тощо.

Коли на Атоні триконх виробляється у досить великих тринавних будовах (рис. 12), то на Балкані значно упрощується, так що замість трьох нав залишається лиш одна і тому вівтарна апсида займає цілу ширину нави. Загалом балканський триконх досліджений дуже мало і тепер ще передчасно зясовувати еволюцію його розвитку. В Болгарії найстарші триконхові церкви відомі в монастирі Поганово (рис. 15) і Велюса, що походять з XIV-XV ст., а будували їх також і в новіших часах.¹ У Сербії є вони в Семедрії, Крушевачі, Раваниці (рис. 13) та ін.²

Від південних слов'ян і можливо безпосередньо з Атону триконхові будови прийшли на Буковину і звідси на Поділля. Ромсторфер припускає, що найстаршою триконховою церквою на Буковині може бути невелика церква в монастирі Путна початку XIV або кінця XIII ст.³

Однак, більш усталену дату мають дві триконхові церкви в українській частині Буковини, в місті Сереті (рис. 16), побудовані безпосередньо перед 1400 р.⁴ і велика монастирська церква в Путні (рис. 14), фундована господарем Степаном Великим у середині XV ст. З пізніших часів, а то переважно кінця XV ст., мають триконхові церкви такі місцевості в румунській частині Буковини: Петрівці (Pătrăuți) 1487 р., Милешівці (Milișăji) 1487 р., Воронець (Voronet) 1488 р., Бакив (Bacău) 1491 р., Драгомирна (Dragomirna), Молдавиця; в Молдавії: Пятра Нямц (Piatra Neamț) 1497-1498, Дорогой (Dorohoiu) 1495 р. та ін.⁵

Треба підкреслити, що більшість триконхових церков у Буковині і Молдавії побудована з ломаного каменя та мають не тільки різні готичні деталі (форма гостролучних склепінь, вікон, дверей, контрфорси), але навіть романські архаїзми у вигляді аркатурного фризу, тощо.

Переходячи до нашої будови в Лаврові зазначимо, що ще не так давно М. Соколовський твердив, що плян церкви в Лаврові «зовсім винятковий серед церков руських і навіть російських».⁶ Однак останні досліді виявили, що такі триконхові муровані і навіть дерев'яні церкви існують на Поділлі, в Галичині і Закарпатті.

¹ A. Protitch. L'architecture religieuse bulgare. Sofia 1924. 45, 51, 54; Б. Д. Филловъ. Старобългарското изкуство. София 1924. 65-69.

² П. Покрышкинъ. Правосл. церковная архитектура XII-XVIII вв. въ нынѣшнемъ Сербскомъ Королевствѣ. Спб. 1906.

³ Romstorfer. Typus der Kloster-Kirchen in der Bukowina. »Mitteilungen der k. k. Zentralkommission«. Wien 1890. XVI 52.

⁴ Romstorfer. Die Kirchenbauten in der Bukowina. »Mitteilungen der k. k. Zentralkommission«. 1895. 251, Fig. 18; 1896. 72, Fig. 47-48, 252, Fig. 19.

⁵ Romstorfer. Das alte griechisch-orth. Kloster Putna. »Allgemeine Bauzeitung« 1903; Труды і археолог. съѣзда, Москва 1871. I 231; M. Jorga et G. Balș. Histoire de l'art roumain ancien. Paris 1922. 46, 125; G. Balș. Bisericile moldovenești din veacul al. XV lea. București 1928; G. Balș. L'architecture religieuse moldave. Paris 1922. 316-317, 323, 332, 334-346, 361-362.

⁶ Sprawozdanie, VII 538.

Найстарші триконхові церкви Поділля залишилися в Камянці Подільському: церква св. Тройці початку XVI ст., «Стара» катедра св. Івана Хрестителя XVI ст. (рис. 17) і церква св. Петра і Павла другої половини XVI ст. Всі ті будови мали готичні деталі, при чім найліпше вони збережені у Старій катедрі: контрфорси, склепіння з нервюрами, форма вікон, тощо.

Значно упростилася форма триконха в подільських церквах у Зінкові 1521 р. і Межибожі 1669 р., бо тут бічні конхи зроблені у вигляді ніш, невисупаючих назовні будови. Нарешті, останнім відгуком візантійсько-атонського типу церков є катедральна церква в Могилеві-Подільському, побудована вже 1754 р.¹

Пізньої дати є також триконхові муровані церкви на Закарпатській Україні: в Біловезі коло Бардієва 1778 р., в Порожкові коло Перечина 1762 р. та ін.²

В деревляному церковному будівництві триконх виявлявся в той спосіб, що бічні конхи (клироси) були не півокруглі, але прямокутні чи гранчасті. Як на приклад вкажемо церкву св. Юра в Дрогобичі XVII ст., б. монастирську церкву в Топільниці (недалеко Лаврова) 1738 р.,³ на Закарпатті в селах коло Ясиня: Стебна 1856 р. і Лазещина 1835 р.⁴

Культурні і церковні зносини поміж Україною і Молдаво-Валахією відомі з найдавніших часів, але особливо вони були інтенсивні в XV-XVI століттях. Важніший торговельний шлях вів із Львова і Галича на Коломию, Снятин, Чернівці, Серет, Сучаву й Яси; другий шлях — з Камянця на Поділлі через Хотин до Сучави.

Від половини XII ст. Молдавія, чи так звана Русо-Валахія, підлягала в церковних справах галицькій митрополії, а коли польський король на початку XV ст. скасував цю митрополію, Галичина узалежнюється від сучавського митрополита аж до 1539 р.

Загально відомо про взаємини поміж молдавськими господарями і львівською ставропигією через ціле XVI і початок XVII ст. Політичні зносини з Молдавією були особливо інтенсивні за часів гетьмана Б. Хмельницького, коли Молдавія увійшла в сферу політичних впливів гетьмана.

Спеціально у мистецтві дуже помітні впливи української різьби по дереву, друкарства і граверства на відповідне молдавське виробництво. До Молдавії йшли друкарські матеріали і друкарські майстри головню зі Львова і Києва. Друкарні в Довгій Полі і Ясах заклали українці — Тимофій Вербицький, Софроній Почаський та ін. Гравюри молдавських видань дуже часто копіювали українські зразки, для молдавських видань працювали українські гравери — Ілля, Стрельбицькі та інші.

Маємо деякі відомості і про звязки лаврівського монастиря з Молдавією. Серед численних «ктиторів і благодітелів» Лаврова були і молдавські господарі.⁵ В Хроніці лаврівського монастиря згадується господар Константин Басараб,⁶ той самий, що був фундатором ротонди

¹ Е. Січинський. Муровані церкви на Поділлі. Львів 1925.

² Fl. Zapletal. Beloveža. Olomouc 1925. 6-8.

³ В. Січинський, Деревляні дзвіниці і церкви Галицької України. Львів 1925.

⁴ Fl. Zapletal, 7-8.

⁵ Див. І. Луб. Лаврівський Помяник XVII-XIX вв. »Записки ЧСВВ.« VI 314-315.

⁶ Z. Grynberg-Strzetelska. Staromiejskie. Lwów 1899. 208.

монастиря ЧСВВ. в Мукачеві на »Чернечій Горі«, побудованої 1661 р. львівським архітектором Степаном Піяменсом.¹ 1672 р. в Лаврові перебував господар Степан Петричайко, ктитор також інших монастирів і церков у Галичині (Воскресенської церкви в Станиславові, с. Сокола в Золочівщині, угорницького та добромильського монастиря). За лаврівською хронікою, його з жінкою поховали в монастирі 1675 р. в підземеллях церкви св. Онуфрія.

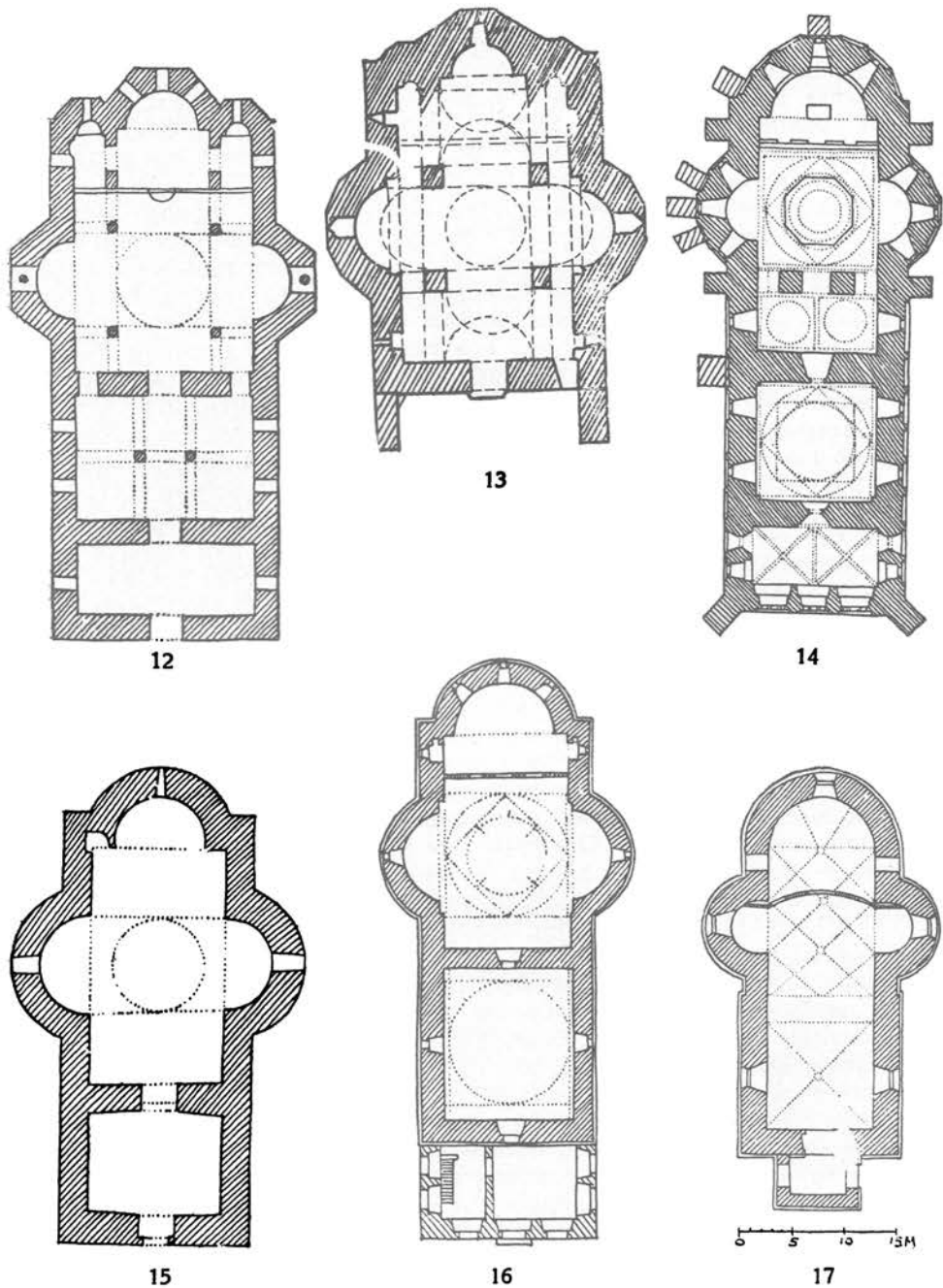
IV. Історія будови головної церкви

Час заложення головної церкви св. Онуфрія майже у всіх авторів датується роком 1298, себто автори приймають дату заложення монастиря за час закладіння самої церкви. Вище ми з'ясували, що ця дата лаврівської »Хроніки« оснoвана на неправій грамоті кн. Льва і не має певних історичних підстав. Але, коли навіть припустити, що монастир був заснований в кінці XIII ст., то він спочатку був на тзв. св.-Іванській горі, що поміж лісами Грабовою і Бучиною. Побудований там з дерева як »город«, він міг вповні задовольняти тогочасним вимогам оборонності і zarazом служити за мешкання через яких 200 років. З хвилиною перенесення монастиря під гору, на сьогоднішнє місце, певно й повстала теперішня мурована церква св. Онуфрія.

Цікаво, що навіть такі дослідники, як Мокловський і М. Соколовський, безкритично приймаючи дату 1298 р. і будучи під романтичною пресією »реставраторства«, дошукувалися в будові »романських« ознак. Такими вважали: півкольну форму вікон і т. зв. лучковатий фриз під гзімсом апсид. Щодо півкольного закінчення вікон, то такі уживалися буквально у всіх відомих стилях. Щодо лучковатого фризу, то Мокловський, на жаль, не подає, чи він був зроблений з каменя чи з тинку. Натомість відомо, що під час останньої реставрації 1910-1914 рр. цей лучковатий фриз зробили навколо цілої будови і навколо головної бані (рис. 1, 4-5). В сучасному вигляді цей фриз, так само і гзімс навколо будови, зроблений з тинку і зовсім однакової форми, як на конхах так і в інших частинах. Однак цей лучковатий фриз у натурі значно відмінний від рисунку Мокловського (Sprawozdania VII 535). Коли в Мокловського він ви́рисований дійсно як романський, то в натурі (в сучасному вигляді) залишає дуже великі сумніви, чи справді він походить з романської доби XIII ст. Передовсім він займає по висоті занадто велику частину цілої стінки. Самі луки зовсім не служать за підпори гзімсу, як це бачимо у романських будовах, але вони більше декоративні, неприродно видовжені, дрібні і загалом здегенеровані. Правда, можна ще припустити, що »первісний« лучковатий фриз десь захований під тинком вітварної частини, але це дуже сумнівне. Ріжніці форми захованого лучковатого фризу і рисунку Мокловського походять просто від неточности Мокловського, так само, як і в його обмірах будови.

Таким чином приходимо до висновку, що цей фриз походить з новіших часів. Знаємо, що різних романських архаїзмів уживали також у південно-словянських і буковинських триконхових будовах XV і навіть

¹ В. Січинський. Ротонди на Україні. Київ 1929. 28-30. Пор. »Записки ЧСВВ.« III 758.

Типи триконхових церков: 12. Атон XIII-XIV ст. — 13. Равниця в Сербії. — 14. Путна на Буковині, сер. XV ст. — 15. Поганово в Болгарії, XIV ст. — 16. Серет на Буковині б. 1400 р. — 17. Кам'янець Подільський, XVI ст.

XVI ст. Зокрема, лучковатий фриз бачимо у буковинських і молдавських церквах, наприклад у Neamț 1502 р.¹ і Драгомірні.²

Зрештою, цей лучковатий фриз є лише невеликим деталем будови і не може вирішати питання в цілому про час заложення церкви. Для цього користуємося значно важнішими і основнішими факторами, а саме: матеріалом, конструкцією і формою цілої будови, які дають відповідь на поставлене питання.

При описі будови ми вже ствердили, що найстарший матеріал є в конхах, центральній частині і бабинці з фресками, при чім спосіб будування стін з ломаного каменя тотожний з відповідними будовами буковинськими і румунськими. Конструкція склепінь і перекрить рівнож нагадують ці будови. На жаль, майже всі первісні склепіння знищені при «реставрації» 1910-1914 рр., все таки ми маємо рисунки Мокловського з перших років XX ст. і записки в монастирській «Хроніці» під час реставрації (1912-1913 рр.).³ З цих даних виходить, що склепіння над вівтарною апсидою було гостролучне, готичне, таку ж форму мав лук, що відділяв вівтар від решти церкви і нарешті пару гостролукув мав трансепт поміж бічними конхами.⁴ Знаємо, що готичні гостролуки зустрічаються в триконхових будовах буковинських і навіть подільських XVI ст.

Нарешті, форма будови у вигляді триконха ясно вказує на тип византійського «ренесансу». При чім неправильности прямих кутів будови і півкольних форм конхів ясно промовляють, що будівничими церкви були майстри византійської будівельної вмілости.⁵ Натомість зовсім безпідставне припущення Соколовського, що лаврівську церкву «мусіли будувати мулярі західньої школи», від яких монахи лише вимагали триконхової форми пляну. Цьому заперечує техніка кладки стін і згадані неправильности форм пляну.

В датуванні будови ми досі навмисне оминали чисто історичні звістки вже тому, що не всі вони певні і що нічого не подають про час заложення церкви св. Онуфрія. Все таки на одну обставину мусимо звернути подвійну увагу, а саме — найбільше історичних звісток припадає на початок XV ст. (1407, 1422 рр.) і особливо на першу половину XVI ст. (1523, 1535, 1539, 1549-1550 рр.). Нарешті, велике значення має 1553 рік, коли то королева Бона записує монастиреві с. Нанчілку з парохією, що могло бути великою матеріальною допомогою для будови самої церкви. Коло цього часу, як подає «Хроніка», монастир перенесено з гори на теперішнє місце.

Зважаючи на те, що в будові нема і не було жадних ренесансових стилістичних рис і деталей, які могли б повстати найраніше в другій половині XVI ст., приходимо до висновку, що 1553 рік є неначе граничним часом, коли могла повстати церква св. Онуфрія. Шукаючи за другим граничним часом в глибину віків, мусимо передовсім звернути увагу на топографічне і хронологічне розподілення триконху На Атоні,

¹ N. Jorga - G. Balș. L'art romain. Paris 1922. 67.

² G. Balș. L'architecture religieuse moldave, 361.

³ Літопис монастиря ЧСВВ. в Лаврові, ч. VI, pp. 1902-1919.

⁴ Sprawozdania, VII. Поперечний і поздовжний перекрій будови, ст. 533-534, рис. 4-5.

⁵ Pop. N. Mavrodinov. L'apparition et le développement de l'église cruciforme dans l'architecture byzantine. (V Congresso Internazionale di Studi Bizantini. Sunti delle comunicazioni per ordine alfabetico degli autori. Roma 1936. 58-59).

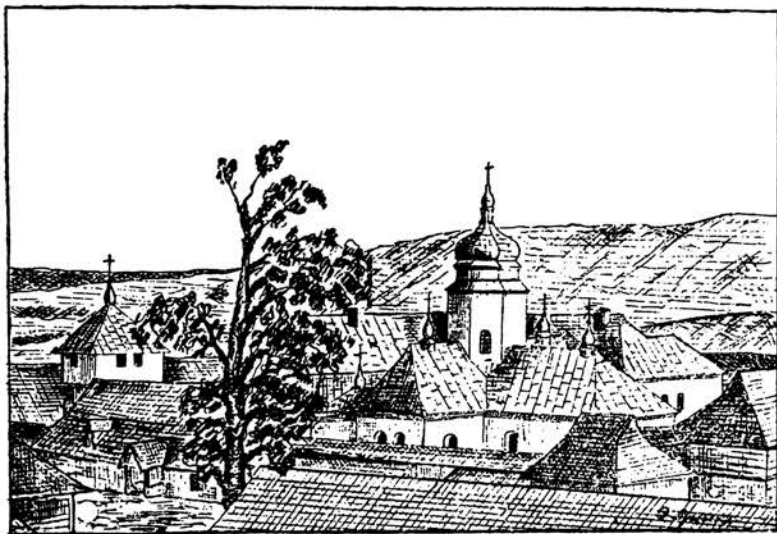
як вже знаємо, найдавніша триконхова церква походить, правдоподібно, з 1293 р., в Болгарії з XIV ст., на Буковині найбільш певну дату мають дві церкви на українській етнографічній території — в м. Сереті, коло 1400 р. і нарешті на Поділлі — в Кам'янці, найдавніша триконхова церква походить з початку XVI ст. Таким чином, початок XV ст. є другим граничним часовим пунктом для датування лаврівської церкви. Якраз XV ст. припадає на час найбільшого розквіту і сили Молдавії під владою господаря Степана Великого (1457-1504) і деякої політичної експансії на галицькі землі. Тоді саме зусилуються культурні взаємини і відбувається обмін культурними цінностями.

Первісний вигляд будови дасться відтворити на підставі наших точних обмірів і дослідів, деяких описів будови XVIII-XIX ст. і записок під час відбудови 1910-1914 рр.

Безсумнівно, до найстарших частин будови належать конхи, виключаючи їх перекриття. Центральна частина будови також первісна у своїй основі, але пільони в середині були трохи перероблені, чи, як каже записка 1912 р., «обрубані». Не виключене, що первісне перекриття було також банясте, але баня мусіла бути значно нижча і під-

18. Лаврівська церква перед реставрацією 60-их рр. XIX ст. Рис. А. Пилиховського.

19. Лаврівська церква в 1890-их рр.
Рис. Є. Луцка.

банник у пляні округлої форми. Під час перебудови у вересні 1912 р., як свідчить монастирська «Хроніка», знайдено саме «стару аркаду з під колишньої бані. Однак мусіли її підмурувати для безпеки, бо була потріскана і в ключу цегли рухалися.» Сучасні бічні квадратні крила

будови повстали, розуміється, в новіші часи, найскоріше в початку XVIII ст., як це свідчить форма заложення, перекриття і матеріал. Однак можливо, що і в первісній будові були якісь крила-прибудівки. Отже в «Хроніці» під м. вереснем 1912 р. читаємо: «По відбиттю тинку в бічній каплиці Серця Іс. Хр. знайшлися також остатки малярства того самого, що в головній наві — лиш куснички при бічних мурах, де суть тепер двері. Малярство сі заходять під мур, відай ставляючи бічну каплицю, примурували без вязання» (підчеркнення наше). Далі «Хроніка» записує, хоч і не зовсім ясно, що по відбитті тинку «цегла показує, що церква давніше ще мала вид півокруглих рамен хреста». Тут же в «Хроціні» долучено схематичний план, де північна і південна прибудови (крила) мають півокруглу форму.

Перевірити твердження «Хроніки» в сучасному затинкованому стані мурів, розуміється, не можна, але ця нотатка дуже цікава і знаходить деяке пояснення в слідуючій прикметі будови. Поміж східною стінкою південного квадратного крила церкви і південною боковою конхою є виступ; такий самий симетричний також із півночі (рис. 1, 3). Тепер ці два виступи перекриті дашками (бляхою), як контрфорси (підпори) будови. Про них Мокловський так і висловлюється, що це готичні контрфорси. Однак ці виступи зрізані зі сходу скісно і остільки мало виступаючи, що трудно припустити, щоб це були дійсно контрфорси, тим більше, що інших жадних контрфорсів у цілій будові нема. Чи не є це рештки (початок) півкольних закінчень південного і північного крила первісної церкви? Коли в дійсності середня частина будови мала півкольні рамена з півночі і півдня, то форма плану була дуже оригінальна.

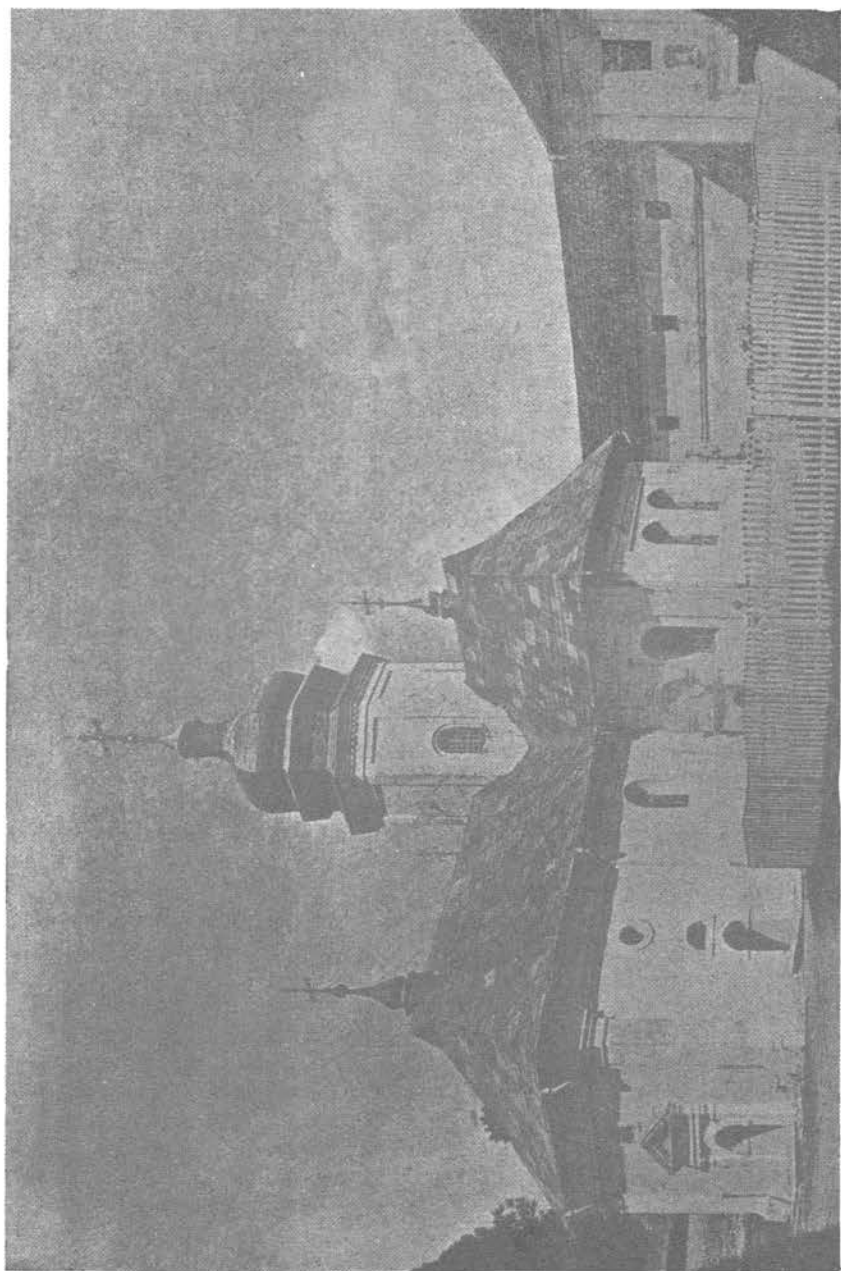
Щодо «загадкового» рисунку лаврівської церкви з 30-их років XIX ст., репродукованого в «Lwówianin'i» 1842 р., де будова виображена ніби як ротонда, то загалом кажучи цей рисунок не заслуговує на довіру: є тут значні хиби в композиції, лінійній перспективі і деталях. Видно, що рисунок був виконуваний більше з пам'яті, як з натури (рис. 10). Те саме можна сказати про твердження Лобеського («Rozmaitości», 1859), який говорить про «виступаючу назовні ротонду». Опис Лобеського дуже поверховий і неточний і скорше всього роблений «заочно», по рисунку 1842 р.

Сама внутрішня елевация будови і стан мурів у верхніх частинах на горищу не дає поважного приводу до припущення, що центральна частина будови була в формі ротонди, як це робить М. Голубець.¹

Не можна погодитися також з іншим твердженням шановного автора, що ніби то бабинець з фресками є найстаршою частиною церкви.² На це нема достаточних доказів. Ніяк не можна собі уявити, щоб цілу середню частину і конхи добудовувано до якогось квадратного приміщення; скоріше вже навпаки, — цей бабинець був прибудований до триконхової церкви, на що вказувала б грубість мурів бабинця трохи менша від мурів головної апсиди (1.18 і 1.31 см). Все таки більше даних промовляє за тим, що конхова і центральна частина будови по-

¹ «Стара Україна», Львів 1925, ч. XI-XII, ст. 188. Автор цих рядків, використовуючи статтю М. Голубця про Лаврів, долучив до типу ротонд також церкву в Лаврові (див. Ротонди на Україні. К. 1926. 26). Однак тепер показується, що план М. Голубця, опублікований 1925 р., дуже схематичний і гіпотетичний..., не оснований на точних обмірах.

² «Діло», Львів 1925, ч. 222.

20. Головна церква св. Онуфрія перед реставрацією 1910 р.

встали рівночасно з бабинцем, а передсіння і два квадратові крила, з півдня і півночі, походять з новіших часів.

Коли маємо немало труднощів для визначення часу завершення і первісного вигляду будови, то не менше перешкоди є для встановлення дальшої історії будови і різних реставрацій. І знов таки історичні дані навіть для XVII-XVIII ст. або неясні або не мають документальних підстав.

Так, наприклад, з «Абренунціяції» єп. Антона Винницького 1659 р., в якій змальовано упадок і запустіння монастиря, про саму будову не довідуємося нічого.

Важна є дата 1675 р. коли, по словам монастирської «Хроніки», «будовано» церкву св. Онуфрія. Цілий ряд авторів датує цим роком прибудови південного і північного крила церкви. Від 1678 р. датуються також значні пожертви на монастир родини Устрицьких (див. «Записки ЧСБВ.» VI 316). Не менше важна є умова 1705 р. монастиря ЧСБВ. в Добромилі з ярославським будівничим Яковом Мамровичем щодо будови монастирської церкви в Добромилі. З цього контракту дізнаємося, що церква мусить бути «хрестова, модою і мірою як в Лаврові, крім середньої копули, котра має бути нижча на 6 локтів, знову ж гзимси вколо такі, як в Лаврові, висота муру одинадцять і пів локтя».¹ І в дійсності, сучасний вигляд нахрестної церкви в Добромилі, що була закінчена 1710 р., зовсім нагадує лаврівську, з такими самими квадратовими крилами з півдня і півночі.

Згодом, візитація монастиря 1858 р. говорить, хоч і не зовсім ясно, про 1705 р., як рік будови церкви св. Онуфрія. Деяке значення має й факт, що єп. Юрій Винницький 1703 р. записав лаврівському монастиреві 24 тисячі з.² Форма пляну і головної матеріал квадратових крил церкви і головної бані також говорять про XVII-XVIII ст. Таким чином, дату перебудови церкви можна цілком певно встановити в межах 1675-1705 рр. Ця перебудова була досить ґрунтовна, так що церква зовсім змінила свій зовнішній вигляд. Отже, тоді повстали сучасні квадратові крила з півдня і півночі, змінено центральну частину церкви і над нею побудовано високу восьмигранну бароккову баню. Тоді ж повстало прямокутне передсіння з заходу, про що свідчив барокковий портал, який зберігався до останньої реставрації 1910-1914 рр. (рис. 20). Значно змінено також перекриття даху, прикрашаючи його 6 деревляними декоративними банями. Ці бані були, очевидно, над вівтарною апсидою, над перекриттям трансепту (прохід поміж бічними конхами), над квадратовими крилами будови з півдня і півночі і нарешті над бабинцем.

1707 р. була пожежа цілого монастиря, однак на головній церкві св. Онуфрія погоріли лише дахи і бані, які незабаром направили. Наскільки великі були ушкодження — нам невідомо. У всякім разі, докладна інвентаризація лаврівської обителі 1767 р., під заголовком: *Fundatio et Status Monasterii Lawroviensis*, описує головну церкву з 6 деревляними банями: «kopuł drzewem wywiedzionych 5, nad zachrystą szusta».³ Крім того довідуємося, що всі бані мали ще маківки з «шишками» (підбанниками) без вікон. Бані були побиті гонтою, а маківки бляхою. На маківках — бляшані галки, з залізними хрестами, колись позолоченими. Золочення тоді зберіглося лише на хресті середньої (головної) бані.

¹ «Записки ЧСБВ.» II 326.

² З записника Ю. Винницького. «Записки ЧСБВ.» IV 181.

³ *Actorum Mon. Lawr. Liber II*, 40-44.

Дальший опис церкви в середині цілком відповідає сучасному виглядові (поминаючи склепіння, про які інвентар, розуміється, не згадує).

При вході до церкви, каже о. П. Волянський, автор інвентарійного опису, була «крихта» (передсіння), а в ній двоє дверей та дві «столярські» сповідальниці. З «крихти» до властивої церкви вели подвійні лякеровані двері на залізних завісах. При дверях були новопоставлені сходи на хори і відтіля до «скарбця», що був над хорами. В самій церкві при вході стояла сповідальниця та пара потрійних лавок. Тут же були два вівтарі — св. Миколая зправа і св. Василя В. зліва — різьблені, без оздоб. У бокових каплицях (квадратових крилах будови) стояло по два вівтарі. Під цими каплицями були крипти-гробівці, до яких входилося з середини церкви. Середня баня «w górę murem wywiedziona», а на підбаннику висіли портрети Винницьких та інших добродіїв монастиря. До лівого пілльону («підбанного стовба») був притулений «нікчемний амбон». У бокових конхах стояли чотири пульты і хорові лавки. Іконостас — з образами Страстей Господніх та з намісними іконами Ісуса Христа і Богородиці. З пресвітерії вели одні деревляні двері з решіткою до захристії, другі з півдня служили для комунікації з монастирем.

Останню відомість про південні двері вівтаря підтвердила також реставрація 1912 р., коли при відбиванні тинку знайдено ці замуровані двері під полудневим вікном вівтарної апсиди. Тоді ж знайшли інші «замуровані двері до церкви, де перше кадило висіло в малій закамарці від полудня коло філяру».¹ Хоч таке «топографічне» означення: «де перше кадило висіло» — дуже неясне, все таки можна вважати, що тут іде мова про колишні двері у південній боковій консі.

В згаданій інвентаризації середини XVIII ст. не менше цікава відомість і про підземелля під двома квадратовими крилами церкви. Тепер таке підземелля є лише під південним крилом, причім вхід до нього з середини церкви замурований.

Відріжимо ще надпис XVIII ст., що хоч не має відношення до історії будови церкви, але до певної міри говорить про настрої сучасників. У бібліотеці лаврівського монастиря зберігається чернігівський стародрук 1708 р. І. Максимовича: **ӨВІТРОНЪ** или **Пѣворъ нравовѣчиталный**. На першій сторінці цієї книжки бачимо надпис, зроблений рукою, переходового шрифту від півуставу до українського скоропису: *Он хто шхощитъ звѣчаитъ протирти шчи заплачетъ за Дорошинка гѣтьмана пѣста країна изостала. Єтѣфанъскъ Єпріиѣскъ.*

З 1759 р. зберіглася печатка монастиря з рисунком головної церкви св. Онуфрія, але обриси будови дуже невиразні і схематичні.

Велике значення має опис 1767 р. о. Полікарпа Волянського ЧСВВ. всіх забудовань монастиря, тим більше, що до наших днів з цих забудовань не залишилося ні сліду.

Коротко переповідаючи цей опис згадаємо, що цілий монастир був з чотирьох боків обведений парканом і муром, з оборонно-сторожевими вежами на рогах. Вежі склалися з мурованих пивниць, деревляних келій з алькирами і деревляними вежечками. Мури були покриті гонтою, так «що від брами до брами, можна пройти». (Очевидно тут іде мова про деревляне підсіння чи галерійки, попри горішні частини мурів, що їх звичайно построювали для оборонних цілей). Вїзд

¹ Літопис монастиря ЧСВВ. в Лаврові, VI, р. 1912.

до монастиря був з заходу, з брамою і вежею. Брама була на двох стовбах, з «гзимсованою фаціятою» (себто з фронтоном) і трьома маківками, закінченими хрестиком. По обох боках брами стояли деревляні «крамниці», криті гонтою та драницями. Далі стояла мурована брама зі склепіннями і подвійними дубовими кованими дверима. Над склепіннями брам була поверхова «резиденція» (приміщення), зі стелею і гонтовим дахом. Над брамою був завішаний дзвінок, зовні монастирського муру. Біля брами, в мурі — фірточка, з дубовими, теж кованими дверима.

Виходячи з брами, на право, стояла мурована кузня і корито на воду, «що била з нор угорі». З південної сторони стояла «диспенса», пекарня, кухня і рефектар з каплицею — усе муроване. Далі від сходу була в мурі фіртка до саду. Кілька кроків від фіртки тулилися до себе дві чернечі келії і в кожній по два алькирі і сіни по-середині. Ще далі на схід стояла мурована каплиця Успення Богородиці, а над каплицею — деревляна келія. На горі цієї ж келії були ще дві старші келії, одна з двома алькирами, друга «сама по собі велика саля». З півночі стояло «особливе законне приміщення» з алькиром і деревляною коміркою на долині. При ній була мурована вежа на дзвони і годинник. Від заходу стояли дві муровані злучені келії, в кожній по два алькирі. При тих келіях і при брамі були муровані льохи.

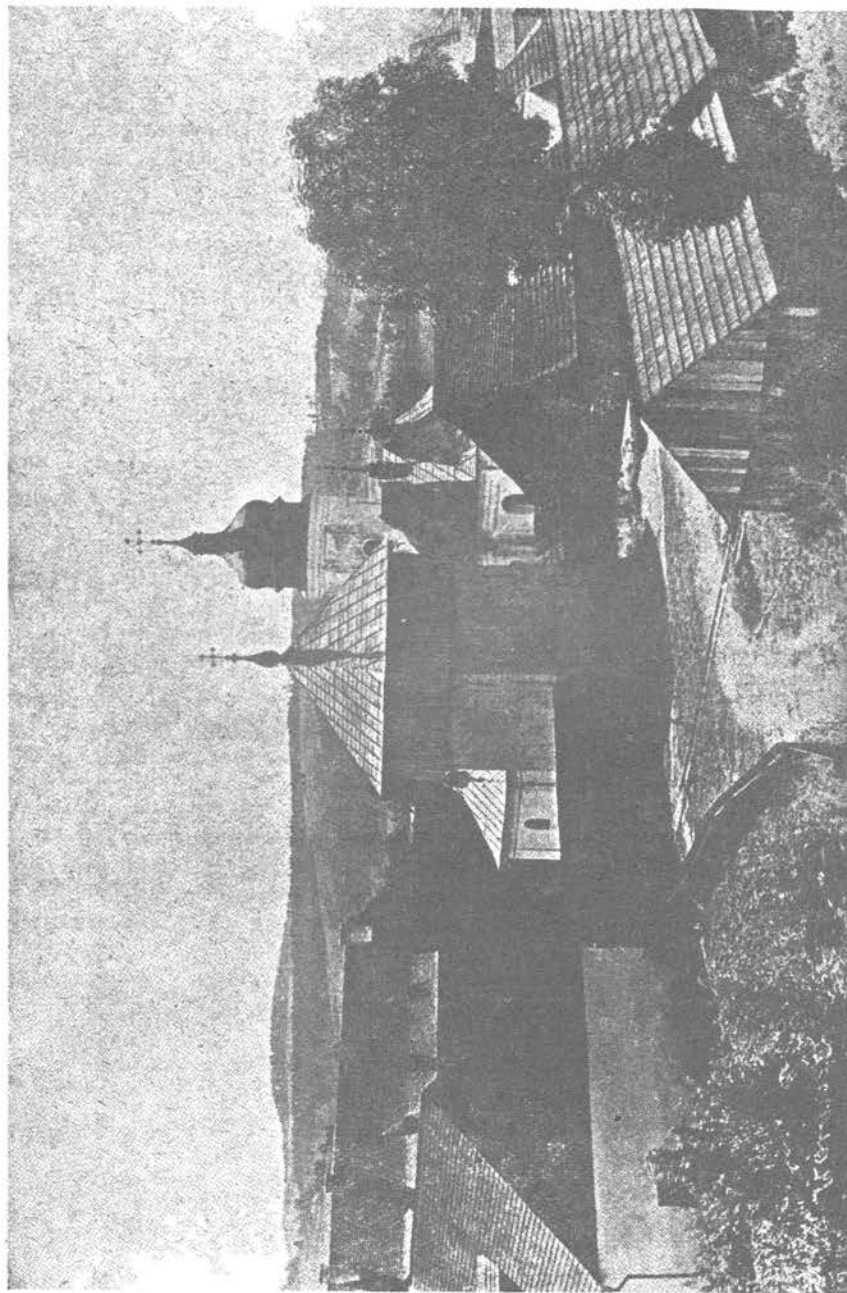
Окремо інвентар описує фільварок з господарськими забудованими (бровар зі солодівнею, волівня, олійня, шпихлір, стайня, возівня, мурований «дворик» з кімнатою і деревляним приміщенням, пивниці, пекарня, сливник, гумно зі стайнями, стодолами та оборогами).

В такому стані, типовому для монастиря XVII-XVIII ст., оборонного характеру, з деревляними забудовами, перебувала обитель до 1767 р., коли повстала велика пожежа, що понищила, як каже «Хроніка», деревляні забудовання і також різні монастирські документи. Це й змусило ігумена обителі приступити до будови нового монастирського будинку. А будова ця тривала дуже довго. 1771 р. почали випалювати вапно і цеглу. 1775 р. зложено угольний камінь. До 1781 р. будівничим був архітект Іван Оберлендер з Самбора, пізніше архітект зі Львова, Іван Шнайдер. 1776 р. збудовано «митрополичу» та ще іншу вежу, які «перешкоджали» новому будинкові, та інакше зплановано дорогу і в'їзд до монастиря. Більше-менше закінчено будову 1781 р., хоч візитації 1801, 1803 і 1804 рр. описують монастирський будинок і цілий монастир у досить поганому стані. Однак і той будинок не заховався до наших днів. На місце старого побудовано 1909 р. новий поверховий дім (рис. 6).

З самого кінця XVIII ст. маємо ще один рисунок головної церкви на псевдо-портреті кн. Льва Даниловича, що переховується в монастирі. Церкву виображено хрестового заложення, з восьмигранною високою банею по-середині і меншими, теж восьмигранними, банями на крилах будови, але назагал рисунок зроблений «теоретично», а не з натури.

Опис Лаврова 1803 р. і візитації 1804 і 1858 рр. не дають ніяких нових даних про стан головної церкви; мала вона як і раніш 6 деревляних бань, побитих, так само як і дах, гонтою. Крім того була окремо стояча мурована вежа з дзвонами і годинником, котра доховалася до наших днів. Залишені візитаційні інвентарі 1804, 1806, 1812, 1816 і 1863 рр. або не згадують про церкву і дзвіницю або переповідають реєстраційно тільки те, про що в загальному знаємо відки інде.

Також стаття Ф. Лобеського 1859 р. і «Шематизм ЧСВВ.» того ж

21. Лаврів перед реставрацією 1910 р.

року описують церкву як шостибанну. Ніби такою 6-ти банною представлена церква на рисунку в книжці Т. Білоуса 1877 р.¹ Одначе сам рисунок дуже безграмотний і в деяких частинах, особливо горішньої кондигнації, безсумнівно фантастичний. Отже, ціла будова зарисована ніби в ортогональних проєкціях з західньої фасади. Мури мають пілястри і три входи (до бабинця і двох квадратових крил будови) з порталами, які закінчені трикутними фронтончиками — все відповідає дійсності. Але горішні частини стін мають дивовижні восьмикутні вікна чи ніші — по 4 в бабинці (чи передсінку), бічних крилах і головній середній бані. Ще більш фантастичні бані (на фасаді видно чотири), округлі в założенні, цибулясті, якогось московського взірця. Треба заважити, що ціла книжка Білоуса написана з метою виказати «крайне нерадѣние малорусское» і натомість «величественное волшебство...» «бѣлокаменной матушки Москвы». Тому не диво, що фантастичний рисунок лаврівської церкви пересякнутий таким сумнівним «волшебством». Несправність рисунка полягає між ін. в тому, що округлі в пляні бані «сидять» безпосередньо на поземній площі квадратової форми, без ніяких переходових площ, що було б в натурі архітектурною нісеніницею. Отже, залишається безсумнівним, що рисунок зроблено більше з пам'яті і людиною нефаховою.

Відомий ще рисунок лаврівської головної церкви арт.-малюра Антона Пилиховського (рис. 18) на образі Іс. Христа, що переходується в збірках бібліотеки оо. Василіян у Львові. Рисунок Пилиховського близько стоїть до рисунку церкви на портреті кн. Льва Даниловича кінця XVIII ст. і рисунку в книжці Білоуса, виданої 1877 р. У всякім разі рисунок Пилиховського є копією з іншого рисунку (А. Пилиховський народився 1860 р.), але порівнюючи його з двома вище згаданими виображеннями, він виглядає більш правдоподібний і дає нам схематичний вигляд церкви з 6 деревляними банями (двох бань не видно за головною банею) кінця XVII століття.

Десь у 60-их роках XIX ст., за ігумена о. Н. Панковича (1854-1874), переведено ґрунтовну зміну в зовнішньому вигляді будови, принаймні вже «Шематизм» 1867 р. описує її в такому стані, в якому будова достояла до 1910 року. Тоді знесено 5 деревляних бань, перекрито будову звичайним хатнім дахом з невеликими обрізами (фронтончиками), над якими уміщено невеликі маківки з хрестами. Тоді ж зовсім перероблено старий іконостас, що за відомостями В. Площанського був виконаний 1750 р. різчиком Андрієм Берниковичем зі Судової Вишні. Крім того, 1865 р. побито головну баню бляхою коштом 700 гульденів.

І коли ця перебудова значно знищила зовнішній вигляд церкви, що походив з кінця XVII ст., то ще грізнішою була «реставрація» 1910-1914 рр. Тоді раз назавжди знищено первісні склепіння і деталі, які значно характеризували найстарші стилістичні особливості будови і давали чимало матеріалу до встановлення часу заложення церкви.

Як ми вище заважали, досліди Мокловського і Соколовського, переведені перед цією реставрацією, недостаточні, так що за відсутністю усунених частин ми тепер позбавлені дуже цінного матеріалу для встановлення первісного вигляду будови. Фотографії церкви зперед реставрації, опубліковані в Ілюстрованій історії України М. Грушев-

¹ Т. И. Бѣлоусъ. Церкви русскіе въ Галиціи и на Буковинѣ. Коломия 1877. 113.

ського 1912 р. і в книжці В. Лозінського *Prawem i Lewem* також не вистарчаючі, так само, як і долучені тут фотографії (рис. 20 і 21).

Реасумуючи всі ці дані, всі цінні записки в «Хроніці» і беручи на увагу сучасний стан, можемо відтворити такий образ реставрації 1910-1914 рр. Передовсім звалено кам'яне склепіння над вівтарною апсидою і бабинцем, бо, як каже «Хроніка», «старі були страшно попукані». Натомість над головною апсидою побудовано нові склепіння, «трохи підвисшені, однак заховано конструкцію стару». Можна сумніватися, що старі склепіння були дійсно в такому безнадійному стані, що їх треба було аж розібрати. Принаймні самі стіни грубі 1.31 м заховалися в зовсім доброму стані, а старе склепіння можна було зреставрувати, але не нищити. Далі, усунуто гостролучний лук, що відділяв вівтарну апсиду від решти церкви і заступлено його звичайним півкольним «романським» луком. Бабинець перекрито звичайною стелею на бальках. Ще більші зміни зроблено назовні: облуплено старий тинк і знищено всі ознаки барокового стилю. І так усі гзимси навколо церкви і навколо головної бані заступлено псевдо-романським лучковатим фризом і зубчастим гзимсом, знищено бароковий портал з заходу і заступлено його псевдо-романським. Такі ж «романські» портали зроблено в дверях на захід, що ведуть до південного і північного крила церкви (рис. 3, 4 і 20). Над порталом головних дверей із заходу м. ін. знищено дерев'яну плоскорізьбу св. Онуфрія. С. Гринберг-Стржетельська при своєму побуті в Лаврові в 90-х роках XIX ст. пише, що плоскорізьба виображала св. Онуфрія голого, навколішках, з довгою бородою. Мимохіть це нагадує ритину св. Онуфрія у виконанні відомого українського гравера Івана Інокентія Щирського (Київ 1682-1714).¹ Також відома різьба св. Онуфрія навколішках, голого, з довгою бородою, висічена в скелі у с. Кашперівці біля річки Серету.² Загалом, дерев'яні різьби св. Онуфрія були колись у великій пошані в Галичині.

V. Висновки

Переведена нами аналіза матеріалу, конструкції і форми будови приводить нас до висновку, що головна церква св. Онуфрія в Лаврові походить з кінця XV або першої половини XVI ст. Спочатку вона була трьохдільна, з триконховою східньою частиною. Цей триконх являється у нас, як один з небагатьох зразків мистецьких впливів так зв. византийського ренесансу, що йшов до нас від південних слов'ян через Молдавію і Буковину. При тім наша будова не уявляє собою звичайної копії чужого зразку. Що більше, в ній можна знайти деяку оригінальність загальної архітектурної концепції і своєрідність окремих форм.

Разом з триконхом у Лаврові ясно зазначена трьохдільність, — поділ на три частини, як своєрідна риса українського церковного будівництва. Коли на Атоні і в Греції триконх був у формі тринавної будови (рис. 12, 13), в Болгарії і Молдавії ясно виступають лише дві камери (рис. 15), а на Буковині ціла будова надто витягнена зі сходу на захід (рис. 14, 16), — то в Лаврові домінує трьохдільність: вівтар, середня частина і бабинець. Крім того, архітектонічний центр зосереджується не в трансепті, як в інших триконхових будовах, але в середній частині з головною банею. Натомість баня в трансепті значно

¹ П. Попов. Матеріали до словника українських граверів. Київ 1926. 135.

² Д. Щербаківський. Українське мистецтво. II. Прага 1926. с. XXVIII, 128.

менша і має другорядне значення. В цій особливості лаврівської церкви також можна добачати характеристичну ознаку українського будівництва, де середня баня завжди має домінуюче, першенствуюче значення.

Таким чином, просторовий об'єм будови строго сцентралізований з одною повисною віссю симетрії в головній бані, і хоч вівтарна триконхова частина досить розвинена, все таки квадратний бабинець великого розміру значно зрівноважує західню частину. Поза тим у найстаршій частині нашої будови вражає особлива м'якість і заокругленість форм. Це бачимо не тільки в конхах, котрі в середині мають досить розвинену, сильно випнуту форму, але також у центральній, восьмикутній формі і навіть у бабинці, що колись мав склепінчасте, можливо й нахрестне, перекриття випуклої форми. Коли до того добавимо фресковий розпис церкви в м'яких, теплих і гармонійно-сполучених барвах, типових для XV-XVI ст., то будемо мати той загальний ансамбль будови, що чарував особливою суцільністю і звязаністю окремих частин.

Скромні розміри будови, сувора, але вишукано-проста композиція загальних мас, брак прикрас і оздоб (останнє, як характерна ознака византийського стилю), розуміється, не задовольняли практичних і естетичних вимог великого монастиря в добу пишного і показного барокко. Тому в кінці XVII ст., а може в перших роках XVIII ст., переведено значну розбудову церкви. Прибудовано квадратні крила з півдня і півночі, передсіння з заходу, надбудовано головну вежу і побудовано 5 інших декоративних барокових бань. При цій репарації узяли не тільки велику площу, але при тім досягнуто нового мистецького вислову в характері барокової оздобности. Та і цим разом плян будови придержувався традиції українського будівництва у формі хрещатих пятибанних церков. На жаль, не маємо графічного матеріалу, який давав би нам певне уявлення про зовнішній вигляд будови після перебудови XVII-XVIII ст., крім дуже схематичних рисунків на портреті кн. Льва кінця XVIII ст. і А. Пилиховського (рис. 18). Але нема сумніву, що тих 5 барокових бань мусіли достойно репрезентувати цілу будову та давати потрібну компактну силуетку зовнішніх форм.

На зміну торжественного, мальовничого барокко прийшов вік утилітаризму й ощадности: в 60-их рр. XIX ст. зняли всі 5 дерев'яних бань, залишаючи лиш одну середню (рис. 20). Тому тепер вона виглядає порожнею, непомірно високою, самотньою серед оголених дахів хрещатої будови. Не меншої шкоди заподіяла оцій бані — реставрація 1910-1914 рр., коли непотрібним гзимсуванням безпосередньо над вікнами, видовжену масу підбанника поділено поземною лінією на дві частини і тим роз'єднано і знівчено вертикалізм окремих площ, що колись надавали бані динамічного вислову — прагнення до гори, у височінь...

Ламаючи гостролучні форми, знищивши первісні склепіння в середині будови, ця «реставрація» затерла також ясну і льогічну концепцію загальних форм і просторового об'єму. Усуваючи барокові портали назовні — дала непотрібні, зовсім неоправдані псевдо-романські прикраси, що не вяжуться з цілістю. Порівн. рис. 4 і 20.

А проте, не зважаючи на всі ці зміни і постійні наверхствування, ще і тепер будова робить глибоке вражіння в середині — своєю сконцентрованістю, суцільністю та затишністю. Інакше назовні: легко, сміливо випнята баня, на тлі синіх суворих гір і темних віковічних лісів, дає могутнє вражіння ясної, отвертої і бадьорої думки та вічного руху-життя.

ЛІТЕРАТУРА

Actorum Monasterii Lauroviensis Liber I et II. Рукописи кін. XVIII- поч. XIX ст. у лаврівському монастирі. (Це ті самі книги, що Літопис василянського монастиря в Лаврові, ч. II і III. М. Голубець (Лаврів. «Записки ЧСВВ.» II 33-34) вважав Книгу I Actorum. себто частину II Літопису, за пропалу, хоч її використовує й цитує (ibid. II 66).

Антонович Д., Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага 1923. 32-33. Бялоусь О. И., Церкви русские въ Галиции и на Буковинѣ. Коломия 1877. Рисунк на с. 113.

«Галицкій Историческій Сборникъ» I. Львовъ 1853. 98; II (1854) 81, 145, 161-162, 168, 183. (М. Коссака цитує цю позицію недокладно — раз: Сборникъ отечественный изд. Антономъ Петрушевичемъ. Львовъ 1867 (с. 6 н.), другий раз: Сборн. отечест. Львовъ. I, 98... (с. 23 н.). Відси плутанина в авторів, що не провіривши джерела, повторюють насліпо помилковий відсилач за Коссаковим Шематизмом ЧСВВ. 1867 р. Надто, подані сторінки не містять відомостей про лаврівську церкву, але про смерть князя Льва Даниловича й про грамоти його).

Harasiewicz M., Annales Ecclesiae Ruthenae. Leopoli 1862. 146-147.

Historia Monasterii Ławrowskiego Z. S. B. W. Хроніка лаврівського монастиря, кн. I. Рукопис кінця XVIII ст. в Архіві монастиря св. Онуфрія у Львові.

Голубець М., Лаврів (замість комунікату). «Діло», Львів 4-9 жовтня 1925. чч. 221-225.

Голубець М., Лаврів (Історично-археологічна студія). «Записки ЧСВВ.», Львів 1926, т. II, в. 1-2, с. 30-69; 1927, в. 3-4, с. 317-335.

Голубець М., Лаврівська поліхромія. «Стара Україна», Львів 1925, ч. XI-XII, с. 187-192, з 4 ілюстраціями і окремо в книжці: Галицьке малярство. Львів 1926. 77-88.

Голубець М., Начерк історії українського мистецтва. Львів 1922. 135-137, 146-147.

Голубець М., Українське мистецтво. «Життя і Знання». IV. Львів 1930/31. 336.

Грушевський М., Історія України-Руси. Львів 1905². II 463; III 431, 554; V 263.

«Gazeta Lwowska». Додаток, Львів 1868, ч. 47.

Grynberg-Strzetelska Z., Staromiejskie. Lwów 1899.

Зубрицкий Д., Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси. Москва 1845. 63-64, н. 36.

Inwentarz Klasztoru Ławrowskiego Z. S. B. W. spisany Roku 1804. Sierpnia 21. Dnia. Рукопис в Архіві монастиря св. Онуфрія у Львові. (Цей інвентар затверджений також, із дрібними додатками, при ревізії 1806, 1808 і 1809 рр.).

Inwentarz Rzeczy Klasztoru Ławrowskiego Zakonu S. Bazylego W. w Augustcie 1816 Roku zrobiony. Рукопис в Архіві монастиря св. Онуфрія у Львові. (На с. 8-й заінвентаризовані річі, що їх має Kaplica S-o Jana Chrzcziciela na gorze, nowo wytmuowana. Інвентар затверджений і підчас канонічної візиту 1819 р.).

Inventarium des im Dorfe Ławrow, Samborer Kreises gelegenen zur Przemysler gr. kth: bischöflichen Diözese gehörigen Basilianer Klosters, welches im Grunde der h. Gubernial-Verordnung vom 9-ten Juli 1863 Z. 27822 nach Verifizierung des Inventars vom Jahre 1833 rektifiziert worden ist. Zu Laurów am 17 Juni 1864. Рукопис в Архіві монастиря св. Онуфрія у Львові. (Після коротких звісток про заснування монастиря, є тут розділ: A. Kirche, Kapelle und Sakristey. В ньому читаємо: Die Kirche unter dem Titel des heil. Onuphrius wurde (durch wen und wann konnte nicht erinnert werden) von harten Materialien erbaut befindet sich unter einem Schindeldache und enthält in der Länge 20 $\frac{1}{2}$, in der Breite 7 $\frac{1}{4}$ Klafter, ist durch 17 Glasfenster erleuchtet, hat beim Eingange eine zweigeflügelte Haupt- und darneben rechts und links zwei kleine Thüren, auf eisernen Bändern, Kögeln, ohne Schloß und werden von inwendig mit hölzernen Querstangen vermacht. Über dem Dache besteht ein kleiner Signaturthurm. Links und rechts vom Eingange befinden sich zwei Seiten-Kapellen vom gleichen Materiale erbaut,... Hinter dem Hochaltar ist die Sakristey, mit einer vom Klostergebäude führender Eingangsthür auf Bändern und Kögeln versehen mit Ringelschloß samt Schlüssel. Auf dem 6 Kuppeln formirenden Schindeldache befinden sich 6 eiserne Kreuze... In einiger Entfernung von dieser Kloster Kirche befindet sich außer dem Kirchhofe auf einer Anhöhe am Rande des Waldes, eine kleine Kirche unter dem Titel des heil. Johannes, wurde durch den verstorbenen Klostersvorsteher Pr. Marianus Howiński im Jahre 1780 von harten Materialien erbaut, befindet sich unter einem guten Schindeldache und enthält in der Länge 7 $\frac{1}{2}$, in der Breite 4 $\frac{1}{2}$ Klaftern; ist durch 7 mit eisernen Gittern versehenen Glasfenster erleuchtet; hat beim Eingange eine zweigeflügelte Haupt- und darneben auch eine kleine Thür auf eisernen Bändern und Kögeln... Далі

є розділ: В. Glockenthurm. Врешті зазначимо, що є ще цінний розділ: V. Beschreibung der zum Kloster gehörigen Urkunden und hierauf Bezug habenden Akten).

(Каровець М. ЧСБВ.), Важні річниці лаврівського монастиря. Календар «Місіонаря» на 1935 р. XXXII. Жовква 1934. 118-123, з знімкою.

Коссаць М., Шематизм ЧСБВ., Львів 1867. 23-24: Монастирь св. Онуфрейський въ Лавровѣ.

Крип'якевич І., Середньовічні монастирі в Галичині. »Записки ЧСБВ.«, Львів 1926, т. II, в. 1-2, с. 100: Лаврів.

Kuczera A., Samborszczyzna. I. Sambor 1935. 92, 426.

Літопис василіянського монастиря в Лаврові. Ч. II, III, IV, V, VI. Рукопис в Архіві в Лаврові. Див. позицію: Actorum Itd.

»Lwowianin«, Львів 1842, зош. VI. Літографія церкви св. Онуфрія.

Łobeski F., Monaster OO. Bazylianów nad Dobromilem w obwodzie Sanockim. »Rozmaitości«. Lwów, dnia 17 listopada 1858. N. 46, с. 361-363, 369-371.

Łobeski F., Monaster OO. Bazylianów w Ławrowie. »Rozmaitości«. (Додаток до »Gazeta Lwowska«). Lwów 5 stycznia 1859. N. 1, с. 1-4.

Łoziński Wl., Prawem i Lewem. Львів 1913. Фото церкви св. Онуфрія.

Луб І. ЧСБВ., Лаврівський Помяник XVII-XIX ав. »Записки ЧСБВ.« VI 313-317 і окремо: Жовква 1934.

Лукань Р. ЧСБВ., Самбірський архитект Іван Оберлендер. »Літопис Бойківщини«. II. Самбір 1933. 77.

Mokłowski K. i Sokołowski M., Do dziejów architektury cerkiewnej na Rusi Czerwonej. I. Cerkiew Ławry w Ławrowie, zabytek romańszczyzny na Rusi halickiej, napisał Kazimierz Mokłowski. »Sprawozdania komisji do badania historii sztuki«, VII. Kraków 1905. 528-538. II. Uwagi nad architekturą cerkwi w Ławrowie, przez M. Sokołowskiego. Ibidem; с. 538-558, з ілюстраціями. — Рец.: М. Грушевська. »ЗНТШ«. LXVIII 13-14.

Монастир св. Онуфрія в Лаврові. »Правда«. XXII. Львів 1897. 239.

Никорович Іуліанъ. Схиматисмъ всего клира руского-католического Богомъ спасаемои епархіи перемышльской на годъ отъ рожд. Хр. 1879. Въ Перемышли 1879. 349-350.

Объ сѣмъ, якъ муровалась лаврівська дзвіниця. (Казка). Зоря. Читаночка для сельскихъ людей. Уложивъ членъ »Просвѣты«, Володимиръ Шашкевичъ. Книжка пята. У Львовѣ 1871. с. 79-82. (Ця цитована нераз статейка не відноситься до Лаврова, але до дзвіниці печерської Лаври в Києві, на що тут звертаємо увагу майбутніх дослідників).

»Перемышлянинъ«. Мѣсяцесловъ на рр. 1853, 1854, 1857.

Pierwsza przejazdka po Galicyi. Рукопис Бібліотеки Оссолінських у Львові, 30-их рр. XIX ст., ч. 2865, с. 59-61.

Площанскій В., Лавровъ село и монастырь. »Науковый Сборникъ« II. Львовъ 1866, с. 318-339.

Площанскій В. М., Добромилъ. »Науковый Сборникъ«. III. Львовъ 1867. 211-254, I окрема відбитка: Добромилъ. Львовъ 1867.

Protocollum Gestorum in mon. Ławrow. Pars I et II. Хроніка Лаврова. Рукопис кін. XVIII- поч. XIX ст. у лаврівському монастирі.

»Rocznik Przemyski« 1912, с. 216. (Комунікат Археол. Стації перемиського Т-ва Прихильників Наук про відкриття фресок у бабинці лаврівської церкви).

Свенціцкий І., Іконопись Галицької України XV-XVI віків. Львів 1928.

Swężizkyj I., Die Ikonenmalerei der Galizischen Ukraine d. XV-XVI Jhd. Lwów 1928.

(Siarczyński F.), Rys historyczny o początkach klasztorów Bazylikańskich. Рукопис Бібліотеки Оссолінських у Львові, поч. XIX ст., ч. 1087, с. 244.

Січинський В., Конспект історії всесвітнього мистецтва, Прага 1925, с. 217-218, 234. II-ге видання, Прага 1928, с. 266, 280-281.

(Скрутень Й. ЧСБВ.), Коротенький огляд василіянських монастирів в Галичині. Християнський календар »Місіонаря« на 1923 р. Жовква 1922. 106-107: IV. Монастир св. Онуфрія в Лаврові.

»Słownik Geograficzny«. V. Warszawa 1884. 613-614.

Українська Загальна Енциклопедія. II 432; III 453.

Филиппак І. і Лукань Р., Ц. к. Окружна Головна Школа в Лаврові (1788/89-1910/11). Історична монографія, »Записки ЧСБВ.« V 1-192 і окремо: Львів 1936.

Чернецький В., Монастирь ОО. Василіанъ въ Лавровѣ. »Книжочка Мисійна«. Перемышль 1895. Ч. 7, с. 12-16, з рисунком Є. Луцика на с. 13-ій.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРАВЕРСТВА XVI - XVIII століття

Оцю працю автор мав можливість викінчити завдяки стипендії Міжнародного Інституту Інтелектуальної Співпраці при Союзі Народів (Institut Internationale de Coopération Intellectuelle), яку автор одержав на міжнародньому конкурсі молодих дослідників, урядженому згаданим інститутом 1926 року.

При цій нагоді вважаю своїм милим обов'язком скласти найбільшу подяку Міжнародньому Інституту Інтелектуальної Співпраці, за можливість провадити свої дослідни над граверством у різних закордонних музеях, бібліотеках і збірках.

Вступ

З усіх галузей пластичного мистецтва графіка і граверство завжди займали в українському культурному житті одно з важніших, якщо не виключних місць. І коли в сучасному світовому мистецтві українська модерна графіка зуміла здобути собі помітне значення, а навіть популярність, то це явище можемо пояснити лише великою культурою графічного мистецтва в Україні, що має таку світлу і багату минувшину.

Граверство, що прийшло на Україну з Заходу зі значним опізненням, у короткому часі розвинулося в деяких осередках з небувалим поспіхом і великою інтенсивністю. Як скрізь, так і у нас, граверство було тісно зв'язане з цілим життям, так що кожна найменша зміна, кожна сторінка в історії українського народу мала свій вираз і відгук у граверстві. Така особлива чутливість цієї галузі мистецтва, до найменших проявів життя і творчості, дає спромогу з'ясувати культурні і мистецькі течії та взаємні зв'язки поміж Україною та іншими країнами. Слідкуючи за еволюцією українського граверства, що мало міцні осередки, свою школу і вироблений кадр мистців-граверів, зможемо знайти відповідь не на одно питання мистецьких течій, що йшли на Схід з центральної, південної і західної Європи та з'ясувати проблеми культурних взаємовідносин, боротьби і співпраці народів сходу Європи.

Тому історія українського граверства виходить поза вузькі рамки спеціальних студій окремої галузі мистецтва і має ширше значення для історії нашої культури. Саме граверство приносить нам силу фактів, спостережень і рефлексій про ті живі зносини і зв'язки, які існували поміж Україною і західною Європою та про культурну роль України на сході Європи. Адже ж ніяка інша галузь мистецтва не ставила собі такого почесного завдання — розмножувати і поширювати найкращі світові твори мистецтва, як граверство. Звичайно, старі українські гравери не обмежувалися лише копіюванням «чужих» західно-європей-

ських зразків, але творили і власні твори, зі своєрідним змістом і формою, які, розуміється, близько стояли до світових течій мистецької образотворчості.

Бажаючи дати історію українського граверства в короткому огляді ми свідомі всіх недочетів і труднощів, які стоять на нашому шляху. Передовсім література предмету не дає потрібного матеріалу до кожної доби і до окремих явищ. Складається вона переважно з реєстраційного й описового матеріалу, тоді як монографічних праць майже немає. Ще гірше з загальними оглядами і працями синтетичного характеру, не кажучи вже про те, що »освітлення« розвитку українського граверства часто невідповідне і свідомо-тенденційне.

Якщо перші праці з українського друкарства і граверства заховають наукову об'єктивність,¹⁻² так уже новіші російські дослідники не рідко зовсім викривлюють справжнє значення української граверської школи. Цінність цієї літератури полягає передовсім у збиранні самого матеріалу,³⁻¹⁰ а першенство у збирачівській праці належить безсумнівно Д. Ровінському, що дав цілий ряд словників російських і українських граверів.³ Те саме можна сказати і про польську літературу, теж реєстраційного характеру.¹¹⁻¹³

Значно поширила наші відомості українська література,¹⁵⁻²³ що за короткий час зуміла дати цілий ряд поважних праць, як з історії друкарства, так спеціально з ділянки граверства.²⁶⁻²⁹ Виключне значення мають передовсім праці П. Попова, що дав матеріали до словника українських граверів.²⁹

Не багато матеріалу маємо з т. зв. народного (популярного) граверства, яке становить інтересну сторінку граверської праці²⁴⁻²⁶ і зовсім бракує літератури про чужих граверів, праця котрих так чи інакше зв'язана з Україною (портрети історичних діячів, гравюри міст і т. ін.).

Недоступність до деяких музейних і бібліотечних збірок також мусить відємно відбитися на нашій праці. Розшуки і дослідження автор переводив головню у Львові, зокрема у Національному Музею та інших наукових, монастирських і приватних збірках Галичини. Крім того, як стипендист Міжнародного Інституту Інтелектуальної Співпраці, мав можливість студіювати граверство у головніших музейних і бібліотечних зборах Праги, Варшави, Кракова і Львова 1930 і пізніших років.

З загальних оглядів історії українського граверства автор цих рядків досі опублікував статтю: *L'Art de la gravure et du livre en Ukraine* в брюсельському часописі »Le Musée du Livre« (Bruxelles 1927, ч. 7, ст. 51-53) та стислий огляд в Українській Загальній Енциклопедії (Львів-Коломия 1934, III 456-460).

Початки українського граверства

Граверство, як спосіб репродукції, з'являється на сході Європи майже рівночасно з друкарством, при чім найбільше поширення здобуває в Україні починаючи з другої половини XVI ст. Причини цього явища мусимо шукати не тільки в ближчих взаєминах українських земель з європейськими центрами, але також у місцевих мистецьких традиціях та давніших культурних надбаннях, що сягають до середньовіччя. Вже поверховне знайомство з першими граверськими зразками

на сході Європи вказує на сильні генетичні зв'язки з византійськими мініатурами й загалом книжною графікою рукописів, що власне так блискуче розквітнули на українських землях — у київському й чернігівському князівствах у X-XII ст. і галицько-волинському князівстві в XII-XIII ст. Ця сильна школа графічного, книжкового мистецтва не переривається аж до часів граверства, як то, наприклад, свідчать мініатури знаменитого «Сказання про Бориса і Гліба» XIV ст., збережені в копії XV ст., Радзівіловський кодекс літопису, Лавришевська євангелія поч. XIV ст. (бібліотека Чарторийських у Кракові) та численні прикраси рукописів XV-XVI ст.³²

Не менше значення в поширенні граверства мала сильна школа українського монументального малярства XV ст., що хоч повстала на ґрунті византійського мистецтва, але з великою домішкою нових течій італійського готичного малярства XIII-XIV ст. В XIV-XV ст. українське малярство настільки було розвинене, що українських майстрів запрошували не тільки до Литви й Білої Руси, але далеко на захід, до Польщі;³³ ці впливи сягали до Бреславу й німецького Шлеську. І так, маємо історичні звістки про українських малярів, що їх запросив польський король Ягайло і Казимир Великий для виконання найбільш відповідальних малярських праць. За свідомством польського історика XV ст. Длугоша, українські майстри розмальовували в 30-40 рр. XIV ст. кілька каплиць замку Вавель у Кракові й у 1393-1394 рр. покрили фресками костел на Лисці й королівську спальню на Вавелю. Тоді ж при краківському дворі працював маляр Владика та інші його товариші. Майстер Гайль — священик з Перемишля, в середині XV ст. розмальовував костели в землях Сandomірській, Краківській, Серадській та ін.³⁴

Зі збережених пам'яток українського монументального малярства відомі новознайдені (1925 р.) фрески у вірменській катедрі у Львові кінця XIV ст.,³⁵ фрески сandomірської катебри з першої половини XV ст.,³⁶ каплиці св. Тройці в Люблині майстра Андрія 1415 р.³⁷ і вавельської каплиці св. Хреста в Кракові 1470 р.³⁴

Українські артисти, працюючи в Польщі, зустрічалися з новими течіями центральної Європи. Зокрема в Кракові перехрещувалися впливи чеські, українські й південно-німецькі, головню ніренберзькі. Ці останні мали домінуюче значення в початках граверства на сході Європи, а передусім на повстання української гравюри на дереві.

В Україні граверство було відоме ще перед повстанням друкарства. У Львові, до появи друкованої книжки «Апостол» 1573-1574 р., було вже кілька малярів, які знали різні граверські способи «різання» на металі й дереві. Серед них особливої слави здобув собі маляр і гравер, львівський міщанин, Лаврентій Филипович чи «Лавриш», що мав цілу школу: у нього вчилася чимало львівських малярів, а також гравер і шрифтар Гринь Іванович із Заблудова. Цього віддав у науку перший львівський друкар Іван Федорович. Гринь Іванович учився у Лаврентія Филиповича два роки (1578-1580) і вивчився малярства, столярства, гравюри на дереві й різання друкарських букв. На жаль, жадних гравюр Лаврентія Филиповича досі не знайдено.

Д. Ровінський, між іншим, вказує на один примітивний дереворит Ісуса Христа початку XVI ст., який приліплений в євангелії невідомої друкарні (Публична бібліотека в Петербурзі). Ровінський, Каратаєв і Ундольський уважають, що це євангеліє друковане в одній невідомій

українській друкарні, при чім Ровінський датує друк початком XVI ст.,³⁸ а складну монограму гравера читає: Монах Филип, хоч можна читати монограму інакше.

Перші друковані кирилицею книжки, як відомо, походять з друкарні Фіоля у Кракові з кінця XV ст. Видання Фіоля поширювалися головню на сході Європи й особливо в Україні. Про це останнє говорити і мова видань. Де Фіоль не був зв'язаний традиційним церковно-слов'янським (староболгарським) текстом, там мова його видань, як доводять Булгаков,³⁹ І. Огієнко⁴⁰ і П. Попов, має дуже багато відзнак живої української мови.

Одинокий фігуровий дереворит у фіолівському »Октоїху« 1491 р., »Розпяття«, дуже нагадує, по своєму стилю, дереворитній манірі і способах штриховки, ніренберзькі дереворити того самого сюжету 1480-1491 рр., що переховуються у германському музею в Ніренберзі⁴¹ та інші гравюри на дереві південно-німецької граверської школи.⁴² Але сама композиція фіолівського деревориту, виконана досить вільно, має подібність з ніренберзькими дереворитами лише в характері й типах окремих постатей. Граверська техніка в дечому відступає ніренберзькій, але стоїть, порівнюючи, на високому рівні. Заставки й початкові літери фіолівських видань більше відбивають старі византійські зразки українських рукописних книжок, так само, як і шрифт видань. Цікаво зазначити, що Фіоль уживає у своїх виданнях друкарської марки з гербом міста Кракова. За його прикладом ідуть також інші краківські друкарі польських книжок: Hochfeder (1503 р.) і Haller (1505).⁴³

Хто був виконавцем деревориту »Розпяття« та інших прикрас фіолівських друків — невідомо. В той час у Кракові було багато ніренберзьких мистців і поміж ними відомий скульптор Veit Stoss, що був і гравером.⁴⁴ Важне також підкреслити, що коло 1470 р., і в пізніші часи, у Кракові працювало чимало українських малярів, що розмальовували фресками замок Вавель, костели та ін. Сам друкар Schweipolt Fiol (Sveboldo Feyel), по походженні німець, прийшов до Кракова з міста Neustadt на річці Esch у Франконії⁴⁵ або інакше Aisch, себто зовсім недалеко від Ніренбергу. Виготовлював потрібні для Фіоля шрифти теж німець, Рудольф Борсдорф з Бравншвайгу. Також інші краківські друкарі походили з Ніренбергу (J. Stuchs) або загалом з Баварії (J. Haller), як теж зі Штрасбургу, Аврсбургу, Шлеську (M. Scharfenberger) і чеської Праги (Florjan Ungler).⁴⁷ Багато польських видань друкувалося в Штрасбурзі, Аврсбурзі й Ніренберзі; звідтам привозили до Польщі й самі гравюри для польських видань, або виконували їх німецькі гравери.⁴⁶ Не випадок також, що найстарша польська гравюра відноситься до польсько-українських взаємин. Є це дереворит з твору Jan'a z Oświęcima, кінця XV ст., Elucidarius errorum ritus Ruthenici, що виображає розбиття нарад поміж латинським (польським) і українським (рутенським) духовенством. Ці останні змальовані в типовому одязі, голені, з »запорожськими« вусами і високими шапками.⁴⁷

Живі зв'язки Ніренбергу зі Сходом відбувалися не тільки через Краків, але навіть безпосередньо через Львів, де, наприклад, ніренберзький видавець, Ганс Koberger, у початках XVI ст., мав свого комісiонера, Мартина Schmid'a. В Ніренберзі друкувалися книжки в чеській мові, книжки для Польщі і знані брошури в німецькій мові проти московської тиранії.

Торговля книжками Кракова відбувалася також через Франкфурт над Майном, Кельн, Швайцарію (зокрема Женеvu), Ліон, Антверпен. Серед французьких книгарів відомі були в Кракові: Іван Tenand з Bourges, Іван Barsandius з Auvergne, Петро Davantes з Rabastein в Аквітанії.⁴⁸

Значення фіолівських видань для цілого словянства східного обряду було незвичайно велике. Тип друку «Осмигласника» Фіоля 1491 р. повторений в «Осмигласнику» 1493-1494 р., виданому в Цетинії в Чорногорі та у виданнях кінця XV і початку XVI ст. в Брашові (Kronstadt) у Семигороді.⁴⁹

Після словянських видань Фіоля, першими друками були білоруські й українські. І так Ф. Скорина, що здобув 1512 р. в університеті в Падуї докторат медицини, починає друкувати 1517 р. кириличні книжки у Празі, а від 1525 р. у Вильні. 1526 р. — Симон Будний розпочинає друкарство в Несвіжі.

Першою українською друкованою книжкою є знамените євангеліє Тяпинського, з рівнобіжним церковно-словянським і українським текстом, що походить з мандрівної друкарні Тяпинського. По найновішим дослідям, це євангеліє було надруковане коло 1562 р.⁵⁰ Після зазначених друків з'являється друкарство в Москві за допомогою німецьких майстрів («Апостол» 1564 р.). Але не довго проіснувала друкарня в Москві, — її спалила юрба так само, як втопили данця В. Гатона, що хотів закласти друкарню у Москві ще в 90-их роках XV ст. Друкарі Іван Федоров або Федорович і білорусин Петро Мстиславець мусіли тікати з Москви на Білу Русь і Україну, де друкарство було вже відоме, не викликало серед людности жадного відпору та загалом обставини та уклад життя сприяли спокійній культурній праці. Походження І. Федоровича не встановлено.^{49а}

Прийшовши до Львова, Іван Федорович лише «обновив занедбане друкарство», як це свідчила надгробна плита на його могилі у Львові. Що друкарство в Україні було відоме вже в першій половині XVI ст., свідчить недатоване євангеліє, що переховується в Прилюдній бібліотеці в Петербурзі (Опис у Каратаєва під № 64), яке цілий ряд дослідників вважають, що надруковане в якійсь невідомій друкарні в Україні першої половини XVI ст. Шрифт цього євангелія, на думку Некрасова (Книга в России, Москва 1924. 73), схожий зі шрифтом видань у Несвіжі на українсько-білоруському етнографічному кордоні.

В першій датованій книжці «Апостол», видрукованій у Львові 1573-1574 р., крім численних заставок, ініціалів та ін., є дві гравюри на дереві на цілу сторінку: архітектурне обрамування з гербом Григорія Ходкевича і св. апостол Лука. Про походження й авторство цих гравюр висловлено багато пояснень і здогадів тим більше, що вони мають подібні копії у виданні московському, острозькому 1581 р. і виленському 1591 р. Стасов і Ровінський говорили про львівську гравюру ап. Луки як наслідування гравюри в московському «Апостолі» 1564 р., а навіть впевняли, що обрамування ап. Луки відбите з московської дошки, яку «міг з собою привезти» друкар Іван Федорович.⁵¹ Останні дослідження довели,⁵² що львівська дошка була інша, а ціла архітектурна композиція — обрамування навколо фігури — були скопійовані, як у Москві, так і у Львові, з гравюри німецького гравера Erhard'a Schön'a, вміщеної в другій частині Пейпусової біблії Старого Завіту, переложеної на німецьку мову Флєйсом, з передмовою М. Лютера, виданої в Ниренберзі 1524 р.⁵³ Ниренберзький гравер E. Schön, учень Дірера, відомий був через свій під-

ручник з гравюрами, що його він виготовив під кінець свого життя (помер коло 1542-1547 р.).⁵⁴ Крім того, він мав звязки з західними слов'янами; наприклад, його дереворитами оздоблене чеське видання *Tragoedia nova Ramtmachius* — лютеранський, полемізуючий твір проти папи.⁵⁵

Щодо рисунку св. апостола Луки в московському й українському деревориті, то вони зовсім відмінні; перший ближче стоїть до новгородської іконописної школи, тоді як у львівському деревориті фігура висока, більше в західних зразках, з готичними деталями меблі і з византійською розбіжною перспективою. Все те переконує нас, що виконавцем львівської гравюри мусів бути місцевий мистець, зокрема виключена участь німецького ренесансового майстра Scharffenberger'a, як це припускав Al. Birkenmajer у своєму рефераті на Міжнародному конгресі бібліотекарів і приятелів книги в Празі 1926 р.⁵⁶ На самій гравюрі львівського апостола є два підписи гравера: з одного боку кириличними літерами А. Ф., а з другого боку латинкою W. S. З огляду на кириличний підпис, можна з великою правдоподібністю припустити, що виконавцем гравюри був згаданий вище львівський маляр і гравер Лаврентій Филипович, що підписувався також Wawrzyniec,^{56a} тому й підпис W. S. можна читати, як Wawrzyniec Sculpsit.

Досить висока техніка перших львівських гравюр, так само, як і інших українських гравюр кінця XVI і початку XVII ст., вказує, що тогочасні українські гравери були добре вишколені, вчилися правдоподібно на Заході або мали під рукою кращі зразки європейського граверства, зокрема ніренберзькі дереворити.

Протягом останньої чверті XVI ст. і в першій половині XVII ст. друкарство поширюється в Україні незвичайним темпом. Постійні друкарні закладаються не тільки по більших культурних осередках, але в маленьких містечках і навіть селах. У тому часі нараховуємо на українській етнографічній території не менше 17 друкарень, з яких лише дві були латинські, тоді, як всі інші — кириличні: Львів 1573 р., Бардіїв 1578, Острог 1580, Панівці коло Кам'янця 1601, Дермань на Волині 1601, Стратин 1604, Кринос 1605, Київ 1616, Угерці Заплатинські в Галичині 1618, Почаїв 1618, Рахманів 1619, Четвертня на Волині 1625, Чорна 1629, Кременець 1638, Луцьк 1624 (1640), Чернігів 1646, Грушів у Карпатах 50-их років XVII ст.

Другим після Львова осередком друкарської і граверської праці був Острог на Волині — цей визначний культурний осередок Західної України, де була 1581 р. заснована кн. Константином Константиновичем Острозьким вища школа типу Академії. В Острозі була видрукована 1580 р. Біблія, перша на цілому просторі східних слов'ян, та коло 25 інших книжок (1580-1612 рр.). Правда, острозькі видання не пишалися особливими прикрасами, але більшість гравюр виконано не з меншою граверською технікою, як у львівських виданнях. З таких кращих праць є герб Острозьких у »Псалтирі« 1580 р., марка друкаря Федоровича у Біблії 1581 р., обрамування заголовної сторінки Біблії (повторення архітектурного мотиву E. Schön'a) і фігуровий рисунок св. Василя Великого 1594 р. Цей останній дереворит, ще в більшій мірі, ніж львівський дереворит св. ап. Луки, говорить про південно-німецький вплив ренесансу, з деякими готичними архаїзмами в архітектурних деталях-прикрасах. Сама постать св. Василя В. виконана у формах більш традиційних; тут помітні вже течії монументального

й мініатюрного малярства, т. зв. византійсько-атонського ренесансу XIV-XV ст., що через Молдаво-Валахію доходив до Буковини, Галичини й Поділля. Заставки й прикраси острозьких видань мають багато спільного з прикрасами видань Скорини. Це тим більше зрозуміле, бо острозька друкарня була у близьких взаєминах з друкарнею виленською і особливо львівською.

Можна припустити, що дереворити острозьких видань виконував український гравер Гринь Іванович, що передтим учився у львівського майстра Лавренція Филиповича. Не виключене, що деякі дереворити міг робити й сам Л. Филипович.

Треба зазначити, що в острозьких виданнях уперше зустрічаємо позначки італійських і спеціально венецьких впливів, які починають відгравати визначну роль в українському граверстві початку XVII ст. Світова торгівля, яку вело «византійське місто» Венеція з цілим Сходом і слов'янами, була головною причиною поширення венецького мистецтва в Україні. Відомо, скільки венецьких купців жило у Львові й Києві. Жваві дипломатичні зносини з Венецією були за часів гетьмана Б. Хмельницького (відоме посольство А. Vimini)⁵⁷, а у Львові в XVI-XVII ст. було консульство венецької республіки. Коло 1492 р. у Венеції починають друкувати книги кирилицею для слов'ян східного обряду; тут таки друкуються книжки для Кракова⁵⁸ і навіть Львова (Панегірик 1641 р.: ΑΝΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ — для львівського громадянина Григорія Кірницького, з гравюрою св. Юрія на коні).

Мистецький вплив Венеції, крім граверства, помітний також в українській архітектурі,⁵⁹ різьбі і малярстві. Серед численних італійських майстрів-будівничих доби ренесансу у Львові, значна їх частина походила саме з венецької республіки, або з сусідніх їй країв. Венецькі впливи йшли в Україну торговельними дорогами, з яких головніші провадили через Краків і другий — «великим угорським шляхом», через міста Перемишль, Бардіїв, Пряшів і словацьку Левочу.⁶⁰ Деякі з учнів острозької академії продовжували свою освіту в Італії і спеціально у Венеції, як, наприклад, письменник з острозького осередку вчених, сромонах Кипріян, що вчився на університетах у Венеції і Падуї.

Самі венецькі видання також дають багатий матеріал для порівняння з українською книжковою орнаментикою. Наприклад, орнаментальні прикраси *Historia Herodoti*, виданої 1494 р. через de' Gregori da Forlì у Венеції, дають нам пояснення до характеру орнаменталізації знаменитого Пересопницького Євангелія 50-их років XVI ст. й українських друкованих книжок XVI і початку XVII ст. Венецьке видання календаря 1476 р., що його оздобив майстер Radolt, у своїх орнаментальних мотивах дає генезу орнаменту видань у Стратині в Галичині перших років XVII ст., наприклад, в обрамуванні дереворитів св. Григорія Двоєслова і св. Василя Великого зі Службеника 1604 р. Спосіб оздоблення книжок невеликими продовгастими деревляними клішами у різних комбінаціях, заведений у Венеції вперше друкарем Юрієм Rusconi 1500 р., зустрічаємо у виданнях Скорини у Вільні (Псалтир 1525 р.), а в дещо редукованій формі в пізніших українських друках.⁶¹

Цікава річ, що саме в Острозі, вперше на сході Європи, уживається орнаментальних прикрас, зложених із спеціальних, приготовлених для цього, друкарських черенок, дрібного розміру, з яких укладають цілу орнаментальну рамку в різних комбінаціях, навколо заголовних,

а навіть звичайних сторінок. Цей типово-ренесансовий, і то венецький друкарський орнамент, вперше запроваджений славним венецьким друкарем Gabriel'em Giolito в 1569-1578 рр.,⁶² був поширений в українських друкарнях у Панівцях коло Кам'янця, Крилосі, Луцьку, Львові й Києві в початку XVII ст. Нарешті, ініціювали острозької Біблії 1580 р. також у характері венецьких друкарів середини XVI ст.⁶³

Можливо, що всі ці друкарські прикраси прийшли в Україну не безпосередньо з Венеції, а через Голландію, Німеччину й Польщу (наприклад, подібні прикраси здибаємо в краківських виданнях, як *Kronika Polska Marcina Bialskiego* 1597 р. та ін.).

Знаменний факт, що в українських друках уже з кінцем XVI ст., поруч з кириличними старословянськими шрифтами, починають уживати, у заголовках книг і в надписах, на гравюрах, т. зв. антикву, що вперше була введена через Jenson'a у Венеції 1471 р. й поширена в друках Torrentino у Фльоренції. В українських друках шрифт подібний до антикви і пристосований до кирилиці вперше зустрічаємо в Граматиці (ГРАМАТИКА), виданій у Львові 1591 р. Ту саму антикву бачимо в ініціалах друків друкарні Балабана у Стратині 1606 р., однак орнаментальні мотиви тут виконані граверською манірою голландських друків кінця XVI ст. Як відомо, шрифт наближений до антикви був введений в Росії щойно в початку XVIII ст. і під назвою «гражданського» поширений у всіх кириличних друках.

Нижче ми вкажемо на цілий ряд інших фактів запозичення в українському граверстві мотивів венецького граверства й малярства. Тому твердження Ровінського і Стасова, що в перших українських друках впливи Венеції незначні — не відповідає дійсності.

Після спалення через юрбу друкарні в Москві 1568 р., друкарство там майже зовсім припинилося. За весь час царювання Івана IV надруковано в Москві ледви чотири невеликі книжки. На короткий час відновлюється друкарня 1589 р., щоб у недовзі знову припинити свою діяльність. 1606 року розпочинає друкарство у Москві наново українець, Онисим Михайлів Радишевський, що приїздить сюди з Волині. 1606 р. він випускає Євангеліє, а 1610 р. Устав. Шрифт цих видань типово-острозький. Також і післямова запозичена з острозьких видань.⁶⁴

Близько стоїть до острозької друкарні менша друкарня в Дермані на Волині (1601-1605 рр.), теж фундація князів Острозьких. Тут на особливу увагу заслуговує гравюра з гербом Острозьких 1605 р., що може вважатися одною з найкращих видавничих (друкарських) марок українських друкарень XVII ст.

Значний поступ бачимо в гравюрах видань у Стратині і Крилосі в Галичині, де фамілія Балабанів залишила друкарні у самому початку XVII ст. Ці гравюри вже зовсім позбавлені готичних архаїзмів, а німецький ренесанс, пересичений волютовими мотивами, замінюється більш спокійним, урівноваженим італійським ренесансом, головню венецьким. Дуже цікаво трактовані фігури: коли в попередніх львівських і острозьких дереворитах є лише спроби зв'язати византійську канонічну традицію з західним способом трактування, то, наприклад, у стратинських дереворитах св. Василя Великого і св. Григорія Двоєслова помітна творча перерібка цих двох течій, що дало зовсім несподівано-оригінальну декоративну форму, в сміливих загальних обрисах, із чистою штриховкою монументально-декоративного стилю. В орнамен-

тальних мотивах італійського ренесансу добавляється тут українська рослинна орнаментика, вживана у знаменитих українських килимах.

Загалом, граверська техніка друків Балабана (стрітинські Служебник 1604 р., Требник 1606 р., розкішне крилоське Учительне Євангеліє 1606 р.) стоїть на дуже високому рівні, вище від видань острозьких і львівських і навіть пізніших гравюр, аж до 70-их років XVII ст. З усіх гравюр Балабанівських видань, яких нараховуємо коло 24, особливо інтересна гравюра Блудного сина, пізніше повторена у львівському Євангелії 1644 р. По композиції, стрітинська гравюра дещо нагадує мідерит того самого сюжету Albrecht'a Dürer'a, все таки є істотні різниці, як у загальній композиції, так і в окремих деталях — фігурі, обличчю, одязі Блудного сина, типах будов і т. ін. Підпис гравера у виданнях Балабана зустрічаємо лише на одній гравюрі: Хрещення Господнє, у формі монограми М. Т.,⁶⁵ пізніше повторене у київському виданні 1646 р. Крім того відомо, що в стрітинській друкарні працював друкарський майстер і гравер Памво Беринда (1603-1632), що походив з Буковини, вчився у львівській братській школі і працював опісля у Львові (1608-1616) і Києві (1617, 1620-1632), де видав 1627 р. знаменитий українсько-словянський лексикон. Він же їздив по книжковим справам до Москви 1624 р.^{65а}

Крім гравюр у виданнях острозьких і дерманських на Волині, кілька декоративних дереворитів за підписом Т. Т. зустрічаємо у друкарні кн. Вишневецьких у Рахманові 1619 р. Праці гравера Т. Т. пізніше бачимо в київських виданнях, також і різні прикраси з Рахманова переходять до київської друкарні. Як відомо, Учительне Євангеліє, видруковане в Рахманові 1619 р., по наказу московського царя і патріярха 1627 р. в Москві було спалене за «єретичні» західні впливи в цьому творі.

Та не тільки рахманівська друкарня, але і стрітинська причинилася до закладин друкарні в Києві. Коло 1614 р. цю останню перевезли з Стрітина до Києва, у Лавру. В перших друках величезної київської друкарні саме вживаються найбільше стрітинські шрифти, прикраси, заставки, ініціали і т. ін. Таким чином бачимо, що повстання друкарства і граверства у Києві, в цьому найбільшому культурному осередку XVII ст. на сході Європи, треба завдячувати давнішим культурним осередкам на західно-українських землях, де друкарство було вже відоме в середині XVI ст.

Дереворит київо-львівської школи XVII століття

Поруч зі Львовом, починаючи з другого десятиліття XVII ст., сильно розвивається граверство у Києві, головню при Лаврській друкарні, що випускає небувалу кількість видань як релігійного, так і світського змісту. Тісний зв'язок Києва зі Львовом не переривається через ціле XVII ст. Бачимо тут не тільки спільні сюжети, теми, граверську техніку, але відбувається постійний обмін клішами й самими граверами. Тому цілком справедливо завважує Ровінський, що не можна знайти якихось різниць поміж граверством київським і львівським.

Велика потреба в книжках київського друку, які розходяться по цілому сході Європи, збільшує цікавість до ілюстрації. Від тепер рідко котра книга появляється без ілюстрацій і то не тільки дорожчих, але й дешевих видань, розрахованих на масового читача. Перед українськими граверами стають нові великі завдання, поширюється тематич-

ний репертуар, заходить потреба робити ілюстрації, що мають більше відношення до історії, громадського життя. Треба творити нові концепції, розробляти зовсім досі незнані теми, витворювати портретову, архітектурну графіку, викреслювати пляни міст та видавати популярні гравюри на окремих аркушах, що не мають відношення до книги.

З цим величезним завданням нечисленні українські гравери, при початках київського граверства, не можуть як слід справитися, тому дещо підпадає техніка, помічається поспішність у праці й перевага кількісна над якісною. Зате виявляється з цілою силою власна творчість українських граверів і деяка самостійність у виборі сюжетів. Відбувається також значна зміна в мистецьких течіях, — українські гравери все більше й більше відкидають византийсько-східний трансценденталізм з його ірреальною, абстрактною думкою. Від тепер сцени змальовуються в реальному, дійсному оточенні, з типовими рисами українського жанру. В біблійних сценах з'являються характерні постаті бояр, старшин, міщан, козаків у сучасних українських одягах; змальовується сільський побут і типовий пейзаж з українською рослинністю. Чимало здибаємо архітектурних зарисовок місцевих пам'яток будівництва, часами досить точно виконаних, що мають сьогодні документально-історичне значення.⁶⁶

Всі ці особливості українського граверства, що черпало свої знання й реалістичний світогляд з мистецтва західно-європейського, різко відрізняють його від граверства московського, де аж до початку XVIII ст. граверство тримається в тісних конфесійних рямках, а всяка спроба вийти з ортодоксальної церковщини уважалася за єресь та зрадництво релігійне й національне. З другого боку, стара українська малярська і графічна культура й ті ж такі побутові особливості, відрізняли українську гравюру від західно-європейської й давали чималу відрубність від граверства інших словянських народів, наприклад польського й чеського.

В Києві вся друкарська і граверська праця купчилася коло Київсько-печерської лаври, — довкола цього знаменитого культурного осередка XVII-XVIII ст., що відіграв визначну роль в цивілізації Сходу Європи. В перших київських виданнях початку XVII ст. вже з'являються спроби дати портретову гравюру в образі ідеальних портретів князів св. Володимира Великого, Бориса і Гліба, св. Антонія й Теодосія Печерських, митрополита Петра Могили та ін. Ці «портрети», так само як і численні інші дереворити перших київських друків, різьблені примітивно, але вражають нас великою декоративністю. Обриси тут звичайно схематизовані, помітна типозація облич, композиції не переладовані, форми ясні й докладні, досягаючи тим графічного, синтетичного трактування, притримуючись площі рисунку.

Цінним зразком українського граверства початку XVII ст. можуть служити дереворити, вміщені у знаменитих «Віршах на жалібній погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного гетмана Войска Запорозкого» 1622 р., зложених ректором київської школи (Академії) Касіяном Саковичем. «Вірші» у свій час були дуже популярні і поширені в Україні та мають значення, як рідкий на сході Європи зразок світського видання біографічно-історичного змісту. В книжці є всього три дереворити: портретовий рисунок українського гетьмана П. Сагайдачного на коні, Здобуття Сагайдачним турецької фортеці Кафи і Герб Сильного Війська Запорозького, з орнаментикою і фігурою українського запорізького жовніра-козака.

Поминаючи цілий ряд монограмічних підписів граверів, що дали по кілька дереворитів другорядного значення, відріжимо імя майстра Тимофія Петровича (1623-1624), що підписувався монограмами Т, ТП і можливо ТТ. Друкар і гравер Тимофій Петрович друкував розкішні видання Бесід св. Івана Золотоустого 1623 й 1624 р. Всього відомо 11 гравюр за підписом гравера, хоч можливо, що більшість гравюр Бесід виконав Тимофій Петрович. Порівнюючи з попередніми київськими граверами, а почасти навіть з пізнішими, дереворити Т. П. говорять про ліпшу техніку виконання, більшу вишколеність і знайомство з кращими зразками західньо-європейського граверства, зокрема німецького та особливо італійського; приходять тут на увагу навіть запозичення від Рафаеля (напр., арк. 114 Бесід 1624 р.). Однак все те перетворив український гравер у народньому характері, особливо орнамент з типовими українськими мотивами виноградної лози і цвітів. Дуже цікаво скомпонована й добре виконана заголовна сторінка до Бесід 1623 р. Тут м. ін. гравер ужив у шрифтах заголовку й підписах на гравюрах «антикви», яку ми раніш бачили у львівському виданні Граматики 1591 р. В долішній частині заголовної сторінки нарисована будова головної церкви Лаври й то настільки добре, що рисунок може служити за документальний графічний матеріал до історії цієї будови.⁶⁷ Загалом гравюри Тимофія Петровича різьблені досить плястично, зі сміливими, графічно-умотивованими обрисами й обмеженою штриховкою.

Іншим визначним київським гравером початку XVII ст. був Л. М., правдоподібно Тарас Левкович Земка, він же Леонтій Монах (1626-1632). Можливо, що монограма Л. Т. також належить тому самому граверові. Всіх гравюр за підписом Л. М. знаємо 19, що походять з 1626-1629 рр. Деякі сюжети цих гравюр переняті з чужих європейських зразків, але не бракувало київському граверові і власної творчості; в техніці різьблення він завжди чіткий і тонкий. Помітна також сильна стилізація і плоске іконографічне трактування. Все те надає дереворитам Тараса Земки своєрідного стилю, так що його гравюри не тяжко відрізнити від ряду інших. Цікаво, що цей гравер, перший із словянських граверів на сході Європи, починає вживати арабських цифр, замість поазбучних церковно-словянських, як це свідчить підпис на його гравюрі св. Акуліни з 1627 р. Інший такий підпис арабськими цифрами маємо на київському деревориті 1626 р.: Притча про блудного сина в Тріоді 1627 р. і Воскресення Лазаря 1628 р. невідомого гравера, що підписувався монограмою складної форми. Як відомо, в Москві арабські цифри вперше зустрічаються на гравюрах 1664 р.,⁶⁸ а загально їх уживали що тільки за Петра I, в початках XVIII ст.

Особливе місце займає група київських граверів за підписами К. П., П. К., К. Р. і В. Р. Гравюри їх визначаються яскравою стилізацією, особливо рослинності; вони володіють досить справною технікою та вживають у деревориті перетинаючих себе ліній, часами в досить дрібній штриховці. Цікава з побутового і стилістичного боку гравюра К. Р.: Печерські просфорники, 30-их рр. XVII ст., а також оригінально стилізована рослинність у гравера В. Р., що виконав у 1629-1631 рр. понад 8 (а не лише 4, як вказує Д. Ровінський) дереворитів у Тріоді (Київ 1631) і Учительній Євангелії (Київ 1630). Більшість гравюр за підписом К. П. або П. К. вміщені в київському Учительному Євангелії 1637 р. Це останнє видання, що має багато ілюстрацій, дає деякі зразки біблійних сцен,

що ведуть нас до фрескового малярства у Венеції, очевидно, через посередництво різних пізніших гравюр (напр. Вїзд до Єрусалиму, Воскресення Лазаря, копійовані також пізнішими українськими граверами). Особливо цікаві тут ті гравюри, які дещо відбивають місцеві побутові особливості, з яскравою соціальною закраскою: Христос і рибарі, Багач і убогий, Притча про багача і смерть. На цій останній виображено багача в одязі польського шляхтича, тоді, як його кріпаки складають великі скирти хліба, інші будують деревляні будови, тощо.

Крім львівського гравера цих часів Георгія ієромонаха (1628-1636), що радо уживав типового для українського орнаменту мотиву виноградної лози, треба відзначити гравера Луку, який підписувався гарною складною монограмою. Його праці вміщені в київському Служебнику 1629 р. Йому ж належить великий дереворит Розп'яття (підпис складною монограмою).⁶⁹

Ця гравюра, крім доброї техніки виконання, цікава для нас тим, що стала постійним іконографічним зразком у східній Європі. Це Розп'яття є упрощеною, хоч і значно перетвореною перерібною венецької гравюри 1499 р.,⁷⁰ що являється одним із перших типів Розп'яття в італійському граверстві, опісля поширеного в граверстві французькому й німецькому.⁷¹ В стилістичному відношенні київський дереворит значно відрізняється від венецького та інших наслідувань італійських і німецьких граверів. У бічних постатях Пречистої Діви Марії й св. Івана в київському деревориті немає такої патетичності й руху, як у західних зразках. У Києві ці постаті більш спокійні, статичні, витримані в монументальній і декоративній формі, і це говорить про сильну византийсько-українську школу малярства. Спосіб моделювання й почасти штрихування розп'ятої постаті вказують на пізніші італійські гравюри і спеціально на льомбардські мідерити.⁷²

Найбільш плідним гравером XVII ст. був Ілля (1636-1660), що спочатку працював у Львові (приблизно до 1640 р.), як монах Онуфріївського монастиря,⁷³ а потім у Києві і для молдавських видань у Довгополі й Ясах. Продовж яких 24 років своєї граверської діяльності монах Ілля вигравірував величезну кількість дереворитів, що сягають понад 400 чисел. З того найбільше гравюр належить до Біблії (133 чисел) і київського Патерика (36 гравюр). Дереворити до Біблії були також випущені в 40-их рр. XVII ст. як окремий альбом у 132 аркушах, скрім того як інший альбом у 40 аркушах (переховується в Публичній Бібліотеці в Петербурзі, збірка І. Каратаєва). В сюжетах дереворитів Іллі помітні сильні запозичування з європейських зразків й то переважно голяндського граверства, що починає відогравати з кінцем XVII ст. велику роль в граверстві й малярстві в Україні. Більшість сюжетів до київської Біблії і Патерика переняті з Біблії Івана Піскатора 1650 р., але Ілля робив чимало змін у фігурах, побільшував або зменшував їх кількість, вдягав дієві особи в інший одяг, заміняв краєвид і архітектуру на більш українську. Любив добавляти жіночі фігури, при чім деякі з них рисував з дуже відкритим декольте, тоді, як у Піскатора жіночий одяг закритий. В історії про Лота, Ілля нарисував одну з дочок Лота цілком голу, хоч у Піскатора вона вдягнена... Крім того, в Іллі є 40 дереворитів, котрих зовсім нема у Піскатора. Загалом, гравюри Іллі нерівної вартости, з технікою досить слабою, що можемо пояснити поспішністю праці, а може й тим, що рисунки Іллі вирізував спеціаль-

ний різчик, а не сам майстер. Кращі праці його в Патерику 1661 р. та загалом праці пізнішої дати, коли гравер пориває з ренесансовими й навіть готицькими ремінісценціями та розпочинає в українському граверстві добу барокко.

Більш культурним гравером мусимо вважати львівського гравера, що підписувався BΘZ або BΘ, якого праці з датами відомі в межах 1636-1647 рр. Він виконав понад 70 дереворитів, при чім у деяких наслідував навіть А. Дірера й Г. Альдегревера. Його постаті вирізьблені досить по-правно, лінія завжди м'яка й еластична. Був це штукар різьблення мініатюрних дереворитів із складними фігуровими композиціями і вінетками з ренесансовими мотивами, але перетвореними в українському народньому характері. В цих мініатюрних вінетках і медальонах бачимо цілу Тайну Вечеру, Положення до гробу та інші образки з великою кількістю фігур.

Говорячи про ілюстрації львівських видань, треба відрізнити розкішне Євангеліє 1644 р., де вміщено понад 50 ріжних гравюр. Деякі з них виконані дуже добре, як наприклад: Бичування Христа.

Помітне місце займають львівський гравер Афанасій Клирик (1642-1668) і київський гравер 60-80 рр. А. К., не тотожний з першим. Цей останній дає не тільки свободні композиції і сюжети, але й досить вироблену та характеристичну граверську техніку. Наприклад, у деревориті Київської Лаври він передав у дуже оригінальний спосіб умовний вигляд монастиря з маленькими фігурами, що знаменито відтворюють форму й рух ідучих монахів.

Перша половина XVII ст. кінчає собою першу творчу добу в історії українського граверства XVII ст. Особливо широкий розвиток граверства помічаємо від 30-их рр. до середини XVII ст., коли з'являється найбільше граверів, з сотками своїх праць. Цю середину XVII ст. можемо означити навіть точніше. Вона припадає саме на час політичного об'єднання України з Москвою, по відомому Переяславському документу гетьмана Б. Хмельницького 1654 р. Після цього — зразу помітний наглий упадок друкарства і граверства в Києві. Нових гравюр з'являється незвичайно мало аж до 80-их рр. XVII ст., а коли й різьбляться нові дереворити, то переважно копії зі старших київських зразків. Порівнюючи краще розвивається граверство у Львові, але тут не бачимо особливо видатних граверів, при чім вони також часто копіюють давніші київські і львівські гравюри. Помітні й старші запозичання з польських видань (напр., з Біблії Scharfenberger'a 1561 р.).

Поминаючи цілий ряд київських граверів з різними ініціалами, вкажемо тільки на гравера Прокопія Єрея (1646-1662). Досі одначе не вияснили, чи Прокопія можна вважати київським, чи скорше львівським мешканцем. Прокопій вирізав 24 аркуші Апокаліпси (одиноким примірником у Публичній Бібліотеці в Ленінграді), користуючись гравюрами віртенберзької Біблії 1541 р. і Біблії Піскатора.⁷⁴ Але київсько-львівський гравер змінює свої композиції, кількість фігур та їх розположення, додає свій орнамент, краєвид, змінює характер одягу, форми меблів, кораблів і архітектури з виразними ознаками барокко.

Крім Львова, у другій половині XVII ст. розвивається граверство в Уневі (Галичина), де працюють другорядні гравери, як Мина і львівський гравер Василь Ушакевич (1663-1682), — учитель львівської

братської школи. Кращими львівськими граверами цих часів треба вважати двох типово-барокових майстрів: Доротея (1669-1683) й Івана Глинського (60-ті роки XVII ст.). Праці останнього цікаві з побутового боку, в яких змальовані сцени тогочасної церковної обрядовості: вінчання, хрещення дитини, сповідь, похорон та ін.

Крім гравюр, з підписом самих граверів, маємо чимало документальних звісток про цілий ряд граверів,* що гуртувалися біля львівського Ставропигійського Братства. Ці ж документи в деякій мірі освітлюють питання організації й умов праці українських граверів XVI-XVII ст. Станової організації граверів правдоподібно не було. Гравери в Києві і Львові звичайно поділялися на дві групи: ті мистці, що їх праця більше була зв'язана з друкарством — належали до друкарського цеху, інші входили до цеху малярського. Вже про першого львівського гравера, Лаврентія Филиповича другої половини XVI ст., маємо відомості, що він належав до львівського цеху малярів. Тоді цей цех складався переважно з поляків і Лаврентія Филиповича, котрий завжди боронив інтереси українських малярів, поляки виключили з цеху, порадивши йому, щоб заложив собі окремий «рутенський» малярський цех. Знаємо також, що в другій половині XVII ст., у Львові, фахи рисівника й ритівника часами поділялися, при чім підписувався на гравюрі різчик, а не маляр, що часами виконував рисунок на кліші. Гравери одержували за свою працю досить велику платню, найменше 2-3 золоті за один дереворит, не рахуючи самого матеріалу, в якому вирізували гравюру (переважно грушове дерево); досягала платня й 25 золотих за один кліш (виготовлення дошки, рисування й різання кліші).⁷⁵ Крім ілюстрацій книжок, уже з кінця XVI ст. були відомі в Україні гравюри популярного характеру на окремих аркушах, виріб тапетів⁷⁶ та ін.

Українське граверство 60-70-их рр. XVII ст. говорить про деякий підупад граверської вмілости не тільки порівнюючи з першою половиною XVII ст., але навіть з кінцем XVI ст. Однак і в ті найгірші часи для розвитку мистецтва, українське граверство стояло значно вище від граверства сусідніх народів і країв. Тому не дивно, що українське граверство відіграло домінуючу роль в поширенні граверського мистецтва на цілому сході Європи. Ці впливи української школи досі в належній мірі не були досліджені. Тут ми подаємо лише деякі факти, що освітлюють це питання.

Відомо, що українські видання, і особливо київські XVII ст., розходилися далеко за межі так званої «Східної Європи». Наскільки був великий попит на ці видання, свідчить факт, що українські видавці вважали потрібним згадати всі ті словянські й несловянські народи, для котрих вони були призначені. Наприклад, у передмові до розкішного київського видання Бесіди 1624 р., Захарій Копистенський просить прийняти цю книжку: македонців, болгар, сербів, босняків, істрійців, іллірійців, далматійців, молдованів, мультанів, угровалахів, чехів, мораван, хорватів.

Найбільш інтенсивні впливи українського друкарства і граверства відбувалися на Московщині. Вище ми згадали, що після короткого

* Як Андрійко і Севастіян (60-ті рр. XVII ст.), Олександр Залозецький (коло 1662-1691 рр.).

існування в Москві друкарні і кволого розвитку московського друкарства в кінці XVI ст., відновив друкарство українець О. Радишевський з Волині 1606 року, запровадивши у Москві острозький шрифт. Так само у виданнях московського друкаря Йосифа Кирилова (від 1618 р.) шрифт дуже близько стоїть до київського. В Москві вперше з'являється світська гравюра по типу київських гравюр (рисунок школи в Азбуці 1637 р.), але дуже примітивного виконання.⁷⁷ Великий вплив українського друкарського і граверського мистецтва особливо помітний у другій половині XVII ст. Тоді знову роблять у Москві спроби виробляти папір, уводять київські шрифти і широко копіюють зразки київського граверства. Перша московська Біблія 1663 р. — це простий передрук острозької Біблії 1581 р. Навіть передмову зложили на зразок острозької, але замінили вираз «народ Русській» на «народ Велико-россійській», а українські наголоси замінили на московські. Дереворити цього московського видання гравера Зосіми не тільки «нагадують» київські, як це писав Д. Ровінський, але є звичайною їх копією. Так само гравер Захарія Лукін свої гравюри копіює з київського Требника 1646 р.⁷⁷ В Бесідах св. Івана Златоустого (Москва 1664) гравюри з монограмами И. З. і А. Р. зроблені на подоби стрятинських ілюстрацій (Літургія 1604 р.) і деяких київських гравюр, але, розуміється, значно гіршого виконання. Гравюри київського гравера Прокопія (1646-1662) московські гравери копіювали навіть у XVIII ст. (наприклад 11 гравюр у Толкованіє Апокалипса, Москва 1712 р.). В Москві перейшли до типу західньо-європейської книги, покинувши тип рукописної книги, що-тільки в кінці XVII ст., перенявши це з Києва. Нарешті, маємо відомості, що в 80-их рр. XVII ст. чернігівський майстер Арсеній відливає на московському «Печатном дворі» нові шрифти. Оце ті, далеко не повні, відомості про ролі українського друкарства і граверства у Москві від початків XVII ст. до 80-их рр. того ж століття. Про інші факти кінця XVII й початку XVIII ст. мова буде далі.

Другий шлях, куди поширювалося друкарство і граверство української школи — є Румунія. Тісні взаємини між Молдаво-Валахією й Україною сильно помітні вже в XV ст. Були це, як відомо, взаємини культурні й торговельні, а від середини XVII ст. й політичні, коли гетьман Б. Хмельницький втягав Молдаво-Валахію у сферу свого політичного впливу. Молдаво-валахське кириличне друкарство, що спочатку було в цілковитій залежності від венецького й південно-слов'янського друкарства, у першій половині XVII ст. зазнає помітних впливів українського друкарства. Сюди йшли друкарські матеріали, головню зі Львова, тут працюють українські друкарі, напр. А. Скульський, директор Братської друкарні у Львові.⁷⁸ За допомогою київського митрополита Петра Могили й воєводи Матея Басараба, київські друкарі, на чолі з Тимофієм Вербицьким, заложили 1635 р. велику друкарню у Довгій Полі, де вийшов у тому ж році Требник. В цій же друкарні працював 1643 р. львівський друкар Іван Кунтович. Софроній Почаський, учень київської Академії, заснував друкарню в Ясах, для чого їздив до Львова 1641-1642 рр. купувати друкарські машини, а пізніше був у Києві. Є звістки, що в друкарні в Грушеві — правдоподібно найстаршій друкарні в Карпатах, яка існувала у другій половині XVII ст., — був надрукований Новий Завіт у перекладі на румунську мову. Коли так, то цей переклад церковної книги на румунську мову був би один з найстарших.⁷⁹ В брат-

ській друкарні у Львові відливали для друкарні в Ясах шрифти, про що свідчить лист молдавського воєводи Василя до львівського братства з дня 12 січня 1641 р.⁸⁰ 1642 р. львівське братство посилає до Яс 254 штуки матриць.⁸¹ 1671 р., на замовлення молдавського воєводи Луки, львівська друкарня видрукувала 400 псалтирів і 200 катехизисів на волошській мові кириличним письмом.⁸²

Зокрема гравюри румунських видань дуже часто копіюють українські зразки. Наприклад, заставки і прикраси львівського Апостола 1574 р. і дерманських друків початку XVII ст. зустрічаємо в румунських виданнях 1643 р. і пізніших років;⁸³ гравюри зі стрятинського Службеника 1604 р. — в такій же книжці Дельського монастиря 1646 р. і Кормчій 1652 р.⁸⁴ Інші київські і львівські дереворити середини XVII ст. послужили зразками для румунських гравюр в Учительній Євангелії (Говора 1642), Анфологоні (Довге Поле 1643) та ін.⁸⁵ Гравюри Учительної Євангелії (Яси 1643) дуже нагадують однородні гравюри українського гравера Іллі із львівських видань 1639 та ін. років.⁸⁶ Дуже зле скопійовані дереворити Іллі: св. Іван Дамаскин в Октоїху (Бузео 1700), Воскресення Ісуса Христа в Апостолі 1704 р., св. Параскева в Учительній Євангелії 1643 р. Лише ті гравюри румунських видань, які мають підписи самого гравера Іллі (напр. Усікновення голови св. Івана Хрестителя в Учительній Євангелії, друкованій у Ясах 1643 р.), виконані добре і значно ліпше від інших румунських гравюр, хоч сам гравер Ілля, як ми завважили вище, належав до гірших українських граверів. Заголовну сторінку Ключа Разум'янія І. Галятівського (Львів 1663) повторив досить грубо Іван Бяков у румунському виданні 1678 р.,⁸⁷ а за Василем Ушакевичем пішов він у гравюрі Неділя всіх святих.⁸⁷ Такі ж запозичення від Ушакевича бачимо в Тріоді, виданій у Бузео 1700 р.⁸⁸ Серед нечисленних граверів, що працювали при румунських друкарнях, знаходимо українські прізвища, як наприклад: Михайло і Полікарп Стрельбицькі, що дали серію гравюр для книжок, виданих у Ясах 1762, 1786 і 1785 рр.⁸⁹

Всі ці факти не залишають сумніву, що джерела походження румунського граверства треба шукати в Україні, як це стверджує і румунський дослідник д-р Coriolan Petranu.⁹⁰

Щодо Білої Руси, то тут друкарство і граверство розцвітає майже рівночасно з українським друкарством, маючи в кінці XVI ст. і початку XVII ст. такий визначний культурний центр, як Вильно. Але згодом, передусім на південному сході, друкарство підупадає та зазнає культурних впливів, що приходять з України. Ці течії особливо зусилуються з кінцем XVII ст., але можемо вказати й на деякі факти з першої половини цього століття. Як відомо, друкарство в Могилеві та Білій Русі було закладене 1616 р., але на тверду ногу поставлене вже київським друкарем Спирідоном Собоєм. Цей 1630 року приїжджає до Кутейна, в Могилівській окрузі, де випускає 1630-1631 рр. Брашно Духовноє, з вінетками київського Апостола 1630 р., та друкує тут інші книжки. Пізніше С. Сობоль розпочинає друкарство в Буйниціх і Могилеві.⁹¹ Могилівські гравюри мають дуже багато спільного з київськими й чернігівськими.

З Кутейна друкарство перенесли до Іверського Валдайського монастиря (1655 р.), в окрузі Новгороду. Таким чином, українське друкарство і граверство поширилося в XVII ст. на Московщині не тільки через Москву, але й дорогою через північно-російські краї.

Розцвіт граверства кінця XVII і початку XVIII століття

Починаючи з 70-80-их рр. XVII ст. розвиток українського мистецтва набуває нечуваного розмаху. Менш більша усталеність політичних і суспільних відносин на сході Європи, культурна незалежність України, завдяки сильним освітнім і науковим центрам та школам, — все те створює сприятливу атмосферу для розвитку всіх галузей пластичного мистецтва і зокрема граверства. Наскільки тепер розцвітає граверство свідчить факт, що через яких 30 років (1680-1710) нараховуємо понад 40 граверів-українців. Мистецький рівень і технічна вишкolenість підносяться на таку височину, що трудно знайти граверів без всякої освіти чи просто аматорів. Розуміється, коли порівнювати цих граверів з найкращими майстрами заходу, то ці досягнення будуть здаватися менші. Однак, мусимо собі уявити ціле оточення на сході Європи, зокрема в сусідніх краях (Румунія, Московія, Литва, Біла Русь), щоб зрозуміти, якою оазою був, наприклад, київський або чернігівський осередок граверського мистецтва, та оскільки ці осередки були вищі від інших досягнень сусідніх народів. Навіть, коли порівняємо українське граверство з польським, побачимо, що в Польщі воно стояло на вищому рівні лише на західних німецько-польських окраїнах (Познань, Данціг). У всякім разі, окремі українські майстри дорівнювали кращим граверам заходу, зокрема навіть голяндським, як це стверджує цілий ряд дослідників. Вистане згадати таких українських граверів, як Діонісій Сінкевич, Никодим Зубрицький, Данило Галяховський, Олександр і Лео Тарасевичі, Інокентій Щирський, Іван Мигура, Михайло Карновський, Григорій Тепчегорський та ін.

Стиль барокко, що остаточно запанував в Україні при кінці XVII ст., приніс із собою великі зміни, як у змісті, так і формі мистецького вислову. Міщанство, як головний споживач «культурної страви», відійшло на другий плян, натомість приходить шляхта, козацька старшина, що вимагали вже іншої мови, бучніших висловів, пишних і урочистих слів. Скромні й непоказні присвяти, з гербами, по релігійних книжках та інших виданнях уже не вистарчали. Саме лише релігійне мистецтво не задовольняло ні вищих освічених верстов, ні ширших кол громадянства. Тому бачимо, як у граверстві суто-релігійна ілюстрація сильно обмежується, або переходить до рук другорядних граверів. Від тепер поширюється граверство вже не звязане з книжкою, — образи на окремих аркушах, з різноманітними присвятами старшині та вищим урядовцям, програми (тези) шкільних диспут, привітання з нагоди різних урочистостей та ін. Нарешті, сильно розвивається в Україні портретове граверство, що остаточно пориває зі старою византійською іконографією, а створює реалістичні образи, зрисовані безпосередньо з натури й дійсності. Розуміється, що гравюра на дереві не може задовольнити цих усіх нових вимог, тому уживається головню гравюра на міді, що дає можливість легко вирізувати довгі тексти з присвятами й панегіриками, не кажучи вже про інші технічні й формальні досягнення.

По змісту українська гравюра, йдучи за потребою доби й замовцем, мусить задовольняти вже найтонші й найвибагливіші вимоги тодішньої освіченості і вченості. Тому приходить широка символіка й алегорія, почерпнута з античного і східного світа, византійсько-християнської та західної образотворчості. Тут подаємо головніший

репертуар особливо улюблений в Україні. Отже, з класичного світу — символи людського пізнання: істина, правда, наука й мистецтво в образі жіночих фігур, далі Палляда, Персей, Медуза, крилатий кінь Пегас, гора Гелікон і т. д. З інших символів, почерпнутих почасти зі сходу і почасти з заходу: пелікан — символ праведника або опіки над дітьми, фенікс — воскресення, павлин — безсмертя, олень — ворог змія, єдинорог — чистота. Нарешті, з символів більш релігійних уживали: виноградну лозу — символ обітваної землі і плодючості, смерть з косою, дерево життя, драбина, вежа, «меч духовний», голуб, лев, бик та інші символи євангелістів. Ці символи й символічні фігури, на домагання замовця — переважно видавця релігійних книжок — уживалися в великій кількості й численних варіантах, часто переладовуючи до краю й так за складні фігурові композиції. Само собою, що не всі майстри уживали їх в однаковій мірі. І коли, наприклад, знаємо завзятого гравера-символіста, І. Щирського, то навпаки — Олександр Тарасевич унікав символів і очищував свої композиції від зайвих барокових оздоб.

Формальних і технічних досягнень українські гравери кінця XVII ст. набувають через довші студія, як у себе вдома, на ґрунті старих культурних надбань, так і за кордоном, куди їде українська молодь для видосконалення та поглиблення граверського мистецтва й особливо техніки. Зі старих византійських зразків в українському граверстві залишається лише гола схема. Окремі форми трактуються вже в дусі нових досягнень світового європейського мистецтва. Але ці західні впливи в цей час переходять значну еволюцію: на зміну південно-італійських зразків особливо помітні впливи голандського й фламандського мистецтва, що пояснюється передовсім торговельними зносинами, які через Данціг та інші міста особливо зміцнюються в Україні в добу гетьмана Самойловича й Мазепи. Натомість німецькі впливи обмежуються до невеликого розміру.

Коли у Львові значно підупадає граверство на початку XVII ст. й першенство переходить до Києва, то починаючи з 70-80-их рр. XVII ст. граверство розцвітає на західньо-українських землях з тим, щоб у кінці XVII і початках XVIII ст. знову перейти на східні області України. В Галичині, крім Львова, плекають граверство при унівській друкарні і в крехівському монастирі.

В попередній главі ми вказали на двох львівських граверів виразно-барокових: Доротія й Івана Глинського. Тут добавимо ще нове ім'я Євстафія Завадовського, теж барокового майстра, але значно вищої граверської техніки, що немов би починає собою нову добу в історії українського граверства.

Можливо, що Євстафій Завадовський (1660-1690) спочатку проживав у Києві, де в Мечі Духовному 1660 р. зустрічаємо його перший дереворит. З Києвом він підтримував звязки й пізніше, коли працював у Львові як світська особа і член львівського братства (1675-1689), а опісля як священник (від 1690 р.). Його праці, з датами й підписами в кількості коло 25 штук, походять із 1677-1683 рр. і всі були призначені для ілюстрацій літургічних видань львівських і київських. У них вражає нас порівнюючи добра техніка, значно вища від його попередників другої половини XVII ст. Краще віддає він і поглибленість образу при допомозі центральної збіжної перспективи, фігури нарисовані

досить плястично, штриховка певна й міцна. Цею останньою він майстерно передає складні збори одягу, хмари, тощо в характері «кучерявого» барокового стилю. Поза тим композиції його не виблискують оригінальністю, а деякі з них є простою копією з давніших львівських та інших гравюр на дереві.

Значний інтерес збуджує гравер на дереві Діонісій Сінкевич (1688-1732), родом з Розділля в Галичині. З біографічних даних знаємо, що був пострижений в монахи у Крехові і 1690-1700 років став ігуменом крехівського монастиря, пізніше ігуменом монастиря св. Юрія у Львові і візитатором львівської округи. Вмер десь після 1732 р. Діонісій Сінкевич відомий через свій величезний дереворит (55×34 см), що представляє загальний вигляд крехівського монастиря 1699 р. Цей знаменитий дереворит вирізьблений дуже добре, з великим розумінням архітектурних форм і є дорогоцінним графічним матеріалом для історії українського дерев'яного будівництва.⁹² Поза тим Д. Сінкевич виконав за своїм підписом коло 20 гравюр на дереві невеликого розміру, а також вінетки для львівських видань 1699-1702 рр., котрі своїм характером і манірою подібні до гравюр Никодима Зубрицького, що теж вийшов з василянського монастиря в Крехові.

Никодим Зубрицький (1688-1724), дуже плодотворний гравер на дереві й металі та офортист, що виконав понад 370 гравюр. Походив з Галичини, 1691 р. переїхав з Крехова до Львова, де працював до 1702 р., виконуючи численні гравюри для львівських і почасти унівських видань (1694-1696). 1704 р. майстер був у Почаєві на Волині, де виконав мідерит історично-легендарного змісту: Визволення Почаєва від турків. Опісля Зубрицький переїхав до Києва (1705-1709) і Чернігова (1709-1724).⁹³ Таким чином, протягом своєї 36 річної мистецької діяльності Н. Зубрицький побував у всіх важніших осередках друкарства і граверства в Україні, беручи участь у всіх важніших тодішніх виданнях. Праці Зубрицького, як великого, так і мініатюрного розміру, завжди добре скомпоновані, часами навіть зовсім самостійно. Фігуровий рисунок дуже поправний і передає форму й рух досить вільно. Дереворитна техніка в нього дуже своєрідна, лінія м'ягка й еластична, штриховка у формі кривих ліній, що надає рисункам легкості й якоїсь кучерявої форми. Загалом, праці його відзначаються своєрідним стилем та індивідуальним начерком лінії. В цьому розумінні близько стоять до Зубрицького інші гравери, як Д. Сінкевич і київський гравер Тит, так що можна говорити про школу чи напрямок Зубрицького в протилежності до школи Олександра Тарасевича тих же часів. Цікаво зазначити, що в Зубрицького зустрічається багато архітектурних мотивів з типовими українськими рисами. Він навіть komponує свої фантастичні будови, де з'єднано елементи західньо-європейського замкового будівництва з українською церковною архітектурою. Уживає також типово-української рослинної орнаментики та інтересно стилізує пейзаж, рослинистість, тощо.

Не маючи змоги розглянути його численні гравюри, мусимо одначе спинитися над його 62 мідеритами (деякі способом офорта) для знаменитого видання *НОВА ІЄРОПОЛІТИКА* або Філософія нравоучительна 1712 р., з присвятою гетьманові Іванові Скоропадському, що є одним з найкращих київських друків світського характеру. Ця книжка містить поучення морального змісту для молоді, з відповідними ілюстраціями,

Гравюри книжки — типові для свого часу, коли через посередництво алєгорій і персоніфікацій виявлялися різні абстрактні поняття та ідеї. В гравюрах Зубрицького є деякі запозичення від західних зразків, але більшість із них автор komponував самостійно, користуючись місцевим українським матеріалом, пристосовуючись до тодішнього політичного й культурного життя, звичаїв і побуту. Також і деякі символи взяв Зубрицький з українських народніх оповідань, легенд, тощо, наприклад, чорти з цапчими головами (Сліпота молодих), смерть із косою (Діти по родичах), т. зв. байка Хмельницького про вужа й господаря (Примирений друг). Крім того, зобразив українських студентів, військо, селян, докладно змалював робітню коваля (Сплетнар), інженерське приладдя (Правило життя) та ін. Названа філософія була у свій час дуже популярна не тільки в Україні, але й далеко поза її межами. Пізніше передруковували її без усяких змін у Петербурзі 1718, 1724 і 1728 рр., у Львові 1760 р., Москві й Відні коло 1790 р. Також гравюри цих видань копіювали з гравюр Зубрицького першого київського видання 1712 р., але дуже часто у значно гіршому виконанні. В петербурзькому виданні 1718 р. деякі гравюри виконав голандський гравер Пікард, у львівському виданні 1760 р. — український гравер Іван Філіпович.⁹⁴ Найкращі гравюри бачимо у віденському виданні 1790 р., але й тут гравюри в загальній композиції, замислі й розположенні фігур ідуть за гравюрами Зубрицького, при чім у деяких гравюрах граверська техніка стоїть навіть нижче від гравюр Зубрицького.

Поруч з Києвом, у другій половині XVII і в початку XVIII ст. граверство розцвітає також у Чернигові, при тамошній друкарні, яку заснував 1679 р. відомий письменник, політичний і культурний діяч Лазар Баранович. Чернигів, як місто найдалше посунуте на північний схід, стає важним культурним осередком, звідки йшли культурні і спеціально мистецькі впливи на Москву. Чернигів притягав до себе не тільки кращих письменників, вчених і мистців-українців, але навіть чужинців. Відомо, наприклад, що там був вчений такої міри, як Адам Зерников, що до того часу працював у бібліотеках Оксфорду, Кембриджу, Парижу й Риму. З українських граверів у Чернигові працювали такі видатні гравери, як Никодим Зубрицький, Лео Тарасевич, Інокентій Щирський, Іван Стрельбицький, Михайло Карновський, не кажучи вже про численних другорядних майстрів.

З Чернигова бере свій початок граверство у Новгороді Сіверському (Новгородок), де була заснована друкарня, за свідоцтвом Стародомського, коло 1670 р.,⁹⁵ а після пожежі була перенесена до Чернигова 1679 р. З граверів, що працювали в Новгороді Сіверському, знаємо про священика Константина та Семена Ялинського — директора друкарні, який вчився свого майстерства у Вільні. Вони виконали гравюри в Трубах Л. Барановича 1674 р. і, можливо, в Анеологоні 1678 р., досить чистого й тонкого рисунку, а між ними відрізняється алегорична гравюра в цілий аркуш, з портретами царя Олексія Михайловича та царевичів Федора, Івана та Петра. В Новгороді Сіверському видано також 1678 р. панегірик, на честь гетьмана Самойловича: *Czyhirin pograniczne miasto w ciężkiem oblężeniu Tureckim roku 1677, z herbem ukraińskiego Zaporozkiego Wjjska* (Бібліотека Свідзінського).⁹⁶

Все таки найбільшим осередком граверського мистецтва залишався й надалі Київ. Тут, у знаменитій Лаврі, граверство плекали не тільки

при друкарні, але й у спеціальній малярській школі. Коли її оснували не знаємо, та немає сумніву, що в кінці XVII ст. вона функціонувала, а дня 17 травня 1763 р. перетворили її у школу церковного малярства. Знаємо, що учні малярської лаврської школи розмальовували 1729-1730 рр. головну церкву Лаври. В музею Лаври зберігається велика колекція різних альбомів і книжок з гравюрами, які служили для навчання й були зразками для київських граверів. Це все видання західньо-європейські XVII ст., друковані в Німеччині, Венеції, Італії, Франції, Голляндії й Англії. По змісту, крім численних гравюр на біблійні теми, тут були також підручники та альбоми географічні, архітектурні, зоологічні та велика збірка портретів видатних майстрів, а поміж ними таких, як de Witt, C. Galle, N. Visscher, авгсбурзьких граверів Kilian'ів та ін. Малярська школа київської Лаври у своєму часі відіграла першорядну роль на сході Європи та спричинилася до заложення інших малярських шкіл. Наприклад, першу малярську школу в Московщині — в Троїцько-Сергіївській Лаврі коло Москви, оснував учень київської малярської школи, Казанович.

Поза Лаврою також дуже прислужилася до розцвіту граверства Київська Могилянська Академія. Як відомо, в кінці XVII й особливо спочатку XVIII ст. Київська Академія, як вища школа, досягнула найбільшого свого розцвіту. В початках XVIII ст. кількість студентів доходила до 2.000 та складалися вони з різних соціальних верств, від синів гетьманів, шляхти й міщанства до звичайних козаків. Не будемо тут зясовувати ролі Київської Академії, як форпосту західньо-європейської культури й цивілізації на сході Європи. З боку ортодоксальних представників нез'єднаної східної Церкви і такої ж східної культури, становище Академії викликало суворий осуд і поборювання. І так, наприклад, єрусалимський патріарх, Доситей, 1686 р. писав московському цареві, що в тій стороні, що називається козацькою землею, є такі, які вивчені в Римі й Польщі... і поширюють неналежні мудрствування в монастирях.⁹⁷ Московські царі постійно провадили боротьбу проти західніх впливів, що йшли через Київську Академію і спеціально проти «новотворних київських книг». У змові 1689 р. проти Петра I, коли хотіли проголосити московською царицею Софію Олексіївну, в її користь працювали сторонники «латинської часті», як тоді називали на Московщині прихильників західньо-європейської культури, а поміж ними — талановитий учень Полоцького, С. Медведєв, і, з українців, придворний дякон, Яків Яблонський. Медведєву, перед його смертною карою, серед різних провин, м. ін. ставили в вину і те, що він «прельщуался кїевскими новотворными книгами».⁹⁷ Архимандрита московського Симонового монастиря, Гавриїла Домецького, що по національності був українець, обвинувачували не тільки в тому, що він «Симоновъ монастырь переломалъ и перестроилъ по смоему, пышно и бойко испестрилъ его латинскими и штуками», але й тому, що він «Кїевъ паче мѣры хвалилъ». Врешті й цього прихильника «латинської часті» московський уряд заслав до Іверського монастиря.⁹⁷ Влучно характеризує значення Київської Академії російський учений Пекарський: «Малороссійская ученость имѣла свою хорошую сторону, именно, съ помощью ея въ Кїевѣ исчезла тупая ненависть ко всему иностранному, которую старались систематически поддерживать въ Москвѣ». І далі: «Кїевляне являются въ началѣ XVIII вѣка по части народнаго просвѣщенія въ Россіи глав-

нѣйшими дѣятелями: всѣ важнѣйшіе переводы съ древнихъ языковъ, всѣ замѣчательные трактаты о догмахъ вѣры, всѣ проповѣди, большая часть поэтическихъ произведеній на прославленіе побѣдъ и знатныхъ, театральныя пьесы — все это писалось учеными малороссами, или подъ ихъ непосредственнымъ надзоромъ». ⁸⁷

Не зважаючи на негативне відношення Москви до Київської Академії, майже всі школи вищого типу на Московщині оснували і провадили українці — учні Київської Академії. І так, Дмитро Туптало заложив 1702 р. Русько-греко-латинську школу в Ростові, Лещинський — Славеноросійську школу в Тобольську (1703-1704), Йосиф Турабойський — московську академію (1703); також і Семинарії в Новгороді, Смоленську (1714), Петербурзі (1721), Твері, Казані, Архангельську (1723), Вятці (1723), Суздалі (1723) та ін. оснували українці. Впливи української освіти сягали й далеко поза межі східньої Європи, — учнями ж Київської Академії, крім москалів і білорусів, були теж серби, чорногорці, румуни, а навіть греки, венеціянці і слов'яни з Мадярщини.

Мистецтво плекали в Київській Академії у більшій мірі, як в інших західньо-європейських школах. В Академії вчили не тільки рисунків, але навіть архітектури, при чім до половини XVIII ст. разом із математичними науками, а пізніше окремо. Матеріяли до рисування і граверства студенти Академії набували у спеціальній крамниці, що була при Академії, що її утримували італійці з Льомбардії. Є відомости, що в Київській Академії вчилися такі видатні українські гравери, як Данило Галяховський, Інокентій Щирський, Іларіон Мигура, Йосиф Турабойський і, можливо, Лео Тарасевич та Григорій Левицький. Відомо також, що кращих учнів Академії посилали докінчувати й удосконалювати свої знання у школах за кордоном у центральній і західній Європі.

В кінці XVII і через цілу першу половину XVIII ст. в Київській Академії встановився звичай улаштовувати диспути. Крім диспут шкільних, що-тижневих і що-місячних, були річні диспути при закінченні академічного року, що обставлялися незвичайно пишно та урочисто. На них запрошували українську військову старшину, мійську самоуправу, київське громадянство та родичів студентів. Програма складалася, крім стислої диспути на філософічно-богословські теми, з драматичної театральної вистави, хорових і сольових співів, музики, деклямації, привітань, тощо. Для диспут приготувляли спеціальні гравюри, т. зв. »тезиси« або тези з уміщеною програмою диспути. Часто ті тезиси мали присвяти визначним особам, що були присутні на диспутах: гетьманам, полковникам, ректорам Академії та ін. Тезиси заздалегідь вивішували як плякати на брамі братської (академічної) церкви, на мурах Академії і роздавали визначним гостям, приямним на диспутах. Тезиси виконували кращі київські гравери, не рідко самі учні Академії, а були друковані в друкарні Лаври, або часами й за кордоном. Більшість цих тезисів-гравюр мають непересічну мистецьку вартість і в історії українського граверства займають почесне місце.

З таких найстарших академічних гравюр відомі: панегірик гетьманові Самойловичеві Trybut, від »Коллегіатов Кієвомогилянських«, з підписом Павла Баранецького, що походить з 70-их рр. XVII ст.; ⁸⁸ гравюри І. Щирського 1691 і 1697 р.; І. Мигури на честь Степана Яворського, Гедєона Одорського, гетьмана Івана Мазепи (1705-1706); гравюра на честь Варлаама Ясинського початку XVIII ст.; тезис Данила Галяхов-

ського на честь гетьмана Мазепи 1708 р. Після трагічної поразки Мазепи під Полтавою 1709 р., тезисів не виконували в Академії аж до 1713 р.

Загалом з особою гетьмана Івана Мазепи було зв'язаних багато різних видань і гравюр, що їх, після полтавської невдачі, незвичайно ретельно нищив московський царський уряд. Фундації Мазепи, спеціально у друкарстві і граверстві, були широко відомі не тільки в цілій Україні, але далеко поза її межами, навіть на дальшому Сході. Так, наприклад, відоме арабське євангеліє, видрукували в Алепо коштом Мазепи 1708 р.;⁹⁹ в Єрусалимі переховується артистично награвірований антимінс з надписом, що фундований гетьманом Мазепою та ін.

В Україні одним з перших панегіриків на честь Мазепи була прісвят Івана Орновського *Muza Roxolanska*, видана в Чернигові 1688 р., з гербом Мазепи первісного взірця.¹⁰⁰ Про інші численні гравюри на честь Мазепи кращих українських граверів, як Щирського, Мигури, Самойловича, Лео Тарасевича — буде мова нижче. Оскільки було поширене граверство в Україні в добу Мазепи свідчить факт, що лише в самому Києві від 80-их рр. XVII ст. до 1709 р. нараховуємо понад 20 граверів, з яких більша частина є першорядними майстрами.

Ця українська школа граверства кінця XVII і початку XVIII ст. гуртувалася головню при Київській Академії й Лаврі, але кого треба вважати за творця й основоположника цієї школи — цього в дотеперішній літературі зовсім ще не з'ясували. Наші дослідження і нові гравюри, що їх ми знайшли по збірках Польщі, переконують нас, що за такого творця граверської школи треба вважати Олександра Тарасевича,¹⁰¹ про котрого, на жаль, досі знали дуже мало.

Олександр Антін Тарасевич, котрого діяльність припадає на 1672-1720 рр., є найвизначнішим майстром мідериту і зокрема офорта на всьому сході Європи. 12 гравюр (переважно портретів) мистця, що їх ми саме віднайшли, дають не тільки несподівані свідоцтва високої мистецької культури, але встановлюють дуже важні відомості й дати його праці в Києві, що творить другий період його діяльності. Ми зареєстрували 109 гравюр О. Тарасевича, тоді як, наприклад, у каталозі Крашевського зазначено лише 13.¹⁰² Тарасевич вперше виступає як ілюстратор розкішного авґсбурзького видання 1678 р.: *Rosarium et officium B. Mariae Virginis aliaque Varias Devotiones Combinatae in honorem SS. Trinitatis Augustissimaeque Reginae Caelorum cultum*. Тут гравер дає 38 гравюр на міді, на біблійні теми й окладинку 1672 р., як цілком зрілий, вишколений майстер, хоч йому було тоді коло 30 років життя, приймивши, що він помер коло 1720 р. В Авґсбурзі мистець одержав мабуть і граверську освіту у знаної фамілії граверів Kilian'ів. Дальші видання, в котрих були вміщені ілюстрації, виконані О. Тарасевичем, друкувалися у Вільні (1677), Кракові (1683, 1686), Замості (1684) і Слуцьку (1685). Таким чином у першій половині своєї діяльності, і то діяльності найбільш продуктивної, мистець перебував поза своєю батьківщиною, при чім найбільше був зв'язаний з Вільном, на що вказують підписи мистця на двох гравюрах: на портреті київського митрополита Кипріяна Жоховського 1683 р. і на гравюрі *S. Cletus* (Бібліотека Krasinski'x у Варшаві).

З новознайдених нами гравюр О. Тарасевича цього періоду заслуговують на увагу портрет польського короля Яна III Собеського (Музей Czartoryski'x у Кракові), з підписом: *Alex. Tarasewicz fecit 1680* та кілька

образів святих: S. Cyriacus, S. Demetrius, S. Franciscus, Богородиця та інші (Бібліотека Krasin'ski'x, тека XIX). Інтересний також фронтиспіс до твору Оборського: *Philosophia Rationalis* (Краків 1683), де виображено мапу Східньої Європи з назвами окремих територій: *Polonia, Ukraina, Lithuania i Moscoviae Pars* (Muzeum Narodowe у Варшаві, 15018). Особливо цінним твором О. Тарасевича треба вважати портрет Казимира Христофора Клокоцького 1685 р. Гравюра цікава своєю задумою, композиційною розв'язкою і виконанням. Маємо тут рідкий приклад для кінця XVII століття, як складну алегорію подається у вишукано-простій композиції і прозоро-чистій формі. Звертає на себе увагу також стилістична розв'язка цілої композиції, м'яка штриховка та делікатна, тонка й еластична лінія. Коли цю гравюру можна вважати вершком мистецької творчості мистця, то згадані гравюри святих — його найбільшими технічними досягненнями. Правда, ця віртуозна техніка надає гравюрам деякої штивності й сухости лінії, що повторяється і в інших працях О. Тарасевича.

Десь у кінці 80-их рр. XVII ст. Тарасевич переїздить в Україну — до Києва. Однак досі залишалось відкрите питання: чи він тут працював стало і в якій ролі. Знайдена нами гравюра св. Мелетія, антиохійського архієпископа (Бібліотека Красінських, XIX, 7), з присвятою бувшому генеральному судді, намісникові київської Лаври, Мелетієві Вуяховичеві, цілком розв'язує цю загадку. Отже, цей мідерит має підпис самого гравера: *Przez nayniższego sługę Antoniego Tarasewicza, teyże S-tey Lawry zakonnika. Anno 1693, Febr. 12.* Граверська техніка й рисункова маніра цього мідериту не залишають сумніву, що його виконав саме Олександр Тарасевич, який, вступивши до київського лаврського монастиря, став називатися Антонієм, як то звичайно роблять світські особи, прийнявши монашеське постриження. Тепер, коли ми знайшли гравюру Антонія (Олександра) Тарасевича, виконану в Києві, для нас мають велику вагу відомості про священика-монаха Антонія, що їх недавно опублікував П. Попов, а з яких довідуємося, що гравер перейшов довшу єрархічну драбину та вкінці став навіть намісником Лаври.¹⁰³ Знаємо також, що по його смерті (коло 1720 р.) залишалася багата збірка, прекрасно дібраних, першорядних гравюр і поміж ними праці таких чільних граверів, як Вольфанг, Kilian, de Witt, C. Galle, N. Vischer та ін.¹⁰⁴ Ця збірка ще довгий час служила за підручник для малярської школи київської Лаври, та виховувала кілька поколінь українських малярів і граверів.

До київського періоду діяльності О. Тарасевича належать: портрет кн. Василя Голіцина, засудженого і засланоного на Сибір Петром I, згадана гравюра св. Мелетія, кілька релігійних образів та знайдений нами портрет українського письменника XVII ст., Лазаря Барановича (Бібліотека Krasin'ski'x, XIX, 7).

Працюючи в розцвіті бароккової доби на сході Європи, О. Тарасевич зумів зберегти власну індивідуальність, що вже відходила від чисто-декоративних принципів барокка. Правда, в окладинках книжок він до краю переладований різними символами й геральдичними знаками, але причиною тому були релігійні видавництва, що вимагали численних алегорій і символів. В інших гравюрах, де релігійні настановлення не були такі вимагаючі, бачимо у мистця подивугідну міру, строгість, благородну простоту композицій, а вже зовсім «клясичний» він

у своїх портретах. Тут уже нема бароккової, надуманої умовності, фігури передані дуже реалістично, природно, з підкресленням психологічних особливостей портретованого. Також обрамування портретів завжди вишукано прості, спокійні, де видно почуття міри, відсутність переладованості, без зайвих прикрас і завитків. Бувши реалістом у портретовій і загалом фігуровій гравюрі, мистець в ілюстраціях значно стилізує краєвид і рослинність, що надає його композиціям особливого своєрідного стилю.

До школи О. Тарасевича належать передовсім київські та чернігівські гравери: Галяховський, Лео Тарасевич (можливо, брат Олександра) і Щирський.

Гравюри Данила Галяховського (1674-1709), учня Київської Могилянської Академії, відзначаються певним індивідуальним стилем і досить високою технікою виконання. Знаємо всього 8 його гравюр на міді й поміж ними гравюри, присвячені київському митр. Варлаамові Ясинському, митр. Й. Кроковському, прегарно виконаний образ євангелиста св. Йоана, портрет Петра І. Але найбільш інтересною працею Д. Галяховського є великий тезис, розміру 106×77,5 см., що його Київська Академія присвятила гетьманові Ів. Мазепі 1708 р. (Унікат у Бібліотеці Краси́нськіх у Варшаві, гравюра відбита на шовку). Тут Мазепа зображений на цілий зріст, в одязі лицаря, по середині досить складної композиції, в оточенні 8 жіночих фігур-алегорій: релігії, науки, мистецтва та ін.

Лео Тарасевич (1686-1703) найближче стоїть до Олександра Тарасевича. Правда, в техніці граверства він уступає останньому, зате його штрих є м'якший, а форма й модельєрія легша, що надає його гравюрам більшої принадності. Цей гравер виконав 88 гравюр переважно на міді. Крім чисто релігійних сюжетів, він дав велику серію гравюр історичного змісту, змальовував складні військові баталії, творив символічні образи такого роду, як «Дніпрові сирени», дав своєрідні українські пейзажі з архітектурними мотивами, брав участь в ілюструванні підручника гарматної справи, при тім був визначнішим портретистом. Припускають, що мистець учився в Авгсбурзі, у згаданих братів Кіліанів та працював спочатку у Вільні. Перші документальні звістки про Лео Тарасевича походять з 1688 р., коли він, на запрошення українського полковника Івана Перехреста, приїхав до міста Охтирки, де виконав на двох мідяних дошках портрет царівни Софії Олексіївни. Наступного року запросили гравера до Москви, де він виконав ще один (або два) портрети Софії Олексіївни і Федора Шакловитого, котрих пізніше Петро І ув'язнив.¹⁰⁵ 1689 р. Л. Тарасевич відїхав в Україну й постійно працював у Києві, де помер, по відомостям М. Максимовича, коло 1703 р. Крім згаданих портретів, гравер виконав портрети кн. Радзівіла 1692 р., Івана Обидовського до панегірика Пилипа Орлика Hippomenes Sagmasci (Київ 1698), підстоляного Георгія Землі, Сильвестра Крайського і гетьмана Мазепи. Цей останній портрет гетьмана в молодому віці був знайдений у книжці: Слава Шереметі 1695 р.; і хоч деякі дослідники заперечували, що ця гравюра виображає саме гетьмана, але Ровінський і Селіщов¹⁰⁶ довели, що портрет представляє Мазепу. В цій же книжці є гравюра складної композиції: Здобуття турецьких фортець, в якому то здобутті брав участь також І. Мазепа, і гравюра: Радість Дніпрових вод або Дніпрові сирени. Ця остання фігурова композиція виконана не дуже

поправно, але цікава для граверства на сході Європи своїм незвичайним сюжетом, — з великими жіночими фігурами. Багато самостійності й вільності думки виявив Л. Тарасевич в ілюстраціях до київського Патерика 1702 р. (історія Лаври з ілюстраціями), де гравер виконав, уже в останні роки свого життя, коло 46 мідеритів. Тут фігури монахів, української старшини, козаків та ін. рисовані безпосередньо з натури, в типовому сучасному одязі. Віддана дуже добре українська деревляна і мурована архітектура, краєвид, фльора і фавна. Мистець яскраво передав дніпрові мотиви, прозору далечінь, небо з кудлатими білими хмарами та сильним південним сонцем. Рослинні мотиви гравер часами дуже гарно стилізує, особливо тоді, коли вони служать лише за декорацію для самого фігурового образу. Ілюстрацій Л. Тарасевича уживали без зміни в послідовних виданнях Патерика, але переважно в дереворитних копіях — у виданнях 1760, 1768, 1770 рр. і пізніших російських виданнях аж по 1902 рік.¹⁰⁶

Іван Інокентій Щирський працював у межах 1682-1714 рр. і за цей час виконав коло 42 гравюри на міді. Постійно працював у Чернігові й Києві, при чім 1689 р. вступив у монастир і відтоді називався Інокентій. Важно зазначити, що Щирський не робив ілюстрацій для книжок, а майже виключно виконував гравюри на окремих аркушах і переважно панегіричного змісту. Щирський — типовий барокковий гравер, що широко послуговується символікою, емблемами, гербами й алегоричними фігурами. Найстарші, відомі нам, мідерити Щирського, в кількості 8 (1682-1684), були вміщені в панегірику Крщоновича на честь чернігівського архиєпископа і письменника Лазаря Барановича.¹⁰⁷ Більшість цих гравюр у розкішних бароккових рамках символічного змісту, з феніксами, пеліканами, лелеками та іншими алегоричними атрибутами. Далі, гравер виконує численні гравюри з гербами гетьмана Мазепи, у виданнях на честь гетьмана: Симеона Яворського *Echo glōsu* (Київ 1689), *Весельное сказаніє* 1698 р. і Пилипа Орлика з нагоди здобуття Мазепою турецьких фортець (*Вильно* 1695). Нарешті, в панегірику Пилипа Орлика: *Hippomenes Sarmacki* (Київ 1698) є три гравюри Щирського, а на одній з них знову герб Мазепи. Гравер також працював над академічним тезисом 1691 р., що був присвячений Обідовському. Як доводив Ровінський,¹⁰⁸ цю величезну гравюру, на двох мідяних дошках, Щирський робив у Москві з Лео Тарасевичем для царівни Софії Олексіївни, але після її заслання Петром I, він же її переробив на академічний тезис і то так, що замість царівни Софії залишилося порожнє місце... М. ін. на цій гравюрі зображений Київ з Подолом, трохи нижче — шатро з українською старшиною і козаками. Найбільше однак зацікавлює знаменита гравюра Щирського на честь ректора Київської Академії Прокопія Колачинського, на котрій виображено старий будинок Київської Могилянської Академії, а перед будівлею студенти Академії на чолі з Палладою. Тут дуже докладно змальовані типові постаті київських студентів, з детальною передачею всіх подробиць одягу. Технічне виконання гравюри значно краще від перших праць цього майстра. З останніх праць Щирського відріжимо 4 мідерити до панегірика на честь харківського полковника Федора Захаревського 1705 р., герб Мазепи з св. Борисом і Глібом та св. Онуфрія з присвятою Мазепі (коло 1708 р.).

До школи Тарасевича можна також зачислити менших граверів

на міді, як Іван Стрельбицький (працював у Києві й Чернигові в 70-их рр. XVII ст. до 1709 р.), Захарій Самойлович (працював у Києві й Москві 1691-1706 рр.) та цілий ряд граверів на дереві, як Іван Реклінський (Київ 1688-1708), Марко Семенів (1691-1709), Теодор А. (1694-1697), Тит (1706-1709) та інші. З праць Стрельбицького зазначимо гравюру на честь гетьмана Петра Дорошенка і портрет Варлаама Ясинського, уміщений в Єпитафоні Пилипа Орлика з нагоди смерті Ясинського 1707 р.; з праць З. Самойловича — гравюру на честь гетьмана Мазепи і філософічний тезис Георгія Терниловського 1706 р. З граверів на дереві відзначається доброю технікою і своєрідними сюжетами гравер Теодор А., що виконав прегарні ілюстрації до київського Євангелія 1697 р. та інші дереворити.

Зовсім окремо мусимо поставити визначного київського гравера на міді Івана Іларіона Мигуру (1704-1712), який закінчує собою блискучу добу розцвіту українського граверства доби Мазепи. Стель і маніра різьблення у нього відмінні від інших його сучасників. Праці Мигури роблять враження, що він не високо вишколений майстер, не вчився за кордоном, але як талановитий самоук і самородок досяг досить високої граверської техніки та створив своєрідний стиль своїх ритин, з деякими елементами українського народного мистецтва. Всього відомі 23 мідерити майстра, з датами 1704-1712 рр., переважно на окремих аркушах, як присвяти визначнішим діячам і високим особам з нагоди різних урочистих подій. Одна з визначніших праць Мигури — величезний мідерит на честь гетьмана Івана Мазепи 1706 р. Тут виображено гетьмана посередині гравюри на цілий зріст, у лицарському одязі і булавою в руках, З боків від нього 6 жіночих фігур, які символізують добрі діла Мазепи: істина, правда, наука й мистецтво. Вгорі 6 церков, фундованих Мазепою, зарисованих остільки точно, що служать документальним графічним матеріалом до історії їх перебудов. З інших гравюр згадаємо присвяти: генеральному осавулові Іванові Ломишовському 1707 і 1711 р., генеральному судді В. Кочубєєві 1707 р., Степанові Яворському 1709, гетьманові Іванові Скоропадському 1709 р., Семенові Скарзі 1712 р., полковникові Данилові Апостолові 1712 р. та ін. З портретних гравюр відомі портрети ректора Академії Варлаама Ясинського 1707 р. і невідомого митрополита, можливо ректора Академії, Йоасафа Кроковського, що його Петро I заслав 1718 р. до Архангельську, де він помер 1 липня того ж року. Маніра різьблення і штих Мигури дуже характеристичні, так що його праці легко відрізнити від інших. Техніка, розуміється, не така висока, як у Тарасевичів або Щирського, але лінія і не така жорстка і різка, як в останнього, а навіть м'якша ніж у Лео Тарасевича.

Як ми вище зазначили, українська граверська школа мала великий вплив передовсім на Московщину. Загалом Україна XVII ст. просякає своїми впливами все тогочасне культурне життя Московщини, впливає на літературу, театр, церковне життя, архітектуру, малярство, музику і спів, мистецтво книги, ювелірство, одяг і т. д. З кінцем XVII ст. наплив українських культурних сил до Москви був особливо інтенсивний. Українська кольонія складалася тут з учених, учителів, перекладачів, малярів, архітектів, друкарів, граверів. Знаємо, що вже в 70-80-их рр. XVII ст. у Москві було багато українців-малярів і поміж

ними Ст. Заруцький, Ів. Маховський, Ігнатій Полонський, Василь Пузиревський (1687)¹⁰⁹ та інші.

Великий вплив на московське культурне життя мали зокрема українські видання і гравюри. В початках XVII ст. київські і львівські друки зовсім вільно продавалися по цілій Московщині, але вже в грудні 1627 р. московський патріарх заборонив їх купувати під загрозою гострої кари. При пізніших патріярхах, і особливо після Переяславського договору гетьмана Б. Хмельницького 1654 р., українські видання ще більше поширювалися на Московщині, але не довго, бо патріарх Нікон проголосив «Меч духовний», друкований у Чернигові, «латинською єрессю». Коли ж цензором став б. учень Київської Академії, Семен Полоцький, знову настали для українських друків легші часи. Цікаво, що до деяких видань (наприклад, «Мессія Праведний» Йоаннікія Галятівського), коли їх привозили до Москви, додруковували присвяти московському цареві, тоді, як в Україні ті самі книги продавали без жадних присвят. Відомо, що тоді ж Й. Галятівський звертався до московського уряду за допомогою на видання тієї книжки, щоб вона, як він писав, могла бути поширена в Польщі, Франції, Італії та Еспанії.¹¹⁰

В кінці XVII ст. продаж українських видань у Москві перейшов уже в традицію. Першу крамницю з книжками в Москві заклали 1672 р. київські лаврські друкарські майстри, Олекса Мушич і Тимофій Кушва. Московський уряд ставився до українських видань з великим застереженням, як до книг, що поширюють західньо-європейські ідеї і «несходныя съ русскими» (себто: московськими, великоруськими) друками. З деяких книжок видирали окремі аркуші або навіть цілком забороняли їх продавати в Московщині. Серед заборонених 14 видань, був м. ін. навіть «Славянській букварь» 1670 р. Відомо, що в тому ж році московський уряд відмовився закупити київське видання «Ключ разумінія» тому, що «книга печатана не великорусскимъ нарѣчіемъ», а 1690 р. на Московському церковному соборі заборонили продавати в Московщині цілий ряд українських видань, а деякі з них навіть спалили. Виключалися також такі українські видання, які не мали подібних собі в московській літературі і то лише тому, що не було з чим порівнювати... Але це не перешкоджало московським видавцям передруковувати цілий ряд українських видань без усяких змін і, розуміється, без згоди українських видавців і авторів. Так, наприклад, стапося з львівським Ірмологіоном 1700 р. — на цілому сході Європи першим нотодруком, із згаданою вже Ітіка 1712 р. та іншими книжками.

З поширенням політичного впливу Московщини, в Україні поширюються також утиски і вмішування московського уряду і московського патріярха до друкарської справи в Україні. 1681 р., «Грамота», на ім'я чернігівського архиєпископа Барановича, попереджає, щоб «чернігівські друковані книги мали во всьому схожість з книгами, друкованими в Москві», а 1693 р. московський патріарх просто забороняв київській лаврській друкарні друкувати більші видання, дозволяючи видавати лише малі книжечки й то з правом поширювати їх лише в Україні, як писані «Вашим тамо нарѣчіемъ». Однак в Україні не слухали цих наказів і продовжували друк потрібних видань, як це ми довідуємося з листа московського патріярха до Варлаама Ясинського 1689 р.¹¹¹ Нарешті, 1720 р. вийшло розпорядження московського царя, яке забороняло в київській лаврській друкарні друкувати інші видання крім церков-

них (літургічних), але й ці останні мусіли виправлятися «з російськими друками, щоби ніякої різниці і окремого наречія в них не було».¹¹²

Крім київських і чернігівських видань розповсюджувалися на Московщині також видання західньо-українські. Є, наприклад, відомости, що 1697 р. приїхали до Москви продавці книжок друкарні в Уневі (Галичина), але скоро цих купців «поймано» і вислано з Москви.

В кінці XVII і початку XVIII ст. при московському «Печатному дворі» працювало чимало українських майстрів. Довший час тут був на чолі друкарні Епіфаній Славинецький. 1671 р. працював у Москві чернігівський друкар Семен Ялинський, 1691 р. приїздив сюди з Києва директор друкарні Софроній, 1697 р. — гравер Михайло Куновський, нарешті, українець Полоцький заснував у Москві нову друкарню. З другого боку, з Москви нерідко посилали в Україну різних людей для вивчення й удосконалення друкарської справи. Знаємо, наприклад, що 1791 р. післали з Москви до Києва і Чернигова друкаря Михайла Дмитрієва «для наученія печатному дѣлу, составленію чернилъ и всякого книжнаго урядства», але за знасилування дівчини відіслали його назад.¹¹³

У школі московського граверства, як пише російський дослідник Стасов, через ціле XVII ст. не дійшло до жадного видосконалення в граверській техніці, навпаки, помітний постійний занепад, починаючи від першої гравюри св. Луки в Апостолі 1564 р. аж до часів Петра I... Серед московських граверів неможливо вказати ні на одного гравера, котрий хоч трохи дорівнював би по майстерству київським граверам Л. М., В. О., Т. Т., Федорові А., а навіть Іллі... І коли в половині XVII ст. у нас почалася гравюра на міді, то почалася вона, як мистецтво перенесене з Заходу — перенесене до нас за старанням і по наказу царів (те саме було і з гравюрою на дереві), але не так, як скрізь — як свідний вияв народніх стремлінь і потреб».¹¹⁴

При такому стані граверства в Москві не могло бути мови, щоб московські гравери виконували портрети. Тому не дивно, що кращі гравюри замовлялися звичайно в західніх майстрів, зокрема в голландських або запрошували до себе українських граверів з Києва і Чернигова. Крім згаданих уже граверів Лео Тарасевича, Щирського, Самойловича, Куновського, що приїздили до Москви на короткий час, у Москві постійно працювали такі українські гравери, як Михайло Карновський, Григорій Тепчегорський, Іван Стекловський, Іван Любецький та інші.

Про Михайла Карновського знаємо, що 1697 р. він приїхав з Чернигова до Москви, де постійно працював при «Печатному дворі» в 1700-1710 рр. Його українське походження виявилось в підписах і текстах українською мовою і в змісті ритин на зразок київських «тезисів», популярних в Україні релігійних образів, тощо. Прегарне виконання всіх його штихів, чудова граверська техніка, дуже чистий, певний і елегантний штих — ставлять праці М. Карновського поруч з Лео і Олександром Тарасевичами, зі школи котрих він, правдоподібно, і вийшов. Немає сумніву, що Карновський був найкращий гравер у Москві початку XVIII ст. З визначніших праць гравера, крім численних ілюстрацій до релігійних видань, треба відрізнити 2 тезиси з присвятою Степанові Яворському 1706 і 1708 р., величезний тезис на 16 дошках, подарований московською духовною академією Петрові I, з його портретом і портретом Олексія Петровича 1709 р. та ілюстрації й титульна сторінка, до Аритметики Магницького.

Григорій Павлович Тепчегорський (1697-1718), поет, маляр і гравер, дав коло 40 гравюр на міді досить високого рівня, які одначе значно уступають гравюрам Карновського. Деякі дослідники подають, що Тепчегорський учився в голяндського гравера Piter'a Picart'a, в молодих роках жив у Амстердамі, а 1697 р. запросили його до Москви.¹¹⁵ З усіх учнів Picart'a саме Г. Тепчегорського можна назвати справжнім майстром, тоді як інші його московські учні: М'якишев, Матвеев, Ростовцев і ін., як каже Голлербах, »не произвели ничего замечательного«.¹¹⁶ До особливо інтересних ритин Тепчегорського належать: ілюстрації до Артилерії Брінка (переклад з голяндської мови, Москва 1710 р.), 16 гравюр до першого московського видання підручника архітектури Віньоли 1712 р., 12 вініток до календаря 1713-1714 р., тезис Лаврентія Трансильванського, з портретом Д. К. Кантеміра і величезна гравюра на 8 клішах, з портретом Петра I.

Іван Стекловський був переважно офортистом у характері і стилі київсько-чернігівської школи українського граверства (Щирський, Мигура та ін.). Між іншим, він виконав величезний тезис, присвячений Милославському 1711 р., з пляном київської Лаври, видом головної церкви Лаври та іншими київськими мотивами. Пізніше прізвисько Стекловського переробили в Москві на великоруський лад »Стеклов«, так само, як Григорія Павловича Тепчегорського на »Павлов«.

Як бачимо, кращі гравюри в Москві, зокрема ж портрети, виконували українські гравери. Також і портрети Петра I виконували українські гравери, або їх замовляли за кордоном. Коли ж після »Полтавської перемоги« треба було вигравірувати »Торжественный въѣздъ въ Москву послѣ Полтавской битвы«, то цю гравюру виконав уже не українець, але москаль Зубов, — настільки ця »перемога« була не популярна в Україні. Ця гравюра Зубова є власне першою спробою московського гравера передати складнішу баталістичну композицію.

Не будемо спиняти уваги читача над питанням дальших впливів української граверської школи кінця XVII і початку XVIII ст. на цілому сході Європи. Досить вказати, що українські друки і гравюри йшли на схід аж до Донських козаків (звістка з 1686 р.¹¹⁷); на півдні ці впливи зусилуються в Молдаво-Валахії, Мадярщині й Балкані, на північному заході — в Білій Русі й Литві. Навіть такі першорядні гравери в Могилеві (Біла Русь), як Василь і Афанасій Воцанки, деколи копіювали з українських гравюр. Наприклад, у кращій роботі В. Воцанки — титульній сторінці Життя святих 1712 р., композиція наближається до прегарної роботи українського гравера на дереві Т. Т. в Євангелії, друкованій у Рахманові 1619 р.

Що ж торкається взаємин України з західньо-європейськими осередками граверства XVII-XVIII ст., то ми вже вказали на зв'язок з Німеччиною (особливо з Аугсбургом) та Голяндією (Амстердам). Відомо також, що багато різних західньо-європейських граверів виконували замовлення для України.

Крім численних міст (про це мова нижче), ці гравери давали найбільше портретів, особливо від половини XVII ст. Так, наприклад, відомий голяндський гравер на міді, Вільгельм Hondius (1602-1654), виконав, крім 2 мап України та інших гравюр до французького видання de Beauplan'a Description d'Ukraine (Rouen 1650), також три портрети гетьмана Б. Хмельницького 1651 р. Інші портрети Хмельницького ви-

конували: знаний антверпенський гравер середини XVII ст. Coenrad Waumans разом з гравером Johann'ом Meysenss. Крім того, портрети Б. Хмельницького виконували деякі італійські гравери, відомий віденський гравер F. G. Bouttats, також P. Fürst, Bonacina та ін. Далі знаємо портрети Юрася Хмельницького — гравера Bonacina; гетьмана Петра Дорошенка — Lerch'a та інших італійських та флямандських майстрів; маємо гравюру гетьмана Івана Мазепи роботи мінхенського гравера Daniel'a Beyel'a, виконану 1796 р. з портрету маляра Samuel'a Falk'a de Bicksalva; портрети гетьмана Д. Апостола — граверів S. G. Wortmann'a, G. P. Busch'a і Bernigeroth'a.

Вже це коротке, розуміється далеко не повне, перерахування свідчить про поширеність західньо-європейських гравюр в Україні та про взаємні постійні зв'язки. Не зайвим буде додати, що, наприклад, гравюри Гондіуса і спеціально популярні в Україні портрети Б. Хмельницького, копіювали учні малярської школи київської Лаври в багатьох копіях олійними фарбами, тушом і граверською технікою. Коли ж до цього додати великі колекції гравюр ліпших європейських майстрів XVII-XVIII ст., що зберігаються в музею київської Лаври, а котрі колись служили як зразки для навчання українських граверів у малярській школі Лаври, — то стане ясно, в яких умовах і якими шляхами розвивалося українське граверство описуваної доби.

Граверство середини і кінця XVIII століття

Доба найбільшого розцвіту українського граверства, що припадає на часи гетьманування Івана Мазепи, закінчується точною датою 1709 року, — датою поразки шведсько-українських військ під Полтавою. Після цієї події не з'являються не тільки нові імена українських граверів, але і вже знані гравери не дають жадних більших праць. Граверство у Києві й Чернигові просто припиняється, а друкарство не видає жадних нових творів. Цей стан продовжується до 20-их років XVIII ст. і тількищо в 30-40-их рр. того століття граверство з новою силою пробуджується до життя. Й коли попередня доба розцвіту українського граверства припадає на золотий вік голяндського граверства, з яким вона найбільше зв'язана, то тепер у середині XVIII ст. те саме сталося у відношенні до французької гравюри за посередництвом Жільо й Ейзана.

Найбільшим осередком граверства надалі залишається Київ, хоч немале значення мають також Чернігів і Львів. У другій половині XVIII ст. помітно розвивається граверство при василіянській друкарні в Почаєві на Волині. Нарешті, з менших провінціальних друкарень граверська праця провадиться в Уневі коло Львова, Бердичеві і Кременці на Волині та Новгороді-Сіверському на Чернігівщині.

В Києві граверство плекалося головню в Лаврі при малярській школі і друкарні, почасти в Київській Академії і нарешті на Подолі; в останньому працюють переважно другорядні гравери над популярними дешевими гравюрами. Від 20-их рр. до кінця XVIII ст. лише в одному Києві нараховуємо близько 50 імен граверів, але серед них визначних мистців не багато і вже значно менше, як у попередню добу Мазепи. Кращі й більші праці все ще зв'язані з Київською Академією, де плекаються згадані «тезиси». Після відомих подій 1709 р., перший

такий академічний тезис невідомого гравера з'являється 1713 р., присвячений київському митрополитові Йоасафові Кроковському з виглядом академічної церкви і студентами коло будинку Академії. Крім того, відомі академічні тези 1741 р., на честь Т. Щербацького 1744 р. і на честь цариці Єлисавети Петровни, виконані берлінським гравером Шлейєном. Однак найкращі тези дав знаменитий український гравер Григорій Левицький, що разом з Аверкієм Козачковським займає провідне місце в історії українського граверства середини XVIII ст.

Аверкій Козачковський працював у межах 1721-1737 років, як гравер на міді, знав спосіб офорта й був першим на сході Європи виконавцем гравюр т. зв. чорної маніри (*manière noire*). Дав коло 42 гравюр, все релігійного змісту, як ілюстрації до різних видань київської Лаври. Це вповні вироблений бароковий майстер, що уживав складних пишних композицій з перспективними рисунками, сильною плястикою і тяжкими драперіями. Добре знання анатомії тіла й модельяції давали йому можливість цілком легко віддавати складні фігурові рисунки, пересякнуті динамізмом і психологічною насиченістю. Досконала граверська техніка в усіх можливих способах (також і пунктирна маніра) у цього гравера дещо за різка й суха, що значно знижує вартість його праць. Не був це творець власних композицій, скорше — пропагатор європейських зразків, а часами просто копіїст. Наприклад, Взяття Богородиці на небо в Акафістах (Київ 1731) є точною копією з гравюри Martin'a Engelbrecht'a: *Assumptio B. Mariae Virginis*.

А. Козачковський працював у добу розцвіту малярської школи київської Лаври, коли звіттам виходили добре вишколені малярі, що працювали не тільки в Україні, але й поза її межами і передовсім у Московщині. На 1722-1726 рр. припадає також знаменитий розпис головної (катедральної) церкви Лаври учнями малярської школи. В великій мірі розпис переводився за кращими зразками європейських гравюр та, на жаль, він був знищений за часів російської влади при кінці XIX ст.

Славетний гравер Григорій Левицький (коло 1695-1769) — найвизначніший український гравер XVIII ст., як і гравер Олександр Тарасевич, створив цілу школу українських граверів другої половини XVIII ст. Не зайвим спинитися на біографії гравера, досить типовій для українського мистця, що освітлює умови праці в Україні під російською надвладдою та постійне прагнення українських мистців до мистецької освіти на заході... Гравер походив зі старого українського роду Носів із Полтавщини. Своє рідне місто Маячку Григорій Левицький покинув ще в молодих роках, зараз після поразки українських і шведських військ під Полтавою 1709 р., коли то російський генерал Кампель винищив усе населення містечка Маячки і Нехворощі за те, що вони прихильно ставилися до шведів та акції гетьмана Мазепи. Григорій, правдоподібно, втік перед російськими військами, захоронився в таборі українських військ та з ними подався за кордон.¹¹⁸ Тут він пробув коло 20 років, передовсім у Бреславі,¹¹⁹ де й одержав мистецьку і граверську освіту. G. J. Dlabacz вказує, що Григорій Левицький жив у Бреславі 1732 р. та виконав дуже рідкий мідерит Ісуса, Марії і Йосифа в манірі Anton'a Birkhardt'a.¹²⁰ Від 30-их років XVIII ст. мистець уже був в Україні, можливо, що вчився в Київській Академії,¹²¹ пізніше був священиком у Маячці, але як гравер працював

головно в Києві, де, мабуть, був директором друкарні київської Лаври й ревізором церковного малярства.¹²² Г. Левицький є яскравим виразником тої доби українського мистецтва, коли стиль барокко позбувається надмірної перелатованості й декоративності форм і поступово наближається до класичності. Тому й у Левицького бачимо вже деяку статичність, строгу рівновагу в композиціях та видержаність і строгість у декоративних прикрасах. Поминаючи прекрасний рисунок і дуже чисту гравєрську техніку мистця, підкреслимо його особливу скульптурну модельову і пластичність форм, у парі з мягкою і сильною гравєрською штриховкою, що надають його фігурам, зокрема жіночим, особливої принадності.

Як вихованець заходу, Гр. Левицький, розуміється, широко користувався композиціями кращих майстрів світового мистецтва, таких, як Murillo (Вознесення), Greco, Correggio й як гравєри Falck (св. Петро і Павло), Weigel (Augsburg 1695) і Visscher, але ці запозичення перетворював ідучи своєю власною дорогою.

Знаємо 40 гравюр Г. Левицького, виключно мідеритної техніки. Це переважно ілюстрації до різних київських видань релігійного і алегоричного змісту. Крім того дав академічні «тезиси» і портрети: Романа Копи, Негребецького, Заборовського, Дмитра Ростовського й ілюстрації до власного твору *Politica* Аристотеля, друкованого у Львові 1745 р. До найраніших відомих нам праць гравєра належать рамки до академічних тезисів 1735 р. і підручника *Hortus Poeticus* Київської Академії 1736 р. Ці мідерити виконані в делікатних формах, з легкою ренесансовою орнаментикою і дуже високою гравєрською технікою, яка не залишає сумніву, що Гр. Левицький здобув солідну гравєрську освіту на заході, ще перед вступленням до Київської Академії.

З фігурових гравюр особливо добре виконано дві серії апостолів у числі 9 і 4 гравюр, що долучені до київських видань Діянія Апостольскія 1737 і 1752 рр. Але цілу свою мистецьку й технічну умілість виявив гравєр у великій гравюрі (23 × 33,5 см.) на честь архимандрита київської Лаври Романа Копи (1730-1740). Це дуже складна композиція, з 11 постатями на цілий зріст (також із портретом Р. Копи), різними алегоріями, гербами, тощо та інтересними рисунками різних лаврських церков. Подібного характеру є друга гравюра: тезис на честь архимандрита Лаври Іларіона Негребецького, виконана на замовлення префекта Київської Академії Сильвестра Кулябки 1738 р. Ця остання гравюра величезного розміру друкована на єдвабі. Тут у середині докладно змальовано головну церкву київської Лаври, по боках — друкарня та інші лаврські будови, з яких виходить сам І. Негребецький і його патрон св. Іларіон. У нижній половині гравюри: алегорії мудрости, сили, добродійства, благочестія в образі елегантних рококових дам. У кутах — картуші й герби, з різними символічними виображеннями і присвята Негребецькому.

Найвизначнішим твором Гр. Левицького є величезний тезис (розміру коло 84 × 60 см.) 1739 р., присвячений київському митрополитові Рафаїлові Заборовському — відомому меценатові і покровителю Київської Академії. Цій гравюрі належить одне з перших місць в історії гравєрства на сході Європи, як з огляду на свою мистецьку вартість, так і зміст, що має велике історичне значення (рисунки будов, одяг студентів Київської Академії та ін.). Тезис Заборовського є свого роду

завершенням старо-української мистецької культури; тут у символічній формі неначе скупчені: вся історія, наука, освіта й мистецтво старого київського осередку. Центр гравюри займає прекрасно виконаний портрет Р. Заборовського, котрий підтримують чотири молоді жінки-богині. Внизу, навколо картуша з присвятою, уміло вміщені, у живій своєрідній групі-розставці, чотири інші алегорії, в образі елегантних дам. Але найбільше значення мають бічні рисунки, що в 14 окремих квадратних образах оточують цілу гравюру. Тут з документальною точністю зображено вид Лаври, Михайлівський монастир, архиєпископську палату, головну церкву Лаври, старий будинок Академії, митрополичий будинок, студентську бурсу; далі різні емблеми й символи: корабель на хвилях, вагу, ротонду на 7 кольонах, сіяча в полі, дощ, що падає з хмари, стіл з розкритою книгою; наприкінці — група трьох студентів Київської Академії в сучасному студентському одязі.

Григорій Левицький не тільки гравер, але й визначний маляр свого часу. Адже ж знаємо, що він, разом із Антроповим і своїм сином Дмитром Левицьким, розмальовував київську церкву св. Андрія 1745 р.^{122а}

Хоч сучасний стан дослідження українського граверства XVIII ст. не дає можливості ясно прослідити школу і діяпазон впливу Григорія Левицького на ціле українське граверство, однак не залишає сумніву, що більшість київських граверів другої половини XVIII ст. є його епігонами.

З таких кращих київських граверів першої половини XVIII ст. відрізняємо доброго гравера на міді і ще кращого рисівника Макарія 30-50-их рр. і граверів на дереві, з сильними західними впливами, як: Софроній 40-их рр., Георгій 20-их рр., Єрондій 40-их рр. та Іриней 50-их рр. До другорядних граверів належать: Василь Білецький, Григорій, Дмитрій, Теофан, Анастасій, Глікерій Баранецький, Йона, Г. Комарзинський, Яфет Котляревський, Мокій, Семен Савицький, Прокіп Семичинський та інші.

Від середини XVIII ст. помітний деякий упадок граверської праці в Україні, зокрема в Києві. Причиною того були різні потрясення, які переживала друкарня Лаври. І так, 1718 р. мала місце катастрофальна пожежа цілої Лаври, коли в друкарні згорів цілий книжний склад, папір і частина дерев'яних граверських клішів. Інша пожежа була 1772 р.

Але ще більшої руїни dokonали різні розпорядження московського уряду, що значно спиняв діяльність лаврської друкарні. Наприклад, наказом 5 жовтня 1720 р. заборонено київській і чернігівській друкарням друкувати інші книжки, як релігійного змісту, а в цих останніх наказано згадувати не константинопольського патріярха, але доконче московського; крім того, казали виправляти мову так, «щоб ніякої різниці і осібно́го наріччя в них не було».¹²³ Коли замість патріярха завели в Петербурзі так званий «Святий Синод», — ця інституція з перших же років свого існування розпочала жорстоку боротьбу з київською Лаврою і друкарнею. Кілька разів підтвердили не тільки згаданий наказ 1720 р., але вже 1722 р. впровадили строгу цензуру для того, щоб «поміж великоросійськими і малоруськими книгами ні єдиної різниці не було».¹²⁴ Пізніше вимагали виправляти українські видання остільки, щоб навіть правопис і наголоси в словах були однакові з московськими виданнями. Крім того, посиляли до Києва спеціальних «дозорщиків», що дбали б на місці про виконання наказів Синоду.

Однак в Україні московських видань не хотіли купувати, а вписували книжки зі Львова, що був тоді під владою Польщі. Але й це було суворо заборонено наказом російського уряду 1743 р. й пізніше Синоду 1782 р.

За часів цариці Катерини утиски над українським друкарством і граверством ще побільшилися. Тоді зовсім заборонено друкувати нові книжки в Києві й Чернигові, крім точних передруків московських видань. Між іншим 1769 р. заборонили друкувати в Києві «На-родній Буквар» в українській мові. Подібні заборони повторялися й пізніше.

Це все не тільки значно зменшило продукцію київської й чернигівської друкарні, але обмежило їх діяльність лише до передрукування (повторювання) старших видань. Розуміється, що і граверська праця дуже зменшилася і звелася до повторювання старих ілюстрацій, — зі старших клішів або копій з давніх рисунків.

Цей упадок особливо помітний у Чернигові від 1709 р. до 40-их рр. XVIII ст. З кращих чернигівських граверів 40-60-их рр. згадаємо імена, як: Михайло Чернявський, Яків Іліодор Таляревський, Петро, Адамант Самойло та Іван Зорицький. Цей останній гравер 50-их рр. цікавий тим, що до рококового орнаменту ввів українські народні мотиви, як це свідчить, наприклад, обрамування до його «Богородиці». З інших чернигівських граверів відомі: Іліодор, Кузьма, Гавриіл та інші.

З Черниговом була зв'язана також друкарня в Новгороді-Сіверському на Чернигівщині, заснована 1671 р. З недовговічної історії цієї друкарні треба зазначити видання «Анґологон» 1678 р., з тонко виконаними гравюрами.

Помітним явищем другої половини XVIII ст. є заміна гравюр на міді гравюрами на дереві, що також пояснюється упадком української граверської школи під пресією різних московських утисків над українською культурою. І так у другій половині XVIII ст. мистецький центр у Києві не видає визначніших майстрів.

Гравер на дереві Се в а с т і я н, відомий своїми добре виконаними копіями з мідеритів Лео Тарасевича в Патерику 1760 р., зрештою не дав нічого нового.

Більш своєрідним стилізатором рослинних мотивів являється гравер на дереві Філарет середини XVIII ст., що виконав коло 20 дереворитів. Ще далі пішов у своїх фантазіях Лаврин Тимченко в деревориті Ісус Христос на тлі моря і в своїй сцені св. Варвари й Михайла коло фонтани; але граверська техніка цього гравера вже зовсім примітивна.

Інші, досить численні, гравери не дали нічого помітного й були переважно копіїстами. До них належать: Семен Біляков, Філарет, Пилип, Єфим, Іларіон, Яків Кончаковський, Леонтій Ланицький, Іван Руденко, Семен Соколовський.

Крім Лаври, в кінці XVIII ст. з'являються гравери в Києві на так званому Подолі. Вони вирізують переважно дешеві гравюри на дереві популярного характеру. До таких належать: Яків Сербин, Семен і Єгор Домбровський. Їх гравюри переважно не дуже високої техніки, але не позбавлені своєрідного народнього стилю. Звичайно це були великі аркуші з привітаннями-мотивами Богородиці, які мали в народі повіря свого роду талісману, захороняючого від наглої смерті. Тут орнамент

та образки й навіть тексти вирізувалися на одній дошці, відбивалися на папір ручним способом і продавалися на ярмарках.

Другий після Києва осередок українського граверства — Львів також переживає у першій половині XVIII ст. досить велику кризу, зате у другій половині XVIII ст. тут граверство розвивається досить інтенсивно й то переважно в мідеритній техніці.

Провідне місце серед львівських граверів займає Іван Филипович, котрого діяльність припадає на 1745-1763 роки як гравера і друкаря у Львові.¹²⁵

Крім Львова, І. Филипович працював у 40-их рр. у Люблині та брав участь у деяких виданнях Києва та Бердичева (*Ozdoba i obropa ukraińskich krajów*, 1767). Мистець виконав величезну кількість гравюр на міді й офортів, що доходять до півтори сотні різних назв, нерівної вартости, — від гравюр дуже добрих до зовсім примітивних. Немає сумніву, що гравер одержав добру технічну підготовку, а його деякі слабші річи пояснюються великою продукцією мистця. Треба сказати, що він був не тільки різчиком гравюр, але також виконавцем рисунків, що частенько зазначав у своїх підписах на портретах. Більшість його біблійних сцен є компіляцією західніх зразків, хоч не бракувало йому і власної творчости. Маючи досить високу граверську техніку, він не завжди вивязувався добре зі свого завдання. Маніра гравірування в І. Филиповича дає деякий свій стиль, однак лінія і штрих у нього різкий, сухий і холодний, що не дають загального приємного враження. В цьому відношенні І. Филипович є повною протилежністю до граверської маніри згаданого київського гравера Григорія Левицького.

Переважає кількість гравюр І. Филиповича торкається біблійних сцен і взагалі образків релігійного змісту. Був це, так мовити, фахівець від гравірування різних чудотворних популярних образів Пресв. Богородиці з різних місцевостей України й Польщі, як: Бердичів, Жировичі, Кам'янець, Красноброд, Львів, Люблин, Луцьк, Перемишль, Почаїв, Томашів та ін. До найкращих мідеритів належить серія, коло 17 образів, з життя і мук Ісуса Христа. (Збірки Гуттен-Чапських у Кракові). Чимало виконав також портретів, як: Рафаїл Чілінський, Марія Мархоцька, Януш Любартович Сангушко, Ігнатій Сапіга, Степан Студзінський, архієпископи Атанасій і Лев Шептицькі та інші. Ідучи за потребою часу, гравер дав багато різних ілюстрацій геральдичного характеру в українських і польських виданнях. Відомий також його *Ex libris* знаменитої бібліотеки Залуських, з рисунком самої бібліотеки і надписом: *Zalusiana publica et prima in Regno Poloniae Bibliotheca*. Нарешті, Филиповичеві приписують 68 гравюр у львівському Ітіка ієрополітика 1760 р., які в значній мірі йшли за гравюрами 1702 р. згаданого вище гравера Н. Зубрицького.

До кращих львівських граверів на міді належать також Т. Корнахольський (коло 1767 р.), що працював і в Шумську, Георгій Вишловський (коло 1753-1759), М. Фуглевич (1739-1741), що працював теж для друкарні в Уневі і для київських видань і нарешті Теофіль Троцькевич (60-ті рр. XVIII ст.), що разом із гравером Раковецьким і Іваном Филиповичем оздоблював бердичівське видання: *Ozdoba i obropa ukraińskich krajów* 1767 р. Праці цих усіх граверів зберіглися в дуже обмеженій кількості, крім праць Т. Троцькевича, що дав 14 мідеритів релігійного змісту та архітектурних мотивів.

Для львівських українських видань працювали і київські гравери, вже згадані Григорій Левицький, Севастіян та інші.

Тісно зв'язана зі Львовом друкарня в Уневі дала ряд гравюр граверів М. Фуглевича (1739-1741) і Йосифа Гочемського (1747).

Утиски, що їх зазнали друкарні в Києві і Чернігові, деякий за-непад друкарства у Львові, все те заставляло українське друкарство і граверство шукати інших осередків, щоб захоронити свою давню культуру. Таким новим центром являється друкарня василіянського монастиря в Почаєві на Волині, де граверська праця особливо розвивається у другій половині XVIII століття.

Почаївська друкарня заснована 1730 р. за допомогою київських друкарських майстрів і до кінця XVIII ст. видрукувала понад 150 різних книжок. Серед численних літургічних і релігійних книжок у Почаєві були видані також різні підручники практичного значення: з господарства, виховання й медицини, як наприклад: Книжка для науки господарства 1788 р., Політика світська (заховування доброго тону в то-варистві) 1770 р., Чин наставлення болізнущим 1776 р., Книга кінського лікування 1788 р., при чім деякі книжки друкувалися чистою українською народною мовою. Зовнішній вигляд почаївських видань все стояв високо, з дуже гарними, різноманітними і вповні оригінальними черенками, добрим папером, численними ілюстраціями, орнаментальними прикрасами та ініціалами. Розкішні літургічні видання Почаєва, особливо величезного розміру Євангелія, конкурували не тільки з львівськими, але також з київськими, а в пізніші часи — з московськими й петербурзькими виданнями.

Гравюри почаївських видань, у більшій мірі ніж видання інших українських друкарень, зазнали великих західних впливів, будучи у свій час передовим форпостом західньо-європейської культури і мистецтва. З другого боку, тут заховалися самотні риси української народної творчості, що так яскраво виявилася в орнаментальних гравюрах на міді й дереві. Це переважно або барокові й рококові мотиви з рослинною людською орнаментикою, або (під кінець XVIII ст.) вільні композиції в народньому дусі з різних «плодів земних», з улюбленими в Україні цвітами, не рідко дуже влучно стилізовані.

Маємо праці всього 10 почаївських граверів у межах часу від 30-их рр. XVIII ст. до кінця того ж століття. Найбільш помітне місце займають Йосиф і Адам Гочемські, а під кінець століття Теодор Стрельбицький.

Йосиф Гочемський, дуже продуктивний гравер на міді й дереві, виконав коло 130 гравюр. Його діяльність припадає на 1745-1778 рр., принаймні цими роками він датує свої праці. Працював він також для видань Унева (1747) і Києва, підписуючись навіть «київським гравером» (Josef Goczemski sculps. Kijovia).

Все такі найбільше гравюр гравер виконав для почаївських видань; це переважно ілюстрації релігійного змісту: серія образків з життя й мук Ісуса Христа, річне коло свят, апостоли, титульні сторінки, окремі образки святих, кілька варіантів Pietà, Почаївська Богородиця, портрет папи Олександра (Museum Narodowe у Варшаві, Nr 24982), та ін. До кращих праць гравера належать: образ св. Петра і Павла, що тримають модель почаївського монастиря, антимінси 1760 і 1763 р. (Музей Лаври у Києві) і Оборона почаївського монастиря від турків 1675 р. Цей остан-

ній мідерит великого розміру (52,5 × 40 см.), виконаний коло 1770 р. (переховується в Українському Національному Музею у Львові, Sign. 22007), цікавий не тільки своїми складними баталістичними сценами, але також докладними рисунками неіснуючих тепер оборонних будов монастиря.¹²⁶ Дуже добре виконані гравюри, що мають відношення до Києва, як: Собор Києво-печерських святих, виображення Лаври у Києві з гравюри Л. Тарасевича й особливо св. Варвара і архангел Михаїл з підписом Й. Гочемського як київського гравера. Далеко не всі гравюри, зокрема мідерити, виконані з технічного боку добре й дуже рідко трапляються самостійні композиції гравера. На найбільшу увагу заслуговують мідерити Й. Гочемського у Тріоді цвітній (Почаїв 1747 і 1786) з життя й мук Ісуса Христа, де фігури, красивида та ін. передані в монументальних, узагальнених, але живих і експресійних, формах, з інтересно виконаною штриховкою без деталей і подробиць. У цьому змислі особливо цікаві композиції: Візд Ісуса Христа до Єрусалиму, Жени Миросици коло гробу Господнього і Воскресення Лазаря.

Адам Гочемський працював у Почаєві в межах 1762-1790 рр., про що свідчать його підписи з цими датами. Павліковський вказує, що гравер працював також у Познані, а ми знайшли одну гравюру кремінецької Божої Матері (Збірки Hutten Czapski'x у Кракові) з підписом: Adam Goczemski Sc. Slusku, що вказувало б на працю гравера у м. Слуцьку.

Досі про гравюри А. Гочемського ми знали мало. Найбільше подає катальог Крашевського (*Catalogue d'une Collection Iconographique Polonaise*, 1865) — 23 гравюри, тоді, як Ровінський виказує лише 17,³ Раставецький — 16,¹² Попов — 6,²⁹ при чім у цих останніх авторів є деякі повторення за першим катальогом. Ми знайшли 20, досі незнаних, гравюр А. Гочемського, так що загальна кількість праць гравера доходить до 60. Переважно це гравюри на міді, хоч відомі також деякі його праці на сталі й дереві. Порівнюючи Адама Гочемського з Йосифом Гочемським, бачимо, що в першого граверська техніка значно вища, також і щодо змісту гравюри його більш різноманітні, ніж Йосифа Гочемського. Цей останній робить вражіння самоука, тоді, як Адам Гочемський більш вишколений. У цьому відношенні має деяке значення вказівка Павліковського про перебування Адама Гочемського у Познані, де наш гравер, правдоподібно, одержав граверську освіту. Однак Йосиф Гочемський має свої позитивні прикмети, чого бракує Адамові Гочемському — деяка м'якість лінії та оригінальність трактування в згаданих образах з життя й мук Ісуса Христа. Натомість Адам Гочемський дає лінію більш штивну, суху й навіть мертву.

Більшість гравюр Адама Гочемського належить до релігійного культу: образки Богородиці з різних місцевостей, як: Почаїв, Кремінець, Тартаків, Рішнівці, далі — кілька »Розп'ять«, образки Ісуса Христа та різних святих цілком західного типу. Разом із тим знаходимо інші гравюри мистця вже світського характеру. До лікарського підручника в латинській і польській мові *Osteologia*, виданого у Львові 1774 р. (Бібліотека Ягайлонська в Кракові), лікаря Андрея Крупінського, Адам Гочемський дав коло 20 таблиць добре виконаних анатомічних візрів (дві таблиці зберігаються в Музею Чарторийських у Кракові, Sign. 8985, 8986) і портрет автора підручника, д-ра Крупінського (Музей Чарторийських, Р. 559). Власне, це знаменний факт, що перший у східній Європі

підручник *Анатомії* був ілюстрований українським гравером. Далі, А. Гочемському належить мідерит анекдотичного змісту: *Жид Лейба*, з відповідним гумористичним віршом у польській мові. Подібні гравюри популярного народного характеру, на різні соціальні й національні теми, у свій час були поширені в Україні й спеціально на Волині.

Крім гравюр Йосифа й Адама Гочемського з видами почаївського монастиря і популярного образу почаївської Божої Матері, відомі численні інші гравюри невідомих авторів. Серед таких гравюр на міді відріжнимно прекрасно виконану гравюру відбиту на шовку 1773 р. (Приватна збірка д-ра Івана Крип'якевича у Львові, розмір 26×31 см.).

Крім Гочемських, знаємо ще 6 інших почаївських граверів. Гравер на дереві *Йосиф*, якого, на думку П. Попова, не слід змішувати з Йосифом Гочемським, дав біля 36 гравюр з датами 1734-1737 рр. Гравер на міді *Іван Масієвський* 60-их рр. XVIII ст. дав 6 гравюр релігійного змісту, з яких Воскресення присвячено «Київському полковникові Війська Запорозького Константинові Мокієвському». Крім того, він виконав гравюру з видом *Почаєва* й почаївських чудес (зберігся лише фрагмент у Лаврському музею у Києві). Далі, гравер на дереві *Йоїль Мануель* 40-70-их рр. XVIII ст. Якщо вважати, що підписи *І. М.* і *Іоїль* у різних почаївських виданнях належать *Йоїлеві Мануельові*, то будемо мати 10 дереворитів цього досить доброго гравера.

Дуже мало знаємо про трьох почаївських граверів: Федора Охримовича (коло 1775 р.) і монограми *Т* і *А. Б.* кінця XVIII ст.

Окреме місце займає почаївський гравер кінця XVIII ст. і перших років XIX ст. *Теодор Стрельбицький*, що, здається, мав ще друге ім'я *Івана* (звідси та плутанина імен у дослідників *Павліковського*, *Раставецького* і *П. Попова*). Однак не треба змішувати його з іншим чернігівським гравером *Іваном Стрельбицьким* кінця XVII і початку XVIII ст., про котрого мова була вище. *Теодор Іван Стрельбицький* працював у *Почаєві* і *Чернигові* 1773-1802 рр., а по відомостях *Колачковського*¹²⁷ також у *Ченстохові*. Це вже мистець нової післярококової доби, майстер досить високої граверської техніки. Поруч із образками вповні реалістичного напрямку, гравер дав оригінально стилізовані рослинні мотиви й орнаментику в українському народньому характері. Йому належать популярні у свій час чудотворні образи Божої Матері зі слідуєчих місцевостей: *Почаїв* (з підписом *I. Strzelbicki*. Бібліотека *Павліковських* у Львові, Т. 59, № 78), *Чернігів* (там же, № 664 а), *Заслав*, *Кодень*, *Жировичі*.¹²⁸ Також і образки святих: *Петро* і *Павло*, *Спиридон*, *Микола*. Інтересним зразком є дві гравюри на міді 1773-1774 рр. популярного характеру, які *П. Попов* приписує *Т. Стрельбицькому*: *Лицар* і *смерть* — постать і кістяк на одному коні, і *Два шляхи життя* — вузький до неба й широкий до пекла, з цікавими побутовими деталями (обидві гравюри у *Лаврському музею* в Києві). До найпізніших праць *Т. Стрельбицького* належить гравюра на дереві св. *Йоана Хрестителя* 1802 р., хоч і роблена зі старого зразку початку XVIII ст., але дуже доброго виконання новітньою ксилографічною технікою.

З провінціальних граверів на Волині маємо ще скупі відомості про *кремінецького гравера Андрія Голоту*, котрого діяльність припадає на 1733-1735 рр., коли він виконав мідерити піддубенської і *теребовельської Божої Матері* та титульну сторінку до *Службеника*, виданого у *Почаєві* 1735 р.

Більш визначним майстром був бердичівський гравець Теодор Раковецький, що працював коло 1767-1780 рр. при бердичівській друкарні. Ця друкарня ордену Кармелітів Босих, продовж 80 років свого існування (1760-1840), видала коло 250 різних видань, що відзначалися гарним друком і добрими гравюрами. За нашими відомостями, Т. Раковецький виконав коло 80 гравюр переважно на міді й кілька на дереві. До визначніших праць гравера належать: серія образів бердичівської Божої Матері, портрет св. Йосафата Кунцевича 1771 р., Милитинське Розп'яття (оригінальна дошка в Музею Лаври в Києві) та різні образки святих. Але найбільше значення мають прегарно виконані різні архітектурні рисунки: вид бердичівської фортеці 1768 р. і 22 гравюри у двох бердичівських виданнях: *Ozdoba i obrona ukraińskich krajów, 1767 р.*¹³⁰ і *Koronasya cudownego obrazu n. s. Maryi Panny w Chełmskiej Katedrze obrządku greckiego, 1780 р.* (Бібліотека Осолінських у Львові). В першому виданні вигравірувано ряд різноманітних тріумфальних брам, збудованих з нагоди святочного коронування бердичівського образу Божої Матері; в другому виданні знаходимо великий мідерит загального вигляду міста Холму (61×26 см.), 2 фасади холмської катедри, 3 тріумфальні брами у стилі рококо, збудовані з нагоди свят, і «фейверк». У тому ж виданні є гравюра холмської Божої Матері віденського гравера Christ. Winkler'a. Особливе значення має дуже добре виконаний перспективний вигляд Холму, з докладними зарисовками неіснуючих тепер будов цього старовинного середньовічного міста. Гравюра Холму Раковецького нагадує іншу подібну гравюру м. Холму, що додана до твору холмського єпископа Якова Суші: *Phoenix tertio redivivus 1684 р.*, що її в деяких виданнях¹³¹ помилково брали за гравюру XVI ст.¹³² Загалом Теодора Раковецького треба вважати одним з визначніших мистців архітектурних рисунків в Україні у другій половині XVIII ст.

Велика культурна роль українського граверства і друкарства середини XVIII ст. найперше помітна в Московщині, подібно як це було при кінці XVII і на початку XVIII ст. Розріст і технічне видосконалення друкарства в Москві й Петербурзі переводилися через ціле століття головню коштом українських фахових сил.

Наскільки було багато мистців-українців у Москві в 20-их рр. XVIII ст. свідчить, наприклад, такий факт: Коли зайшла потреба направити образи в одній московській церкві, в офіційних документах назвали 10 малярів спосібних виконати працю, при чім майже всі вони були українці (Ів. Рефусинський, Ів. Одольський, Андрій Животкевич, Арт. Гомнадський та ін.). В московській Синодальній друкарні не тільки майстри різних спеціальностей були українці, але навіть її директори: 1721-1726 рр. — Гавриіл Бужинський, 1722 р. — Іосаф Туркевич, 1741 р. — Андрій Ільяшевич. Українці були також редактори, коректори й перекладачі з латинської та інших мов: у початках 20-их рр. Йосиф Кречетовський, у 1722 р. Іван Максимович, у 1728 р. Ст. Гембицький — з зазначенням: «малоросійської нації», в 1743 р. — Марко Пучковський та інші.¹³³ В багатьох випадках різні фахові сили втікали з України до Москви, щоб позбутися постійних національних і політичних переслідувань з боку московських урядів, але тут у Москві не рідко були під великим підозрінням і постійним поліційним «надзором». Так, наприклад, відомо, що генеральний (державний) секретар за часів Івана

Мазепи, Іван Максимович, що виємігрував 1709 р. за кордон з українським військом, 1715 р. «покаявся» перед російським послом у Константинополі й разом з полковником Горленком повернувся до Києва. Але внедовзі російська влада вислала Івана Максимовича разом із Антоновичем поза межі України, а що вони добре знали чужі мови, обидвох «определено» до московської друкарні з платнею 110 рублів на рік. У Москві І. Максимович зложив латинський Лексикон з великоруськими поясненнями чужих слів, уживаних у великоросійській мові. В передмові до Лексикону І. Максимович висловлював здивування, що в Московщині ще й досі не було латинського лексикону, і ставив як приклад київську освіту, де давно вже були такі потрібні книжки й де взагалі не цураються чужих мов, потрібних для освіти. При тім жалується автор на нещасливе життя в чужині (в Московщині) й голодне там існування. Але й таким життям автор Лексикону довго не тішився, бо вже 1726 р. пішов «донос» на московську друкарню, що, мовляв, приймають на службу людину «бывшаго въ измѣнѣ». Через те ще того ж року звільнили І. Максимовича з друкарні «за немалымъ подозрѣніемъ» як «участника измѣны Мазепы», і він залишається без кусника хліба (остання згадка про нього 1728 року).

Не зважаючи на численні «скорпіони», які сипалися на Лаврську друкарню в Києві, вона була в середині XVIII ст. все таки ще найкращою друкарнею на сході Європи. Московська друкарня позичала від київської не тільки кращих друкарських майстрів, але також потрібне технічне приладдя. Ці «позички» часто були занадто довгі. Так, наприклад, 1735 р. московська друкарня для друку Біблії й Абетки позичала матриці, пунсони та інше приладдя. Лавра не раз просила повернути позичене, але московська друкарня повернула приладдя аж 1742 р. й то в поганому стані. Друкарських і граверських майстрів Москва не тільки заманювала високою оплатою, але часами насильно наказувала їх висилати з Києва до Москви, як це сталося 1742 р. по наказу Синоду з київським друкарем і гравером Митрофаном.¹³⁵ 1744 р. цей же Митрофан був уже «надсмотрщиком» над зецерами, а в слідуячому році — директором друкарні. З інших друкарських майстрів, що працювали в Москві, згадаємо Івана Фальковського (до 1776 р.), Матея Познанського і Гедеона Сломинського, 1752 р.

З заснування першої друкарні в Петербурзі 1711 р., вона провадила свою працю також головно руками українських майстрів, як: І. Креміневський, маляр Іван Одольський, «словолитець» Матей Познанський. 1720 р. сюди запрошують київського коректора й редактора Тихона й чернігівського зецера Созанського.

З поміж українських граверів у Петербурзі найбільш помітне місце займають Іван Любенецький і Григорій Сребреницький.

Іван Любенецький працював у петербурзькій друкарні 1721-1755 рр., під керівництвом голяндського гравера Piter'a Picart'a. Знаємо 38 мідеритів І. Любенецького, з яких 22 є в книжці: Овідієві фігурки (Петербург 1721) і один у підручнику артилерії: Меморіи или записки артиллерійскія (Петербург 1733).

Григорій Сребреницький (1741-1779) визначний гравер на міді різцем, народився коло 1741 р. в Охтирці в Україні; 1758 р. був граверським учнем лаврської друкарні в Києві разом з іншим гравером, Іваном Хмаровським. 1759-1763 рр. вчився в петербурзькій академії ми-

стецтв, де одержав срібні медалі. 1767 р. став професором малювання тої самої академії, а пізніше (й до 1769 р.) професором граверської кляси (відділу); помер 1779 р. Гр. Сребреницький знаменує собою переходову добу в мистецтві цілого сходу Європи, коли то, завдяки визначним українським мистцям кінця XVIII і початку XIX ст., російське мистецтво зірвало зі старими традиціями византійської церковщини й вийшло на широке поле європейського реалістичного малярства. Провідна роля належала вже слідуєчому поколінню знаменитих українських мистців на петербурзькому ґрунті, а Г. Сребреницький був лише одним з численних адептів, що підготовлювали цей зворот у граверському мистецтві.

Знаємо коло 20 гравюр Сребреницького,¹³⁶ виконаних високою граверською технікою, поміж ними рідкі портрети кн. Барятинської, купця І. Чірка (1770 р.), генерала П. Яковлева, релігійні й алегоричні образки, вінетки та копії з праць визначних малярів, між ін. з образу Л. Лягрене: Донька годує свого батька — одна з кращих праць гравера.

Поза Московщиною впливи українського граверства XVIII ст. помітні, так само, як і в попередній добі кінця XVII й початку XVIII ст., у сусідніх до України краях, зокрема в Білій Русі й Румунії. Однак у другій половині тогож століття, через занепад друкарства в цих краях, ми знаходимо вже менше фактів цих культурних взаємовідносин. Зате тепер велику роль відіграють українські гравери в польському культурному житті. Вище ми вказали на цілий ряд фактів, як гравери Олександр і Лео Тарасевичі, Іван Филипович, Йосиф Гочемський виконували портрети визначних польських державних і культурних діячів.

Ті самі гравери, а також С. Ялинський, Д. Галяховський, І. Щирський, Т. Троцкевич, Адам Гочемський, Т. Стрельбицький, А. Голота, Т. Раковецький і багато інших брали участь як ілюстратори в різноманітних польських книжках і окремих виданнях ілюстраційного характеру. Це все свідчить, що Україна XVII-XVIII ст. не тільки мала самовистачальну кількість своїх мистців, але також деяку надвишку, так що могла ділитися своїми мистецькими здобутками з сусідніми народами.

Гравюри українських міст XVII-XVIII століття

Для питання мистецьких течій на сході Європи і звязків України з визначними європейськими осередками граверства, мають велике значення гравюри українських міст XVII-XVIII ст. у виконанні чужих і своїх граверів.

З окремих стародруків, що торкаються території України, до найстарших належить відоме видання G. Braun'a і F. Hogenbergius'a *Civitates orbis terrarum* (Coloniae 1575-1618), де в шостому томі поміщені прекрасні гравюри наших міст, як: Львів, Перемишль і Коросно.¹³⁷

Менше докладні є види українських міст у книжці швейцарського гравера Matthäus'a Merian'a (1593-1650), *Topographie* 1650 р.¹³⁸ Як відомо, М. Merian працював у Nancy і Парижі разом із Callot'ом.¹³⁹

Повторенням гравюр Braun'a, але з деякими варіаціями і значно меншого розміру (13×11 см.), є гравюри на міді міст Львова, Перемишля і Коросна у книжці Cellarii, *Regni Poloniae...*, 1659 р.¹⁴⁰

Здається, найбільше гравюр українських міст виконано в Авсбурзі, — в цьому визначному видавничому осередку, де видруковано

чимало різних мап, гравюр, подорожних і справочних книжок спеціально про схід Європи. До таких старших видань належить: *Suapeae, oder Die am Bosphoro Thracico, Ligende hohe Stein-Klippen, Augsburg 1687* р. (Примірник в університетській бібліотеці у Празі). Тут є одинокі свого роду гравюри козацького міста Терехтемирова та укріплення Перекопу. Менше точні тут гравюри фортець Кодака й Очакова і вже зовсім фантастичні рисунки Камянця і Білгороду (Акерман).¹⁴¹

Дуже цінне для нас інше авгсбурзьке видання: *Klein Tartarey* першої половини XVIII ст. (Автор користувався неповними примірниками з приватної бібліотеки д-ра О. Чоловського і д-ра І. Крип'якевича у Львові). В цьому альбомі авгсбурзького гравєра *Gabriel'a Bodenehr'a* (1673-1758) маємо дуже добре виконані гравюри таких міст, як: Кафа (Теодосія), Очаків, Бендери, Перекоп, Білгород (Акерман), Кодак, Терехтемирів, Камянець.¹⁴² Порівнюючи поодинокі гравюри міст Очакова, Терехтемирова, Кодака, Перекопу й Білгороду з гравюрами, що є в книжці *Suapeae 1687* р. — виходить, що обидва видання користувалися старшими, нам невідомими, гравюрами цих міст.

З інших видань середини й кінця XVIII ст. зазначимо книжку: *Hacquetsneuste physikalisch-politische Reisen in der Jahren 1791, 1792 und 1793 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen* (Nürnberg 1794), яка цікава не так своїми досить примітивними гравюрами міст Галича і Львова, як докладними гравюрами селянського одягу з Галичини, Покуття й Буковини.¹⁴³ (Примірник у бібліотеці Народного Дому у Львові).

Гравюр на окремих аркушах найбільше мали ті міста, що відогравали велику стратегічну роль на сході Європи в боротьбі з татарами й турками, а саме Камянець, Львів і Хотин.

Ми знаємо коло 20 гравюр Камянця з XVII-XVIII ст. Кращі з них друковані в Парижі, Голляндії й Римі. До важніших належать: гравюра 1633 р. (Архів Міністерства Закордонних справ у Парижі),¹⁴⁴ гравюри вище згаданих гравєрів: М. Merian'a 1650 р., українського гравєра К. Томашевича 1672 р., G. Bodenehr'a середини XVIII ст., видання J. Jacobs'a в Римі 1684 р. (Бібліотека у Вінниці на Поділлі),¹⁴⁵ французькі гравюри, видані в Парижі 1691, 1693 і 1705 рр. (Приватна збірка д-ра А. Чоловського у Львові), гравюра 1699 р. у книжці: *La Galerie agréable du Monde*, видання Pierre Vander у Leiden 1729 і подібна гравюра друкована в Амстердамі (Бібліотека Павліковських у Львові). Численні інші гравюри м. Камянця є повторенням вище згаданих зразків або досить фантастичного рисунку в *Suapeae 1687* р.

До кращих гравюр фортеці Хотин над Дністром належить гравюра голляндського майстра *Roman'a de Hooghe* (1643-1718), виконана 1685 р. (Музей Чарторийських у Кракові), далі *Daniel'a Chodowieck'ого* другої половини XVIII ст.¹⁴⁶ і кілька тодішніх гравюр французьких і німецьких з нагоди здобуття Хотина російськими військами. Наприклад, плян із заголовком: *Plan des opérations de l'Armée Imp. de Russie outour de Choczim après son second passage du Dnèster, 1769*.

З гравюр міста Львова, крім згаданих вище 1617 і 1659 р., відомі: гравєра *Kazimierz'a Niedbałowicz'a* 1703 р. виображення облоги міста українським військом гетьмана Б. Хмельницького 1648 р., далі гравєрів *Johann'a Christophor'a*, *Haffner'a*, *Prixner'a* 1786 р. (Бібліотека Павліковських у Львові) та інші гравюри XVIII ст. в Історичному Музею м. Львова.

Гравюри Києва виконувалися вже місцевими українськими граверами. До найстаршої доби відноситься гравюра з монографічним підписом київського гравера Л. Т., уміщена в *Τερατοουργία* Атанасія Кальнофойського (Київ 1638). Ця гравюра на дереві досить доброго виконання, вирізана на трьох дошках розміром 27×34 см. (оригінали в музею Лаври в Києві).¹⁴⁷ Далі, дві гравюри з пляном Печерської Лаври й рисунками лаврських церков, у виконанні київського гравера на дереві Іллі 1660 р., знаходимо у Патерику, виданому в Києві 1661 р. Копії з цих гравюр на дереві бачимо у книжці Herbinus'a 1675 р. про київську Лавру.¹⁴⁸ Подібний плян печер є також у Патерику 1702 р., гравера Лео Тарасевича. Поза тим відомі пляни Києва (виконані тушшю та іншим способом) 1695¹⁴⁹ та 1706, 1728, 1731, 1740 і 1745 рр. і пляни київських печер 1744, 1752 і 1793 рр.¹⁵⁰ З чужоземних видань відомі нам лише дві невеликі гравюри Києва (з підписом Kiovia) 1687 р., досить фантастичного характеру (Бібліотека Павліковських у Львові).¹⁵¹

Про гравюри інших міст була мова вище у розділах про граверство XVII і XVIII ст. (Бердичів, Крехів, Почаїв, Холм).

Поза тим відомі ще слідуючі гравюри українських міст і укріплених пунктів: 4 французькі й німецькі гравюри Бендер, з нагоди здобуття фортеці російськими військами 1770 р. (Bender assiégé et pris par les Russes en 1770, Grundriss der Statt und Vestung Bender. (Бібліотека Баворовських у Львові), місто й замок Бережани в Галичині 1755 р.,¹⁵² плян міста Берестечка 1783 р. (Бібліотека Замойських у Варшаві), 2 пляни замку Ляшки Муровані в Галичині (Приватна збірка Reichan'a в Парижі),¹⁵³ 2 гравюри міста Мукачева в Карпатах, плян укріплення Окопи на Дністрі 1774 р.,¹⁵⁴ 5 гравюр фортеці Очаків з французькими й німецькими текстами 1737, 1787, 1788 і 1792 рр. (Оригінал пляну 1787 р. рисунку Ch. Wodzick'ого в бібліотеці Замойських у Варшаві) і нарешті плян міста й фортеці Білгород (Акерман) 1789 р.

Як бачимо, поруч із німецькими й голяндськими гравюрами українських міст, велика частина гравюр належить різним французьким виданням або є з французькими надписами.

Очевидно, що виконання гравюр міст чужими граверами спричинилося до зацікавлення цією справою українських граверів, які також виконали чимало гравюр міст, а саме: гравер Л. Т. (гравюра міста Києва 1638 р.), Ілля (Київ 1660), К. Томашевич (Камянець 1672), Д. Сінкевич (Крехів 1699), Лео Тарасевич (Київ 1702), Н. Зубрицький (Почаїв 1702), І. Филипович (Львів сер. XVIII ст.), Т. Раковецький (Бердичів 1768, Холм 1780), Йосиф і Адам Гочемські (Почаїв 1770 і 1790) та інші.

Українські народні (популярні) гравюри XVII-XIX століття

Крім граверства, що розвивалося в нормальному історичному процесі, — прогресуючи до вищих форм мистецького вислову та видосконаленої техніки, відоме ще граверство популярне, більш примітивне, що його продукували звичайно другорядні гравери для продажу серед найширших і бідніших верств людности.

Власне у старшу добу XVI-XVII ст. в українському мистецтві не знаходимо якихось кордонів поміж мистецтвом вищих верств і мистецтвом популярним, людовим. Так само і гравюри, друковані на окремих аркушах, призначені для найширшого розповсюдження, нічим не різни-

лися від гравюр, виготовлених для більш освічених, упривілейованих верств громадянства. Як окрема галузь виробництва, популярне граверство стало відоме лише по-мірі того, коли почалося виразне соціальне розшарування й коли ширші кола людности не були вже в стані платити за дорогі граверські твори, високої якості.

Спеціально в Україні не було великих різниць поміж мистецтвом для вищих і нижчих соціальних верств громадянства, завдяки особливому демократичному устроєві громадянства і зокрема козацтва. Явище розшарування й віддалення вищих верств від народу стало в Україні помітне особливо у XVIII ст., під впливом з одного боку польського шляхетства (передовсім у Західній Україні і загалом на правому березі Дніпра), з другого боку — російського царського абсолютизму. Тому й українське популярне граверство стає окремою галуззю виробництва лише у XVIII ст. і ще в більшій мірі в XIX ст. Так поступенно з'являється свій особливий світ, свій стиль, свої майстри й свої споживачі. Було це граверство переважно дуже примітивне щодо змісту й форми, але не рідко незвичайно своєрідно-оригінальне по замислу, не позбавлене самотньої наївної краси. З цілою силою воно виявляє живу не підроблену творчість, національну і здорову у своїх потенціях. Але окреслити стиль і характер цієї творчості — задача не легка для сучасного дослідника вже з тої причини, що народні гравюри ще й досі не зібрані й не досліджені в достаточній мірі. Саме ж дослідження їх також незвичайно ускладнюється тим, що осередки цього граверства (часто нелегальні й таємні) нам мало відомі, рідко трапляються підписи граверів на гравюрах, а ще рідше рік (дата) виконання. З окремих дослідників найбільше сирового матеріалу зібрав Д. Ровінський,²⁴ але переважно московського походження і в зникаючій кількості українського й то здебільшого лише з Києва. Дуже мало опубліковано цього матеріалу в Польщі¹⁵⁵ і ще менше в Чехії і Словаччині. Тому бракує матеріалу і для порівнюючої аналізи, необхідної в цій справі.

Популярних гравюр українського походження маємо занотованих і лише по частині опублікованих — кількадесят штук у працях російських дослідників Д. Ровінського і В. Стасова і коло сотні — в працях українських авторів: П. Попова,²⁷ Б. Пилипенка,²⁸ С. Маслова¹⁵⁶ і П. Клименка.²⁶

До того ми можемо додати понад 230 гравюр зовсім досі незнаних у літературі, що їх ми зареєстрували й дослідили в Українському Національному Музею у Львові (Точний опис цих 163 гравюр, з відповідною розвідкою, автор цих рядків виготовив для публікації названого музею), Бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові — 9, по старих деревляних церквах у Карпатах — коло 50 та в різних музеях Польщі — біля 10.

В Україні популярні гравюри, себто гравюри друковані на окремих аркушах, не зв'язаних з книгою і призначених до масового поширення, відомі були у Львові ще в другій половині XVI ст., як це свідчать відомості про вже згаданого граверського і малярського майстра Лаврентія Филиповича. У збірках Українського Національного Музею у Львові є недатовані, сильно понищені дереворити, які за стилістичними ознаками можна власне віднести до цього часу. Далі, сюди слід віднести фрагменти дереворитів з текстом хронології Андрія Ромши (Публична бібліотека в Ленінграді), що були друковані в Острозі 1581 р.¹⁵⁷

Вже більше знаємо про київські популярні гравюри 20-их рр. XVII ст. Були це дереворити, виконувані граверами київської Лаври, що представляли дуже популярні в Україні алегорії чи популярних святих: Смерть з косою на білому коні (1626), Чистота як дівиця (1626), Св. Памво (1626 р., Памво Беринда — автор слов'яно-українського лексикону 1627 р.), Неопалима купина (1626), Св. Антоній Великий (1627), Св. Акулина (1627), Темниця святих... (1629) та інші (Унікати в Публичній бібліотеці в Ленінграді). Більшість цих гравюр виконані вже знайомими нам київськими граверами Л. М. і Памво Бериндою.

З початком XVII ст. були також розповсюджені в Україні альбоми й окремі гравюри, що мали відношення до київського лаврського мастиря. Виконували їх також лаврські гравери, а серед них Ілля (1636-1660), що дав два альбоми таких гравюр на дереві (Публична бібліотека в Ленінграді). Очевидно, що різні популярні гравюри виконували поза Лаврою приватні гравери та постійно привозили їх із закордону, з заходу. Оскільки цей зв'язок із центральною й західною Європою був інтенсивний і живий, свідчить факт, що у другій половині XVII ст. московський патріарх Йоаким видав спеціальний наказ для України, в котрому забороняв поширювати образки, які «печатають Нѣмцы еретики, Лютеры и Кальвины, по своему ихъ проклятому мнѣнію, неистово и неправо, на подобіе лицъ своея страны и въ одеждахъ своестранныхъ нѣмецкихъ».¹⁵⁸ Далі, московський патріарх наказував ці гравюри конфіскувати без жадної заплати й цілковито нищити.

Цікаво підкреслити, що москалів особливо вражав цей «інший одяг» — європейський, не подібний до східного, московського. Маємо також відомості, що московські подорожники XVII ст., завжди зазначували, що в Україні українці ходять у «німецьких одягах». Отже, загально-європейський одяг тих часів особливо вражав москалів і був для них чимсь чужим.

Найстарші популярні дереворити, що їх можна віднести до XVI ст., і почасті гравюри XVII ст. (Збірки Українського Національного Музею у Львові з датами 1653, 1659, 1664 рр.) з технічного боку виконані дуже добре, тонко, з легкою й делікатною штриховкою, а по стилю належать звичайно до старої византийсько-української іконописної традиції. Характерне для цих гравюр розмалювання фарбами від руки, спочатку обмежується лише до ярко-червоної (цинобер) і блакитної барви. Пізніше додається ціла скаля барв, звичайно, землистих: усі відтінки темно-жовтої, червоної, фіолетової барви, рідше зеленої і блакитної. Гармонійне підбирання кольорів часто досягає незвичайної тональності та експресивної сили.

Осередками популярного граверства XVII ст. залишаються Львів і Київ. Цікаво, що у Львові вже в кінці XVII ст., при друкарні Братства (Ставропігія), було відоме виробництво тапетів, чи як їх тоді звичайно називали «колтрини». Фрагменти таких тапетів, що зберігаються у збірках Українського Національного Музею у Львові, представляють орнаментальні бароккові мотиви, перетворені в народному українському характері, або різні сполучення таких орнаментів з релігійними образками. І тут також велику роль відігравали барви в огнисто-червоних, жовтих та ін. відтінках.

У другій половині XVIII ст. популярне граверство зазнає багато змін: грубішає форма й техніка, рисунок трактується пласко й чисто-

декоративно. Рівночасно з тим стиль композицій та особливо орнамент одержують своєрідний народний характер. Спеціально в орнаментиці чисто-народні рослинні мотиви нагадують розписи українських селянських хат і так звану набійку-мальованку (орнамент, відбиваний з дерев'яного вальця або плоскої дошки на тканині-матерії).

Поруч із релігійними образками особливо популярних в Україні святих (Богородиця, Варвара, Микола, Юрій, Михаїл) з'являються також гравюри суспільно-гумористичного змісту.

Популярне, народне граверство, не будучи під контролею духовної влади і старанно уникаючи цензури московського патріарха, було більш вільне у своєму тематичному репертуарі. Спеціально західні впливи були тут навіть сильніші ніж у граверстві, більш офіційному, в друкованих релігійних і світських книжках. Не кажучи вже про те, що тут проточувалися порівнюючи швидко всі відміни історичних європейських стилів, але навіть чисто релігійні додатки ясно промовляють про західні латинські зразки. Особливо це бачимо в західній Україні й передовсім у гравюрах почаївських.

З окремих мистців популярного граверства XVIII ст. знаємо не багато імен: у західній Україні, крім почаївських граверів Гочемських та ін., стрічаємо імена-ініціали К., С., Р. С., а в Києві на Подолі згаданих вище Якова Сербина (1778) і Єгора Дембровського (1792).

В XIX ст. примітивне граверство плекають уже цілковито руки людських ремісників по малих провінціальних містечках і навіть селах. Такі центри популярного виробництва відомі були в Плазові й Уневі. В Плазові знаємо двох граверів — Матея Кострицького старшого (* 1815 р.) і молодшого (1837-1899), які виробляли розмальовані дереворити західного латинського й византійського стилю з польськими й українськими надписами.¹⁵⁹ В східній Україні досі знайшли один осередок народнього граверства, в березенському повіті на Чернігівщині, де працювала родина гравера К о к о ш а 80-их рр. XIX ст., які, крім чисто-релігійних образків, дали серію дереворитів гумористичного змісту на такі теми, як: Вовк і коза, Вовк жде ведмедя, Летюча царівна, з відповідними текстами, наприклад: Вовк козі квітку дарує, вона його шанує; коза квітку приймає, він її лапою хапає. Лисиця: не будь, козо, дурная... і т. д.

Людове популярне граверство зовсім зникло в Україні з поширенням літографічної репродукції й дешевих кольорових друків, заподіяно поширюваних в Україні через московських «лубочних» видавців. Ці кольорові друки, крім своїх дешевих цін, відзначалися немистецькими й некультурними репродукціями найнижчого ґатунку.

Українське граверство на грані нових часів

Кінець XVIII ст. в житті українського народу приніс найтяжчі удари для розвитку власної культури й мистецтва. Політична експансія російського імперіялізму постійно й систематично обмежувала свободу руху й культурного прагнення українських осередків старої освіти. Стале обмежування автономії України, скасування гетьманату, погром української військової сили (козацтва), поділ території України на нові адміністративні одиниці, підвладні загальному російському центрові — все це приготувало повну руїну культурному життю. Система москов-

ської цензури друку, ліквідація освітніх і мистецьких осередків в Україні наносили остаточний удар мистецькій культурі й зокрема граверському майстерству. Старі українські школи, де плекалося мистецтво, штучними засобами зводилися до провінційального типу й до шкіл нижчого ступеня, а всякі спроби закладати в Україні школи модерного типу, (як харківська мистецька школа при Харківській Колегії 1767 р., проєкт Академії Мистецтв Т. Шевченка в Києві, мистецька школа в Києві середини XIX ст.) розбивалися об російську централістичну політику, що різними способами старалася зосередити цілу мистецьку освіту й мистецьке життя в Москві й Петербурзі. Для цього російський уряд старався притягнути кращі мистецькі сили з України до північної столиці — непомірними грошовими «дарами», великою професорською платнею, або просто насильно вивозячи до Петербургу українську молодь, як раніш вивозили з Києва до Москви друкарських та інших майстрів.

І так, з кінцем XVIII і початком XIX ст. всі кращі мистецькі сили України працювали в Петербурзі. Досить згадати такі імена визначних мистців, як малярі Дмитро Левицький, Антін Лосенко, Володимир Боровиковський, різьбарі Михайло Козловський, Іван Мартос і багато інших.

Всі ті мистці, що стали дорогоцінним скарбом і гордістю «російського мистецтва» новіших часів, не є лише по походженню українці; їх зв'язок зі старою українською культурою дасться прослідити крок за кроком — покоління за поколінням. Так, наприклад, перший реаліст європейського значення — Дмитро Левицький, був сином найбільшого українського гравера другої половини XVIII ст., згаданого вище, Григорія Левицького. Дмитро Левицький почав свою мистецьку освіту у свого батька в Києві та привіз до Петербургу давню європейську традицію, набуту в Україні. Володимир Боровиковський — цей другий велетень з кола «петербурзьких» малярів-портретистів, також походив з родини українських мистців, приїхав до Петербургу вже з поважним знанням, але і в самому Петербурзі продовжував свою мистецьку освіту, головню у свого земляка Дмитра Левицького, бо навіть серед мистців західньо-європейських, що тоді заповнювали цілий Петербург, не міг знайти для себе кращого вчителя.

Спеціально в галузі граверського мистецтва кінця XVIII й початку XIX ст. першими піонерами європейського мистецтва в Петербурзі теж були українці. Правда, цей зв'язок з давньою традицією в Україні не дасться прослідити так докладно й послідовно як, наприклад, у малярстві, але це пояснюється тим, що в Петербурзі, зокрема ж у петербурзькій академії мистецтв, загалом не звертали уваги на цю галузь, з другого боку — нові механічні способи репродукції випирали граверську штуку, — як це загалом було в цілій Європі. Все таки і в граверстві на петербурзькому ґрунті можна відзначити цілий ряд українських мистців, що створили новішу школу граверів та були основоположниками новішого російського граверства.

Вище ми згадали вже таких визначних граверів-українців у Петербурзі, як Іван Любенецький (1721-1755) та Григорій Сребреницький (1741-1779). Власне, цим останнім починається нова сторінка українського граверства доби класицизму.

Ще яскравішим виразником класицизму і вповні європейським, через свою техніку, стає мистець Михайло Козловський (1733-1802),

відомий головно своїми скульптурами. Не мало працював Козловський також у граверстві способом офорта, лавіса й акватінти. Він видав альбом своїх рисунків у кількості 42 гравюр, з яких частину він виконав власноручно. Гравюри Козловського широкої тематичної скалі, з сюжетами мітологічними, чисто клясицистичними й побутовими. Один із кращих офортів мистця: Московські бані — попри великі формальні досягнення напрямку клясицизму, дуже інтересний своїм побутовим сюжетом, який, очевидно, в очах мистця-українця був незвичайний, екзотичний.

Нарешті, велику заслугу перед граверством має знаменитий портретист Володимир Боровиковський (1758-1825). Крім автопортрета, який мистець виконав т. зв. «олівцевою манірою», йому належать 4 прегарно виконані євангелісти, як автолітографії. Хоч час повстання цих літографій точно не встановлений, але не підлягає сумніву, що вони виконані перед 1815 р. й тому являються не тільки першими літографіями у виконанні українського мистця, але, можливо, і першими літографіями в Петербурзі і взагалі в Росії.

Коли до двох вище згаданих мистців додамо ще ім'я славетного Тараса Шевченка, що був першим на петербурзькому ґрунті офортистом новіших часів,¹⁶⁰ так матимемо цілу низку основоположників новітньої школи українського граверства, що створили також необхідну базу для розвитку російського модерного граверства. Зокрема, способами гравірування офортом, які витворив Т. Шевченко, а навіть його приладдями, користувався російський гравер Мате, що пізніше виховав цілу школу сучасних російських граверів.

І так, завдяки українським мистцям, московське мистецтво, покинувши глухий кут византійської абстракції й пережитих, уже мертвих східніх форм, покинувши боротьбу з європеїзацією, остаточно перейшло на грані ХІХ ст. до європейських форм мистецької творчості.

Й коли в Росії оцей перехід був справжнім «скачком», як кажуть російські історики мистецтва, то натомість в Україні європеїзація йшла природним, еволюційним шляхом, як свобідний вияв народніх стремлень і потреб, починаючи ще з середньовічного ХІ-ХІІІ століття, так що вже граверство розвивалося під домінуючим західньо- й полуднево-європейським впливом. Не було в Україні й жадного «скачка» в переході до новішого реалістичного граверства. Й тут бачимо неспинений, природний, біологічний процес, не накинений насильно зовні, але викликаний внутрішніми, потенціальними й життєздатними силами. Як доказ цього служить історія українського граверства з своїми головними представниками, як: Лаврентій Филипович, Памво Берида, Ілля, Никодим Зубрицький, Олександр і Лео Тарасевичі, Михайло Карновський, Григорій Левицький, Іван Филипович, Михайло Козловський, Володимир Боровиковський, Тарас Шевченко. Останній, завершив традицію українських зв'язків із заходом.

ПРИМІТКИ І ЛІТЕРАТУРА

Виказ скоротів: БВ. — «Бібліологічні Вісті» Київ; W. — Warszawa; ЖМНП. — «Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія» Петербург; ЗНТШ. — «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка» Львів; К. — Київ; Кг. — Kraków; Л. — Львів; Lw. — Lwów; М. — Москва; Р. — Poznań; Пб. — Петербург; СУ. — «Стара Україна» Львів; Sprawozdania — Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki. Kraków.

- ¹ М. Максимовичъ, Книжная старина Южно-русская. Собрание сочинений. К. 1880. III 661-722.
- ² П. Пекарский, Наука и литература при Петрѣ. Пб. 1862. II.
- ³ Д. Ровинский, История русскихъ школъ иконописанія до конца XVII в. Пб. 1856. — Русские граверы и ихъ произведенія съ 1564 года. М. 1870. — Словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ. Пб. 1872. — Матеріалы для русской иконографии. Пб. 1884-1891. I-VI. — Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ. Пб. 1886-1889. I-IV. — Подробный словарь русскихъ граверовъ XVI-XIX вв. Пб. 1895. I-II.
- ⁴ В. В. Стасовъ, Собрание сочинений, I 57-61; II 27-69, 149-181, 595-693.
- ⁵ ЖМНП., 1896. CCCV 385.
- ⁶ Е. Тевяшовъ, Описание нѣсколькихъ гравюръ и литографій. Пб. 1903.
- ⁷ И. Орловъ, Замѣтки о нѣкоторыхъ гравированныхъ портретахъ. Пб. 1912.
- ⁸ В. Я. Адариюковъ, Добавленія и исправленія къ подробному словарю русскихъ гравированныхъ портретовъ Д. А. Ровинского. Пб. 1911.
- ⁹ Н. Оболяновъ, Русские граверы и литографы. М. 1913; Каталог русскихъ иллюстрированныхъ изданій 1725-1860 гг. М. 1914-1915. I-II.
- ¹⁰ Сборникъ снимковъ съ славяно-русскихъ старопечатныхъ книгъ. Пб. 1895. Изданіе Р. Голике.
- ¹¹ G. Pawlikowski, Rozprawa o rytownikach polskich. »Zasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego im. Ossolińskich«. Lw. 1829.
- ¹² E. Rastawiecki, Słownik rytowników polskich tudzież obcych. P. 1886.
- ¹³ J. Kołaczkowski, Słownik rytowników polskich. Lw. 1874. — Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki. Kr. 1888. 513-544: Rytownictwo.
- ¹⁴ Е. Голлербах, История гравюры и литографии в России. М. 1923.
- ¹⁵ С. Маслов, Къ исторіи западно-русской типографіи XVII вѣка. Труды XIV археологическаго съѣзда. М. 1909. 371-376. — Друкарство на Україні в XVI-XVIII ст. БВ., К. 1924, N. 1-3, ст. 31-67. — Етюды з исторіи стародруків. К. 1927, в. II, K. 1927' в. III, K. 1929. — Ukrainische Druckunst des 16. bis 18. Jahrhunderts. »Gutenberg-Jahrbuch«. Mainz 1926. 65-76.
- ¹⁶ І. Огієнко, Історія українського друкарства. I. Історично-бібліографічний огляд. Л. 1925.
- ¹⁷ І. Свенціцький, Початки книгопечатання на землях України. Л. 1924.
- ¹⁸ К. Широцький, Українське мистецтво. I видання: К. 1918, II видання: Берлін 1923 (Серія карток).
- ¹⁹ »Искусство«. К. 1914, ч. 3-4.
- ²⁰ О. Новицький, Символічні образи на ритинах київських стародруків. ЗНТШ., CXLIV-CXLV, 141-156.
- ²¹ М. Макаренко, Матеріалы по исторіи гравюры на Украинѣ. »Искусство«. К. 1914, ч. 5-6, ст. 190-202. — Орнаментация української книжки XVI-XVII ст. К. 1926.
- ²² І. Крипакевич, До історії львівської гравюры в XVII в. БВ., К. 1927, ч. 1, ст. 80-83. — Exlibris на Україні в XVII-XVIII вв. СУ., Л. 1925, ч. I-II. — Причинки до словника українських граверів. БВ., К. 1926, ч. 4.
- ²³ М. Голубець, Укр. малярство XVI-XVII ст. під покровом Ставропілїї. Л. 1920.
- ²⁴ Д. Ровинский, Русскія народныя картинки. Пб. 1881. I-V; Пб. 1900-1901. I-II.
- ²⁵ M. Sokołowski, Drzeworytnictwo u nas. Sprawozdania, VII 452-480; J. S. Bystron, Polskie drzeworyty ludowe. »Sztuki Piękne«. Kr. 1929. R. V, z. 1, ст. 1-27. — Teka drzeworytów ludowych dawnych. Nakł. Wł. Łazarskiego. W. 1921; K. Piwocki, Drzeworyt ludowy w Polsce. W. 1934; W. Skoczylas, Drzeworyt ludowy w Polsce. W. 1933; St. Sawicka, Drzeworyt ludowy. »Grafika«. W. 1931. 4.
- ²⁶ П. Клименко, Українські ритодруки. БВ., К. 1924, ч. 1-3, ст. 114-125.
- ²⁷ Ксіло-графічні дошки Лаврського Музею. К. 1927.
- ²⁸ Ксіло-гравюры Чернігівського Державного Музею. Чернігів 1925.
- ²⁹ П. Попов, Матеріяли до словника українських граверів. К. 1926. — Додаток I. К. 1927.
- ³⁰ Д. Ровинский, Подробный словарь русскихъ граверовъ, I 19, 22, 37.
- ³¹ Там же, 21, 28.
- ³² Прикраси рукописів Галицької України XVI-XVII в. Л. 1922-1924. I-IV.
- ³³ F. Kopega, O malarstwie bizantyńskim w Polsce. »Polskie Muzeum«. R. I, IV, ст. 1-3. — Średniowieczne malarstwo w Polsce. Kr. 1925.
- ³⁴ Z. Wojciechowski, Kościół katedralny w Krakowie. Kr. 1900; W. Podlacha, Historia malarstwa polskiego. IV. Sztuka ruska na ziemiach polskich. Lw. 1913. 85-114.
- ³⁵ М. Голубець, Відкриття середньовічних фресків у вірменському соборі у Львові. СУ., Л. 1925, ч. VII-X, ст. 119; J. Piotrowski, Katedra Ormiańska we Lwowie. Lw. 1925. Рец. »Записки ЧСБВ.« I 637; T. Mańkowski, Sztuka ormian lwowskich. Kr. 1935.

³⁶ Д. Горняткевич, Слідами нашої культури на землях Польщі. «Поступ». Л. 1922/24. II 177, 278; III 158, 202, 228; IV 5, 38, 69, 142, 174; J. Rokoszy, Sredniowieczne freski w katedrze Sandomierskiej. Sprawozdania, IX.

³⁷ M. Walicki, Malowidła ścienne kościoła św. Trójcy na zamku w Lublinie. W. 1930.

³⁸ Д. Ровинський, Подробный словарь рус. гравер., I 8.

³⁹ Булгаковъ, Иллюстрованная исторія книгопечатанія. Пб. 1889. I 99-100.

⁴⁰ І. Огієнко, Історія укр. друкарства, I 8.

⁴¹ Пор. А. Essenwein, Die Holzschnitte des XIV und XV Jahrh. im Germanischen Museum zu Nürnberg. Nürnberg 1875. Taf. XCIII, XCIV, CXIII, CXV.

⁴² Пор. G. Leidinger, Einzel-Holzschnitte des fünfzehnten Jahrhunderts in der Kgl. Hof- und Staatsbibliothek München, Strassburg 1907. I, Taf. 5-6; II, Taf. 5.

⁴³ F. Kopera, Znaki drukarń polskich. «Polskie Muzeum». I 3-4.

⁴⁴ Velt Stoss. Berlin 1913. «Bibliothek der Kunstgeschichte» N. 70.

⁴⁵ J. Ptasnik, Monumenta Poloniae typographica. Kr. 1922. 13.

⁴⁶ А. Pawłowski, Drzeworytnictwo polskie w wiekach dawnych. «Tygodnik ilustrowany». W. 1878. N. 152.

⁴⁷ F. Kopera, Malarstwo w Polsce. Kr. 1926. II 52-53, 67.

⁴⁸ Mon. Pol. typographica I 132, 166, 168.

⁴⁹ J. F. Golovatzky, Schwelpolt Fiol und seine kyrillische Buchdruckerel in Krakau von Jahre 1491. Wien 1876. 24-26; W. Kuglin, Świątopelk Fiol z Krakowa i jego druk w Rosji. «Muzeum Polskie». Kijów 1918. 131; Z. Kuziela, Der Deutsche Schweipolt Fiol als Begründer der ukrainischen Buchdruckerkunst. «Gutenberg-Jahrbuch». Berlin 1936. 73-81.

^{49a} За найновішими дослідями В. К. Лукомського виходить, що друкарський знак Івана Федоровича є гербом XVI ст. білоруського роду Рагоза. Серед представників цього роду були два київські митрополити, Мисаїл (1474-77) і Михайло (1589-99). Можна отже припустити, що й сам Ів. Федорович походив десь із Литви, Білоруси чи інших західних земель. Див. Іван Федоров першопечатник. М. 1935. 167. Пор. «Нова Зоря» ч. 27/1936: стаття І. Кривецького про Івана Федорова - Федоровича і ч. 93/1936: виклад о. А. Іщука про історію української книжки і доповнення о. Р. Луканя ЧСВВ.

⁵⁰ Книга в России. М. 1924. 191.

⁵¹ Стасовъ, Собрание сочинений, II 171; Ровинський, Подробный словарь рус. граверовъ, I 18.

⁵² В. Січинський, Гравюра українського перводруку. Л. 1924; М. Макаренко, Орнаментация української книжки XVI-XVII ст. К. 1926. 19-24.

⁵³ Пор. R. Muther, Die deutsche Bücherillustration der Gotik und Frührenaissance. II. München-Leipzig 1884. ст. 21, таб. 209-21, ст. 188, N. 1137, 1141. Про цю спорідненість вказав уперше автор цих рядків у своїй розвідці: Архітектура в стародруках, яка була видана до друку 1923 р., про що свідчить лист у часописі СУ. (Л. 1925, ч. VII-X, ст. 181). Докладніш над цим питанням автор спинився в статті, що її видрукував «Літературно-Науковий Вістник» LXXXIII (1924) 150. Пізніше про це писали Некрасов (у кінці 1924 р.) і М. Макаренко (1926 р.). Див. також полеміку з автором цих рядків у виданні: Іван Федоров першопечатник. М. 1935.

⁵⁴ Muther, ст. 180; H. Röttinger, Erhard Schön. Studien zur deutschen Kunstgeschichte. H. 229. Strassburg 1925; «Die Graphischen Künste». Wien 1926. H. 4, ст. 67-74.

⁵⁵ H. Zimmermann, K výzdobě norimberského českého vydání «Pamachia». «Časopis českoslov. knihovníků». Praha 1928. VII. N. 1, ст. 6.

⁵⁶ БВ., К. 1926, ч. 3, ст. 58-61.

^{56a} Bostel, Z dziejów malarstwa lwowskiego. Sprawozdania, V 156.

⁵⁷ Relazione dell' origine e dei costumi dei Cosacchi, fatta l'anno 1656 da Alberto Vimina, Ambasciatore della Repubblica di Venezia, e pubblicata dal G. Ferraro. Reggio nell' Emilia 1890; М. Кордуба, Венецьке посольство до Хмельницького. ЗНТШ. LXXVIII 51.

⁵⁸ Monumenta Polon. typogr., I 174-175.

⁵⁹ В. Січинський, Дім і вежа Корнякта у Львові. Л. 1932.

⁶⁰ В. Січинський, Архітектура міста Бардієва. Л. 1931.

⁶¹ Raffaello Bertieri, Pagine di antichi maestri della tipografia italiana. Milano.

⁶² Morison Stanlen, Über die typographischen Ornamente von Granjon, Fournier und Welss. «Monatshefte für Bücherfreunde und Graphiksammler». Leipzig 1925. 415-430.

⁶³ Пор. L' Arte della stampa nel rinascimento italiano. Venezia (1875) II.

⁶⁴ Книга в России, 100.

⁶⁵ Памятники полемич. литературы въ Западной Руси. III 3-49.

^{65a} Див. Polski Słownik Biograficzny. Kr. 1935. I 473.

- ⁶⁶ В. Січинський, Архітектура в стародруках. Л. 1925.
- ⁶⁷ Аналізу цієї гравюри автор перевів у праці: Архітектура старокнязівської доби X-XII ст. Прага 1926. 14-16.
- ⁶⁸ Ф. И. Буслаевъ, Историческая хрестоматія церков.-слав. и древне-русск. языка, 1861, ст. 1449-1450.
- ⁶⁹ Стасов (Собр. сочин., II 57) безпідставно припускає, що ту гравюру виконав гравер Л. М.
- ⁷⁰ L'Arte della stampa nel rinascimento italiano, Venezia. Venezia 1895. II 44.
- ⁷¹ A. Claudin, Histoire de l'imprimerie en France. Paris 1900. I 107.
- ⁷² P. Kristeller, Die lombardische Graphik der Renalssance. Berlin 1913. Taf. VI, VII.
- ⁷³ М. Голубець, Українське малярство XVI-XVII ст. Л. 1920. 78.
- ^{73a} Recueil de gravures sur bois à la bibliothèque de l'université de Jagellon. Cracovie 1849. N. 3, 7.
- ⁷⁴ Стасов, Собр. соч., II 657.
- ⁷⁵ БВ., К. 1926, ч. 4, ст. 24.
- ⁷⁶ І. Крип'якевич, До історії львівської гравюри в XVII в. БВ., К. 1927. 81-82.
- ⁷⁷ »Книга в России«. М. 1924. 118, 120, 123.
- ⁷⁸ С. Таранушенко, Рідкий стародрук. БВ., К. 1926, ч. 4, ст. 21.
- ⁷⁹ Е. Перфецький, Друкарні та стародруки Підкарпатської Руси-України. БВ., К. 1927, ч. 4, ст. 28.
- ⁸⁰ Юбилейное издание въ память 300 лѣтн. основ. Львов. Ставропиг. Брацтва. Л. 1886, ст. 48, документ N. LXXIII.
- ⁸¹ Там же, N. CXV.
- ⁸² Там же, N. LXXXI.
- ⁸³ Пор. з ілюстраціями в праці I. Bianu - N. Hodoș, Bibliografia românească. București 1903. I 150, 151; N. 135. 137.
- ⁸⁴ Там же, ст. 154-155, 199.
- ⁸⁵ Там же, 122, 123.
- ⁸⁶ Там же, 136, 141.
- ⁸⁷ Там же, 219.
- ⁸⁸ І. Свенціцький, Початки книгопечатання, 75-76.
- ⁸⁹ Bianu - Hodoș, Bibliografia românească. București 1910. II 301, 314.
- ⁹⁰ C. Petranu, Die Kunstdenkmäler der Siebenbürger Rumänen im Lichte der bisherigen Forschung. Cluj 1927. Див. рец. »Записки ЧСБВ.« VI 466.
- ⁹¹ »Книга в России«, 114.
- ⁹² Див. спеціальну розвідку автора: Архітектура крехівського монастиря по деревориту 1699 р. Л. 1923.
- ⁹³ І. Крип'якевич, З історії української графіки. Нікодим Зубрицький. »Світ«. Л. 1914, ч. 4, ст. 61-62.
- ⁹⁴ К. Широцький, Ієіка Ієрополітика. »Наше Минуле«. К. 1918, ч. 1, ст. 175.
- ⁹⁵ Пекарський, Наука и литература, II 671.
- ⁹⁶ Максимович, Собр. сочин., III 708-709.
- ⁹⁷ Пекарський, Наука и литер., II, 2, 4-5.
- ^{97a} Русскій Библіограф. словарь. Г ст. 38.
- ⁹⁸ М. Максимович, Собр. сочин., III 709.
- ⁹⁹ С. Маслов, Етюди з історії стародруків. К. 1925. 69-78.
- ¹⁰⁰ М. Максимович, III 709.
- ¹⁰¹ Монографія про Олександра Антонія Тарасевича автора цих рядків (Прага 1934). Також стаття: Der Kupferstecher Alexander Antonij Tarasewytsch у »Gutenberg-Jahrbuch«, Mainz 1933. 164-168.
- ¹⁰² Catalogue d'une Collection Iconographique. Dresde 1865. 249, 290.
- ¹⁰³ Труды Українського Наукового Інституту Книгознавства. К. 1926. I 322.
- ¹⁰⁴ »Искусство«. К. 1901. II 295.
- ¹⁰⁵ Разысканные дѣла о Федорѣ Шакловитомѣ. Пб. 1884. т. I, ст. IX, 655-658, 660.
- ¹⁰⁶ »Русскій Библіофиль«. Пб. 1915. V 83-103.
- ^{106a} В. Січинський, Лео Тарасевич. »Мистецтво«. Л. 1932, ч. 1, ст. 11-14.
- ¹⁰⁷ П. Попов, Панегірик Крщоновича. »Ювілейний збірник на честь акад. Багалія«. К. 1928.
- ¹⁰⁸ Ровинський, Подроб. слов. рус. граверо́въ, II 1232-6.
- ¹⁰⁹ К. Харламповичъ, Малороссійское вліяніе на великорусскую жизнь. Казань 1914. I 260-261.
- ¹¹⁰ В. Эйнгорнь, Книги кievской и львовской печати въ Москвѣ въ третью четверть XVII вѣка. »Книговѣденіе« 1894, т. IX-X, ст. 1-19.
- ¹¹¹ Пекарський, II 696.

- ¹¹² Там же, 670.
¹¹³ Харламповичъ, I 783-785.
¹¹⁴ В. Стасов, Собрание сочинений, II 168-169, 30.
¹¹⁵ Nagler, Künstler-Lexikon, XI 265.
¹¹⁶ Е. Голлербах, Портретная живопись в России XVIII в. М.-Пб. 1923. 68-69.
¹¹⁷ За К. Харламповичем.
¹¹⁸ В. Модзалевский, До біографії українського штихаря Григорія Левицького. »Збірник секції мистецтва Українського Наукового Товариства«. К. 1921. 25-30.
¹¹⁹ Д. Антонович, Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага 1923 (літогр.). 234.
¹²⁰ G. J. Diabacz, Allgemeines historisches Künstler-Lexikon, Prague 1815. I 200; Nagler, Neues allgemeines Künstler-Lexikon. München 1839. VII 475.
¹²¹ К. Ладиженко, Жизнь и деятельность Григорія Кириловича Левицького. »Искусство«. К. 1914, ч. 5-6, ст. 175.
¹²² В. Горленко, Украинскія были. К. 1899. 121; Д. Г. Левицкий. »Русский Архив«. М. 1892. 10 205-208; А. М. Свворцовъ, Д. Г. Левицкий. М. 1916.
¹²³ V. Sičynskýj, Der Kupferstecher Gregor Lewitzkyj. »Gutenberg Jahrbuch« 1936, ст. 177. — Григорій Левицький, український гравер середини XVIII ст. »Наша Культура«. В. 1936, ч. 8-9; 1937, ч. 1.
¹²⁴ Полное собрание постановлений и распоряжений по Вѣдомству православ. исповѣд. Россійской Имперіи. Пб. 1890. VII ст. 23, N. 2297.
¹²⁵ Там же, II ст. 307-308.
¹²⁶ Przywilej dla Jana Filipowicza. Sprawozdania, т. V, ст. LXV.
¹²⁷ В. Січинський, Архітектура в стародруках, таб. XVIII-XIX. — Баталістика в українському граверстві. »Літопис Червоної Калини«. Л. 1935. 10, ст. 4.
¹²⁸ Kolaczowski, Słownik rytown. polskich. Lw. 1874. 58.
¹²⁹ Catalogue d'une Collection, 243.
¹³⁰ J. Rolle, Drukarnia i sztycharnia w Berdyczowie. »Rocznik dla archeologów«. K. 1874. 14.
¹³¹ Pamiętnik wystawy rycin D. Witke - Jeżewskiego. W. 1914. 92.
¹³² П. Батюшковъ, Холмская Русь. Пб. 1887. 25.
¹³³ Докладніші відомости про гравюри Холму див. у статті автора: Architektura m. Chełma w rycinach 1780 roku. »Biuletyn Naukowy«. W. 1933. Nr. 4, ст. 196-198.
¹³⁴ Харламповичъ, Малоросійское влияние, I 783-786.
¹³⁵ Пекарский, Наука и литература, I 197.
¹³⁶ І. Огієнко, Історія україн. друкарства, I 286.
¹³⁷ Ровинський. Подроб. словарь русск. граверовъ, II; Оболяновъ, Русскіе граверы и литографы. М. 1913; Тевяшовъ, Описаніе нѣскольк. гравюръ. Пб. 1903. 23. — Каталогъ русскихъ иллюстров. изданій. М. 1915. II 561-2.
¹³⁸ Georgius Braun et Franciscus Hogenbergius, Civitates Orbis terrarum. VI. Coloniae 1617. 46, 49, 52.
¹³⁹ Matthäus Merian, Topographie, 1650.
¹⁴⁰ P. Kristeller, Kupferstich u. Holzschnitt der vier Jahrhunderten. Berlin 1905. 450-452.
¹⁴¹ Andreae Cellarii, Regni Poloniae Regionumque omnium ad id Pertinentium Descriptio. Amsterdami 1659. 310, 322. 336.
¹⁴² Cyaneae, Oder die am Bosphoro Thracico Ligende hohe Stein-Klippen. Augsburg 1687. 55, 56, 58, 60; В. Січинський, Подорожна книжка 1687 р. про Україну. »Календар для всіх на 1934 р.« Л. 1933. 59-62.
¹⁴³ Gabriel Bodenehr, Kleine Tartarey.
¹⁴⁴ Haquetsneueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791. 92. und 93. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen. Nürnberg 1794. III 3, 169 і таб. 1-6.
¹⁴⁵ Е. Сіцинський, Каменецъ-Подольський. К. 1895.
¹⁴⁶ Е. Сіцинський, Оборонні замки західнього Поділля. К. 1928. 12-13.
¹⁴⁷ М. Dobrowolski, Chocim. Sprawozdania, IX, ст. CXX.
¹⁴⁸ Ханенко, Древнѣйшій планъ г. Кіева. К. 1896; В. Щербина, Древнѣйшій планъ Кіева. »Кіевская Старина«. К. 1896. 12; К. Широцький, Хто був автором плану Кієва 1638 р. »Записки Іст.-філ. Секції Наук. Тов. у Києві«. К. 1918. XVII 98.
¹⁴⁹ M. Johannes Herbinus, Religiosae Kijovensae Cryptae sive Kijovia subterranea. Jena 1675.
¹⁵⁰ Планъ Кіева 1695 г. К. 1893.
¹⁵¹ П. Г. Лебединцевъ, О планахъ г. Кіева XVIII ст. »Чтенія въ Ист. Обществѣ Нестора-Лѣтоп.«, К. 1879. I 268-269.

- ¹⁵¹ Des Königreichs Pohlen... 1687.
¹⁵² Teka konserwatorska Galicyi Wschodniej. Lw. 1892. I 70.
¹⁵³ Там же, 166.
¹⁵⁴ Jonson, Histoire de Stanislaus Jablonowski. Leipzig 1774.
¹⁵⁵ Z. Łazarski, Teka drzeworytów ludowych dawnych. W. 1921; J. S. Bystron, Polskie drzeworyty ludowe. »Sztuki Piękne«. Kr. 1929. Nr. 1, st. 1-27. Див. примітка 25.
¹⁵⁶ С. Масловъ, Гравированныя листки Кіево-Печерской типографіи. »Русскій Филологическій Вѣстникъ«. Варшава 1910. LXIV 353.
¹⁵⁷ Пташицкий - Соболевскій, Сборникъ снимковъ съ славяно-русскихъ старопечатныхъ изданій. Пб. 1895. т. I, N. XXI-XXII.
¹⁵⁸ Д. Ровинскій, Подробный словарь русскихъ граверовъ, 227.
¹⁵⁹ »Wisła«, 1900, т. IX-XV; Sprawozdania, VII, 453-480.
¹⁶⁰ В. Січинський, Шевченко — гравер. »Український інженер«. Подєбради 1932, ч. 3, ст. 12-20; Т. Шевченко, Твори. Л. 1937.

Реєстр українських граверів XVI-XVIII століть

А

АА (1642). Львів.
 А. Б., кінця XVIII ст. Почаїв.
 Адамант Самойло, XVIII ст. Чернігів.
 А. Г., див. Голота Андрій.
 А. И., див. Голота Андрій.
 А. Г. (А. G.), див. Гочемський Адам.
 А. К. (1642-1687). Київ - Львів.
 А. М. (1626). Київ.
 А. Н. (А. N.), 1663. Львів.
 Анастасій, середини XVIII ст. Київ.
 Андрій (1765-1766). Київ.
 А. Т., див. Тарасевич Олександр Антоній.
 Атанасій К., див. Клирик Атанасій.

Б

Баранецький Гликерій (1718-1722). Київ.
 Беринда Памво (1603-1632). Стратин - Львів - Київ.
 Білецький Василь (1751). Київ.

В

В., див. В. Л.
 В., див. В. Р.
 В., див. В. О.
 Василь друкар (1700). Львів.
 Величковський Петро Паїсій (* 1722- † 1794). Полтава-Київ.
 Вишловський Георгій (1753-1759). Львів.
 В. Л. (1693-1697). Київ.

В. Л. (1678). Чернігів.
 В. Р. (1629-1630). Київ.
 W. S. (1574). Львів.
 В. О. Е. (1763). Львів.
 ВО, ВОZ (1636-1647). Львів.

Г

Г. (1618). Київ.
 Г., 20-30-их рр. XVIII ст. Київ.
 Гавріїл м(онах), (1727). Чернігів.
 Г. Б. (1674). Київ.
 Helias, див. Ілія.
 Георгій, XVIII ст. Київ-Чернігів.
 Георгій ієродиякон (1628-1636). Львів.
 Геронтій (1744). Київ.
 Гієрод., див. Ієродиякон Р.
 Г. К. (1724). Київ.
 Голота Андрій (1733-1735). Почаїв.
 Гр. (1744-1750). Чернігів.
 Григорій (1723). Київ.
 Гринь Іванович (1578-1580). Львів-Острогож.

Г

Галяховський Данило (1674-1709). Київ.
 Глинський Іван (1667). Львів.
 Гочемський Адам (1762-1790). Почаїв.
 Гочемський Йосиф (1745-1778). Почаїв-Київ.

Д

Д., див. Димитрій.
 Д., див. Сінкевич Д.

Дамаскин, 70-их рр. XVII ст. Новгород-Сіверський, Чернігів.
Денбровський Єгор (1792). Київ.
Денбровський Семен, кінця XVIII ст. Київ.

Діонисій, див. Сінкевич Д.
Димитрій, XVIII ст. Київ.
Д. К. (1642). Львів.
Дорофей (1669-1683). Львів.
Д. С., див. Сінкевич Д.

Е, Є

Е. Б. (1636). Київ.
Е. Z. (1636). Львів.
Е. К. (1625). Київ.
Є. Z., див. Завадовський Є.
Єфим, кінця XVIII ст. Київ.

З

Завадовський Євстафій (1660-90).
Львів-Київ.
Залозецький Олександр (1662-1691). Львів.
Земка Тарасій Левкович (1626-† 1632). Київ.
Зорицький Іван (1758). Чернігів.
Зубрицький Никодим (1688-1724).
Крехів-Львів-Почаїв-Київ-Чернігів.
ZΘ (1642). Львів.

І

І, П. (1777). Київ.
І. А. (1777). Київ.
Іаков (1659).
Іаков, XVIII ст.
І. Г. (1764). Київ.
І. Г., див. Глинський Іван.
Ієрей Прокопій, див. Прокопій.
Ієрод. Ф. (1766). Київ.
Ієродиякон Р. (1628-1662). Київ.
Ієрофей, ієромонах (1784). Київ.
І К. (70-80 рр. XVII ст). Київ.
Іларіон (1764). Київ.
Іліодор (1757). Чернігів.
Ілія, Ілія А., Іл., Ілі, Ілія С. в. (1636-1660). Львів-Київ.
І. М. (1759-1777). Почаїв.
І. Макарій, див. Макарій І.
І. М. С., див. Масієвський І.
Іоан Р., див. Реклинський І.

Іоїл, див. Мануель І.
Іона (40-их рр. XVIII ст.). Київ.
Іосиф (1734-1737). Почаїв.
І. П. (И. П.), початку XVIII ст. Чернігів.
І. Р., див. Реклинський Іван.
Іріней монах (1752). Київ.
І. С., див. Севастіян.
І. С., див. Стрельбицький Іван.
І. Т., див. Таляровський Іаків.
І. Ф., див. Філарет.
І. Ф., див. Филипович Іван.

И

Ива: Гаври:, XVIII ст. Київ.
И. П., див. І. П.

К

К., XVIII ст.
К. А., XVIII ст. Київ.
К. А., див. А. К.
К. А., див. Клирик А.
Карновський Михайло (1697-1710).
Чернігів-Москва.
К. Г. (1746). Чернігів.
К. Z. (1631-1636). Київ.
К. К. (1717-1720). Чернігів.
Клирик Афанасій (1642-1668).
Львів.
Козачковський Аверкій (1721-1737). Київ.
Козловський Михайло (* 1733 — † 1802). Петербург.
Кокоша, рід народних дереворитників на Чернігівщині XIX ст.
Комарзинський Г., XVIII ст. Київ.
Константин (1674). Новгород-Сіверський.
Кончаковський Яків (1776-1798).
Київ.
Корнахольський Т. (1767). Львів.
Кострицький Матей (старший), * 1815. Плазів.
Кострицький Матей (молодший), 1837-1899. Плазів.
Котляревський Іафет (1743). Київ.
К. П. (1630-1638). Київ.
К. Р. (1676). Київ.
Крачковський Кузьма (1700-1720).
Чернігів.
К. С. (1655). Київ.

Кузьма, див. Крачковський.
Куновський Михайло (1697). Москва.

Л

Л. (1627-1629). Київ.
Лавриш, див. Филипович Лаврентій.
Ланицький Леонтій (1792). Київ.
Л. Б. (1702). Львів.
Левицький Григорій (* 1695 — † 1769). Київ.
Левицький Леонтій, другої половини XVIII ст. Київ.
Левицький Федір, XVIII ст. Київ.
Ленко Степан (1726). Стародуб.
Л. М. (1687-1688). Львів.
Л. М., XVII ст. Київ.
Л. Т., див. Земка Т. Л.
Л. Т., див. Тарасевич Лео.
Лука (1629). Київ.
Лука (1664-1669). Львів.
Л. Ф., див. Филипович Лаврентій.
Любецький Іван (1721-1755). Петербург.
Люницький Леонтій, 80-их рр. XVIII ст. Київ.

М

М. А. (1694). Унів.
М. А. (1757). Чернігів.
Макарій ієросхимник, 30-50-их рр. XVIII ст. Київ-Чернігів.
Мануель Іоїл (1741-1763). Почаїв.
Марко С., див. Семенів Марко.
Масієвський Іван, 60-их рр. XVIII ст. Почаїв.
Мигура Іларіон Іван (1704-1712). Мина (1660). Львів-Унів.
Митрофан (1742). Київ-Москва.
Михаїл (1870). Унів.
Мокій (1731). Київ.
М. С., див. Семенів Марко.
М. С. (1659). Львів.
М. Т. (1606). Стратин.
М. Ф., див. Фуглевич М.
М. Ч., див. Чернявський М.
М. Я., 70-их рр. XVII ст. Новгород-Сіверський, Чернігів.

Н

Недбалович Казимир Андрій, кінця XVII-початку XVIII ст. Львів.
Н. З. (N. Z.), див. Зубрицький Н.
Никодим, див. Зубрицький Н.
Никон Ф., див. Фігурський Н.

О

О. Г. (1754). Чернігів.
Охримовський Теодор (1775). Почаїв.

П

П. (1669). Київ.
Павлов Гаврило (1723). Чернігів.
П. Б., див. Беринда Памво.
Петрович Тимофій (1623-1624). Київ.
Петро Т. (1754-1761). Чернігів.
Піддубний Інокентій (1704-1715).
П. К., див. К. П.
Прокопій ієрей (1646-1662). Київ-Львів.
П. С. (1685). Чернігів.
Р. S. XVIII ст.
П. Т. (1774). Київ.
П. Т., XVIII ст. Київ.
П. Т., див. Петро Т.

Р

Раковецький Теодор (1767-1780). Бердичів.
Рахма(нів) Пе. (1685). Чернігів.
Реклинський Іван (Йоан Ре, Йоан Rei, I. P.). (1688-1693). Київ.
РЄ. (1629). Київ.
Р. П., XVIII ст. Київ.
Руденко Іван (1797-1805). Київ.

С

С., XVIII ст.
Савицький Симеон, XVIII ст. Київ.
Савицький Степан (1703). Київ.
Самойло Адамант, другої половини XVIII ст. Чернігів.
Самойлович Захарій (1691-1706). Київ.
С. Б. (1626). Київ.
С. В. М. (1791). Київ.
Севастіян (1763-1764). Київ-Почаїв.

Селивестр (1697). Київ.
Семенів Марко (1691-1709). Київ.
Семигиновський Прокіп, XVIII ст.
Київ.
Сербин Яків (1778). Київ-Поділ.
С. І. (1754). Київ.
Синицький Макарій (1691 - 1738).
Київ - Чернігів.
Сінкевич Діонісій (1688 - 1732).
Крехів - Львів.
Симеон (1663). Львів.
С. К., див. К. С.
Соколовський Семен (1796). Київ.
Софроній (1741). Київ.
С(е)ребреницький Григорій (1741
— † 1779). Петербург.
Стекловський Іван, XVII-XVIII ст.
Москва.
Стрельбицький Іван Теодор (1773-
1802). Почаїв-Чернігів.
Стрельбицький Іоан (1695-1709).
Київ-Чернігів.
Стрельбицький Михайло, XVIII ст.
Яси.
Стрельбицький Полікарп, XVIII ст.
Яси.
С. Я., див. Ялинський С.

Т

Т. (1623). Київ.
Т., другої пол. XVIII ст. Почаїв.
Т., див. Тит.
Таларовський Яків Іліодор (1750-
1758). Чернігів.
Тарасевич Лео (1686-1703). Виль-
но-Чернігів-Київ.
Тарасевич Олександр Антоній
(1672 — † 1720). Авгсбург-Виль-
но-Київ.
Теодор (Θеодор) А., Теодор, Т
(Θ), (1694 1697), Київ.
Теофан, див. Теофан К.
Тепчегорський Григорій Павло-
вич (1697-1718). Київ-Москва.
Ті (1673). Львів.
Тимофій Петрович, див. Петро-
вич Тимофій.
Тимченко Лаврин (1767 - 1771).
Київ.
Типабойський Йосиф, XVII-XVIII
стол.

Тит (Tit) (1706-1709). Київ.
Тихон (1707-1717). Київ.
Томашевич Кипріян (70-і рр. XVII
ст. — 1699). Камянець-Краків.
Т. П., див. Петрович Тимофій.
Требинський Петро, XVIII ст. Київ.
Троцкевич Теофіл (1767). Львів-
Бердичів.
Т. С., див. Стрельбицький Іван Те-
одор.
Т. Т. (1619). Рахманів.

У

Ушакевич Василь (1663 - 1682).
Унів - Львів.

Ф

Ф., див. Філарет.
Ф., див. Фуглевич.
Феодор А., Федор Т. (1694-1697).
Київ.
Феофан К. (1724). Київ.
Фігурський Никон (1703 - 1707).
Чернігів.
Філарет, XVIII ст. Київ.
Филип Б., XVIII ст. Київ.
Филип Григ. (1777). Київ.
Филип М., XVI ст.
Филипович Іван (1745-1763). Львів.
Филипович Лаврентій (Лавриш),
другої половини XVI ст. Львів.
Ф. Л., див. Левицький Федір.
Ф. П., XVIII ст. Чернігів.
Фуглевич М. (1739-1741). Унів.

Х

Хмаровський Іван, XVIII ст. Київ.

Ч

Чернявський Михайло (1745-1759).
Чернігів.

Щ

Щирський Іван Інокентій (1682-
1714). Київ.

Я

Ялинський Симеон (1670-1678).
Новгород Сіверський - Чернігів.

L'HISTOIRE DE LA GRAVURE UKRAINIENNE AUX XVIe-XVIIIe s.

(Résumé)

La gravure, ce moyen puissant de multiplication et de diffusion des oeuvres d'art (dans les milieux les plus étendus), apparaît à l'Est de l'Europe comme une importation de l'Occident. Encore n'y apparaît-elle qu'avec un retard considérable. Toutefois, dans certains centres culturels, cet art se développe très rapidement avec une intensité particulière. Des centres importants d'imprimerie et de gravure se sont créés surtout en Ukraine, où une école originale s'est formée, école qui a donné toute une série de la gravure.

La sensibilité singulière avec laquelle l'art de la gravure réagit sur les manifestations les plus subtiles de la vie, ainsi que de la création artistique, nous permet de discerner par l'étude de cet art, les tendances culturelles en général et les tendances artistiques en particulier, des pays de l'Europe Orientale, où un enchevêtrement de tendances et d'influences variées, opposées, créait une situation extrêmement compliquée. En étudiant l'évolution de l'école ukrainienne de gravure, l'on peut trouver réponse à maintes questions concernant les courants artistiques, qui se dirigeaient de l'Europe Occidentale et Méridionale vers l'Est, et résoudre peut être ainsi les différents problèmes des relations culturelles, des influences, de la lutte et de la coopération entre les peuples de l'Europe Orientale.

Le développement intensif de l'art de la gravure en Ukraine a ses racines dans l'activité artistique antérieure, celle du Moyen Age. Les premiers spécimens de gravure révèlent une filiation directe avec la miniature byzantine et, en général, avec le graphique des manuscrits, qui s'était brillamment développé sur les territoires ukrainiens, dans les principautés de Kiev et de Tchernyhiv aux Xe, XIe et XIIe siècles, et en Galicie aux XIIe et XIIIe siècles. Cette l'école de l'art graphique des manuscrits subsista jusqu'à l'époque où la gravure fait son apparition, comme le prouvent par exemple les miniatures de la fameuse «*Narration sur Borys et Hlib*» (du XIVe siècle, conservées en copie du XVe siècle), la «*Chronique de Radziwill*», «*L'Evangile de Laurychiv*» (début du XIVe siècle) ainsi que les nombreuses enluminures des manuscrits des XVe et XVIe siècles. La puissante école de la peinture murale ukrainienne du XVe siècle, dont les oeuvres sont conservées en Pologne (fresques de Lublyn, de Sandomir, de Cracovie) n'a pas eu une importance moindre pour le développement de la gravure en Ukraine. Les artistes ukrainiens travaillant en Pologne, aux XVe et XVIe siècles se familiarisaient avec les nouvelles tendances artistiques de l'Europe Centrale. C'est surtout à Cracovie que se croisaient les tendances tchèques, ukrainiennes et franconiennes, principalement celles de Nuremberg. Ces dernières dominaient, au moment où la gravure faisait ses débuts à l'Est de l'Europe.

En Ukraine, la gravure était connue déjà avant l'apparition de l'imprimerie, ce dont témoigne les documents relatifs au peintre et graveur Lavrentij Fylypovyč (Lavrentyi Filipovitch), qui forma toute une école d'artistes.

Dans le premier livre imprimé en caractères slaves, l'*Octoïka*, paru à Cracovie chez l'imprimeur Fiol, en 1491, et répandu tout d'abord en Ukraine, la gravure sur bois «Crucifixion» est très proche des gravures nurembergeoises du même sujet, qui datent de 1480-1491, et sont conservées au Musée de Nuremberg. D'après les recherches les plus récentes, l'imprimerie était connue dans les pays ukrainiens déjà dans la première moitié du XVIe siècle. Comme premier livre ukrainien, avec double texte, slavon et ukrainien, se place le fameux *Evangile* paru chez l'imprimeur Tjapynskyj en 1562. Dans le premier livre bien daté «*Apostol*» (actes et épîtres des apôtres), imprimé à Lviv¹ en 1573-1754, l'encadrement de la gravure sur bois représentant l'évangéliste saint Luc, copié (de même que dans l'édition de Moscou), sur la gravure nurembergeoise d'Erhard Schön, élève de Durer, tandis que la composition de la figure de l'apôtre est plus originale. Le graveur susmentionné L. Fylypovyč en est probablement l'auteur.

Pendant le dernier quart du XVIe siècle, et dans la première moitié du XVIIe siècle, l'imprimerie se répand très rapidement en Ukraine. On y compte à cette époque, dans les villes de diverse importance, 17 imprimeries, tandis qu'en Moscovie, par exemple, il n'y en avait, à la même époque, que 2.

À Ostroh, en Volhynie, deuxième centre important de l'imprimerie et de la gravure (où parut en 1580, la première de toutes les Bibles dans les contrées slaves Orientales), la gravure n'était pas moins cultivée qu'à Lviv. Ici, certaines gravures sur bois (par exemple: «St. Basile le Grand», datant de 1594), montrent aussi l'influence de la Renaissance allemande avec quelques archaïsmes gothiques, mais ce sont les influences vénitiennes qui l'emportent, de même qu'en architecture et dans les autres branches des arts. On voit cette influence, par exemple, dans la manière d'orner les pages avec de petits caractères ornementaux (introduite par l'imprimeur vénitien Gabriel Giolitto en 1569-1578), dans les initiales de la Bible d'Ostroh, de 1580, etc... L'édition vénitienne du calendrier de 1476 illustrée par Ratdolt explique, par ses motifs ornementaux, l'origine de l'ornementation des éditions de Strjatyn en Galicie, du début du XVIe siècle. La manière d'orner les livres avec de petits rectangles oblongs remplis d'arabesques, introduite (à l'origine) en 1580, à Venise, par l'imprimeur Giorgio Rusconi, se rencontre dans les éditions de Skoryna à Vilna et, sous une forme quelque peu réduite, dans les imprimés ukrainiens ultérieurs. Les caractères dits antiques, introduits par Jenson à Venise en 1471, et répandus dans les travaux de Torrentino à Florence, ont été adaptés pour la première fois à l'alphabet slave à Lviv, pour l'impression de la «Grammaire» de 1591, et, ensuite, dans les éditions de Balaban, à Strjatyn de Galicie en 1606. Devant ces faits, l'opinion de Rovinskyj et de Stassov, affirmant que les influences vénitiennes dans les premiers imprimés ukrainiens sont insignifiantes, paraît mal fondée.

Les gravures des publications de Strjatyn du début du XVIIe siècle

¹ Lviv: nom ukrainien de Lwów, Lemberg, Léopol.

témoignent d'un progrès considérable. Ces gravures sont déjà libres de tout archaïsme gothique, et la Renaissance allemande, avec sa surabondance de motifs volutés, cède la place à la renaissance italienne, principalement vénitienne, plus tranquille et plus équilibrée. En général, les gravures de Strjatyn, sous le rapport technique, atteignent déjà un très haut degré de perfection et sont supérieures à celles d'Ostroh, de Lviv, et même aux gravures de l'époque postérieure (jusqu'à 1670). Dans les publications de Strjatyn, c'est la manière de traiter les figures qui est très intéressante, tandis que, dans les gravures antérieures de Lviv et d'Ostroh, on ne voit que des tentatives de renouer la tradition canonique byzantine à la manière occidentale, dans les gravures de Strjatyn (par exemple, le Saint Basile et le Saint Grégoire), on remarque déjà une fusion organique de ces deux manières et l'on est surpris par la forme décorative toute originale qui en résulte.

Aux motifs ornementaux de la renaissance italienne, s'ajoutent ici les motifs végétaux si fréquents de l'ornementation des tapis ukrainiens. Les graveurs de l'imprimerie de Strjatyn possédaient aussi une certaine érudition, ce que prouvent certains emprunts d'Albrecht Durer (par exemple: »Enfant prodigue«), qui présentent néanmoins des détails de couleur locale et d'autres particularités originales.

Les imprimeries de Strjatyn et de Rachmanov en Volhynie ont donné naissance, comme on le sait, à l'imprimerie de Kiew (1614). Avec le matériel de ces imprimeries transporté à Kiew, sont venus aussi des maîtres, tels que le graveur M. T. et l'imprimeur Pamvo Berynda (1617-1620-1632) qui fit paraître à Kiew, en 1627, le fameux dictionnaire ukrainien-slavon.

A Kiew, la gravure commence à se développer d'une manière remarquable à partir de la deuxième décade du XVIIe siècle. Kiew entretient des relations étroites avec Lviv, ce qui autorise le savant Rovinskyj, de considérer l'école de Kiew et celle de Lviv du XVIIe siècle, comme une seule école. Les publications kievaines, répandues dans tout l'Est de l'Europe, se distinguent par leur nombreuses illustrations. Les graveurs ukrainiens abordent déjà des tâches nouvelles d'une plus grande envergure, le répertoire iconographique s'élargit, comprend des sujets tirés de l'histoire, de la vie sociale. Au début, ils ne s'acquittent pas facilement de cette tâche énorme qui leur incombe, c'est pourquoi la technique baisse visiblement, les oeuvres portent la marque du travail exécuté à la hâte. Mais, d'autre part, le génie original peut se donner libre cours, et une certaine indépendance dans le choix des sujets se fait remarquer. Il survient aussi un changement de tendances générales. — Les graveurs ukrainiens se dégagent de plus en plus du transcendantalisme byzantino-oriental avec ses conceptions irréelles, abstraites. Dès ce moment, les sujets sont traités de façon plus réaliste, avec tous les traits caractéristiques de la vie ukrainienne (figures de boyards, d'officiers, de bourgeois, de cosaques, scènes sur la vie rustique, paysages). Tout en empruntant leurs connaissances et une manière de voir réaliste à l'art occidental, les graveurs ukrainiens ont néanmoins un penchant marqué pour la forme décorative monumentale qui demeure purement graphique, synthétique, strictement dans le plan du dessin.

Parmi les graveurs kievains les plus distingués de la première moitié du XVIIe siècle, il faut citer Tymofij Petrovyč (Timothée Petrovitch,

1623-1624), Taras Levkovyč Zemka (Taras Levkovitch Zemka, 1626-1632) et toute une série de monogrammistes. Si le premier a de l'érudition (connaissance de Raphael), le second se distingue par un dessin net et fin. Les monogrammistes et tout particulièrement V. R. donnent des motifs végétaux fortement stylisés, avec quelques emprunts aux sujets de la peinture murale vénitienne. De même chez le graveur Luka de Lviv, dans la composition de sa «Crucifixion» (1629), devenue un modèle iconographique permanent à l'Est de l'Europe, nous pouvons discerner l'influence vénitienne.

Le graveur Ilia (1636-1660) quoiqu'un talent de capacité moyenne, fut le plus productif des graveurs du milieu du XVIIe siècle. Il a exécuté plus de 400 gravures sur bois, pour la plupart d'après les exemples hollandais (par exemple suivant la Bible de Jean Piscator, 1650). Chez les graveurs Prokopij (Prokopiï) et VFZ ou VZ (BAZ — BZ) on peut discerner les imitations de A. Durer et de H. Aldegrever.

Au cours du troisième décennie du XVIIe siècle, la gravure se développe largement à Kiew. La décadence de l'imprimerie et de la gravure en Ukraine se manifeste déjà au milieu du même siècle, dès le traité de l'hetman Bohdan Khmelnytskyj avec la Moscovie (1654). L'art de la gravure se maintient davantage à Lviv et à Univ (les graveurs Vasyl Ušakevyč, Dorotej, Ivan Hlynskyj), mais il y est peu de maîtres qui méritent d'être cités.

Déjà, dans la première moitié du XVIIe siècle, l'école ukrainienne joue un rôle prédominant dans la propagation de l'art de la gravure à travers tout l'Est de l'Europe. Après la suspension de l'imprimerie à Moscou, à la fin du XVIe siècle, l'Ukrainien O. Radyševskyj (O. Radychevsky) a renouvelé cet art en introduisant les caractères d'Ostroh. Dans les publications moscovites de I. Kirilov (de 1618) les caractères ressemblent à ceux des éditions kievaines. L'influence ukrainienne en Moscovie est surtout marquée au cours de la seconde moitié du XVIIe siècle. A cette époque, on essaye à nouveau, à Moscou, de fabriquer du papier, on introduit les caractères de Kiew et on copie à profusion les gravures des maîtres kievains, tels que Prokopij, Ilia et autres. Mais leur exécution est loin d'être parfaite. La première Bible parue en Moscovie (1663) n'est qu'une simple reproduction de la Bible d'Ostroh de 1581. En général, le livre de type occidental est introduit en Moscovie par l'intermédiaire de Kiew.

Les relations étroites de l'Ukraine avec la Moldavo-Valachie ont contribué aussi aux échanges culturels entre ces pays. Si au XVIe et au XVIIe siècle on peut noter dans l'architecture et la peinture en Ukraine quelques influences moldaves, c'est le contraire qui se produit au XVIIIe siècle. Des imprimeurs et des graveurs éminents vinrent de l'Ukraine (en premier lieu de Lviv) pour travailler en Moldavie (imprimeries de Dovhe Pole, de Jassy). La plupart des gravures roumaines de cette époque ne sont que des copies des gravures ukrainiennes, ou ont été exécutées par des graveurs ukrainiens.

Dès les années 70 à 80 du XVIIe siècle, l'art de la gravure en Ukraine prend un développement d'une grande envergure. Dans l'espace de quelques 30 ans (1680-1710) nous pouvons compter plus de 40 graveurs bien formés. Naturellement, en comparaison de l'art occidental, ces conquêtes paraissent minces. Mais si nous considérons l'état de l'art

dans les pays voisins (Roumanie, Moscovie, Lithuanie, Ruthénie Blanche), nous devons reconnaître l'importance de centres artistiques tels que Kiew ou Tchernyhiv à cette époque. En raison des changements sociaux et du niveau intellectuel du pays, l'art religieux seul ne pouvait plus satisfaire les classes supérieures éclairées (les chefs cosaques) ni les larges cercles du public. Paraissent les gravures sur des feuilles séparées, dédicaces symboliques à des chefs cosaques et à de hauts magistrats, deviennent la vogue. Les graveurs s'appliquent à l'illustrations des programmes de concours scolaires, aux portraits gravés, etc.

Les graveurs ukrainiens acquièrent des connaissances techniques et leur formation artistique au cours de longues études, tant dans leur pays sur la base de traditions locales qu'à l'étranger, à l'Occident, où les jeunes artistes ukrainiens se rendent pour apprendre et se perfectionner. Ils subissent naturellement l'influence de l'art occidental, mais ces influences traversent une évolution considérable au cours du temps. A la place des modèles italiens, ce sont les influences hollandaises et flamandes qui s'exercent sur l'art ukrainien, ce qui s'explique par les relations commerciales nouées par l'intermédiaire de Dantzig et d'autres villes, surtout à l'époque du hetman Samoylovitch et de Mazepa. Par contre, les influences allemandes deviennent insignifiantes.

Les premiers graveurs de l'époque, d'assez bonne formation indigène, sont originaires de l'Ukraine Occidentale. Ce sont: Evstafij Zavadovskij (Eustache Zavadovsky, 1660-1690), Dionisij Sinkevych (Dionise Sinkevitch, 1688-1732), Nykodym Zubryckij (Nicodème Zoubritsky, 1688-1724). Ce dernier, graveur assez original, a travaillé à Lviv, à Potchajiv, à Tchernyhiv et à Kiew; il est connu surtout par ses 62 gravures au burin dans la «Philosophie morale» (Kiew, 1712). L'on en fit de nombreuses copie et imitations à Petersbourg, à Moscou, à Vienne.

Dans la seconde moitié du XVIIe siècle, et au début du XVIIIe siècle, Tchernyhiv devient aussi un centre important de l'art de la gravure. Des graveurs éminents tels que Zubryckij, déjà cité, Leo Tarasevych et d'autres y ont travaillé. Tchernyhiv et Novhorod Siversk, villes situées les plus au nord-est de l'Ukraine deviennent des centres d'ou les influences culturelles et tout particulièrement artistiques atteignent aussi Moscou. Mais Kiew reste tout de même le centre le plus important de l'art de la gravure en Europe Orientale. Cet art était cultivé surtout dans l'imprimerie de la Lavra et à l'Académie fondée par métropolite Mohyla. Pour juger jusqu'à quel point les relations des artistes kievains avec l'Occident étaient étroites, nous n'avons qu'à regarder le témoignage des livres, albums, et manuels conservés au Musée de Lavra, comme succession de l'ancienne école de peinture des XVIIe et XVIIIe siècles. Ce sont les ouvrages imprimés en Allemagne, à Venise, en France, en Hollande, en Angleterre. On y trouve aussi des collections de gravures de maîtres tels que Witt, C. Galle, N. Visscher, de graveurs augsbourgeois Kilian et autres. Si l'école de Lavra a contribué à la création d'autres écoles de peinture dans toute la Russie (par exemple, la première école de peinture à Moscou), l'Académie de Kiew a formé toute une série de savants qui fondèrent des écoles supérieures à Tobolsk, à Rostov, à Moscou, à Petersbourg et dans d'autres villes importantes du Nord. A l'Académie de Kiew on n'enseignait pas seulement le dessin mais aussi l'architecture qui, jusqu'au milieu du XVIIIe siècle, entraînait dans l'en-

semble des sciences mathématiques et ultérieurement faisait l'objet d'un cours indépendant. Les élèves pouvaient recevoir tout le matériel nécessaire pour le dessin et pour la gravure dans une boutique spéciale affiliée à l'Académie et qui appartenait à quelques Italiens de Lombardie. D'après certains renseignements, les graveurs ukrainiens tels que Danylo Galjachovskij, Innokentyj Ščyrskij, Ilarion Myhura, Josyf Turabajskij et probablement aussi Leo Tarasevyč et Hryhorij Levyckij furent élèves de l'Académie de Kiev. Les gravures illustrant les programmes (dits »theses« ou »thèses«) des fêtes académiques, des représentations théâtrales et des joutes scientifiques acquièrent à cette époque une importance particulière. Ces illustrations étaient exécutées par les meilleurs graveurs kievains, souvent élèves de l'Académie et étaient dédiées aux hetmans, aux chefs militaires et à d'autres personnalités de marque. Elles étaient ordinairement exécutées sur des feuilles de dimensions considérables et s'affichaient aux murs de l'Académie. On les distribuait aussi aux hôtes de marque. La plus ancienne affiche de ce genre date du troisième tiers du XVIIe siècle. Les plus belles »theses« étaient dédiées au hetman Ivan Mazepa.

En général, au nom de Mazepa se rattachent de nombreuses publications et gravures que les agents du gouvernement moscovite s'appliquèrent à détruire après la fameuse bataille de Poltava (perdue par le hetman insurgé contre la Russie). Les fondations de Mazepa étaient connues non seulement dans toute l'Ukraine, mais aussi au delà de ses frontières, même en Orient. Par exemple, le célèbre Evangile arabe paru à Alep en 1708 fut imprimé aux frais de Mazepa, et un corporal aux gravures artistiques, conservé à Jérusalem est un don de dévotion de Mazepa, comme le révèle l'inscription qu'on peut y lire. Le fait que, de 1680 jusqu'à 1709, il y avait, rien qu'à Kiev, plus de 20 graveurs, dont plusieurs maîtres de premier ordre témoigne de la diffusion considérable de l'art de la gravure à l'époque de Mazepa. De nombreux chercheurs ont porté depuis longtemps leur attention sur cette école des graveurs ukrainiens de la fin du XVIIe siècle et du début du XVIIIe siècle. Mais qui en fut le fondateur et le chef? Cette question est demeurée, jusqu'à présent, sans réponse. Nos recherches, et les gravures inédites que nous avons pu retrouver dans les collections polonaises, nous persuadent que c'est Alexandre-Antoine Tarasevyč (dont l'activité s'étend sur la période de 1672 à 1720) qu'il faut considérer comme le maître de cette école de graveurs.

Alexandre Tarasevyč (Tarasévitch) est le buriniste et l'aqua-fortiste le plus éminent de tout l'Est de l'Europe. Les gravures (pour la plupart des portraits) de cet artiste que nous avons découvertes, ne présentent pas seulement le témoignage inattendu d'une haute culture artistique, mais elles permettent d'établir aussi les dates précises de son activité à Kiev, où il passa la deuxième période de sa vie (de 1680 jusqu'à 1720). On connaît 85 gravures de cet artiste; les plus anciennes de ses oeuvres font partie d'une publication de luxe parue à Augsbourg en 1678 »Rosarium« pour laquelle Tarasevyč exécuta 32 gravures au burin sur des sujets bibliques. Ses oeuvres ultérieures se trouvent dans des éditions imprimées à Vilna, à Cracovie, à Zamostje, à Sluck. C'est avec Vilna que l'artiste eut le plus de rapports dans la première période de son activité. Parmi ses plus beaux travaux de cette période, il faut citer les portraits du Roi Jean III Sobieski, de K. K. Klockocki (1685), du

métropolite K. Žochovskij (Jochovsky), le frontispice du livre d'Oborski — »Philosophia Rationalis« etc. Au milieu du dernier quart du XVIIe siècle A. Tarasevyč se transporte à Kiew et y entre au couvent de Lavra, sous le nom monastique d'Antoine, comme en témoigne une gravure que nous avons retrouvée; elle représente saint Méléce et porte une dédicace à M. Vujachovyč, datée du 12 février 1693, ainsi que la signature du graveur en tant que moine de Lavra (Musée Krasiński à Varsovie, XIX, 7). A la période kievaine de l'activité de A. Tarasevyč appartiennent les portraits du prince Basile Golitzine, de l'écrivain ukrainien Lazare Baranovyč, et diverses images religieuses. Ayant travaillé à l'époque du plus grand développement du style baroque en Europe Orientale, A. Tarasevyč a conservé cependant une individualité très originale et un style bien à lui, qui s'écartent des principes purement décoratifs du baroque. Si, dans ses couvertures de livres, exécutées évidemment sur commande et selon le goût des clients, nous voyons des compositions surchargées d'allégories, de figures symboliques et de signes héraldiques, les autres travaux de cet artiste frappent par la mesure, la sévérité et une noble simplicité. Il se présente déjà comme tout à fait »classique« dans ses portraits, où la tendance à souligner les traits psychologiques du modèle est très marquée. Tout en restant réaliste dans ces portraits, et en général dans les gravures avec figures humaines, l'artiste applique dans ses illustrations une stylisation très prononcée du paysage et des plantes, ce qui donne à ses gravures un caractère tout particulier, évoquant quelque peu la manière de Johann van de Velde (par exemple »L'Hiver« datant de 1617).

A l'école d'Alexandre Tarasevyč appartiennent en premier lieu les graveurs kievains et tchernyhoviens Daniel Galjachovskij (Gallakhovskij 1674-1709), Leo Tarasevyč (1686-1703), Innokentij Ščyrskij (Innocent Stchyrsky, 1682-1714), et toute une série d'autres artistes tels que I. Strelbyckij, Z. Samojlovyč (Somoylovyč), etc.

D. Galjachovskij se distingue par son style individuel. Une de ses oeuvres les plus connues est la »thèse« avec le portrait de Mazepa exécutée pour l'Académie de Kiew. Remarquable aussi par ses dimensions extraordinaires (106 × 72,5 cm. Unicum de la bibliothèque Krasiński à Varsovie). Un artiste qui se rapproche beaucoup d'Alexandre Tarasevyč, c'est Leo Tarasevyč, son frère probablement, graveur ukrainien éminent de la fin du XVIIe siècle. Il est auteur de 88 gravures au burin. Outre des gravures aux sujets purement religieux, Leo Tarasevyč a donné toute une série de gravures sur des sujets historiques »Pateryk« Kiew 1702 — des représentations compliquées de batailles, des images symboliques telles que »Les Sirènes du Dnipro«, des paysages ukrainiens. Il fut un des illustrateurs du Traité de l'artillerie paru à Moscou en 1705 et se distingua aussi comme portraitiste remarquable (portraits du prince Radziwill, de I. Obydovskij, de Georgij Zemlja, du hetman I. Mazepa, etc.).

Les graveurs baroques les plus typiques, qui appliquèrent leur art surtout à la gravure panégyrique, sont: I. Ščyrskij (une gravure en l'honneur de L. Baranovyč et plusieurs en l'honneur de I. Mazepa), I. Strelbyckij (gravures en l'honneur de P. Dorošenko, de V. Jaslnskij), Z. Samojlovyč (gravure en l'honneur de Mazepa).

Il faut citer à part le buriniste Ivan Myhura (1704-1712) pour son

style original avec des éléments d'art populaire (les gravures dédiées aux différents dignitaires cosaques tels que V. Kočubej, D. Apostol, les hetmans I. Mazepa et I. Skoropadskyj).

Cette vigoureuse école ukrainienne de graveurs de la fin du XVIIe et du début du XVIIIe siècles a exercé une forte influence, en premier lieu sur Moscou. Bien que le gouvernement moscovite accueillît les publications ukrainiennes avec une grande réserve et même quelquefois les fît détruire, pour empêcher la propagation de «l'hérésie latine» (c'est-à-dire des idées occidentales), les éditions ukrainiennes de Kiew, de Tchernyhiv et de Léopol (Lviv) étaient très répandues dans toute la Moscovie. A Moscou même, outre les nombreux Ukrainiens qui y travaillaient comme instituteurs, traducteurs, architectes, peintres, imprimeurs, les graveurs ukrainiens aussi exerçaient leur art. D'autre part, les imprimeurs et les graveurs moscovites faisaient leur apprentissage en Ukraine chez les imprimeurs et graveurs ukrainiens. Selon le témoignage de M. Stassov, savant russe spécialisé dans le domaine de l'histoire de l'art, il n'y a pas un seul graveur à citer parmi les graveurs moscovites de cette époque qui soit égal aux graveurs kievains, même de second rang. C'est pourquoi en Moscovie, on commandait les meilleures gravures et les portraits aux maîtres hollandais, ou bien on engageait, pour l'exécution de ces travaux, des graveurs ukrainiens de Kiew ou de Tchernyhiv. Si parmi les graveurs ukrainiens, les uns (Leo Tarasevyč, I. Ščyrskyj, Z. Samojlovych) ne vinrent à Moscou que pour un bref séjour, d'autres y ont travaillé constamment, tels Michel Karnovskyj (M. Karnovsky, 1697-1710), Hryhorij Teptchehorskyj (Grégoire Teptchehorsky, 1697-1718), Ivan Steklovsky et autres. Ils apportèrent de l'Ukraine et introduisirent à Moscou l'art occidental de la gravure.

D'autres courants de l'école de gravure ukrainienne se dirigèrent vers l'Est, dans le pays des Cosaques du Don, vers le Sud en Moldavie et Valachie, en Hongrie et dans les pays balcaniques et vers le Nord-ouest, en Ruthénie Blanche et en Lithuanie.

Quant aux relations de l'Ukraine avec les centres occidentaux de la gravure du XVIIe et du XVIIIe siècles, les graveurs ukrainiens entretenaient des rapports suivis avec l'Allemagne (surtout avec Augsbourg) et la Hollande (Amsterdam). Et, comme le prouvent certains renseignements, des graveurs occidentaux exécutaient souvent des commandes pour l'Ukraine, surtout des portraits (les graveurs M. Hondius, Coenrad Wau-mans, Johann Meysenss, E. G. Bouttats, Bonacina, Lerch, Daniel Beyel, S. G. Wortmann, G. P. Busch, Bernigeroth et d'autres).

L'époque du plus grand développement de la gravure en Ukraine, l'époque du hetman Mazepa, se termine à la date précise de 1709, date de la débacle de l'armée suédo-ukrainienne, près de Poltava. Depuis cette date, les graveurs ukrainiens de Kiew, de Tchernyhiv et des autres centres culturels arrêtent tout simplement leur activité, et les imprimeries ukrainiennes ne font paraître aucun ouvrage important. C'est seulement vers le milieu du XVIIIe siècle que l'art de la gravure commence à se redresser avec une nouvelle vigueur.

Si, à l'époque précédente, la gravure ukrainienne se rattachait le plus à la gravure hollandaise, au milieu du XVIIIe siècle, elle subit sur-

tout l'influence de la gravure française par l'intermédiaire de maîtres tels que Gillot et Eisen.

Kiew, avec les imprimeries de Lavra et de l'Académie, reste toujours le centre le plus important de la gravure, quoique Tchernyhiv et Léopol et, dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle, Počajiv de Volhynie, Berdyčiv et Kremenec ne jouent pas un rôle insignifiant.

De 1720 jusqu'à la fin du XVIIIe siècle, on compte plus de 50 noms de graveurs, mais les vrais maîtres ne sont pas nombreux. Parmi ces derniers, il faut citer en premier lieu A. Kozačkovskyj et G. Levyckyj.

Averkij Kozačkovskyj (Kozatchkovsky, 1721-1737) usa alternativement de tous les procédés, donna des gravures au burin, à l'eau forte, au pointillé; c'est lui aussi qui, le premier en Europe Orientale, introduisit la gravure à la manière noire. C'est un maître baroque achevé qui se plaît en des compositions compliquées et somptueuses à sujets religieux, pleines de dynamisme et de force suggestive. Il est moins un créateur original qu'un propagateur des modèles de l'art universel, et il se rattache surtout à Martine et à Engelbrecht.

Hryhorij Levyckyj (Grégoire Levitsky, 1695-1769) graveur ukrainien le plus éminent du XVIIIe siècle, a créé, de même qu'A. Tarasevyč au siècle précédent, toute une école de graveurs ukrainiens. Fuyant devant les troupes russes après la bataille de Poltava, il se trouva avec les restes de l'armée cosaque à l'étranger où il apprit le métier de graveur à Dantzig et à Breslau. Ayant reçu la formation occidentale, il s'est inspiré des compositions des maîtres européens tels que Murillo, Greco, Corregio et des graveurs Falck, Weigel, Visscher, mais dans toutes ces imitations, il suit sa propre voie. Levyckyj est un représentant caractéristique de cette époque de l'art ukrainien où le style baroque se dégage de plus en plus des formes compliquées et décoratives à l'excès, et acquiert peu à peu la pureté classique. On connaît 40 gravures au burin de Levyckyj. Ce sont des illustrations pour différentes publications de Kiew, des vignettes de «thèses académiques», des portraits, et les illustrations de l'ouvrage »Politica d'Aristote« (Léopol 1745), dont l'auteur est l'artiste lui-même. Levyckyj a montré tout son talent d'artiste et sa haute technique dans la série de gravures représentant les apôtres (1737-1752) et dans des gravures de dimensions énormes en l'honneur de Roman Kopa (1730-1740), et d'Ilarion Nehrebeckyj (1738). Cependant, l'oeuvre la plus importante de G. Levyckyj c'est la grande »thèse« académique de 1739, mesurant 84 × 60 cm et dédiée au metropolite de Kiew, Rafael Zaborovskyj, mécène connu et protecteur de l'Académie de Kiew. Cette gravure occupe une des premières places dans l'histoire de la gravure à l'Est de l'Europe, tant par sa valeur artistique que par l'intérêt historique de son contenu (dessins d'édifices, scènes familiales, costumes des élèves de l'Académie). La thèse Zaborovskyj est en quelque sorte l'aboutissement final de l'ancienne culture artistique ukrainienne, elle réunit dans une forme symbolique toute l'histoire, la science, l'enseignement et l'art de cet ancien centre culturel que fut Kiew.

A partir du milieu du XVIIIe siècle, une certaine décadence de la gravure en Ukraine se fait sentir. La raison en est dans la situation précaire des imprimeries de Kiew et de Tchernyhiv par suite des incendies de Lavra en 1718 et 1772, mais surtout par suite des persécutions de la part du gouvernement moscovite et du saint Synode de Petersbourg.

Léopol, le second centre de la gravure après Kiew, traverse aussi dans la première moitié du XVIIe siècle une crise, mais, par contre, dans la seconde moitié du XVIIIe siècle, la gravure sur cuivre s'y développe assez rapidement.

Parmi les graveurs de Léopol la première place appartient à Ivan Fylypovyč (Filipovitch, 1745-1763) qui a exécuté environ 150 gravures au burin et eaux-fortes, de préférence à sujets religieux (images «miraculeuses» de la Sainte-Vierge) et des portraits. La plupart de ses scènes bibliques sont des compilations des modèles occidentaux et ne sont pas toutes exécutées avec la même perfection. La manière de l'artiste n'est pas dépourvue d'un certain style, mais sa ligne et son trait sont durs, secs et froids. Sous ce rapport, I. Fylypovyč est tout le contraire de Levyckyj déjà cité. I. Fylypovyč est aussi l'auteur de l'un des premiers ex-libris de la bibliothèque Żaluski.

Dans la seconde moitié du XVIIIe siècle, un nouveau centre de l'imprimerie et de la gravure se forme au couvent de Počajiv (Potchaïv) en Volhynie. Outre des éditions de luxe et de quelques livres d'église, éditions qui pouvaient soutenir la comparaison avec les éditions de Moscou et de Petersburg, l'imprimerie de Počajiv a fait paraître nombre de livres pratiques du domaine de l'agriculture, de l'éducation, de la médecine, tous en langue ukrainienne populaire. Les gravures des éditions počajivaines révèlent des traits originaux de l'art ukrainien populaire (ornementation utilisant les motifs des plantes favorites du peuple ukrainien). Parmi les dix graveurs de Počajiv, se distinguent surtout Joseph et Adam Gočemskyj et, vers la fin du siècle, Théodore Strelbyckyj.

Josyf Gočemskyj (Joseph Gotchemsky, 1745-1778) graveur très productif, a exécuté environ 130 gravures (sujets bibliques de préférence), vignettes de frontispice, image des saints, plusieurs variantes de «Pietà», un portrait du Pape Alexandre et une grande composition de bataille datée de 1770, et représentant «La défense du couvent de Počajiv contre les Turcs en 1675». Il a travaillé aussi pour les éditions de Kiew et signait «Josef Goczemski sculps. Kijovia» (par exemple: Ste Barbe et l'archange Michel). Les plus remarquables sont les gravures au burin de Gočemskyj dans le «Triodion» paru à Počajiv en 1747, 1786. Dans ces gravures sur des sujets de la vie du Christ, les figures, les paysages, etc. sont traités d'une façon monumentale et généralisée, mais les formes sont vivantes et expressives, rendues par un singulier procédé de hachurés omettant les détails.

Adam Gočemskyj (1762-1790) travailla à Počajiv, à Posen et à Sluck. Sa technique est supérieure à celle de Joseph Gočemskyj, mais il est moins original et son trait est rigide, secs et sans vie. Il faut signaler que c'est Adam Gočemskyj qui a illustré le traité d'Ostéologie du Dr André Krupin'ski avec portrait de l'auteur (Léopol 1774).

Théodore Strelbyckyj travailla à Počajiv et à Tchernyhiv de 1773 à 1802 et, d'après Kolaczkowski, aussi à Čenstochova. C'est déjà un maître de la nouvelle époque, ultérieure au rococo. Sa technique est assez bonne. À côté d'images à tendances tout à fait réalistes (images «miraculeuses» de la Sainte-Vierge, très populaires et se rattachant aux différentes localités), cet artiste a donné des motifs ornementaux stylisés d'une manière originale dans l'esprit populaire ukrainien, et des images symboliques populaires comme «Le chevalier et la mort», «Deux chemins de la Vie», etc.

Parmi les burinistes de la province, citons Théodore Rakoveckyj (Rakovetsky) qui a travaillé à Berdyčiv de 1767 à 1780. Il est intéressant par ses esquisses de la ville de Cholm, de Berdyčiv, ainsi que par ses dessins architecturaux, arcs de triomphe, feux d'artifice, etc. dans les éditions de Berdyčiv (par exemple: *Ozdoba i obrona ukrajinśkich krajów*, 1767).

L'influence des écoles de gravure susmentionnées se fait sentir tout d'abord en Moscovie, comme cela eut lieu déjà au XVIe et au XVIIe siècles. Au développement et au perfectionnement technique de l'imprimerie à Moscou et à Petersburg, les spécialistes ukrainiens, qui venaient de Kiev et de Tchernyhiv en Moscovie travailler comme compositeurs, correcteurs, rédacteurs, traducteurs, apportèrent aussi une importante contribution. Parmi les graveurs ukrainiens à Petersburg se distinguent surtout: Ivan Ljubneckyj (Jean Lioubenetsky, 1721-1755) et Hryhorij Srebreňyckyj (Grégoire Srebreňytsky, 1714-1758). Ce dernier reçut sa formation artistique d'abord à Kiev. À partir de 1767, nommé professeur de l'Académie des Beaux-Arts à Petersburg, il travailla dans cette capitale. Il cultiva la gravure du portrait et atteignit une grande virtuosité dans son art. H. Srebreňyckyj est représentant de l'époque intermédiaire dans l'art de toute l'Europe Orientale. C'est à cette époque que, grâce aux éminents artistes ukrainiens de la fin du XVIIIe siècle et du début du XIXe siècles, l'art russe brise les vieilles traditions byzantines, et entre dans le vaste et libre domaine de la peinture réaliste européenne. Les graveurs ukrainiens jouèrent aussi un rôle important dans la vie culturelle polonaise en exécutant les portraits des grands hommes polonais de l'époque et en prenant part aux différentes publications polonaises.

Très importantes pour l'étude des courants artistiques en Europe Orientale sont les gravures datant du XVIIe et du XVIIIe siècles qui représentent des villes ukrainiennes. Ces gravures, exécutées par des artistes étrangers ou indigènes, prouvent qu'il existait à cette époque une liaison constante des artistes ukrainiens avec Augsbourg d'abord, puis avec Cologne, Nancy, Paris, Nuremberg, Amsterdam, Leide, Rome. Parmi les graveurs ukrainiens qui exécutèrent des plans et des gravures de villes, il faut citer L. T. (la première gravure de Kiev, 1638), Ilja (Kiev de 1660), K. Tomasevyč (Kamenec 1672), D. Sinkevyč (Krechiv 1699), Leo Tarasevyč (Kiev 1702), N. Zubryckyj (Počajiv 1702), I. Fylypovyč (Léopol XVIIIe s.), T. Rakoveckyj (Berdyčiv 1768, Cholm 1780), J. & A. Gočemskyj (Počajiv 1770, 1790) et autres.

Outre la gravure artistique qui suivait la voie normale du développement historique, il existait en Europe Orientale un art populaire de la gravure, art assez primitif, cultivé par les graveurs de second rang qui fabriquaient des images de sainteté pour les larges cercles des classes inférieures. Cependant, aux XVIe et XVIIe siècles, nous ne voyons pas grande différence entre la gravure destinée au public des classes éclairées et la gravure populaire. Cette dernière ne devient un genre à part qu'à la fin du XVIIIe et tout particulièrement au XIXe siècle. Cet art populaire, tout primitif quant à ses sujets (de préférence anecdotiques ou religieux), et à sa forme, est souvent très original dans ses conceptions et ses effets décoratifs, ce qui, joint à la coloration singulière exécutée à la main, donne à ces images une étrange beauté naïve. Aux gravures populaires déjà publiées dans les travaux de D. Rovinskyj, V. Stassov, P. Popov, B. Pyly-

penko, S. Maslov et P. Klymenko, nous pouvons ajouter encore 230 gravures jusqu'à présent inconnues que nous avons découvertes au cours de nos recherches et qui fournissent de précieux renseignements sur ce genre particulier de la gravure. Les centres de cet art populaire étaient Lviv (déjà au milieu du XVIe siècle), Ostroh (fin du XVIe s.), Kiew (début du XVIIe s.), Počajiv (seconde moitié du XVIIIe s.), enfin Plazow, Univ et district de Bereznia dans la province de Černyhiv (au XIXe siècle).

La fin du XVIIIe siècle en Europe Orientale, apporta de sensibles changements dans le rôle des différents centres de civilisation de l'Europe Orientale, ainsi que dans les relations entre ces centres. L'expansion politique moscovite a porté des coups terribles au développement de l'art en Ukraine. Les anciennes écoles ukrainiennes, foyers si importants de culture artistique, passent au rang d'écoles de province du degré inférieur. Les projets de fonder en Ukraine des écoles du type moderne (École des Beaux-Arts à Kharkiv, en 1767; Académie des Beaux-Arts à Kiew, projetée par Chevtchenko; École des Beaux Arts à Kiew, au milieu du XIXe siècle) se briseront contre la politique centraliste russe qui tendait, par tous les moyens possibles, à centraliser toute l'éducation artistique à Moscou et à Petersbourg. Dans ce but, le gouvernement russe attirait les meilleurs artistes de l'Ukraine dans ces deux villes russes. Quelquefois même, les jeunes artistes ukrainiens ont été déportés de force dans la capitale du Nord. Ainsi, à la fin du XVIIIe et au début du XIXe siècles, les meilleurs artistes ukrainiens tels que les peintres Dmytro Levyckyj, A. Losenko, Volodymyr Borovykovskij, les sculpteurs Michel Kozlovskij, Ivan Martos et d'autres travaillèrent à Petersbourg. En particulier, dans le domaine de l'art de la gravure, on peut citer toute une série d'artistes ukrainiens qui créèrent l'école moderne de la gravure russe. Nous avons déjà cité le nom de Hryhorij Srebnickij qui fut à Petersbourg le promoteur de la gravure classique.

Un représentant encore plus caractéristique du classicisme, tout à fait occidental par sa technique, est Michel Kozlovskij (1753-1802) qui a cultivé l'eau forte, la gravure au lavis et l'aquatinte.

Le célèbre portraitiste Volodymyr Borovykovskij (1758-1825) fut aussi un graveur de mérite. Outre son auto-portrait exécuté au crayon, on connaît de lui les quatre «Évangélistes» en autolithographie, peut-être, le premier travail lithographique en Russie (exécuté avant 1815).

Si nous joignons à ces deux artistes le nom du célèbre poète ukrainien Taras Chevtchenko, qui, parmi les artistes établis à Petersbourg, fut le premier eau-fortiste de l'époque, nous aurons tout le groupe de promoteurs de la gravure ukrainienne moderne, qui posèrent aussi les bases de la gravure moderne russe. Le graveur russe Maté, qui créa plus tard toute une école de graveurs russes contemporains, s'est servi des procédés de l'eau-forte perfectionnés par T. Chevtchenko, et même de son matériel technique.

Ainsi, grâce aux artisans de la culture artistique ukrainienne, l'art moscovite sortit de l'impasse de l'abstraction byzantine, des formes mortes et surannées orientales pour passer, au seuil du XIXe siècle, aux formes européennes de représentation plastique. Ce passage fut, dans l'art russe, un «saut» selon les historiens de l'art russe, tandis qu'en Ukraine, dès le Moyen Âge, l'eupérisation de l'art suivait la voie natu-

relle de l'évolution normale, en accord avec les tendances et les besoins culturels nationaux. La gravure s'y développa dès le début sous l'influence dominante de l'Europe méridionale et occidentale. En Ukraine, on ne peut pas parler non plus d'un »saut« effectué lors du passage aux formes nouvelles de la gravure réaliste. Dans cette évolution de la gravure ukrainienne, nous voyons aussi un processus naturel, pour ainsi dire organique résultant des forces vitales de l'Ukraine.

1. Дереворит видання Фіоля 1491 р.

2. Дереворитники W. S. і Л. Ф.: Св. апостол і євангелист Лука — з львівського «Апостола» 1574 р.

3.

4.

3. Дереворит: Св. Василій В. 1594 р. — 4. Герб кн. Острозьких 1580 р.
З острозьких видань.

7. Св. Василій В., стрятинський дереворит 1604 р.

Первыи Спудей .

Встѣ дла то́го го́йныи слѣды вы́инкати :
 Сѣрцы, о́усты, и ші́ятми жа́вѣи шѣвѣ́ати
 Бо́ о́то смѣ́ръ го́рка, не вѣ́и не по́рѣла
 Сла́вного Рѣ́цѣра, і́кото́ро похвѣ́ла .

8. Портрет гетьмана Петра Сагайдачного. Київський дереворит 1622 р.

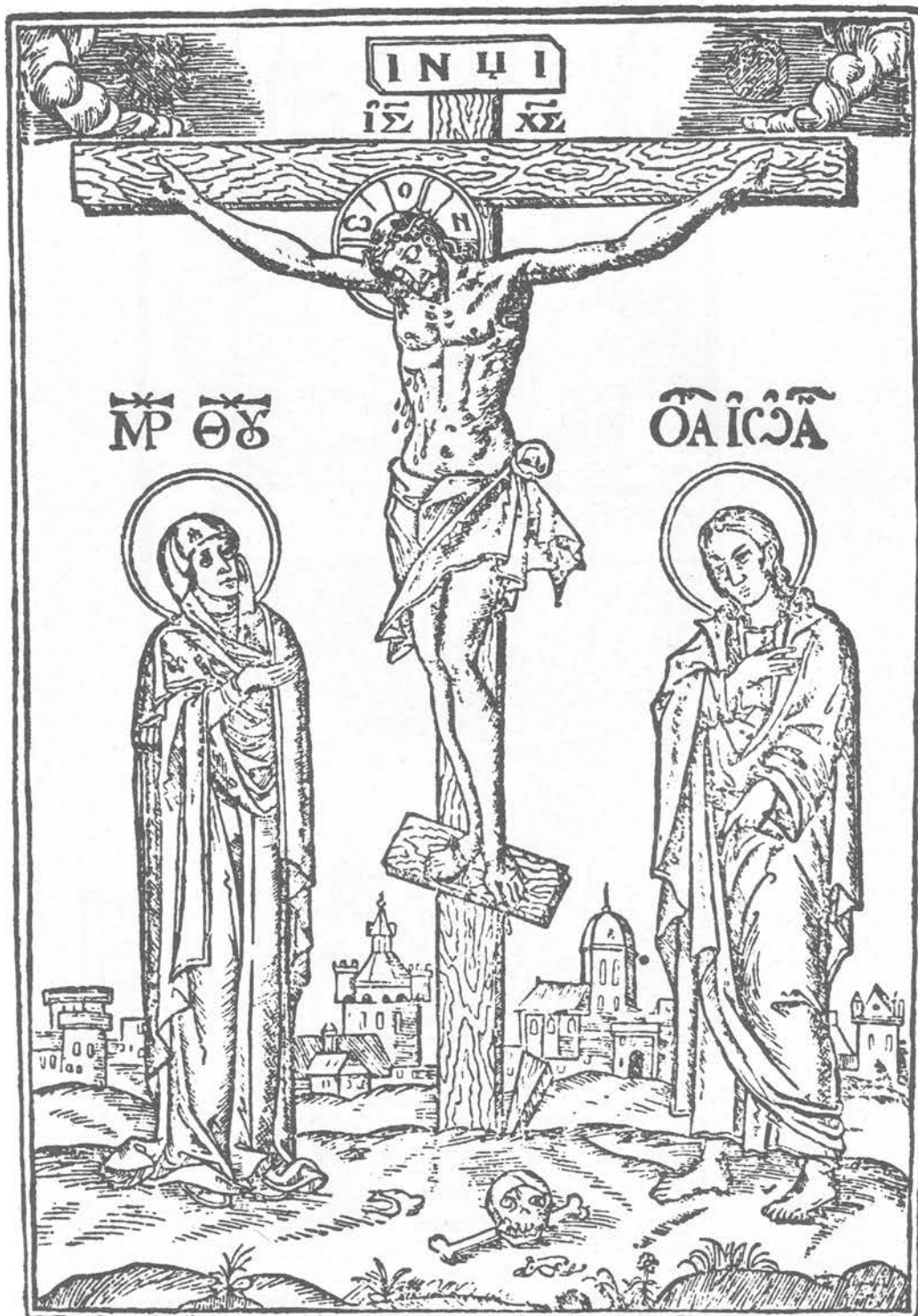

9.

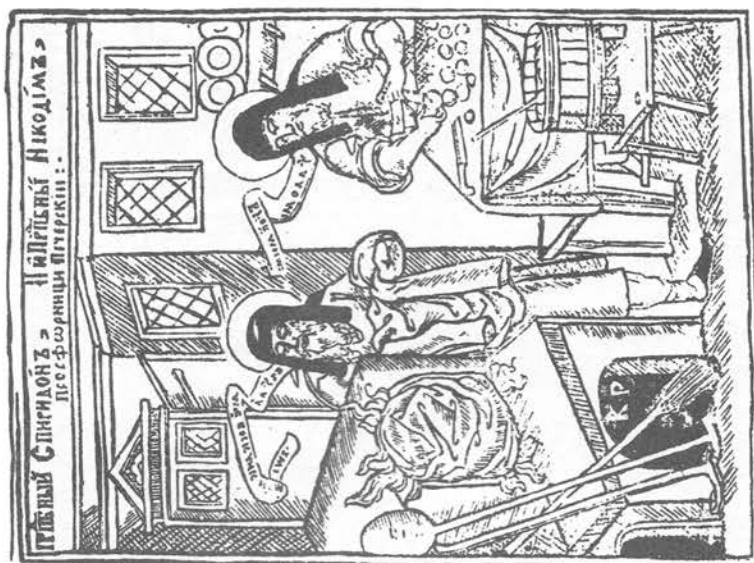

10.

9. »Здобуття Кафи« гетьм. П. Сагайдачним, дереворит 1622 р. — 10. Тарас Левкович: »Чистота«, дереворит 1626 р.

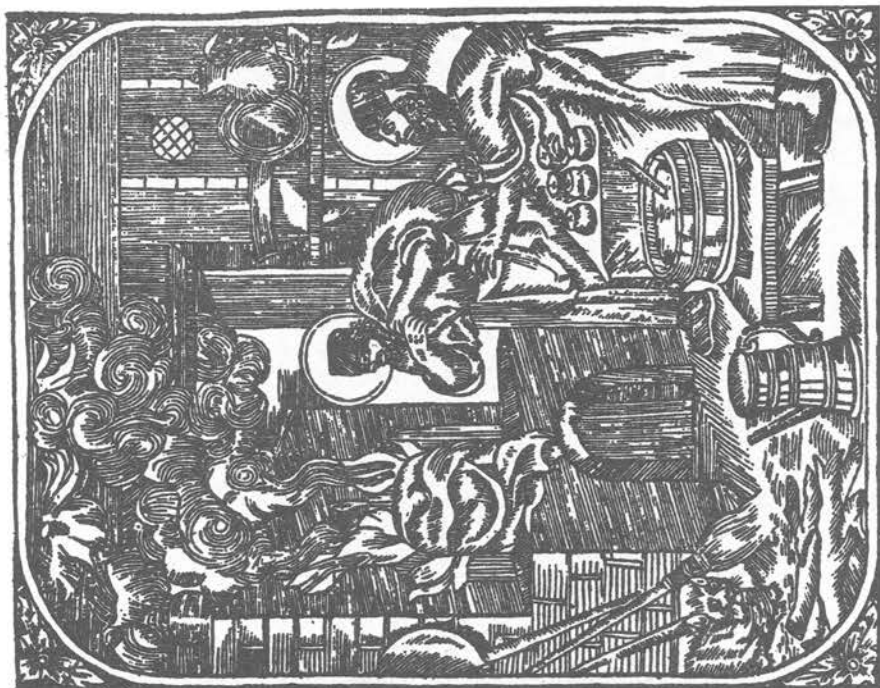

11. Гравер Лука: «Розп'яття», дереворит 1629 р.

12.

12 і 13. Печерські пекарі (просфорники), дереворити
1630 — 1638 рр.

13.

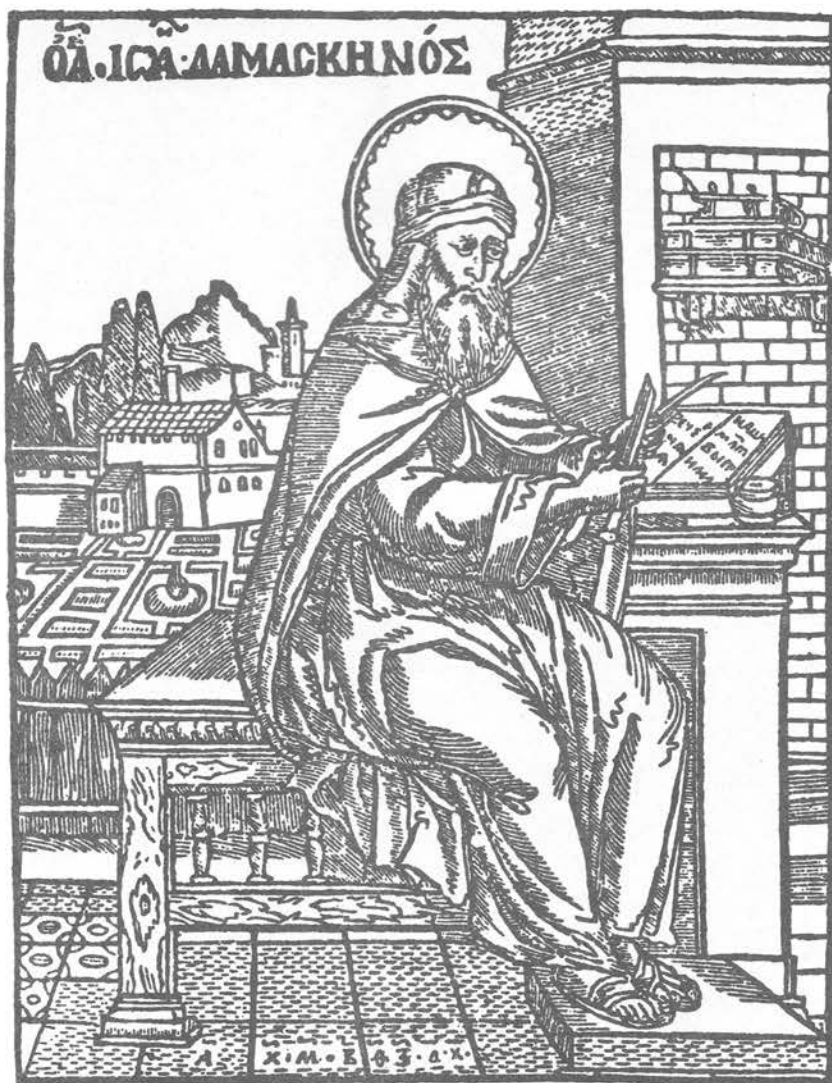

14.

15.

14. «Богач і смерть», київський дереворит 1637 р.
 15. «Ведуть Ісуса Христа», львівський дереворит 1644 р.

16. Гравер В. Θ. З.: Св. Іван Дамаскин, дереворит 1644 р.

17. Ілля: Св. апостол і євангелист Лука, дереворит 1654 р.:

18. Євстафій Завадовський: Св. апостол і євангелист Іван, дереворит 1683 р.

19.

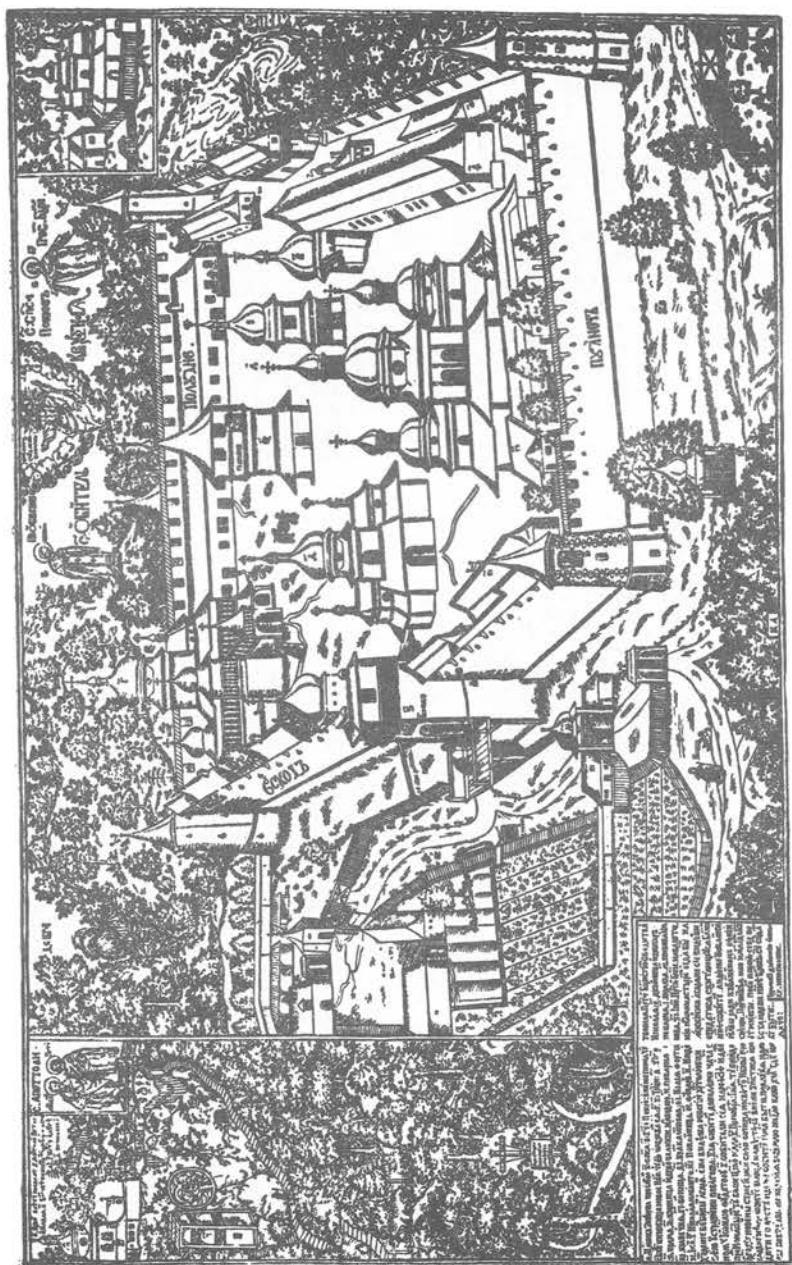

20.

21.

19 і 20. Н. Зубрицький: Символічні образки з «Ітики», мідерити 1712 р. — 21. Н. Зубрицький: «Христос Виноградар», дереворит 1696 р.

22. Денис Сінкевич: Загальний вигляд крехівського монастиря, дереворит 1699 р.

23. О. А. Тарасевич: Портрет К. К. Клоцького. Мідерит 1685 р. (Бібліотека Красінських у Варшаві).

24. О. А. Тарасевич: Портрет київського митрополита К. Жоховського. Офорт.
(Бібліотека Красінських у Варшаві).

26.

27.

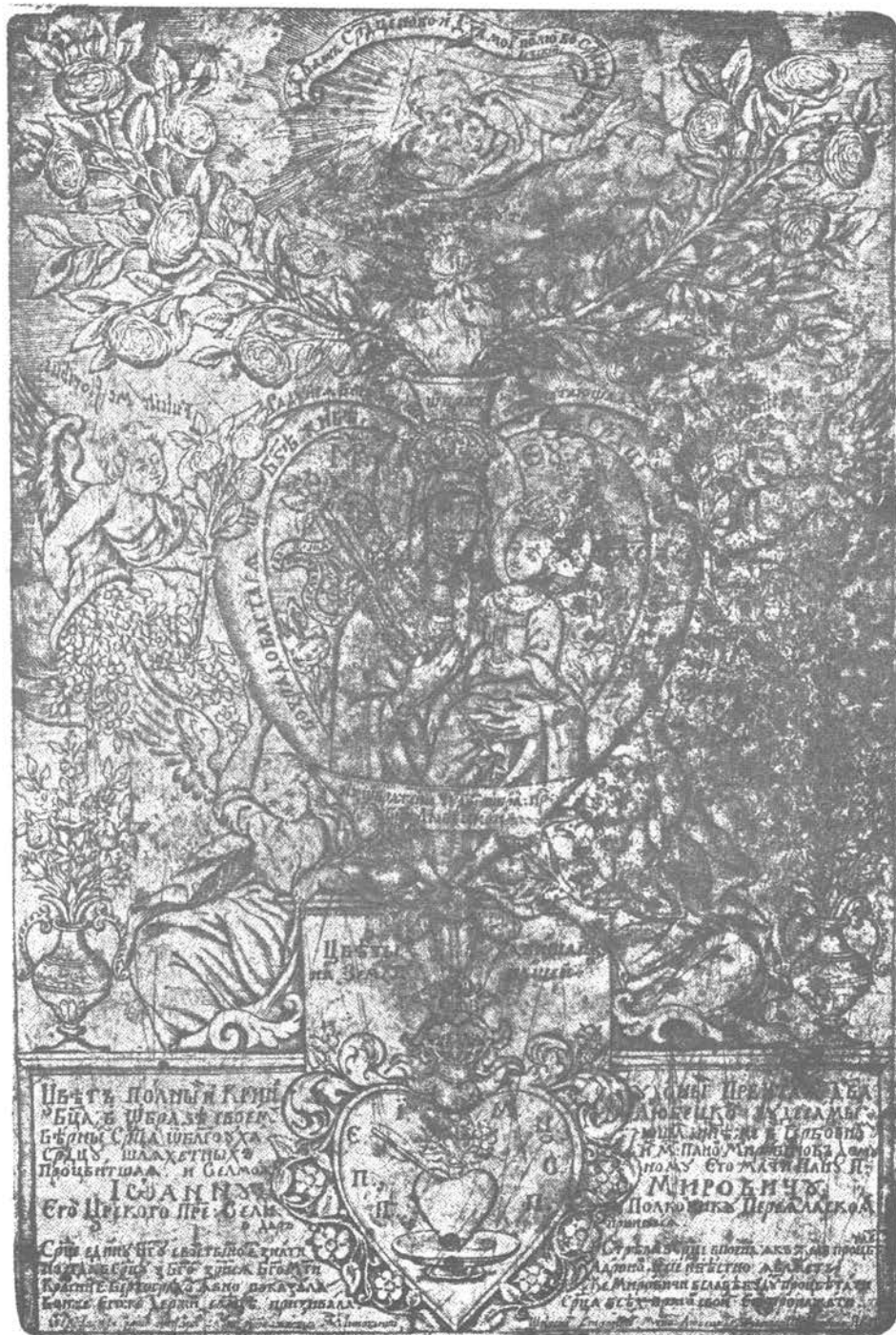

28.

29.

26. О. А. Тарасевич: Портрет Л. Барановича, мідерит 1693 р. — 27. О. А. Тарасевич: Портрет В. Голіцина (деталь), мідерит 1690 р. — 28. Лео Тарасевич: Портрет Г. Землі (деталь). — 29. І. Стрельбицький: Портрет В. Ясинського, мідерит поч. XVIII ст.

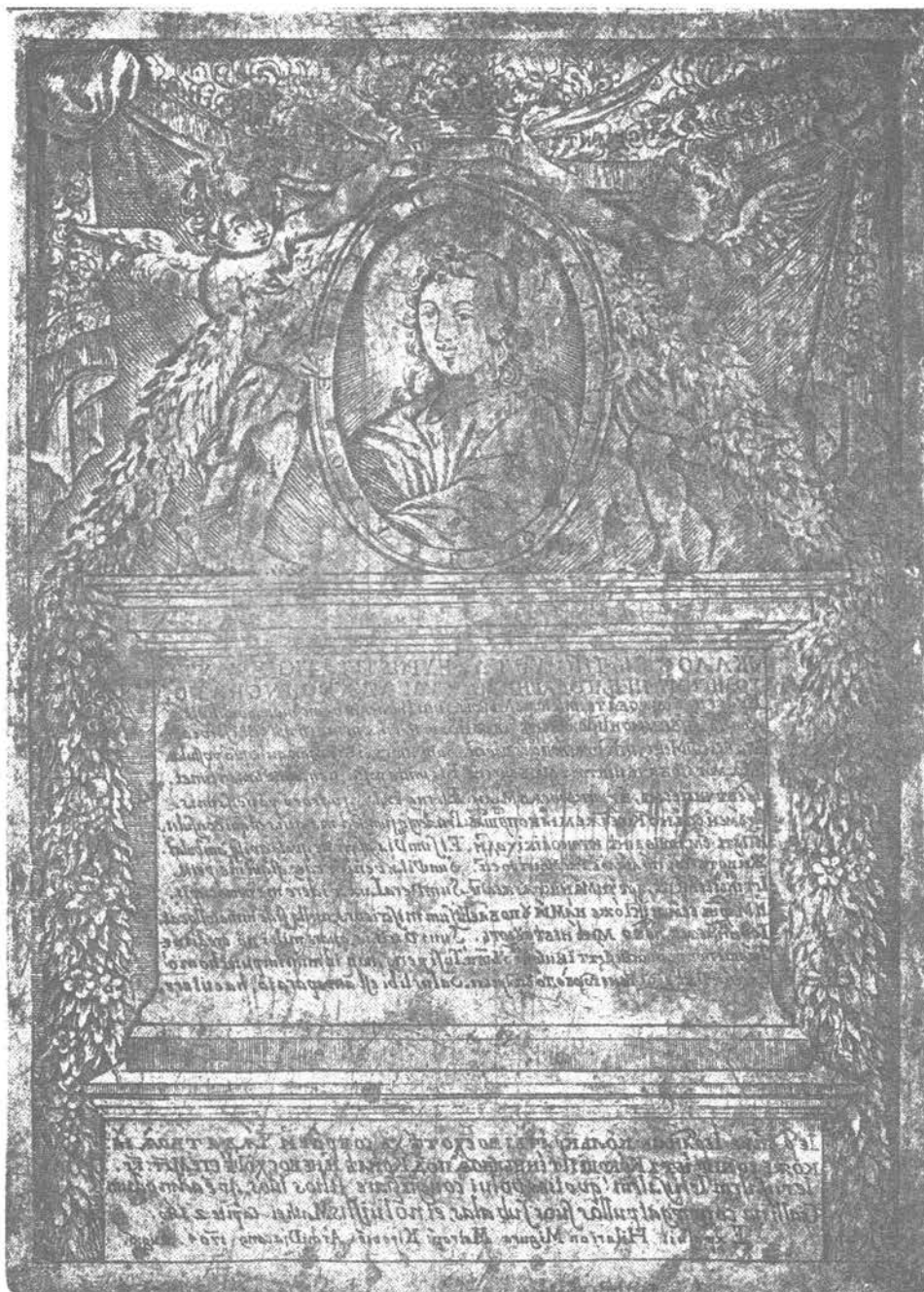
30. Інокентій Іван Щирський: Любецька Божа Мати. Мідерит. (Зі збірки П. Холодного Молодшого в Варшаві).

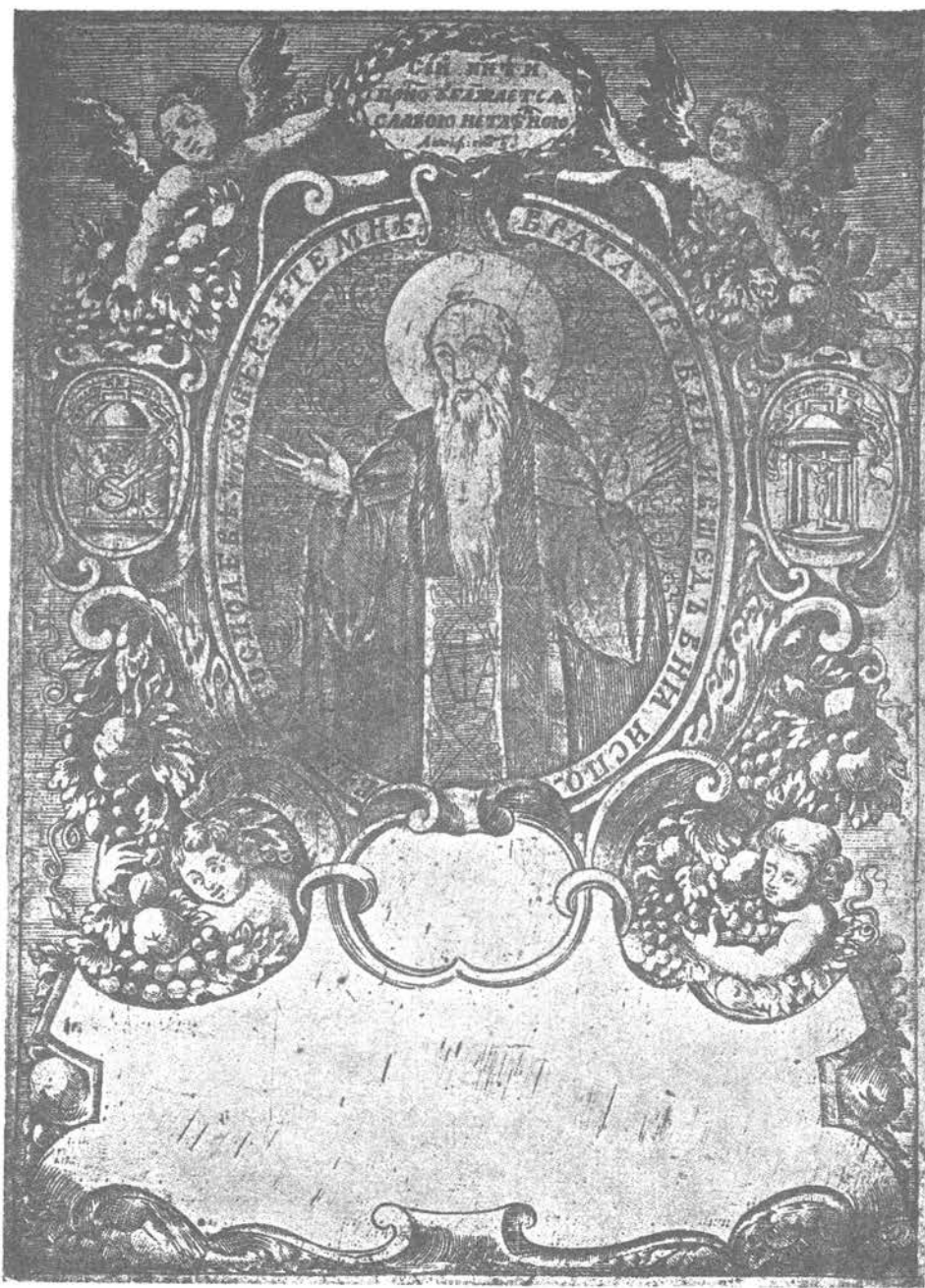
31. І. Щирський: Академічний тезис, мідерит коло 1697-1702 рр.

32. І. Щирський: Академічний тезис, кінця XVII ст.

33. Іларіон Іван Мигура: »Жалость Ісѣ Хрѣта« 1704 р. (Зі збірки П. Холодного Молодшого в Варшаві).

36. Невідомого гравера: Мідерит поч. XVIII ст. (Зі збірки П. Холодного Молодшого в Варшаві. Оригінал у Бібліотеці Красінських, там же).

37.

38.

37. М. Карновський: Фронтіспіс до «Арифметики» Магницького, перших років XVIII ст. (Словянська Бібліотека у Празі). — 38. Лео Тарасевич: «Дніпрові сирени», мідерит 1695 р.

39. Гавріїл М(онах): Благовіщення Преч. Діви Марії. Мідерит першої пол. XVIII ст. (Зі збірки П. Холодного Молодшого в Варшаві).

40. Невідомого гравєра: «Істинноє Ізображеніє і Міра Ікони Чудотворной Почаєвской Пресвятой Богородици» (1748 р.?). (Зі збірки П. Холодного Молодшого в Варшаві. Оригінальна дошка в Бібліотеці Красінських, там же).

BOHDAN CHMIEL

S.R.M.ⁿ Zaporohsc-

Ceint. Waumans sculp.

NICKY *Exercitus*

ensis Praefectus

Ben. Meysens ex Antwerp

41. C. Waumans i J. Meysens: Портрет гетьмана
Б. Хмельницького, сер. XVII ст.

42.

43.

42. Гр. Левицький: Тезис присвячений Р. Заборовському (середня частина), мідерит 1739 р. (Збірка проф. І. Огієнка). — 43. Студенти Київської Академії (деталь з тої самої гравюри).

44.

45.

44. Гр. Левицький: Св. апостол Петро, мідерит 1752 р. (Збірка автора). —
 45. Гр. Левицький: Заставка з «Політики» 1745 р.

46.

47.

48.

49.

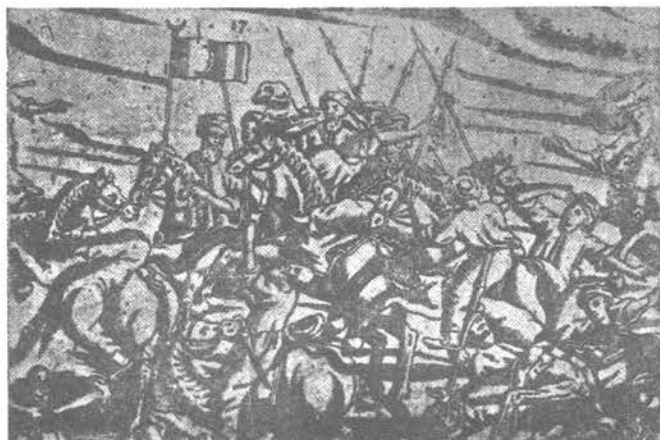
46. А. Козачковський: Св. цар Давид, мідерит сер. XVIII ст. — 47. І. Филипович: Портрет І. Сапєги, мідерит сер. XVIII ст. (Музей Чарторийських у Кракові). — 48. Й. Гочемський: Візд І. Христа до Єрусалиму, мідерит 1745 р. — 49. А. Гочемий: Ілюстрація до «Анатомії» А. Крупінського, мідерит 1774 р. (Музей Чарторийських у Кракові).

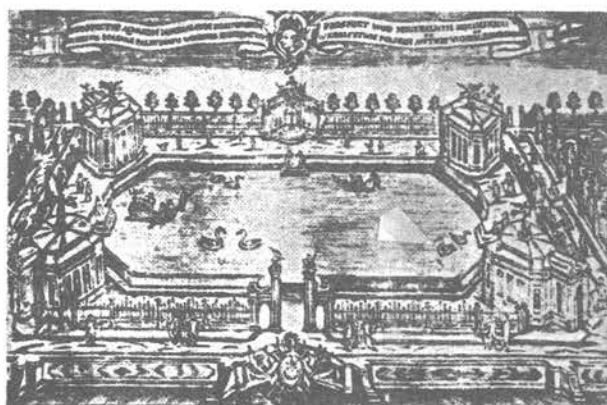
50.

51.

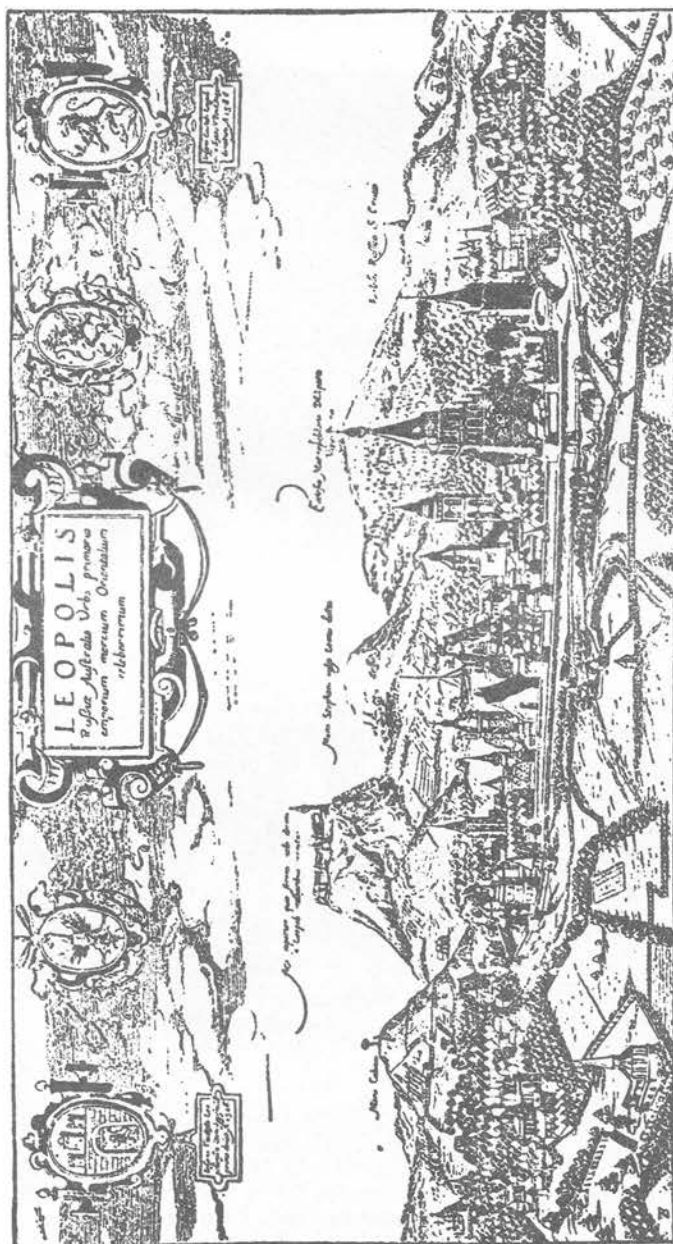

52.

53.

50 і 51. Й. Гочемський: Воскресення Лазаря і Жінки Мироносиці, мідерити 1747 р. —
 52. А. Гочемський: «Облога Почаїва Турками» (фрагмент), мідерит 1790 р. — 53. А. Го-
 чемський: Козинські мінеральні води на Волині. (Збірки Павликовських у Львові).

54. Мідерит міста Львова 1617 р. (З видання: *Civitates Orbis Terrarum*).

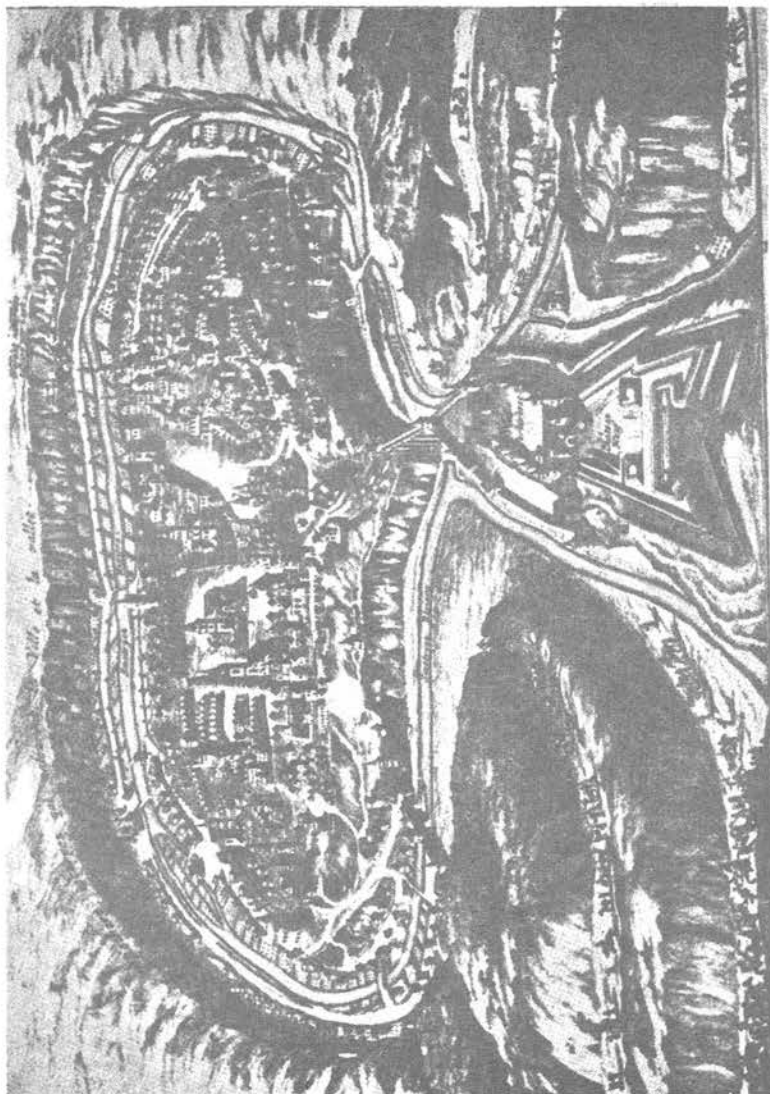

55.

56.

55. Мідерит м. Перемишля 1617 р. (з *Civitates Orbis Terrarum*). — 56. G. Bodenehr: Місто Очаків, мідерит сер. XVIII ст.

57. Мідерит м. Кам'янець на Поділлі, Амстердам, кінець XVII ст.

58.

59.

58. Гравер Л. Т.: Плян Київської Лаври, дереворит 1638 р. — 59. Т. Раковецький: Місто Холм, мідерит 1780 р.

60.

61.

62.

63.

Народні (популярні) дереворити: 60. Св. Николай (Закарпаття). — 61 і 62. Ісус Христос і св. Варвара. (Національний Музей у Львові). — 63. Пресвята Богородиця (Закарпаття).

64.

65.

66.

67.

Народні (популярні) дереворити: 64 і 65. Св. Юрій і св. Андрій (Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові). — 66. Колтрини (тапети). (Національний Музей у Львові). — 67. Колтрини. (Збірка автора).

68.

69.

68. Гр. Сребреницький (1741-1779): «Донька годує свого батька». — 69. М. Козловський: «Московські бані» (лазні), офорт кінця XVIII ст.

70. В. Боровиковський: Св. апостол і євангелист Марко.
Автолітографія зперед 1815 р.

71. Гравер Григорій Левицький.

ВАСИЛІАНСЬКІ МОНАСТИРІ В БЕЛЗІ

ВАСИЛІАНСЬКІ МОНАСТИРІ В БЕЛЗІ

I

В дотеперішній науковій літературі згадувано кілька разів белзький василіанський монастир, чи навіть два монастирі. У Коссаковім Шематизмі читаємо, що 1720 року підписав рішення Замойського Синоду Мельхіор Лосович, бакаляр св. богословія й белзький ігумен.¹ Перемиський шематизм на 1879 рік, із численними історичними відомостями в додатках, нотує, що в Белзі існував монастир Василіан, але не подає, в котрих роках.² Ширше писав про нього щойно о. Василь Чернецький у своїй праці про Белз.³ Він перший звернувся до парохіяльного гр.-кат. архіву в Белзі й на основі збережених там документів міг подати дату заснування монастиря (1697), дещо про його маєткові справи, вістки про вигляд церкви й монастиря, тощо. Чернецький перший подав і вістку про другий монастир у Белзі з церквою св. Тройці на основі документу 1624 р. й деяких пізніших. Все ж таки не встерігся він від деяких помилок при відчитуванні документів (нпр., замість: Katarzyny Dobszczanki Gryfowej, leutwójtowej sokalskiej, прочитав: Dobszczanki grafowej leutnantowej). Він також звернув увагу на те, що якийсь час (1636 р.) Василіанин був парохом при белзькій церкві св. Спаса. Іван Крип'якевич у спробі каталогу монастирів ЧСВВ. в Галичині⁴ подає лише вістку Коссака про 1720 рік, не узявши до уваги праці Чернецького. Використав її натомість у своїй популярній брошурці про Белз Микола Голубець⁵ і повторив вістки Чернецького враз із його помилками. Останньою працею про белзькі монастирі, що опиралася на даних парохіяльного архіву в Белзі, є посмертна студійка Льва Чачковського про Белз, видана 1936 р. як відбитка зі CLIV тому «Записок НТШ».⁶ Він обширніше від Чернецького говорить про монастир св. Тройці, а досить коротко про другий монастир.

Щойно переведені в Белзі розкопи, що їх доконав Ярослав Пастернак, відкрили найцікавіше — сліди монастиря ще з XI століття коло церкви св. Климента, що не існувала вже 1636 року. Крім коротенького звідомлення Я. Пастернака про вислід розкопів,⁷ появилася ще спеціальна стаття про церкву св. Климента в Белзі.⁸

¹ Шематизмъ Провинціи св. Спасителя... Львів 1867. 175.

² Схиматизмъ всего клира руско-католического Богомъ спасаемой Епархіи Перемишльской на годъ отъ рожд. Хр. 1879. Перемишль 1879. 420.

³ В. Чернецький. Звѣстки о старинномъ мѣстѣ Белзѣ. «Дѣло» (Львів), XIV (1893), чч. 35, 37, 38, 44, 49, 50 і окремо.

⁴ І. Крип'якевич. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу. «Записки ЧСВВ.» II 97.

⁵ М. Голубець. Белз-Буськ-Звенигород. (Бібліотека «Нового Часу» ч. 21.) Львів 1927. 10.

⁶ Л. Чачковський. Княжий Белз. Львів 1936.

⁷ Я. Пастернак. Із белзької старовини. «Новий Час». Львів 1936, ч. 196.

⁸ Гр. П.-ів. Церква св. Климента в Белзі. Цікаві висліди археологічних розкопок. «Українські Вісти». Львів 1937, ч. 23.

Все ж таки ні один з авторів названих праць не постарався досі оголосити друком існуючі в белзьким парохіяльнім архіві документи, що відносяться до василіянських монастирів у Белзі. Робимо це тут уперше, тим більше, що навіть василіянські архіви не мають ні одного документу, що відносився б до белзьких монастирів. На основі поданих тут документів, а також деяких інших вказівок, можна сказати далеко більше про белзькі монастирі, ніж це зробили дотеперішні дослідники. Можна при цій нагоді й спростувати деякі помилки попередніх дослідників, напр. щодо місця положення одного з монастирів, і доповнити їх вістки, напр., під яким покровом була монастирська церква.

II

Коссак і автор перемиського шематизму на 1879 рік знають лише про один монастир ОО. Василіян у Белзі; Чернецький відкрив монастир св. Тройці, а також звернув увагу на Василіянина при церкві св. Спаса; розкопи Я. Пастернака вказали на середньовічний монастир св. Климента. До того топографічні досліди, що їх перевів у травні 1937 р. автор отсих рядків, долучили ще четвертий монастир у Белзі. Отже маємо вістки чи вказівки про чотири василіянські монастирі в Белзі: один середньовічний, другий із неозначеного часу, а два з новішої доби: XVII й XVII-XVIII ст.. Крім того знаємо про Василіянина при церкві св. Спаса, — отже маємо разом п'ять місць перебування Василіян у Белзі. Тут розглянемо їх у хронологічному порядку.

1. Церква й монастир св. Климента. В документах не маємо згадки, щоб при церкві св. Климента був монастир. Навіть саме означення місцевости в Белзі, де стояла церква й монастир, нічим не вказує, що там був монастир. На південь від міста Белза, на полі, є малий горбок серед околиці колись сильно мочароватої, а й тепер іще дуже мокрої. Горбок цей носить назву »Клименщина«. Ця назва згадується частенько й у старих документах, збережених у парохіяльному архіві в Белзі. Це переважно витяги з актів белзького суду. Напр., в інвентарі монастиря ОО. Василіян 1734 року згадується сіножать Клименщина,¹ а так само в акті розмежування між світськими парохами й Василіянами з 1733 р.² Найдавнішу й найточнішу згадку маємо про це місце з 1636 року, в королівським акті, що розсуджує спір між белзькими католиками й уніятами. Читаємо там ось що: »Drugie zaś dwie cerkwie, pierwsza Świętej Trojce, drugi plac, na ktorem cerkiew Świętego Klementa pogorzała, ze wszystkimi do niego przynależnościami unitom... przysadzili«. ³ З цього місця бачимо, що 1636 року вже не було там церкви св. Климента, лише місце (plac), а по місцевій традиції вона мала погоріти. Це вже все, що знаємо про церкву св. Климента. З тих даних можемо дійти лише до негативного висліду, а саме, що 1636 року такої церкви вже не було.

При допомозі іншого матеріалу можемо ствердити, що не було цієї церкви вже й у XVI ст., отже яких сто літ давніше. Не знає її ані люстрація 1565 року, ані податковий спис 1531 р.⁴ Очевидно, що цього

¹ Див. Додаток IV.

² Додаток III.

³ Додаток II.

⁴ Люстрація 1565 р. див. Жерела до історії України-Руси III 137; податковий спис: *Źródła dziejowe* XVIII/1, с. 238.

доказу а *silentio* не можна вважати за вистарчаючий і можна догадуватися, що побіч згаданих існували інші церкви.¹ Та маємо цілий ряд фактів, що промовляють проти існування цієї церкви в XVI столітті.

Церква, очевидно, була дерев'яна. Середній вік дерев'яних церков є яких 300-350 літ, — тим більше, як церква стоїть на бггністім місці. Такий менше-більше вік мусимо приписати й церкві св. Климента. Коли ж вона повстала? Можемо до розв'язки цього питання підходити двоєю. Перше, що кидається в очі, це сама назва церкви, присвяченої св. Климентові, папі римському. Культ св. Климента процвітав у нас у X-XII ст. Вже Володимир Великий дістав із Риму мощі св. Климента й умістив їх у Десятинній церкві. Від того, як знаємо з Тітмара, Десятинна церква називалася також церквою св. Климента. А й Ярослав Мудрий відзначався пошаною до св. папи, як це знаємо зі зах.-європейських джерел. У XII ст. бачимо ще почитання св. Климента при нагоді поставлення митрополитом Кліма Смолятича, а знаємо і похвальне слово в честь св. Климента. Дальше, як у XII ст. не стрічаємося з культом цього святого. Церкви в його честь знаємо дві: згадану вже київську Десятинну, чи радше одну її частину, а далі в Ладозі (але засновану київським постриженцем Ніфонтом), з XII ст. (1153 р.); третьою була б церква св. Климента в Белзі.² Виходячи з того, що культ св. Климента процвітав у нас у XI-XII ст., можемо з великою правдоподібністю віднести й повстання белзької церкви до того часу. Як додамо до цього часу середню дату віку дерев'яної церкви, то можемо знищення її віднести до XV-XVI ст.

Правда, маємо ще й інші дані, що доводять до тих самих вислідів, а саме — археологічні розкопи. Я. Пастернак докопався на Клименщині до цвинтаря з 34 небіжцями, похованими головами до заходу (лицем до сходу). Під головою одного був підложений камінь. Культурна верства, груба на метер, вказує на княжі часи. Не знайдено тут ніяких слідів жіночого побуту й з того Я. Пастернак заключає, що тут була не лише церква, але й мужеський монастир. Що особливо цікаве, так саме те, що при розкопах не знайдено ніяких слідів спалення, про яке говорить традиція першої половини XVII ст. Своїми розмірами це не був великий монастир. З того, що традиція говорить про спалення церкви, а вона не згоріла, — бо не знайдено слідів спалення при розкопах, — а далі, з браку пам'яті про монастир, можемо заключати, що 1636 року вже не було таких, які затямили б церкву (й монастир) св. Климента. Отже він перестав існувати бодай перед якою сотнею літ, — десь у початках XVI ст. Люстрації XVI ст. не згадують тому цієї церкви, що її вже не було. Вона отже була опущена, доки не завалилася, — напевно зі старости. Як приймемо, що її вік виносив яких 300-350 літ, то заснування церкви й монастиря мусимо віднести до XII ст., або й до XI-ого; це сходиться з часом, коли в нас процвітав культ св. Климента.

Отже археологічні розкопи дозволяють устійнити, що на Клименщині був монастирок із церквою в княжій добі. Назва ж і історія культу св. Климентія вказують на те саме.

¹ Пор. такий згогд у замітці від Редакції в книжечці Чачковського, Княжий Белз, ст. 11, примітка.

² Пор. Т. К. Культ св. Климента Папи в давній Україні. »Нова Зоря«, Львів 1935, ч. 14.

»З того, що подано вище, можна зробити такі висновки. В княжих часах існувала в Белзі церква св. Климента. Це не могла бути парохіяльна церква, бо положена далеко від міста, серед мочарів, і хіба міг це бути монастир віддалений від гамірного життя. Крім того він був почасти й укріпленим місцем; можна його звязати зі системою укріплень замку. Археологічні розкопки на замку дали сліди княжої доби з XI століття, отже може й із часів Ярослава Мудрого. Не було б нічого неможливого в тім, якби догадуватися, що може й монастир походить із XI ст., з часів Ярослава Мудрого, який, як ми бачили, спеціальний культ мав для св. Климента. Але, щоби цю справу вирішити, треба б довести розкопки до кінця, бо ні на замку, ні на Клименщині, копання не доведене до кінця».¹

Таким способом уже сьогоднішній стан дослідів відкриває середньовічний монастир із церквою св. Климента в Белзі, що походить із княжих часів і ледви, чи цей монастир довго перетривав ті часи.

2. Монастирище. Чернецький, а за ним Чачковський висловлювали — навіть у категоричній формі — здогад, що монастир ОО. Василіян у Белзі стояв на луці, званій »Монастирище«, що знаходиться за річкою Річицею, на північний захід від середмістя. Цей здогад цілком хибний. Монастир ОО. Василіян стояв у місті, і то в середмісті, там, де традиція уміщує (цілком вірно) катедральну церкву св. Миколая й де тепер стоїть хрест — недалеко парохіяльного будинку. Про це буде мова нижче. Тут слід звернути увагу на те, що й історично воно не можливе. Монастир у місті стояв у 1714-1730-их рр., а про Монастирище маємо документальні згадки, як про луку в інвентарі цього монастиря 1734 року. Згадується тут кілька разів »сіножать Монастирисько« чи »Монастирщина« як така, що за в ж ди належить до монастиря.² Отже ясно, що це цілком не те місце, де стояв белзький василіянський монастир XVIII століття. І тому саме отся лука — сьогодні невеличкий горбок коло залізничної дороги — стає ще цікавіша. Тут, очевидно, стояв монастир у дуже давні часи, коли про нього, крім самої назви, не збереглася ніяка традиція на місці. Не знаємо й того, в який спосіб отся лука дісталася в посідання белзьких ОО. Василіян. Одинока хронологічна вказівка, в яким часі існував там монастир — це черепки посуду з княжих часів.³ З того можемо заключати, що тут стояв другий у Белзі середньовічний монастир, — не знати лише, мужеський чи жіночий. Очевидно й тут слово за археологією, як і про Клименщину.

3. Монастир Пресв. Тройці. Ще даліше на північний захід від белзького середмістя, серед дуже багнистої ще й сьогодні околиці, знаходиться сіножать, звана коротко »Трійця«. 1776 року, при нагоді процесу між греко-католицьким і латинським парохами в Белзі ходила окрема комісія оглядати це місце й вислід описала в гродських белзьких актах, як слідує:

Actum in Castro Belzensi, feria quinta post festum Sancti Martini Pontificis proxima, videlicet die decima quarta mensis Novembris, anno Domini millesimo septingentesimo septuagesimo sexto.

Ad Officium et acta praesentia Castrensia Capitanealia Belzensia

¹ Гр. П-ів. Церква св. Климента в Белзі.

² Див. Додаток IV.

³ Чачковський. Княжий Белз. Плян Белза.

personaliter veniens Majestatis Regni Generalis Providus Andreas Zarski, autenticatt: juratt: Officio praesenti notus, asserendo secum habuisse nobiles generosos Petrum Kozubski et Franciscum Kopczyński, sibi Majestatis majoris ac evidentioris testimonii gratia adhibitos in vim suae verae ac fidelis relationis palam publice, libere ac per expressum recognovit in haec verba: Iż ia, z urzędowej rekwizycji WJMci Xiędza Witusowskiego, Officyała ritus Graeci Latino uniti, parocha cerkwi w Belzie będącej pod tytułem Świętego Ducha, dnia wczorayszego na kępę czyli plac Świętej Trojcy, między błotami będący, wraz z pomienioną szlachtą chodziłem, gdzie będąc widziałem tenże plac we środku próżny, wokoło zaś tego placu pnie z drzewa jabłoniowego, brzostowego i innego dawno wyciętego, i tych pni narachowałem wszystkich in numero czterdzieści sześć, pomniejszych zaś, na koły zdałych, w rozległości na łokci siedm-dziesiąt. Na tymże placu widziałem stożek siana, zrobiony przez poddanego WJMci Xiędza Stefanowskiego, proboszcza Świętej Trojcy belzkiego.¹ Tudzież widziałem pale stare, we trzy rzędy bite, przez łąki mieyskie ciągnące się do placu Monasterzysko nazwanego. O czym tę moją prawdziwą czynię u zeznaię relacya«. ²

В інших місцях згадується в документах, що на «Трійці» був давніше монастир ОО. Василян. Про такий монастир згадується й у регестах документів, втягнених у згадуваний уже інвентар белзького монастиря 1734 р. (напр. запис 1718 р.). З цих згадок бачимо з одного боку, що в Белзі був василіяньський монастир Пресв. Тройці, а з другого — що навіть на початку XVIII ст. про нього вже були лише згадки.

Як показують нечисленні документальні вістки, збережені про монастир і церкву Пресв. Тройці в Белзі, вони існували в першій половині XVII ст. Коли повстав цей монастир і церква, не знаємо. Першу згадку про цю церкву маємо 1607 року в сучаснім документі, збереженім у парохіяльнім архіві. В цьому документі згадується, як покійний, honestus olim Ihnat pop mikuliński, як бувший власник півлану поля extra synagogam Ruthenicalem tituli Sanctissimae Trinitatis. Із назви «синагога» можемо заключати, що церква ця належала до православних, а далі, що при ній іще не було хіба монастиря. В люстраціях із XVI ст. вона не згадується, але мусіла повстати десь під кінець XVI ст. Церкви й монастирі в честь Пресв. Тройці повставали тоді для підкреслення правовірності їх основників проти єретиків (анти-тринітаріїв). З другої половини XVI ст. маємо згадки про церкви й монастирі в честь Пресв. Тройці в Двірцях к. Заслава, в Острозі, в Потилічі; з першої половини XVII ст. в Черниляві, пов Яворів, у Чорткові й Белзі. Очевидно, їх було без порівняння більше.

Документ єп. Володковича в справі поділу посіlostей 1733 року³ згадує про цвинтар коло церкви. Можливо, що це не був цвинтар для мірян, бо такий був при кожній церкві в місті й на передмісті, але для монахів. З наведеного вище документу бачимо, що було получення між монастирем Пресв. Тройці й Монастирищем: якісь кладки, положені на палях, вбитих у три ряди. Видно, що Монастирище належало до церкви Пресв. Тройці. Натомість трудно запускатися у здо-

¹ Лат. шпитальний парох у Белзі.

² Акт у парохіяльнім архіві.

³ Див. Додаток III.

гади, з якого часу походили оті палі. Маємо вправді нахідки на »Трійці« з княжої доби (кераміку), але як її звязати з відомими з пізніших часів фактами — не знати. І тут, як у попередніх місцях, слово за археологією.

Першу історичну вістку про монастир Пресв. Трійці, і то вже уніятський (так м. ін. вперто твердить традиція XVIII ст.), маємо з 1624 року. Тоді о. Олексій Івашковський, очевидно Василянин, проголосив через лавничий уряд, »щоб ніхто з міщан ані передміщан не важився пускати коней або худоби на пасовисько, себто плочу монастирка руського церкви св. Трійці, згідно з привилеєм, наданим цьому монастиркові Його Королівською Милістю«. ¹ Бачимо з того, що монастирок при цій церкві дістав якийсь королівський привилей, котрий охороняв його перед чужою захлапністю. На жаль, не знаємо, коли видано цей привилей. Другий раз згадується церква Пресв. Трійці як присуджена уніятам у королівським рішенні 1636 року; ніякої згадки про монастир тут уже не має. Від того часу тратимо її з очей, — а в XVIII ст. ані церкви, ані монастиря там не було, саме ж місце належить до ОО. Василян у місті. На всякий випадок цілість наших вісток говорить про бідність монастирка, вказує, що в ньому ніколи не було буйного життя.

4. Василянин при церкві св. Спаса. Згаданий королівський документ 1636 року подає також, що при церкві св. Спаса в Белзі був коротенький час монах Василянин, уніят, але зараз же від нього відібрав отсю церкву холмсько-белзький єпископ, Методій Терлецький, і призначив собі її на катедральну. ² Можливо, що відгук про це дійшов до Стебельського, що в одній своїй праці пише м. ін. так:

»Co się zaś tycze katedry belzkiej, to jeszcze mniej mi jest wiadoma, ³ którego czasu i przez kogo była fundowana. Czytałem wprawdzie w Historii Obrazu Najśw. Panny Częstochowskiej, wydanej przez Nieszporowicza, w cz. II. roz. IV. kar. 32, że ten obraz nim do Częstochowy dostał się w r. 1382, był pierwiej od Leona Danielewicza, Kscia Halickiego i wszystkiej Rusi około r. 1270 postanowiony w Belzie w cerkwi katedralnej zamkowej Ś. Spasa albo Przemienienia Pańskiego pod dozorem zakonników Bazylijanów, w których straży zostawał do onego czasu, kiedy Władysław Ksże Opolski do Częstochowy go w roku wyżej pomienionym przyniosłszy tam księżom Paulinom od siebie fundowanym w zawiadywanie oddał«. ⁴

Твір Нешпорковича нам знаний із чотирьох видань: латинського 1681 р., ⁵ польського 1683 р., ⁶ й двох доповнених польських XVIII ст.

¹ Документ у парохіяльному архіві (оригінал із печаткою).

² Див. Додаток II.

³ Мова була скорше про холмську катедру.

⁴ Ostatnie ks. Stebelskiego prace z autografu wydał, wstępem i przypisami objaśnił Dr. Władysław Seredyński. *Scriptores rerum Polonicarum*, t. IV (= *Archiwum Komisji historycznej*, t. I) Kraków 1878. 309.

⁵ *Analecta mensae regalis seu Historia imaginis Odigitriae Divae Virginis Claramontanae Mariae a divo Luca evangelista in cupressina domus Nazaraeae mensae depictae, origine, magnalijs, miraculis, gratijs admirabills et amabilis, ex vetustis Graecis et Latinis, tum ex recentioribus authoribus, et ex Notarijs Apostolicis conventus Clari Montis Czestochoviensis accurate collecta. In XII partitiones distributa, et in lucem publicam data. Per Fr. Ambrosium Nieszporowicz, Ordinis S. Pavli primi Eremitae profess. Anno Domini MDCLXXXI. Cracoviae, ex officina Schedellana, S. R. M. Typ.*

⁶ *Odrobiny stołu krolewskiego, abo Historya o cudownym obrazie Najświęt. Panny Maryey Częstochowskiej, od Łukasza S. na cyprysowym domu loretańskiego*

Відповідне місце (тільки що розділ не IV, а VI) є в польським виданні 1681 р. на стор. 32. Там говориться про віддання образу в опіку руському духовенству, але немає натяку на катедру чи на те, під яким вона була покровом. Звідки це взяв Стебельський — покищо невідомо.

5. Міський монастир ОО. Василиян XVIII ст. З отсим монастирем лучаться дві проблеми: часу його існування й місця, де він був положений. Вище згадано, що уміщування його на Монастириську хибне, бо він стояв у місті. Так само щодо часу його існування треба внести поправки. На основі матеріялу, що ним розпоряджали попередники (о. Чернецький і Л. Чачковський), а також нового, зібраного з архівів, можемо вже точно відповісти на одне й на друге питання.

Фундовано белзький василіяньський монастир 1697 року. В інвентарі 1734 р. маємо на першій місці регест цього документу. З нього бачимо, що підчас каптурового суду, в часі безкоролівя після смерти короля Івана Собеського, 19 квітня, в Сокалі, Феліціян Казимир Потоцький, краківський воєвода, польний коронний гетьман, староста сокальський, вчинив фундацію на річ ОО. Василиян. Він забезпечив на добрах Боратин і Острів суму 6000 фл., із яких Василияни мали побирати рік-річно 10% на свято Трьох Царів (6. І.). Зате вони мали обов'язок відправляти раз на тиждень одну Службу Божу, очевидно в інтенції фундатора й учити словянської й латинської мови.¹ Але цей запис був, власне, лише дотацією, що з неї можна було поволенки хіба будуватися, а до того треба було ще від квітня 1697 р. чекати аж до січня 1698, щоб дістати першу рату-процент у сумі 600 фльоренів, та й то хто знає, чи їх виплачено й кому. Досить того, що до 1714 року не знаходимо в актах ніякого сліду белзького василіяньського монастиря.

Перший його слід нотує інвентар щойно 1714 р., й то в такий спосіб, що нема ніякого сумніву, що саме тоді повстав монастир у Белзі. Маємо в інвентарі регест обляти ухвали шляхотського соймака белзького восвідства, з датою 12 вересня т. р., »quo laudo zł. 1000 uchwalono pro nova fundatione PP. Basilianorum w Belzie«. Про цю »нову фундацію« згадується в регестах іще двох документів у тому ж інвентарі.² Передтим немає нпр. у книгах гродських белзьких ніякої згадки про Василиян у Белзі в часі між 1697 і 1714 рр., немає теж ніякої згадки й в інвентарі, в регестах документів. У літературі помилково відноситься дотацію Катерини Добжанки 1707 р. до белзьких Василиян; там сказано виразно, що це дотація для сокальських Василиян, а не для белзьких. Отже слова про »нову фундацію« слід розуміти так, що первісна не дійшла до сповнення й щойно 1714 р. приступлено до заснування монастиря.

Найдавніший слід цього монастиря в Белзі маємо з липня 1714 р.

stole małowanym, w zydowskiej, y greckiej ziemi, w Rusi na zamku Bełskim, a potym w Koronie Polskiej na lasney Gorze Częstochowskiej Dyoecezyey Krakowskiej, gdzie pod strażą braci Zakonu Ś. Pawła Pierwszego Pustelnika, już na czwarte sto lat w godnym od krolestw Europy zostaje poszanowaniu. wielkimi cudami, y łaskami wślawiona. Z greckich, y łacińskich historykow, y pisarzow Kościoła lasnogorskiego zebrana, na X. części rozdzielona, przez X. Ambrozego Nieszporkowitza, Zakonu Świętego Pawła, Pierwszego Pustelnika, Świętey Theologiey Doktora, na lasney Gorze Apostolskiego Poenitencyarza do druku podana. W Krakowie .. MDCLXXXIII.

¹ Додаток V, ч. 1.

² Там само, чч. 2, 3, 4.

З того часу походить королівський документ, що боронить права белзьких Василянів.¹ Сам документ назагал не цілком ясний (особливо в генеальогічній частині своєї адреси) й до того ще переписаний з очевидними помилками. Однак з нього бачимо, що в вересні 1713 р. мечник буський Росохацький зробив запис на річ белзьких Василянів. Він записав їм замок чи двір (раз він називається *arx*, раз *curia*) з усіма приналежностями, з каплицею Пречистої Діви Марії, з чудотворним образом у ній і численними срібними ватами, а також свою бібліотеку. Але рідня Росохацького, зокрема ж мабуть його жінка, що ще двічі виходила замож, не хотіла по доброму віддати правно належних Василянім дібр — і справа опинилася влітку 1714 р. аж перед королем. Чи з цього документу можна робити висновок, що Василяни були вже в Белзі 1713 року? Можливо, що так, але може це був подібний запис, як і Потоцького 1697 р., щоб щойно спроводити монахів до Белза.

Сяк чи так, перший однак слід василяньського монастиря в місті маємо 1714 р. З цим зв'язане питання, де стояв той монастир? В архіві гр.-католицького парохіяльного уряду в Белзі зберігається метрика, розпочата 1728 р., з таким написом: »*In Nomine Domini Amen. Liber Metricorum Christi fidelium in ecclesia cathedrali Belzensi baptisatorum per admodum reverendum patrem Barlaam Olexicz, OSBM. monasterij praesentis pro tunc superiorem comparatus anno Domini 1728 die 1. mensis Januarii*«. Метрику катедральної церкви св. Миколая в Белзі провадять Василяни 1728-1735 рр., як бачимо по підписам, отже в тих роках Василяни адміністрували парохію при цій церкві. ОО. Василяни називають себе в підписах ректорами белзької катедральної церкви. Інвентар 1734 р. містить опис монастирської церкви; а що тоді Василяни були її адміністраторами, тож виходить, що це якраз катедральна церква св. Миколая, а при ній був монастир.

Потвердження цього здогаду находимо в інших документах. В інвентарі маємо перест документу 1712 р., що звучить: »*Wizyta Ich M. XX. Aleksandra Ratkiewicza, Oficynała, u Teodora Witusowskiego, uczyniona die 28. Martij A° 1712. cerkwi S° Mikołaja, jeszcze sub regimine W° O. Jana Kunickiego parocha będącey*«, і т. д. Отже пізніше, після 1712 р., вона перейшла до когось іншого, себто — до Василянів. Що це так, а не інакше, доказують дальші дані цього пересту: по-перше те, що приналежні до церкви св. Миколая й вичислені в пересті посілости належать — як знаємо з інших позицій інвентаря — до белзьких ОО. Василянів; по-друге, в пересті зазначено, що »*haec visitatio rodana per oblatam ad Acta Terrestria Belzensia A° 1734*«, отже подали її туди ОО. Василяни, щоб доказати свої права до дібр св.-миколаївської церкви.² Дальший доказ маємо в протоколах гродського суду в Белзі. Серед інших записок 1719 р. читаємо й таку: *M(inisterialis) R(egni) G(eneralis) P(rovidus) Stephan Gubicz authenticatus iuratus etc. una cum NN. Casimiro Stawiński et Casimiro Temiłowski sibi ministeriali maioris ac providentioris testimonij gratia adhibiti etc. recognovit quia ipse ex officiosa requisitione r. in Xto Patris Damasceni Karpowicz, residentis ecclesiae Belzensis rithus Graeci cathedralis ad cimiterium eiusdem*

¹ Див. Додаток III.

² Див. Додаток V, ч. 32. На жаль, книга земських актів белзьких 1734 р. пропала.

ecclesiae die hodierna in actu contenta protunc(?) et personaliter condescendebat, ibidemque existens in caela requirentis coniaculationes¹ sex per GG Rosochackie fratres die hodierna in actu contenta ex sola sui contra(?) G. Matczyński malitia, a quibus coniaculationibus praefatae caelae vix non combustionem causatam vidit, de quo etc.»² Бачимо з цього запису, що 1719 р. Василянин о. Карпович, знаний нам із 1714 р., ігумен белзького монастиря й адміністратор катедри, живе в келії на цвинтарі катедральної церкви; там були й інші келії, де жили монахи. Третій, зайвий уже, власне, документ, дає щоденник єп. М. Рилла, де під 1759 р. читаємо ось що: »Маю намір оснувати в тім городі, що на-ходиться під моєю єпископською владою, кам'яну церкву, бо після погорілого в Белзі василіянського монастиря, що був збудований із дерева, там не остало й слідів єпископської катедри»³ Таке поставлення у зв'язок василіянського монастиря з катедрою й факт, що кате-дра й монастир погоріли, вказують без сумніву, що монастир стояв коло катедрального храму св. Миколая.

Як дійшло до заснування монастиря, покищо не знаємо, та мо-жемо з великою правдоподібністю догадуватися. Факт, що Василяни поселилися при катедральній белзькій церкві, де ще 1712 р. бачимо пароха світського, насуває здогад, що умістив там монахів єпископ холмсько-белзький Йосиф Левицький, сам Василянин. Він обняв ка-тедру 1711 р. і зазначився в історії нашої Церкви м. ін. заснуванням кам'яної катедри в Холмі й монастиря.⁴ Інвентар нашого монастиря свідчить про його опіку над белзькими Василянми й духовенством Белза. 1715 року белзький соймик ухвалив м. ін. увільнення від по-датків гр.-кат. священиків, прилучив церкви, відірвані від Белзької Землі, назад до белзької дієцезії й назначив для єп. Левицького 2000 золотих, у тім 1000 ухвалених давніше *pro nova fundatione* белзьких Василян. Очевидно, ці гроші не були виплачені і щойно єп. Левиць-кий упігнувся їх — і виєднав нову ухвалу, ще кориснішу, бо одер-жав — чи бодай мав одержати⁵ — подвійну суму в порівнанні з по-передньою ухвалою. Але єп. Левицький мусів, розуміється, мати заслугу коло фундації белзьких Василян, коли ухвалено передати згадану суму в його руки. Виходить, що такі єп. Йосиф Левицький віддав ОО. Ва-силіянам белзьку катедру й подбав про ерекцію монастиря.

Скромненький це був монастир; по ньому ніяк не видно, щоб ті тисячі золотих дісталися Василянам. Найправдоподібніше ухвала за-лишилася ухвалою й белзькі Василяни мусіли задоволитися значно скромнішими засобами. Чи могли користати зі сокальської фундації, також невідомо. Як ми бачили вище, монастир не міг користати й з фундації Росохацького, бо не дозволила рідня. Очевидно, що й мо-настирський будинок був скромний. Єп. Рилло називає його здрібніло монастирком. Наведена вище льокальна візія 1719 р. навіть не називає мешкання белзьких монахів монастирем, а просто келіями на цвинтарі

¹ Такого слова словники не знають; чи не значить воно: стріли?

² *Protoc. Castr. Belz.*, t. 408, pag. 135.

³ Виймок у В. Площанського, *Белзь в Галиції*, 1885, с. 22.

⁴ J. Pelesz. *Geschichte der Union*. II 336.

⁵ Напр. 1715 р. знову поясняють, що 2000 належаться окремо від 1000 для Василян (Додаток V, ч. 4), а ще 1719 р. мова про віддання Василянам 1000 золотих (Додаток V, ч. 5) — чи не тих самих? Ледви, чи монастир міг уже був позичити таку суму!

церкви св. Миколая. Та й інвентарний опис іще 1734 р. зазначує напр., що келії недокінчені, без печей; хоч зрештою тоді вже монастир мав муровану пивницю.

Отже, по всій правдоподібності дотація монастиря це була слаба справа. Теоретично монастир мав діставати рік-річно по 600 фл. зі сокальської фундації Потоцького, а крім того користати з надання Росохацького в Ваневі. Як до того долучити ще 1000 золотих із ухвали соймаки, то все це чинить уже деяку суму; лиш, як уже сказано, позитивно не знаємо, чи дійсно белзькі Василяни користали спокійно й без перешкод бодай із одної з тих трьох позицій. Певніше було те, що вони дістали враз із св.-миколаївською церквою від єпископа Левицького. У згаданій візитації 1712 р. маєток св.-миколаївської церкви означено так: »Gruntu cerkiewnego pola ćwierć spaska, puł ćwierci troieckiey, ćwierć mikulińska, ogród troieckij, puł ogrodu na Wóytowskiej ulicy. Łąki troieckie, Monastyrzysko, Klementowszczyzna. Grunt iest na plebanya, a plebanya teraznieysza na mieyskim gruncie. Item grunt święto-mikuliński, gdzie przedtym cerkiew była, grunt spaski, gdzie przedtym cerkiew bywała«.¹ Це все й була скромненька дотація монастиря, з якої треба було удержуватися, а може й будуватися.

Помагав монастиреві й дальше єп. Левицький. Він позичив був белзькому кагалові 600 зол. і казав платити 7% річно белзьким Василянам (1718 р.). Того самого року єп. Левицький купив дві чвертки поля, Князівщину й Терлеччину, в Казимира Залеського, житомирського підчашія, для белзьких Василян; обі чвертки разом коштували 450 золотих. 1720 р. знову купив єп. Левицький кавалок ґрунту від белзьких міщан Юренців на белзький монастир, за 50 зол.² Крім єпископа Левицького дарували й записували на монастир і деякі белзькі міщани свої ґрунти, як то нераз нотують регести актів в інвентарі. З часом монастир дійшов до такого стану, що міг навіть декому позичати гроші, як це занотовано в інвентарі.

Маєтковий стан монастиря 1730-их рр. видно добре з інвентаря 1734 р., тому ближче його тут не описуємо.

Коли йде про персональний склад белзького монастиря, то можемо занотувати, власне, майже виключно ігуменів. Ось як представляється їх ряд:

1. о. Петро Дамаскин Карпович. Згаданий у документі 1714 р. (Castr. Belz. 304, р. 1090-1094), далі 1718 р. (Castr. Belz. 307, р. 1978-1979), востаннє 1719 р. (Castr. Belz. Protoc. 408, р. 135); був отже ігуменом у 1714-1719 рр.

2. о. Мельхіор Лосович, бакаляр св. теології, підписав Замойський Синод 1720 р. (Коссак. Шематизм, 175). Згаданий ще раз без дати в інвентарі (Додаток V, ч. 31). 1730 р. він підписався на метриці церкви св. Миколая, але тоді вже не був ігуменом. Не знаємо отже, як довго після 1720 р. ігуменував.

3. о. Варлаам Олексич, згаданий як ігумен у наголовку св.-миколаївської метрики 1728 р. Як »rector et superior Collegij Belzensis ODBM.« згадується він іще кілька раз 1728 р. (Castr. Belz. Protoc. 412, р. 152-153).

¹ Додаток V, ч. 32.

² Там само, чч. 7, 11-13, 18.

4. о. Йосафат Левицький, згаданий в інвентарі без дати, мабуть попередник наступного (пор. Додаток V, ч. 37).

5. о. Теофіль Єнткевич, згаданий 1733 (Додаток V, ч. 37 і Terr. Belz. Prot. 111, р. 65), 1734 р. (виготовив і підписав інвентар, крім того Terr. Belz. Protoc. 111, р. 137), 1735 р. (Castr. Belz. 324, р. 1, 64, 257, 263, 339, 398, 412, 439, 904) й 1736 р. (Castr. Belz. 325, р. 362). Виходить отже, що був ігуменом у 1733-1736 рр. Як бачимо зі судових справ, визначався особливою енергією в обороні прав монастиря, а навіть деякою різкістю (в судових скаргах вона, очевидно, грубо пересаджена).

Крім цих ігуменів знаємо ще про деякого іншого з белзьких Василіян. 1718 р. згадується монах (не священник, бо названий лише *religiosus*) Йосиф Ратушкевич (Castr. Belz. 307, р. 1978-1979). В тім самім документі згадується ще й другий монах, Серафим Левицький. У метриці згадуються ще о. Кипріян Звірковський (Zwierkowski) 1728-1733 рр. й о. Сильвестер Левкевич 1728 р. 1735 р. побіч о. Єнткевича згадується й о. Модест Узовський (Castr. Belz. 324, р. 357). Про інших белзьких Василіян не знаємо нічого. Ледви, чи було їх багато разом; інвентар згадує всього 5 келій: ігуменську, ще дві давніші, а дві недокінчені, без печей. Виходить, що більше як 3-5 монахів не було в цьому монастирі — хіба вони приміщалися ще поза монастирем (напр. на фільварку), але це трудніше припустити.

Життя Василіян у Белзі було тяжке; треба було огризатися й боронитися на всі боки. Крім чисто маєткових справ були ще й інші, що давалися в знаки Василіянам. Найважніше було мабуть те, що Василіяни старалися викорінювати залишки місцевих симпатій до схизми. Бодай о. Карпович у своїй скарзі на белзьких міщан, за їх напад на монастир, з криками й погрозами побити палицями монахів і лайку на них поганими словами, приписує це відроджуваній схизмі.¹ Особливо на всі боки мусів огризатися о. Єнткевич; до попереднього долучилося ще й те, що після смерті єп. Левицького († 1730) черговий ординарій холмсько-белзький, Феліціан Володкович, не був уже такий ласкавий для белзьких Василіян, як його попередник.²

1730-ті роки це останні роки існування белзького василіянського монастиря. В літературі (Площанський) висловлювано погляд, що монастир погорів 1739, опираючися на записці єп. Рилла 1759 р., що монастир погорів 20 літ передтим. Очевидно, що так дослівно не можна брати слів Рилла. В белзьких актах останні згадки про Василіян маємо з 1735 (метрика, гродські книги) й 1736 р. (Castr. Belz. 325, р. 362). В пізніших актах згадок про белзьких Василіян не стрічаємо. Знаємо з дневника єп. Рилла й зі згадок у белзьких актах, що монастир і церква св. Миколая погоріли від удару грому. Сталося це, очевидно, в літку чи на весні 1736 р., бо останні згадки про белзьких Василіян походять із 10 березня 1736 р. (*sabbato post dominicam Oculi*, C. Belz. 325, р. 362) і 29 травня 1736 р. (Акти, изд. Виленскою Археогр. Коммиссією, т. XVII, с. CVI). Невирішена покищо справа, куди перенеслися белзькі Василіяни, всі разом, чи окремо. В наших матеріялах відповіді на це питання не знаходимо.

¹ »ut supponitur fomite ex molimine resuscitandi schismatis«. Cast. Belz. 307, р. 1978-9.

² Пор. Додаток IV і V.

Так представляється в світлі наших матеріалів історія белзького міського монастиря. Був він невеликий, проіснував трохи більше як 20 літ (1714-1736). Можливо, що з часом знайдеться матеріал, що краще висвітлить деякі моменти з життя цього монастиря; та найважливіші питання — місця, де стояв монастир, і часу його існування, досі в літературі неясні, отсим уже розв'язані.¹

ДОДАТКИ

I. Белз, 14. VIII. 1624. О. Олексій Івашковський, офіціал і генеральний вікарій белзький in spiritualibus, просить лавничий уряд проголосити заборону пасти худобу на пасовиську, себто на площі руського монастирка церкви св. Тройці.

Actum in Belz feria quarta in vigilia festi Assumptionis Beatissimae Mariae Virginis proxima, anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo quarto.

Ad Officium Actaque praesentia Consularia Belzensia personaliter veniens admodum reverendus in Christo Pater Alexius Iwaszkowski, Officialis nec non Vicarius generalis in spiritualibus privilegiatus Belzensis, affectavit Officij praesentis addi sibi famulum consularem ad proclamandum publicandumque inhibitionem in quatuor partibus fori his formalibus verbis: Aby żaden nie ważył się tak z mieszczan, iako y przedmieszczan koni albo bydła puszczać na pastwisko, to iest plac manasterku ruskiego cerkwi Świętey Troycy, podług przywileju od Jego Krolewskiej Mości miłościwie temu manasterkowi nadanego, a to pod winą i karaniem sądowym. Cujus affectationi Officium praesens, uti juste, benigne annuendo privilegioque Sacrae Regiae Mtis eo, quam decet, cum reverentia suscepto atque lecto eidemque inhaerendo, addit et deputavit providum Ioachim Kapitan ad proclamandam publicandamque superscriptam inhibitionem. Qui quidem famulus consularis ius deputationis suae Officio praesenti restituens in vim suae fidelis relationis palam recognovit se in foro publico in quatuor partibus inhibitionem praetactam voce sonora proclamasse atque publicasse, de quo suam expressam relationem coram Officio praesenti fecit, quam quidem proclamationem et publicationem inhibitionemque superscriptam per famulum in foro publico factam Actis praesentibus ingrossatam supranominatus admodum reverendus in Christo Pater Alexius Iwaszkowski, Officialis etc., sibi in autentica forma extradi affectavit. Quod ab Officio praesenti obtinuit memoriali solito.

Iacob Kozubski

L. B. (печатка)

Ex Actis Consularibus Civilibus Belzen: depromptum.

Печатка з тіста, приліплена; рисунок: башта зубчаста нагорі, з одною брамою; напис невиразно відбитий (Sigillum Scabinale Civile?).

На обороті акту (іншим письмом): Intuitu depascuationis areae alias placu et (нечитке) monasterij Ssmae Trinitatis rithus Graeci Latino uniti. Denegata. N. 2. (Документ у парохіяльнім гр.-кат. архіві в Белзі).

II. Белз, 13. IX. 1636. О. Олексій Івашковський вписує до гродських книг королівський акт — рішення у справі белзьких церков, що їх признано уніятим, із 1. VII. 1636 р.

Actum in castro Belzensi sabato post festum Nativitatis Beatissimae Mariae Virginis proximo anno Domini [millesimo] sexcentesimo trigesimo sexto. Ad Officium Actaque praesentia Castrensia Capitanealia personaliter

¹ На цьому місці складаю щирю подяку Впр. о. Деканові Іляріонові Гелі за дозвіл і угодження користування рукописним матеріалом парохіяльного гр.-кат.

veniens venerabilis Alexius Iwaszkowicz, Vicarius generalis in spiritualibus ritus Graeci Belzensis, obtulit Officio praesenti et per oblatam porrexit decretum Sacrae Regiae Majestatis inter dissidentes in religione pro parte vero unitorum sigillo minoris cancellariae Regni obsignatum et manu propria Illustrissimi ac Reverendissimi Petri Gembicki, decani Cracoviensis, vicecancellarii Regni subscriptum, cuius decreti tenor verborum sequitur estque talis:

Władysław Czwarty z Bożej łaski Król polski, Wielki Xiążę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Inflandskie, Żmuckie, Smolenskie, Siewierskie, Czerniechowskie i Szwedski, Godzki, Wandalski Dziedziczny Król. Oznaymujemy niniejszym listem naszym wszem wobec y każdemu zosobna, komu wiedzieć to należy. Isz odesłana była do nas y sądu naszego przez pewnych comissarzow naszych sprawa y aktya między dysunitami z iedney, a unitami także religiey greckiey tamże będącemi pozwanemi z drugiej strony, o przywrocenia pewnych cerkiew nizey wyrażonych powodowanej stronie przez pozwanych obiętych. W ktorey sprawie cisz commissarze nasi, ufundowawszy iurisdycyą swoię, a stosując się do tenoru commissiey, przytym też sufficientiorem numerum nieunitow uważwszy, onym cerkwie trzy: iednę Świętey Piatnice, drugą Świętego Mikuły, trzecią S. Ducha przysądziłi y pod iurisdycyą Władyki Łuckiego nieunita teraz y napotym będącego oddali. Czwartą zaś cerkiew Świętego Spasa, isz iest przywileiem Naszym przez praesentę unitowi czerncowi dana, ktory przywiley iusz po wyprawieniu commissiey iest otrzymany, tudziesz że per vim snadź od oycy Władyki Chełmskiego gwałtem wzięta, którą i teras soborną sobie mieni. Dla tego do decyzyey Naszey odesłali y termin dwunastu niedziel stonom obiema naznaczyli. Drugie zaś dwie cerkwie, pierwsza Świętey Troyce, drugi plac, na ktorym cerkiew Świętego Klementa pogorzała, ze wszystkiemi do niego przynależnościami unitom, iako y tamte trzy nieunitom przysądziłi y exnunc w possessią realną one poddali. Apparaty iednak i ochędostwo wszystkie przy teyże cerkwi będące Świętego Spasa, aby do decysiey naszej z tey cerkwi nietylko nie były rozproszone, wynoszone, ale potym temu, komu My przysądziemy, oddane byli, nakazali. Co sie zaś tkanie świec lub wosku, ktore powinni byli dawać do cerkwi Świętego Spasa, tedy deklarowali, aby parafianie do przysądzonych sobie cerkwi te pomienione świece aeviternis temporibus dawali. Interim tym, ktorzy należą do parafiey S. Spasa, a nie są w Uniey, dali wolność chodzić do przysądzonych cerkwi nieunitom, gdzie się będzie podobało komu. Na ostatek stosując się do punktow na szczęśliwey elekciey postanowionych, przystęp wolny do urzędu i magistratu mieyskiego tymże nieunitom sine praepeditione przysądziłi. Co aby od obudwu stron trzymano było vadium, w konstytucyey specificowane, na takiego publicae pacis violatorem założyli, iako o tym remissa sprawy tey szerzey świadczy y obmawia. Na terminie tedy dzisieyszym z teyże remissyey przypadającym i dotąd się kończącym, gdy strona pozwana przez Xiędza Aleksego Iwaszkowskiego umocowanego swego stanęła y tego roku pilnowała. Powodowa zaś, będąc po trzykroć y czwarty raz przez woźnego naszego generała koronnego uczciwego Piotra Bracha do

архіву в Белзі, а також Управі Земського Архіву й Українського Національного Музею у Львові за дозвіл покористуватися їх архівним матеріалом і оголосити його друком. Дякую щиро також Вп. П. Інж. Степанові Гелі за його щирість і готовість помагати мені в праці. Т. К.

nas y sądu naszego przywołana ani przez się, ani przez umocowanego swego nie stawiała się, My z Pany Radami y w sprawie biegłymi naszymi usłyszawszy woźnego pomienionego relatyą o przywołaniu strony powodowej rozprawney, z niestaniem iey, a na prawne pozwanych popieranie powodów cerkiew przes pomienionych commissarzow Naszych im przysądzonych, odsądzamy, a one terazniejszey pozwanej stronie, to jest unitom, iako tesz y te, które im przes tychże commissarzow naszych przysądzone są, przysądzamy, nakazując przytym, aby y tu ich przeciwna strona wszystkie rzeczy i apparamenta z cerkiew tych przez się wzięte onym oddała y przywrociła szkody y nakłady prawne, które simplici assertione liquidować powinni będą, nagrodziła. Co się zaś tknie parafianow, aby oni świece albo więc woski, że nie pomienionym dysunitom, ale unitom aeternis temporibus do cerkiew im przysądzonych oddawali, i nigdzie indziej, tylko do tych cerkiew się schadzali, rozkazujemy. Na strone zaś powodową, ieśliby dzisieyszemu dekretowi Naszemu dosić nie uczyniła; y owszem mu się w czymkolwiek przeciwowała, vadium w prawie na takowych publicae pacis et concordiae violatores opisane zakładamy mocą ninieyszego dekretu Naszego, na ktorego wykonanie odsyłamy strony obiedwie do Urzędu Radzieckiego Belzkiego na terminie, gdy strona strone do tego przypozwie zawitym (?). Na co dla lepszey wiary y pewności pieczęć Naszę koronną przycisnąć My rozkazali. Dan w Wilnie we wtorek w samą wigilią święta Nawiedzenia Najświętszey Panny Mariey, roku Pańskiego tysiąc sześćsetnego trzydziestego szostego, panowania Naszego Krolewstwa Polskiego czwartego, a Szwedzkiego piątego roku. Locus sigilli. (Вичислення свідків).

(Витяг із *Castr. Belz.*, t. 221, pag. 971-974. Відпис у Теці М. Подолинського в Українськiм Національнiм Музею у Львові).

III. Люблин, 18 липня 1714. Король Август II закликає перед люблинський трибунал шл. Росохацьких, щоб оправдалися з неправно задержаних дібр у Ваневі, належних зі запису до белзьких Василіян, а саме замку з приналежностями, каплиці й бібліотеки.

Ex parte RR. Patrum Ordinis Sancti Basilij conventus Belzensis contra GG. Rosochackie relatio.

Ad Officium et Acta praesentia Castrensia Capitanealia Belzensia personaliter veniens ministerialis Regni generalis providus Ioannes Zanko authenticatus iuratus, Officio praesenti notus, in vim suae verae ac fidelis relationis palam publice libere ac per expressum recognovit se citationis infrascriptae tenoris sequentis.

Augustus Secundus Dei gratia Rex Poloniae etc. Vobis generosis Angelae Swieżawska olim generosi Stanislai Rosochacki, ensiferi Terrae Buscensis, consorti derelictae viduae, matri, tum Iosepho Georgio et Catharinae, ejusdem olim generosi ensiferi Buscensis consorti derelictae viduae matri, tum Iosepho Georgio et Catharinae ejusdem olim generosi ensiferi Buscensis cum olim generosa Ozdzanka primo voto atque¹ Alexandrae Barbarae cum olim generosa Swieżawska tertio voto progenitis filiis et filiabus Rosochackim, memorati olim generosi ensiferi Buscensis legitimis successoribus, de personis bonisque vestris generaliter omnibus mandamus, ut coram iudicio Nostro ordinario generali Tribunalis Regni Lublensis, recte in quatuor septimanis seu tunc dum et quando causa prae-

¹ У ркп. повторене двічі.

sens ex registro ab invicem vestri citatorum ex inscriptionibus contra vosmet ipsos ex instantia vestri citatorum factis et iisdem registris pendentibus inciderit, personaliter legitime peremptorieque compareatis. Ad instantiam instigatoris iudicij ejusque delatam religiosi in Christo Patris Petri Damasceni Karpowicz, rectoris monasterij Belzensis Ordinis Sancti Basilij totiusque praefati monasterij actorum, qui actores et quidem (?) assistentia non indicentes solos per se indigentes vero cum tutorum de iure incumbenti autorite et assistentiam citant vos seu potius ad easdem inscriptiones vestras in registris dependentes abcant, quatenus vos dispositioni per supra scriptum olim generosum Stanislaum Rosochacki, ensiferum Buscensem, maritum et parentem vestrum, die sexta septembris anno proxime praeterito millesimo septingentesimo decimo tertio in personam religiosorum Patrum Ordinis Sancti Basilij fundatorum factae et conscriptae actisque praesentibus feria tertia post festum Nativitatis Beatissimae Virginis Mariae proxima [12. IX.] anno eodem per eundem olim generosum ensiferum Buscensem approbatae in omni puncto satisfaciendo arcem cum omni ejusdem attinentiis et pertinentiis in bonis Waniow sitam atque sacellum, vulgo caplice, in honorem Beatissimae Virginis Mariae per praefatum olim generosum Martinum et parentem vestrum in horto Italico, alias w ogrodzie włoskim, ad praefatam arcem Vanoviensem sito et extructo, modernis vero actoribus dispositioque pro undatione eorundem legatorum cum omni et quavis argenteria votis aliisque decoribus eidem sacello et imagini Beatissimae Virginis Mariae in eodem sacello locatae per varios devotionis zelantem appensis et dispositis, nec non bibliothecam librorum sibi actoribus dimittatis et extradatis argenteriaeque et bibliothecae integritatem iuramento comprobetis citamini et adcitamini sitis terminum attentaturi et ad praemissa aliaque fusius vobis in termino oretenus proponenda iudicialiter responsuri. Datum Lublini, feria quarta post festum Sanctae Margarethae Virginis et Martyris proxima,¹ anno Domini millesimo septingentesimo decimo quarto.

Copiam similem sigillatam unius ejusdem essentiae in bonis villae Waniow curiaque citata ibidem sita die hodierna in actu contenta familiae curiali publicando posuisse et reliquisse, de quo praesens ministerialis ejusdem relatio.

(Inducta rel. castr. Belz., t. 304, pag. 1090-1094).

IV. Белз, 18. VII. 1733 р. Феліціан Володкович, єпископ холмський, розсуджує спір за маєтності між Василіянами й світськими парохами в Белзі.

L. I. X.

Między klasztorem Belzkim, zakonnikami Zakonu SBW^o y wielebne-
mi oycami parochami Belzkiemi, to iest parochem święto-piatnickim i sto-
duskim respectu sianożęci takowo stanoło pomiarkowanie, aby za dalszy
czas nie było niesnasek.

1-mo. Na klasztor Belzki propter patres назнача się sianożęć Kli-
mentowczyzna cała na kosarzów siedmiu, czyli, ut asserunt, ośmiu. Tymże
które nayduią kawałki sianożęci pod folwarkiem na kosarzow sześć.

2-do. W. Xdzu parochowi święto-piatnickiemu aplikuiemy ad usum
łąkę święto-spaskie, która leży na przedmieściu nad wałem za bramą Lu-

¹ 18. VII. 1714.

belską na Szerokiej ulicy, z ogrodem o miedze mieszczanina Nogi, na kosarzów siedmiu.

3-tio. Sianożęć Monasterszczyna nazwana za wałem między błotami za ogrodem Panien Dominikanek, ta się ma dzielić po połowie: połowa ma się kosić na przyjazd nasz biskupi, a połowa druga ma się kosić na w° Xdza parocha świętoduskiego mieyskiego Belzkiego, która to sianożęć, ut asserunt, na kosarzów piętnaście.

4-to. Sianożęć zaś święto-troiecka z cmentarzem ma się dzielić na trzy części, iako z dawnych czasów kosili. tak y teraz mają kosić: iedną część klasztor, drugą część święto-piatnicki paroch, trzecią część świętoduski paroch mieyski. Która kombinacya y dyspozycya ma być od wszystkich dotrzymana y zachowana bez wszelkich sprzeczek. Datt: w Belzie, die 18. lulij 1733. anno.

Felician Wołodkowycz Biskup Chełmski.

(Оригінал у парохіяльнім гр. кат. архіві в Белзі).

V. Інвентар белзького василіянського монастиря, зладжений 19 серпня 1734 р.

INWENTARZ

Klasztoru Belzkiego Z. S. B. W°.

iussu Reverendissimi Patris Domini Antonini Tomiłowicz Ord. Divi Basilij Magni, Protoarchimandritae, sub tempus visitationis ejusdem monasterij per eundem Rndmum in persona sui peractae anno 1734. die 19. Aug: sporządzony.

Archiwum

[1] Fundatio nostrum Socaliense ab Illmo D. Feliciano Casimiro Potocki, palatino Cracoviensi, duce exercituum Regni campestri, Socaliense etc. capitaneo, in summa 6000 florenorum polonicorum haerente super bonis Boratyn et Ostrow modo reemptionali per 10 a 100 quotannis festo SS. Trium Regum censu persolvendo una cum obligatione unius Missae in septimana docendique linguae Slavoniae et Latinae, facta in iudiciis capturalibus, feria 5ta post dominicam Conductus Paschae [19. IV.] A° 1697.

[2] Oblata laudi palatinatus Belzensis, quo laudo złł: 1000 uchwalono pro nova fundatione PP. Basilianorum w Belzie. A° 1714. die 12. 7bris.

[3] Oblata laudi palatinatus Belzensis, quo laudo Illmo Lewicki naznaczono 2000 złł. includendo w tę sumę 1000 złł. PP. Basilianis Belzensibus pro nova fundatione uchwalony, et liberantur od podatków kapłani ritus Graeci, insuper adjunguntur ecclesiae, przedtym oderwane, ad Episcopatum et Dioecesim Belzensem. A° 1715. die 8. Martij.

[4] Oblata laudi palatinatus Belzensis, quo laudo objaśniono, iż dwa tysiące złł. należą Illmo Lewicki non includendo w to 1000 złł. uchwalonego PP. Basilianis Belzensibus pro nova fundatione, die 4. Junij 1715.

[5] Oblata laudi palatinatus Belzensis, quo laudo injunctum Im. Panu Orzęckiemu oddać 1000 złł. Im. X. Basilianom Belzkim, die 12. 7bris 1719.

[6] Excerpt z testamentu sławetney paniey Katarzyny Dobszczanki Gryfowey, lentwoytowey Sokalskiej, którym zapisuie PP. Basilianis Socalensibus na wszystkich dobrach swoich złł. 340. NB. Te grunta trzymał Żyd Berko, od którego wziol prowizyą za rok 1707. Pr Ambrosius lankiewicz — iest notacya na tymże excerptcie.

[7] Submissya kahału Belzkiego na 1000 złł., z których przedtym płacono prowizyą Pannom Zakonnym, y na drugą sumę 600 zł. wziętą

ab Illmo Lewicki cum censu 7 a 100 quotannis solvendo monasterio Belzensi PP. Basilianorum. A° 1718. die 8. 9bris.

[8] Submissya kahalu Belzskiego na 500 zł., wzięte a R. P. Łassowicz cum censu annuo simili eisdem PP. solvendo. A° 1726. die 19. Martij.

[9] Przedaża gruntu ćwierci pola od sławetnych Iana Bieguńca y Anastazyi Sołodkówny małt.; przedmieszczan belzskich, wielebnemu Oycu Alexemu Terleckiemu, presbiterowi piatnickiemu, za zł. 180 (ta ćwierć leży za rzeczką). In Actis Viceadvocatibus Belzensibus, feria 4. post dominicam Invocavit quadragesimalem [7. III.] A° 1691.

[10] Przedaża ćwierci pola, nazwaney Kniaziczczynna, od Jana Kniazia, przedmieszczanina belzskiego, Im. Panu Adamowi Zaleskiemu, podczaszem zytomirskiemu, una cum intromissione. In Actis Advocatibus et Scabinalibus, sabbatho post festum S. Casimiri A° 1710.

[11] Kontrakt przedażny dwóch ćwierci pola, iedney Knaziczczynny, kupionej za zł. 350, drugiey Terlecczynny alias Popowszczynny, kupionej u W°. O. Antoniego Terleckiego, hegumena horodyskiego, bywszego in saeculo Alexego Terleckiego, presbitera piatnickiego, za zł. 100 przez Im. P. Adama Kazimierza Zaleskiego, podczaszego zytomirskiego, kupionej od tegoż Imci Illmo Lewicki na klasztor Belzski. A° 1718. die 23. Martij.

[12] Roboratio ejusdem contractus, facta in Castro Belzensi, feria 4. ante festum S. Simonis et iudae [26. X.] A° 1718.

[13] Donatio duarum quartarum agri Kniaziczczynna et Terlecczynna alias Popowszczynna [тыт NB. і на мапрінеці: На tych dwóch ćwierciach folwark nasz] ex opposito veteris quondam monasterij St. Trinitatis jacentium ab eodem Mfco Zaleski Illmo Lewicki ad usum PP. Basilianorum Belzensium, facta in Castro Belzensi, feria 4. ante festum S. Simonis et iudae [26. X.] A° 1718.

[14] Inscriptio horti cum pomario in subũrbio Belzensi in platea Szeroka alias Kniazia jure reemptionali a Romano Lista et Feńka conjugibus, infidelibus Szymson et Rusae Irszowiczom ac infideli Dawid Lewkowicz, iudaeis Belzensibus, in summa 80 florenorum. Facta in Actis Viceadvocatibus Belzensibus, feria 6. in crastinum festi SS. Corporis Christi [28. V.] A° 1655.

[Ha mapr.: Na tym ogrodzie siedzi gruntownica]

[15] Transfusio juris ejusque iam haereditarij ab infidelibus Szymson Hirszowicz et Dawid Lewkowicz infideli Lewko Abramowicz, incolae Belzensi, super eodem horto et pomario. Facta in iisdem actis, feria 5. post festum SS. Trium Regum [13. I.] A° 1656.

[16] Zapis przedażny gruntu na ulicy Zieloney na przedmieściu od Iana Ihnatowicza Hrehoremu Bihunowi za zł. 70 Die 4. April. A° 1701.

[17] R. P. Barlaam Olexicz ten grunt per partes umniejszony cum Officio Belzensi sznurem rozmiarzywszy znowu redintegravit. Testantur literae tego rozmierzenia die 19. Martij juxta vetus A° 1728.

[Ha mapr.: Ten grunt trzymamy]

[18] Przedaża gruntu od Michała Iurenca y żony jego Ewy Tymkówny Iurencowey Illmo Lewicki na klasztor Belzski za zł. 50. Die 1. Iunij 1720.

[19] Donacya gruntu od Bazylego Robaka klasztorowi Belzskiemu. Die 23. Aug. A° 1717. NB. Ten grunt per incuriam nostrum odebrano do miasta.

[20] Testament Dymitra Zawolika, którym zapisuje na klasztor grunt, nazwany Pituszków. Sine data et actu. NB. Na tym gruncie stoi dzwonnica.

[21] Testimonium niejakiego Ieromonacha Martyniana, że grunt, na którym się Atlas pobudował, jest dziedziczny testantis. A° 1702.

[22] Karta od Aleksandra Bordunika na 6 talarów bitych y ogród. NB. Ten ogród odebrałem, iest na to y intromissya. Ta karta y introm: w cancellaryi.

[23] Karta Iana Terleckiego na zł. 46, w której summie puścił ogród Zarskiego, ale potym cały Urząd Mieyski podał klasztorowi ogród własny Terleckiego. NB. Ta karta y podanie w cancellaryi.

[24] Karta zastawna gruntu z sianozęcią od Iana Opackiego Michałowi Husakowskiemu w summie 40 zł. Die 1. Aug. 1729. Oblatowana w Aktach Lentwoytowskich Belzskich die 7. Ianuarij 1734.

[25] Konfirmacya tey zastawy od IW° Im. P. Starosty Belzskiego oblatowana w tychże aktach die, mense et anno eodem.

[26] Intromissya Michałowi Husakowskiemu w ten grunt.

[27] Zapis wliwkowy (?) od Michała Husakowskiego PP. Basilianis na tę sumę zł. 40 y w niey na pomieniony grunt, przyznany w Aktach Lentwoytowskich. Die 7. Ianuarij 1734.

[28] Intromissya lentwoytowska PP. Basilianis eodem die, mense et anno.

[Ha mapr. do чч. 24-28: Te grunty przykupiłem, dawszy zł. 80].

[29] Zapis zastawny od Iana Nosyka PP. Basilianis na zł. 40 y na zastawę w tey summie gruntu z sianozęcią, przyznany w Aktach Lentwoytowskich die 7. Ianuarij 1734.

[30] Intromissya w ten grunt podług zapisu, die, mense et anno eodem.

[31] Karta alias testimonium, in re autem list, pisany od Im. X. Antoniego Terleckiego, hegumena horodyskiego, do Im. X. Melchiora Łossowicza, in hoc sensu, że sianozęć monastyrska¹ zawsze należała do klasztoru Belzskiego y iest na piętnastu kosarzów. Oblatowana in Castro Belzensi sub interregno moderno, feria 6. post festum Divisionis SS. Apostolorum [17. VII.] A° 1733.

[Ha mapr.: Sianozęci poodbierane per Illmum Eppm modernum]

[32] Wizyta Ich M. XX. Alexandra Ratkiewicza, Oficcyala, y Teodora Witusowskiego, uczyniona die 28. Martij A° 1712. cerkwi S° Mikołaja, ieszcze sub regimine W° O. Iana Kunickiego parocha będącey, w której wizycie haec formalia: Gruntu cerkiewnego pola ćwierć spaska, puł ćwierci troieckiey, ćwierć mikulińska, ogród troiecki, puł ogroda na Wóytowskiey ulicy. Łąki troieckie, Monastyrzysko, Klementowszczyzna. Grunt iest na plebanya, a plebanya teraznieysza na mieyskim gruncie. Item grunt świętomikuliński, gdzie przedtym cerkiew była, grunt spaski, gdzie przedtym cerkiew bywała. Haec visitatio podana per oblatam ad Acta Terrestria Belzensia A° 1734.

[33] Membran Anny Klimkówny z zięciem swoim Łozińskim na pewny grunt. Sam tylko podpis sine ulla expressione et actu.

[34] Poręka Bazylego Zarskiego za laremkiem, poddanym klasztor-nym, iż nie ma uciekać, die 17 9bris 1733.

[35] Iurament laremką Karpika w Ziemstwie Belzskim, że nie ma więcej uciekać, eodem die, mense et anno.

[36] Wizyta klasztoru Belzskiego przez Im. X. Pantaleona Orłowskiego ODBM, starszego grodeckiego. Die 22. 8bris 1732.

¹ Первісно було: Манастыршчызна.

[Вставка на мапр.: W tey wizycie haec formalia: sianożęci klasztor-nych dwie, Monasterzysko y Klementowszczyzna]

[37] Testimonium XXży Jana Jagielnickiego, dziekana Belzskiego, y Jakuba Szelkiewicza, dziekana sokalskiego, kommissarzów a R. P. Jo-saphato Lewicki proszonych, podania temuż Lewickiemu klasztoru, et specificatio sprzętu y bydła klasztornego. Tamże podanie tegoż klasztoru R. P. Theophilo lętkiewicz przez kommissarza ad hunc actum R. Prem Caelestinum Łółkiewicz. Die 2. 8bris 1733.

Klasztor

Excerpt z wizyty RRP. Pantaleonis Orłowski, Superioris Grodnensis. W klasztorze refektarz ze wszystkim, z piecem dużym kaflowym zielonym, z alkierzem po iedney stronie, po drugiej stronie kuchnia ze spiżarnią, hucusque za alkierzem refektarskim spiżarnia na leguminę bez okna, tylko krata drewniana. Po szrodku kurytarz. Ex opposito refektarza kuchni 2 celle, 1 starszeńska z alkierzem y oknami, bez pieca, tylko fundament ceglany. Item cell 2, nieskończone, bez pieców. Okien w całym klasztorze w ołów oprawnych nro 6, w kuchni okienka w drzewo oprawne. Zamków wewnętrznych 2. Drzwi wszystkich nro 9. Pod kuchnią piwnica murowana. Z drugiej strony klasztoerek, cella 1 z alkierzem, okien 3, drzwi 2. Na przeciwko quondam cella, teraz piekarnia z piecem wołoskim ceglanym novo erygowanym z alkierzem. Drzwi 2, okien 2. Sionki ze drzwiami.

Cerkiew

Drewniana duża, gontani pobita, y extra ściany gontami futrowane. Okien nro 16 w ołów oprawne. Kopulek 3 blachą białą pobijane, w śred-niej kopule okien 4 w ołów oprawnych. Drzwi z zamkami wewnętrznymi y z klamkami dużemi 2. Ołtarzów 3, same tylko mensy bez żadnych sztuk rzniętych. Koło ściany hinc inde dwa stoliki obrusami nakryte per modum ołtarzyków. Ambona nowa stolarska, chor wysoki z drabiną do niego. W wielkim ołtarzu dwie sztuki stolarskie nowo erygowane. Choru zakonnego po 4 formy. Na śródku cerkwie ławek dla ludzi sztuk 2 stolarskie. Lampa kryształowa z takiemiż łańcuszkami, wisząca przed wielkim ołtarzem. Lichtarzów drewnianych par 6, glinianych par 3. Kielich srebrny pozłocisty duży z pateną takąż 1, srebrny biały z patyną zwierzchu pozłoci-stą 1, cynowy z pateną cynową 1. Pixis pro Venerabili cynowa z wierzchem cynowym 1, fartuszków 2. Krucyfixów 3. Dzwonków małych 2. Mirnica srebrna troista 1.

Apparaty y alby

1. Apparat puliedwabny w paski czerwone y zielone z różnemi flo-resami, stuła, narakwice, velum, palka, bursa teyże materyi.
2. Żółty atlasowy z krzyżem zielonym adamaszkowym przez wszy-stek aparat podszyty płótnem czerwonym moskiewskim, stuła żółta, narakwice stare.
3. Apparat czerwony grubrynowy z galonem białym szerokim, stuła takąż, narakwice sztametowe.
4. Niebieski grubrynowy z kołnierzem czerwonym w kwiaty złote, stuła ejusdem materie, narakwice stare.
5. Biały dymowy w paski.
6. Żałobny muchairowy z kołnierzem czerwonym adamaszkowym.

Alb numero 3, proste, z koronkami małemi, humerałów 2. Ze dwóch alb, iuż barzo starych, iedney na dole przeszywaney super finem fioletowym, drugiey włóczką czerwoną, sporządziłem komeszek dla chłopców par 2. Antependia rozmaitego gatunku 5, vela 2, palek 2, burs 2, korporały 2, obrusów 7, ręczników noviter przybyłych 4, skrzynka bez zamku 1, stół do ubierania się duży 1, tabliczek 3 srebrnych, koronka 1.

Xięgi cerkiewne

Ewangelja pisana stara, w aksamit oprawna, narożniczków 4 srebrnych, piąta blacha pośrzodku srebrna, po drugiey stronie puklików mosiężnych 5. Mszał wileński nowy, drugi mały pisany. Tryod postna y świetna drukowane, oktoich drukowany 1. Tryfoły drukowany bez Obszczyzny 1. Apostoł drukowany 1. Trebnik drukowany 1. Irmołoy pisany in 4to 1.

W klasztorze

Dwonnica nowa, pod którą brama, w bramie krata. Komórki a par-tibus 3, iedna ze drzwiami, a dwie bezdrzwi. Dzwonów 4 wiszących. Klasztor in circum¹ oparkaniony parkanem drewnianym bez płatew, ale parkan iuż potrzebuie reparacyi, bo się wali.

Staynia duża, gontami pobita, ze drzwiami dwoistemi. Wozownia nowa, gontami pobita, ze drzwiami dwoistemi.

Brama przy winnicy nieskończona, wrota duże. Klasztor od cmentarza przegrodzony płotkiem stojącym.

Winnica

Winnica płotem ogrodzona ze drzwiami dwoistemi na zawiasach żelaznych z klamką żelazną. Piecki dwa murowane, kociół piwny 1. Bania gorzałczana z czapką y trąbami 1. Kadzi piwnych większych 2, przykadków 2, przykadków gorzałczanych 2, trubnic 2, spustów 2, konwi roboczych 2, nalewek 2. Winnica ad interim pokryta była tarcicami, a te tarcice Illustrissimus Episcopus modernus kazał pooddzierać, z których potym ławki do cerkwi stanęły. Successu temporis nakryie się winnica dranicami. Beczek piwnych 6, stągwi sypalnych 4, stągwi warzywnych 4, dzień pięknych 2. Siekier było odemnie kupionych 2. Naczynie kuchenne wszystko gliniane y drewniane, ceber wielki 1, cebrzyk mały 1, necki 1, nożów kuchennych wielkich 2, rożen wielki 1. W śpichlerzu spiżarnia duża drewniana z przegrodami 1. Sypań słomiana 1. Sypań drewniana 1.

W wozowni sań wielkich 4, sanek małych 2, wasąg pleciony 1.

Folwark

Za rzeką y błotem na dwóch ćwierciach pola, Kniaziowey y Terleczczyźnie, ogrodów dwa, ieden dawny, drugi tego roku zaięty. Budynek z sienią y komórką (alias piekarnia dla gospodarza) barzo stary, iuż nie reparacyi, ale nowey erekcyi potrzebuiący. Stodoła także stara wałaca się, powieć mała dla bydłka, ale non sufficiens.

Pasieka

Zastałem pniów pszczół 13, odeszło na wiosnę pniów 2, teraz z roiami pięcią tegorocznemi iest pniów 16. laremkowych pniów 2, ale te powinny cedere klasztorowi za to, że laremkow bywszy gospodarzem,

¹ В оригиналі: circum.

ukradkiem przedał kilka pniów, et quidem Robakowi młodemu podobno dwa za co od niego wził iałowkę, o drugich trzeba się dowiadować.

Bydło, konie y drobiazg

Znalazłem krowę 1, byczka 1 y cielę 1, koni 2, świnią 1. Teraz jest koni 5, krów było 5, jedną wilcy, druga zdechła ex ratione Im. X. Łozowskiego, zostaje tylko 3, y to jedna cielna, dwie ziałowiały z okazji tegoż Im. X. Łozowskiego. Cieląt byczków 2. Wołów było 4, jednego wilcy ranili, to teraz tylko wołów 3. Świń starych maciorek 4, przestrocza młoda 1. Kiernoz roczniak 1, wieprzek 1, gęsi 10, kaczek 20, kurów 15.

Pola, ogrody y sianożęci

Pola ćwierć Kniaziczczyna 1. Terleczczyna 1, na których folwark. Ćwierć Troyecka 1, ćwierć Spaska 1, na przedmieściu ćwierć Mikulska 1.

Ogród w klasztorze 1, ogródków małych 3. Ogród w mieście Spaski 1. Bordunikowski noviter odebrany 1, drugi tamże z budynkiem. Ogród zapisany od Robaka 1, ale ten do miasta odebrany.

Na przedmieściu ogród z sianożęcią na Zieloney ulicy 1, ale ten dałem laremkowi poddanemu eo fine, żeby mu tam mieszkanie postawić.

Ogród na Kniaziey ulicy alias Szerokiey 1. Tam siedzi gruntownica, płaci czynszu zł. 7, ale bez kontraktu.

Ogród Terleckiego noviter odebrany 1.

Grunt dwa, noviter w zastaw wzięte, na Zieloney ulicy z sianożęciami.

Grunt juxta obloquentiam wizyty XX. Radkiewicza y Witusowskiego Spaski ten poorąłem, ale Illustrissimus modernus mię za niego połaiał.

Grunt Mikulski na przedmieściu juxta obloquentiam teyże wizyty ieszcze pustuie.

Sianożęć Monasterzysko iuż to przez lat kilka y teraz nie tam pokoszona, dokąd należy.

Sianożęć Troyecka na trzy części podzielona powinna by iuxta eandem visitationem być una et non trina.

Sianożęć Klementowszczyzna ieszcze clementer przy nas.

Kawałki per ordinationem Illustrissimi moderni nam około folwarku wydzielone, nie są to sianożęci, ale dolinki na ćwierciach naszych.

Zasiew y krescencya

Żyta zasianego teraz zebrano kop pięć, dico 5.

łęczmienia zebrałem kop 10.

Grochu na ćwierci Belskiej skoszono kop 10.

Prosa użęto kop 2.

Owies dopiero koszą, nie mogę zmiarkować.

Hreczka ieszcze na pniu. Interea spodziewałbymsię kop wiecey sta tak owsa iak y hreczki w iedno złączywszy.

Siana na Klementowszczyźnie po kosarzach pięciu.

Na sianożątkach nowo przybyłych y na dolinkach ćwirciowych po kosarzach ośmiu, na Troiecczyźnie in tertia sorte po kosarzach 3.

In fide subscribo

Pr Theophilus lętkiewicz ODBM. ręką w.

(маленька печатка
без легенди).

(Оригінал у парохіяльнім гр. - кат. архіві в Белзі).

II. ДОКУМЕНТИ

о. Гліб Кінах, ЧСВВ

ПЕРЕПИСКА А. ДУХНОВИЧА З ВАСИЛІЯНАМИ

Про Александра [В. Духновича (* 6. V. (24. IV.) 1803, † 30. (18.) III. 1865) існує доволі багата література, а від 1915 р. йдуть старання дати повне видання його творів. Перед у тому напрямі ведуть закарпатські автори і закарпатські видання.¹ Та мимо різнородної обробітки життя і діяльності сього «світільника, провідника і основника» (А. Кралицький) нової епохи там за Карпатами, одна блискуча сторінка Духновичевого духа і чину, на жаль, не найшла досі належного висвітлення.

Маємо на думці відношення А. Духновича до Чину св. Василя В. Коли К. Студинський відношення А. Духновича до галицької землі назвав «одною з найкрасших черт у його життя»,² так про взаємини А. Духновича з василіянами слід сказати, що вони вирішували найбільш інтимне в житті поета і грали ролю соняшних промінів та вітряного леготу для душі людини, що нераз страждала, часто хвилювалася, завсіди великого бажала.

На своїм життєвім шляху А. Духнович стрінувся з Василіянами мабуть в Ужгороді, де був консисторіяльним нотарем при еп. В. Поповичу (1838-1844). Що правда, з того часу нема з монастирським архіві ні одного листа. Все таки, здається, що саме тоді

А. Духнович раз на все зрозумів значіння і вагу василіянського Чину і глибоко перейнявся тим великим завданням, що його мають сповнити Василіяни в релігійнім і культурнім житті Закарпаття. Василіяни переживали там свою кризу

Портрет А. Духновича, збережений у монастирі оо. Василіян на Чернечій Горі б. Мукачева.

¹ Див. Е. Недзвільскій. Очеркъ карпаторусской литературы. Ужгородъ 1932. 146 н. 1.

² Науковий Збірник Т-ва «Просвѣта» в Ужгородѣ за рік 1924. Р. III. Ужгород 1924. 30.

і А. Духнович більше ніж хто інший вжився в ту духову і матеріальну недолю Васи́лівих дітей і зараз став посвячувати багато часу і труду справі піднесення Васи́ліян на властиву висоту їх звання. Помічником його в тім ділі стає писане слово, переписка.

Друкуємо її тут у хронологічнім порядку.

1. Пряшів, 15. VIII. 1848.

Nagytiszteletű Proto Hegumen Ur!

A szent Bazil Rendű ájtatos Szerzet, 1848^{dik} évi Julius 31^{dik} Augusztus 1st és 2^{dik} napjain tartatott Választó Gyűlésének, A Méltóságos Eperjesi Püspök ő Nagysága által általánosan helybenhagyott Jegyző könyvét, Nagy Tiszteletű Urnak ezennel átküldeni, szerencsétetem.

És midőn a Proto Hegumeni méltóságban érdemlett vissza helyezésén szívemből örülök, magamat kedvezéseibe és hathatós imáiba ajánlom és tisztelettel maradok. Eperjesen Augustus 15^{dikén} 848.

Nagytiszteletű Uraságodnak kész hivatalu szolgálja

Duchnovics Sándor.

Eperjesi Székes Egyhási ör Kanonok; mint az érintett Választói Gyűlés Elnöke, és Püspöki Biztos.

Списано на сторінці паперу (40½ × 24½ см.). Оригінал переховується в архіві монастиря ОО. Васи́ліян на Чернечій Горі к. Мукачева (= АМЧГ.).

2. Пряшів, 29. XII. 1855.

Всечеснѣйшій Отче!

Въ чиновномъ пути нужно мнѣ увѣститься о Архімандріяхъ и Архімандритахъ Чину св. Васи́лія прилѣжныхъ. Я нинѣ и Базиловичовой Исторіи не имѣя, тяжело въ слѣдъ потеряннаго этого сокровища ступить могу, и прото молю васъ, да изволите благосклонно мнѣ о томто дѣлѣ спомоществовать, именно же: какія суть тѣ Архімандріи, когда и чрезъ кого учрежденны, кто были Архімандритами, чрезъ кого именованы, каковая была ихъ власть и право, гдѣ обитали и кто отъ нихъ послѣдній былъ въ Чинѣ или внѣ Чина? И то если бы историческимъ путемъ доводно можно было истошить, служилобъ на легкость будущаго сего лѣта Апостольскаго Посѣщательства и можно воставленія.

На поднесеніе мое учредилося на нашей консисторіи, что с. Чина одинъ законникъ примется на Семинаріальну Фундацію, если прилежитости то поволятъ; но о томъ увѣстно будетъ вашей Всечестности инымъ путемъ.

Нынѣ о прежнемъ предношеніи паки прошу имѣя честь вписаться Въ Пряшовѣ 29-го студня 1855.

Вашимъ слугою и братомъ

Александръ Духновичъ.

Адреса: Ab Archi Diacono Scephusii — Venerabilis Ordinis S. Basilii Magni Protohegumenali Officio — Munkacs in monte Csernek — Ex Offo.

Списано на сторінці паперу, канцелярійного формату. Оригінал в АМЧГ.

3. Пряшів, 3/15. II. 1856.

Всечеснѣйшій Отче Протоигуменї

Нужно есть здѣсь имѣть Правила Закона на русскомъ нарѣчїи; прото любезно молю, чтобъ мнѣ скорей на русскомъ языкѣ писанныя Правила послать изволили, коихъ тутъ для исправленія необходима есть потребность.

Съ любовью остаясь въ Пряшовѣ дня 3/15 люта(го) 1856.

братъ Духновичъ.

NB. Не нужно переписывать, токмо нѣкую хотя старую рукопись прошу, бо времени нѣтъ мнѣ долго ожидать.

Адреса: Ab Archidiacono Scepussii.

Venerabilis Ordinis S. Basilii Magni Prothohegumeni Officio. — Munkacs in monte Csernek.

Списаний на сторінці піваркушевого паперу. Переховується в АМЧГ.

4. Пряшів, 19. VI. (1. VII.) 1856.**Порядокъ**

Въ дѣйствиі Апостолскаго Посѣщенія Монашескаго Чина С. Василя Великаго наблюдаемий.

1. Посѣщение Апостолское Его Преосвященствомъ Архіереємъ Пряшовскимъ Іосифомъ Гаганецъ, какъ то препорученнымъ Посѣщателемъ Апостолскимъ предполагается на седмицу одинатьцятую по Сошествіи С. Духа въ Монастырѣ Мукачовскомъ; а сїце начинатися будетъ дня 24-го Августа по Греческому, то есть на день с. Евтихія мученика, или 4-го Сентября по латиньскому мѣсяцослову въ Пятницу.

2. Братія, кои на Соборѣ присутствовати могутъ, всѣ днемъ прежде должны быти уже на мѣстѣ, покорно ожидаючи прибытія Его Превосходительства Архіерея, Апостолскаго Посѣщателя, который въ четверъ, то есть 23-го Августа по Греческому по полудни, съ помощію Божіею, въ спровожданіи двухъ отъ Чина Отцовъ прибудетъ; ради того:

3. Два Отцы, выше помянутаго дня, то есть 23-го Августа Его Преосвященство ожидать должны у Середньомъ.

4. Когда Его Преосвященство приблизится къ Оросъ-Вигову, или еще прежде, то произведется колоколное звоненіе въ Монастирѣ.

[стор. 2]. 5. Всѣ Братія, а сїце священники во всей священнической одеждѣ, Иноки же и Бѣлцы въ бѣлыхъ стихаряхъ, предъидущимъ съ с. Крестомъ, и коругою Инокамъ, Діаконамъ же съ кадиломъ и священою водою, на воротахъ Монастыря, или на иномъ достойномъ, однакожъ къ власности Монастыря надлежащомъ мѣстѣ ожидать будутъ Преосвященнаго Апостолскаго Посѣтителя.

6. Всечеснѣйшій ПротоИгумень держа въ рукъ знаменіе честнаго Креста, приступивъ съ двумя старѣйшими Отцами, покадивъ Архіе-

рея, подаєть Его Преосвященству лобзанія ради с. Крестъ, другійже Отець подаєть кропило, испросивъ Благословіе словами: Окропиши насъ ѱсопомъ и очистимся. Посему ПротоИгумень привѣтствуетъ Его Преосвященство Апостолскаго Посѣтителя краткою бесѣдою, и данну знаку, всѣ въ рядѣ походномъ, предъидущимъ кресто, и свѣщеносцамъ, посему Діаконамъ, — поющи стихиру: Днесъ благодать с. Духа, или иную возвратятся въ церковь.

7. Вшедшимъ всѣмъ Братіямъ въ Церковь, и ставшимъ во два ряды, Преосвященный Архіерей ставъ на дверяхъ, прочтєть молитву »Непроходимыя двери«, а по скончаніи молитвы, Всечестнѣйшимъ Отцомъ ПротоИгуменомъ подастся Его Преосвященству с. Крестъ на лобзаніе, а Діаконъ сей часъ кадя Архіерея запоєть: »Да благосло [ст. 3] витъ Тя Господь отъ Сіона«. Іерейже стоящій съ сосудомъ с. воды, по скончаніи кадила, подаєть кропило, и покропивъ всѣхъ Архіерей восклиця »Хвалите отроцы Господа, хвалите имя Господне« произведется ходъ къ святому Олтарю съ пѣніемъ 66. Псалма »Боже ущедрни и благослови ны« до конца.

8. Всѣ Братія остануть подъ Амвономъ въ рядѣ; Преосвященный же Архіерей съ двумя отцами внидетъ Царскими Дверми, и колѣнопреклонше помолится 50-тый Псаломъ, и такъ восходя къ с. Олтарю, священникамъ двумъ на мѣстѣ своемъ, то есть подъ ступеньми оставшимся, отпоєть Ектенію Великую Помилуй насъ Боже, разумѣется, что предъ Возгласомъ ПротоИгумень запоєть: Еще молимся о боголюбивомъ Епископѣ, Посѣтителѣ Іосифѣ, о здравіи, и спасеніи Его. Архіерей же по Возгласѣ подаєть святымъ крестомъ Архіерейское Благословіе.

9. По благословіи изыдетъ Архіерей на Тронъ; сѣдшу же Ему, присутствующи Ему сопутный священникъ прочтєть Препоручный Листъ Посѣщенія въ Латинскомъ и Русскомъ языкѣ; по скончаніи же сего, старѣйшій Отець съ нову благопривѣтствуетъ Преосвященнаго Посѣтителя во кратцѣ, объявивъ покорное святому Апостолскому Престолу Повинованіе, и такъ всѣ Братія предъидущу ПротоИгумену, особенно, по [ст. 4] одному приступятъ на лобзаніе с. Десницы въ знакъ покоренія с. Апостолскому Престолу, о коего имени посѣщеніе тое ведется.

10. Тѣмъ способомъ заключится того дня все торжество.

11. Слѣдующаго дня 24 Августа
5 Сентября то есть въ пятницу по Утрени и Часахъ, во осмомъ часѣ начнется с. Літургія о Призываніи святаго Духа, Всечестнѣйшимъ Отцемъ ПротоИгуменомъ со Ассистою поемая, сослужившимъ нѣсколько Отцамъ; Посѣтителю Архіерею на Тронѣ сѣдящу.

12. По скончаніи святыхъ обѣтні, мимо полъ часа, подъ Предсѣдательствомъ Его Преосвященства, начнутся набожныя Упражненія съ пѣніемъ покаяннаго канона, чтеніемъ прилѣжныхъ статей и Размышленіями. Точно разумѣется, что тѣмъ набожнымъ упражне-

ніямъ, благоговѣнія ради можуть присуствовати и міряни, якоже и участниками быти всеобщаго отпуска.

13. Того дня будетъ кушаніе всѣма умѣренное.

14. По обычайной Вечерни продолжатися будутъ Упражненія даже до Вечера.

15. Слѣдующаго дня, то есть въ субботу, по Утрени и Часахъ, мимо полъ часа, начнется Божественная Літургія, и пропустивъ полъ часа, съ нову продолжатися будутъ набожныя Упражненія.

16. Кушаніе и того дня должно быти умѣренное.

17. По Вечерни того дня слѣдуетъ [стор. 5] святая Исповѣдь, и тутъ позволяется всякому избирати Исповѣдника, егоже хоцетъ; и такъ цѣлое то время, якоже и ночь въ набожности совершится.

18. Дня 26. Августа
7 Сентября въ недѣлю, по скончаніи Утрени и Часовъ о девятомъ часѣ начнется Божественная Літургія Его Преосвященствомъ Архіереємъ и Посѣтителемъ торжественно поемая, гдѣ Отцы священники соборно сослужити будутъ и тѣ, якоже и всѣ Иноки причастятся Святѣйшимъ Тайнамъ.

19. День той будетъ днемъ утѣшенія великаго какъ въ обществѣ, такъ и на трапезѣ; гдѣ могутъ прилежати и міряни, но женскія особы да не припустятся.

20. Дня 27-28 Августа
8-9 Сентября предъ и по полудни держатися будутъ засѣданія о общихъ дѣлахъ и Правилахъ святаго Чина, по распоряженію Его Преосвященства.

21. Дня 29 Августа
10 Сентября въ день Усѣкновенія честныхъ главы с. Предтечи, по Божественнымъ отправлениямъ, Его Преосвященство будетъ принимать особенныя послуханія, гдѣ всякій особенно и единственно можетъ предложить свои тяжести, жалобы, и сѣтованія, или представить свои мнѣнія о общеправленіи, о порокахъ правленія и о всякихъ принадлежностяхъ касающихся особъ или всего общества. Разумѣется, что особенныя жалобы письменно податися должны.

22. Дня 30 Августа
11 Сентяб. по с. Літургіи о Призываніи с. Духа, будетъ избраніе ПротоИгумена, по своему ряду.

[стор. 6]. 23. Дня 31 Августа
12 Сентября продолжительно кончится Избраніе Настоятелей, Чиновниковъ и помѣствованіе, или разположеніе особъ по монастырямъ.

24. День 1
13 Сентябрь то есть въ недѣлю тринадцатую по Сошествіи с. Духа, произведется въ любви и взаимныхъ разговорахъ и увеселеніяхъ, и

25. Слѣдующаго дня 2
14 Сентября въ мирѣ и любви разъидутся Братія.

26. Примѣнено да будетъ, что на Соборѣ томъ то, то есть на за-сѣданіяхъ, никто кромѣ званныхъ монаховъ присутствовати не можетъ. Хотя при набожныхъ упражненіяхъ и Трапезѣ какъ гости — кромѣ женщинъ — и мірскіи прилежати могутъ.

Дано въ Пряшовѣ $\frac{19 \text{ Червня}}{1 \text{ Косня}}$ 1856 года.

Александръ Духновичъ
пѣвчій Крилошан.

Списаний на 6 сторінках паперу, канцелярійного формату, звязаного чорно-жовтим шнурком. Переховується в АМЧГ.

5. Пряшів, 10/23. II. 1857.

Брате Алексій!

Слышалъ я, что ты занедужалъ, и что болѣзнь твоя составляетъ, или намѣряетъ на воднячку, (hydrops). Если такъ, то порады ся съ врачомъ мудрымъ, а не съ шарлатаномъ; — то не есть въ началѣ опасна недуга; — то можно, токмо геморойды залегаютъ ти на перси; — а если склонность нѣкую на воднячку замѣтишь, то по-слѣдуй моему совѣту, а сице:

Яловець (juniperus) есть тому лѣкарство неперемѣнное; — таже яловцовы зерна попали какъ кофе (коффа) потолчи и рано мѣсто кофею завтракай, все дѣлается какъ кофе, можешь чисто, или съ молокомъ уживати, — и зерна яловцовы при себѣ носи всегда, и гризь, то не есть противное и привычайся къ сему легко, — по солнцѣ ходи въ загородѣ, или где нибудь, да и не бойся.

А наилучше сдѣлаешь, если въ состояніи будешь сюда прійти, тутъ суть искусныи врачи, не отдавайся глупымъ шарлатанамъ, много болкотающимъ, а мало разумѣющимъ.

Вотки не уживай, а вина не множокъ, и то мукачовскаго кыслаго. Частѣе прохodies на здоровомъ повѣтріи.

Если увѣришь ся, что истинно къ воднячцѣ склонность ти есть, то можешь себѣ намочити въ водѣ яловець и то пити по обычаю мѣсто воды.

Впрочемъ не чини себѣ скрупулъ, по воздухѣ ходи часто и можешь горѣ значь на солнцѣ лечи, да ти загрѣтся утроба.

Цѣлую тя Братъ мой и остаюсь въ Пряшовѣ 10/23 люта 857.

Ab ADiacono Scepussii

Братъ и другъ Духновичъ.

Alexio Haletskovits Protohegumeno.

Списаний на піваркуші канцелярійного сірого паперу. АМЧГ.

6. Пряшів, 15. III. 1857.

Всечеснѣйшій Отче Протоигуменъ!

Обители Березнянської Общество къ Его Преосвященству Архі-ерею нашему подало прошеніе, молячи о помощи, чтобъ ему для поправленія церкви и монастыря нужный матеріалъ, не за гроши, но даромъ изъ части ц. Камеральной Администраціи выдался.

Его Преосвященство въ слѣдъ того то прошенія изволилъ изъ стороны своея такожде подати прошеніе до Его Высоко Превосходительства Г. Кардинала Примаса, моляще Его какъ всеобщаго Чиновъ Посѣщателя Апостольскаго о защитѣ и препосланіи до Высочайшаго Министерства. — Что самое увѣщенія ради помянутихъ молчицковъ извѣстно творится.

Святымъ молитвамъ врученъ остаюсь.

Въ Пряшовѣ 15-о марта 1857. искреннымъ братомъ Духновичъ.

Ab Archi Diacono Scepusii.

Venerabilis Ordinis S. Basilii Magni Protohegumenali Offo. Munkacs.

Листъ прийшов до Мукачева 20. III. 1857. Списаний на сторінці паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

7. Без зазначення місця й дати. Мабуть із місяця IV-го або V-го 1857 р.

Брате Черчел

Рекурсь для Березницькаго Игумена сѣмо '/. приключень, сей часъ отошли ему для переписи, щобъ скорѣ подался да потщится.

Его Преосвященство желаетъ, чтобъ ты во время пришествія Его Императорскаго Величества сѣмо пришолъ и привелъ съ собой Авксентія Тиболта съ выкрученными усами, да видитъ любопытно и Ея Имп. Величество Царица русскаго монаха. Преосвященный Архіерей желаетъ просто Тиболта. Отъ туду нужно тебѣ ити на Красный Бродъ, для устроенія новиціята, если возможно будетъ, то иду и я съ тобой и тогда Тиболтъ будетъ съ кочишомъ сѣдѣти на передѣ, — и то невелика для него выгода.

Ихъ Величества по програму имѣють тутъ быти 24-го мая, первіе внидутъ въ церковь ожиданы священствомъ. Для васъ обоихъ постараюся о ризы и нужное препитаніе; брашна будетъ и пити найдется еще съ Мукачовскаго да и Кузмяньскаго, а въ прочемъ и вода будетъ довольно для Тиболта, бо я слышалъ, что онъ уже отрекся вина.

Ожидая тя и васъ цѣлую тя и васъ всѣхъ остаясь Братомъ Духновичъ.

Alexio Haletskovits Protohegumeno.

Списаний на 2 сторінках піваркуша, канцелярійного паперу. АМЧГ.

8. Без зазначення місця і дати. Правдоподібно з місяця IV-го або V-го 1857 р.

Любезный Братъ І

Г. Иполитъ Терлецкій, человекъ ученый и искусный, благосклоненъ вступить въ с. Чинъ. Вы его обѣма рукама примите, онъ будетъ на великую пользу Закону и на славу, да и руководителемъ молодежи.

Братъ мой когда прійдешъ съ Тиболтомъ, можешь и Г. Терлецкаго присовокупити, будешь въ немъ имѣти забавнаго спутника,

мудрыми бесѣдами (ст. 2) его наслаждатисѧ, бо то есть драгоцѣнный челоувѣкъ, ученый и искусный; — вы можете на одной повозки трѣе прійти.

За квартиру я вамъ постаралсѧ, у моего кума секретарѧ вышаго Суда, на вышнемъ Гуштаку, тамъ можетъ и повозка ваша стоѧти. Прото когда придете, то постоите на вышнемъ Гуштаку, по ниже Подгаецкаго дома первый домикъ, у Г. Богача, секретарѧ, онъ васъ прійметъ учтиво, одна комната длѧ васъ готова и возъ на дворѣ или въ сѣняхъ стоѧти будетъ; — то прото я сдѣлалъ, бо у мене будетъ заквартированье царскихъ сопроводниковъ — (ст. 3) то просто нажени на вышнемъ Гуштаку, ниже Подгаецкаго иногда дома, въ первый домъ до Г. Oberlandes Gerichts Praesidial Секретарѧ Г. Богача. — Уже все справлено.

Г. Терлецкому дай одежду Чина, шлѧпу и каптуръ и рѧску, прибери его чесно.

Здрастуй Дух(нович).

Лист писаний на піваркуші паперу, зложений у кварт; без дати, правдоподібно з 1857 р., бо тоді (18 мая) Іпполіт Терлецький, що в Чині назвався Володимиром, одержав на Чернечій Горі василіянську рясу. АМЧГ.

9. Пряшів, 7/19. V. 1857.

Брате Черче!

Видомо уже тебѣ, что Ихъ Величества Царь и Царица токмо въ мѣсяцѣ Іуліи до Пряшова прибудуть. — Я посовѣтовалъ съ Его Преосвященствомъ о томъ дѣлѣ, о чемъ рѣшено, чтобъ ты прежде пришествія Ихъ Величествъ предпріялъ посѣщеніе монастырей и построилъ нужное для юнаковъ въ Краснобродской обители обиталище, по сему же на возвратномъ пути прибылъ сюда до Пряшова.

Отца Терлецкаго почитайте якъ совершенное сокровище Закона и о немъ учини Его Преосвященству письменное увѣщаніе.

Цѣлую Васъ всѣхъ и Отца Терлецкаго и пребываю Въ Пряшовѣ 7/19 травня 1857. Вашимъ Другомъ и братомъ Духновичъ.

Ab ArchiDiacono Scepusiensi Alexio Haletskovits Protohegumeno.

Списаний на сторінці піваркуша, канцелярійного паперу. АМЧГ.

10. Пряшів, 12/24. VII. 1857.

Любезный Браты!

Его Императорское Величество по объявленному программѣ до Пряшова прибудетъ 26-го августа по латиньскому мѣсяцослову. Я уповаю, что Ты съ Отцомъ Владимиромъ и Авксентіемъ прибудешь сюда, ожидаю Тя страстно и любезно.

И доселѣ цѣлую Тя и Васъ, остаясь въ Пряшовѣ 12/24 Липця 1857.

братъ Духновичъ.

Ab ArchiDiacono Scepusii

Alexio Haletskovits Protohegumeno.

Списаний на піваркуші паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

11. Пряшів, 24. I. (5. II.) 1858.

Ваша Всечесность!

Хлопецъ 15 лѣтний Константинъ Микуличъ, Гуменянскаго иногда приходника сынъ, нынѣ вторую Грамматику учившійся жаеаетъ Иночества. Юношу я испыталъ, да и его естественныя духовныя силы внимавъ, примѣтилъ въ немъ слинокровный, паче же меланхолично флегматическій темпераментъ, юноша честный, письмо хорошее имѣетъ, и въ нѣмецкомъ языкѣ по возрасту своему довольно упражненъ, словомъ на законическую жизнь и службу удобнымъ мнѣ показался.

Сего ради я молю о немъ Вашу Всечесность, моля и о томъ, чтобъ мнѣ, если онъ принятися можетъ, отписати, и его упевнити изволили. На случай, когда онъ Вашею Всечесностію пріймется, я его по С. Воскресеніи отошлю сей часъ въ монастырь.

Цѣлую Васъ и всю Братію остаясь

Пряшовъ $\frac{24 \text{ сѣчня}}{5 \text{ лютия}}$ 858.

братъ покорный
Александръ Духнович

Списано на сторінці паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

12. Пряшів, 5/17. II. 1858.

Ваша Всечесность!

Въ монастыряхъ нашей Епархіи существующіи Иноки Кралицкій и Сафранковичъ монастырямъ своимъ мало что пользуют прото, бо они не суть въ санѣ священства. Я пекійся о с. Чинѣ поговорилъ съ Преосвященнымъ Архіереемъ о рукоположеніи тѣхъ и Его Преосвященство Архіерей соизволилъ на ихъ посвященіе, а то въ 4. недѣлю с. čtyридесятницы. Сего ради, чтобъ Иноки тѣ могли с. Чину, особенно же монастырямъ своимъ на помощь быти, если нѣкаго пренятствія имъ нѣтъ со стороны Верхности Законнической, представленными быти могутъ. Испытъ тутъ сложать и въ краткомъ времени будутъ рукоположены. Одно нужно къ сему, чтобъ Ваша Всечесность о томъ Преосвященнаго Архіерея испросити и молити что скорѣе изволили. Я что могу братьямъ помогати непремедлю.

Врученъ милости и с. молитвамъ съ лобзаніемъ братскимъ остаюсь Въ Пряшовѣ 5/17 люта 1858 — покорный собратъ Духновичъ.

Ab Archi Diacono Cathedrali Eperiessenensi
Alexio Haletskovits Protohegumeno.

Списаний на 2 сторінках піваркуша, канцелярійного паперу. АМЧГ.

13. Без зазначення місця, дати й адресата. Мабуть із місяця III-го 1858 р.

Любезнѣйшій Братъ!

Человѣкъ размышляетъ, Богъ располагаетъ! Жалостная то мнѣ вѣсть, что отецъ Владимиръ не владалъ собою и не отвѣтовалъ великому званію своему, да и нашему упованію, — но что дѣлать?

всякъ идетъ по своему званію и кто привыкъ свѣтомъ волочитися, тому уныло въ монастырѣ сѣдѣти.

Радуюся, что братъ Евдокій-Евсевій уже облеченъ, я надѣюсь, что онъ по своему званію избранъ; но если мнѣ лъзя совѣтовати: то сдѣлайте съ него поваря, — онъ нравовъ похвалныхъ хлопецъ и будетъ на службу поваря удобный, бо иначе будетъ желати священства, на что онъ слабъ; — но Богъ видаеть, какъ просвѣтитсѣ его умъ.

Законы С. Чина Его Еминенціею Примасомъ одобренны и подтвержденны нынѣ переводятся на русское, чтобъ всякъ братъ имѣлъ въ своей келліи одинъ оттискъ, да и всегда при себѣ носилъ; той переводъ долженъ печатанымъ быти, а сиче хотя въ 300-400. оттисковъ, то будетъ выносити до 150 золотыхъ ср. а половину нужно будетъ передомъ заплатити, другую же половину по окончаніи дѣла. Я какъ то членъ С. Чина переводъ принимаю на себе, но издержки печатни долженъ С. Чинъ понести и прото прошу (ст. 2) хотя половину грошей сюда прислати, чтобъ сей часъ до печатни послатися могло дѣлце. Оно будетъ въ такомъ форматѣ, какъ тутъ приложенное дѣло, которое тебѣ сердечно посилаю и которое до селѣ стоитъ уже 185. золотыхъ ср.

Цѣлую Тя и всѣхъ братьей и извѣщаю, что самъ Преосвященный Архіерей публиковати будетъ Законы въ нѣкоторомъ монастырѣ, по повелѣнію Его Еминенціи Г. Примаса и для того нужно есть, чтобъ дѣло до мѣсяца мая печатано было.

Здраствуйте и помолитесь

о братѣ

Духновичѣ.

Лист писаний на 2 сторінкахъ звичайного аркуша паперу, безъ дати і адреси. АМЧГ.

14. Пряшів, 25. III. (6. IV.) 1858.

Ваша Всечесность!

Законы и Уставы с. Чина на русскомъ языкѣ по повелѣнію Его Преосвященства Апостолскаго Визитатора печатаны, уже со всѣмъ готовыи суть, съ коихъ по повелѣнію Тогожде Его Преосвященства 105 оттисковъ переплетаются здѣсь, прочіи же 300 оттиски in cruda переполшлются до Мукачева для своевременнаго употребленія ради соблюденія въ библиотекѣ.

Вашею Всечесностію послано мнѣ на счетъ печатни 100 фр. серебр. но по здѣш. приключеннымъ счетамъ я еще выше той суммы выдалъ 76 f. 37 кр. серебра, и тую сумму прошу мнѣ перепослать, понеже я токмо заимствовалъ денегъ, не имѣя власныхъ грошей.

Преосвященный Архіерей с. Чинъ посѣтитъ желающъ, предпринялъ на праздникъ Сошествія с. Духа въ Монастырѣ Краснобродскомъ празновать и торжественно служить, чтобъ тѣмъ какъ проходящихъ на отпустъ подтвердить, такъ и славу Монастыря тогоже вознести. — О будущемъ путешествіи, т. е. чрезъ Березное ли, или

чрезъ Мигальовцы воспріймется, не за долго увѣдомиться Ваша Всечестность.

До сегоже времени любви и склонностямъ Вашимъ преданъ, со совершенною преданностію вписываюсь.

Въ Пряшевѣ 25 Березня 858
цвѣтня

Всечестности Вашей искреннымъ братомъ А. Духновичъ.

Ab Archi Diacono Cathedrali. — Venerabilis Ordinis S. Basilii M. Proto-Hegumeni Officio. Ex offio. Munkacs.

Дописка о. А. Галечковича: ex 15 Apr. 76 f. 37 xr. transmissi.

Списаний на 2 стор. паперу, канцелярійного формату, запечатаний темно-зеленим ляком. АМЧГ. Згаданий у листі залучник-рахунок подається як слідує:

Счеты о изданной въ Львовской Печатнѣ Книги Законовъ Чина с. Василія Вел. въ Мукачевѣ.

Число тек.		ф.	кр.
		сребромъ	
1.	За перепосланіе Рукописи до Львова, по доказанію № 1.		38
2.	За обвязку и экспедицію слугамъ почтовымъ подарено		25
3.	Послалось впередъ на бумагу (документъ (1) стра- тился)	50	
4.	По окончаніи печатанія выплачено по докумен- тѣ № 2.	93	
5.	По силѣ тогоже документа № 2. за почту пла- чено 17 кр. а слугѣ почтовому 6 кр. раз.		23
6.	Привозъ изъ Львова до Пряшова почтою пла- чено разомъ по № 3.	16	44
7.	За переплетъ 105 оттисковъ по 9 крайц. пере- плетчику Росенфелду плачено	15	15
8.	Хлопцамъ принесшимъ отъ переплетчика книги дискреція		12

разомъ плачено 176·37

Перенесенная сторона 176 fr. 37 кр.

На счетъ тоя суммы получилъ отъ Всечестнѣйшаго Отца Прото- игумена 100 фр.

Остается еще неплачено 76 ф. 37 кр.

Эперіесь 25 Березня 858
6 Цвѣтня

Духновичъ.

Списано на 2 сторінках паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

Staupigianische
Instituts-Druckerei
in Lemberg
unter der Leitung des
Michael Dzikowski.

NOTA

Drukarnia
Instytutu Staupigiankiego
we Lwowie
pod zarządem
Michała Dzikowskiego.

400 екземпл.: Правила чина св. Василя Великаго во Угорщинѣ.

За аркушъ оденъ: Наборщикъ 4 злр. 30 кр. т. к.

Друкаръ 1 » 30 »

Регіе 3 » — »

Бумага 4 » 36 »

Разомъ 13 злр. 36 кр. т. к.

За 10 аркушовъ по 13 злр. 36 кр. т. к. злр. 136

За 1/4 аркуша » 5·54

Сумма зр. 141·54

За опакowanie » 1—

142·54 х.

Львовъ 20/3 858.

М. Дзѣковскій.

Списано на друкованім формулярі 23 1/2 X 17 1/2 см. АМЧГ.

15. Пряшів, 6/18. IV. 1858.

Ваша Всечесность!

Присланныи гроши 76 ф. 37 кр. я принялъ, о коихъ думаю уже и упокоилъ Вашу Всечесность. Не за долго пошлю почтовымъ возомъ книги.

Мнѣ видится то удобнымъ, если Ваша Всечесность на день 29-го мая по римск. календ. у Середньому порядку сдѣлаеть о перевозныхъ лошади, или лучше монастырскихъ пришлетъ, бо въ Середньому много должно бы ждати, гдѣ мало коней есть.

Прійдеть ли Ваша Всечесность на Сошествіе С. Духа до Красноброда, или нѣтъ? то прошу мнѣ отписать.

Здравствуйте и помните, Пряшовъ 6/18 цвѣтня 1858. брата Духновича.

На долі ішим почерком: Ab Archidiacono Scepusiensi

Alexio Haletskovits Protohegumeno.

Списано на сторінці піваркушевого паперу. АМЧГ.

16. Пряшів, 12. IV. 1858.

Religiosissime Pater Protohegumenel

Illustrissimus D. Praesul Eperjessiensis, qua Subdelegatus Sacri Ordinis S. Basilii M. Visitator Apostolicus, pro coronando suo Apostolico opere in Monasterium Munkacsienne ita adesse constituit, ut die 29-a mensis Maji anni currentis Unghvarino Munkacsinum pertingat. Adventus Suae Illustritatis non erit solemnis, ideo, (dempto eo, quod pulsus campanarum Monasterialium, ubi e via commerciali digressus fit versus

Oroszvég, instituendus sit), nulla erit Processio, Religiosi vero tantum Manthiis induti in area praestolabuntur, et in cubili assalutabunt Suam Illustritatem. — Die 30-ma Maji Sua Illustritas solemniter pontificabit, concelebraturis utique Venerandis Patribus. — Diebus 31-ma Maji item 1-a et 2-da Junii celebrabitur officiositas Visitationis Apostolicae, seu fiet publicatio (ср. 2) Statutorum Ordinis, per Suam Eminentiam D. Cardinalem ac Metropolitam, qua Generalem Apostolicum Visitatorem confirmatorum ac die 3. Junii Sua Illustritas desideraret adesse Munkacsini in Processione Theophorica, ad quam utique cuncti Religiosi Patres, in ornatu sacro comparere tenebuntur, super qua Intentione Suae Illustritatis Rmus D. Praepositus et Parochus condecenter edocendus erit. — His igitur praemissis Venerabilis Paternitas Vestra disponere dignetur, ut pro publicationis termino omnes cunctorum Monasteriorum Superiores in diem 29 Maji Munkacsini adsint. Quia vero post Statutorum publicationem negotium consultationum instituetur, ideo, praevis si quid proponendum foret, praenotetur, seu omnia et cuncta praeparanda, rite praeparentur. — Et id notificandum habeo Paternitati Vestrae, quod Sua Illustritas in Festo Pentecosten in Monasterio Krasznobrodensi solemniter pontificatura et Indulgentiis (ср. 3) adfutura sit, qua occasione tam Monasterium visitabit, quam et locum pro Novitiatu revidebit. An vero ex Krasznobrod Munkacsinum versus per Bereznam iter susceptura sit, adhuc non constat, id enim pendeat ab informatione Rmi D. VADiaconi Nosztoviczensis, de practicabilitate viarum per Klenovam et Ublyam relaturi, mihi tamen videtur et illud successurum. — Ecquidem non est per absolutum necesse, neque Sua Illustritas mihi memoravit, ut Paternitas Vestra in Krasznobrod adsit; meo tamen videre conveniret, ut adsit, secus aliis quoque annis passim Protohegumeni illa occasione solebant eorsum venire pro visita, et sic via per Bereznem nefors susci-peretur, fieretque quam gratissima peregrinatio, illud tamen ita tantum, si et circumstantiae admitterent, et sola Paternitas Vestra cuperet.

Ceterum cum fraterno osculo persevero Eperjes die 12. Aprilis 1858 Paternitatis Vestrae obsequentissimus servus et confrater Alexander Duchnovics Archidiaconus Cathedr.

Списано на 3 сторінках паперу, канцелярського формату. Папір зшитий синьо-чорною ниткою. Адресований до Протоігуменату. АМЧГ.

Extractum Protocolli Definitiorialis, Sessionis dd-o 2-dae Junii 1858 in Monasterio Munkacsiensi, sub Praesidio Illmi ac Rmi D. Episcopi Eperjessiensis Josephi Gaganecz, qua subdelegati Ordinis Visitatoris celebratae.

2. Relate ad completionem individuorum in quantum necessitas et status recti ordinis exposcit, decusum est:

Ut Pater Vladimirus, post decursum octo dierum S. Professionem positurus, intermaliter, eousque videlicet, donec Novitiatus in Krasznobrod, quo idem in qualitate Moderatoris applicandus erit, institutus fuerit, ad Monasterium Kis-Bereznense; — prout et in quantum idem Monasterium, actu sub aedificatione positum, individuis junioribus

praesertim indigeret; eapropter Pater Victor Kali cooperator hucusque Munkacsiensis Parochiae ad p(rae) fatum Monasterium in qualitate coadjutoris Hegumeni in oeconomicis disponatur.

Quia vero in Monasterio Bukoczensi duo tantum existunt individua, eorsum Pater Isidorus Szidorovics in qualitate choralistae et spiritualis transferendus.

Pater denique Julianus Popovics a vicariali monasterii Kis-Bereznensis munere amotus et pro transgressionibus suis, excessibusque publicam monitionem canonicam accipiendo, pro choralista ad Monasterium Miszticzenze disponatur.

Sig. ut supra per Alexandrum Duchnovics, Archi Diaconum cathedralem et Visitationalem Secretarium.

Списано на 2 сторінках аркуша паперу, канцелярського формату, рукою Ал. Духновича. АМЧГ.

17. Visnyó, 7. VI. 1858.

Admodum Reverende Pater Protohegumene!

Pater Victor Kály capitulariter quidem dispositus est ad Monasterium Kis Bereznense; quia vero is stationem suam, usquedum ab ea canonicè dispensatus fuerit, cooperaturalem deserere nequit, ideo necessum est, ut Paternitas Vestra idipsum Illmo Ordinariatui insinuet idque ocijus, ut dictus Pater ad destinationem suam, propter necessitatem edificationis celerius ire valeat. Eadem insinuatione attingere poterit, adesse praesto Individuum Munkacsini (Illiczkijum), quod cooperaturalem ejatam stationem eotum apprehendere poterit.

Quod ipsum jussu Suae Illustritatis Paternitati Vestrae perferendo, piis precibus commendatus maneo.

Visnyó die 7-ma Junii 1858.

Frater addictissimus A. Duchnovics.

Ad mandatum Ep̃i Eperiesinensis Adiaconus Scepusiensis Alexio Haletskovits, Protohegumeno.

Списаний на піваркуші. АМЧГ.

18. Пряшів, 8/20. I. 1859.

Всечестнѣйшій Отче Протоигуменъ!

Юноша именемъ Поповичъ родомъ съ Пряшова жаеаетъ ступити въ с. Чинъ; и по прошенію его отца Преосвященный Архіерей его въ намѣреніи этомъ такъ вручаеетъ, если со стороны с. Закона ему что не препятствуетъ. Желатель самъ покажетъ свои свидѣтельства и способность лично.

Съ почтеніемъ остаюсь

Въ Пряшовѣ 8/20 сѣчня 1859

братомъ и другомъ

А. Духнович.

Лист адресований до Протоігуменату. Списаний на сторінці піваркушевого паперу, канцелярського формату. Долучена теж просьба аспірантового батька.

19. Пряміє, 1/13. VI. 1859.**Фундаційний акт.**

О имени Господнемъ.

Наставленіе и наука есть начало Премудрости великаго онаго Дара Господня; сейже пособія суть дѣла мудрствующихъ назначенная въ Письменахъ составляющихъ Книги; чтенія ради и упражненія духовнаго. — Никто не родился просвѣщеннымъ и благоразумнымъ, но всякъ пріялъ отъ наставленія и отъ ученія способность свою и разума ясность упражненіемъ изъощренную.

Книги суть таже и письмена пособіемъ и помощію просвѣщенія, которое отличаетъ смертнаго челоуѣка отъ иныхъ животныхъ. »Свѣтла и неувядаема есть Премудрость, говоритъ Соломонъ въ книгѣ Премудростей (ст. 2) главѣ 6. ст: 12. и удобно видится отъ любящихъ ю, и обрящется отъ ищущихъ ю«.

И понеже Премудрость приуготовляется пособіями и наставленіями искусныхъ и трудолюбивыхъ мужей, аки духъ свой въ мнѣніяхъ наслѣдникомъ своимъ предавшихъ, сего ради для полезнаго средствія Вамъ Всечестнѣйшіи Братья сердечною щедротою отдаю одну часть моей власной Библіотеки, мною трудами и високою цѣною набденныя для полезнаго употребленія духовнаго, желая отъ Васъ слѣдующія условія:

1. Чтوبъ сокровище тое тщательно Вами сохраненно было въ Монастырѣ Краснобродскомъ, гдѣ Вашъ Новиціятъ, или мѣсто искушенія опредѣлено.

(ст. 3). 2. Чтобъ книги мною для Библіотеки монастырской подаренныя введены были во особитый Списокъ или каталогъ, да и числами точно по предметамъ позначилися.

3. Дабы для храненія того сокровища поставленъ былъ одинъ совѣстный Библіотекаръ или книгохранитель, кой по Правиламъ С. Чина отдѣла I. главы XVI. долженъ будетъ наблюдать и рядити книгами по законнымъ предписаніямъ. — Таковымъ Библіотекаремъ быти можетъ Всч. Отецъ Магистеръ или Наставникъ Новаковъ, котораго должностію есть подчиненнымъ себѣ новакамъ удобныя для чтенія выдавати книги по ихъ естественнымъ склонностямъ и добротствамъ ихъ.

(ст. 4) 4. Примѣтивъ и то: чтобъ Библіотека она не была самымъ мертвымъ сокровищемъ, но дабы каждому просвѣщенія и чтенія любящему явно отверста была, желаю и распоряжаю, да она не будетъ исключно для монастырскихъ токмо обывателей, но да будетъ всеобщая и публичная для каждого учиться желающаго, но да изъ ней всякому просящему священнику или міряну выдаются книги чтенія и употребленія ради по Реверсалу. И прото:

5. Книгохранитель съ точною готовостію выдавъ просящему для употребленія, но не на долшое, какъ на тримѣсячное время книгу, Реверсалъ немедленно да испроситъ и той точно сохранить, а по реченному времени да (ст. 5) истязаетъ книгу отъ принявшаго хотя и законнымъ путемъ, пекійся, чтобъ ни одна буквица не погибла, но осталось все въ совершенной цѣлости своей.

6. И не довѣтъ токмо мною отданныя книги сохранять, но одолжается какъ Всечестный Монастырь во обще, такъ и особито всѣлежащій къ святому Чину о умноженіи новыхъ книгъ поставитися, ибо то есть одно человѣка, найпачеже инока утѣшеніе и сокровище, сирѣчь разумное духовное упражненіе, какъ говоритъ и Премудрый въ Притчахъ: »Аще послушаетъ Премудрости твое ухо и приложиши сердце твое къ разуму, тогда уразумѣши страхъ Господень и познаніе (ст. 6) Божіе обрящеши«.

Се любезнѣйшіи Братья! охотно отдаю Вамъ въ духовную пользу все имѣніе мое, все мое довременное сокровище, желая Вамъ счастливаго успѣха. — Просвѣщайте сами себе, да и иныхъ просвѣщати возможете, я возрадуюся духомъ о Вашихъ богатыхъ успѣхахъ и то все будетъ моимъ мздовоздаяніемъ съ великою лихвою, если Вы намѣренное мною получите наставленіе.

О Господи призри и посѣти виноградъ, егоже насади Десница Твоя. Аминь.

(ст. 7) Естьлиже Вамъ любезныи Братья угодно будетъ и мнѣ возблагодарити, то мнѣ довольною наградою мнится, естьли помните о мнѣ грѣшномъ во общихъ молитвахъ Вашихъ и Библіотечку тую назвати изволите Духновичевою Библіотекою и всякъ пользуйся оною пожелаетъ мнѣ блаженный покой и вѣчную память.

Дано въ Пряшовѣ дня $\frac{1}{13}$ червня 1859 года.

L. S. Александръ Духновичъ
Собора Крылошанъ Пряшовскаго каноникъ, Архі
Діаконъ катедральный и Чина с. Василія Великаго Собратъ.

Сторони: 8, 9, 10, 11 незаписані. На ст. 12 записка: Основаніе Библіотеки Краснобродско-Монастырской — Александромъ Духновичемъ. 1859. Цей акт даровизни списаний на синавім папері, канцелярійного формату, власноручно Ал. Духновичем. Печать з ляку: на жовтім полі синій чотирикутник, але букви невіразно витиснені. АМЧГ.

20. Пряшів, 3/15. VII. 1859.

Любезный Другъ!

Я намѣряю прогулки ради сей осени идти въ Мукачевскій Монастырь такъ, чтобъ 25го Августа уже тамъ быти, приймете ли мя тамъ, несомнѣваюся; но на всякъ случай я прійду и загощу у Васъ двѣ седмицы, разумѣтся, что не на одномъ мѣстѣ какъ новиціоусъ, но поспуюся и по близкихъ пріятеляхъ; разумѣтся и то, что прогулка тая будетъ всегда въ товариществѣ Всечестнѣйшаго Отца Протоигумена.

Архіерей вспомнулъ, что уже сего года должно было бы капитулъ или соборъ держати въ Краснобродѣ; — будетъ ли тое сего года, то зависить отъ васъ, однакоже, если такъ, то нужно былобы ознаямити желаніе и время. Мнѣ здается, что соборъ въ мѣсяцѣ Сентябрѣ отбывается, и тогда съ Мукачова просто ишолъ бы и я съ Вами на соборъ. Ты братъ мой или мнѣ, или Архіерею то извѣсти, чтобъ знати, чего держатися въ этомъ дѣлѣ.

(стор. 2) Братъ мой! Я впередъ радуюся, якъ то мнѣ любезна будетъ съ вами перевести хотя краткое время и спочити отъ ро-

боти, тай проходжати ся по виноградахъ и лѣсику монастырскомъ;
— да загошу и до Бобовищъ и къ друзямъ по близку.

Отпиши мнѣ скорѣй о всемъ и до толѣ здравствуй съ Богомъ.
— Цѣлую тя и васъ, оставясь въ Пряшовѣ 3/15 Липця 1859. Другъ
Духновичъ.

Лист адресований до Протоігуменату, а списаний на 2 сторінках паперу,
канцелярійного формату. АМЧГ.

21. Пряшів, 7. IX. 1859.

Religiosissime Pater ProtoHegumenel

Juvenes: Petrus Kontraniewicz et Leo Korczynski ex ordine S. Basilii M. Provinciae Galicianae propterea egressi, quod in defectu requisitorum ibidem studiorum, scopum suum relate ad assequendum S. Presbyteratus ordinem assequi non valeant, semet hic loci apud Illmum Dominum Praesulem insinuarunt, orando, quatenus votorum suorum compotes redderentur.

Sua Illustritas D. Praesul visis eorundem juvenum testimoniis, auditisque eorum votis, ac examinata constante voluntate, eosdem cum commendatione ad Religiosissimam Paternitatem Vestram reinviat, exprimendo, ut iidem, nisi quid obstaculo illis foret, ad sacrum Ordinem recipi valeant. Cum etenim Ordo noster in Hungaria nullam habeat actu succrescentiam (in Novitiatu hic et nunc ne uno quidem existente) facile evenire poterit, ut ipse Ordo, aut aliqua adminus Monasteria, e defectu individuorum cassentur, quod et facile evenire poterit, cum Ordo hic actu in Congregationem coalere nequeat, ad quod de lege 10 individua in uno requiruntur coenobio.

(ср. 2) Censet insuper Sua Illustritas, ut posteaquam cum requisitis scientiis juvenes ad Ordinem venire renuant, Religiosorum vero ad chorum et officia Divina peragenda necessitas sit; tales in hoc rerum situ recipiantur, quales se offerunt, dummodo spes adsit, eos bonos Religiosos futuros, ideo memoratos juvenes, velut disciplinae Religiosae jam gnaros, si utiles futuros Religiosissimae Paternitati Vestrae ita commendare non dubitat, ut si iidem in Ordinem recepti fuerint, quamvis Novitiatum jam absolverint, attamen pro proba, ad unius anni Novitiatum ad Monasterium Krasznobrodense disponantur. Una vero

Cupit Eadem Sua Illustritas, ut actu in Ordine existentes juvenes, licet hinc inde in Monasteriis Novitiatum absolvisse dicantur, non obstante eo, ad Monasterium Krasznobrodense, pro sui perfectione, adhuc invientur, ubi in disciplina religiosa et praescriptis studiis instituantur, et ad ordinem sedulo praeparentur, ne tantummodo materiales, sed veri efficiantur religiosi, spiritumque imbibant religioso cultui accommodum.

Neque secus proficiet modernis in adjunctis venerabilis Ordo, nisi juvenes a teneris sibi praeparaverit, uti (ср. 3) id faciunt Patres Mechitaristae Viennae pueros videlicet sibi educando, et a teneris instituendo. — Sic factum est actu apud PP. Franciscanos, qui susceperunt juvenes e 4ta classe, privatim instituendos et educandos.

Haec Sua praevenerata Illustritas Paternitati Vestrae enixe svadet et commendat, mihi que imponere dignata est, ut voluntatis Suae sim interpretes.

Sed et ego non secus censeo, qui pro venerabilis Ordinis existentia et efflorescentia ex animo addeo, cuperemque, ut Ordo hic omnimode proficiat, et non Julianos, sed veros possideat Religiosos. — Ego praeallatos juvenes personaliter novi in Galicia, tempore visitationis Apostolicae, et hi eorum reipsa commendati fuere, sed ibidem ad Ordines sacros admitti nequeunt, quia 6ta gymnasialem non absolverunt classem, et ideo horsum anhelarunt recipi, non quidem Doctores futuri, sed boni religiosi. Linguae germanicae sunt gnari, qualibus nobis actu opus est, unus jam in Laurow fuit Professor, habet praxim, et credo externum quoque eum commendat, quia tantum Monachus esse desiderat; dignetur ergo charissime confrater eos recipere, ut sicut hos, ita et alios juvenes pro Novitiatu mittere, (ст. 4) ut fiant pro bono ordinis,... non tantum fruges consumere nati. — Fuerunt praeallati juvenes etiam in Krasznobrod, et Pater Wladimirus eos commendat.

Ceterum Sua Illustritas D. Praesul desiderat una, ut super his Eidem relationem facere dignetur paullo post, quod et spero religiosissimam Paternitatem Vestram ex animo praestitutam.

Ceterum sacris precibus commendatus, cum fraterno osculo, et cultu religioso persevero, Eperjesini die 7ma Septembr. 1859. humillimus servus et confrater Alexander Duchnovich, confrater S. Ordinis.

Списано на 4^{ох} сторінках паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

22. Без зазначення місця і дати. Мабуть із м. IX.-XII. 1859.

Любезный Братъ!

Се ъ. приключаю листъ всеч: Отца Владимира, кой желаетъ тѣхъ юношей себѣ въ новиціатъ.

Я искренно вручаю ихъ, они будутъ истинно лучшими монахами, нежели многи наши.

Если возможно, пошли и Евсевія до Красного Броду, чтобъ обучился мало у Терлецкого.

Якъ тамъ сбылося посвященіе церкви, прошу напиши мнѣ, кто тамъ былъ и что дѣлалося?

Епіскопъ нашъ послалъ тамъ двухъ юношей, ци пришли они тамъ или нѣтъ, просится.

Цѣлую тя и остаюсь

Якое у васъ ожидается винобраны?

братомъ Духновичъ

Лист писаний на одній стороні паперу, канцелярійного формату. На другій половинці адреса: Отъ соворнаго Архї Дякона. Его Высокопреподобію Всечеснѣйшому Отцу Алексію Галечковичу Чина с. Василія В. Прото Игумену въ Мукачевѣ. Чиновно. — Запечатаний червоним ляком. АМЧГ.

23. Пряшів, 11/23. IV. 1860.

Любезный Другъ!

Письмо твое отъ 17го марта т. г. мнѣ посланное, я токмо сими днями сообщилъ Его Преосвященству. Жалѣетъ Архіерей о смерти Артемїя, а медленность Отца Венѣamina, по истыхъ причинахъ одобряетъ, вручая разомъ, чтобы реченый Отецъ Венѣaminъ съ Его

Высоко Превосходительствомъ Г. Нунціемъ дѣло сообщилъ лично, или письменно, что еще лучше будетъ, и такъ въ замѣшательствѣ дождѣлся истиннаго рѣшенія.

Что касается же собора вашего, то Архіерей, держася законовъ Правиль, именно о созваніи собора §¹ 18го просто объявляетъ, что нынѣшній соборъ въ Краснобродскомъ монастырѣ созванію долженъ, во преки предъобъявляетъ, что если гдѣ индѣ соборъ той созванъ будетъ, такого дѣйствіе и рѣшеніе не узнаетъ, и отнеса дѣло къ Метрополитѣ, соборъ незаконнымъ, и ничтожнымъ сдѣлать принужденъ будетъ. И ради того почтенный Архіерей Всечестности Вашей вручаетъ, чтобы (ст. 2) соборъ по смыслу Правила благо- временно объявленъ и въ Краснобродскій Монастырь назначенъ былъ.

Я съ повелѣнія Его Преосвященства о томъ увѣдомить Вашу Всечестность одолженъ, надѣюся васъ въ Пряшовѣ еще почтить и мое чистосердіе Вамъ лично показать.

Вручаясь милости и с. молитвамъ остаюсь Въ Пряшовѣ ¹¹/₂₃ цвѣт-
ня 1860 искреннымъ другомъ А. Духновичъ.

Адреса: Venerabili Ordinis S. Basilli Magni Proto Hegumeni Officio.
Munkács.

Списано на двох сторінках паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

24. Пряшів, 17/29. VII. 1860.

Любезный Братъ!

Г. Крейтъ прибудетъ въ Мукачевъ въ среду вечеромъ, т. е. 1го Августа, на день с. Іліи Пророка; его повозка повернетъ порожня. — Я вздумалъ, чтобъ можно отъ туда привести Мукачевского вина нѣсколько бочечки; — прото, если вамъ избываетъ вина, прошу пошли мнѣ только, колько фурманъ взяти можетъ; я цѣну сей часъ отошлю на вашъ счетъ до Красного Брода, на Новиціатъ, или если тебѣ такъ угодно до Мукачева, токмо отпиши цѣну. Братъ мой! Я не хочу, и не желаю даромъ, я хочу заплатить, и то по такой цѣнѣ, по какой иному продается, и сей часъ отдамъ гроши. Фурманъ 2го Августа придетъ въ монастырь, до сихъ поръ приготовите вино, чтобъ сей часъ на возъ брати могъ. — Цѣлуетъ тя, и васъ Пряшевѣ ¹⁷/₂₉ Юлѣя 1860 — Другъ: Духновичъ. NB. Вино стягнутое, если есть, бо дрожды возити не пригодно было бы.

Списаний на сторінці паперу. АМЧГ.

25. Пряшів, 18/30. VIII. 1860.

Всечестнѣйшій Отецъ Прото Игуменъ!

Благочестивый молодецъ, нынѣ финансовый стражникъ Михаилъ Чисарикъ, Ивана Чисарика приходника бывшего Русско-Кобыль-
ницкого сынъ, приходитъ ко мнѣ, чтобъ ему въ ступленіе въ с. Чинь пособствовать и его милостямъ вашимъ вручать.

Я правильно испытавъ доброе молодца намѣреніе, осмотривъ

его здѣ ./. приключенные свидѣтельства, такожде познавъ лично его усопшаго отца, — и братьевъ его, одного въ Червеномъ Кляшторѣ епископскихъ добръ Инспектора, и другого, военного врача, посовѣтовавъ такожде съ уйкомъ его Г. Рубіемъ ц. к. вышняго Суда первымъ секретарьомъ, къ тому тѣлодвиженію и фисіогномію его на око взявъ, увѣрился о томъ, что молодець этотъ истинное имѣть къ святому Чину званіе, и протомъ радостно воспріялъ и обезпечилъ его о будущемъ его принятіи.

(ст. 2) Молодецъ родился въ Галичинѣ, но отецъ его исходитъ изъ Угорщины, изъ села Андреіовы, такожде и вся родина его есть здѣсь у Угорщинѣ, есть високого зроста, и лица честного, благочестиваго, смиреннаго; онъ учился въ Львовѣ, докончилъ четыре классы нормальныя и три грамматикальныя, говоритъ и пишетъ очень хорошо по нѣмецки, по польски и по русски, и есть образованный молодець, читалъ больше книгъ, — по смерти отца, сироманъ долженъ былъ оставити школу, и искати себѣ хлѣба у финансовъ, куда никогда не имѣлъ намѣренія, но нужда притисла его тамо; — онъ полный званіемъ къ священнодѣйствію, и по моему испытанію до с. Чина способнымъ кажется; протомъ я осмѣлился его обнадежилъ и обезпечилъ.

Нужно будетъ ему изъ нынѣшняго стану выступити, и то тогда токмо сдѣлати ему я посовѣтовалъ, когда правильно принять будетъ честнѣйшимъ Рѣшительствомъ; протомъ прошу усердно ваше Высокопреподобіе, (ст. 3) Всечестнѣйшее Рѣшительство, сдѣлайте милость въ принятіи жаждущаго спасенія молодца, кой честный будетъ въ Законѣ, и полезный, якоже въ нѣмецкой литературѣ совершенный, богобойный, и по свидѣтельствамъ исправный юноша, да и рѣшительнымъ письмомъ о принятіи его меня увѣдомити, чтобъ етимъ письмомъ отпустку себѣ просити могъ.

Если молодець той принять будетъ на мою совѣсть, то еще и о томъ прошу рѣшенія: гдѣ его послати мнѣ нужно будетъ — въ Мукачевѣ ли, или просто въ Красный Бродъ? Я думаю, что отъ правилъ можно бы отступить, и его въ новиціатъ отправить; впрочемъ зависить все отъ Всечестнѣйшаго Рѣшительства.

Вручаясь Милостямъ и молитвамъ святымъ, съ почтеніемъ остаюсь Въ Пряшовѣ ¹⁸/₃₀ септя 1860 искреннымъ другомъ А. Духновичъ.

Списаний на 3 сторінках паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

26. Пряшів, 11/23. X. 1860.

Ваше Високопреподобіе, Всечестнѣйшій Отецъ ПротоИгуменъ Михаилъ Чисарикъ такъ сердечно, и горливо желающій с. Чина, на несчастіе заболѣлъ на гостецъ — artridis vaga — и для сего не совѣтно его отослать въ Монастырь, пока онъ не вылѣчится. — Онъ вчера былъ у меня, уже и фурмана нанялъ себѣ, и жаждою ожидалъ времени чтобъ цѣли своей соотвѣтно отъѣхалъ въ Красный Бродъ; — но бѣда, несчастіе! въ службѣ переохолодился, и теперъ терпитъ ужасно, и въ такомъ случаѣ онъ долженъ лѣчиться въ Чер-

веномъ Клашторѣ; — онъ желаетъ вступить въ с. Чинъ, но я самъ не радѣю въ такомъ состоянїи ему идти, токмо на хлопоту монахамъ.

То внеся до вѣдомости съ почтенїемъ остаюсь. Въ Пряшовѣ 11 октября 1860. — Почитатель А. Духновичъ.

NB: если выльбится, тогда вступить въ новиціятъ. Онъ всѣми вещами заосмотренъ, даже и одежду монашеску себѣ самъ тутъ замовилъ.

Лист адресований до Протоігуменату, як звичайно. Списаний на сторінці пів аркуша паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

27. Пряшів, 2/14. I. 1861.

Ваше Высокопреподобіе,
Всечестнѣйшій Отецъ ПротоИгуменъ!

Кандидатъ Михаилъ Чисарикъ уже поздоровѣлъ, и нынѣ отправляю его до Красного Броду на новиціятъ. Молодецъ многонадеждный, и для чина рожденъ, чину святому будетъ на честь, и для нормальныхъ класъ надобный своимъ временемъ.

Онъ получилъ все потребное отъ своего Брата, такъ то: платя, сапоги, плащъ, портки, словомъ все, еще и сукно на сутану, также и для своей нужды сложить до Игумена 20 fr. Такъ ему кромѣ препитанія ничего не нужно. —

Прото молю Ваше Высокопреподобіе, и Всечестнѣйшее Рѣшительство, позволить настоящему Отцу Игумену, чтобъ его причиталъ с. Чину, и одѣкъ въ монашеску одежду. — Я уповаю о немъ все доброе, и смѣло думаю, что онъ (ст. 2) с. Чину полезнымъ будетъ.

Цѣлую Васъ всѣхъ Братей и вписуюсь Въ Пряшовѣ $\frac{2}{14}$ сѣчня 1861. Вашимъ братомъ Духновичъ.

Списаний на 2 сторонах паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

28. Пряшів, 27. III. 1861.

Admodum Reverende Pater ProtoHegumene, Domine et Amice semper aestimatissime!

E gratiosa Illmi D. Praesulis commissione praetiam D. Vestram fiducialiter hisce interpellandam volo: An, et quali cum effectu Postulatum Suae Excellentiae D. Nuncii Apostolici, medio Illmi D. hujatis Praesulis nuper secum communicatum relate ad Missiones Bulgaricas promotum habeatur? super quo, posteaquam Sua Illtas ad Comitia Regni his diebus discedere intentionetur, favorabiliter me informare dignetur.

A. R. Pater Wladimirus Terleczy, hoc in merito abhinc etiam provocatus reposuit, se eatenus cum Sua Excellentia D. Nuncio Apostolico personaliter contulisse, negotiumque hujus meriti ad S. Sedem Apostolicam delatam haberi; quia interim ad Nunciaturam abhinc quoque reponendum est, ideo praetia D. Vestra declarare hoc in objecto

dignetur, an quis alter etiam de Venerabili Ordine muneri huius se accingere paratus esset, ut ocijus reponi valeat suo Loco.

Cum vero in Postulato s. Nunciaturae (ср. 2) praeter Regulares, etiam saeculares aliqui Presbyteri ad Bulgariam desiderentur, ad hodiernam diem unus Presbyter, actu Administrator Parochiae Kéttýensis Molcsányi semet paratum fore declaraverit; non foret abs re, si idem Presbyter cum mittendis Religiosis Patribus consentienter simul expediretur eorum, quorsum Ven: Nunciatura determinaverit; hinc ab ocijare praeterea D. Vestrae responso dependet negotium, quo haec in effectum abire valeant.

Alterum est illud: A. R. Pater Wladimirus, uti id constat, continuo flagitat de dando sibi in manuactione Novitiorum coadjutore eo magis, quod in casum, si Missionibus se accingeret, talem tantisper pro munere hoc praeparare possit et hunc in scopum R. Patrem Theodosium Hauriss et commendat et exorat. Ideo mente etiam Suae Illustritatis, postulato et tanto petito ejus apprime deferendum censerem, et orarem, ut, quia secus cum magna difficultate institutus novitiatus finem suum haud assequetur; dignetur proinde jam tantis postulationibus deferre, et sive hunc Patrem, sive (ср. 3) alium idoneum Religiosum eo pro coadjutore, ac pro re nata Magistro Novitiorum disponere, quid enim faciamus in tanto Individuorum defectu, qualem patimur, et Deus novit quousque patiemur. Incidit quidem mihi et illud, quodsi defectus Magistri porro quoque perseveraverit, attunc optimum fore censerem, ut Hegumenus Bereznensis ad Krasznobrod, ejas vero Bereznam transpenderentur; et taliter Pater Irinæus penes Hegumenatum, penes bonum Vicarium munus etiam Moderatoris obiret, quod et Sua Illustritas probavit.

Tertium quaerere propero de quopiam Monacho Italico Graeco Religioso, qui, ut ad notitiam Suae Illtis pervenit, in Monasterio M. Pócsensi tantum quatuor diebus moratus discessit; de hoc Sua Illtas informari desiderat, ut de eo Suae Eminentiae D. Primati referre valeat.

Ceterum amicis favoribus commendatus in amico cultu persisto.

Eperjes 27. Martii 1861.

Servus obsequentissimus

A. Duchnovits.

Списаний на 3-ох сторінках паперу, канцелярського формату. АМЧГ.

29. Пряшів, 21. III. / 2. IV. 1861.

Всечестнѣйшій Отче Протоигуменъ!

Его Преосвященство соизволили, щобъ Іерей Іосифъ Шаламонъ изъ Буковскаго въ Краснобродскій монастирь переселитися могъ. Я о томъ сдѣлалъ порядокъ до обоихъ Игуменовъ, съ тѣмъ, щобъ упомянутый Шаламонъ съ Библіотекою занимался, и въ преподаваніи наукъ Новакамъ, Модератору въ помощь былъ. Думаю, что то будетъ полезно, ибо Шаламонъ кромѣ нахилности къ пянству иного порока неимѣетъ, а подъ управленіемъ Вс. Отца Тарассія, коего онъ любить, и самъ поправится, и Чину полезнымъ будетъ.

Съ почтеніємъ и преданностію нѣбѣ чести вписаться. Въ Пряшовѣ 21 березня 1861. покорнымъ слугою и братомъ А. Духновичъ.
2 цвѣтня

Списано на сторінці паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

30. Пряшів, 22. III. / 3. IV. 1861.

Religiosissime Pater ProtoHegumenel

Quam apprime convenit Paternitatis Vestrae Religiosissimae sensus quoad manuductionem Novitiorum cum Intentione Illmi D. Dioecesani mei; etenim in Patre Irinaeo consentitur utraque e parte; nec abs re, quia Pater hic gaudet dotibus pro munere hocce maxime valentibus. Ideo nomine Suae Illustritatis D. Praesulis obsecro Paternitatem Vestram Religiosissimam, dignetur id, in Consultatione attamen Definitoria, protocollariter in effectum deducere, prius attamen utrumque Hegumenos audire, et tunc tantum in casum resistentiae, propter bonum publicum, et juxta SS. Canones et juxta Statuta, auctoritate Definitoriali... adigere. Taliter provisum erit Novitiatui apprime, et nulla inferetur partibus injuria personalis, quoniam utrumque Monasterium (pro honore amborum sit dictum) in bono existit statu.

(ср. 2) Scripsi ego eatenus sub hodierno ambobus Hegumenis in hunc sensum, ut ubi eatenus per Paternitatem Vestram provocati fuerint, — respondeant, et parati sint ad mutandum, videantque illam non solius ProtoHegumeni esse (ut ajunt aut ajere solent nonnulli) factionem, at seram Episcopi, et Archidiaconi voluntatem. Ut adeo Paternitas Vestra Religiosissima, pro communi Ordinis bono, quantum ocijus fieri poterit, mutationem hanc in effectum deducere dignabitur.

Ceterum fraterno cum cultu maneo Eperj. 22 Martii 1861.
devinctissimus frater
A. Duchnovics.

Списаний на 2 сторінках паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

31. Пряшів, 28. VII. / 9. VIII. 1862.

Всечестнѣйшій Отче ПротоИгуменъ, Братъ почтенѣйшій!

О великомъ несчастіи вашемъ слышавъ, печуся непокойно; но стало, то судьба, то случай неотвертимый; Господь да потѣшитъ васъ.

Но я тѣмъ письмомъ и прошеніе мое къ вамъ прилагаю, сирѣчь: Г. Намѣстнической Секретарь Антоній Рубій спровадилъ къ мнѣ непостояннаго и Вашей Милости извѣстнаго брата своего, бывшего два разы Василіана, а три разы Францискана, желающаго снову быти Василіанскимъ братомъ.

Я испытовалъ несчастнаго человѣка, и онъ объявилъ мнѣ, что уже будетъ постояннымъ чернцомъ, и понеже онъ у Отцевъ Францискановъ искусно выучился поварства (кухарства) и огородичества, то я думаю, чтобъ онъ на тѣ службы придался въ коемъ нибудь монастырѣ, — онъ къ тому и практичный квестаторъ, и такъ по моему мнѣнію излишнымъ не будетъ въ с. Чинѣ.

Я таже молю Милость Вашу и Всечестнаго Рѣшительства, о его принятіи въ с. Чинъ.

(ст. 2) Онъ сей часъ отправился къ своей матери до Березнички и забавить тамъ колько дней, по томъ прійдетъ до Мукачева, съ выше означенною просьбою.

Я еще разъ прошу о немъ, и Милостямъ и с. молитвамъ врученъ, съ совершенною преданностью остаюсь. Въ Пряшовѣ ^{28 Іуля}
9 Августа
1862. Вашимъ собратомъ и слугою А. Духновичъ.

Списаний на папері канцелярійного формату. АМЧГ.

32. Без дати. Здається, що писаний 1862 р., між 9. VIII. і 12. XI.

Любезний Братъ!

Братъ Евсевій прибилъ сюда, но онъ такъ въ худомъ положенію, что о его жизни нужно было постаратися: такъ то, для Бескидского человѣка не годится славный мадярскій рай! Я сей часъ его отправилъ на Бардѣовскіи стороны и до своего отечества до Лисчинъ въ Галичъ, чтобъ тамъ уживалъ воздухъ той, кой его въ рыбацествѣ питалъ, и еще до днесь не повернулъ. Я думаю, если позволить Настоятельство, его здѣсь задержать черезъ зиму и буду ему преподавати Пасторалну и по сему Всечестное Настоятельство будетъ молити нашего Архіерея, чтобъ позволилъ ему здѣсь передъ Консисторією изложить испытъ и такъ въ четиридесятницу произвести на Чины.

Понеже молодець очень слабъ и бѣдный, то на никакій способъ не пушу его теперъ на Букову гору, куда онъ опредѣленъ, бо истинно жертвою будетъ на вашъ счетъ, ибо оцъ Игуменъ сей часъ выправилъ бы его на квесту, не думая о томъ, что онъ недуженъ, токмо чтобъ для него зберати и вылагоду его свершити. — О бѣдная квеста! и бѣднѣйшее еще состояніе рядового монашка! всегда жебрай, трудися, а игумены расточаютъ по своей сваволи. Прото изъ 7. новаконъ осталъ одинъ и той уже дважды хотѣлъ выступити про грубость начальника, но я его удержалъ. Братъ мой, на (ст. 2) такой способъ чинъ нашъ долженъ пропасти, бо ненасытныи игумены отпудятъ молодецъ и въ зданіяхъ монастырскихъ на за долго будутъ совы гучати! Бѣдный молодець приходитъ изъ квесты вечеромъ въ монастырь голоденъ, проситъ собѣ переварити молочка, тутъ пани газдиня встанетъ на него: новиціушови лишъ кусокъ хлѣба належить, — а сама лишъ не утонетъ въ кавѣ. — Когда то такъ идетъ и игумены дѣлають по своей воли, или сваволи, когда счетъ не даютъ обществу, когда по монастырямъ игумены какъ Башове рассказуютъ, такъ конецъ чину, должно все пропасти!

Мнѣ на сердцѣ лежитъ Чинъ, и желалъ быся постарати о его благѣ и прото молю Васъ о забезпеченіи молодежи, — мы не за долго скончаемся, да возрастаетъ новое племя, молодцы ходячіи по жебрахъ лучше да просвѣщаются въ наукахъ, имѣніе монастыр-

ское есть общее, а не игуменское, могутъ они выжить и безъ безъочливыхъ жебраній. Не заперечаю я квесту такъ речену: Великую и полотняну; — но непрестанно волочитися такожде не есть полезно, бо то легко приходитъ, легко таки и разточитя.

Бѣдное и ваше въ Мукачовѣ состояніе, какъ мнѣ Евсеіѣй рассказывалъ, шкода огрюмная и чтоже будете дѣлати? — Я думаю, не былобы безъ успѣха ословити и прошеніе подати до всѣхъ Епископовъ, Капитулъ и всѣхъ монашескихъ Чиновъ, что то пришлобы для обновленія будынковъ. (ст. 3) Любезный Братъ! Ты терпишь много на душѣ, но Богъ поможетъ, мало по малу обновится все, а теперь токмо по возможности снайдутся и добріи люди и помощь Божя не оскудѣетъ.

Если много вина будетъ у васъ, то отложи и для мене, но не даромъ, але по цѣнѣ тамошней, я гроши пошлю, бо вамъ нужно тѣхъ теперь; однакожь прошу отпиши мнѣ цѣну, нынѣ текущую, чтобъ я стязатися могъ съ моимъ карманомъ на колько бочекъ мнѣ выстанетъ.

Еще одно: Братъ Евсеіѣй не имѣетъ плаща и никакой загортки на зиму, еслибъ было что у васъ излишняго, то могъ бы ты ему послати или я тутъ ему далъ бы что нибудь сдѣлати на счетъ вина.

Прошу отпиши мнѣ о винобраніи и о цѣнѣ вина.

Впрочемже здравствуй, лобзаю васъ всѣхъ и чистымъ сердцемъ остаю братомъ Духнович.

Списаний на 3 сторінках паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

33. Пряшів, 12. XII. 1862.

Всечестнѣйшій Отче Протоигуменъ!

Братъ Евсеіѣй Карпакъ тутъ пребываетъ у мене, учится, читаетъ и размышляетъ. Онъ есть правдивый монахъ, и можно его наречи святымъ челоувѣкомъ, но бѣдакъ очень слабый, и якъ видится онъ въ сухотахъ, in phtysi, не долго будетъ на свѣтѣ. Пасторалну докончить тѣми днями, и можется посвятити въ іерея. На колико онъ приналежитъ до Краснобродского Монастыря, то думаю можно бы просити Преосвященнаго Архіерея Пряшовскаго, чтобъ его на счетъ с. Чина произвести изволилъ на Чины даже и на іерейство, и такъ по елику будетъ готовымъ со всѣмъ, отошлю его до Красноброду.

Вы, Братъ мой, по вашей формѣ извольте предложити его, хотя тую радость имѣти будетъ, что якъ истинно богоговѣйный іерей за насъ всѣхъ жертвовати будетъ Господу Богу.

Вручаюсь до святыхъ помяниковъ
остаюсь въ Пряшовѣ 12. Дек. 1862. Вашимъ другомъ и собратомъ Духнович.

Списаний на сторінці паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

34. Пряшів, 24. XII. 1862.

Всечестнѣйшій Отче Протоигуменѣ!

Братъ Евсеѣй отдавъ мнѣ прошеніе, чтобъ это Всечестности Вашей перепоручити; я сдѣлаю тое охотно, перепосылаю, впрочемъ есть Вашей Милости разсуждати о прошеніи его. Онъ уже видится здоровъ, бѣдакъ учится, читаетъ и ревнуетъ, истинный монахъ. Если хотите его къ хиротоніи припустить, то лучше будетъ попросити нашего Архіерея, чтобъ его, какъ то до Краснобродскаго Монастыря прилежащаго, хиротонизовати изволилъ, и если испытъ изложитъ, тогда и *jurisdicti* ему далъ, да такъ можетъ и *obligatii* отправляти, и въ нуждѣ по чину дѣйствовать; по томже да волочится по квестѣ. Онъ не много замутитъ воды, однакожъ не будетъ на соблазнъ, какъ богоговѣйный добрымъ послужитъ примѣромъ и внутри, и внѣ монастыря.

Такъ все дѣло зависить отъ милости Вашей Всечестности.

Тѣми днями былъ тутъ Евгеній Kertész, чтобъ ему Архіерей позволилъ женитися, онъ долго стязалъ со мною упорно на только, что я долженъ былъ и крѣпче съ нимъ говорить. То покусъ чело-вѣкъ упорный и дуже мудрый, онъ будетъ и на Парижскомъ университетѣ диспутовати, но всегда про себе. — Архіерей его прогналъ.

Что дѣлаете со строеніемъ вашего монастыря? имѣете ли какую помощь? и якимъ способомъ будете себѣ радити? я о всемъ любопытенъ.

Господь да подкрѣпитъ Васъ въ Вашихъ старостяхъ и журбахъ. Онъ и поможетъ, инаго бо во скорбехъ заступника не имамъ. Съ Нами Богъ. Цѣлуетъ Васъ братъ Духнович. Пряшовъ 24 Декабря 1862.

Списаний на 2 сторінках канцелярїйного формату. АМЧГ.

35. Пряшів, 16/28. I. 1863.

Всечестнѣйшій Отче ПротоИгуменъ!

Понеже Братъ Евсеѣй не имѣетъ каноническаго возраста, то онъ по с. канонамъ на іерейство произвестися не можетъ; хотябъ и мірскимъ былъ, токмо *cum dispensatione* Парае, и тое въ нуждѣ предстоящей; тутъ нужды нѣтъ; но можетъ произвестися на Діаконство; и прото, коль Вашей Всечестности угодно видится, можно бы Архіерея нашего просити, чтобъ его въ Діаконы посвятилъ. — Онъ уже совершенно здоровый, читаетъ непрестанно книги и Пасторалну выучилъ успѣшно, онъ рожденъ токмо для с. Чина, истинный инокъ, послушный и на все готовый, невыбираетъ себѣ обиталище, говоря: что идетъ где настоятель повелитъ, хотя и *frater* будетъ; однакожъ желалъ бы токмо прото быти іереємъ, чтобъ совершеннѣйше Богу служити могъ. На Букову горку радостно отъидетъ и сдѣлаетъ все, что ему повелѣно будетъ.

Онъ цѣлуетъ Вашей Всечестности руки и до милости препору-

чается. (ст. 2) Когда я Вамъ писалъ: что онъ оборванный пришолъ сюда, то сталося такъ, что у него былъ плащъ дѣравый, бо на пути раздеръ на возѣ, но то поплаталося, и уже честно выходить. Реверенда у него добра и ему дамъ одну лѣтушню, дома можетъ и съ гузиками носить. — А что тычится, чтобъ скаржился, что чрезъ пожаръ и онъ шкодовалъ: то сталося такъ, что когда Агнесѣ толковалъ о великомъ пожарѣ, сказалъ: и мнѣ одна сорочка и гатья сгорѣли, бо я — говорилъ онъ — вымылъ собѣ пару платья и зависилъ сушити и такъ сгорѣло мнѣ платье; онъ то не жалуетъ, бо еще имѣетъ шесть пары — и то ему сталося, онъ правду говорилъ.

Прото прошу и я, чтобъ произведенъ былъ въ Діакона, да послужить Богу и въ томъ чинѣ.

Г. Примасу по моему мнѣнію я написалъ, бо у него самого нѣтъ что просити, бо мнѣ вѣдомо, что онъ ничего неимѣетъ самъ. Онъ порозумѣетъ слова ваши, и если хочетъ то дастъ и самъ.

Цѣлую Васъ, прашайте братъ Духнович.

Ерегј. $\frac{16}{28}$ сѣчня 1863.

Списано на 2 сторінках паперу, канцелярійного формату. АМЧГ.

36. Пряшів, 21. VI. / 3. VII. 1863.

Всечестнѣйшій Отче Игуменъ!

Господа Діонисій и Аврелъ Меліорисы приходящую за Домъ и Виноградъ Б. Керестурскій цѣну въ 500 fr. до моихъ рукъ сложили совершенно, и я по даному мнѣ полномочію отобравъ гроши: по здѣ преключенному $\frac{1}{2}$ выписалъ имъ покойку. Я готовъ былъ сей часъ отслати гроши почтою на Вашей Всечесности имя; но Преосвященный Архіерей, увѣдовився о томъ и повелѣлъ: что понеже по смыслу Протокола тѣ гроши должны капитализоватися, прото нужно ихъ выдати на постоянный и вѣковъ капиталъ, и токмо, чтобъ отсотки выплачивались Монастырю, да еще и то прибавлено, чтобы и тѣ 100 fr. которы Господа Меліорисы уже заплатили впередъ, къ помянутымъ 500 золотымъ доложились, и такъ нерушимый составили капиталъ. Его Преосвященство то опредѣлили по Власти Посѣтителя Апостолскаго, по этому, что позволеніе продажи на той основается власти; и такъ я принужденъ былъ помянутыи деньги отдати до Пряшовской Щадницы на капиталъ, а книжица есть въ моихъ рукахъ, которую токмо порученному монастырскому отдамъ лично.

И такъ все дѣло стоитъ, Вашей Всечесности нужно тѣмъ успокоитися, и что больше еще и помянутіи 100 fr. или къ тѣмъ прибавити, или выдати на постоянный капиталъ, чтобъ spolu stanowili оба суммы 600 fr. капиталъ. — И понеже я токмо дочасну покойку далъ, то когда Господа Меліорисы пожелаютъ подлинную, такую не откажетъ имъ Всечесность Ваша.

Впрочемъ святымъ врученъ молитвамъ имѣю честь записаться
Въ Пряшовѣ $\frac{21 \text{ Юнѣя}}{3 \text{ Юлѣя}}$ 863. постояннымъ братомъ А. Духновичъ.

Адреса: Ab Archi Diacono Cathedrali.

Venerabilis Monasterii Krasznobrodensis Hegumenali Officio. per
Homonna Krasznobrod. Ex Offo.

Списаний на аркуші зеленого, грубого паперу, канцелярійного формату.
АМЧГ.

37. Пряшів, 4. II. 1865.

Ваше Высокопреподобіе, почтеннѣйшій Собратьї!

Инокѡвъ Вашихъ коихъ на рукоположеніе сюда пришлете, охотно и сердечно прійму; — постараюсь о ихъ пребываніи и препитаніи. Только посилаете ихъ, они не будутъ тутъ имѣти кривду. Вручаюсь святымъ Вашимъ молитвамъ, съ почтеніемъ пишуся въ Пряшевъ дня 4. февраля 1865. Вашимъ покорнымъ слугою и Собратьемъ Александеръ Духновичъ.

Адреса: Ab Archi-Diacono Cathedrali.

Venerabilis Ordinis Sancti Basilii Magni Protho-Hegumenali Officio.
Munkacs. in Monte Csernek. Exoffo.

Дописка: 1865. Halecskovics.

Списаний чужою рукою на аркуші білого паперу, канцелярійного формату, запечатаний червонимъ лякомъ. АМЧГ.

38. Безъ зазначення дати. Певно однакъ, що писаний з Пряшева 1865 р., недовго до смерті, правдоподібно до протоігумена Ал. Галечковича.

Почтенный Братъ!

Я уже шесть мѣсяцѣ стражду на воднячку, и четыре мѣсяцѣ не схожу съ постели, — я бѣдный и страстный человѣкъ, помоли-теся обо мнѣ чтобъ Господь Богъ змиловался надомной.

Любезный брате! Если Вамъ зродилися сливы, то прошу пожалуйста и пошлѣйте мнѣ изъ Мукачевскихъ сливъ — бо то суть лучшія сихъ иннихъ, такожде понеже мнѣ надобно пити токмо лемонаду, то если Вамъ зродилися цитроны, молю Васъ пришлите менѣ несколько — бо наши склеповіи незрѣлы — и не вкусны. Посему если Вамъ угодно будетъ, и безъ кривды Монастыря сдѣлати можно пришлите для Алумнеи нашей тенгеричаной муки за замишку (: на токанъ :) бо у насъ того нѣтъ, а то дѣтямъ дуже здоровое, или иного чего, въ чемъ Васъ Богъ благословилъ. Будьте здоровый братъ мой, и Всѣ и памятайте на брата
Духновича.

NB. Пошлите мнѣ одинъ тенгеричаный хлѣбъ попросьте Маркоша, чтобъ мнѣ послалъ; такожде и хоть связокъ доброго хрѣну бо нашъ дуже подлый.

Лист писаний чужою рукою, на картці паперу (21 × 17 cm). АМЧГ.

III. MISCELLANEA

о. Роман Лукань, ЧСВВ

СПИС КНИЖОК ВИДАВНИЦТВА ЧСВВ В ЖОВКВІ

І. БІБЛІЯ Й СВ. ПИСАННЯ, БОГОСЛОВІЄ, КАТИХИЗМ

- 1** *Галущинський Теодосій ЧСВВ. д-р о., Апостольські покликання в Євангеліях.* Пояснення текстів св. Письма з приміненням до священничого й душпастирського життя. Жовква 1934. 8°, 122+II. — Брош. 0.60, опр. 1.—.
- 2*** *Той самий, De ucrainis s. Scripturae versionibus.* Leopoli 1925. 8°, 22+2. — Брош. 0.50.
- 3*** *Той самий, De urbis Babel exordiis ac de primo in terra Šinear regno.* Narratio Genesis XI, 1-9; X, 8-12 monumentis babylonico-assyriacis illustrata. Leopoli 1916. 8°, XVII+1+105+3; 1917. 8°, XIX+1+105+3. — Брош. 1.50.
- 4*** *Той самий, Значіння св. Письма в проповідництві.* Гомілетично-біблійна студія. Львів 1923. 8°, 78+2. — Брош. 0.30.
- 5** *Той самий, Історія біблійна старого Завіта для руского народа.* Часть I. Від сотворення світа до смерти Мойсея з многими ілюстраціями і одною мапою. Жовква 1914. 8°, XXIV+335+1.
- 6** *Той самий, Історія біблійна старого Завіту для українського народа.* Часть II. Жовква 1924. 8°, 377+1+VI.
- 7** *Той самий, Біблійна історія старого Завіту.* Часть III. Від розлому жидівського царства до вавилонської неволі (920-587 перед Христом). З ілюстраціями, світлинами й мапою Палістини. Жовква 1934. 8°, 4+299+1+VI+2. — Поодинокий том коштує: 2.50, опр. 3.50, в пол. 4.—.
Це модерна Біблійна Історія. Хоч написана науково, але приступно для всіх. Подає історію вибраного народу й на тій історії дає приклад Божої опіки над усіма народами й поодинокими людьми. Звертає нашу увагу також на апологетичні питання та найновіші здобутки науки.
- 8** *Господа нашого Ісуса Христа нокый Завітъ.* Жовква 1907. 16°, 355+1. — опр. 1.50.
Текст церковно-словянський. Містить 4 Євангелія.
- 9** *Левіцький Ярослав д-р о., Апостоли і Євангелія на неділі і свята цілого року.* Жовква 1922. 16°, 217+7. опр. 1.—.
Гарний переклад на українську мову. Книжка потрібна оо. катихітам підчас екзорт для шкільної молоді.
- 10** *Той самий, Євангелія на Господні Страсти, на положенє плащениці і на Великдень.* Жовква 1921. 4°, 30+2. — Брош. 0.30.
Переклад на українську мову.
- 11** *Той самий, Святе Письмо нового Завіта.* Жовква 1921. 16°, 722+2. — В пол. 3.—.
Переклад на українську мову з грецького тексту по найновіших критичних виданнях.

* Зіркою зазначені книжки чужого Видавництва. Ті книжки можна дістати в нашій Видавництві в Жовкві.

- 12 Псалтиря. Жовква 1909. 16°, 303+1. — В пол. 1.50.**
150 псалмів із катизмами. По кожній катизмі тропарі з покаянними молитвами, що їх читаємо в церковних богослуженнях і також при померших.
- 13 Сарницький Климент ЧСВВ. д-р о., Пояснене псалмів і інших богослужебних пісней, які читаєм в Часослові. Вид. 2-е. Жовква 1903. 8°, 267+5. — Брош. 1.—, опр. 1.80.**
- 14 Штокалко Павло о., На струнах гуслий або Давидові псалми українськими стихами. Жовква 1927. 16°, 259+1. — Брош. 0.50, в пол. 1.30.**
-
- 15 Кисіль Петро ЧСВВ. о., Божа міра. Жовква 1935. 8°, 119+1. — Брош. 0.80, опр. 1.50.**
Глибокий богословський виклад про вічне щастя в небі. Приступний і для читачів, що не посвяталися богословським студіям. При теперішнім зацікавленні позагробовим життям, книжка дуже помітчна й для світської інтелігенції.
- 16 Той самий, Непорочне Зачаття Пречистої Діви Марії. Жовква 1935. 16°, 59+1. — Брош. 0.25.**
Приступна наука св. Церкви про найвишнє привілей і надзвичайну ласку, що нею Бог наділив Преч. Діву Марію. Книжечка для всіх помітчна, особливо ж для членів і членок Марійських Дружин у нашій народі.
- 17 Лужницький Леонід проф. о., Християнсько-католицька етика. Жовква 1927. 8°, 126+2. — Брош. 2.—.**
Підручник для всіх середніх шкіл. Ясний виклад про закон, про обов'язки відносно Бога, себе самого й ближніх.
- 18 Мартинюк Плятон ЧСВВ. о., Неподільне серце священика в службі Бога і Церкви. Жовква 1935. 8°, 395+1. — Брош. 4.—, в пол. 5.50.**
Глибока, цінна й найкраща книжка в українській мові про цілібат духовенства взагалі, зокрема ж у нашій Церкві. Твір помітний не тільки для духовенства, але також для світської інтелігенції.
- 19 Няраді Діонісій д-р еп. — Ваврик Василь ЧСВВ. о., Устрій Христової Церкви (єрархія). Жовква 1933. 8°, 14+2. — Брош. 0.05.**
-
- 20 Коциловський Януарій ЧСВВ. о., Місійний катехизм і молитвенник. Жовква 1930. 16°, 301+3. — Брош. 1.—, в пол. 1.80.**
Гарні місійні науки про віру, молитву, Божі заповіді, св. Тайни, чесноти й інші конечні речі, що їх кожний християнин повинен знати. Крім того багато різних молитов. Книжка дуже помітчна підчас місій і реколекцій і на все життя для всіх побожних душ. Можна її вживати як молитовника.
- 21 Лужницький Леонід о., Скарбниця віри. Жовква 1927. 16°, 195+1. — Брош. 0.60, опр. 1.20.**
Ясні науки про нашу віру й Божі заповіді.
- 22 Марійські Братя — Вань Лев о., Катехизм Преч. Діви Марії для народних і середніх шкіл. Жовква 1927. 16°, 77+3. Брош. 0.40, опр. 0.80.**
Книжечка вчить практично почитати Преч. Діву Марію.
- 23 Шпіраго Франц о. — Левицький Ярослав о., Католицький народний катехизм. Часть перша: наука віри. Жовква 1913. 8°, 373+7. — Брош. 3.—, опр. 4.—, в пол. 4.50.**

- 24 Ті ж, Католицький народний катехизм.** Часть друга: Наука обичаїв. Жовква 1913. 8°, 415+5. — Брош. 3.—, опр. 4.—, в пол. 4.50.
- 25 Ті ж, Католицький народний катехизм.** Часть третя: науки про средства ласки. Жовква 1914. 8°, 319+1+XXIV. — Брош. 2.70, опр. 3.60, в пол. 4.—.
- Глибокий богословський виклад дуже приступний і зрозумілий. Перекладчик приладив його для людей нашого обряду. Книжка призначена не тільки для широкого загалу. Це також прегарний підручник для оо. катихитів і проповідників.

II. АСКИТИЧНІ Й РЕЛІГІЙНО-ВИХОВНІ КНИЖКИ

- 26 Антонович К. о. — Рідль К. Т. І. о., Святочні читання на деякі свята цілого року.** Вид. 5-е. Жовква 1926. 16°, 218+2. — Брош. 0.60, опр. 1.10.
- 27* Баричко Михайло о., Єрейський провідник з молитвословом.** Жовква 1910. 16°, 556+2+IX+3. — Опр. 3.—.
- Прегарна й цінна книжка для кожного священика.
- 28 Бахталовський Данило о., Осторожно з огнем!** Вид. 2-е. Жовква 1913. 16°, 39+1. — Брош. 0.05.
- Наука про те, як нам стерегтися злих і безбожних книжок.
- 29 Белярмін Роберт кард. св. — Веселий Нестор ЧСВВ. о., Сім слів Ісуса Христа на хресті.** Вид. 2-е. Жовква 1923. 16°, 243+5. — Брош. 0.60, опр. 1.10.
- Улюблена читанка на час св. Великого Посту.
- 30 Березовський Лавар ЧСВВ. о., Місяць май посвячений Преч. Діві Марії.** Жовква 1928. 16°, 98+2. Брош. 0.50, опр. 0.90.
- Прегарні науки на кожний день місяця травня (мая).
- 31 Будка Віктор, О сьвятім Причастію.** Вид. 3-тє. Жовква 1917. 16°, 56. — Брош. 0.05.
- 32 Василянин Стефан, Розважання про Пресвяту Богородицю на місяць травень.** Жовква 1934. 16°, 131+1. Брош. 0.70, опр. 1.20.
- Улюблена книжечка на місяць травень. Дуже пожиточна також для оо. проповідників на час майських проповідей.
- 33 Веркріс Б., Т. І. о. — Котович Петро ЧСВВ. о., Розважання на всі дні цілого року для законних осіб.** Часть I від 1 січня до 30 червня. Жовква 1929. 8°, 638+VIII+2. — Брош. 3.—, в пол. 4.50.
- 34 Ті ж, Розважання на всі дні цілого року для законних осіб.** Часть II від 1 липня до 31 грудня. Жовква 1930. 8°, 599+ +1+VIII. — Брош. 3.—, в пол. 4.50.
- 35 Гатлер Фр. о. — Партика Арсеній ЧСВВ. о., Кривава незабудька або хрестна дорога Спасителя.** Жовква 1923. 8°, 185+3. — Брош. 0.70, опр. 1.20.
- Прикрашена 16 образками Христових Страстей. Зворушує душу всякого читача.
- 36 Гатлер Фр. о. — Котович Петро ЧСВВ. о., Найкрасша потіка в годині смерті.** Жовква 1920. 16°, 63+1. — Брош. 0.20.
- 37 Ті ж, Основні правди.** Провідник життя для християнських родин. Вид. 2-е. Жовква 1929. 16°, 78+2. — Брош. 0.20, опр. 0.60.
- 38 Ті ж, Серце за серце.** Вид. 2-е. Жовква 1918. 16°, 157+3. — Брош. 0.50, опр. 1.—.
- Наука про те, як маємо відплатитися Ісусові Христові за любов, що

- ново Ви нас полюбив. Хто прочитає ту книжечку, мусить полюбити Христа всім своїм серцем.
- 39 *Гуондер Антін Т. І. о.* — *Базилевич Анатоль о., У стін Учителя.* Розважання для священиків. Жовква 1926. 16°, 380+VIII. — Брош. 2.—, опр. 2.60, в пол. 2.80.
- 40 *Демюрже о.* — *Галущинський Михайло, Ідеал правдивого християнина пізнавати і любити Бога.* Жовква 1924. 16°, 263+1. — Брош. 0.70, опр. 1.20, в пол. 1.50.
- 41 *Досс Адольф Т. І. о., — Мариняк Іван, Поучення і поради для молодих і старих.* Часть І. Жовква 1913. 16°, 157+3. — Брош. 0.50, опр. 0.90.
Книжечка вже на вичерпанні,
- 42 *Тіж, Поучення і поради для молодих і старих.* Часть II. Жовква 1914. 16°, 160+4. — Брош. 0.50, опр. 0.90.
- 43 *Дріш І.* — *Стефан ЧСВВ. о., Совершенний жаль.* Золотий каюч до неба. Жовква 1935. 16°, 32. — Брош. 0.20.
- 44 *Кисіль П. ЧСВВ. о., Реколекційні конференції.* Читання на час віднови монаших обітів. Жовква 1936 (печатається).
- 45* *Котович Петро ЧСВВ. о., Дорога спасення.* Свята місія в образах. Ужгород 1930, 8°, 95+1. — Брош. 1.—.
- 46 *Кроасет Іван о.* — *Бараник Северіян ЧСВВ. о., Про набоженство до Пресвятого Серця Господа нашого Ісуса Христа.* Жовква 1923. 16°, 155+5. — Брош. 0.60, опр. 1.10.
Спонуки, способи й практичне почитання Пресв. Ісусового Серця.
- 47 *Літорій Альфонс св. Короткі розважання Христових Страстей на всі дні тижня.* Вид. 4-е. Жовква 1930. 16°, 40. — Брош. 0.10.
- 48 *Літорій Альфонс св.* — *Галущинський Т. ЧСВВ. о., Молитва яко могуте средство до спасення душі.* Жовква 1913. 16°, 126+II. — Брош. 0.40, опр. 0.80.
- 49 *Літорій А. св.* — *Котович П. ЧСВВ. о., Як любити Ісуса.* Вид. 2-ге. Жовква 1923. 16°, 219+5. — Брош. 0.50, опр. 1.—.
- 50 *Луб Ісидор ЧСВВ. о., Про відпущти.* Як osiąгнути відпуст ювілею відкуплення. Жовква 1934. 16°, 23+1. — Брош. 0.05.
- 51 *Марисюк Маркіян ЧСВВ. о., Соціалістичні млічі в світлі правди.* Жовква 1933. 8°, 23+1. — Брош. 0.10.
Відповідь на різні закиди, що їх роблять католицькій вірі й Церкві соціалісти, радикали й всякі безвірці. Хто прочитає ту книжечку, зрозуміє, якою неправдою воюють вороги св. Церкви.
- 52 *Маршаль Ф. о.* — *Котович П. ЧСВВ. о., Християнська невіста.* Вид. 2-е. Жовква 1927. 16°, 196. — Брош. 0.50, опр. 1.—.
Кожна невіста повинна прочитати ту книжку. З неї пізнає, хто вона, яке її завдання, які обов'язки, які її права, до чого вона має змиряти, що робити, як поступати й т. д.
- 53 *Меміті Петро ЧСВВ. о.* — *Луб Ісидор ЧСВВ. о., Василіянська Школа.* Духовні науки для новиків і монахів. Жовква 1935. 16°, 441+3. Брош. 2.50, опр. 4.—.
Цей твір італійського василіянина діяв двох верерібок на наших землях, одної ще в XVIII-ім стол. (Вильня 1764) в польській мові, а тепер у нашій мові з повищим наголовком.
- 54 *Меміті П. ЧСВВ. о.* — *Луб І. ЧСВВ. о., Духовні науки для монахів і монахинь.* Жовква 1935. 16°, 441+3. Брош. 2.50, опр. 4.—.
Науки пожиточні також і для побожних душ у світі, особливо для священиків.
- 55 *Мешлер М., Т. І. о.* — *Мартинюк Плямон ЧСВВ. о., Три головні*

науки духовного життя. Жовква 1926. 16°, 284+4. — Брош. 1.50.

Провідник духовного життя для всіх станів без винятку.

- 56 **Мешлер М. Т. І. о. — Філяс Платонід ЧСВВ. о., Св. Ігнатія в Альойолі духовні виправи. Жовква 1929. 8°, VIII+270+2. — Брош. 3.—, в пол., 4.20.**

Неоцінена й приступна скарбниця правдивої католицької аскизи. Під сучасну пору, коли реколекційний рух зростає щороку в нашій народі, книжка для всіх дуже помітчна.

- 57 **Рідль К., Т. І. о., Читання о муках і смерті Г. Н. Ісуса Христа. Вид. 8-е. Жовква 1926. 16°, 102+2. Брош. 0.40, опр. 0.80.**

- 58 **Той самий, Читання о Пречистій і Преблагословенній Діві Марії. Вид. 7-е. Жовква 1920. 16°, 112. — Брош. 0.20, опр. 0.50.**

- 59 **Родрігуес А., Т. І. — Котович П. ЧСВВ. о., О поступі в совершенстві та чеснотах християнських. Ч. І. Жовква 1923. 8°, 237+V+2. — Брош. 2.—, опр. 2.80.**

Першорядний твір в аскетичній літературі. Жили ним і живуть всі покоління монахів і монахинь. Дуже помітчна книжка й для світських людей, що вміряють до досконалости.

- 60 **Россінболі К., Т. І. о., — Сарницький Кл. ЧСВВ, д-р о., Правди вічні. Вид. 4-е. Жовква 1927. 16°, 348+4. — Брош. 1.20, опр. 1.80.**

Хто хоче знати, чому чоловік живе на світі й чи так живе, як треба й що зробити, щоб добре жити, — нехай прочитає ту книжку.

- 61* **Salez Fr. św., Rozmowy duchowe. Dla wszystkich wszelkiego stanu osób wielce pożyteczne do spokojnego na drodze zbawienia postępu. Kraków — Żółkiew 1902. 8°, 294+2. — Брош. 1.—, в пол. 2.—.**

- 62 **Салезій Фр. св. — Сарницький Кл. ЧСВВ. д-р о., Філософія або дорога до побожного життя. Вид. 4-е. Жовква 1928. 16°, 358+6. — Брош. 1.20, опр. 1.80.**

Гарні науки про духовне життя.

- 63 **Сарницький Климент ЧСВВ, д-р о., Короткі розважання о муках Г. Н. Ісуса Христа з примірами на потіху терплячих душ. Вид. 3-тє. Жовква 1926, 16°, 188+2. — Брош. 0.40, опр. 0.80.**

- 64 **Скарамеллі І. — Котович П. ЧСВВ. о., Духовний провідник на дорозі християнських чеснот. І том. Жовква 1925. 8°, 492. — Брош. 2.50, опр. 3.30.**

Приступний і ясний виклад про совершенство взагалі, про перепони й способи набувати його.

- 65 **Скуполі Фр. — Котович П. ЧСВВ. о., Борба духовна. Вид. 2-е. Жовква 1913. 16°, 236+4. — Брош. 0.60, опр. 1.10.**

Кожний чоловік має трьох ворогів: світ, диявола й самого себе, що з ними мусить завзято боротися все своє життя, щоб навіки не згинути. Як маємо боротися з тими своїми ворогами, щоб їх поконати й піти до неба, — прочитаємо ту книжку.

- 66 **Тіж, Про внутрішній спокій. Вид. 3-тє. Жовква 1926. 16°, 68. — Брош. 0.10.**

Поуки, як нам поводитися в духовнім житті, щоб заховати спокій серця.

- 67 **Тома з Кемпен, — Ковалівська-Королева Наталя, Наслідкування Христа. Жовква 1923. 16°, 352+2. — Опр. 1.—, в пол. 1.20.**

По св. Писанні найулюбленіша книжечка, що її знає весь християнський світ. Велика радість в наших життєвих терпіннях.

- 68 *Тот Тіамер д-р. — Радзкевич Вол. і Редько Юліян, Юнак переможець.* Жовква 1935. 8°, 4+124. — Брош. 1.—, опр. 1.70.
Прегарні науки за збер. чистоти для нашої молоді в середніх школах.
- 69 *Цозель Фр. о. — Кізіма Сильвестер ЧСВВ. о., Яка повинна бути сповідь і як до неї приготуватися?* Вид. 2-е. Жовква 1912. 16°, 151+1. — Брош. 0.50.
Чоловікові, що тяжко згрішить, — одиникий рятунок від пекла, це добра, щира сповідь. Добре сповідатися — не така легка річ. Треба отже вміти добре сповідатися. Саме з цієї книжечки можна навчитися добре відбувати сповідь. В ній знайдемо все, що до доброї сповіді потрібне.
- 70 *Шептицький Андрей ЧСВВ. митр. Правды вѣры.* Вид. 2-ге. Жовква 1902. 8°, 106+6. — Брош. 0.20.
Без віри нема спасення. Мусимо особливо в винніших часах знати св. віру й по ній жити, щоб спасти свою душу.
- 71 *Шметер І. Н. о. — Котович П. ЧСВВ. о., Небесний вінець.* Вид. 2-е. Жовква 1912. 16°, 234+6. Опр. 1.50.
Кожний з нас тужить і очікує небесної вітчизни. Хто уважно прочитає цю книжку, все своє пожертвує для неба. В ній ясно й зрозуміло вияснене те все, що про небо говорив Ісус Христос та як усі святи пізнавали небо.
- 72 *Штольц Альбан о. — Котович Петро ЧСВВ. о., Богородице Діво.* Жовква 1909. 16°, 56 і вид. 2-е. 1918. 16°, 52. — Брош. 0.20, опр. 0.50.
Пояснення молитви „Богородице Діво“. Дуже гарна книжечка.
- 73 *Ті ж, Всьо переминає.* Вид. 4-е. Жовква 1925. 32°, 16. — Брош. 0.05.
- 74 *Ті ж, Духовний лік для хорих.* Вид. 4-е. Жовква 1930. 32°, 11+1. — Брош. 0.05.
- 75 *Ті ж, Життя і смерть.* Кілька уваг. Вид. 3-тє. Жовква 1922. 8°, 133+3. — Брош. 0.60, опр. 1.10.
Поучна книжечка для всіх.
- 76 *Ті ж, Короткі розваги над станом своєї душі.* Вид. 4-е. Жовква 1918. 32°, 16. — Брош. 0.05.
- 77 *Ті ж, Многострадальна Мати.* Вид. 3-тє. Жовква 1922. 8°, 70+2. — Брош. 0.25, опр. 0.65.
Розваги про терпіння Преч. Діви Марії.
- 78 *Ті ж, Найбільша окраса християнських дів.* Вид. 3-тє. Жовква 1926. 32°, 125+III. — Брош. 0.30, опр. 0.70.
- 79 *Ті ж, Незабудька для молодих дівчат.* Вид. 4-е. Жовква 1927. 32°, 16. — Брош. 0.10.
Гарні науки для молодих дівчат. Кожна дівчина, що дбає про невинність своєї душі, повинна частенько читати цю книжечку.
- 80 *Ті ж, О вихованню дітей уваг кілька.* Жовква 1920. 32°, 79+1. — Брош. 0.10.
Цінні уваги для родичів і виховників молодого покоління.
- 81 *Ті ж, Отче наш або пояснення молитви Отче наш в примірах.* Вид. 3-тє. Жовква 1930. 16°, 253+3. — Брош. 1.20, опр. 1.80.
- 82 *Ті ж, Перли до небесного віндя або пояснене заповіді о любови.* Жовква 1908. 16°, 172+4. — В пол. 2.50.
Книжечка вже на вичерпанні.
- 83 *Ті ж, Потіха для терплячих.* Вид. 5-е. Жовква 1927. 32°, 13+3. — Брош. 0.05.
- 84 *Ті ж, Хто яко Бог?* Вид. 2-е. Жовква 1927. 16°, 95+1. — Брош. 0.50, опр. 0.90.
Наука про існування Бога на основі природного світа.

- 85 Штольц А. о. — Шкирпан Маркіян ЧСВВ. о., Християнський паспорт важний аж до смерті.** Вид. 5-е. Жовква 1917. 16°, 15+1. — Брош. 0.05.

Прегарні поuki для всіх людей, особливо ж для мужчин. Між нашим народом поширено 92.000 примірників цієї книжечки.

- 86 Бібліотека Релігійної Освіти.** Ч. 1. *Когавс Оттон о. — Луб Ісидор ЧСВВ., Судьба світа в світлі віри.* Жовква 1935. 8°, 32. — Брош. 0.20.
- 87 — Ч. 2.** *Галущинський Т. ЧСВВ. о., Шестиднев або біблійне оповідання про сотворення світа.* Жовква 1935. 8°, 26+2. — Брош. 0.20.
- 88 — Ч. 3.** *Мефферт Фр. д-р. — Брода Я. ЧСВВ. о., Нововавітні книги джерелом пізнання Ісуса Христа.* Жовква 1935. 8°, 31+1. — Брош. 0.20.
- 89 — Ч. 4.** *Мефферт Фр. д-р. — Луб І. ЧСВВ. о., Я вірю в Бога. Дороги, що ведуть до певности про існування Бога.* Жовква 1935. 8°, 32. — Брош. 0.20.
- 90 — Ч. 5.** *Когавс Отто Т. І. о. — Галабарда Андрій д-р, Ціль життя.* Жовква 1935. 8°, 36. — Брош. 0.20.
- 91 — Ч. 6.** *Марисюк Маркіян ЧСВВ. о., Вірити чи не вірити?* Жовква 1935. 8°, 42+2. — Брош. 0.20.
- 92 — Ч. 7.** *Той самий, Чи людина має душу?* Жовква 1936. 8°, 32. — Брош. 0.20.

Докладно й приступно обговорене питання віри. Відповідь на питання: чому вірити, які причини безвірства, чи можуть бути різні віри йт.д.

Предмет цікавий для всіх, що уважають людину за щось вище від звірини.

„Бібліотека Релігійної Освіти“ появляється що-другого місяця від 1935 р. за редакцією о. Петра Кисіля ЧСВВ. (ч. 1-5) і о. Маркіяна Марисюка ЧСВВ. (від ч. 6-го). Ціль „Бібліотеки Релігійної Освіти“: поглибити релігійне знання в нашій народі, подаючи своїм читачам правди католицької віри й моралі, як також розбірку життєвих питань, що вгаються в релігії. — Цілірніча передплата враз із поштою 1.30 залп.

- 93* Католицькі Читання.** Ч. 1. *Дороцький Михайло о., І буде одно стадо і один Пастир.* Рава Руська — Перемишль 1933. 16°, 16 (вичерпане).
- 94* — Ч. 2.** *Той самий, „Радуйся Благодатная“.* Рава Руська — Жовква 1933. 16°, 16 (вичерпане).
- 95 — Ч. 3.** *Той самий, Стережіться облудних пророків.* Жовква 1934. 16°, 17+3. — Брош. 0.05.
- 96 — Ч. 4.** *Демко Станислав о., Поза Церквою нема спасення.* Жовква 1934. 16°, 16. — Брош. 0.05.
- 97 — Ч. 5.** *Дороцький М. о., Поеднання.* Жовква 1934. 16°, 15+1. — Брош. 0.05.
- 98 — Ч. 6.** *Той самий, „Не бороніть дітям приходити до Мене“.* Жовква 1934. 16°, 16. — Брош. 0.05.
- 99 — Ч. 7.** *Той самий, В церквах благословіть Господа.* Жовква 1935. 16°, 16. — Брош. 0.05.

- 100 — Ч. 8-9. *Той самий, „Радуйся живопосний Хресте!“* Жовква 1935. 16°, 31+1. — Брош. 0.05.
 101 — Ч. 10-11. *Демко С. о., Сектанти.* Жовква 1935. 16°, 44. — Брош. 0 10.
 102 — Ч. 12-13. *Той самий, Баптисти.* Жовква 1935. 16°, 86+2. — Брош. 0.15.

ЖИТТЄПИСИ ГНІХ., ПРЕЧ. ДІВИ МАРІЇ Й СВЯТИХ, І СПОГАДИ

- 103 *Аллард Павло — Теодорович Павло ЧСВВ о., Святий Василій Великий.* Жовква 1933. 8°, 186+2. — Брош. 2.—, опр. 2.60.

Прегарний життєпис і огляд праці монашого Патріярха для добра св. Церкви.

- 104* *Гродський Йосиф ЧСВВ., Життя Господа нашого Ісуса Христа.* Львів 1923. 8°, 344. — Брош. 1.—, опр. 1.60.

- 105 *Той самий, Предвічна жєницина або життя Преч. Діви Марії.* Жовква 1932. 8°, 226+2. — Брош. 1.50, опр. 2.10, в пол. 2.30.

- 106* *Даций Юліян ЧСВВ. о., Спомини про сестру Анну Стадним зі Згромадження сс. Мироносидь.* Жовква 1928. 16°, 83+1. — Брош. 0.50, опр. 1.—.

- 107* *Дольницький Ісидоръ, Брацтво Божєдїніа П. Богородицк въ Гѣмниці Дьєбєско-Рьскѡмъ и Начиркъ житїа П. Богородицк при храмѣ ієрєсалїмскѡмъ зъ ѡдповѣдными Повѣнїями моральными для члєнѡвъ Брацтва.* Дьєбѡвъ 1895. 4°, VIII+630+10. Брош. 3.—.

- 108* *Дороцький Михайло о., Садочок українських католицьких святих з ілюстраціями.* Потелич — Жовква 1933. 8°, 135+1. — Брош. 0.50.

Життєписи та огляд заслуг наших Святих: кн. Олєни Ольги, муч. Теодора та Івана, кн. Василя Володимира, кн. Романа Бориса й Давида Глїба, Аятонїя й Теодосїя Печерських, кн. Бєфросини Полоцької й свщмуч. Йосафата.

- 109 *Кованєвич Омєлян Євген ЧСВВ. о., Цвіт в Назарєта або життя Преч. Діви Марії.* Вид. 3-тє. Жовква 1928. 16°, 300+IV. — Брош. 1.—, опр. 1.60.

Опис життя й ласк Преч. Діви Марії. Прегарна читанка для всіх на місяць травєнь.

- 110 *Той самий, Життя св. священомученика Йосафата Чина св. Василя В., Архiep. Полоцького.* Вид. 2-є. Жовква 1930. 8°, 252+4. — Брош. 1.—, опр. 1.60, в пол. 1.80.

Всі-всі в нашій народі повинні прочитати цю книжку й пізнати великого Апостола Унії, свого святого й могутнього Заступника перед Богом. Він же Син того самого народу, що й ми. Тому кожний широкий католик-Українець повинен подбати про життєпис свого рідного Святого.

- 111 *Мешлер М. — Котович П. ЧСВВ. о., Божественний Спаситель.* Нарис життя присвячений студентській молоді. Жовква 1921. 8°, 387+5. — Брош. 2.50, опр. 3.30, в пол. 3.50.

Кожний, хто хоче ближче пізнати свого Спасителя й Бога Ісуса Христа й для кого Він одинокий шлях, правда й життя, — повинен прочитати цю книжку. В першу чергу ця книжка присвячена нашій студентській молоді. І не диво. Молодь, це „квіт людства“. І яка буде наша молодь, такі будуть наші будучі покоління. Отже в теперішній час, коли всікі Божі вороги напередїм заважають нашу молодь у свої сїті, не стіймо бездушно й бездумно не глядім, як марне гинуть душі нашіх синів і дєвѡк. Даймо в руки своїй молоді книжку, що найвчлаб її

жити по прикладі Христа. Він бо: „Дорога, Правда й Життя“. Саме ця книжка відповідає тому завданню. Вона приступно та подрібно переповідає життя й науки нашого Спасителя.

- 112 Мешлер М. — Калиш Анастасій ЧСВВ о., Пресв. Діва Марія.** Її чудесне життя і блаженне Успенє. Жовква 1924. 16°, 197+3. — Брош. 0.60, опр. 1.20.

Для християнського серця одне з найлюбіших імен, це імя Преч. Діви Марії. Св. Церква чудовими піснями в богослуженнях величає Її велич достойнство й святість. І наш нарід достойно почитає Преч. Діву Марію й в Її честь адвигає храми-святині. Найкраща однак святиня й наймиліша Божій Матіиці, це чисте, невинне людське серце. Як нам зберігати таке серце, вчить цього нас Преч. Діва Марія. Читаймо Її життя й наслідуймо Її.

- 113 Мешлер М. — Лончина Мелетій ЧСВВ о., Святий Йосиф в життю Христа і в життю Церкви.** Жовква 1921. 8°, 124+4. — Брош. 0.40, опр. 1.—.

В нашій нагоді на жаль мало хто знає про св. Йосифа, прибраного віця Ісуса Христа, Обручника Преч. Діви Марії, великого святого в католицькій Церкві й заступника всіх людей перед Богом. Сьогодні, коли йдуть ворожі наступи на встановлене Богом подружжя, коли Божі вороги намагаються розбити родинне життя й ввести „дикі подружжя“, треба нам зрозуміти вагу й Боже призначення родин. Читаймо життя св. Йосифа. Воно багато нас навчить.

- 114 Нювенгоф Ван В. о. — Колпачкевич Володимир д-р, Св. Марія Маргарита Алякок.** Жовква 1921. 8°, 148. — Брош. 0.40, опр. 1.—.

Прегарний життєпис Апостолики почитання Пресв. Ісусового Серця.

- 115 Теодорович Єпіфаній ЧСВВ о., Життя святих на кождий день місяця січня і лютого.** Жовква 1912. 8°, XI+1+672. — Брош. 4.50, опр. 6.—.

Св. Божі угодники показуються нам своїм праведним життям, як і нам уподібнитися до нашого першовзору Ісуса Христа. Тому читаймо ці „Життя святих“. Це справжня прикраса християнських хат, шкільних і церковних бібліотек.

- 116 Філас Плятонід ЧСВВ о., Житє св. Василя Великого.** Вид. 2-е. Жовква 1918. 16°, 79+1. — Брош. 0.15.

- 117 Той самий, Святий мученик Партеній.** Жовква 1922. 16°, 71+1. — Брош. 0.15.

Зміст цієї книжечки: Переслідування християн у перших віках, особливо во вцісаря Декія, мученича смерть св. Партенія, доля мощів його, пісня св. Партенієві й церковне богослуження в день св. Партенія. — Книжечка дуже цікава для всіх, особливо для тих, що їх цілі тисячі перебувають щороку на відпуст до Жовкви в день св. Партенія, що його св. мощі зберігаються в нашій монастирській цоркві від 1784 р.

IV. ІСТОРИЧНІ ВИДАННЯ

- 118* Барвінський Александер, Коротка історія українського народу.** Львів-Жовква 1926. 8°, 64+2+ ілюстрації + карта. — Брош. 0.50

- 119 Голова Микола ЧСВВ о., Свояин з крехівського відпусту.** Жовква 1911. 8°, 32. — Брош. 0.20.

Книжечка познайомлює нас із історичними пам'ятками в Крехові. В тексті численні ілюстрації. Корисна для всіх, особливо ж для тих, що перебувають до Крехова на щорічні св.-миколаївські прощі.

- 120 Каровець Макарій ЧСВВ о., Велика Реформа Чина св. Василя В. 1882 р.** Частина перша. Жовква 1933. 8°, X+2+225+11. — Брош. 2.—, опр. 2.70.

- 121 *Той самий, Велика Реформа Чина св. Василя В. 1882 р. Частина друга.* Львів 1933. 80, 202+2. — Брош. 1.50, опр. 2.20.
На підставі архівного матеріалу автор оповідає про відому тому 50 літ веформу ЧСВВ. в Галичині й про тодішні церковні відносини в нас, Праця корисна й помітчна для всіх, що цікавляться минулим нашого церковного життя.
- 122 *Кованевич О. ЧСВВ. о., Памятка зъ Крехова.* Жовква 1898. 160, 16. — Брош. 0.05.
Коротенька історія крехівського монастиря й крехівських памяток. Дуже помітчна для тих, що відбувають щороку в місяці травні св.-миколаївські проці до Крехова.
- 123* *Той самий, Памятка з „Яснои Горы“ въ Гошовѣ. Вид. 3-тє.* Жовква 1906. 160, 19+1. — Брош. 0.05.
Коротенька історія чуд. образу Божої Матері в Гошеві wraz із молитовкою й піснею.
- 124* *Крип'якевич Іван д-р, 3 минулого Жовкви. Історична читанка.* Жовква 1930. 80, 34+2. — Брош. 0.50.
- 125* *Ліковський Едвард еп. — Кузьма Василь і Заторський Осип. Берестейська Унія (1596).* Жовква 1916. 80, XVI+4+336. — Брош. 3.—, опр. 3.80.
- 126* *Лукань Роман ЧСВВ. о., Василянські монастирі в станиславівській єпархії.* Львів 1935. 80, 16. — Брош. 0.50.
Книжечка вже на вичерпанні.
- 127 *Погорецький Ігнатий ЧСВВ. о., Правда і обман.* Жовква 1912. 160, 156+4. — Брош. 0.50.
Книжечка видана тоді, коли православ'я сильно ширилося в Галичині. Багато людей, що прочитали цю книжечку, пізнали де правда й знову навернулися до св. католицької Церкви. В книжечці описана історія схизми в Греції й на наших землях і різниця між православною церквою й нашою католицькою Церквою. Значення книжечки велике й сьогодні й треба її поширити там, де шириться православ'я між нашим народом.
- 128 *Саварин Гійль, Когут Маркіян і Лукань Роман ЧСВВ. оо., Альманах василянських богословів.* Річник I. З приводу 50-літнього ювілею реформи василянського Чина (1882-1932) Крестинопіль-Жовква 1933 (печатається).
- 129 *Щурат В. д-р, Пєригринація или пѣть до Іерусалима Данила архимандрыты корсєньского зъ Бѣлой Россіи. Середновічна памятка староруської літератури в редакції XVI. в. по уложєній рукописи.* Жовква 1906. 80, 42+2. — Брош. 0.30.
Книжечка ва вичерпанні.

V. ПРОПОВІДІ

- 130 *Бельоглявек В. — Карпинський Плятон о., Христос воскрес!* Сім радостей з Христового Воскресення. Вісім проповідий на святу п'ятидесятницю. Жовква 1927. 80, 43+1. Брош. 0.80.
- 131 *Вас. Стеф., Слово про святу Христову Церкву.* Вид. 2-є. Жовква 1933. 80, 15+1. — Брош. 0.10.
- 132* *Дзєрович Юліян о., За всіх молиши ся Благая.* 31 наук на місяць май. Жовква 1914. 80. 8+267+1. — Брош. 5.—, опр. 6.—.
- 133* *Кайм Омелян — Карпинський Плятон о., Книга пророка Йони.* Учебник і читанка на час святого Посту. Проповіді на св. великий Піст. Жовква 1927. 80, 43+1. — Брош. 0.80.

- 134 *Коритко Мирон о., „Хліб Життя“.* Євхаристійні проповіді. Жовква 1927. 8о, 463+1. — Брош. 3.50, опр. 4.50, в пол. 5.—
- 135 *Криницький Еміліян о., Місійні проповіді о пиянстві і безстыдності.* Жовква 1910. 8о, 239+1. — Брош. 1.50, в пол. 2.50.
- 136* *Левицький Ярослав д-р о., Надгробні слова.* Ужгород 1929. 8о, 4+59+1. — Брош. 1.50.
- 137 *Марисюк Маркіян ЧСВВ, о., Великопосні проповіді.* Найважливіше питання життя. Жовква 1922. 8о, 70+2. — Брош. 0.60.
Кожна проповідь про котрусь особу, що займає важливу роль в Христових Стражданнях і на прикладі тої особи розбирає частину найважливішого питання життя.
- 138* *Теодорович Николай о., Проповіді на підставі науки Церкви християнсько-католицької.* Жовква 1912. 8о, 351+1. — Брош. 2.—, опр. 3.—.
- 139* *Швілінські Павло о., — Левицький Ярослав д-р о., Популярні катехитичні проповіді для католицького народу.* Перша часть. Про віру. Ужгород 1926. 8о, VIII+366+2. — Брош. 7.—, опр. 8.50.
- 140* *Ті ж. Популярні катехитичні проповіді для католицького народу.* Друга часть. Про надію і любов. Ужгород 1927. 8о, VIII+372. — Брош. 7.—, опр. 8.50.
- 141* *Швілінські П. о., — Луцик Іван о., Популярні катехитичні проповіді для католицького народу.* Третя часть. Про благодать Божу і св. Тайни. Ужгород 1934. 8°, VI+2+271. — Брош. 5.—, опр. 6.50.

VI. БОГОСЛУЖБОВІ КНИЖКИ

- 142 *Іквідістникъ или собраніе іквідістствъ.* Вид. 2-е. Жовква 1905. 16°, 458+2. — В пол. 3.—.
- 143 *Богослуженіа страсныхъ седмицъ кѣпна съ каншномъ покаяннымъ.* Жовква 1905. 16°, 308+4. — В пол. 4.—.
- 144 *Божіеіственнаа Літургіаа йже єсть свѣтлѣхъ ѡтца нашихъ Івана Златоустѣаа...* Вид. 3-тє. Жовква 1927. 8°, 160. — В пол. 8.—.
До друку приладив о. М. Марисюк ЧСВВ. Прегарне видання, печатає на чистобілім папері й двома красками. Книжка дуже помяточна для священників у подорожі.
- 145 *Вечірна і Утрєна на неділі і празники подвижні з кановом покаянным (поклонами), богослужєнем страстного тижня, службами общими свѣятим, Євангеліями воскресними рядовими і калєндар цілого року з пасхалією.* Часть перша. Жовква 1911. 16°, 8+869+3. В пол. 10.50, в півшк. 13.—, в shk. 20.—.
- 146 *Вечірна і Утрєна на празники неподвижні з пред-попраздєньствами та на неділі цілого року, з Царскими Часами і Великим Повечерієм на Богоявленє, Благовіщенє і Рождєство Хр. і калєндар цілого року з пасхалією.* Часть друга. Жовква 1912. 16°, 8+1047+1. В пол. 13.—, півшк. 15.—, в shk. 23.—.
Обидві частини цих книжок уже на вичерпанні.
- 147 *Дикий Олександр о. — Дольницький Ісидор о., Іквідість Єв. Євѣншннѡмѣчннкѣ Ісѣафѣтѣ.* Жовква 1901. 16°, XVIII+2. — Брош. 0.05.

Книжечка вже на вичерпанні.

- 161 Часословъ... Жовква 1910. 16°, 782+2. — В пол. 10.—, в шкір. в позол. берегами 18.—.
Повне передвощне видання Часослова для священників. Містить усе Церковне Правило, всі тропарі й кондаки та інші молитви й Пасхалію. Книжка вже на вичерпанні.
- 162 Чинъ парастасъ й погрібніи мірекии чловека такожъ Евангеліи ѿ апостолу. Вид. 3-тє. Жовква 1926. 16°, 104. — В пол. 1 50.
- 163 Чинъ поскініи больнии й Тайны Єлишпомазаніи. Вид. 3-тє. Жовква 1918. 16°, 32. — Опр. 0.80.
- 164 Чинъ Тайны сѣгш крцініи й мурепомазаніи. Вид. 3-тє. Жовква 1921. 16°, 24. — Опр. 0.80.
- 165 Чинъ Тайны сврѣжества. Вид. 4-тє. Жовква 1927. 16°, 24. — Опр. 0.80.
- 166 Чинъ Тайны сѣгш крцініи й мурепомазаніи + Чинъ поскініи больнии... + Чинъ Тайны сврѣжества (разом). — В пол. 2.—.

VII. МОЛИТОВНИКИ

- 167 Березовський Лазар ЧСВВ. о., Молитва доброї дитини. Молитовничок для любих діток. Вид. 4-є. Жовква 1929. 32°, 108. — В пол. 0.40.
- 168* Вірюю. Новий український молитовник. Львів-Жовква 1930. 32°, 374+2. — В пол. 1.20.
- 169 Кованевич Євген Омелян ЧСВВ. о., Да святиться Імя Твоє. Молитвословець для молодіжи. Вид. 13-тє. Жовква 1929. 32°, 236+III+1. — В пол. 0.70, в крайов шк. з позолоч. берегами 2.50, в загр. шк. 3.—, в целюльозу з клямеркою 3.50. Всі примірники в футералах, крім оправи в полотно. Футерал 0.20.
Дуже улюблений молитовничок для нашої молоді. На цім місці згадаємо, що цїє книжечки поширено досі між нашою молоддю вже понад 370.000 примірників.
- 170 Котович Петро ЧСВВ. о., Молитвеник христіянської родини. Вид. 7-є. Жовква 1927. 16°, 768. — В пол. 2.50, в кр. шк. з черв. берегами 7.—, з золоч. берегами 7.50, в загр. шк. з позолоч. берегами 8.—, в целюл. з позолоч. берег. з клямеркою 9.—. Всі в футералах, крім оправи в полотно. Футерал 0.20.
Прегарна книжка для побожних христіянських родин.
- 171 Той самий, Хвалите Господа. Молитвеник для мушин і женщин. Вид. 3-тє. Жовква 1927. 32°, 286+2. — В пол. 1.—, в кр. шк. з золоч. берегами 2.50, в загр. шк. з позолоч. берегами 3.50, в целюльоз. з клямеркою й з позолоч. берегами 4.—. Всі в футералах, крім опр. в пол.
Напечатаний двома красками й призначений для інтелігенції.
- 172 Ломницький Бремйя ЧСВВ., Філас Плятонід ЧСВВ. і Березовський Лазар ЧСВВ. о., Гостинець. Молитовник для католицької української молоді. Тисячка 131-150. Жовква 1930. 32°, 570+VI. — В пол. 1.50; в кр. шк. з червоними берегами 5.—, з позолоч. берегами 5.50; в загр. шк. з позолоч. берегами 6.—; в півшк. зо срібними рамками й клямеркою 6.50; в целюльові з образком або хрестиком на окладинці з клямеркою 7.—. Всі в футералах, крім опр. в опл. Футерал 0.20.

Напечатаний двома красками. Дуже улюблена книжечка для нашої старшої молоді.

- 173 Марисюк М. ЧСВВ. о., Голос душі. Молитвеник для членів Апостольства Молитви і для всіх почитателів Пресв. Серця Ісусового.** Жовква 1927. 16°, 669+3. — В пол. 2.50; наслід. шк. 3.50, такий на ваті 4.—; в кр. шк. з черв. берегами 5.50, з позолоч. берегами 6.—; в загр. шк. з позолоч. берегами 6.50, такий на ваті 7.—; в целюльозі з клямеркою 7.50. Всі в футералах, крім опр. в пол. Футерал 0.20.

Напечатаний двома красками. Подає коротке пояснення та історію почитання Пресв. Ісусового Серця й практичні способи належно почитати Христове Серце. Великий вибір молитов і богослужень. Справжня скарбниця релігійного життя.

- 174 Пришляк Іван ЧСВВ. о., Молитвеник для українського народу.** Вид. 5-е. Жовква 1926. 16°, 448. — В пол. 1.30; в кр. шк. з черв. берег. 3.50, з позолоч. берег. 4.—; в загр. шк. з позолоч. берегами 4.50; в целюльозі з клямеркою 5.—. Всі в футералах, крім опр. в пол. Футерал 0.20.

Великий вибір молитов для нашого народу.

- 175 Щурат В. д-р, Із глибини поезиав.** Молитвеник. Жовква 1905. 32°, 177+7. — Опр. 0.50; в кр. шк. з позолоч. берегами 2.50; в загр. шк. з позолоч. берегами 3.—.

Молитовник у віршованій формі. Призначений для інтелігенції.

VIII. НАБОЖЕНСТВА Й ЦЕРКОВНІ ПІСНІ

- 176 Баричко Мих. о., Акафист Благовіщенню Преч. Діви Марії.** Жовква 1927. 16°, 107+1. — Брош. 0.50.

Переклад на українську мову й пояснення. Для приватного вжитку дуже пожиточний.

- 177 Березовський Лазар ЧСВВ. о., Набоженство до св. Йосифа.** Вид. 3-тє. Жовква 1921. 32°, 83+1. — Брош. 0.10.

Акафист св. Йосифові в гарнім українським перекладі, Служба, Молебня і молитви.

- 178 Березовський Л. ЧСВВ. о. і Чепіль Й. ЧСВВ. о., Товариство Доброї Смерти під покровом Страждущої Божої Матери.** Вид. 2-е й 3-тє. Жовква 1928 і 1932. 32°, 16. — Брош. 0.05.

Коротка наука про Товариство Доброї Смерти, спис відпустів і привілеїв, молитва. Рівночасно це й вписовий листок.

- 179 Березовський Л. ЧСВВ. о., Як молитися на вервиці.** Вид. 5-е. Жовква 1930. 32°, 16. — Брош. 0.05.

Коротка історія молитви на вервиці й спосіб відмовлявання тої ж молитви.

- 180 Бок Йосиф Т. І. о. — Соколовський Софрон ЧСВВ. о., Підручник Ісусового Лицарства або Евхаристійної Круцяти.** Жовква 1935. 16°, 90+2. — Брош. 0.30.

Ісусове Лицарство, це організація, що в ній гуртуються шкільні діти всього світа. І в нас вже існує таке Ісусове Лицарство шкільних дітей між ін. при церкві ОО. Василія у Львові. Такі організації повинні повстати в усіх наших містах і селах, щоб зберігти від зла молоді душі наших дітей.

- 181 Бодревич Данило о., Голгофта або Хрестна Дорога.** Жовква 1929. 16°, 83+1. — Брош. 0.40.

- 182 Боклащук Никифор ЧСВВ. о., Приписи для ревнителів Апо-**

- столяства Молитви Найсолодшого Серця Ісусового. Вид. 4-е. Жовква 1930. 32°, 32. — Брош. 0.05.
- 183 *Той самий, Приписи для ревнителей Апостольства Найсолодшого Серця Ісусового.* Вид. 4-е. Жовква 1930. 32°, 32. — Брош. 0.05.
- 184 *Дороцький Михайло о., Молебні стихирн до Пресвятого Серця Ісусового.* Вид. 2-е. Жовква 1928. 16°, 4. — Брош. 0.02.
- 185 *Той самий, Хрестна Дорога в 1900-літню річницю з додатком: Поклін Христовим Ранам.* Вид. 2-е. Жовква 1936. 16°, 40. — Брош. 0.15.
- 186 *З ювілейного року мученичої смерті св. Йосафата на пам'ять.* Жовква 1924. 32°, 8. — Брош. 0.05.
Інформаційні відомості о. П. Теодоровича ЧСВВ. про св. Йосафата враз із молитвою до Нього.
- 187* *К. С. — Кишакевич Й. о., Пісня до св. Йосафата. Владико Отче.* Львів — Жовква 1924. 16°, 4. — Брош. 0.02.
На зміст цієї летючки складаються: коротенький життєпис св. Йосафата авторства о. Йосафата Скрутєня ЧСВВ. і відома пісня д-ра К. Студинського „Владико Отче“.
- 188 *Каровець М. ЧСВВ. о., Інtronізація Найсвятійшого Серця Ісусового.* Жовква 1934. 32°, 68+II+2. — Брош. 0.15.
Поука, як посвячувати себе й свої родини Пресв. Ісусовому Серцю, і відповідні молитви.
- 189 *Той самий, Святий Рік 1933.* Жовква 1933. 32°, 59+5. — Брош. 0.10.
Молитви й розважання про Пресв. Ісусове Серце.
- 190 *Той самий, Служба Божа наше життя.* Вид. 2. Жовква 1935. 32°, 40. — Брош. 0.05.
Поука про велике значення Служби Божої враз із різними молитвами.
- 191 *Той самий, Триумф Христа.* Жовква 1934. 32°, 39+1. — Брош. 0.05
Про величаві святочні врочистості в честь Ісуса Христа 1933-34 р. в усім світі й в нас.
- 192 *Той самий, Читання під першу п'ятницю.* Жовква 1934. 32°, 48. — Брош. 0.10.
Поуки про Пресв. Ісусове Серце й молитви.
- 193 *Липський Т. ЧСВВ. о., Відпустові молитви.* Вид. 2-е. Жовква 1933. 32°, 32. — Брош. 0.05.
- 194 *Лозинський Арсен ЧСВВ., Любим Ісуса.* Книжочка до набоженьства на перші п'ятниці або неділі місяця. Вид. 6-е. Жовква 1921. 16°, 204 і Вид. 7-е. 1923. 16°, 104. — Опр. 0.60, в пол. 1.20
- 195 *Лончина Мелетій ЧСВВ. о., Апостольство Молитви в злуці з Пресвятим Серцем Ісуса Христа.* Вид. 2-е. Жовква 1926. 32°, 42+2. — Брош. 0.05.
- 196 *Той самий, Вписовий лист Апостольства Молитви.* Вид. 16-е. Жовква 1934. 32°, 23+1 — Брош. 0.03.
- 197 *Той самий, Вписовий лист до Братства Пресвятого Серця Ісуса Христа.* Жовква 1918. 16°, 8. — Брош. 0.02.
- 198 *Той самий, Коротка наука о Апостольстві Молитви.* Жовква 1905. 16°, 7+1. — Брош. 0.02.
- 199 *Той самий, Молебен до Пресв. Серця Ісусового.* Вид. 10-е. Жовква 1925. 32°, 16. — Брош. 0.05.

- 200 *Той самий, Молебен до Преч. Діви Марії на місяць май.* Вид. 16-е. Жовква 1933. 32°, 16. — Брош. 0.05.
- 201 *Той самий, Обовязки і привілеї місцевого управителя Апостольства Молитви.* Жовква 1918. 16°, 4. — Брош. 0.02.
- 202 *Той самий, Чин відправи до Пресвятого Серця Ісусового в першу неділю місяця.* Вид. 8-ме. Жовква 1917. 16°, 16. — Брош. 0.05.
- 203 *Луб Ісидор ЧСВВ. о., Молебен до св. священомученика Йосафата.* Вид. 2-е. Жовква 1934. 16°, 20. — Брош. 0.10.
- 204* *Лукань Р. ЧСВВ. о., Девятиця в честь Пресвятої Тройці на упрощення собі якої ласки через св. Тересу від Дятятка Ісуса.* Вид. 2-е. Бучач — Жовква 1935. 32°, 11+1. — Брош. 0.10.
- 205 *Молебен до Непорочно Зачатої Пресвятої Богородиці. На час девятиці перед святом Непорочного Зачаття.* Жовква 1935. 32°. 15+1. — Брош. 0.05.
- 206 *Набоженство в честь св. Архангела Михаїла (на приватну відправу).* Вид. 5-е. Жовква 1930. 32°, 16. — Брош. 0.05.
- 207* *Памятка з ювілейної місії.* Львів — Жовква 1924. 32°, 16. — Брош. 0.05.
Життєпис св. Йосафата, поука й різні молитви.
- 208 *Параклис до Пресвятої, Пречистої Богородиці Діви Марії.* Вид. 6-е. Жовква 1930. 32°, 32. — Брош. 0.05.
- 209 *Сарницький Климент ЧСВВ. д-р о., Розважання при відвідинах Пресв. Тайни Євхаристії.* Вид. 4-е. Жовква 1926. 32°, 236+8. — Брош. 0.40.
- 210 *Свята Година для членів Апостольства Молитви і всіх вірних.* Жовква 1935. 32°, 38+2. — Брош. 0.10.
Коротка наука о. М. Марисюка ЧСВВ. про св. Годину. Описля молитви підчас св. Годици.
- 211 *Сеньківський Яким ЧСВВ. о., Лицарі Ісусові або Євхаристійна Дружина.* Жовква 1935. 32°, 8. — Брош. 0.05.
Вписовий лист і про обовязки членів Ісусового Лицарства, практичні способи почитати Пресв. Євхаристію й молитва.
- 212 *Скаржинська Анна — Бідолах Герман ЧСВВ., Зітхання до Ісуса Христа замученого за наші гріхи.* Жовква 1930. 32°, 16. — Брош. 0.05.
Гарні молитви. Напечатано двома красками.
- 213 *Таємниці рожання для дівць.* — Брош. 0.05.
- 214 *Таємниці рожання для молодців.* — Брош. 0.05.
- 215 *Таємниці рожання для мужчин.* — Брош. 0.05.
- 216 *Таємниці рожання для невіст.* — Брош. 0.05.
- 217 *Франко О., Т. І., Дев'ятьденне набоженство до Пресвятого Серця Ісусового на упрощення всяких ласк.* Вид. 3-тє. Жовква 1930. 32°, 16. — Брош. 0.05.
- 218 *Шептицький А. ЧСВВ. о., Памятка з місії відправленої під проводом ОО. Василіян.* Вид. 5-е. Жовква 1925. 32°, 48. — Брош. 0.05.
Коротка місійна наука про Бомі заповіді й відпустові молитви.
- 219 *Той самий, Правила св. Отця н. Василія В. для людей світських.* Вид. 3-тє. Жовква 1932. 32°, 32. — Брош. 0.20.
Правила для членів (-ок) Братства св. Василія В. При кінді книжечки

коротке набоженство в честь св. н. Отця Василя Вел. укладу о. А. Лозинського ЧСВВ.

- 220 Штайнен П. А.** — *Батан Іннокент ЧСВВ. о., Підручник Апостольства Молитви для провідників і ревнителів.* Жовква 1930. 8°, 63+1. — Брош. 0.50, опр. 0.90.

- 221 Щоденні молитви.** Жовква 1933. 32°, 32. — Брош. 0.05.
Щоденні й катехизмові молитви.

- 222 Гриневич Іван ЧСВВ.,** *Коляди або пісні з нотами на Різдво Христове.* Жовква 1925. 16°, 142+2. — Брош. 1.50, в полотно 2.30.

- 223* Грох-Грохольський Ю.,** *Елементарна теорія співу для самонавчання.* З практичними порадами, задачами й вправами на прикладах та піснях народніх. Зшиток перший. Рівне-Жовква 1930. 8°, 84. — Брош. 2.—.

- 224 Кованевич Омелян ЧСВВ. о.,** *Церковні пісні.* Часть II. Вид. 3-ге. Жовква 1912. 16°, 96. — Брош. 0.30.

Пісні з нотами на свята подвижні й неподвижні, пісні до Преч. Діви Марії й врешті різні пісні. Дуже пожиточні для побожних душ.

- 225 Кованевич О. ЧСВВ. о.** — *Гриневич Іван ЧСВВ., Церковні пісні.* Вид. 5-е. Жовква 1926. 16°, 358+X. — Брош. 2.50, в пол. 4.30.

Великий вибір церковних пісень з нотами.

- 226 Коляди або пісні на Христове Різдво.** Вид. 10-е. Жовква 1927. 16°, 70+2. — Брош. 0.25.

Збірка різдвяних пісень без нот.

- 227 Лисенко М.,** *Пречистая Діво, Мати руського краю.* Жовква 1910. 4°, 7+1. Брош. 0.30.

Пісня на мішаний хор.

- 228 Церковний співаник** на всі свята цілого року, підчас Служби Божої та всякі інші до Пресвятого Серця Ісусового, Пречистої Діви Марії і катехизмові. Вид. 4-е. Жовква 1927. 16°, 104. — Брош. 0.30.

Збірник церковних пісень без нот.

ІХ. ОПОВІДАННЯ, ПОВІСТІ Й ПОЕЗІЇ

- 229 Візман кард.** — *Петришин Іван, Фабіоля.* Повість з часів переслідування християн в році 302. Вид. 2-е. Жовква 1927. 16°, 303+1. — Брош. 1.—, опр. 1.60.

- 230 Єленський С.** — *Сапрун Северіян о., Жива вода.* Жовква 1932. 16°, 67+1. — Брош. 0.30, опр. 0.80.

- 231 Ті самі, Мала Міріям.** Євангельська повість. Жовква 1933. 16°, 42+2. — Брош. 0.25, опр. 0.75.

- 232 Ті самі, Хваліте Господа.** Євангельська повість. Жовква 1933. 16°, 118+2. — Брош. 0.40, опр. 0.90.

- 233* Карпович Іван.** *Через мечі до життя.* Релігійна повість у трьох частинах. Львів—Жовква 1927. 16°, 350+2. — Брош. 1.50, опр. 2.10.

- 234 Лешук Осип о., Ганя.** Оповідання на тлі сектанських відносин. Жовква 1929. 16°, 110+2. — Брош. 0.25, опр. 0.65.

- 235* *Май Карло. Серденьки Мати. Оповідання з мандрівки по Курди-стані. Львів—Жовква 1922. 16°, 72+8. — Брош. 0.25.*
- 236 *Марисюк Маркіян ЧСВВ. о., До Лорду. Вразіння з дороги з першим українським паломництвом. Жовква 1931. 8°, 81+3. — Брош. 0.50, опр. 1.—*
Опис першого українського паломництва в 1930 р. до найславнішого чуд. місця. Докладна історія появи Божої Матері в Лорді та оповідання про важніші чуда.
- 237 *Набор Фелікс — Бідолах Герман ЧСВВ., Німецька кузня. Жовква 1935 (печатається).*
Повість з часів більшовицької революції в Баварії.
- 238 *Петришин Іван, Геройська любов. Повість з середньовічних часів. Вид. 2-е. Жовква 1914. 16°, 216. — Брош. 0.50, опр. 1.—*
- 239 *Семчук Степан о., Воскресення. Пісні зриву. Жовква 1927. 8°, 51+3. — Брош. 0.20.*
- 240 *Той самий, Пророки. Біблійні оповідання. Жовква 1927. 16°, 127+1. — Брош. 0.40, опр. 0.80.*
- 241 *Сташинський Федір, Різдвяний дарунок. Збірка різдвяних оповідань. Перша частина. Жовква 1922. 16°, 207+1. — Брош. 0.50, опр. 1.—*

Х. СЦЕНІЧНІ ВИДАННЯ

- 242 *„Бібліотека Релігійної Драми“, ч. 1. М. Курцеба, Сьвята гостиня. Образ сценічний в двох відслонах. Жовква 1906. 16°, 31+1 (вичерпане).*
- 243 — *Ч. 2. Гебгард Трес — о. Конон Полішко ЧСВВ., Блаудний син. Біблійна драма в п'ятих відслонах. Жовква 1924. 16°, 93+3. — Брош. 0.40.*
- 244 — *Ч. 3. А. Радомський, На Різдво. Вертеп для сільських колядників. Жовква 1927. 16°, 19+1. — Брош. 0.10.*
- 245 — *Ч. 4. о. К. Мрозовський ЧСВВ., Свекруха. Образ сценічний в 3 діях. Жовква 1931. 8°, 27+1. — Брош. 0.40.*
Вінєта роботи о. К. Полішка ЧСВВ.
- 246 — *Ч. 5. о. Кирило Сімків ЧСВВ., Неон або мученики з катаномб. Драматичний образок з часів переслідування християн. Жовква 1932. 8°, 32. — Брош. 0.50.*
- 247 — *Ч. 6. Бронім Луцик, Йосиф в Єгипті. Драматичний образ в 5 діях. Жовква 1932. 8°, 36. — Брош. 0.50.*
- 248 — *Ч. 7. Микола Курцеба, Українці-мученики. Драма в трох діях з життя наших католицьких братів у Холмщині. Жовква 1932. 8°, 59+1. — Брош. 0.60.*
- 249 — *Ч. 8. Юлія. Релігійна драма в шістьох діях з часів переслідування перших християн. Жовква 1935. 8°, 40. — Брош. 0.40.*
- 250 — *Ч. 9. о. Д. Сироїд ЧСВВ., Весталька. Драматичний образок з часів переслідування християн у трьох діях (свобідна перерізка з чужого). Жовква 1935. 8°, 40. — Брош. 0.40.*
- 251 — *Ч. 10. Олексій. Релігійна драма в шістьох діях. Жовква 1935. 8°, 46+2. — Брош. 0.60.*
- 252 — *Ч. 11. Марія Шостак-Гасюкова, Чудо вифлєємської ночі (Вертеп для колядників). Жовква 1936. 16°, 23+1. — Брош. 0.15.*
- 253 — *Ч. 12. о. Ір. Наварко ЧСВВ., Марія в храмі. Жовква 1936 (печатається).*

„Бібліотека Релігійної Драми“ появляється за редакцією о. Й. Камінського ЧСВВ. Наступні числа печатаються.

ХІ. ЖУРНАЛИ Й ЧАСОПИСИ

А) „Записки Чина св. Василя Великого“ („Analecta OSBM.“)

появляються від 1924-го року під загальним проводом і за редакцією о. Йосафата Скрутеня ЧСВВ, при близькій участі визначних своїх і чужих наукових сил у краю й поза його межами. Видання присвячене студіям із різних галузей історіознавства церковного та чернечого життя. Адреса Редакції: Львів 1, Жовківська 36.

254 — Том I. Вип. 1. Жовква 1924. — 25×17,5, 160. — Брош. 25.—. (вичерпаний).

ЗМІСТ: о. Й. Скрутеня ЧСВВ, Передмова; I. СТАТТІ: 1) о. П. Теодорович ЧСВВ, Св. О. Василій Великий (образ його духової появи); 2) Д-р Яр. Гординський, Кілька духовних пісень із рукописного співака поч. XIX ст. — II. МАТЕРІАЛИ: 3) Й. Скр. і о. Гліб Кинах ЧСВВ, Величина Рутського Правила для монахів Ч. св. Василя В.; 4) о. Й. Скрутеня ЧСВВ, Причинки до актів розпізнання мощів св. Йосафата; 5) Й. Скр., „Синописи“ пліснесько-підгорецького монастиря; 6) Й. Скр., Життєписи Василя (Вітмика з рукописного збірника митр. Льва Кишки). — III. MISCELLANEA: 7) Письмо в Ватикану до Протоігумена ОО. Василян; 8) Д-р В. Щурат, Довкола намогильного каменя Ів. Федорова; 9) Й. Скр., Рідка пам'ятка по св. Йосафаті; 10) Й. Скр., Точки до розважання на день св. Йосафата; 11) Й. Скр., Рукописний збірник о. Павла Шиманського про св. Йосафата; 12) о. Вл. Толочко, Василяни на Жмуді. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ.

255 — Том I. Вип. 2-3. Жовква 1925. 24,7×17,4, 161-416. — Брош. 25.—. (вичерпаний).

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) о. Й. Скрутеня ЧСВВ, Бібліотека львівських Василян; 2) М. Возняк, З поля української духовної вірші; 3) Д-р Яр. Гординський, Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ у Львові. — II. МАТЕРІАЛИ: 4) о. Гл. Кинах ЧСВВ, Монаший собор у Мукачеві 1749 р.; 5) Й. Скр., Д-р І. Фравко: Василяни в Туриську; 6) Й. Скр., Життєписи Василян; 7) Посмертні згадки. о. І. Вишошевич ЧСВВ, о. М. Галушинський ЧСВВ; 8) С. Р., о. Б. Малицький ЧСВВ; 9) Й. Скр., о. М. Гура ЧСВВ; 10) Товариші ЧСВВ, Е. Риппач ЧСВВ; 11) Й. Скр., „Синописи“ пліснесько-підгорецького монастиря; 12) Й. Скр., Перший життєпис св. Йосафата. — III. MISCELLANEA: 13) Д-р Яр. Гординський, Український елемент у діяльності св. Йосафата Кунцевича; 14) о. С. Решетило ЧСВВ, Участь Карпаторуської Провінції ЧСВВ в місії русі на Підкарпаттю; 15) о. Вл. Толочко, Причинки до історії СС. Василянок на Литві і Білорусі; 16) Й. Скр., Монастирські записки про надгробний камінь І. Федорова; 17) Д-р І. Свидицький, Два світи. З приводу книжок П. Карманського про Бразилійську Україну. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг.

256 — Том I. Вип. 4. Жовква 1927. 24,8×17,2, 417-669+3. — Брош. 18.—.

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) Д-р Я. Гординський, Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ у Львові; 2) Д-р О. Макарушка, Слова Климента Костецького. — II. МАТЕРІАЛИ: 3) о. Й. Скрутеня ЧСВВ, Два життєписи св. Йосафата; 4) о. Гл. Кинах ЧСВВ, Акти трох монаших Соборів; 5) Й. Скр., „Синописи“ пліснесько-підгорецького монастиря. — III. MISCELLANEA: 6) Історичний документ; 7) Д-р Б. Барвінський, Призабута українська жалібна маніфестація у Львові 1880 р. і 8) Агенор граф Голуховський в ролі „непризаного попа“; 9) о. Й. Скрутеня ЧСВВ, Рукописний збірник о. П. Шиманського про св. Йосафата. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг; Надіслані періодичні видання; Зміст тому.

257 — Том II. Вип. 1-2. Жовква 1926. 24.6×17.2, 220. — Брош. 25.—.
(вичерпаний).

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) І. Огієнко, Український наголос на початку XVII-го віку; 2) М. Голубець, Лаврів. — II. МАТЕРІАЛИ: 3) Д-р І. Крип'якевич, Середньовічні монастирі в Галичині; 4) о. Гл. Кинах ЧСВВ, Посищення марамороських монастирів 1749 р.; 5) Й. Скр., Життєписи Василянів; 6) К. Королевський, *Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe*. — III. MISCELLANEA: 7) Редакція, Про домо постра; 8) о. Вл. Толочко, Уніятські могили на виленських кладовищах; 9) П. Холодний, Епиграфи XVII віку в церкві с. Вольсвин; 10) Д-р В. Шурат, Краснопуцавська легенда; 11) Й. Скр., Позабуті записки; 12) Й. Скр., Д-р Іван Франко і Василяни; 13) о. Гл. Кинах ЧСВВ, На вічну пам'ять о. Германови Хватала ЧСВВ; 14) Й. Скр., До історії о. Йосифа Скотинського ЧСВВ; 15) Редакція, Наші найближші ювілеї. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг.

258 — Том II. Вип. 3-4. Жовква 1927. 24.7×17.4, 221-488+VII+1. — Брош. 18.—.

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) С. Томашівський, Предтеча Ісидора. Петро Акеревич, незнаний митрополит руський (1241-1245); 2) В. Пещанський і, Київський Спас на Берестовім; 3) М. Голубець, Лаврів. — II. МАТЕРІАЛИ: 4) о. Гл. Кинах ЧСВВ, «Правила и наставлення». Написав о. Арсеній Копак ЧСВВ; 5) о. Й. Скрутень ЧСВВ, «Візита» дубенського монастиря СС. Василян 1818 р.; 6) К. Королевський, *Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe*; 7) Й. Скр., Життєписи Василянів; 8) Посмертні згадки. Й. Скр., о. Ад. Баудіс Т. І. і 9) о. А. Титла ЧСВВ і 10) о. Вен. Яницкий ЧСВВ. — III. MISCELLANEA: 11) Ст. Р., Образ Пресв. Богородиці, дарований Пієм XI Мукачівському монастиреви; 12) Д-р В. Шурат, Малаяр о. М. Теренський; 13) Д-р Б. Барвінський, Безіменна «Похвала» питомцям віденського «д. к. Конвікту» в рр. 1804-1819; 14) В. Заїкин, З сучасної української церковної історіографії; 15) о. Вл. Толочко, Про ювілей у греко-католицькій Церкві на Литві й Білій Русі 1826 р.; 16) Й. Скр., Сторінка з історії монастирської школи в Лаврові; 17) о. Й. Скрутень ЧСВВ, Академічний семінар у сучасних школах ЧСВВ. Його вартість і значіння; 18) Ст. Томашівський, До історії питання: Хто був архиеп. Петро 1245 р? — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг; Надіслані періодичні видання; Зміст тому.

259 — Том III. Вип. 1-2. Жовква 1928. 25.1×17.6, 304. — Брош. 18.—.

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) В. Заїкин, Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979); 2) Д-р Я. Гордійський, Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ у Львові; 3) о. Й. Скрутень ЧСВВ, Бібліотека львівських Василян. — II. МАТЕРІАЛИ: 4) свщ. Е. Майковський, Причинки до життя м. Мокрини Мечиславської ЧСВВ; 5) Й. Скр. і о. Гл. Кинах ЧСВВ, Дневник Протоігумена Г. Пазины, ЧСВВ; 6) К. Королевський, *Catalogus Archivi Procuratoris...*; 7) Й. Скр., «Свопсис» плісесько-підгорецького монастиря; 8) М. Голубець, Матеріяли до каталогу василянських монастирів у Галичині. — III. MISCELLANEA: 9) С. Томашівський, Боярин чи ігумен? (Причинок до питання про особу митрополита Петра Акеровича); 10) С. Томашівський, До історії Перемишля і його єпископської катедри; 11) В. Заїкин, Преп. Стефан, єпископ Володимирський і Галицький...; 12) М. Каровець ЧСВВ, До історії Колішчини; 13) о. В. Толочко, Камінь св. Йосафата; 14) В. Харкевич, Зминулому Жировицької Семінарії; 15) В. Заїкин, З історії католицької ідеї в Східній Україні в середині XIX в.; 16) о. Й. Скрутень ЧСВВ, «Царські ворота» з солами (XVIII ст.); 17) І. Крип'якевич, До історії почаївської друкарні; 18) о. Д. Ткачук ЧСВВ, Крехівський сволок XVII в.; 19) Д-р Ю. Лір, До історії Василян, студюючих в Брунсбергені. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг.

260 — Том III. Вип. 3-4. Львів 1930. 25.2×17.7, 305-764+VIII. — Брош. 24.—.

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) Д-р В. Р. Залозецький, Софійський собор у Києві і його відношення до візантійської архітектури; 2) Д-р А. Петровъ, K. Fejérváry. De moribus et ritibus Ruthenorum и аналогічний сафдїня М. Бея и А. Сирмаи; 3) Д-р Я. Гордійський, Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові; 4) В. Заїкин, Християнство на Україні за часів кн. Ярополка І (969-979). — II. МАТЕРІАЛИ: 5) о. Й. Скрутець ЧСВВ, „Relacya o zamord: bñ. Józafata“ 6) Й. Скр. і о. Гл. Кижах ЧСВВ, Посищення закарпатських монастирів ЧСВВ. в рр. 1755, 1756, 1765, 1809; 7) М. Голубець, Маярі-Василіяни на тлі західно-українського церковного малярства XVIII в.; 8) свщ. Е. Майковський, Причини до життя і справи м. М. Мечиславської ЧСВВ; 9) Й. Скр., Життєписи Василіяни; 10) К. Королевський, Catalogus Archivi Procuratoris... — III. MISCELLANEA: 11) І. Крип'якевич, Увійні видання і „руські“ переклади А. Поссевіна в 1580-их рр.; 12) В. Харкевич, З історії Папського Алюмнату у Вильні; 13) В. Карпович †, Скальний монастир у Роатірі; 14) М. Андрусак, Проект знесення нашого обряду; 15) О. Кладочний, Василіяньський монастир у Варшаві і його судба; 16) В. Заїкин, Спір про початки Русі; 17) В. Залозецький, Сковорода в освітленні новітньої німецької літератури. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг; Надіслані періодичні видання; Зміст тому.

261 — Том IV. Вип. 1-2. Жовква 1932. 25×17.5, 488. — Брош. 25.—

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: Ст. Томашівський †, Вступ до історії Церкви на Україні; 2) В. Гаджега, Й. Волошинівський, еп. мукачівський і І. Малаховський, еп. перемиський, як єпископ мукачівський. — II. МАТЕРІАЛИ: 3) Т. Коструба, Неіснуючий монастир оо. Василіан у Чорткові; 4) М. Андрусак, Записник митр. Ю. Винницького з 1706 р.; 5) Г. Кижах ЧСВВ, Пастирський лист о. Гр. Булко ЧСВВ, мараморського вікарія еп. Г. Блашовського; 6) І. Поплятек Т. І., Студенти-Василіяни у виєнській Академії; 7) Й. Скр., Життєписи Василіяни. — III. MISCELLANEA: 8) В. Пещанський †, Темперова техніка старинної іконописи; 9) І. Свєнцицький, Дещо про джере а іконописної техніки в статті В. Пещанського; 10) Я. Г., З діяльності І. Мртінова в 1859-1864 рр.; 11) Б. Крупницький, Гетьман Мазепа в освітленні німецької літератури його часу; 12) І. Федорович-Малицька, Черці-Франціскани між Татарами; 13) М. Андрусак, Замітки до письменницької діяльності крил. І. Могильницького; 14) І. Лоський, Українські студенти в Ростоку й Кіло; 15) Д. Оляччя, З приводу праці про Г. Сковороду; 16) Й. Скр., Р. S. Пояснення-спростовання. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг.

262 — Том IV. Вип. 3-4. — Брош. 25.— (печатається).

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) Кс. А. Borowski, Etyka św. Bazylego W. o własności prywatnej; 2) І. Огієнко, Нові Cyrillo-Methodiana; 3) М. Когут ЧСВВ, Бесіда св. Василія В. до молодців про класичну літературу; 4) М. Думка, Римські легіони на західно-українських землях. — II. МАТЕРІАЛИ: 5) Й. Скр. і о. Гл. Кижах ЧСВВ, „Краткое лѣтословіє“ о. М. Паппа ЧСВВ; 6) М. Андрусак, Пастирські листи галицьких владик кінця XVIII ст.; 7) Й. Скр. і о. Г. Кижах ЧСВВ, Переписка А. Духновича з Василіянами; 8) Й. Скр., Життєписи Василіяни; 9) К. Королевський, Catalogus Archivi Procuratoris...; 10) Й. Скр., „Свописець“ паієсько-підгорецького монастиря. — III. MISCELLANEA (між ін.: о. Р. Лука ЧСВВ, Причини до історії буцацьких шкіл). — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг; Надіслані періодичні видання; Зміст тому.

263 — Том V. Вип. 1-4 (печатається).

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) Іван Филипчак і о. Роман Лукань ЧСВВ. Ц. к. Окружна Головна Школа в Лаврові 1788/89-1910/11; 2) Д-р Володимир Січинський, Архитектура Лаврова, і т. д. — Ввесь цей том присвячений 50-літтю реформи галицьких оо. василіан. В цьому наміченому ряді історичних і наукових праць про діяльність і заслуги реформованого василіяньського Чина для нашої Церкви й народу. — Між ін.

намічена велика Бібліографія василіанських писань на наших землях від XVII-го віку та й Бібліографія писань реформованих василіян.

264 — Том VI. Вип. 1-2. Львів-Жовква 1936. — Брош. 26.—.

ЗМІСТ: I. СТАТТІ: 1) С. Федоров, Боротьба за межі в степовій єпархії XIII-XIV ст.; 2) Д. Оляничин, До історії торгівлі Русь-України з Балтикою, зокрема ж Стародуба з Кенігсбергом наприкінці XVII й поч. XVIII ст.; 3) І. Крип'якевич, З історії міста Жовкви; 4) М. Голубець, Зарання дослідів над українським деревляним будівництвом; 5) М. Андрус'як, Боротьба за єпископську катедру. — II. МАТЕРІАЛИ: 6) М. Андрус'як, Матеріали до історії львівського єпископства в 1667-1677 рр.; 7) І. Огієнко, Варшавська збірка про Орлика; 8) П. Хрущ, Деякі Мазеріана краківських бібліотек; 9) А. Годиняка, Переписка Єп. М. М. Ольшавського з ігуменами ЧСВВ. — III. MISCELLANEA: 10) І. Огієнко, Розмежування пам'яток українських від білоруських; 11) І. Мірчук, Християн Вольф та його школа на Україні; 12) Б. Крупницький, Теофан Прокопович і Шведи; 13) Т. Коструба, „Середньовічна традиція“ плісесько-підгорецького монастиря; 14) о. І. Луб, ЧСВВ, Лаврівський Помяник XVII-XIX вв.; 15) о. В. Л. Толочко, „Останній василіанин із Литви“; 16) О. Переяславський, Україна XVII віку в світлі тогочасного Заходу; 17) А. і В. Заїкини, Матеріали до бібліографії української історії 1930-1931. — IV. БІБЛІОГРАФІЯ; Огляд надісланих книг.

При „Записках ЧСВВ.“ основана „Бібліотека Записок Чину св. Василія В.“, що її досі появилися:

- 265 — Ч. 1. Д-р Василь Щурат, Довкола намогильного каменя Івана Федорова. Жовква 1925. 8°, 11+1. — Брош. 0.60.**
- 266 — Ч. 2. Михайло Вовняк, З поля української духовної вірші. Жовква 1925. 8°, 58+2. — Брош. 2.—.**
- 267 — Ч. 3. Проф. Іван Огієнко, Український наголос на початку XVII-го віку. Жовква 1926. 8°, 31+1. — Брош. 1.—.**
- 268 — Ч. 4. Д-р Остап Макарушка, Слова Климента Костецького. Пам'ятник з половини XVIII стол. Жовква 1927. 8°, 80. — Брош. 5.—.**
- 269 — Ч. 5. Д-р Ярослав Гординський, Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові. Випуск I. Жовква 1927. 8°, 2+114. — Брош. 10.—.**
 На цю цінну працю звернули увагу І. Огієнко („Byzantinoslavica“. IV/1. Прага 1932. 190-194) і В. Перетц („Труды Института Славяноведения Академии Наук СССР. I. Ленинград 1932. 464-466).
- 270 — Ч. 6. Д-р А. Петровъ, K. Fejérváry, De moribus et ritibus Ruthenorum и аналогичныя свѣдѣнія М. Бея и А. Сирман. Жовква 1929. 8°, 27+3. — Брош. 2.—.**
- 271 — Ч. 7. Свщ. Едмунд Мейковський, Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської, ЧСВВ. Львів 1929. 8°, 52+4. — Брош. 2'50.**
- 272 — Ч. 8. Д-р Борис Крупницький, Гетьман Мазепа в освітленню німецької літератури його часу. Жовква 1932. 8°, 27+1. — Брош. 2.—.**
- 273 — Ч. 9. Я. Г., З діяльності Івана Мартинова в 1859-1864 рр. Жовква 1932. 8°, 30+2. — Брош. 2'50.**
- 274 — Ч. 10. Ks. D-r Antoni Borowski, Etyka św. Bazylego W. o własności prywatnej. Жовква 1933. 8°, 40. — Брош. 1'50.**
- 275 — Ч. 11. Д-р Микола Андрус'як, Боротьба за єпископську ка-**

- тедру. (Картина з історії православної Церкви на Україні в другій половині XVII ст.). Жовква 1933. — Брош. 5.—
- 276 — Ч. 12. Проф. д-р Іван Огієнко, *Нові Cyrillo-Methodiana*. Нариси, замітки й рецензії. Жовква 1933. 8°, 44. — Брош. 1.—
- 277 — Ч. 13. о. Маркіян Когут ЧСВВ., *Бесіда св. Василя Великого до молодців про класичну літературу*. Жовква 1934. 8°, 29+3. — Брош. 2.—
- 278 — Ч. 14. Д-р Іван Огієнко, *Розмежування пам'яток українських від білоруських*. Жовква 1934. 8°, 32. — Брош. 1.50.
- 279 — Ч. 15. Проф. Іван Филипчак і о. Роман Лукань ЧСВВ., *Ц. к. Окружна Головна Школа в Лаврові 1788/89-1910/11. Історична монографія*. Львів-Жовква 1936 (печатається). — Брош. 6.—
- 280 — Ч. 16. Д-р Володимир Січинський, *Архитектура Лаврова* (печатається). — Брош. 2.50.
- Крім цього:
- 281 В. Січинський, *Архітектура крехівського монастиря по деревориту 1699 року*. Львів 1923. 8°, 24. — Брош. 2.—
- 282 С. Томашівський, *Предтеча Ісидора*. Петро Акеревич, незаний митрополит руський (1241-1245) Жовква 1926. 8°, 221-316 (вичерпане).
- 283 *Stefan Tomaszewski, Ruski epizod Soboru Lugduńskiego 1245. Szkic historyczny*. Lwów 1927. 8°, 32 (вичерпане). — Брош. 3.—
- 284 С. Томашівський, *Боярин чи ігумен?* (Причинок до питання про особу митрополита Петра Акеревича). Жовква 1928. 8°. 171-178 (вичерпане).
- 285 С. Томашівський, *До історії Перемишля і його єпископської катедри*. Критичні замітки. Жовква 1928. 8°, 179-190 (вичерпане).
- 286 Вячеслав Зайкин, *З історії католицької ідеї в Східній Україні в середині XIX в.* Жовква 1928. 224-243 (вичерпане).
- 287 Д-р В. Р. Залозецький, *Софійський Собор у Києві і його відношення до візантійської архітектури*. Львів-Жовква 1929. 8°, 305-319 (вичерпане). — Брош. 0.50.
- 288 Д-р Василь Гаджєга, *Иосиф Волошинівський єпископ мукачівський і Іван Малаховський єпископ перемишльський, як єпископ мукачівський*. Жовква 1931. 8°, 12 (вичерпане). — Брош. 0.50.
- 289 Володимир Пещанський і Іларіон Свенціцький, *Іконописна техніка та її джерела*. Львів-Жовква 1932. 8°, 32 (вичерпане). — Брош. 1.—
- 290 о. Маркіян М. Когут ЧСВВ., *Св. Василя Великого Слово до молоді про класичну літературу*. Львів-Жовква 1934. 8°, 29+3. — Брош. 2.—
- 291 Д-р Сергій Федоров, *Боротьба за межі в степовій єпархії XIII-XIV ст.* Жовква 1932. 8°, 17+1. — Брош. 0.50.
- 292 Д-р Домет Оляничин, *До історії торгівлі Руси-України з Балтикою, зокремаж Стародуба з Кенігсбергом, на прикінці XVII й поч. XVIII ст.* Жовква 1932. 8°, 27+1. — Брош. 0.50.
- 293 Іван Огієнко, *Варшавська збірка про Орлика*. Жовква 1934. 8°,

- 201-213 (вичерпане). — Брош. 0.50.
- 294 А. *Годинка*, *Переписка епископа нашого бл. п. Миканла Машула Ошавського († 1767) з тогдашніми гуменами: Гедеономъ з Пазинимъ и Иоаникіємъ з Скрипкомъ*. Жовква 1934. 8°, 38. — Брош. 2.50.
- 295 Д-р *Іван Мірчук*, *Христіян Вольф та його школа на Україні*. Жовква 1934. 8°, 12. — Брош. 0.50.
- 296 Д-р *Борис Крупницький*, *Теофан Прокопович і Шведи*. Жовква 1934. 8°, 14+2. — Брош. 0.50.
- 297 о. *Ісидор Луб ЧСВВ.*, *Лаврівський Поміник XVII-XIX вв.* Жовква 1934. 8°, 7+1. — Брош. 0.50.
- 298 Dr. *Józefat Skrzuteń O. S. B. M.*, *Un demi siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens (1882-1932)*. Varsovie 1933. 8°, 14+2 (вичерпане). — Брош. 1.—.
- 299 *Iosaphat I. Skrzuteń, OSBM.*, *Un demi-siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens (1882-1932)*. Léopol 1933. 8°, 111-123+5 (вичерпане). — Брош. 1.—.
- 300 *Iosaphat Skrzuteń*, *Apologia des Mönchspriesters lob gegen die Argumente zugunsten der Lateiner*. Sofia 1935. 4°, 1+326-330 (вичерпане). — Брош. 1.—.

Б) „Місіонар Пресв. Ісусового Серця“

появляється що-місяця від 1 травня 1897 р. Ціль його: поширювати в нашій народі почитання Пресв. Ісусового Серця й Преч. Діви Марії. Крім цього „Місіонар“ подає научно-популярні статті з християнсько-католицької науки віри та обичаїв, з історії Церкви, з життя Святих, оповідання з життя нашого народу та інших народів, відомості з місійного руху в нас і деінде, найважливіші події в Церкві й в світі.

Перед війною „Місіонар“ подав описи Риму (1903 і 1904 р.) й по дорожжю до св. Землі (1905-07), до Бразилії (1905) та Америки (1908-09), опис Євхаристійного Конгресу в Відні (1912) та цілий ряд статей проти шкідливої роботи радикалів для нашої Церкви й народу й проти православної агітації в Галичині, відбиваючи тими статтями всі ворожі сильні наступни ворожих агітаторів на наш нарід. Підчас світової війни „Місіонар“ приносив потіху, у першу чергу нашим батькам і синам у полі битви, пишучи для них відповідні статті, науки та оповідання. А й по війні „Місіонар“ стоїть на сторожі наших прабатьківських звичаїв, на сторожі св. віри та обичайности, поборюючи особливо підпольну й руйнівницьку роботу червоних обманців і американських, протестантських, а й то домородних сектантів. Тож і не диво, що „Місіонар“, це улюблений часопис у нашій народі й правдивий приятель для кожної католицької родини й кожної побожної душі. Тому всі читаймо „Місіонаря“, передплачуймо його. Річно він коштує всього 1'50 зап. Не повинно бути в нас ні одного села, ні одної родини, що не передплачували б і не читали б „Місіонаря“.

- 301 „Місіонар“. І. Жовква 1897-98. 8°, IV+192. — Брош. 10.— зл.,
опр. 11.— зл.
- 302 — II. 1898, IV+188 (вичерпаний).
- 303 — III. 1899, IV+380 (вичерпаний).
- 304 — IV. 1900, IV+380. — Брош. 15.—, опр. 16.—.
- 305 — V. 1901, IV+380. — Брош. 15.—, опр. 16.—.
- 306 — VI. 1902, IV+380 (вичерпаний).
- 307 — VII. 1903, IV+380 (вичерпаний).
- 308 — VIII. 1904, IV+364. — Брош. 15.—, опр. 16.—.
- 309 — IX. 1905, IV+380 (вичерпаний).

- 310** — X. 1906, IV+380 (вичерпаний).
311 — XI. 1907, IV+384 (вичерпаний).
312 — XII. 1908, IV+380. — Брош. 5.—.
313 — XIII. 1909, IV+380 (вичерпаний).
314 — XIV. 1910, IV+380 (вичерпаний).
315 — XV. 1911, IV+380. — Брош. 10.—.
316 — XVI. 1912, IV+380. — Брош. 15.—.
317 — XVII. 1913, IV+380. — Брош. 2.—.
318 — XVIII. 1914, 224 (ч. 1-7; вичерпаний).
319 — XIX. Загреб 1915, II+110 (вичерпаний).
320 — XX. Жовква 1916, IV+192. — Брош. 2.—.
321 — XXI. 1917, IV+188 (вичерпаний).
322 — XXII. 1918, 176 (ч. 1-11; вичерпаний).
323 — XXIII. 1920, IV+160. — Брош. 5.—.
324 — XXIV. 1921, 189+1 (вичерпаний).
325 — XXV. 1922, 191+1 (вичерпаний).
326 — XXVI. 1923, 191+1 (вичерпаний).
327 — XXVII. 1924, 191+1 (вичерпаний).
328 — XXVIII. 1925, 291+1 (вичерпаний).
329 — XXIX. 1926, 270+2 (вичерпаний).
330 — XXX. 1927, 301+1+2. — Брош. 10.—.
331 — XXXI. 1928, 287+1. — Брош. 2.—.
332 — XXXII. 1929, 294+2. — Брош. 2.—.
333 — XXXIII. 1930, 287+1. — Брош. 2.—.
334 — XXXIV. 1931, 287+1. — Брош. 2.—.
335 — XXXV. 1932, 279+1. — Брош. 2.—.
336 — XXXVI. 1933, IV+300. — Брош. 2.—.
337 — XXXVII. 1934, 271+1. — Брош. 2.—.
338 — XXXVIII. 1935, 294+2. — Брош. 2.—.

Примітка. „Місіонаря“ редагували: о. П. Філяс (1897-98), о. Л. Березовський (1898-1908), о. Єп. Теодорович (1908-11), о. Я. Фецак (1911-14), о. І. Пришляк (1915 в Загребі), о. Л. Березовський і о. М. Пелех (1916-18), о. М. Пелех (1920), о. П. Філяс (1921-26), о. М. Марисюк (1927-32), о. Р. Криницький (1932-1933), о. М. Каровець (1933-1935), о. П. Борис (1935 - досі). — Крім „Місіонаря“, жовківські ОО. Василіяни видавали довгі роки (1903-1914) також журнальчик для дітей п. я.: „Малий Місіонарик“.

XII. КАЛЕНДАРІ

- 339** о. Л. Березовський ЧСВВ., Християнський календар Місіонаря на рік звичайний від Різдва Христового 1901. Рочник перший. Жовква 1900. 8°, 2+110+2 (вичерпаний).
340 Той самий, — II. 1902, 160. — Брош. 10.—.
341 Той самий, — III. 1903, 168 (вичерпаний).
342 Той самий, — IV. 1904, 159+1. Брош. 10.—.
343 Той самий, — V. 1905, 160 (вичерпаний).
344 Той самий, — VI. 1906, 159+1 (вичерпаний).
345 Той самий, — VII. 1907, 155+5. — Брош. 5.—.
346 Той самий, — VIII. 1908, 155+5. — Брош. 5.—.
347 Той самий, — IX. 1909, 157+3. — Брош. 5.—.
348 о. Єп. Теодорович ЧСВВ., — X. 1910, 138+22 (вичерпаний).

- 349 *Той самий*, — XI. 1911, 149+27. — Брош. 5.—
 350 *о. Яким Фецак ЧСВВ.*, — XII. 1912. 145+31 (вичерпаний).
 351 *Той самий*, — XIII. 1913, 160+16 (вичерпаний).
 352 *Той самий*, — XIV. 1914, 161+15 (вичерпаний).
 353 *о. Л. Березовський ЧСВВ., Календар Пресвятого Серця Ісусового на переступний рік 1916.* XV. Жовква 1916. 16°, 48 (вичерпаний).
 354 *Той самий*, — XVI. 1917, 61+3 (вичерпаний).
 355 *Той самий*, — XVII. 1918, 61+3. Вид. 2-е. — Брош. 0.40.
 356 *Той самий*, — XVIII. 1919, 63+1. — Брош. 0.40.
 357 *с. Й. Скрутень ЧСВВ., Християнський календар Місіонаря на рік 1922.* XIX. Жовква 1921. 8°, 114+14 (вичерпаний).
 358 *Той самий*, — XIX. 1922, 28+2+33-146. Вид. 2-е. — Брош. 1.—
 359 *Той самий*, — XX. 1923, 140+20. — Брош. 0.70.
 360 *Той самий*, — XXI. 1924, 141+3 (вичерпаний).
 361 *о. Конон Полішко ЧСВВ., Календар Місіонаря на 1925 рік.* XXII. Жовква 1924, 152+8. — Брош. 0.70.
 362 *о. М. Марисюк ЧСВВ.*, — XXIII. 1926, 144+16 (вичерпаний).
 363 *Той самий*, — XXIV. 1927, 148+12. — Брош. 0.70.
 364 *Той самий*, — XXV. 1928, 144+32. — Брош. 0.70.
 365 *Той самий*, — XXVI. 1929, 32+122+38. — Брош. 0.70.
 366 *Той самий*, — XXVII. 1930, 151+41. — Брош. 0.70.
 367 *Той самий*, — XXVIII. 1931, 145+71. — Брош. 0.70.
 368 *Той самий*, — XXIX. 1932, 144+48. — Брош. 0.70.
 369 *Той самий*, — XXX. 1933, 128+20. — Брош. 0.70.
 370 *о. Р. Криницький ЧСВВ.*, — XXXI. 1934, 143+15+6. — Брош. 0.70.
 371 *о. М. Каровець ЧСВВ.*, — XXXII. 1935, 143+1. — Брош. 0.70.
 372 *о. П. Борис ЧСВВ.*, — XXXIII. 1936, 131+13. — Брош. 0.70.

Примітка. В „Календарях Місіонаря“, печатаних у фонетичним правописі від І-го річника, появилася ряд цінних статей. На цім місці згадаємо лише деякі, а саме: о. Л. Березовського, 1) Які є різні мови на світі, 2) Наша мова, 3) Наше письмо та інші слов'янські (1902), 4) Хто ми є? (1904) й б. і., ряд статей о. Бп. Теодоровича та о. Я. Фецака в передових річниках (1910-14), особливо цінна стаття о. Я. Фецака: Український наріз, его мова і письмо (1913), далше ряд статей о. Й. Скрутеня про св. Йосафата (1922-25) й про василіянські монастирі в Галичині (1923), статті о. Пл. Філяса про Христову Церкву й національні церкви (1924), о. К. Полішка про друковану книжку (1925), о. Ст. Решетила про василіянські монастирі в Підкарпатській Русі (1926), о. М. Марисюка, о. Ір. Назарка про католицьку Церкву й робітництво (1931), про місійну діяльність ЧСВВ. (1932), про католицьку Церкву й сучасну кризу (1933), про Марійські організації в селах (1934), про Марійські Дружини Молоді в Галичині (1936), о. Я. Кондаковського (1932), о. Р. Криницького (1933), о. М. Когута (1934), о. Й. Каміньського (1934), Преосв. Д. Нярадія про устрій Христової Церкви (1934), о. В. Вазрика (1934), історичні статті о. М. Карівця (1932, 1935), о. Ір. Вігоринського (1932), о. Ісидора Ауба (1932 і 1933), М. Яновича про Марійську Дружину Пам' у Львові (1934), о. Я. Сеньківського про Марійські Дружини Пань взагалі, зокрема ж у нас (1935) і б. і. Крім статей, в Календарях Місіонаря поміщено також чимало віршів, оповідань, спогадів, співничих картин і драм, між ін. Блудний син (1925), Фабіола (1927), св. Память (1928).

- 373 *Календарець Пресвятого Серця Ісусового для почитателів Христового Серця на 1936 рік.* Вид. 1-е і 2-е. Жовква 1936. 32°, 52. — Брош. 0.10.

- 374 Кисіль Петро ЧСВВ. о., Календар для священників на 1937 рік.** Жовква 1936 (печатається).
375 Стінний календар Місіонаря Пресв. Серця Ісусового на 1936 рік. Жовква 1935. — 0.10.
376 Стінний календар посвяти родин Христовому Серцю на 1936 рік. Жовква 1935. — 0.10.

ХІІІ. ГРАМОТИ, ПАРОХІЯЛЬНІ ТА ІНШІ ДРУКИ

- 377 Грамота посвяти родин Пресвятому Ісусовому Серцю.** Жовква 1934. — 0.80.
378 Ревнительська грамота Апостольства Молитви Божественного Ісусового Серця. Жовква 1935. — 1.—.
379 Ad proclamaanda banna commendantur. — 1 арк. 0.08.
380 Витяг з метрик уроджених, вінчаних і померших. — 1 арк. 0.08.
381 Вістка, яку переслати належить до парохії, в якій повичані зістали окрещені. — 1 арк. 0.03.
382 До голошення оповідей... — 1 арк. 0.08.
383 Extractus metricalis... — 0.01.
384 Записник требів у захристії. Жовква 1932, карток 110. — Опр. 4.—.
385 Записник щоденних Служб Божих, св. Причасть, Сповідей, проповідей і ін. — Опр. 50 арк. 4.—, опр. 100 арк. 7.—, опр. 150 арк. 10.—.
386 Карта оглядин померших. — 0.03.
387 Книга до записування Служб Божих, карток 120. — Опр. 3.50.
388 Книга до записування Служб Божих, карток 200. — Опр. 5.—.
389 Книга оповідей гр.-кат. Уряду парохіял. в.... — 1 арк. 0.08.
390 Книга членів Апостольства Молитви в злуці з Пресв. Серцем Г. нашого Ісуса Христа в.... Жовква 1929. — 1 арк. 0.08, опр. в пол. 100 арк. 8.—.
391 Метрика вінчаних. — 1 арк. 0.08.
392 Метрика народжених. — 1 арк. 0.08.
393 Метрика померших. — 1 арк. 0.08.
394 Намірення Служб Божих, Акафистів, Молебнів і Парастасів, карток 20. — Брош. 0.40.
395 Протокол відбутої деканальної візитації церкви в... -- 0.08.
396 Протокол відправленого посіщення деканального церкви в... — 0.08.
397 Протокол дійства уряду... — 1 арк. 0.08.
398 Протокол передслюбнй з нареченими... — 1 арк. 0.10.
399 Свідоктво вінчання. — 1 арк. 0.08.
400 Свідоктво оповідей. — 1 арк. 0.08.
401 Свідоктво смерті. — 1 арк. 0.08.
402 Свідоктво уродин і хрещення. — 1 арк. 0.08.
403 Спс парохіян в.... — 1 арк. 0.08.
404 Сповідь великодн (картка сповіди). — 1 арк. (= 18 карток) 0.08.
405 Табеля кваліфікаційна Єрея... — 1 арк. 0.08.
406 Табеля поведення для душпастиря... — 1 арк. 0.08.

407 Табеля свойств для душпастиря... — 1 арк. 0.08.

Примітка. В оправлених книгах від 50 аркушів вгору В-во числить за 1 аркуш не 0.08, але 0.05. Оправа від 1.50 вгору.

408 Іспит совісти частиний і підчас реколекцій. Жовква 1932. — Брош. 0.30.

409 Поманікъ осібнихъ родинъ... Жовква 1932. — Брош. 0.30.

XIV. ВЕРВИЦІ, ВІДЗНАКИ, МЕДАЛІ ТА ОБРАЗКИ

410 Вервиді, від 0.30 до 1.50.

411 Вервиді Стражд. Божої Матері. — 1.20.

412 Вервиді Непор. Зачаття Преч. Діви Марії. — 0.25.

413 Вервиді св. Архангела Михаїла. — 1.—.

414 Брошки (відзнаки) Пресв. Ісусового Серця. — 0.80.

415 Образці перцюго св. Причастя. — 0.40.

416 Образці св. Йосафата, по 0.02.

417 Образці (всякі), по 0.01-0.05.

418 Ревнительські медалі, золочені 2.—, білі 1.—; членські медалі-ки 0.10.

XV. ВИДАННЯ МАРІЙСЬКОГО Т-ВА МОЛОДІ У ЛЬВОВІ

А) КНИЖКИ

419 Бесіер А. — Мох Олександр, Малий Петрусь. Апостол діточо-го св. Причастя. Вид. 3-тє. Львів-Жовква 1924. 16°, 40. — Брош. 0.15.

420 „Бібліотечка Нашого Приятеля“. Ч. 1. Остап Далекий, З небесного городчика. Легенди про Христа й Богоматір. Львів 1934. 8°, 63+1. — Брош. 0.80.

441 — Ч. 2. Антін Лотоцький, Було колись на Україні. Історичні оповідання. Частина I. Найдавніші часи. Львів-Жовква 1934. 8°, 48+2. — Брош. 0.70.

422 — Ч. 3. Той самий, Було колись на Україні. Частина II. Велико-княжа доба. Львів-Жовква 1935. 8°, 84. — Брош. 0.90.

423 — Ч. 4. Омелян Квіт, Божі стежечки. Оповідання. Львів-Жовква 1935. 8°, 78+2. — Брош. 0.85.

434 — Ч. 5. Жан ля Фонтен — Ярослав Вільшенко, Байки. Львів 1935. 8°, 63+1. — Брош. 0.75.

425 — Ч. 6. М. П. — О. Тим. [очко] ЧСВВ. — о. Ір. Назарко ЧСВВ., Тайна хлопяти. Львів-Жовква 1935. 8°, 74+2. — Брош. 0.80.
Прегарний життєпис 12-літнього хлопчини Гі де Фонгален (1913-1925). Ім'я його сьогодні відоме в усім світі. Апостольська Столиця одержала понад мільона підписів різних людей, щоб згод. хлопчину проголосити блаженним і святим.

426 — Ч. 7. Антін Лотоцький, Було колись на Україні. Частина III. Ростиславичі. Львів 1936. 8°, 80. — Брош. 0.85.

427 Вільшенко Ярослав, Ой хто, хто Миколая любить... Сценічна картина в одній відслоні. У святу ніч. Різдвяна сценка в двох відслонах. Львів 1931. 16°, 15+1. — Брош. 0.10.

428 Галушинський Теодосій ЧСВВ. д-р о. і Маркевич Йосафат

- ЧСВВ. д-р о., Загальний статут Марійських Товариств.** Львів-Жовква 1925. Вид. 2-ге. 16° і 32°, 102+2 (вичерпаний).
- 429 Календарець „Ідея“ на рік 1936.** Річник XIV. Львів-Жовква 1935. 32°, 29+3. — Брош. 0.10.
В тексті між ін. статейка о. Ір. Назарко ЧСВВ.: Шануй авторитет!
- 430 Календарець „Нашого Приятеля“ на рік 1936.** Річник XV. Львів-Жовква 1935. 32°, 47+1. — Брош. 0.10.
В тексті між ін. статейка ред. Д. Саварина: Шануй старших!
- 431 Каменецький Василь ЧСВВ. о., Свята Тереса від Ісуса-Дитяти.** Львів-Жовква 1928. 16°, 60+4. — Брош. 0.20.
Прегарний життєпис святої Тереси від Дитяти Ісуса. Пожиточний для всіх, особливо ж для шкільної молоді.
- 432* Левицький Ярослав о., Життя Апостола Унії св. Євхимч. Йосафата.** Львів 1924. 16°, 32. — Брош. 0.10.
Короткий і дуже пожиточний життєпис. При кінці вірш К. Студинського: Чудо св. Йосафата.
- 433 Манько Юліан ЧСВВ. о., Як грати на мандоліні.** Короткі вказівки. Львів-Жовква 1926. 8°, 31+1. — Брош. 1.50.
- 434 Маркевич Й. ЧСВВ. д-р і Горникевич Т. о., Золотий ключ до неба.** Молитовник „Н. Приятеля“. Львів-Жовква 1926. 32°, 134+2. — Опр. 0.80.
- 435 Маркевич Й. ЧСВВ. д-р о., Нове апостольство.** Добрим людям під розвагу. Львів-Жовква 1929. 16°, 16. — Брош. 0.05.
Реферат про апостольство католицької преси.
- 436 Той самий, Під лелійним прапором.** Про Марійський і Євхаристійний Союз. Львів-Жовква 1925. 32°, 26+6 (вичерпане).
- 437 Той самий, Християнська організація шкільної молоді.** Львів-Жовква 1922. 8°, 67+1. — Брош. 1.—.
Перша книжка в українській мові про душпастирську працю над молоддю в середніх і вселюдних школах.
- 438 Мельник В. о., — Гладилевич І., Наші пресові завдання.** Львів 1928. 16°, 38+2. — Брош. 0.10. — Пор. ч. 449.
- 439 Методика праці в Марійських організаціях.** Реферати виголошені на Зізді оо. провідників Марійських Дружин у Львові 26 і 27 грудня 1934. Львів-Жовква 1935. 8°, 6+121+3. — Брош. 2.50.
ЗМІСТ: 1) о. Ір. Назарко ЧСВВ., Переднє слово; 2) Той самий, Промова на утворенні Зізду; 3) Преосв. Кир Іван Бучко, Промова; 4) о. д-р В. Лаба, Промова; 5) Впреосв. Митроп. Кир Андрей, Промова; 6) о. П. Голинський, Марійські організації молоді серед нових трудющів і перед новими завданнями; 7) о. д-р П. Теодорович ЧСВВ., Практичне ведення кандидатури Марійських Дружин; 8) о. В. Микитюк, Організація та методика праці в управі Марійських Дружин; 9) о. д-р І. Цегельський, Методика праці в Марійських Клубах молоді народних шкіл; 10) о. О. Лежук, Методика праці в Марійських Дружинах середньошкільної мужеської молоді; 11) о. Й. Лучинський ЧСВВ., Методика праці в Марійських організаціях дівчат служниць; 12) о. І. Плавюк, Методика праці в Марійських Дружинах середньошкільної жіночої молоді; 13) о. Ір. Назарко ЧСВВ., Роль духовного провідника в Марійських організаціях молоді; 14) о. Й. Остапівський, Марійські організації і реколекційний рух; 15) Список учасників Зізду.
- 440 Мох Ол., Голос Ісуса в Найсвятійшій Євхаристії.** Вид. 8-е. Львів-Жовква 1929. 32°, 13+3. — Брош. 0.10.
- 441 Назарко Іриней ЧСВВ. о., Євхаристія й культура.** Львів-Жовква 1936. 8° (печатається).

- 442 *Той самий, Молодь*. Її сучасний стан в різних краях Європи. Львів 1935. 16°, 31+1. — Брош. 0.20.
Схематичний огляд католицького руху й життя серед молоді інших народів, зокрема ж серед української молоді. Особливу увагу звертає автор на католицькі організації молоді.
- 443 *Той самий, Основний статут Марійських Дружин*. Вид. друге справлене і доповнене. Львів-Жовква 1936. 32°, 54+2. — Брош. 0.30.
- 444 „Правда“. Листки для поглиблення світогляду. Ч. 1. *Володимир Яценків, Математика і релігія*. Львів-Жовква 1924. 16°, 40. — Брош. 0.20.
- 445 — Ч. 2. *Той самий, Голос катакомб*. Львів-Жовква 1925. 16°, 32. — Брош. 0.20.
- 446 — Ч. 3. *Той самий, Церков у боротьбі*. Львів-Жовква 1925. 16°, 30+2. — Брош. 0.20.
- 447 — Ч. 4. *Той самий, Чий ділом Церков?* Львів-Жовква 1925. 16°, 36. — Брош. 0.20.
- 448 — Ч. 5. *В царстві антихриста*. Львів 1928. 16°, 29+3. — Брош. 0.20.
- 449 — Ч. 6. *о. Василь Мельник і Ів. Гладилевич, Модерна преса*. Львів 1928. 16°, 37+3. — Брош. 0.20. — Пор. ч. 438.
- 450 — Ч. 7. *Іван Гладилевич, Робітниче питання й католицька Церква*. Львів 1929. 16°, 47+1. — Брош. 0.20.
- 451 — Ч. 8. *о. д-р Омелян Стасюк, Церква всесвітнюю*. Львів 1929. 16°, 30+2. — Брош. 0.20.
- 452 — Ч. 9. *Той самий, Геологія і релігія*. Львів 1929. 16°, 32. — Брош. 0.20.
- 453 — Ч. 10. *Той самий, Релігія і держава*. Львів 1929. 16°, 24. — Брош. 0.20.
- 454 — Ч. 11. *Г. Шміц Т. І. — о. В. Яценків, Християнство й комунізм*. Львів 1929. 16°, 15+1. — Брош. 0.20.
- 455 — Ч. 12. *о. В. Яценків, Астрономія й релігія*. Львів-Жовква 1930. 16°, 27+1. — Брош. 0.20.
- 456 — Ч. 13. *Світогляд*. Львів 1930. 16°, 32. — Брош. 0.20.
- 457 — Ч. 14. *Рим і культура*. Львів 1930. 16°, 32. — Брош. 0.20.
- 458 — Ч. 15. *Розум і етика*. Львів 1930. 16°, 32. — Брош. 0.20.
- 459 — Ч. 16. *Чи чоловік має душу?* Львів-Жовква 1930. 16°, 32. — Брош. 0.20.
- 460 — Ч. 17. *о. М. Каровець ЧСВВ., Релігія й Совіти*. Львів 1930. 16°, 35+1. — Брош. 0.20.
- 461 — Ч. 18. *о. д-р Ом. Стасюк, Католицька Акція і світське апостольство*. Львів 1931. 16°, 50+14. — Брош. 0.20.
- 462 *Питуляк Андрій, Малі вивчі*. Сценічна картина з життя школярів у 3 діях. Львів-Жовква 1925. 16°, 34+2. — Брош. 0.20.
- 463 *Соняшник М. (о. М. Когут ЧСВВ.), Поворот св. Йосафата* (Сценічна містерійка в одній відслоні). Львів-Жовква 1933. 16°, 16. — Брош. 0.10.
- 464 *Стережіться ложних пророків...* Вид. 3-тє. Львів 1929. 16°, 20. — Брош. 0.10.
- Поуки, як стерігтися безвірників і відступників від католицької Церкви.
- 465 „Цікаві оповідання“. Т. IV. *В. Бавбертер — Іван Бідний, В пе-*

- чері пустинника. Ч. I. Львів-Жовква 1924. 16°, 100. — Брош. 0.70.
- 466 — Т. V. *Ті самі, В печері пустинника*. Ч. II. Львів-Жовква 1924. 16°, 120. — Брош. 0.70.
- 467 — Т. VIII. С. М. — *Іван Бідний, Український Йов*. Правдиве оповідання з нашого минулого. Ч. II. Львів-Жовква 1925. 16°, 136. — Брош. 0.70.
- 468 — Т. X. Г. К. Честертон — В. Яценків, *На темних стежках*. Ч. II. Львів-Жовква 1925. 16°, 116. — Брош. 0.70.
- 469 — Т. XI. А де Валь, — *Іван Бідний. В підземеллях Риму*. Львів-Жовква 1924. 16°, 108+4. — Брош. 0.70.
- 470 — Т. XII. *Ті самі, В копальнях Сардинії*. Львів 1924. 16°, 127+1. — Брош. 0.70.
- 471 — Т. XIV. Антін Гуондер — Антін Лотоцький, *Пімста монаха*. Оповідання з середньовіччя з ілюстраціями. Львів 1928. 16°, 88. — Брош. 0.70.
- 472 — Т. XV. Ф. С. — о. А. Я., *Бранець морського опришка*. Історичне оповідання. Львів 1928. 16°, 80. — Брош. 0.70.
- 473 — Т. XVI. Антін Антонюк, *Мала Нелі*. Оповідання про коротке та повне побожності життя малої ірландської дівчинки. Львів 1929. 16°, 64. — Брош. 0.70.
- 474 — Т. XVII. Й. Емонто, *Дух страху*. Повість. Львів 1929. 16°, 85+3. — Брош. 0.70.
- 475 — Т. XVIII. А. Гуондер Т. I. — М. Л., *Присяга ватажка Гуронів*. Оповідання з давньої місійної історії в Канаді. Львів-Жовква 1929. 16°, 86+2. — Брош. 0.70.
- 476 — Т. XIX. Бернар Аренс Т. I. — М. Л., *В пралісах Канади*. Оповідання зі славних місійних часів серед Гуронів і Ірокезів Північної Америки. Львів 1930. 16°, 94+2. — Брош. 0.70.
- 477 — Т. XX. Володимир Яценків, *Юркова Тайна*. Львів 1931. 16°, 74+2. — Брош. 0.70.
- 478 Шільєн Г. — *Лімниченко Василь, Ти й вона*. Відношення молодця до дівчини. Львів 1933. 16°, 120+4. — Брош. 1.20.
Епохальна книжка в ділянці виховання молоді. До питання як відношення юнака до дівчини підходить з дуже високого становища й це питання обговорює з глибоким знанням молодечої душі та з пошаною задумів Творця.

Б) ЖУРНАЛИ

- 478 Маркевич Й. ЧСВВ. о., „Вістник Марійських Товариств“. Орган Управи Мар. Т-ва Молоді. Інформаційне письмо в ділах Марійських Дружин. Ч. 1. Львів-Жовква 1926. 8°, 32. — Брош. 0.20.
- 480 Назарко Ір. ЧСВВ. о., — Ч. 2. Львів-Жовква 1936. 8° (печат.).
- 481 Маркевич Й. ЧСВВ. о. і Трух Андрій ЧСВВ. о., „Наш Приятель“. VI. Львів-Жовква 1927. 8°, 127+1. — Опр. 2.—.
- 482 *Ті самі*, — VII. Львів-Жовква 1927-28. 8°, 176. — Опр. 2.—.
- 483 Горникевич Т. о. і Саварин Денис, — VIII. Львів 1928-29. 8°, 160. Опр. 2.—.
- 484 *Ті самі*, — IX. Львів 1929-30. 8°, 184. — Опр. 2.—.
- 485 *Ті самі*, — X. Львів 1930-31. 8°, 168. — Опр. 2.—.

- 486 Маркевич Й. ЧСВВ. о. і Саварин Д., — XI. Львів-Жовква 1931. 32. 8°, 176+4. — Опр. 2.—.
- 487 Маркевич Й. ЧСВВ. о., Назарко Ір. ЧСВВ. о. і Саварин Д., — XII. Львів-Жовква 1932-33. 8°, 168+4 — Опр. 2.—.
- 488 Назарко Ір. ЧСВВ. о. і Саварин Д., — XIII. Львів-Жовква 1933. 34. 8°, 184. — Опр. 2.—.
- 489 Ті самі, — XIV. Львів-Жовква 1934-35. 8°, 176. — Опр. 2.—.
- 490 Ті самі, — XV. Львів-Жовква 1935-36. 8° (печат.). — Опр. 2.—.
-
- 491 Скрутень Йосафат ЧСВВ. о., „Поступ“. III. Львів-Жовква 1923. 8°, VIII+264. — Опр. 2.—.
- 492 Той самий, — IV. Львів-Жовква 1924. 8° VIII+288. — Опр. 2.—.
- 493 Той самий, — V. Львів-Жовква 1925. 8°, VII+1+186. — Опр. 2.—.
- В) ДРУКИ ТА Й ІНШЕ
- 494 Членська грамота Марійської Конгрегації. Львів-Жовква 1934. — 1.—.
- 495 Членська грамота Пригелів Марійського (і Евхаристійного) Союзу. Львів-Жовква 1933. — 0.10.
-

Можна друкувати: Рим, від Ген. Курії ЧСВВ, дня 21. 5. 1967.
о. Атанасій Г. Великий, ЧСВВ, *Протоархимандрит*

Дозволяється друкувати: Від Вікаріяту Міста Риму, дня 16. 6. 1967.
✠ Алойсій Кард. Вікарій

Відвічальний редактор: 5-го тому «Записки ЧСВВ»
о. Ісидор І. Патрило, ЧСВВ

ЗМІСТ V-го ТОМУ

Присвята	V
Від Видавництва	VII
Біографія фундаторів	X

I. - СТАТТІ

І. Филипчаке-Р. ЛУКАНЬ, ЧСВВ, Ц. К. Окружна Головна Школа в Лаврові 1788-1911	1
Володимир Січинський, Архітектура Лаврова	193
Володимир Січинський, Історія українського гравєрства XVI-XVIII століття	225
ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА, Василіянські монастирі в Белзі	339

II. - ДОКУМЕНТИ

Г. КІНАХ, ЧСВВ, Переписка А. Духновича з Василіянами	361

III. - MISCELLANEA

Р. ЛУКАНЬ, ЧСВВ, Список книжок Видавництва ЧСВВ в Жовкві	389

INDEX V-i VOLUMINIS

<i>Dedicatio</i>	V
<i>Praefatio</i>	XI
<i>Biographiae fundatorum</i>	XIV

I. - ARTICULI:

J. FYLYPČAK-R. LUKAN, OSBM, <i>Caesareo-Regia Schola Regionalis Lauroviae ann. 1788-1911</i>	1
V. SIČYNSKYJ, <i>Architectura Lauroviae</i>	193
V. SIČYNSKYJ, <i>Historia artis graphiarum ucrainicae saec. XVI-XVIII</i>	225
TH. KOSTRUBA, <i>Monasteria Basilianorum in Belz</i>	339

II. - DOCUMENTA:

H. KINACH, OSBM, <i>Commercium epistolare A. Duchnovyč cum Basilianis</i>	361

III. - MISCELLANEA:

R. LUKAN, OSBM, <i>Catalogus librorum editionis PP. Basilianorum in Žovkva</i>	389

« ЗАПИСКИ ЧИНА СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО »

СЕКЦІЯ І: ПРАЦІ

Роки: 1949-1967 : томів - 23 ; сторін - 4.250

СЕКЦІЯ ІІ: ЗАПИСКИ

Роки: 1949-1967 : випусків - 24 ; томів - 6 ; сторін 3.500

СЕКЦІЯ ІІІ: ДОКУМЕНТИ

<i>Документи біо-графічні</i>	: тт. 3 : сторін 1.150 : док. 400
<i>Документи Римських Архивреїв</i>	: тт. 2 : сторін 1.355 : док. 1.140
<i>Авдієнцій Римських Архивреїв</i>	: тт. 2 : сторін 687 : док. 936
<i>Прохання З'єдиненої Церкви</i>	: тт. 3 : сторін 1.081 : док. 1.143
<i>Конгрегації Надзвичайні</i>	: тт. 2 : сторін 670 : док. 98
<i>Акти Конгр. Пропатанди</i>	: тт. 5 : сторін 1.593 : док. 1.420
<i>Листи Конгр. Пропатанди</i>	: тт. 7 : сторін 2.530 : док. 3.499
<i>Листи Апостольських Нунційв</i>	: тт. 12 : сторін 4.000 : док. 6.200
<i>Листи Київських Митрополитів</i>	: тт. 6 : сторін 2.320 : док. 1.222
<i>Разом за рр. 1952-1967</i>	: тт. 42 : сторін 15.386 : док. 16.058

В підготовці і в друку:

Листи Імператорів, королів, князів і т.д.

Листи Архiepіскопів, Єпископів, Прелатів і т.д.

Листи Василіян

Листи клиру і мирян

Листи і документи анонімні

Документи без дати, місця, автора і т.д.

Досіль появилoсь:

За роки: 1949-1967 : книг 89 : стор. 23.136 : документів 16.058

Можна набути:

**PP. Basiliani - via S. Giosafat 8 (Aventino) - Roma 00153
Italia**